This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

4F/28

ČESKÁ MYSL

ČASOPIS FILOSOFICKÝ.

ORGÁN FILOSOFICKÉ JEDNOTY V PRAZE.

REDAKTOŘI:

FR. ČÁDA, FR. DRTINA, FR. KREJČÍ.

—— ROČNÍK VII. ——

MAJITEL, VYDAVATEL A NAKLADATEL
JAN LAICHTER NA KRÁLOVSKÝCH VINOHRADECH.
1908.

Digitized by Google

STANFORD UNIVERSITY
LIBRARIES
STACKS
AUG - 2 1977

B6
C4
V.7

Digitized by Google

OBSAH.

Články.

Str.

Nekonečnost a realita. Napsal dr. Gustav Tichý 1, 105
Arnošt Haeckel. Napsal Frant. Krejčí 6
Paralelism vývoje vědeckého a politického. Napsal Vladimír Nezmar 22, 81
Sergěj Nikolajevič Trubeckoj. Napsal J. Mikš 90
Lamarck a jeho následníci. Napsal dr. Em. Rádl 161, 348
Synthesa ve výchově. Napsal In. Arnošt Bláha 177, 241
Společenský cit. Napsal JUDr. Bohdan Klineberger 191, 246
Arnošt Mach. Podává Julius Suchý 267, 333, 401
Záhada boha u Aristotela. Napsal Dr. Josef Kratochvíl. 276, 353
František Čupr. Napsal dr. M. Jašek 321, 425
O citu životním a jeho poruchách. Dr. Adamík 413

Rozhledy.

I. **Po filosofii přírodní.** Referuje dr. Em. Rádl.

Filosofické názory Drieschovy 38, 123

II. **Po filosofických systémech.** Píše Frant. Čáda.

Předmět těchto rozhledů a jejich potřeba i obtíže. — Čtvero hlavních směrů v nejnovějším budování názoru světového. — W. Pastor. — Jos. Petzoldt. — Mach. — J. A. Fröhlich. — Wust. — Otto . 47, 125, 192, 284

III. **Po logice a noětice.** Píše dr. Jos. Kratochvíl.

Benedetto Croce, Lineamenti di una logica come scienza del concetto proso. Memoria letta all' Academia Pontaniana. Napoli 1905. — Bernardino Varisco, La conoscenza. Studi. Pavia 1904. — Týž Paralipomeni alla conoscenza. Pavia 1905 . . . . . 55, 205
F. Enriquez, Problemi della scienza. Bologna 1906 . . . . . .

IV. **Pedagogické.** Píše Jaroslav Novák.

Novější literatura o Rousseauovi. — T. Davidson: Rousseau and education according to nature. — F. F. Hüller: Natur und Gesellschaftsprincip in Rousseau. — A. Chuquet: J. J. Rousseau 131, 209

Digitized by Google

Str

V. Z historie filosofie české.

Vincenc Zahradník. Napsal Frant. Čáda 369

Dokumenty.

I. Z dopisů J. Dasticha 138, 219, 293, 381

II. Tomáš Kvasnička. Podává Frant. Krejčí 290, 378, 439

III. Julius František Schneller. Napsal dr. M. Jašek 442

Literatura.

A. Domácí a překladová.

Delitzsch Bedřich, Bábel a bible (Klimt) 298
Fuchs A., O tajné mluvě v mythech (Krejčí) 61
Hanuš F., Hledání boha 223
Hanuš F., Stát budoucnosti 223
Hanuš F., Das Suchen Gottes (Krejčí) 223
Hanuš F., Rozumové základy ethiky 446
Hanuš F., Ethika osobní (Krejčí) 446
Hostinský O., Česká píseň lidová (Krejčí) 222
E. Kadeřávek, O Darwinismu (Rádl) 385
Kádner Ot., Příspěvky k pedagogice experimentální (Čáda) 300
Karásek Jiří ze Lvovic, Umění jako kritika života (Krejčí) 224
Kašpar J., ThDr., Giordanno Bruno (Krejčí) 447
Knihovna Volné Myšlenky, Morálka bez Boha (Krejčí) 223
Kybal Vlastimil dr., M. Matěj z Janova (Pešek) 144
L . . . ., Svět jako vědomí a nic (Chalupný) 143
Mareš F. prof., Všeobecná fysiologie (Rádl) 301
Pospíšil Konrád, Co schází naší škole? (Klimt) 299
Sabatier Pavel, Život sv. Františka z Assisi, přel. dr. Komínková (Pešek) . . 224
Statečný Karel, dr., O Spencerově Nepoznatelnu (Krejčí) 142
Sýkora O., Humor Nerudových feuilletonů (Krejčí) 60
Šmídek Karel, Pedagogika pro ústavy učitelské (Krejčí) 297
Šmídek Karel, J. J. Rousseau a jeho Emil (Krejčí) 298
Thomas P. F., La suggestion son rôle dans l'éducation intellectuelle (Hilar) . 448
Ulehla Josef, O povinnostech české inteligence k obecné škole (Klimt) . . . 299
Vobornik Jan, O postupu vývoje lidstvi (Krejčí) 297

B. Cizí.

Bamberger J., Die sozialpaedagogischen Strömungen der Gegenwart (Kádner) 458
Barth Paul Dr., Die Elemente der Erziehungs- und Unterrichtslehre (Kádner) . 389
Bohatec Jos. Dr., Zur neuesten Geschichte des ontologischen Gottesbeweises (Krejčí) 451
Bortolucci Giov., Il delitto e la pena nei dialoghi di Platone (Kratochvíl) . . 227
Cay von Brockdorff, Die phil. Anfangsgründe der Psychologie (Kádner) . . . 64
Chvolson O. D., Hegel, Haeckel, Kossuth und das zwölfte Gebot (Krejčí) . . 228
Cresson A., La malaise de la pensée philosophique (Kratochvíl) 386
Croce Benedetto, Liniamenti di una logica etc. (Kratochvíl) 55
Chuquet A., J. J. Rousseau (Jar. Novák) 212
Davidson T., Rousseau and education according to nature (Jar. Novák) . . . 181

Digitized by Google

Str
Driesch Hans Dr., Der Vitalismus als Geschichte und Lehre (Klimt) 454
Enriques F., Problemi della scienza (Kratochvil) 434
Hartmann K. A, Der Schularzt (Kádner) 388
Hüller F. A., Natur und Gesellschaftsprinzip in Rousseaus Paedagogik (Jar. Novák) 215
Lafèvre L. Dr., Du mode de transmission des idées (Hilar) 448
Leisser Hans, Grundzüge der Pädagogik (Kádner) 231
Maennel E., Vom Hilfschulwesen (Kádner) 388
Pohlmann Adolf, Experimentelle Beiträge zur Lehre vom Gedächtnis (Krejči) . 304
Poincaré H., La science et l'Hypothèse (Kratochvil) 146
Poincaré H., La valeur de la science (Kratochvil) 166
Rádl E. Dr., Geschichte der biologischen Theorien (Krejči) 67
Reinke J. Dr., Die Welt als Tat (Klimt) 147
Renda A., La dissociazione psicologica (Kratochvil) 63
Rivaud A., Le problème de la matière dans la philosophie grecque (Kratochvíl) 387
Schubert-Soldern Richard von, Dr., Die menschliche Erziehung (Kádner) . . . 308
Stöhr Adolf, Leitfaden der Logik (Kádner) 66
Svoboda Hermann Dr., Studien zur Grundlegung der Philosophie (Kádner) . . 305
Teubner B G., Handbuch für Lehrer höherer Schulen (Kádner) 305
Varisco Bernardino, La conoscenza 206
Varisco Bernardino, Paralipomeni alla conoscenza (Kratochvíl) 206
Wasmann Erich, Die moderne Biologie und die Entwickellungstheorie (Rádl) . 451
Windelband W., Die Philosophie im Beginn des XX. Jahrh. (Čáda) 152
Yerkes R. M., The Instincts, Habits and Reactions of the Frog (Rádl) 226

Přehledy časopisné.

Archiv für gesammte Psychologie 396
Archiv für systematische Philosophie 394, 464
Časopis českých lékařů 70
Česká Škola 313
Der Weg 233
Deutsche Rundschau 396
Eos 317
Journal of Philosophy, Psychology and scient. Methods 234
Österreichische Rundschau 155
Pedagogické Rozhledy 312
Preussische Jahrbücher 397
Przegląd filozoficzny 391
Revue philosophique 393, 459
Revue de métaphysique et de morale 460
Revue v neurologii 69
Sborník klinický 68
Věstník akademie cís. Fr. Josefa 310
Věstnik českých profesorů 311
Вопросы по философіи и псих. 153
Zeitschrift für allgemeine Physiologie 461
Zeitschrift für Aesthetik 314
Zlatá Praha 77
Zvon 232
Ženská Revue 314

Pátý mezinárodní sjezd psychologický 465

Digitized by Google

Zprávy.

	Str.
Akademická liga protisoubojová	239
Dar knihovně fil. Jednoty	80
Darování ústavům americkým	239
Definice dějepisu	238
Dramatická cena	158
Druhý mezinárodní sjezd ethický	158
Filosofická Jednota	78, 157, 235
Fonogramový archiv	237
Gollovo jubileum	319
Husova výstava	79
Husovy spisy	319
Imatrikulace žen v Německu	240
Kern Berthold	79
K psychologii výpovědi	159
Knihovna pedagogických klasiků	236
Konversační sešity Beethovenovy	80
Krádež v Goethově archivu	159
Které university nejvíc promovují doktory	239
Kunte Ladislav	157
Kursy pro naučení se francině	320
Lhůta konkursu	80
Lidové university ve Španělsku	239
Mezinárodní konference ethická	399
Mohamedanské university	239
Náklad na pruské university	160
Nové profesury universitní v Něm.	320
Odhalení desky bratří Durdíků	318
Oslabení organismu a číslovka	398
Osvětou k svobodě	235
Philosophische Arbeiten	318
Posluchačky na něm. universitách	160
Poznámka k pathologii snu	79
Sborník Gollův	399
Spencerův pomník	474
Spolek pro studium dětské	160
Spolek pro školní reformu	238
Spolek přátel humanitního studia	238
Stoleté narozeniny J. Milla	319
Šnajdrův Jan za chrta dán	159
Theism Heinricha Heine	236
Úmrtí: Conti August	160
Harper W. R.	400
Hartman Eduard	320
Klika Jos.	240
Menger Ant.	160
Petrů Václav	400
Rossi Pasquale	160
Výstava českého časopisectva	240
Výstava výtvarného umění	473
Vyznamenané dílo Wundtovo	160
G. Zába o české filosofii	398
Zeitschrift für Psychologie der Physiologie u. Sinnesorgane	236
Zeller Eduard	474
Listárna redakce	160

Digitized by Google

Dr. Gustav Tichý:

Nekonečnost a realita.

(Noetická analysa.)

Problém takto formulovaný patří k oněm, jež i filosofy často již prohlášeny buď za příliš subtilisující neb ani neexistující, od nefilosofů pak za zbytečný aneb příliš umělý, jež však leckdy dotknou se ducha i člověka, který o významu jich nemá tušení. Není to však jen ona závrať, která omamuje takořka rozum při analysování pojmu věčnosti jako při pohledu do hluboké studně s hora, a jež vzbudí interes pro problém ten u nefilosofa, závrať cítěná, když nit již uchopená znova vymyká se analyse, tak že stále znova se ocitáme ve tmě a na křižovatce mnoha cest, z nichž, tušíme, jen jedna vede k cíli a východu, není to jen ono pološero okolo pojmů v problému obsažených, jež nutí obírati se jím; je to spolu i přesvědčení, že je zde několik pojmů, které majíce pro myšlení i cítění lidstva velkou důležitost, skrámávají svou neurčitostí, pojmů, jež se stavěly za základ filosof. i nábož. systémů, jež však spolu nutno podrobiti noetické analyse, ježto v rozumu člověkově mají původ, jichž konsekvence nutno bezohledně činiti, při nichž možno stopovati psychologický vznik jich přirozený i falešné logické a noetické subrepce, že, zkrátka, v nich je celá noetická záhada, jež takto zpětně může a musí přispěti ku kritice základů noetiky s jejími premisami i důsledky. Konsekvence tyto dotýkají se jednak zpětně principů noetických, jsouce spolu jich kritikou, jednak směřují do metafysiky, ukazujíce její psychologický podklad, ale noetickou neoprávněnost. Ježto pak při problému tom hrají hlavní roli čas a prostor, dva pojmy, které ovšem ve své podstatě jsou dosti záhadny, a jež v historii noetiky před Kantem, zvláště však po něm tak důležity jsou, byl ten problém tím vábivější, tím více, že

Digitized by Google

tou cestou opačnou, od důsledků k předpokladům při dokazování vlastností času a prostoru nikdo nešel, neboť Kant argumentoval jich apriornost a subjektivnost z jich všeobecnosti a nutnosti, idealitu světa z nemožnosti vyjíti z názoru, nutnost metafysiky z nutnosti uznati právě proto subsistens jakés věci názoru etc. Problém tento dává příležitost s jiného hlediska ukázati vlastnosti poznávací schopnosti naší a co možno na tom podkladě tvrditi, čímž nepřímo zase dána kritika metafysiky i Kanta. Že připojena stručná kritika Kantovy první antinomie, leží jednak ve věci samé, ježto Kant problém podobně formuloval, jednak v tom, že je možno ukázati, jak i Kant dal se svésti mnohdy jen zdánlivými důvody k důsledkům, jež vlastně i s premisami svými směřují mnohdy docela jinam, někdy dokonce i proti Kantovi samému, aniž by toho byl tušil.

I.

Moderní přírodní věda nabyla změnou názoru anthropo- a geocentrického v heliocentrický mnohem velkolepější perspektivy na pozorování jak celku světového, tak jeho částí, člověka i jeho okolí. Není divu, že při otevření se tohoto nového nezvyklého pohledu na rozměry prostorové i časové oko nezvyklé měřiti dimensemi tak obrovskými, zachváceno takořka závratí diktovalo brzo dogma: svět je nekonečný v prostoru i času. Bylo to vlastně jedno z naivních ukvapení, jimiž historie myšlení obyčejného člověka i filosofického uvažování je tak bohata, a jež teprve noetická kritika, mnohem pozdější, dovede odstranit. Byl-li axiom ten pronesen v době, kdy nebylo ještě celkem ani snahy vše vnésti do subjektu a jeho funkcí, kdy člověk byl, aspoň v poznání svém, na stanovisku naivního empirismu, a to, co do obsahu i formy poznání. Jen odtud můžeme si vysvětliti toto umáhlení, jež, absolutně vzato, je zajisté nedokázaným tvrzením, relativně a psychologicky takořka elementem lidského myšlení. Koperník vědecky, Giordano Bruno filosoficky dokazovali nekonečnost světa, a jako se tím octli ve sporu se současnými dogmaty církevními, a ač naučili dívati se na svět pod mnohem velkolepějším zorným úhlem, postavili jen nové dogma, jež se však potkává s řadou aporií, které moderní noetika teprve musí analysovati a subrepce kriticky dokazovati.

Předem musím však předejíti možné námitce, jakoby termín »nekonečný«, užit o světě, myšlen byl ve smyslu pouze relativním a znamenal jen svět, jehož hranic neznáme, nekonečno jen pro náš

Digitized by Google

rozum; spíše odpovídalo prvotnímu naivnímu, nekriticky noetickému stanovisku, že termin ten pojat jako predikát absolutní, a pak, což druhou chybou, positivní a snažilo se jím mysliti něco určitého. Logická a noetická analysa pojmu toho ukáže jeho neudržitelnost v obou těch smyslech a psychologický jeho původ. Problém ovšem analysován i přes to jen theoreticky, bez popírání jiných významů jeho — zde se jedná o exaktní myšlení, noeticky konsekventní a správné a uvědomění si jeho původu.

Dva pojmy musíme rozebírati v jich znaky a hleděti pak, pokud lze je v jednom logickém procesu srovnati. Kriteriem při obou musí býti naše poznání, po stránce psychologické i noetické, neboť oba pojmy mají význam jen pro jeho dosah. Tím řečeno, že noeticky dáno stanovisko subjektivního realismu a tím relativismu, neboť není možno subjektu překročiti meze poznávací schopnosti. Z něho pak musíme vyvoditi, co se oběma pojmy mysliti může, smí a musí.

Předem tedy pojem nekonečna. Gramatická forma ukazuje, že je to pojem negativní, a tak bychom mohli položiti otázku i jinak, totiž, jak a pokud možno negativním pojmům dáti znak reality, otázka v logice i noetice dosti obyčejná, a jež by problém náš s jedné strany též řešila; leč cíle toho dojdeme cestou jinou. Hledíme-li ku vzniku pojmu toho, můžeme stanoviti dvojí cestu: buď synthetickou, konstruktivní, neb logickou. V prvním případě se konstruuje pojem schematicky tím, že se naznačuje, že synthesi dimensí prostorových a časových, a pro obě ty formy platí pojem ten, může dle schopnosti lidského synthetického myšlení postupovati libovolně daleko, že tedy myšlení není dána nutnost někde se zastaviti, a ona možnost v synthesi té subjektivně libovolně pokračovati se béře za skutečnost, čili je zde chyba hypolapse prvku původu čistě subjektivního a platícího jen pro myšlení, ne reálno i extramentální. — Leč není to možnost jediná. Stejně skoro elementárním jest myšlení našemu, stavěti proti sobě dva predikáty, z nichž jeden jest prostým popřením druhého, aniž by se tím vždy o jeho positivní kvalitě něco vypovídalo. Tak vzniká řada slov, jimž neodpovídají často pojmy, ježto jich obsah je dán jen v poměru k jich korelativním pojmům positivním, jichž se však potom nicméně užívá často s takovou jistotou, jakoby jich oprávněnost byla nemenší než u predikátů kladných. Mnohdy je sice jen forma negativní, obsah positivní (necelý, nesmysl a p.), ale většinou se s nimi nepojí obsah positivní žádný, a slova fungují jen jako papírové peníze, mají kurs i zdánlivě smysl, bez skutečné hodnoty.

Digitized by Google

To platí o vzniku negativních predikátů vůbec; platí to speciálně o nekonečnu? Jak naznačeno, platí termin ten přirozeně jen pro kvalitu prostorovou a časovou. Hledíme-li k jeho vzniku, je patrno, že není v názoru, jako mnohé jiné pojmy (a v tom případě by o jeho realitě nemohlo býti sporu), nýbrž že je původu čistě abstraktního, ač synthesí vzniklý — a jest pojem ten jedním z nečetných příkladů, jak nejen abstrakcí, nýbrž i synthesí vznikají pojmy abstraktní. Znamenát jen neuzavřenost pochodu myšlení bez empirického podkladu a není to tedy pojem konkrétní. Prostor i čas musí již míti schopnost býti též subjektivními formami, aby jich mohlo býti užito nejen při názoru, nýbrž i na obsah pouze imaginární. Omezenost poznání empirického a vědomí neznalosti hranic nutí ovšem mysliti si hranice ty stále dále a dále (ale právě vždy hranice, pokud si nějaký obsah vůbec představujeme), a možnost ta jako čistě psychická schopnost nemá časem mezí, stále se ptáme, »co pak«, »co dále?«, a tak získáváme představu, že možno v čase i prostoru jíti stále dále v před i v zad, a ta subjektivní schopnost je základem představy nekonečna. Čas i prostor nemusí při tom býti pouze subjektivní, ale jistě též subjektivní, tak totiž, že čas již pro akt myšlení jest nutný jakožto děje, pokud jsou myšleny, prostor pro obsah myšlení, pokud má znak objektivnosti. Praktické a vulgární užívání slova toho usus ten jen potvrzuje: při dlouhé a dosti brzo nepřehledné řadě, nechceme-li a zvláště nemůžeme-li toho učiniti, říkáme, že řada je nekonečná. A do dosti značné míry i v problému tomto, v jeho vulgárním užívání není pojmu toho užito v jiném smyslu než tomto vulgárním, a mnohdy chybí i vědomí vzniku jeho i významu.

V jakém smyslu však třeba rozuměti zde slovu »pojem«, užito o nekonečném? Zajisté nikoli v obyčejném logickém jako útvaru abstrakcí z jednotlivin vzniklém a je pak zastupujícím, nýbrž zcela psychologicky jako slovu zastupujícímu pojem i představu, jímž se označuje vlastně jen ne positivní empirická vlastnost, nýbrž naopak neschopnost mysliti něco positivně tím slovem; zde platí právě nejlépe Goethovo slovo z Fausta: »Denn eben wo Gedanken fehlen, da stellt ein Wort zur rechten Zeit sich ein.« Z toho vyplývá spolu, že předměty zkušenosti tím predikátem nemohou býti opatřeny, ježto jsou dány jako celek, a negativně podává se závěr, že to, o čem máme moci říci, že je nekonečno, nesmí nám býti cele přístupno, neboť nekonečno je právě popřením uzavření, tedy celku. Historicky lze právě zde nalézti vznik slova nekonečno: protože nám svět nebyl znám jako celek, a protože z mnohých

Digitized by Google

příčin se soudilo o existenci světa mimo tento známý, jmenován svět bez další reservy nekonečným. Logická presumpce je zde jasná: ze subjektivní znalosti neb neznalosti soudilo se ihned o objektivní realitě predikátu, a zde je pak spolu punctum saliens otázky. Obrátíme-li tedy thesi jinak, můžeme se ptáti: Lze subjektivní nemyslitelnost konce neb možnost pokračovati v rozšiřování hranic spojiti beze všeho s kladem nekonečnosti reální? Otázka řeší se sama sebou negativně, zdůvodu neexistence negativních predikátů, ale chceme poukázati na jiné důsledky problému; neboť se ukáže, že jsou v problému konsekvence pro pojetí prostoru a času, pro jich apriornost, subjektivní či objektivní realitu. Fakt na př., že si hranice můžeme mysliti stále dále a dále, mluví pro jich subjektivnost, t. j. pro tvrzení, že jsou jen subjektivními formami názoru, jimiž si děje představujeme a předměty spojujeme v myšlení. Jsou však vedle toho ještě více?

Otázky té nelze zodpověděti, dokud si neujasníme, co můžeme, smíme a musíme mysliti slovem či pojmem realita, a v jakém smyslu nutno slovo to bráti v našem problému. Kdo se zabýval historií filosofie a problémů noetických, ví, že není skoro pojmu více podrobeného diskusi a bludům než tento, jenž stačil k založení různých směrů filosofických. Je to právě ono úsilí, chtíti vyjíti z mezí subjektivního poznání ku stanovení reality mimo subjekt, snaha to sice dosti přirozená naivnímu myšlení, jež však dala podklad všem skoro těmto bludům. Proti tomu nutno stanoviti, že všechen pokus vymeziti realitu, i tak zvanou objektivní, bez ohledu na subjekt poznání se musí stroskotati o meze, jež chce překročiti. Neboť chtíti něco učiniti pochopitelným rozumu a přec spolu nedbati jeho zákonů, je snaha příliš patrně paradoxní a absurdní, ač se tak často v noetice vyskytuje. Ze subjektu samého a jeho schopnosti poznávací nutno tedy vyložiti pojem reálna. Co tedy zoveme reálním? Se stanoviska, jež jsme patrně zaujali, a jež lze nazvati subjektivním realismem, pro noetiku, myslím, jedině plausibilním to hlediskem, lze realitu nejspíše vymeziti jako komplex vlastností, jež mohou býti obsahem poznání všech morálních subjektů, a reálním tedy každý stav, děj, předmět, který za pravidelných podmínek může přejíti u každého v stav t. zv. psychický. Které jsou to podmínky, určují jednak smysly normální, jednak objektivní kritika všech individuí. Z definice vysvítá, že při našem problému se jedná o realitu t. zv. objektivní, proti níž stojí realita psychická, t. j. stav psychický, též ovšem realita, jež se nemůže v téže vlastnosti státi neb není obsahem poznání druhého. Nad tuto mož-

Digitized by Google

nost všeobecnou, jež znamená spolu objektivnost, v pojmu reality abstraktně není nic více obsaženo. Jeť tvrzení, že reálno jest, co existovati může i bez subjektu, ač na první pohled snad striktní definice a pravda, přec jen metafysikou, neboť vychází z mezí daných subjektem, pro něž platí bezvýjimečně korelativnost subjektu-objektu; pro subjekt pak nelze realitu, byť i tak zvanou [illegible] a noeticky vymeziti.

[illegible] jaké predikáty musí míti předmět (jako [illegible] vědomí daný), aby se mohl státi obsahem vě[illegible] předem, že z něho vyloučeny jsou všecky přívlastky [illegible] neboť jako tyto nevznikly přímo ze zkušenosti, tak zase [illegible] že by realita měla kdy predikát negativní. Co jest [illegible] jest positivní, má existenci samostatnou, ne snad teprve [illegible] nějakého znaku. A dále pak: z definice reality [illegible] obsahem každého poznávání vyplývá, že musí [illegible] t. j. myslitelna ve své celistvosti. Neboť, odlišu[illegible] obsah psychický od stavu psychického tím, že onomu [illegible] subjektivnosti ještě možnost býti objektem, [illegible] se eventuálně obsahem i jiných subjektů poznání (jež [illegible] objekty), vedeni jsme vlastností a mezí poznání [illegible] každý předmět, pokud má moc státi se obsahem [illegible] býti omezen. Kde pak i třeba hranic samých ve své [illegible] nezname, musíme aspoň v myšlení hranice klásti. Každá [illegible] musí býti celek, musí míti hranice. Neboť opačně [illegible] absurdnost imputovati jednou myšlení úkol před[illegible] celek a pak hned upřiti tomu celku mezí, a o tu absurdnost [illegible] takový třísti. Schopenhauer tvrdí abstraktně totéž, ač [illegible] to má proň jiné důsledky. Praví v kritice Kantovy [illegible] výslovně: »Totalita předpokládá hranice a hranice před[illegible] totalitu. Pojem nekonečné řady odporuje, že by byla [illegible] nekonečné nemůže nikdy býti dáno cele, a také ne[illegible] existovati nekonečná řada, než pokud jest probíhána bez [illegible] a něco, co nemá hranic, nemůže také tvořiti celek. Aristo[illegible] pravil, že nekonečné nemůže býti dáno actu, nýbrž jen po[illegible] Nerozumí si tedy, kdo nekonečné jakéhokoliv druhu chce [illegible] jako objektivně existující, hotové a neodvislé od regre[illegible] Nějaký o sobě existující celek nemůže naprosto býti neko[illegible] To ovšem vedlo u něho k idealitě. Při tom však stále nutno [illegible] myslí, že něco jiného jest říci, svět jest nekonečný, a něco [illegible] nezname mezí světa, a že jej můžeme mysliti jako ne[illegible] Zatím jsme došli závěru: míníme-li realitou možnost

Digitized by Google

objektivní býti obsahem subjektu, nelze nijak srovnati realitu světa s jeho nekonečností. Spencer ovšem nesoudí takto, praví-li kdesi v knize »O nepoznatelném«: ». . . Jako jest nemožno mysliti hranici prostoru, tak že by myšlenka něčeho za touto hranicí ležícího byla vyloučena.« Leč nechává zde docela stranou stanovisko noetiky a zapomíná, že naše schopnost mysliti prostor stále rozšířený dále pohybuje se zcela ve sféře mentalní, a že je něco jiného, jakmile onen duševní pochod chceme představovati také jako odpovídající zkušenosti, a docela něco jiného, říci, že nemůžeme konečnou minulost předkládá představu nekonečný, skok, který jsme v jeho neoprávněnosti hleděli zadržeti již dříve. Pravdou je ovšem, že při představování si dimensí světa již mimovolně jsme lákáni hranice stále dále posunovati, nehledíce při tom, zda tento postup vůbec odpovídá realitě, a za druhé, že zastavujíce se náhle, dime s naivní klidností: a tak do nekonečna . . ., pochod podobný jako při zastavení kausality časové zpět a panování jakési bytosti jako prima causa. Věc se má v obou těchto kvalitách spíše naopak než tvrdí Spencer mínč: »Představovati existenci skrze nekonečnou minulost předpokládá představu nekonečné minulosti, a to je nemožnost,« anuluje tak mlčky zákon kausality, a byl by pak nucen postulovati causam sui a upadnouti tak úplně v theologii. Ale přec tvrdí zase sám brzo potom, že »všecky entity, fakticky uznané za takové, jsou omezeny«, a necítí, že si odporuje, neb že byl nucen svět prohlásiti pouze za fenomenální, čehož je daleko, kolísaje velmi nejistě, právě protože nemá určitého stanoviska noetického. A tak se nedivíme, čteme-li dále zase: »O čase a prostoru nemůžeme tvrditi ani omezenost ani nedostatek omezení. Neshledáváme se schopnými utvořiti nějaký obraz o neomezeném prostoru, a přec jsme neschopni představiti si hranici, za níž by nebylo prostoru.« Ukázali jsme, že tato neschopnost je trochu dogmatická a trochu předsudek a pochází z nerozeznávání světa jen jako myšleného a jako také existujícího. Spencer vidí podobnou neschopnost představování i ohledně času, a vyvozuje z toho, že jsme vůbec neschopni představiti si obě kvality jako entity i jako atributy entit. Hamilton, zajisté lepší noetik než Spencer, má názor našemu se dosti blížící, ve »Filosofii nepodmíněného« takto formulovaný: »Absolutně nekonečné neb neomezené, nepodmíněné omezené neb absolutní nemohou býti duchem positivně představeny; mohou býti představeny jen odmyšlením právě oněch podmínek, za nichž myšlení samo může býti realisováno; tudíž je pojem nepodmíněného jen negativní . . . na druhé straně nemůžeme duchu ne-

Digitized by Google

konečný celek positivně představiti ani realisovati neb konstruovati, neboť toto by se mohlo státi jen nekonečnou synthesou konečných celků v myšlení, což samo by vyžadovalo nekonečných časů k vyplnění.« Hamilton však nečiní pro náš problém positivních konsekvenci a tvrdí na základě těch premisních úvah zcela správně jen, že naše myšlení se týká pouze podmíněného, ne absolutního.

Nabízí se z oněch sporů patrně dvojí východ: buď prohlásiti svět pouze za jev, phaenomen subjektivní (ve smyslu na př. Kantově neb Schopenhauerově), neb za subjektivní, ideální aspoň čas a prostor. Neboť ježto v těch dvou kvalitách se pojem nekonečnosti uplatňuje, a ježto, za druhé, pro realitu, zdá se, slovo to nemá významu, přec však si svět tak představujeme, musíme zkoumati, zda aporie ta nalézá řešení idealitou forem těch (nechceme-li se spokojiti vymezením nekonečnosti jako neznalosti hranic, co však je jen zahalení otázky, ne řešení). Učiníme-li svět pouze naší představou, platí tím spíše o jejích kvalitách, prostoru a času. Nelze upříti pak, že s toho hlediska se řešení podává dosti lehce, a že mluviti možno o představě nekonečného světa; neboť nic pak nebrání subjektu, zůstává-li v mezích svého poznání, aby si meze svých obsahů, jež třeba nazývá předměty, myslil posunuty stále dále, zvláště ježto mu pak idealita prostoru a času k tomu dává výborné prostředky. Ale pak je to jen jméno pro neuzavřený pochod, nepřichází se ku kritické otázce, pokud odpovídá myšlení to spolu i t. zv. objektivní realitě (ježto ovšem v mezích toho stanoviska otázka ta vlastně nemá smyslu), t. j. otázka řeší se jednoduše a pohodlně tím, že je možno mysliti si hranice posunuty stále dále. Tak dokazuje Schopenhauer jako noetický fenomenalista idealitu světa právě z pojmu nekonečnosti (což musí býti důkaz v kruhu), argumentuje proti Kantovi takto: »Jsou-li řady důvodů a následků ve světě naskrze bez konce, nemůže býti svět celek daný neodvisle od představy, neboť to předpokládá vždy určité hranice, tak jako naopak nekonečné řady předpokládají nekonečný regressus. Proto musí předpokládaná nekonečnost býti určena formou důvodů a následků a tato poznávacím způsobem subjektu, tudíž může svět, jak jest poznávací, býti jen v představě subjektu.« Takto dokázaný idealism subjektivní není patrně dokázaný, ač konsekvence jsou zdánlivě správné. — Fenomenalism uznává tedy nekonečnost, ale jen jako prvek subjektivní, a spokojiv se tím řešením, k vlastnímu centru našeho problému nedochází. Nejlépe to bude patrno z kritiky Kanta. (Pokračování.)

Digitized by Google

Frant. Krejčí.

Arnošt Haeckel.

O A. Haecklovi jsem mínění svoje pronesl již ve Filosofii přítomnosti a nemám, proč bych je měnil. Že se k tomu thématu vracím, jest mně podnětem české vydání Haecklova spisu Záhady světa,[1]) vlastně přijetí, jež se mu s jedné strany dostalo, jež svědčí o všem jiném, jenom ne o objektivním posuzování, a pak spis Wilhelm Bölsche: E. H. Ein Lebensbild 3. Aufl., v němž je mnoho nového materiálu k posouzení povahy a činnosti tohoto myslitele.

Arnošt Haeckel je ze současných positivistů německých jedním z nejvýznamnějších zjevů ne proto, že by byl filosoficky rovnocenný s Comtem nebo Spencerem, nýbrž pro jiné vlastnosti, které jej činí zjevem významným a pozoruhodným, především pro svou popularitu. Popularita není ovšem důkazem vnitřní hodnoty spisovatele jakéhokoli oboru; největší mužové myslitelé, propagátoři nových ideí, tvrdí charakterové pevné vůle, bezohledně razící cestu pokroku, bývají hodně nepopulární, ba od davu nenáviděni, od zástupců veřejného mínění potíráni — volají na ně: ukřižujte je, zrádci jsou na svaté věci; teprv když vykrváceli se za svou ideu, pochopuje se jejich význam a potomstvo vděčíc jejich památce, napravuje, čím prohřešili se současníci z neporozumění na jejich osobách. Ale popularita jest vždy známkou toho, co vře v širokých vrstvách, ideí, které se ujímají a tvoří myšlenkový kvas společenských převratů. Podle toho, co se stane populárním, posuzujeme intelektuální a mravní výši vrstev, o nichž z děl současných spisovatelů a myslitelů souditi nelze. A jsou-li ty ideje, které vzbudí ohlas ve veřejnosti, pokrokové, mravně ušlechtilé, má ten, kdo o jejich rozší-

[1]) Záhady světa. Populární studie o monistické filosofii. Přeložil Karel Malíř. S doslovem Vyznání víry čistého rozumu. Knihovna Samostatnosti. Řídí dr. Ant. Hajn. Svazek XVIII. V Praze 1905. Str. 324. Cena 4 K 50 hal.

Digitized by Google

ného vývoje a podobně jako Spencer pokusil se pomocí její podati positivistický celkový názor na svět. Také on našel v pojmu vývoje kouzelné slovo, jímž domníval se míti prostředek k systematickému spojení vědeckých poznatků a klíč k rozřešení všech záhad filosofických. Byl dosti hlubokým, filosoficky myslícím přírodozpytcem, že rázem postřehl filosofický význam Darwinovy theorie a měl dosti odvahy, aby provedl důsledky z něho i mimo obor věd přírodních. Jak později poznáme, měl více odvahy než filosofické hloubky. Ale to principiálnímu stanovisku nevadí. To postřehnutí významu Darwinova učení a to nadšení, s jakým se Haeckel hned na počátku dráhy své v boj za to učení a jeho důsledky vrhnul, má rys geniálnosti. Musíme si však připamatovati, jak to tehdy s Darwinem v Německu stálo. — Theorie, jež nyní je ve všech ústech a stala se podstatnou součástkou vědění každého moderního, pro vědeckou pravdu smysl majícího člověka, theorie ta byla, když Bronn přeložil spis o původu rodů do němčiny, všechno jiné než uznána. Odborní zoologové, botanikové, geologové velikou většinou pokládali ji za absolutní blbinu. Agassiz, Giebel, Keferstein a mnozí jiní mohli smíchem puknouti jako rozpustilé obecenstvo premierové, které je od prvního aktu přesvědčeno, že ten kus propadne slavně, a s auktorem si pohrávají jako kočka s myší. Dvojí klatbou byla stižena kniha Darwinova od německého publika: přísní exaktní učenci tvrdili, že theorie jeho je učiněná metafysika, poněvadž hledá vývoj a přemýšlí o velikých otázkách ideálních, a dualističtí metafysikové tvrdili, že je docela prostý empirik nejhoršího rázu, který chce vše velké, ideální se světa vypuditi několika ubohými přírodními nutnostmi. Starý Schopenhauer pokládal knihu o původu druhů za empirickou slátaninu kramářskou, kterou nadobro povrhoval. Tehdá již byly celé školy přírodopisců, kterým myšlenky Darwinovy platily za nevědeckou mystiku, metafysiku, za filosofii v nejhrůznějším slova toho významu.

A k tomu nutno dodati, že Darwin s důsledky svého učení, pokud směřovaly proti učení církevnímu nikterak se nevydal na veřejnost.

Zrovna v této době mladý Haeckel (v letech šedesátých) nastupoval úřad učitelský na universitě v Jeně a bylo to odvážné od něho, ježto tím celou kariéru dával v šanc, vystoupiti pro Darwina a pracovati v jeho duchu. Vydal učenou monografii o radiolariích, v níž měl příležitost, přiznati se k Darwinově theorii a svoji práci na doklad této theorie uvésti. A od té doby zůstal jí věren a vě-

Digitized by Google

noval veškeren svůj život utvrzení a řešení její. Jí byla věnována jeho vědecká práce, jí byla věnována popularisační a filosofická. Haeckel poznal, že Darwin znamená nejen přírodovědeckou hypothesu, ale i celý názor na svět, a v tom smyslu jednal. Na jedné straně bojoval proti konservativním zástupcům exaktní vědy, na druhé proti šosáctví ve společnosti a v úřadech, které jsouc za jedno s rovněž konservativními zástupci církve rozhořčovalo se, že Haeckel změnil boj o theorii v boj o boha a nebál se vysloviti přímo, co znamená Darwinova theorie pro názor světový. Rozumí se skoro samo sebou, že toto spojené zpátečnictvo užilo všech prostředků, aby Haeckla z university dostalo — tuto methodu sleduje tato mezinárodní společnost vždy a všude, kde má moc a vliv. V Jeně jej boykotovali i jeho rodinu a denuncovali na nejvyšších místech — Haeckel prohlásil kurátorovi, že je ochoten složiti svůj úřad učitelský. A tu Seebeck dal mu klasickou odpověď: Mein lieber H., sie sind noch jung und sie werden schon noch zu reiferen Lebensanschauungen sich durcharbeiten! Am Ende schaden sie hier weniger als anderswo, und so bleiben sie ruhig hier. A ještě pěknější anekdota vypravuje se o velkovévodovi Karlu Alexandrovi. Když mu jeden rozhorlený theolog přišel na Haeckla žalovat a vyjádřil, že je to s Haecklem skandál, tím arcikacířem a že má složit úřad — ptal se vévoda: »Meinen sie, dass der Mann das Zeug, das er vorträgt, wirklich glaubt?« A když theolog přisvědčil, řekl velkovévoda: »Ja, aber dann tut der Mann ja bloss dasselbe, was sie auch thun.« — Kýž by všude byli takto smýšlející panovníci. Na štěstí tedy s této strany neměl Haeckel čeho se obávati. Haeckel šel ve směru svém dál. Na sjezdě přírodopisců 1863 již proslovil myšlenku o původu člověka, naznačil postup, jakým se vyvinul z nejnižších organismů, a vylíčil základní myšlenky Darwinovy theorie: variaci, dědění, boj o život, výběr, přizpůsobení. R. 1866 vyšla Generelle Morphologie der Organismen, ve které prosloven byl zákon fylogenický, t. j. že každé individuum prodělává ve svém vývoji zkráceně stadia předchozí. R. 1874 vyšla Anthropogenie kniha o původu člověka, kterou se teprv Darwinova theorie o původu druhů doceluje. Člověk neliší se ani anatomicky ani fysiologicky od výše vyvinutých zvířat, tudíž má týž původ jako ony. Tudíž také jeho duševnost nespadla s nebe, nýbrž je následkem vývoje. Pozorování nejnižších organismů Haeckla přivedlo k mínění, že i organismy mají duši. V jejich pohybech, výrazech citových, poznal projevy životní, které potřebují se jen stup-

Digitized by Google

vědeckému přesvědčení, člověk mysliti si nemá. A Haeckelovo stanovisko zvítězí, neboť člověk si nemůže, nedovede nic mysliti, co by odporovalo vědě, neboť to by znamenalo věřiti něčemu, co odporuje pravdě! Tím by byla ohrožená mravnost!

To je podstata sporu Virchow-Haeckel; je vidět, jak je chabá, nedůstojná, povrchní podmínka, za kterou Virchow s vírou uzavírá smír, a jak mužně, přímo, důsledně vede si Haeckel.

Avšak náš souhlas a tato naše chvála platí stanovisku, zásadě, nikoli soustavě filosofické, kterou Haeckel vzdělal na této zásadě. Jako si přejeme z gruntu srdce, aby stanovisko Haeckelovo stalo se obecným, aby se filosofovalo směrem jím naznačeným, a aby společenské poměry upravily se v duchu positivním, tak nemůžeme souhlasiti se všemi důsledky, které Haeckel z positivního správného stanoviska vyvodil. Od chvály přejdeme ke kritice.

O Haecklově filosofii víme dosud tolik, že je positivista a že z Darwinových vět přírodovědných vyvodil důsledky filosofické. Určitěji poznáme jeho monism z toho, jak formuloval Záhady světa. Emil du Bois Reymond v sedění berlínské akademie věd na počest Leibnice rozeznává sedm záhad světa: I. Podstata hmoty a síly, II. původ pohybu, III. vznik života, IV. (zdánlivě úmyslná) účelnost přírody, V. vznik jednoduchého smyslového počitku a vědomí, VI. rozumové myšlení a původ řeči, VII. svoboda vůle. Z těchto pokládá I., II., V. za zcela transcendentní a nerozřešitelné, tři: III., IV., VI. za obtížné a rozřešitelné, stran VII. je nerozhodný. Formulace tato nemusí býti správná, nejsou ty záhady stejnocenné a daly by se snad redukovati, na jednu — dvě; než na tom nám nezáleží; chci z rozdílu, jaký je mezi přírodopiscem Reymondem a Haecklem v této příčině, charakterisovati stanovisko tohoto.

Haeckel s positivistického stanoviska praví, že všechny tyto záhady jsou rozřešitelny; některé definitivně, jiné pravděpodobně, a to je význačné pro jeho filosofický názor. Důvěřuje rozumu a chce záhady, jichž rozřešení je třeba k úplnému názoru na svět, rozřešit všechny vědecky.

Tři záhady, jež Reymond pokládá za naprosto transcendentní (o podstatě hmoty a síly, původu pohybu a vzniku vědomí) pokládá rozřešenými zákonem kosmologickým čili zákonem »o substanci«, jehož odkrytí a upevnění je prý největším činem 19. století. Jest to zákon, jímž spojují se dva nejvyšší zákony přírodní, chemický »o zachování hmoty« a fysikální »o zachování síly, (energie)« v jeden (Zákon první: Souhrn hmoty, která naplňuje nekonečný prostor světový, jest neměnný a druhý: Souhrn síly, která jest v ne-

Digitized by Google

konečném prostoru činna a která způsobuje všechny jevy, jest neměnný.) Podstata světa, substance, jest jednota hmoty a síly, materie a energie jako u Spinozy. Všechny síly dají se redukovati na jednu prasílu a všechny změny hmoty na prvky a ty na prahmotu čili prothylu, važitelnou a éther, nevažitelnou. Prasíla není vibrace atomů, nýbrž individuální zhuštění vlastní podstaty, jak to přijímal materialista Vogt; zhušťováním nebo stáhováním povstávají nekonečně malá centra zhuštění, která sice mohou měniti stupeň zhuštění i objem, ale o sobě a pro sebe jsou stálá — pyknatomy, jež majíce cit a snahu, jsou oduševněny. Přijetím pyknatomů je pak vysvětlena podstata veškerenstva, je vysvětlen původ pohybu, jenž záleží ve střídání zhuštění a roztažení, jež náleží pyknatomům samým sebou, a je vysvětlen původ vědomí, neboť již pyknatomy jsou oduševněny a vědomí lidské je dílem vývoje, jako jím je tělesná schránka člověka.

Další dvě záhady: o původu života a řeči, Haeckel domnívá se, jsou exaktně rozřešeny theorií vývoje. Poslední záhada o svobodě vůle není naprosto objektem vědeckého vysvětlení, poněvadž jako čiré dogma spočívá jen na klamu a ve skutečnosti neexistuje.

V tomto rozřešení Reymondových záhad jsou všechny slabosti Haecklovy filosofie a, bohužel, žádná přednost, leč snad důslednost principu.

Způsob, jakým si Haeckel rozřešení záhad prvních tří představuje, nelze nazvati rozřešením a není positivistický. Positivistické stanovisko žádá uznání, že podstata věci jest nepoznatelna a že všechny představy, které si o ní tvoříme, jsou jenom symboly toho co skutečně existuje a ne to existující samo. Hmota, síla, to jsou naše výtvory, existují jen pro nás a říci, že existuje ve skutečnosti jednota hmoty a síly, jest, označiti neznámou veličinu Z součinem X Y, v němž oba činitelé jsou neznámí. Jsme začarováni v okruh smyslových dojmů a žádným způsobem myšlení z něho se nedostaneme; i nejvyšší abstrakce, třeba se zdálo, že jimi unikl jsme z toho okruhu, pocházejí odtud a nejsou ničím mimo něj. Nemůžeme tedy říci, že hmota a síla jsou vlastnosti (atributy) všeobsáhlé božské podstaty světové, universální substance (237), nýbrž jen, že to prasubstance, ta skutečně jsoucí, se nám projevuje skrze smysly jakožto hmota a jakožto síla.

Zpronevěření se positivistickému stanovisku stalo se také přijetím pyknatomů jakožto oduševněných, přitahujících a přitahovaných a při přitahování cítících slast, při odpuzování bolest.

Digitized by Google

Záhada vědomí tím ovšem jest rázem rozřešena, když se řekne, že částky podstaty atomy jsou oduševněny; avšak kde je důvod pro to tvrzení? Ze zkušenosti, která je přece — to už nyní víme — poslední instancí positivistického názoru, důvodu není: naopak zkušenost a logický postup na zkušenosti založený přísně zakazují, aby se ponětí duševnosti rozšiřovalo přes obor, kde jest dáno. Zkušenost naše jest tolik, co uvědomění — míti o něčem zkušenost, věděti něco ze zkušenosti, něco dáno míti ve zkušenosti, jest tolik, co uvědomovati si něco, míti o něčem přímo vědomí. A v této zkušenosti a v tom vědomí jest dán rozdíl hmotných a duševních jevů: hmotných jakožto takových, které se dějí mimo nás ve světě vnějším, duševních, jakožto našich vlastních stavů. Patrno, že naše vlastní stavy dány jsou jen n á m, každému jednotlivě a že o stavech jiných bytostí jenom soudíme dle analogie vlastního nitra. Kde vidíme tytéž podmínky životní, touž konstrukci tělesnou, tam předpokládáme tytéž stavy, jako u sebe, tam předpokládáme duševnost. Jakmile podmínky jsou poněkud změněny, nemůžeme a nemáme práva souditi, že tam je totéž uvědomění, tytéž stavy, jako my máme a nejsou-li takové, nemohou-li býti takové, jako my máme, nevíme naprosto, j a k é jsou. Nevíme, zda-li dítě cítí a představuje jako my, nevíme taktéž o zvířatech, jak dalece jejich duševní život odpovídá našemu, aniž možno nějak určiti, kde začíná ve vývoji živočišstva uvědomění, duševnost. Nemůžeme o žádné bytosti ani o člověku v daném okamžiku říci, zdali cítí, nebo je si sebe vědom (na př. v spánku, v mdlobě, v rozčilení). Jak bychom tedy mohli rozšířiti duševnost i na hmotu vůbec? A to bychom musili, kdyby částky pralátky byly pyknatomy dle představy Haecklovy.

Vývojová theorie nevede k tomuto důsledku. Podle ní duševní život se vyvíjí z neduševního, jako organismy z anorganismu. Snad se podaří ukázati podmínky, za kterých se život organický vyvinul z neorganického dění a za kterých duševní z neduševního; avšak není třeba souditi, že to neduševní, které vědomému životu předchází, je také něco duševního! A nesmíme to předpokládati, neboť pak by rozdíl duševního a neduševního, duševního a hmotného byl úplně odstraněn, jako to činí materialism. Když máme vycházeti ze zkušenosti, musíme se jí držeti a je-li z ní patrno, že duševní a hmotné jsou pojmy sebe naprosto vylučující (co je hmotné, není duševní a naopak), pak nesmíme žádnou hypothesou přes tento rozdíl se přesunouti. Nesrovnalost duševního a hmotného jest principiální, fundamentální poznatek positivistický a nutno

Digitized by Google

s ním počítati jako s druhým poznatkem, že poznání naše je obmezeno na jevy. Haeckel svým rozřešením zaběhl v materialism a ačkoli se proti tomu brání, není to nic platno: chyba je v základě a nedá se vymluviti. (Viz Filosofii přítomnosti str. 224.)

Že by pak záhada vědomí vývojovou theorií mohla býti odstraněna, to je všech dobře míněných klamů positivistických největší. Ta záhada jest navždy nerozřešitelna, tak jako záhada jsoucna, neboť každé řešení jejich předpokládá obě dvě. Někde se musí naše zvídání zastaviti, všechno nebude lze nikdy vysvětliti, něco bude se vždy předpokládati, abychom vůbec mohli mysliti, záhady poznávati a je řešiti. Že něco jest, existuje, že vědomí se vyskytuje, jsou věci, jež možno pouze konstatovati. Monistický názor tím netrpí; dvojakost jevů jakožto duševních a hmotných — fenomenální dualism splývá u člověka, u individua sebe uvědomujícího v jednotu: totéž individuum samému sobě jeví se hmotným (a sice svým tělem) i duševním (svými stavy), tedy splývá v jednotu psychofysického individua — a to poukazuje na jednu substanci, ale s výslovným obmezením, že ta jedna substance není ani hmota ani duše ani hmota + duše, nýbrž neznámé, neurčitelné monon, nám jinak nepoznatelné, než uvědoměním si toho, co v nás chce a se snaží přirozenou nutností.

Ve všech svých odpovědech, vyjma správný názor o svobodě vůle, jde Haeckel za tyto hranice positivistického nazírání na svět a to činí jeho filosofický názor, v celku vzato, dobrodružnějším než snese duch zvyklý klidně logicky a exaktně vědecky mysliti Má příliš odvahy a více než hloubky. Nezbytně zaplete se ve spory a dává svým odpůrcům do ruky zbraň proti sobě a ti útočíce na jeho upřílišenosti, nedbají toho, co je dobrým a zdravým jádrem jeho monismu. Nejhůře pochodí Haeckel u psychologů, poněvadž v důsledku svého předpokladu o oduševněném atomu nechává duševní život zaniknouti v organickém vývoji a psychologii zaniknouti ve fysiologii. On netuší, jak zpronevěřuje se čistě positivistickému stanovisku, když bojuje proti fenomenálnímu paralelismu jako metafysickému! ačkoli právě tento paralelism je nejempiričtější a jedině správný se stanoviska positivistického, čehož nepřímým důkazem je, že stejně proti němu útočí antipodi materialistů, ultrametafysičtí idealisté i dualisté. Vyčítati paralelistům metafysiku a dualism jest bohužel, povrchnost, z kteréž výtky Haeckla očistiti nemůžeme. A to je příčinou také prudkých a nehezkých slov, která Paulsen pronesl o Haecklovi a která sloužívají za moto k invektivám pod-

Digitized by Google

nikaným zase od lidí, kteří ani Haecklovi ani Paulsenovi nerozumějí, ale kteří mají strach z jeho popularity.

Podobnou výtku nedůslednosti a snad i povrchnosti nutno učiniti pro jeho ponětí smíru mezi náboženstvím a vědou. Monism svůj považuje a prohlašuje za smír mezi náboženstvím a vědou — a naznačil to v řeči altenburgské: »Monism jako páska mezi náboženstvím a vědou«, která měla veliký úspěch. Ale smír ten je vázán na podmínku: »Když se postavíme na stanovisko, že náboženství jest samostatným, na vědě neodvislým oborem duševního života, neméně cenným a nezbytným než věda.« Zdali však se máme nebo můžeme nebo musíme na toto stanovisko postaviti, to Haeckel nepovídá a to je něco, co může při celé jeho filosofii disgustovati. Mnoho vážených přírodozpytců pokládá náboženství za překonanou věc; avšak většina vzdělanců setrvává v přesvědčení, že náboženství je oborem duševního života stejně cenným jako věda. »Postavíme-li se na t o t o stanovisko — —« Tak je postup myšlenkový v 18. kap. Záhad: ale tak ležerně se ve vážné věci, jako je spor vědy s náboženstvím, mluviti nemá. Co Haeckel chce, to vidíme — lidu, jenž nemůže býti dosavadním způsobem nábožným, dáti náhradu náboženstvím novým, positivistickým — a to svým monismem. Než co je tu otázek, co pochybností, co přání a tužeb — na př. ta jediná: co je náboženství? a to všechno Haeckel nechává stranou a propaguje náboženství nové: něco, co v podstatě nepojal a nevysvětlil; zavádí je bez odůvodnění, leč bychom za důvod chtěli považovati poukaz na neobyčejný úspěch řeči altenburgské. Haeckel uspokojuje ty, kdo chtějí míti náboženství, ale nepřesvědčuje pochybovače, neuspokojuje exaktního myslitele a filosofa, jdoucího myšlence na kořen, vůbec toho, kdo chce při všem věděti: proč?

Náboženství monismu zbožně uctívá trojici pravdy, dobra a krásy. Bohyně pravdy bytuje v chrámu přírody, v zeleném lese, v modrém moři, na ledovcovitých výšinách horských — nikoli v temných kobkách klášterů, v žalářích konviktů a vůní kadidla prosycených křesťanských chrámech. Cestami, jimiž se blížíme k této bohyni, jsou láskyplné zkoumání přírody a jejích zákonů, pozorování nekonečně velikého světa hvězdného teleskopem, nekonečně malého světa mikroskopem — nikoli nesmyslné pobožnosti a bezmyšlenkovité modlitby. Drahocenné plody, které nám dává bohyně pravdy jsou nádherné plody se stromu poznání a neocenitelný zisk jasného názoru na svět — avšak nikoli víra v zázraky a bludné představy věčného života. Monistická ethika shledává ideál dobra

Digitized by Google

v rovnováze egoismu a altruismu. Kult nahražen bude uměnami; monism budí smysl pro krásu přírody a vyvolává novou formu výtvarného umění v souvislosti s přírodou. Žasnoucí podiv, s nímž pozorujeme hvězné nebe a mikroskopický život v kapce vodní, úcta, s níž vyšetřujeme podivuhodné působení energie v pohnuté hmotě, zbožnost, s níž ctíme platnost všeobsáhlého zákona o substanci ve vesmíru — to všechno jsou součásti našeho citového života, které spadají pod pojem přirozeného náboženství. Ačkoli však člověk nalézá svůj chrám ve vznešené přírodě samé, bude odpovídati potřebám mnoha lidí, aby byly také krásně vyzdobené temply a uzavřené domy pobožnosti. Tak jako od 16. stol. musil papism postoupiti četné chrámy reformaci, tak přejde v 20. století veliká jich část v ruce svobodných obcí monismu.

V tomto vyznání víry a desateru monistického náboženství obsaženy jsou praktické důsledky positivistického stanoviska a nevím, co by proti nim se mohlo namítati, konečně také — chce-li to kdo zváti náboženstvím, zvi si to; avšak mezi náboženstvím tradičním a tímto monistickým je taková mezera, že problém náboženský tím docela není rozřešen.

Haeckel mohl svůj smír s náboženstvím provésti, aniž byl nucen podržeti název náboženství, a bylo by to positivičtější. Než o tom nechci se šířit; více v brožuře o Smetanovi.

Vezmeme-li nyní to, co bylo o Haecklovi řečeno, v celku, vypadne náš konečný soud v ten smysl, že Haeckel stojí na správném stanovisku positivistickém, ale že mu při budování názoru na svět nezůstává věren; ne že by si odjinud, z jiných systémů myšlenky vypůjčoval, ale že přesné vědecké důsledky neváhá doplniti vědeckou fantasií. Potřeba světového názoru a snaha domoci se ho na základě vědeckém vedla k jednostrannému rozšíření myšlenky, která sice jest důležitým článkem v positivistickém nazírání na svět, ale ze které nelze logicky přesně bez vzdutí vědecké fantasie vyvoditi důsledky stačící na všechny záhady nutné k filosofickému systému. Haeckel upřílišil význam Darwinovy theorie a k filosofické výši všeobecného zákona vývoje se nepovznesl jako Spencer. Haeckel je snahou německý Spencer, ale v meritorním obsahu své filosofie jest daleko za Spencerem. Opakuji a končím s tím úsudkem o Haeckelovi: je více odvážný než hluboký filosof — zrovna jak to u velké většiny přírodozpytců pozorujeme. Ale knihu »Záhady světa« přál bych si viděti v rukou co nejvíce.

Digitized by Google

Vlad. Nezmar:

Paralelism vývoje vědeckého a politického.

Že vědecké nebo filosofické myšlení může míti vliv na politiku, jest věc známá a, tuším, nepopíraná. Stačí uvésti za příklad význam filosofie Rousseauovy pro politiku francouzskou neb vliv, kterým působil rozvoj věd přírodních na utváření národohospodářských a v dalších důsledcích i politických poměrů Evropy. A naopak: také politika má vliv na vědecké myšlení; znám jest blahodárný účinek svobodných zřízení politických na rozvoj věd i zdržování tohoto rozvoje zřízeními despotickými a politickými zmatky a třenicemi.

Něco jiného však, než uznati tento obapolný vliv, jest tvrditi, že by byla jakási paralelnost mezi vývojem vědeckým a politickým. Není takové tvrzení více než paradoxní, hodnota jeho více než problematická? Jaká podobnost může býti mezi myšlením a dějstvím politickým, mezi poměrem ideí v lidském duchu a poměrem lidí v lidské společnosti? Zdá se, že tyto otázky jsou již odpovědmi a sice odpovědmi, které vylučují veškeru pochybnost; — přece však bylo by ukvapené považovati je za více, než čím opravdu jsou: výraz nedůvěry, která však není ještě vyvrácením. Paralelism mezi vývojem vědeckým a politickým, nebo zvolíme-li raději širší, vhodnější pojetí: mezi vývojem rozumového myšlení a vývojem společenské organisace vskutku existuje; ukázati to jest úkolem tohoto pojednání.

*

Počněme vědou.

Všeobecná zásada, že vše, co vzniká, jest predeterminováno tím, co tu již bylo — jinak řečeno: že není absolutního vzniku —, platí též o vědě a vědeckém myšlení. Stáří tohoto myšlení (trváme-li na přesném významu přívlastku »vědecký«) není značné: sotva

Digitized by Google

několik století, ba věk některých věd a vědeckých odvětví mohli bychom měřiti sotva desítkami let. Z čeho vzniklo myšlení vědecké? Jest něčím absolutně novým? Nějakým zcela zvláštním druhem poznání a myšlení, objevivším se na světě z čista jasna bez předchozích příprav? Otázky skoro zbytečné; každý dnes ví, že věda jest jen pozdní článek ve vývoji obecného, populárního myšlení. Stopujeme-li výsledky v jejich příčinách, dojdeme ve snaze dopátrat se prvních zárodků a spolu předchůdců toho, co dnes zveme vědou, až k myšlení prvotního člověka, mohli bychom (se stanoviska evoluční psychologie) jíti ještě dále, ale netřeba; zůstaneme při tomto východisku.

Jaké byly tedy počátky lidského myšlení? To je vskutku nesnadno říci, když počátky lidstva a tudíž i počátky jeho myšlení a vědění ztrácejí se nám v hustě zamlžených dálkách dob předhistorických. Ale docela neproniknutelny přece nejsou tyto temnoty zahalující počátky vývoje lidského myšlení; nebo co jiného mohlo na počátku býti než ojedinělé — přesněji: nedostatečně koordinované poznatky, vjemy? Věda je vyšší vývoj obecného poznání; jest, jak zní definice, soustavou přesných poznatků. Na počátku tedy jsou vagní, nekoordinované zkušenosti, vjemy, dojmy; stavy vědomí, v nichž známé tři stránky: předmětně-představová, citová a snahová splývají, nejsouce diferencovány; jež nevyvolávají řady vzpomínek, nepodněcují úvah, neboli, jak můžeme též říci: vybíjejí se jen minimální měrou do vědomí, za to tím větší snaží se vybiti reflexem, činem. Avšak stopy těchto dojmů nezůstávají přece v lidském duchu neuspořádány, netrčí nečinně vedle sebe, aby na sebe nepůsobily, nepřetvořovaly se navzájem. Nemohou na sebe nepůsobiti, nemohou se nepřetvořovati, neboť jako všude, uplatňuje se i ve vědomí člověkově tendence k vyrovnání, k rovnováze, k ujednocení. Co jmenujeme snahou po jednotném názoru světovém, jakož i to, co nazýváme asociací představ, apercepcí atd. jsou jen různá pojmenování některých stránek této ujednocovací tendence. Jiným známým dokladem téže tendence po ujednocení duševního obsahu jest lidská řeč — nejen tím, že tvoří soustavu podivuhodně uspořádanou, jak ukazuje jazykozpyt a gramatika všech jazyků, ale také tím, že jednotlivá slova, z nichž se skládá, nejsou (a byla-li původně, nezůstávají) symboly jedinečných zkušeností, nýbrž symboly pojmů, které byly utvořeny z velikého počtu podobných zkušeností vzájemným jich na sebe působením, vyrovnáváním, vědomou i nevědomou abstrakcí. Jinak by nebylo možno užívati téhož slova (na př.: člověk, bratr — bílý, studený, dobrý

Digitized by Google

— pohybovati, viděti atd.) na označení různých jedinečných jevů; že se tak vskutku děje, jest vysvětlitelno jediné tím, že slova označují pojmové znaky obsahům těchto jednotlivin společné, tedy z nich vyabstrahované.

Jaké byly původní výsledky této ujednocovací tendence, neboli jak vypadal názor světový prehistorického člověka — když ovšem k takovému jednotnému názoru dospěl, neboť že se to nestalo hned, ani rychle, jest na jevě —, těžko říci; a kdybychom to i říci dovedli, sotva bychom byli s to takový názor pochopiti, vmysliti se v něj, leč velmi nedokonale; neboť náš způsob nazírací, čili, dovoleno-li tak říci, psychická struktura dnešního člověka jistě není docela rovna oné našeho předka, od něhož nás dělí mezera mnoha tisíciletí. Jak nesnadno jest nám ve věku dospělém vmysliti se ve světový názor vlastního našeho dětství! Obyčejně selže každé usilí v tomto směru; nevyhnutelně tím těžší jest vmysliti se ve světový názor našich prapředkův a pochopiti jej — jen tušiti jeho povahu můžeme. Z analogií a dohadův, jakož i ze skrovných zpráv o prvních počátcích historie lidstva usuzujeme, že názor ten byl zabarven mythicky, nábožensky. Náboženský mythus, neboli náboženství, pokud jest mythem,*) jest prvým světovým názorem člověka, toho jména hodným.

Pomalu, nesmírně pomalu roste lidský rozum; bylo jistě třeba nesmírně dlouhé doby, nežli člověk přestal býti pouhým pasivním přijímatelem hrubých dojmů, hříčkou působících naň vlivů vnějších a naučil se sám z vlastní iniciativy pořádati své zkušenosti, zpracovávati je, vybírati, voliti — či jinými slovy: nežli se z pouhého smyslového a reflexového živočicha stal živočichem rozumným. Teprve paralelně s tímto vývojem světový názor stává se výkladem světa, výkladem ovšem ještě hrubým, neumělým — —, ale jest v něm již možno slyšeti žvatlání lidského rozumu probouzejícího se, k životu se hlásícího. Náboženství — můžeme říci — jest první filosofií; náboženství a filosofie jest na tomto stupni jedno a totéž.

Nejznatelněji se jeví tato identita náboženství a filosofie u národů již pokročilejších v theologii. Theologie — která celkem odpovídá náboženskému mythu — není jen vírou a docela pasivně

*) Za charakteristický prvek v náboženství bývá obyčejně pokládán kult. To je správné; ale jen kultem náboženství není, jelikož ke kultu nutně se vždy druží jisté představy o bytostech, kterých se kult týká, o důvodech jich uctívání a pod. — jedním slovem: mythus. Každé náboženství jest tedy zároveň mythem, nikoli však opačně.

Digitized by Google

přejatou tradicí, nýbrž chce býti též osobním výkladem a kritickým zpracováním oné tradice, t. j. původního mythu. Dalším pokrokem jest oddělení filosofie, t. j. subjektivistního, rozumového názoru světového od náboženství, názoru to tradičního; ale toto oddělení, které se ostatně uskutečňuje velmi pozvolna, není hned ještě rozvodem. Nikoliv; poměr filosofie k náboženství a k theologii je z prvu docela přátelský. Jest to poměr dítěte k matce; až děcko povyroste, bude matce pomáhati: stane se služkou — ancilla theologiae.

Všimněme si povahy této dcery náboženství, služky theologie, budoucí matky a královny věd, jak se utvářela v křesťanském středověku a na samých počátcích doby nové — tedy popředně filosofie scholastické a cartesiánské. Jejím východiskem a normou jsou dogmata náboženská, později vrozené principy; její methoda jest tedy dogmatická, apriorná a deduktivní. Všecek důraz spočívá na dogmatu nebo obecné zásadě; jednotlivá zkušenost, vjem nemá významu. Až nápadná jest v této příčině nevážnost, kterou projevují filosofové starší doby — mezi nimi i tací, kteří zahajují již nové období a ohlašují tak pokrok k vyšším útvarům ve filosofii, na př. Descartes — ke smyslové zkušenosti; tím větší jest arci jejich víra ve všeobecné zásady.

Vjem — t. j. právě fakt oné zkušenosti — takto znehodnocený musí se přizpůsobiti axiomatu neb jest jim přizpůsoben — velmi často jest toto přizpůsobení vlastně zkomolením.

Ale již Baco z Verulamu (1561—1626) — a ani ten nebyl prvý — staví se proti této methodě: dospívá k poznání prostičké pravdy, která nám se již zdá samozřejmou, že vědění se musí opírati o fakta, o empirii, že jednotlivý konkrétní poznatek musí býti východiskem vědeckého postupu, nikoli všeobecná zásada. Ukazuje záludy (idola) dogmatických a deduktivních method a požaduje methodu induktivní.

Tímto požadavkem razí Baco cestu vědě a uspěšuje její emancipaci od filosofie. Věda — popředně jest to věda přírodní — stanouc se empirickou a induktivnou, shledá záhy meze, které jí dosud byly vyměřeny, těsnými, odloučí se od filosofie a bude se dále vyvíjeti vedle ní a později i proti ní. Toto odloučení není arci také dílem okamžiku a není hned dokonalé; filosofické a z části též theologické zřetele podržují dlouho ještě místo ve vědě — jsou tedy emancipace vědy od filosofie a růst její jen povlovné: poměr namnoze shodný s oním, v jaký filosofie sama již dříve vstoupila k náboženství a theologii, a v němž dosud trvá.

Digitized by Google

Digitized by Google

většinou neškodnou, ale někdy také škodnou. Ještě před nedávnem bylo možno slýchati podobné názory v debatách vedených o ‚filosofování' mezi přírodovědci (u nás na př. spor Mareš-Raýman) i mezi historiky (proti filosofickému směru Lamprechtovu). S touto nevážností k filosofii souvisí též nevážnost k její methodě, t. j. k methodě deduktivní.

Avšak tato nevážnost není nikterak sdílena všeobecně — spíše se zdá býti výjimkou; stále hlasněji na všech stranách se ozývající touha a volání po jednotném názoru světovém tomu alespoň nasvědčuje.

* * *

Přejděme k politice.

Jako přívlastku »vědecký« můžeme užiti o vývoji myšlení teprv od doby poměrně nedávné, tak také přívlastku »politický« nelze užiti o celém společenském vývoji lidstva. O politice možno mluviti teprv ve státu; to jest však útvar poměrně mladý. Než sledovali-li jsme vývoj vědecký až k jeho zřídlům, totiž k povaze myšlení člověka primitivního, jest záhodno, abychom učinili tak též s vývojem politickým.

Otázka, u které se takovým způsobem ocitáme, zní: jaké byly počátky společenské organisace? Zodpověděti tuto otázku jest nesnadno i snadno dle toho, jak se k ní postavíme. Jaké byly prvopočátky politických zřízení, státu, obce atd., kdo poví s určitostí? Ale něco přece víme, něco směšně prostého: že na počátku politického vývoje byli lidé, jedničky lidské.

Tito lidé nežijí však vedle sebe tak lhostejně, tak nečinně, aby se navzájem nestýkali a mnoha způsoby na sebe nepůsobili. Nemohou na sebe nepůsobiti, neboť tendence k rovnováze, k vyrovnání, k ujednocení, nepřipouštějíc žádné výjimky uplatňuje se i v tomto případě. Jeví se tu jakožto tendence spolčovací, neboli jakožto snaha utvořiti společnost. Společnost — to znamená pokojné soužití bez srážek a harmonii činností či spíše součinnost, kde jeden pracuje pro všechny a všichni pro každého. Že vskutku existuje tendence k těmto cílům směřující, že kdekoliv se stýká jakýkoliv počet lidí dosud nesdružených, vždy směřují k tomu, aby se sdružili, aby utvořili společnost (nepravím, že by výsledku tohoto vždy bylo opravdu dosahováno), jest věc tak známá, že by zbytečno bylo o ní více se šířiti.

Digitized by Google

Nesnadno jest však říci, jaké byly původní výsledky této spolčovací tendence, neboli jak vypadala prvopočáteční společnost; jistě nebyl ráz její všude stejný. Nic však není tak na snadě, nic přirozenějšího než souditi, že nejpůvodnějším pojítkem společenským po stránce objektivní bylo přirozené pouto rodové, pouto rodového pokrevního příbuzenství. Rodina a z ní povstalý rod (při čemž ovšem nesmíme mysliti hned na některou z dnešních forem rodiny) zdá se býti nejstarším útvarem společenským.

Jaké však bylo prvotní subjektivní pojítko společenské? Jest nejvýš pravděpodobno, že pojítkem takovým bylo společné náboženství. Všecky důvody, které mluví pro to, že podstatnou roli v utváření náboženství hrál kult předků, opodstatňují též závěr, že pojítko rodové bylo po stránce psychické provázeno pojetím náboženským. Kult předků a všechny s ním více nebo méně souvislé tradice náboženské připoutávají každou žijící generaci ku pokolením již zašlým a jsou takto časovým pojítkem zaručujícím kontinuitu a soudržnost po sobě následujících generací; zároveň však spojují v jednotu i všechny současně žijící členy téže generace společnými středisky kultu a společnými náboženskými názory. V pozoruhodném, nedávno uveřejněném článku, jednajícím o významu náboženství v sociálním vývoji, píše Ch. Renel: »Kult jest sociálním pojítkem všech jednotlivců, kteří pocházejí od společného předka ať společného (kult rodinný) ať předpokládaného (kult klanový, kmenový)«. A dále: »Primitivnímu stavu společenskému odpovídá vždy nějaká forma náboženská, která jest jeho výrazem anebo symbolem. Ona jest, zvláště u národů mladých, jakoby duší společenského těla a způsobuje soudržnost a trvání.« Z této příčiny »zmocniti se lstí nebo násilím bohů některého národa a učiniti je svými, znamená vůbec tolik, jako přivtěliti si tento národ; — zničiti je značí zničiti jaksi životní sílu tohoto národa a zůstaviti z něho jenom jedince isolované a zbavené síly«.*)

Bylo jistě zapotřebí hodně dlouhé periody časové nežli se vyvinul onen útvar společnosti, jejž by bylo možno, alespoň laxním užitím slova, pojmenovati státem.

Stát a národ neboli společnost občanská a společnost rodová splývají s počátku v jedno. Avšak tato společnost rodová jest, jak

*) Charles Renel: Les religions dans l'evolution sociale. Revue Bleue 1904 II. čís. 11. a 12.

Digitized by Google

jsme právě pověděli, zároveň společností náboženskou; organisace rodová a organisace náboženská splývají v jedno, a dle toho, co právě bylo řečeno o původním poměru státu a národa, splývá s nimi v jedno též organisace politická. Hlava rodiny je knězem rodiny; předkové stávají se rodinnými i národními bůžky; náčelník státu je spolu nejvyšším knězem. Národ, stát, církev jsou tedy původně jedno a totéž.*) Ve mnohých státech lze postřehnouti ještě dnes stopy tohoto spojení: hlavy jejich, nejsou-li pokládány přímo za pozemská božstva, jako tomu bylo v starém Peru (Inka), v Číně nebo dosud v Tibetu (Dalai lama), jsou obestřeny jistě nimbem náboženským (srv. přívlastek: z milosti boží, katolické učení o vladařích jakožto zástupcích božích) a někdy bývají hlavami církví (na př. v Rusku); čím dále jdeme do minulosti, tím výraznějším a užším jeví se toto spojení.

Ovšem bylo by nesprávné, kdybychom při stanovení této původní totožnosti společenství rodového (kmenového), náboženského a státu měli na mysli stát v dnešním běžném významu tohoto slova. Společnost ryze národní neboli, jak ji nazývá Giddings, ethnická s národním svým kultem jest z pravidla jen jakýmsi embryem státu — stát v dnešním obecném smyslu slova značí již další stupeň jejího vývoje a po většině spadá vznik jeho do doby, kdy národ se stal podmanitelem, a kdy následkem míšení vítězného obyvatelstva s přemoženým společenské složení i zřízení se stává mnohotvárnějším, složitějším — jak podrobněji vykládá Giddings ve IV. hlavě svých Základů sociologie, jedná o sdružení demogenním. Podmanitelský kmen podržuje převahu ve státu a s ním zároveň jeho kult; i organisace politická nese známky původní organisace rodové a kmenové, avšak ponenáhlu ten ráz se stírá,*)

*) V citované již studii upozorňuje mezi jiným Renel na zajímavý fakt, že náboženství může jakýmsi druhem metempsychosy po zániku společnosti, jejímž bylo výrazem a tmelem, dáti život organismu novému, který jest zaniklému podoben (l. c. str. 291) a že sociální formy jsou nejen representovány odpovídajícími jim kulty, ale že bývají jimi i prodlužovány. Jakožto doklad tohoto významu kultův pro zachování a docela pro křížení sociálních organismů uvádí R. poučný případ ze života australských kmenů divošských. Než, pro správnost řečeného pozorování lze uvésti příklad nám bližší, z dějin evropských. Římské katolictví, které se v to, čím jest, vyvinulo na půdě starého římského státu a římské společnosti a které není do jisté míry ničím jiným než přežívajícím paganismem římským, přetvořeným ovšem k nepoznání a prosyceným živly křesťanskými, prodlužuje de facto život bývalé společnosti římské, udržuje život a světový význam i jazyka jejího (»mrtvého«), prodlužuje politickou organisaci říše římské a — co snad nejvíce je

Digitized by Google

ráz ethnický, abychom mluvili s Giddingsem, ustupuje rázu demotickému. Rozrůzňování organisace politické od organisace náboženské bývá jinou stránkou téhož procesu.

Ale toto rozrůzňování není hned znepřátelením. Naopak: stát a církev žijí dosti dlouho docela svorně, a jsou-li mezi nimi nějaká tření, nepadají na váhu proti všemu tomu, co je víže v jednotu; dokladů k tomu podávají dosti dějiny evropské, které jsou v této příčině nejpoučnější již proto, že politický vývoj právě tak jako myšlenkový vykazují tu největší rozmanitost složek a stupňů. Nač zejména sluší obrátiti pozornost v této příčině, jest podřízení státu církvi; papež nazývá panovníky svými syny, udílí jim otcovská napomenutí a rady, rozhoduje o korunách, rozdílí je, rozsuzuje jako nejvyšší instance o sporných záležitostech států atd. Státy považují se za dcery církve, a jistě není pouhopouhou metaforou toto označení poměru obou mocí.

Povšimněme si, prve než pokročíme dále, jistého důležitého znaku v organisaci státní. Jako v chaosu dojmů a pozůstalých po nich stop v lidském vědomí udržují jednotu poměrně nečetná obecnější hlediska nebo principy, jichž souhrn právě tvoří jednotný aneb jednotnému se blížící názor světový (náboženství, filosofii atd.), tak ve státě, který by jakožto agregát statisícův a milionův jednotlivců byl jinak chaosem, zaručuje jednotu vláda, v jejíž čele stojí panovník.

Bývá to vláda feudální, oligarchie náčelníků několika rodův, mezi nimiž panovník jest brzy primus inter pares, brzy požívá moci téměř absolutní; centralisační tendence, což jest pouze jiný název tendence po ujednocení všech příslušníkův státních, jest přízniva neomezené vládě jednoho. Všecka moc v tomto státě pochází s hora. Převalná většina obyvatelstva jsou poddaní, kteří, jsou právě jen poddanými, podřizujícími se dobrovolně nebo nedobrovolně vůli vládce, která je zákonem a požívá, s počátku alespoň, prestyže náboženského; ‚vrchnost sluší poslouchati pro boha, neboť není vrchnost leč od boha'. Jedině tímto jednak dobrovolným, jednak nedobrovolným podřizováním se poddaných rozkazům vrchnosti zaručováno jest společenské soužití a součinnost, ačkoli ne právě v míře ideálně dokonalé. Jest to jakási extense individua

---

pozoruhodno — v 8. století kříší k životu i bývalou římskou říši i s výbojným jejím imperalismem a universalismem. Upozorňuji jen stručně na tento fakt, na jehož důkladnější probrání nezbývá zde místa.

Digitized by Google

nebo několika individuí, totiž extense individuální vůle (panovníkovy a vrchností) po veškerenstvu státních příslušníkův. Proto bývá anarchie pro takovéto státy osudna, jako ztráta královny pro roj včel; panovník je skutečným representantem státu, a dí-li Ludvík XIV.: stát jsem já, nelze ve výroku tom spatřovati jen tak docela prázdnou frási abnormálně zvýšeného sebevědomí, nýbrž zcela případné označení povahy politického života ve státě absolutistickém. Z té příčiny také dějiny států, zejména ve středověku a na počátku doby nové, bývají z veliké části jen dějinami panovnických rodů.

Tento ráz, kolísající mezi monarchií feudální a absolutní, podržuje vláda států evropských po celý středověk a po značnou část novověku; v některých státech dodnes. Jak bylo již naznačeno, jest to zprvu zároveň vláda theokratická. Rozkazův autority je nutno dbáti, poněvadž všechna moc jest od boha; ostatně panovník sám se podřizuje autoritě církevně-náboženské, papeži, a způsob nabývání titulu a moci panovnické jest jistým druhem svěcení.

Než tato podřízenost není stálá. Dochází k zápasům mezi církevní a světskou mocí, a zápasy ty jsou čím dál tím vážnější; dorůstající »dcery« počínají míti vlastní vůli a nechtějí se tudíž ve všem a naprosto podřizovati ‚matce'. Nejurputnější a nejdelší zápasy takové byly vedeny od Němců, od císařů svaté říše, od týchž císařů, kteří do nedávna poskytovali církvi a papežství nejúčinnější podpory; ačkoliv nemůžeme říci, že by byly boje ty skončily vítězstvím světských panovníků, poněvadž spíše náčelnictví svaté římské říše jimi pozbývá znenáhla původního svého významu, stávajíc se takřka pouhým čestným titulem, přece vedly k částečné aspoň emancipaci severních zemí, zejména německých, které přestaly býti jednotným státem a rozpadly se na drobné státečky, z područí církevního a k jich osamostatnění. Tento proces byl však nenáhlý — reformace a politické děje ji provázející byly jen dovršením toho, co po staletí bylo připravováno. Pozoruhodno jest, že nejdříve a, jak se zdá, i nejsnáze postavili se na vlastní nohy králové francouzští, tedy králové téhož národa, jehož filosofie se

*) »Bylo ukázáno«, praví Giddings, »že v ethnické společnosti společenské zřízení jest podřízeno společenskému složení. Hlavní znak společností, jež překročily stupeň ethnogenní, jest dokonalé podřízení společenského složení společenskému zřízení.« (Zákl. soc. str. 345.) Jinými slovy: organisace rodová a kmenová (to jest právě, co v terminologii Giddingsově se jmenuje společ. složením) ustupuje organisaci politické — stát nabývá vrchu nad národem.

Digitized by Google

Descartesem nejdříve a bez rozpaků vymanila z područí theologie. A také to zasluhuje pozornosti, že hrdé slovo: stát jsem já, vyřkl panovník rovněž tohoto národa, jehož nejčelnější za oné doby filosof zbudoval celou svou filosofii taktéž na tom Já (cogito, ergo sum) a dal zároveň nejúplnější výraz methodě deduktivní. A ještě: to filosofické Já Descartesovo jest ještě hodně theologické (nejpodstatnější část jeho obsahu, vrozená idea o bohu stává se oporou celé filosofické soustavy) — také stát-já Ludvíkův jest ještě hodně theokratický, jak lze seznati mimo jiné i z účelu, jaký sledoval Ludvík XIV. při podpoře gallikanismu, t. j. snah po národní a státní církvi.

(Pokračování.)

Digitized by Google

ROZHLEDY.

I. PO FILOSOFII PŘÍRODNÍ.

Filosofické názory Drieschovy.

Referuje dr. Em. Rádl [1])

Všeobecně se uznává, a každý to vidí, že asi od devadesátých let předešlého století, když darwinism počal klesati, pozvédal se zase zájem o velmi rozmanité naturfilosofické otázky, o kterých před tím vládlo pevné přesvědčení, že navždy z literatury vážné byly odstraněny. Ne, že by doba rozkvětu darwinismu byla ukázala malý zájem o naturfilosofii — vždyt Darwin, Huxley, Jaeger, Preyer a ovšem Haeckel byli naturfilosofové non plus ultra a spisů darwinistických a eo ipso naturfilosofických jen se hemžilo v literatuře biologické; ale zájem o filosofické otázky byl příliš jednostranný a vyčerpával se tím, že hledán a podáván byl způsob, jakým by se základní these: mechanický historický vývoj tvorstva konkretně znázorniti dal. Tato základní otázka ozývala se ze všech spisů a pokusil-li se kdo jíti vedle ní anebo dokonce proti ní, nebyl slyšán.

Teprv když zájem o darwinism poklesl, začaly se i jiné otázky naturfilosofické uplatňovati a tak se dnes literatura tohoto oboru, ne-li množstvím spisů, tož jistě rozmanitostí otázek řešených, velmi rozšířila. Ovšem, vliv darwinismu jest ještě dnes veliký a jest jej dobře znát i tam, kde byste se ho zprvu nejméně nadáli, ale vedle něho zvedá se zájem o vitalism, o energetiku, o psychologii zvířat, o kritiku základních pojmů biologických a p. filosofické otázky.

Mezi žijícími biologickými naturfilosofy nejdále do filosofie zašel a největší zájem vzbudil H. Driesch. Vliv jeho má svůj kořen

[1]) O biologických pracích Drieschových referoval jsem v Čas. čes. lékařů 1905; tento referát jest doplňkem onoho.

Digitized by Google

v tom, že vychází ve svých úvahách z vlastních pokusů, někdy velmi originálních a že na druhé straně hledí své theorie propracovati do posledních konsekvencí filosofických. Zpočátku sice stihal jej osud všech nedarwinistů: nedbalo se jeho úvah, dnes však udává aspoň jedné části biologů směr.

I.

Svými positivními pracemi jest Driesch vývojový mechanik; vyšel ze školy zakladatele tohoto odvětví biologie, W. Rouxa a držel se jeho methody a zpočátku i jeho pojmových konstrukcí; později se stal samostatnější a dnes stojí svým směrem filosofickým příkře proti svému druhdy ctěnému učiteli. Vývojová mechanika hledá zákony embryonálního vývoje pokusy: způsobují se uměle různé poruchy na vajíčkách, embryích i na hotových organismech a hádá se, jak organismus se pak dále vyvíjí.[1])

Tyto positivní práce a pak všeobecná sklonnost k historismu daly také theoretickým úvahám Drieschovým zvláštní směr. Darwinismem byl získán totiž všeobecný zájem o otázky po v z n i k u, po dějinách a po vývoji věcí; vyložiti vývojově tu onu věc bylo ideálem výkladu a tak se podávaly theorie o vývoji vesmíru, země, hor, molekul, rostlin a zvířat, o vývoji člověka, společnosti, mravnosti atd. Tento směr, ve výkladu vývoje a vzniku viděti vrchol výkladu, působil i na Driesche a celá jeho naturfilosofie se vyčerpává otázkami po vzniku a vývoji, po zpříčinění a vlivu účelnosti. Jeho konkretní práce pak, týkající se zjevů embryonálních, tento směr ovšem jen živily.

S darwinismem samým se však Driesch neshodl nikdy. Ihned v první své theoretické práci[2]) kritisuje příkře i extremní i umírněný darwinism. Souhlasí[3]) s filosofem O. Liebmannem, který praví: »Dejme tomu, že by descendenční theorie ..... byla hotova, že by velký rodokmen organických bytostí přírodních před námi ležel rozvinut a to ne jako hypothesa, nýbrž jako faktum historicky zjištěné, co bychom pak měli? Galerii předků, jakou nacházíme také na knížecích zámcích, jenom že ne jako fragment, nýbrž jako uzavřený celek.« Základní chybu descendenčních theorií vidí

[1]) O W. Rouxovi jsem referoval v Čes. Mysli 1901.

[2]) Die mathem.-mechanische Betrachtung morphologischer Probleme der Biologie, Jena 1891.

[3]) Ibid. str. 48.

Digitized by Google

Driesch v tom, že podávajíce postup vývoje, nepodávají jeho výkladu, neboť zvláště pojmy rozmnožování, dědičnosti a variability, na kterých tyto theorie staví, jsou úplně nejasny.

Rozhodněji ještě staví se Driesch proti descendenční nauce v následujících svých uvahách.[1]) »Jádro descendenční nauky jest měnitelnost, n i k o l i historický moment, jak se pořád falešně tvrdí. Může nám býti zcela lhostejno, je-li theorie ta správna, že právě dnes ty a ty formy na zemi jsou realisovány a tak a tak po sobě šly; z c e l a l h o s t e j n o ve smyslu theoretické všeobecné přírodovědy, které jest pojem dějin, vížící se na určitá místa a určité doby, c i z í. Ne to faktum, že se stalo jednou na zemi, že červ se proměnil v korýše, má pro odborníka význam, nýbrž to všeobecné přírodní faktum, že jsou červi, že jsou korýši a že mezi oběma jest jakýs sprostředkující vztah.« Fylogenie by měla teprv pak dle Driesche[2]) nějaký smysl, až by byly na základě pokusů známy poněkud obsažněji příčiny proměn tvarů a způsob těchto proměn, až by nám faktum dědičnosti bylo jasnější a až bychom vůbec lépe mohli nahlédnouti ve způsob, jak formy organické vznikají. Tomu dnes tak není a tak mají dnešní descendenční theorie velmi malou cenu: »nehledě k tomu,[3]) že dějepis má u srovnání s racionální vědou principiálně menší cenu, stojí biogenie také historicky posuzována na v e l m i n í z k é úrovni; její »rodokmeny« jsou jednak zcela vnější pravděpodobnosti (palaeontologie, geologie), jednak prostá fantasie (typy)«.

I později soudil Driesch o descendenčních theoriích stejně odmítavě. Darwinism sám má Driesch už za úplně poražený:[4]) »Pro prozíravé lidi jest darwinism už dávno mrtev, a co se v poslední době proň ještě uvádí, není o mnoho víc než pohřební řeč, provedená dle zásady »de mortuis nil nisi bene« a s vnitřním doznáním, že obrana jest marná.«

Nebylo by však správno domnívati se, že Driesch vůbec odmítá každou myšlenku na vývoj tvorstva — někteří mu tuto věc neprávem připisují; už nahoře uvedená místa, vedle mnohých jiných o tom svědčí. Driesch posuzuje na př. velmi příznivě[5]) de Vriesovu »mutační theorii«, ve které se snaží tento autor na základě svých pokusů na rostlinách dokázati, že nové druhy ještě dnes

[1]) Die Biologie als selbständige Grundwissenschaft, Leipzig 1893. Str. 27.
[2]) Ibid. str. 29.
[3]) Ibid. str. 30.
[4]) Kritisches u. Polemisches. Biolog. Centralblatt. XXII. 1902. str. 182.
[5]) Ibid. str. 181.

Digitized by Google

vznikají a sice náhle, skokem (t. zv. mutace); de Vriesovu theorii má Driesch za »vědecké odůvodnění nauky o organických proměnách«. O descendenci samé pak tamtéž praví, že jest velice pravděpodobna — ale ovšem jde o to, j a k se vývoj dál, a to není známo; ještě určitěji pak vyjadřuje se na jiném místě:[1]) »Všechen dějepis musí nejprv přestat, být ‚dějepisem', aby se stal filosoficky významným; nemůže-li, ani pro filosofii nemá ceny. O ‚fylogenii' organismů n e v í m e dnes n i c, tedy také nevíme, m ů ž e - l i se zvednouti nad pouhý dějepis, věříme to však; t. j. věříme, že pravý v ý v o j, tedy něco ve své podstatě zákonitého jest podkladem fylogenie, třebas bychom neznali ani zákonitost ani cíl tohoto ‚vývoje'. Ale jen na základě elementární zákonitosti a tam, kde jest nějaký elementární cíl, jest změna stavu vskutku také ‚vývojem', pouhý pokrok k větší složitosti nestačí k tomuto označení . . .«

Drieschovi se tedy na descendenčních naukách nelíbí ne myšlenka vývoje sama, nýbrž jejich neexaktnost, nedostatek kritičnosti a na darwinismu jeho fantastičnost; doufá, že budoucnost podá fylogenii exaktnější.

Stavě se na odpor proti darwinismu, Driesch pozvedl význam některých auktorů, kteří kritisujíce darwinism v době jeho rozkvětu, byli jim umlčeni. Zvláště opětně upozorňuje na význam botanika A. Wiganda, který ve velkém spise[2]) filosoficky i positivními důvody potíral darwinism, ale byl Haecklem, G. Jaegrem a jinými úplně umlčen, cení si také kritických rozborů o darwinismu, uveřejněných G. Wolffem,[3]) upozorňuje na názory filosofa v. Hartmanna a j.

II.

Zmínil jsem se nahoře, že Driesch vyšel ze školy Rouxovy. W. Roux pokusil se důsledněji propracovati Darwinovu myšlenku o vládě mechaničnosti v živé přírodě. Darwin dokazoval, že v ži-

[1]) Naturbegriffe und Natururteile, Leipzig 1904. str. 199.

[2]) A. Wigand. Der Darwinismus und die Naturforschung Newtons u. Cuviers. Braunschweig 1874.

Wigand uveřejnil před tím (1872) sám zvláštní theorii o vyvinu organických var, která však se mu velmi nepovedla. Útoky darwinistů (Haeckla, Jaegra) proti Wigandovi, který svůj odpor proti darwinismu vedl do důsledků a hájil i theologii, byly příliš hrubého rázu a znemožnily Wigandovi odpověď.

[3]) Beiträge zur Kritik der Darwinischen Lehre. Biol. Centralbl. 1890.

Digitized by Google

votě celých individuí a v jejich vztazích k sobě vládnou jen hrubé materiální zákony, Roux prohloubil nauku tu tím, že aplikoval tyto fysicko-chemické zákony na vztah jednotlivých orgánů a částí těla k sobě: hledal, jaké fysikální a chemické zákony to jsou, které způsobují, že z vajíčka vzniká hotový organism, jaká kombinace těchto zákonů způsobuje, že poraněný orgán se spravuje, že odstřižený úd se u některých živočichů regeneruje atd. Tyto problémy převzal od něho Driesch a šel z počátku věrně v jeho stopách; avšak jsa nakloněn k tomu, promýšleti každý problém co možná do posledních důsledků, narazil brzo na otázku, zdali stačí fysika a chemie pro výklad životních dějů. Ve spise »Analytická theorie organického vývoje«[1]) pokusil se na základě pojmů vzatých pouze z fysiky a chemie vyložiti embryonální vývoj, ale brzo shledal, že pokus ten byl nedostatečný a odbočil proto do nového směru, postaviv se zároveň proti celé moderní biologii: začal hájiti krajní vitalism.

V době rozkvětu darwinismu mělo se za to, že každá nauka vitalistická jest navždy znemožněna; jak darwinism klesal, začal se vitalism zase zvedat; z dnešních auktorů se uvádějí jako vitalisté zvláště fysiologové G. Bunge, R. Neumeister, z botaniků J. Reinke, ze zoologů G. Wolff, T. H. Morgan, P. N. Cossmann, K. C. Schneider, E. Montgomery a j. Každý z těchto auktorů odůvodňuje ovšem své vitalistické přesvědčení jinak, všichni však staví se proti mechanismu hlavně z toho důvodu, že mechanism nestačí na to, aby vyložil účelnost v živé přírodě; žádají, aby účelnost byla ne podřízeným, nýbrž rovnocenným principem s příčinností, a vidí v této účelnosti hlavní a podstatný rozdíl mezi živou a neživou přírodou.

Drieschův vitalism jest propracovanější a rozhodnější. Názory uvedených právě auktorů jmenuje »statickou teleologií«, proto, že tito auktoři učí, že účelnost jest jakoby jednou pro vždy životu předurčena, že tvoří jaksi jen jednu stránku projevů životních, které mají býti posuzovány jednak příčinně, jednak teleologicky.

Také Driesch držel se dříve tohoto názoru, podporován jsa v tom Kantovou naukou o účelnosti — v Kanta, jak ještě uvidíme, Driesch velice věří. Ve své uvedené už »Biologii« tvrdí Driesch, že nutný jest vedle kausálního výkladu i teleologický: »Tedy každý přírodní děj má svou příčinnou, každý má svou teleologickou

[1]) Analyt. Theorie der orgn. Entwicklung, Leipzig 1894.

Digitized by Google

stránku, jenže vystupuje víc jednou ta, podruhé ona.«[1]) Od tohoto názoru upustil však Driesch a šel důsledně dále: určité biologické děje jsou takového rázu, že pro ně fysikální a chemické popisy nestačí; jsou podřízeny zákonnitosti zvláštní, čistě vitální a dokazují »autonomii životních dějů«. Svůj vitalism, nebo, jak Driesch raději říká, nauku o autonomii životních dějů, odůvodňuje takto.[2])

1. Jak shledal, jest možno t. zv. gastrulu ježovek a hvězdic, t. j. elipsoidický útvar z dvou blan složený v různých rovinách kolmo k nejdelší ose přeříznouti; není-li jedna z odříznutých částí příliš malinká, přetvoří se obě přestřižené části zase v typickou gastrulu poměrně však zmenšenou. Velmi mnoho jiných fakt ukazuje tentýž zjev, t. j. že libovolně vyňaté části celku (v jistých mezích) bez ohledu na to, jaký význam měly v onom celku, mohou zase vytvořiti tento celek; táž část onoho celku může vytvořit tedy v různých případech různé elementy celku, dle toho, jak byla vyňata. Tuto podmínku neuskuteční žádný stroj. Není možný stroj, který by měl tu vlastnost, že by mohl, kdyby mu část jeho byla odňata, tuto část zase ze sebe doplniti a není možný stroj, u něhož by kterákoli část se mohla přetvořiti v úplný stroj. Tedy organismy, u nichž jest tato věc možna, poslouchají jiných principů než strojových, jsou »autonomni«.

2. Ve vaječníku zvířete tvoří se mnoho vajíček, z nichž každé má schopnost vytvořiti celý organism; všechna tato vajíčka vznikla z jediné buňky, jistě z vajíčka, z kterého ten hotový organism se vyvinul. Kdyby toto vajíčko bylo nějakým sebe složitějším strojem, bylo by mu splniti podmínku, že ten stroj se může rozděliti na množství strojů jiných sobě rovných — ale to není o žádném stroji myslitelno, není možný stroj, který by se rozdělil na dva a oba aby byly zase úplné stroje tytéž, jako stroj původní. Tedy i v této věci jsou organismy autonomní.

3. Organism (vyšší) reaguje na vnější podněty; reakce jeho jest podmíněna nejen způsobem podráždění, nýbrž i způsobem, jakým dříve organism na podráždění reagoval (zkušeností). Ku př. člověk neumějící ještě otevříti nějaký složitý zámek zkouší všelijak, až se mu konečně věc podaří; podruhé otevře jej hned: ráz této druhé reakce byl tedy podmíněn také tím, že už člověk jednou zámek ten otvíral. Také to jest něco zcela nestrojového.

---

[1]) Die Biologie etc. str. 57.

[2]) Své důkazy pro anatomii životních dějů Driesch sestavil v »Naturbegriffe u. Natururteile Leipzig 1904. Str. 114 sq.

Digitized by Google

4. Jednání organismu následuje na určité kombinace podráždění, ale nelze věc pochopiti tak (strojově), že by každému elementu podráždění odpovídal určitý element reakce organismu, nýbrž malá změna v podráždění může celý ráz reakce změniti a jindy veliká změna podráždění nemá za následek patrnou změnu v reakci. Ku př. sluchové podráždění způsobené slovy »tvůj otec zemřel« a »můj otec zemřel« se od sebe málo liší a přece reakce toho, komu ta slova říkáme, jsou v obojím případě velmi různé; naopak řekneme-li mu slova »tvůj otec zemřel« po česku, nebo po německu, anebo dáme-li mu je přečíst, jest ráz podráždění ve všech třech případech velmi různý, ale reakce budou stejné. I to jest úplně nestrojové.

5. Goltzovy pokusy ukázaly, že možno zvířatům v určitých mezích odníti libovolně velkou část velkých hemisfér mozkových a reakce zvířat přece (po přechodných poruchách) se zase učelí; zvíře reaguje pak jako normální.

Tyto věci svědčí Drieschovi pro vitalism a sice pro dynamický vitalism; uvedených pět skupin případů (do každé z nich dá se jich vřaditi mnoho; my jsme vybrali vždycky jen jeden za příklad) podává vlastnosti, kterými se živé bytosti radikálně od neživých liší.

III.

Poměr biologie k vědám o anorganismech jest pak dle Driesche ten: zákony fysikální a chemické ovšem platí také v biologii, ale vedle nich platí v biologii ještě zákony jiné, čistě vitální. Fysika a chemie určují vztahy hmot a sil; tyto vztahy vyjadřují rovnicemi, v nichž vedle proměnlivých veličin vyskytují se určité konstanty, kterými právě se označuje, že rovnice ku př. platí o železe nebo o vzduchu atp. V chemii jest chemická afinita takovouto konstantou, která dává teprv energetickým a jiným vztahům určitý smysl. Že má vodík a kyslík určitou afinitu, neznamená, že by mezi nimi neplatil zákon o zachování energie, nýbrž že ten zákon jest tu právě tou afinitou specifikován. V biologii mají dle Driesche konstanty daleko větší význam než v chemii a fysice; v biologii jest konstantou určitý organism se všemi svými specifickými vlastnostmi; energetické zákony platí ovšem také o člověku, ale lidský organism jest víc než tyto zákony, jest to konstanta, která ony zákony specifikuje, a jako jsou na př. vlastnosti vodíku z energetických vztahů nevypočitatelny, nýbrž musí se napřed poznat a

Digitized by Google

pak je teprv lze do oněch vztahů zavést, tak také nelze nějak lidský organism a priori dedukovat z chemie a z fysiky, nýbrž jeho vlastnosti musejí být zkumno poznány.

Organism jakožto konstanta má ovšem jiné vlastnosti než konstanty anorganické. Železo na př. (soubor jeho vlastností) jest anorganická konstanta a znamená, že na železe se mohou dít určité procesy: železo možno rozžhavit, možno z něho udělat meč, rýpáme-li je, klade určitý odpor, a v kyselinách jeví určité reakce. Působí-li se na ně z v n ě j š k a, má železo s c h o p n o s t charakteristicky reagovati. Aristoteles jmenoval takovouto schopnost »dynamis« a Driesch slovo i pojem od Aristotela přejímá. Organismy jakožto konstanty jsou však víc. Vajíčko na př. má nejen »dynamis«, t. j. schopnost reagovati specificky na vnější podněty na př. že praskne pod tlakem, shnije, srazí se, zmrzne a p.), nýbrž ono má i tu vlastnost, že (za příznivých podmínek vnějších) se vyvíjí, prožívá řadu proměn a samo na vnějšek působí (kuře žere, běhá atd.). Konstantu tohoto druhu, která se v čase vyvíjí a sama činna jest, jmenuje Driesch zase s Aristotelem entelechie.

Entelechie jest i n t e n s i v n í, nikoli e x t e n s i v n í rozmanitost. Tím liší se také od hmoty, která jest v prostoru rozprostřena; entelechie jest tedy něco nehmotného, také to není vlastnost hmoty. Příklad nám tento rozdíl znázorní. Tělo lidské má ve svých různých částech různé vlastnosti: tu jest kost, tu krev, onde oko, zde mozek atd., a tyto části leží v prostoru jedna vedle druhé; myslíme-li si železo složeno z atomů, leží také jeden atom vedle druhého; v tomto smyslu jest tělo lidské a jest železo e x t e n s i v n í rozmanitost (orgánů, atomů). Magnet ležící na stole má různé vlastnosti: přiblížíme-li k němu železné piliny, přitáhne je, posuneme-li jej přes kraj stolu, spadne, zahříváme-li jej, mění charakteristicky svůj objem, svoji magnetičnost, svoji barvu atd. Vlastnosti, které jsem teď uvedl, nejsou vedle sebe, ta na tom, ona na onom konci magnetu, nýbrž jsou všechny najednou v celém železe. Vlastnosti ty také nelze na magnetu vidět, nevíme, že magnet přitáhne železo — leda až se o tom přesvědčíme, a soubor takovýchto neviditelných a nelokalisovaných vlastností tvoří i n t e n s i v n í rozmanitost. Také člověk jest takováto intensivní rozmanitost; na př. říznu-li se do prstu, zahojí se rána: tato schopnost, že se rána zahojí, není na prstu ani na ráně vidět; duševní vlastnosti, vůle, vlohy atp. jsou podobně příklady intensivních vlastností. Vajíčko jest takováto intensivní rozmanitost, neboť na něm není vidět, co vše z něho bude, a přece všechno to už v něm je.

Digitized by Google

Organism jakožto takováto intensivní rozmanitost neruší zákon o zachování energie, nýbrž vitální agens neboli entelechie má pouze moc říditi, zadržovati a lokalisovati směr činnosti. Působí-li na organism nějaká vnější síla, nemá organism moc tuto sílu zrušit, tak že z ní nic nezbude, ale má moc ji jinou silou kompensovat nebo z aktuálnosti proměnit v potenciálnost a p., na př. padá-li člověk, nemůže zrušit vliv gravitace, ale může se (může-li) zadržet, nebo může zvláštními pohyby zachytit zase rovnováhu a p.

Driesch rozeznává několik entelechií.[1]) Organism jako vývoje a regenerace schopná intensivní rozmanitost jest jedna entelechie; princip, který vede jednání (reakce) organismu, jest jiná entelechie; první tvoří formu (prostorovou rozmanitost), druhá řídí jednání (časovou rozmanitost).

Entelechie není substance, dokonce pak ne hmota s navěšenými na sebe vlastnostmi; nemá určitého sídla v těle, tak jako není na př. chemická afinita vodíku nějaká substance a jako není na určité místo ve vodíku lokalisována.

Organism bývá často srovnáván s továrnou nebo s armádou; jednotlivé buňky jsou pak jakoby jednotlivé stroje nebo jednotliví vojáci a činnost všech tak do sebe zapadá, že vzniká jednotně pracující a velmi složitý celek; kolik buněk, tolik středů sil a každá buňka jest autonomní element, a přece všechny podivuhodně harmonují dohromady. Také Driesch přirovnává organism k továrně anebo k armádě, jenže vidí tertium comparationis v něčem jiném: jako v armádě jest vrchní velitel, podřízení velitelé a celá hierarchie komandantů, z nichž každý má určitě vymezenou právomoc a určitou zodpovědnost — až na stroje (děla, pušky a p.) — Driesch vidí podobnost právě v té duši, která ovládá jednak armádu, jednak tělo; také tělo jest dle něho ovládáno jednou nejvyšší entelechií, které jest podřízena řada jiných speciálnějších a speciálnějších, až těmto na konec pouhé stroje — struktury, na př. čočka v oku, kost atd.

Pojmy dynamis a entelechie byly u Aristotela a jeho následovníků velmi důležity a opuštěny byly teprve, když v době renesance vědy celý Aristoteles byl za mrtva prohlášen; Driesch oba pojmy zase v původním jich významu zvedá.[2]) Driesch se nebojí

[1]) Naturbegriffe str. 123.

[2]) Česky by bylo možno vystihnout pojem »dynamis« slovem »schopnost«, pojem »entelechie« slovem »činorodost« — ovšem, úplně se tato slova nekryjí Driesch netvrdí, že by se jeho pojem entelechie s Aristotelovým úplně kryl (Naturbegriffe str. 121), ale nevidím podstatných rozdílů.

Digitized by Google

Aristotela hájit i v takových věcech, které se dnes leda jako vtip uvádějí, jako příklad nesmyslnosti výkladů aristotelovských; Driesch ukazuje, že i výklady à la virtus dormitiva jsou vědecké výklady, t. j. že každý vědecký výklad na podobnou formulaci vyjde,[1]) neboť vykládajíce nějaký zjev, nemůžeme než uvésti jej na nějaké umělé sestrojené pojmy, na takovou nějakou »virtus dormitiva« opia, »v š e c h n o ‚vykládající' věda jest u velké míře sebeklam, protože její výklady jsou jen seřazování v logicky nutná a v jiná logicky ještě nevyanalysovaná schémata«.[2])

S Aristotelovým názorem kryje se také Drieschův názor o duši.[3]) Aristotelův pojem duše byl našeho vzdálen. Kdežto dnes duší se rozumí jakýs spiritualistický princip, ať už jako něco od těla odlišného a oddělitelného, ať už jako subjektivní stránka materiálních zjevů, Aristoteles chápal duši, možno říci, materiálněji: jemu byla duše tolik jako životní princip, jako princip, který embryonální vývoj žene, který tělo v normálním stavu udržuje, který jest základem i všem fysiologickým i všem psychologickým úkonům. K podobnému názoru se kloníli všichni vitalisté Leibnitzem počínaje a tomu názoru blíží se i Driesch. Ovšem vymezuje svůj pojem duše poněkud úžeji než Aristoteles: jemu jest duše, kterou jmenuje »psychoid«, něco zcela objektivního a znamená p r i n c i p j e d n á n í organismu. T. zv. srovnávací psychologii, mluvící o vědomí a o pocitech zvířat, Driesch odmítá[4]) (neboť subjektivní stránky duševního života můžeme pozorovat); jemu jde jen o organismy, reagující pohybem na podráždění.

Jednání (die Handlung), jakožto projev duše má dva hlavní znaky: 1. podráždění a reakce mohou se spojiti nekonečně rozmanitým způsobem, jak jsme už nahoře uvedli: nepatrná změna podráždění může mít za následek radikální změnu reakce; 2. na reakci má vliv zkušenost, neboť člověk, konající touž věc dvakrát, jedná podruhé jinak (obratněji) než poprvé. Tyto vlastnosti jednání nejsou jen člověku vlastní, nýbrž jsou u všech organismů, u vyšších ovšem dokonalejší.[5]) Ovšem mezi obratlovci a člověkem jest velká mezera, třebas nikoli nepřeklenutelná.

---

[1]) Naturbegriffe str. 207.

[2]) Ibid. — Na jiném místě praví Driesch o Aristotelovi: »Víme sice daleko více jednotlivostí o životě, než věděli staří, ale nejlepší a nejcennější věci, které dnes o životě známe, ty tušil již onen velký Hellén.«

[3]) Die Seele als elementarer Naturfaktor, Leipzig 1903.

[4]) Ibid. str. 48.

[5]) Ibid. str. 67.

Digitized by Google

Tento názor o duši příčí se moderním theoriím psychologickým. Duše — psychoid — není závislá na anatomické stavbě těla (mozku), neboť pokusy ukazují, že i po odnětí částí mozku duše zůstává celá a může si scházející nástroj jinak nahraditi. Mozek se svojí složitou stavbou má ovšem pro duši význam a jest do jisté míry conditio sine qua non, ale podstatou jednání není, podstatou tou není vůbec žádná struktura, nic extensivního, nýbrž podstata ta jest intensivní.[1])

Nesprávná jest dále dle Driesche theorie o specifické energii smyslové.[2]) Uvádí příkladem, že byl-li nahražen nos kůží s čela, tato v první době ve své nové poloze lokalisovala podráždění na čele, později však na nose. I jiné příklady dosvědčují, že nervy nebo ústředí nervová mohou svoje funkce změnit, nemají tedy specifické energie.

Nesprávná jest pak ovšem i theorie o psychofysickém paralelismu,[3]) která v principu žádá fysikochemický rozbor všech zjevů jednání. Základním jejím postulátem jest nepřetržitá souvislost fysickochemických dějů, neprotržená jinorodým nějakým elementem. Avšak už v. Kries ukázal na falešnou stránku této theorie: lžíce, na kterou se díváme z předu a pak se strany, jest fysikochemicky (t. j. její obraz v oku atd.) pokaždé něco zcela jiného, ale psychologicky jest to pořád lžíce — zde není tedy paralelism. Ale nejen to; nikde, kde abstrakce mají pro jednání nějaký význam, nepomáhá psychologický paralelism. Ku př. dva lidé se spolu baví, při čemž jeden mluví německy, druhý česky; zde jest celý fysikochemický proces u jednoho i u druhého zcela různý, t. j. celý systém motorických inervací, pohybů svalových, pocitů sluchových, podráždění asociačních drah u jedné osoby jinaký než u druhé a přece si obě osoby rozumějí, t. j. psychologický běh, to abstrakční jest u obou stejné.

Duše (užívám pořád slova duše místo Drieschova psychoid) něco c h c e; obsah a rozsah toho, co chce, dán jest jednak vlastnostmi té duše, jednak její zkušeností, asi podobně jako: vajíčko c h c e státi se dospělým tvorem; výsledek tohoto chtění záleží na tom, jaké to vajíčko jest (slepičí, holubí) a pak na vlivu vnějších činitelů. Vzhledem k oné duši rozeznává Driesch to, co chce, na

[1]) Die Seele str. 66.
[2]) Ibid. str. 42.
[3]) Ibid. str. 60.

Digitized by Google

základě svých vnitřních vlastností jako primární objektální vůle (vůle novorozeněte jest asi něco podobného), kdežto chtění na základě zkušenosti jest druhotná objektální vůle. Tato druhotná vůle souvisí ovšem se (získaným a tedy druhotným) věděním; patří také k primární vůli nějaké primární vědění? Driesch v to věří; ovšem jest toto primární vědění neuvědomělé — blíží se hodně Hartmannovu pojmu »nevědomého«.

IV.

Svými pojmy se vůbec přiblížil Driesch mnoho přírodní filosofii E. v. Hartmanna. Jest ze spisů Drieschových viděti, že se s tímto filosofem seznámil poměrně pozdě, až už měl své pojmy propracované a také pak si hleděl více jeho rozboru energetiky, než jeho speciálně biologických úvah[1])

Hartmannovi se Driesch blíží nejvíce svým vitalistickým stanoviskem. E. v. Hartmann sice ve svých spisech nehájí důsledný vitalism, jeho filosofie jest v té věci, jako u jeho učitele Schopenhauera kompromis mezi materialismem a vitalismem, ale jádro jeho učení, t. j. jeho pojem »nevědomé« (»das Unbewusste«) jest hodně blízek Drieschově entelechii; rozdíl jest jen v tom, že Driesch pojem ten přesněji (snad až příliš přesně) rozbírá, vymezuje, které exaktní důkazy proň svědčí, a za tyto důkazy nejde, kdežto Hartmann pojímá význam nevědoma velice ze široka, hledá je v organické přírodě, v duševním životě, v sociálních zjevech, v dějinách atd. Hartmann nejde tak do hloubky a hledí, aby raději nevědomo z mnoha rozmanitých stránek osvětlil. Jinak se však dají najíti v Hartmannových důkazech pro existenci nevědoma a v Drieschových pro autonomii životních dějů velké analogie.

Hartmann definuje nevědomo takto:[2]) »myslí se tím mimo vědomí ležící, a přece od tohoto vědomí ne podstatně odlišná, neznámá příčina jistých dějů, které bylo dáno jméno představa proto, že má se známou uvědomělou představou to společné, že má jako tato představa i d e á l n í obsah, který sám nemá reality, nýbrž nanejvýš se vnější realitě v ideálním obraze podobá.« A v dalších výkladech udává, že vedle této nevědomé představy jest nevědomá vůle, a jednota obou že jest »nevědomo«.

Driesch pak vykládá podobně: entelechie, řídící jednání orga-

[1]) Srovn. Naturbegriffe str. 110 sq.

[2]) Philosophie des Unbewussten Berlin 1871. III. Aufl. Str. 3.

Digitized by Google

nismu, jest ovšem nevědomá, nebo přesněji o jejím vědomí nelze nic vědecky říci, ale tato entelechie má určité »objektální vědomí« a určitou »objektální vůli«. Hartmann zná však jediné nevědomo, které řídí stejně pohyby neznáma, jako činy lidské, hojení ran jako duševní pochody, kdežto Driesch rozeznává, jak jsem nahoře uvedl, celou hierarchii entelechií. Oba dokazují podobně pravdivost svých všeobecných principů.

Driesch narazil na účelnost v biologických zjevech a učinil z dynamické účelnosti základ své theorie. Experimentálně dokazuje, že v organismu jest jakýs řídící princip, který dosáhne svého účele přes vnější překážky. Také Hartmann vychází od fakta účelnosti biologických zjevů a dokazuje počtem pravděpodobnosti, že jistě jest nějaký nemateriální princip, který materiální zjevy řídí.[1]) Také Hartmann uvádí reflexy, zvláště pak reflexy zvířat s odňatým mozkem, analysuje zjevy pudové, mluví o schopnosti organických těl rány zahojiti a nemoci vyhojiti, o embryonálních zjevech a o duševním životě na důkaz působení nevědoma a všechny tyto zjevy uvádí i Driesch, aby dokázal autonomii životních dějů. Ovšem, Hartmann uvádí ty zjevy jen jako příklady, kdežto Driesch je analysuje.

Také Drieschův důkaz vitalismu z nemožnosti mechanistického výkladu některých zjevů najdeme u Hartmanna. Hartmann mluví o vůli hnouti prstem a o realisaci tohoto pohybu a přemýšlí, jak se tato abstraktní vůle realisuje v skutečný pohyb:[2]) »mechanický výklad tím, že bychom přijali šíření kmitů, jest nemožný, mluviti o cviku dříve, než se jednou ta úloha rozřeší, jest prázdné slovo beze smyslu, a nic nevyložíme, ... vezmeme-li na pomoc svalové pocity. Z nemožnosti mechanického materiálního řešení jde, že články mezi vůlí a pohybem jsou jistě duševní podstaty, a z toho, že není oněch článků dostatečně mnoho uvědomělých, jde, že jsou jistě neuvědomělé«.

Podobně by se dalo mnoho a mnoho jiných podobností mezi Drieschem a Hartmannem uvésti, podobností, které z toho plynou, že oba vycházejí ze stejného principu: nemateriálního, život ženoucího a účely realisujícího.

Svůj rozdíl od Hartmanna a Schopenhauera vystihuje Driesch

[1]) Philosophie d. Unb.
[2]) Ibid. str. 68.

Digitized by Google

slovy:[1]) »A kdyby někdo chtěl viděti v naší primární vůli a primárním vědění snad Schopenhauerovu metafysiku vůle spojenou snad s některými Hegelovými myšlenkami, podobně jako jest tomu u v. Hartmanna, bylo by to také z toho důvodu nesprávné, poněvadž naše »vůle« a »vědění« mají znamenati jen základní zjevy daného světa zjevů. Schopenhauerovu metafysiku vůle, druhou knihu jeho hlavního díla, bychom mohli často skoro doslova, totiž s dodatky vzhledem k »vidění« přejmouti:[2]) avšak přenesenu na jiné pole, z transcendentálna do immanentna«.

V.

Driesch se rád dovolává Kanta a má vskutku s ním mnoho společného. Přední a hlavní věc: Kant pokoušel se o exaktní filosofii, dřívější pokusy se mu nelíbily právě pro svou neexaktnost; i hleděl této exaktnosti dojít co nejabstraktnějšími abstrakcemi: z obsahu vědění odmýšlel si celý tento obsah, až mu zůstalo jen, co za formu, za nádobu, do které se vědění sbírá, pokládal a tyto prázdné formy považoval pak za předmět, kterým se pravá filosofie má zabývati. Sestrojil si k tomu cíli pojem »apriori« a učil, že věta »příčinnost jest apriori«, znamená, že člověk, eo ipso že člověk jest, musí ku každému zjevu hledati příčinu a že podstata lidská už jest taková, že nedovede si ani představiti věc, která by byla bez příčiny. Za takové apriorní formy pokládal pak prostor a čas a pak soustavu pojmů, t. zv. kategorií, z nichž příčinnost jest pojmem nejdůležitějším. Kant se také pokusil o to, aby sestavil základy abstraktní přírodovědy, čímž rozuměl apriorní formy, které pro každou přírodovědu (fysiku) musí platiti, poněvadž jsou to právě formy vzaté z organisace rozumu, nikoli ze zkušenosti.

Na Driesche působil Kant nejprve svojí methodou, svým jistě přehnaným racionalismem. Všemi spisy Drieschovými prozírá touha po co možná nejpodrobnější pojmové analysi. Uvádím jen několik jeho vět: »Bez stálého styku s noëtikou jest plodná přírodověda nemožna.«[3]) »Nezapomeňme tu základního poznatku, že přírodopisec nemůže poznati podstaty věcí, a, má-li rozum, ani jí

[1]) Die Seele str. 87.

[2]) Známo, že v. Hartmann takto doplňoval Schopenhauerovu filosofii; totiž že k metafysické vůli jako nutnou součást připojil i metafysickou (nevědomou) představu.

[3]) Die Biologie str. 11.

Digitized by Google

nechce poznati, nýbrž že jeho úlohou může pouze býti, aby určil, jak se dají zjevy zařaditi do schématu apriorních pojmů názoru a myšlení«[1]) Starší vitalism byl prý nedostatečný, poněvadž nedokazoval své pojmy exaktně, neukazoval, že vitalism jest n u t n ý; Driesch naproti tomu dokazuje, že nemůžeme jinak než biologii vitalisticky chápat; v tom smyslu jest chápati Drieschovo dokazování, že není myslitelný stroj, který by konal to, co koná organism — tedy, že organism jest něco podstatně nestrojového. To jest právě methoda Kantova; takovým způsobem na př. dochází Kant svých antinomií, podávaje totiž důkaz, že na př. nelze si představiti vesmír konečný a že si jej také nelze představiti nekonečný.

(Pokračování.)

II. PO FILOSOFICKÝCH SYSTÉMECH.

Píše **František Čáda.**

Předmět těchto rozhledů a jejich potřeba i obtíže. — Čtvero hlavních směrů v nejnovějším budování názoru světového. — W. Pastor. — Jos. Petzoldt. — Mach. — J. A. Froehlich. — Wust. — Otto.

Rád bych v těchto rozhledech seznámil čtenáře s řadou spisů za poslední asi dvě léta vyšlých, jichž předmětem jest »podati názor na svět«, jinak řečeno, které se snaží přednášeti novou (začasté jen »novou«) filosofii neboli »metafysiku«. Chuť k budování nových a nových »soustav filosofie« ve smyslu stanovení názoru na svět a na život lidský dosud, zvláště v Německu, neustává. Přes všecky nezdary spekulativní filosofie a přes všechen posměch i opovržení, jímž stíhány jsou a budou od odborné vědy plody »veliké doby« německé filosofie idealistické i její malých neb aspoň daleko menších epigonů let nedávných i dnešních, co chvíli objeví se kniha, hlásající více méně skromně neb neskromně, že podává řešení odvěkých záhad, anebo aspoň že ukazuje cestu k jich řešení, a to pravidelně hned záhad těch — všech, jak záhad »metafysických« (t. j. o světě, jsoucnu, dění atd.), tak i ethických, sociálních i náboženských. A ovšem pravidelně slibuje se řešení »nové« a jedině »správné«!

Spisů takových — k článkům nebudu přihlížeti — jest již

---

[1]) Analyt. Theorie str. 157, 166, 167.

Digitized by Google

hezká řada, i když se omezíme jen na poslední léta a třebas i jen na filosofie německé, a již pro tuto početnost svou zasluhují, aby po nich byl učiněn přehled. Nemít možno, aby každý jednotlivec, jenž obírá se anebo aspoň více zajímá se o filosofii, všemi jimi se probíral. Není četba jich ani často vábná, ani nebývají to »malé, úhledné svazečky«, nýbrž často dosti objemná díla, jednající nezřídka nejen o otázkách filosofie (ve smyslu slova toho vzpomenutém, totiž filosofie = metafysika), nýbrž probírající otázky filosofie, přírody, dějin, otázky noetiky, ethiky, sociologie atd. Již z těch důvodů zajisté mají rozhledy, jaké rád bych tu čtenářstvu podal, své oprávnění a vhodnost. Nemíním psáti snad serii recensí oněch knih, nýbrž dosti mi bude, když podaří se mi aspoň stručně zachytiti nejcharakterističtější myšlenky z děl filosofických oněch, pokud mi byla přístupna, a poskytnouti čtenáři možnost, aby podle výkladu o nich rozhodl se s tím neb oním spisem blíže se seznámiti, jiným pak zbytečně se nezdržovati.

Pokus, který tu podnikám, není nikterak snadný, toho jsem si dobře vědom. Ze spousty prací sem se vztahujících a za léta 1904 n. vyšlých, nebyly mi všechny přes úsilné se po nich shánění dostupny. Načrtnouti dále obsah díla objemného anebo i obsažného co možná krátce a přece srozumitelně, jest sice samozřejmý, ale právě tak těžko splnitelný požadavek. Nad to, rozumí se samo sebou, nelze potlačiti přece kritiky případné anebo aspoň nějakých kritických připomínek. Seřaditi spisy ty v jisté skupiny a podle skupin o nich pojednati, nebylo by nemožno ani příliš nesnadno, ale jednak by četba rozhledů těchto pak snadno stala se nudnou, jednak snadno by pro shrnování v určitou skupinu setřely se jisté zvláštnosti spisu některého. A proto snad lépe bude neb aspoň postačí, když nejprve načrtnu, k t e r é s m ě r y lze pozorovati v nejnovějších pokusech o »soustavy filosofie« a pak volnějším pořadem promluvím o jednotlivých těch produktech filosofujících spisovatelů.

Směrů hlavních v těchto soustavách názoru na svět lze lišiti čtvero:

Předně jest stále dosti spisovatelů, kteří určitě hlásíce se k některému s y s t é m u f i l o s o f i c k é m u snaží se ukázati, že jedině v duchu oné školy, resp. jejího »mistra«, jehož jsou stoupenci, lze přiblížiti se k rozřešení všech »palčivých« i »trvalých« problémů jsoucna i toho, co býti má. V Německu přirozeně nejvíce jsou to nadšení obnovovatelé Kantovství, ale i jiní vynikající my-

Digitized by Google

slitelé filosofičtí Německa nalézají v té příčině opět a opět své »žáky« (na př. Schopenhauer, Fechner, nověji Avenarius i Fries), ve Francii nověji zas zvláště Biranism, v Anglii a Americe kromě evolucionismu také Kantism (Novokantism) a Hegelism se šíří. Spisovatelé tohoto směru, spekulujíce o jsoucnu a záhadách světa, obyčejně vycházejí (aspoň faktícky) od stěžejního některého pojmu »své« soustavy filosofické a hledíce ho uhájiti, naznačují, jak jim v důsledcích podává se řešení problémů o světě reálním i mravním. (U Kantovců na př. to bývá pravidelně pojem »Ding an sich«, jejž činí si východiskem.) U této kategorie auktorů také, z příčin jsoucích na jevě, nalezneme pravidelně málo nového, co by totiž již nebylo pověděno filosofem, k němuž se hlásí.

Druhý směr »názorů světových« stará se o »solidní basi« svého systému tím, že více méně šťastně snaží se ukázati k důsledkům, jež pro celkový, jednotný názor o světě vyplývají z výtěžků moderních v ě d p ř í r o d n í c h. Auktorové těchto filosofií chtějí zbudovati názor na svět a na otázky životní na podkladě věd exaktních, na práci přírodovědy. Spisovatelé tito jsou dnes mezi skladateli filosofických názorů na svět nejčetnější, jest však mezi nimi lišiti dvě kategorie různé. Jedni, sami odborníci v některé přírodní vědě nebo odvětví vědeckém, filosofický názor svůj budují, poněvadž chtějí »domysliti« se důsledků, k nimž vede moderní vědecká práce a snažení, i ve změně obsahu našeho názoru na svět. Druzí filosofické neb aspoň reflektující hlavy snaží se obeznámiti se s moderní vědou, jejími stanovisky, novými hypothesami a snahami, a na základě jakés takés znalosti takto nabyté odvažují se ihned ke konstrukci odpovědí k jednotlivým záhadám a celkovému vypracování názoru na svět. Jak patrno, přes všecku blízkou příbuznost základu mezi oběma kategoriemi jest znamenitý rozdíl a hodnota produktů jejich různým ovládáním základu, znalosti vědy přírodní, jest nesmírně nestejná. Zjev však sám takovýchto nákresů »dnešního našeho nazírání na svět na základě věd přírodních« jest nejen pochopitelný, ale sám sebou, základní svou tendencí, potěšitelný, třebas leccos divného na povrch vynesl.

Třetí směr filosofických spekulací o světě a jeho záhadách temení (podobně jako předešlý) z některé z nauk do nedávna »f i l o s o f i c k ý m i« zvaných a na podkladě některé z nich, zvláště psychologie anebo ethiky snaží se poodhaliti roušku, zakrývající řešení problémů. Také zde by bylo lze stanoviti podobné dvě podřazené kategorie spisovatelů jako při směru předešlém, ale při

Digitized by Google

tomto směru nejsou ani tak odrůzněny ostře ani nerovnají se četností předešlé skupiny.

A posléze jest dosti valný počet auktorů, kteří by rádi uhájili, abych to jedním slovem jednoho z nich řekl, »zbožný názor na svět«.[1]) Většinou jsou to theologové povoláním, kteří této apologetické práce s větší menší obratností se chápou, jsou však mezi nimi i auktorové, které jinak by bylo řaditi do první naší skupiny. A jestliže spisy tohoto způsobu právě za posledních let se rozmohly značně, radno příčiny toho hledati kromě momentů rozličných vnějších i také v jisté vniterné potřebě doby: hojnost spisů tohoto rázu, krátce, jest symptom doby naší.

I rozumí se, že mimo kategorie směrů uvedených není nedostatek auktorů, pro něž, kdybychom je chtěli zařazovati nenásilně, byli bychom nuceni stanoviti kombinace základních oněch směrů; nám však šlo o povšechné charakterisování hlavních směrů tu vládnoucích a proto na čtyřech oněch skupinách můžeme přestati.

Obrátíme-li se tedy k auktorům, jež nejspíš bychom mohli zařaditi ke směru prvému, mohli bychom vyjíti od nadšeného zastance Fechnerova světlého »názoru denního«, Willyho Pastora, jenž nedávno uveřejnil spisek: Gustav Theodor Fechner und die Weltanschauung der Alleinslehre (Berlín 1905). Avšak nebudeme se šířiti o tomto plodu, jednak poněvadž jen doporučiti se snaží panpsychism Fechnerův, jenž každou věc si oduševňuje a duši svou vlastní klade za součást nějaké »duše celkové« (Ganzseelen), jednak poněvadž všecko, co tu vykládá, již dříve stejně a se stejnou tendencí rozvíjel čtenářstvu německému.[2]) A proto raději přejdeme k auktoru jiného směru filosofického, empiriokriticismu, totiž k Josefu Petzoldtovi. Mimovolně tím připneme tyto »Rozhledy« své k dřívějším »Rozhledům noetickým« (Č. Mysl, roč. V.), kdež promluviti nám bylo obšírněji hlavně o I. díle spisu, jež nyní nás z jiné příčiny zajímá.

Druhý svazek díla Petzoldtova: Einführung in die Philosophie der reinen Erfahrung (v Lipsku 1904) má význačný podtitul »Auf dem Wege zum Dauernden« a poměr jeho k prvnímu, noetickému dílu jest poměr budovy k zá-

[1]) »Die fromme Weltansicht« říká tomu Rud. Otto v knize, o které se ještě zmíním: »Naturalistische und religiöse Weltansicht.« (Tübingen 1904.)

[2]) Ve spise: Im Geiste Fechners. Naturwissenschaftliche Essays. Berlín 1901.

Digitized by Google

kladům, na nichž spočívá. V tom však se shoduje s prvním svazkem tento druhý díl, že kromě sdělení positivního obsahu má určitou tendenci, totiž ukázati neudržitelnost idealistického nazírání na svět (speciálně ukázati solipsismu chybu v samém jeho základě) i správnost názoru prostého člověka, správnost naivního realismu, arci formově zdokonaleného, tak, jak empiriokriticisté — Schuppe, Mach, Avenarius — jej vzdělali. Než tato věc — k noetice se vztahující — nás tuto nezajímá a povšimneme si ze spisu Petzoldtova jen toho, co přináší k vybudování názoru na svět a život náš. To pak lze asi následujícím způsobem zhustiti ve stručný výklad:

Descendenční theorie ukázala, že dnešní druhy rostlinné a živočišné neexistovaly již od pradávných oněch dob, kdy země poskytovala všecky potřebné podmínky pro zachování živoucích bytostí, nýbrž že každý druh vyvinul se v průběhu dlouhé doby z forem jednodušších. Převrat, jaký tato theorie a myšlenka evolucionistická vůbec provedla v myšlení dnešní generace, byl tak radikální, že zřejmé faktum, na němž kdysi spočívalo přesvědčení o neměnnosti druhů, téměř úplně se přehlíží, že předpokládá se neustálý ve všem vývoj, změna, že »zrak se zostřil co nejvíce pro všecky přeměny organické přírody, ale úplně otupil pro respektování neměnných forem téže přírody, že všude poznáváme pokračující vývoj, ale téměř nikde přirozené jeho cíle a konce«. A přece jest jasno, že v neustálém tomto vývoji a měnění nutno klásti také cosi »stálého«, že nutno uznati r e l a t i v n í aspoň neměnnost některých stavů a jevů, že lze mluviti u organismu i o vývoji jen r e l a t i v n í m. Neboť vývoj kteréhokoli organismu závisí na dvou skupinách faktorů, faktorů ležících mimo organism, vně a faktorů u v n i t ř čili v organismu založených. Proto také o d v o j í m vývoji organickém nutno mluviti: jeden děje se h l a v n ě za vlivů vnějších (mimo tělo organismu se nalézajících), druhý h l a v n ě pochody vnitřními (vnitrotělovými); onen jest funkcí n e n á h l ý c h změn okolí, o druhém však vývoji můžeme se domnívati, že povšechně děje se větší rychlostí, než se poměry okolí mění. Krátce: vývoje jsou rozličných stupňů neboli řádů. A tak můžeme i mezi dnešními druhy organismů rozlišovati ony, které mění se jen v souhlasném, pomalém tempu se změnami svého prostředí, od druhů, které podrobeny jsou ještě živému spontánímu vývoji; onyno možno pokládati za »ustálené«, t. j. relativně aspoň s t a b i l n í (stabilní do té míry, do jaké i o prostředí jejich mluvíme jako »stabilním«, se neměnícím), tyto však jsou stále ještě »vyví-

Digitized by Google

jející se«, měnící se, nicméně i tyto druhy — spějí k stavu relativní neměnnosti; druhy tyto stále víc a více se akomodují svému okolí a posléze budou se měniti také jen v pomalém, souhlasném kroku se změnami svého okolí, stanou se (relativně) stabilními.

Druhy a variety organismů, které žijí volně ve stavu přírodním, podle vší pravděpodobnosti celkem dosáhly již svého stavu stabilnosti. Naproti tomu o člověku a jeho dnešním stavu vývoje dosud proti sobě trvají dva protivné názory. Podle jednoho z nich jest vývoj člověka neustálý; pokud bude země vůbec obyvatelna, pokud vývoj záleží na silách a schopnostech člověka sama vůbec, potud bude lidstvo, člověk se vyvíjeti, krátce bude se zdokonalovati bez konce, ustavičně. Tomuto názoru arci zdá se samozřejmo, že správný jest předpoklad možnosti stále většího a většího rozvoje schopností duševních člověka. Proti němu však staví se názor opačný (Kollmann, Weismann, de Vries), že člověk dnešní jest již ustálený typ (Dauertypus). Namítne-li se zastancům tohoto mínění, že přece jest nepopiratelno, kterak lidstvo stále pokračuje, odpovídají (Weismann), že vývoj a pokrok jest v produktech, nikoli však že neděje se další ještě vývoj ducha a mozku člověkova.

Petzoldt staví se proti oběma názorům. Proti mínění o stabilním typu člověka namítá, že člověk jest organism, jenž »nejživějšímu« vývoji jest podroben a právě onen »částečný systém« jeho, jenž činí člověka člověkem, totiž veliký mozek, ustavičně a (poměrně) rychle se pořád přeměňuje. Nicméně naproti prvnímu názoru Petzoldt hlásá — a to jest vlastní vůdčí idea všech dalších jeho výkladů a vývodů —, že člověk spěje k stabilní formě (Dauerform), které také — smíme-li ovšem předpokládati dostatečnou konstantnost ve vztazích sluneční naší soustavy — v dozírné době již dostihne. Celá řada pochodů a pohybů reflexních a instinktivních, jakož i automatických (t. j. těch, které původně s vědomím a zamýšleně se dály, pak ale cvikem »reflexními« se staly) již se »stabilisovaly« (relativně), ale i ve »vyšších okresích« duševního žití vykazuje se celá řada »návyků«, konservativních forem, pevných pojmů, pravidelných jednání a činností i organisací atd., jež vesměs jsou doklady toho, jak všecky »vitální řady« (tedy i dění psychické) člověkovy tíhnou k stabilisování, k formám trvalým, utkvělým. Tendence k stabilitě, t. j. úsilí po jistém nejkrajnějším, přirozenou povahou posledním konci jest základním rysem

Digitized by Google

všech činností, a tedy také činnosti psychické. »Není to pokaždé jen touha po daleké vyhlídce a po radosti z tělesného cvičení stoupání ve volném vzduchu a z veliké přírody, která turistu žene na vrcholky, nýbrž také pud hluboce ve všech organismech založený, setrvati tak dlouho v započatém směru postupu, až dosaženo jest nějakého přirozeného konce. V r c h o l sám o sobě jest přirozeným cílem stoupání, a nehledě k ničemu, cokoli kromě toho ještě nám může poskytnouti, již svou vlastností určitého »maxima« skýtá nám uspokojení, jaké pociťujeme pokaždé při přirozeném bodu konečném; i kdybychom bezpečně věděli, že nebudeme míti nijaké vyhlídky, sotva asi obrátíme se přímo pod vrcholem« (str. 73 n.). Jako množství jest toho, co nás »v nás« pudí k tomu nebo onomu cíli, tak tíhne pokaždé takovýto pud k onomu cíli právě jako ke »k o n c i« svému, jest krátce projevem tendence k stabilnosti. Zvláště silným a bezprostředním výrazem naší potřeby trvalých, stabilních stavů jest na př. — soucit. Kořen, z něhož pučí soucit, jest pokaždé porušení čili nedostatek biologického stavu trvalého (str. 77). I cíl myšlení vůbec jest jeho vlastní stabilita; rádi bychom myšlením svým dospěli k rovnováze s fakty. A jako myšlení vůbec, tak i »každý náboženský názor světový a každá filosofická soustava byly pokus o konečný závěr vývoje myšlenkového s předpokladem mlčky činěným, že buď vůbec nových fakt se nenajde anebo, najdou-li se, že nebudou míti vlivu na onen závěr« (str. 101). Avšak trvalé, ustálené formy psychického dění s vědeckého hlediska jsou jen funkce trvalých forem příslušných pochodů fysiologických. A nejen o pochodech fysiologických a biologických vůbec, ale i o anorganické přírodě, tedy o pochodech fysických (v nejš. sm.) všude platí, že tendence k ustálení jest nejobecnější faktum přírodní i duchové (131). Povšechně zakládá se tato tendence k stabilitě na jednoznačné určenosti přírodního dění a na vyrovnávání diferencí v přírodě se vyskytujících (135). Právě proto však, že to jsou podmínky oné tendence ustalovací, pokrok lidstva může míti přirozený cíl a konec vztyčen jedině okolím člověkovým, a poněvadž okolí to jest konečné, tedy také vskutku takový konec jest lidstvu vytčen. Nepředpokládáme-li nějaké kosmické katastrofy a věříme-li odhadům učenců, že naše planeta ještě po mnoho milionů let poskytovati bude podmínky organického života, připustiti musíme, že lidstvo přirozeného sklidnění a ustálení vývoje svého dosáhnouc ještě po dlouhé doby bude se moci těšiti nerušeně ze stavu, v němž nevyskytne se rozumné nějaké přání po změně.

Digitized by Google

Jestliže však tomu všemu tak, pak jest možno stanoviti základní rysy ethiky, esthetiky a formální noetiky vesměs bez jakýchkoli předpokladů metafysických (»metaphysikfrei«).[1]) A Petzoldt nelení, aby načrtl rysy tří těchto »Dauerbestände« duševních: ethického, esthetického a noetického (v 2. oddíle II. svazku spisu uvedeného). Nenastíním obsahu jich podrobněji, ač nejedna tu myšlenka pěkná a pozoruhodná jest vyslovena, nýbrž jen stručně povím o nich aspoň tolik:

Konec vývoje, sklidnění není nějaká hrůzná myšlenka, není to »živoucí smrt«, myšlení lidské v oné době dovršení vývojového nestane se stereotypním a nestrne, nýbrž tehdá ti, kdo příslušně budou vzděláni, nebudou v pochybnostech o žádné věci anebo události, co jest, kam ji v dokonale vybudované soustavě pojmové zařaditi atd., krátce: ke každé objevující se otázce budou míti určitou a konečnou odpověď. Věda bude lidi pro ni nadané stejně poutati jako dnes, ba bude jim daleko více moci poskytnouti než dnes (195 n.). Vývoj lidstva vůbec víže se k vývoji vědy a máme v moci vývoj vědy urychliti. Pokrok v poznání však ubéře půdy pověře a všem konfesionálním sporům, odstraní všecku theoretickou hádku a ponechá jen jediné pojímání skutečnosti netknuto. Poznáním ovládne člověk nejen svět, ale i sebe sama. Neboť jak rychle lidstvo theoreticky získané poučení dovede zužitkovati ve vlastní osobní životosprávě, to můžeme poznati z pokroků hygieny, která čím dále tím více odvětví tělesného a duševního života zabírá a v které přírodní věda bezprostředně se stýká s mravoukou (236 n.).

Také k základnímu problému esthetiky: Co jest krásno? zní konformně Petzoldtova odpověď: Krásno jest stabilno, jest, co je stálé, co má v sobě a ve vnějších svých vztazích záruku trvání. Není jen všecko krásné také trvalým, nýbrž i všecko trvalé a trvání slibující jest krásným. V tom zahrnuto také to, že všecko účelné jest krásné, avšak neplyne odtud, že by krásné pokaždé také musilo býti účelné; na př. neorganické krásno často nelze podřaditi účelnu, ale má trvalost, po případě »věčnost«, jež činí nám je krásným a vznešeným (281 n.). A podobně »trvalé formy« organismu lidského, jež ku podivu dovedeme »vycítiti«, jímají mohutně náš cit (284).

A přejdeme-li konečně k otázkám noetickým a zastavíme

[1]) Petzoldt vůbec rád stanoví nauky »metafysiky prosté«. Srv. na př. jeho článek v Naturwissenschaftl. Wochenschrift 1902 »Metaphysikfreie Naturwissenschaft«.

Digitized by Google

se u staré sněžejné otázky: Co jest pravda?, jak jinak můžeme odpověděti k ní správně leč: to, co přetrvá věky, to, co jednou v onom stavu trvalostním lidstva bude platiti, co jest krátce »logická trvalostní součást lidstva« (285). I myslíme si tento logický »Dauerbestand« závislým na trvalostní formě mozku, obého však cíle konečného dosíci lze čerpáním z jediného pramene poznání, totiž ze zkušenosti. Jinými slovy: obsahově oprávněna jest jen jediná noetika — empiriokriticism! (Pokračování.)

III. PO LOGICE A NOETICE.

Píše dr. Jos. Kratochvíl.

Benedetto Croce, Lineamenti di una logica come scienza del concetto puro. Memoria letta all' Accademia Pontaniana. Napoli 1905. — Bernardino Varisco, La conoscenza. Studi. — Pavia 1904. — Týž, Paralipomeni ala conoscenza. Pavia 1905. —

Logika není B. Croceovi nějakým odvětvím psychologie, nýbrž vědou čistě filosofickou, jež zkoumá myšlení. Psychologie prý popisujíc a klasifikujíc zkušenosti, není naprostos to, aby nám osvětlila pravou podstatu duševních funkcí. Úkol však logiky záleží právě v tomto osvětlení, v čem totiž je myšlení t. zv. logické, intelektuální a rozumové, jaká jest jeho podstata, jaký způsob činnosti. Asociace, evoluce a jiná podobná hesla psychologická nevysvětlují myšlení, nýbrž tvoří spíše soujem jevů, které nutno teprve vysvětliti, jevů, které nejsou pouhé seřazení, ani pouhá následnost, nýbrž synthesa a jednota duševní.

Logika jako věda spekulativní je jistě formální a ne materiální: studuje formu, nikoliv však materii logických jevů. Látka není ničím jiným než pouhou individualisací logických jevů, ona rozlišuje na příklad myšlení A od myšlení B. Předmětem logiky však je myšlení samo o sobě, ať je materiální jeho obsah jakýkoliv, ona hloubá o formě jeho, jež je v tomto případě synonymická se všeobecninou. Ovšem, nemůže forma odezírati tak od obsahu bytí, jak se soudívalo, že by zůstávalo lhostejným, je-li pravdivé neb klamné, tak že bychom mohli míti snad logický soud formálně sice pravdivý, materiálně však klamný; ne-

Digitized by Google

bot klamné myšlení nemůže míti nikdy formu pravdivou, tedy vnitřní souvislost členů, v čemž přece podstata myšlení právě záleží, i kdyby snad bylo předmětem zvratné analyse.

Nelze připustiti rozdělení logiky v materiální a formální, nerozumíme-li prvou taktéž logiku formální, jejíž však objekt je nejen myšlení, ale i bytí jakožto myšlené, v různých svých kategoriích, jako je Kantova transcendentální logika a Hegelova logika metafysická.

Ježto pravda, kterou zkoumá logika, jakožto věda o duševních hodnotách, není něčím o sobě, nýbrž duševním jevem a tudíž hodnotou, není logika propedeutikou filosofie, nýbrž již vlastní filosofií; vždyť »essa si costituisce col pensiero e il pensiero non fa anticamera a sè stesso nella logica«. Gnoseologie je vědou všeobecnější, ježto přihlíží k celému poznání vůbec jakožto představě skutečna; logika naproti tomu nevyčerpává studium všech forem poznání, ježto nevšímá si představ individuálních, konkrétních, hmotných, náhodilých. Logické myšlení, oproti mínění intelektualistů, předpokládá menší formy poznání, ana idea všeobecná nevzniká bez předpokladu něčeho »che contiene certamente l'esigenza dell' universale ma universale non è, per quanto renda necessario quel nuovo pensamento«, a nelze je tedy přesně klásti až za myšlení empirické neb historické, v němž jsou četné prvky rozumové a logické jako nutný předpoklad.

Od logiky nutno přesně rozlišovati vědu o vyjadřování, tedy vědu o řeči ať vnější neb vnitřní, ať mluvené neb jakkoliv jinak: plastikou, malířstvím, hudbou projevované. I tato věda zkoumá formu, prvky projádřovací, ale ty nepatří do logiky.

»Duch lidský, jenž po ovládnutí sebe sama a reálna touží jako po cíli svém, nemůže se zajisté spokojiti pouhým zkoumáním představ a intuicí. Vždyť již v intuicích samých je cosi, co nutí jej, by je překonal . . . Představy pak jsou různé, individuální, měnivé a právě v této jejich různosti, individuálnosti, měnivosti jest neustálý výzev k jednotě, stálosti, všeobecnosti.« Při studiu pojmu není tedy třeba hledati základní jeho formy.

Postupuje duch lidský od představ k všeobecninám tak, jako by postupoval k něčemu úplně různému a rozlišenému od nich? A co je vlastně všeobecnina? Zde jest ta hlavní záhada. Nepostačí snad k jejímu rozřešení formy myšlenkové, jaké stanovili Platon neb Spinoza, Kant neb Hegel? Je skutečně nutno pouštěti se do obtížných výzkumů o dětské duši a pod.? Je již čas,

Digitized by Google

aby filosofie se vrátila k zásadě, že vyšším vysvětlujeme nižší, nikoliv však naopak. — Způsob myšlení o tom, co je myšlení o všeobecnu, forma poznávací Spinozova a ne Shakespearova, Kantova a ne Goethova, je to, co nazývá Croce pojmem — (concetto). Staly se pokusy popříti pojem: aby se tak mohlo státi, hledali pojmy, které však nebyly takové individuální představy, jaksi vyvýšené, pseudopojmy, které však nejen že nevylučovaly, nýbrž přímo předpokládaly pojem pravý — všeobecninu. Pojem pravý není individuální ani kolektivní, t. j. soubor individuí; ty jsou náhodné, kontingentní a jako takové mohou tedy býti vyloučeny. P o j e m i n d i v i d u á l n a je umělůstkářství v představování, ne však pravý pojem. N o m i n a l i s m čině z pojmů různé představy obecné, což je kontradikce v terminech, ničil je a ničil tak i logiku; osvětloval ovšem procesy zkušenostní a empirism se spokojuje s jednotlivými jevy a stanoví generické jejich přibližnosti. R e a l i s m nepopírá, že poznání empirické poučuje nás o individuích, ale nad nimi stanovili pravdu všeobecnin, jakožto forem myšlení.

»Il concetto l'universale così definito e dichiarato, è l a p r i m a e d u n i c a f o r m a l o g i c a: niente di logico è ad esso anteriore, niente di logico gli è posteriore.« Pojem, všeobecnina tak definovaná a vysvětlená j e p r v n í a j e d i n á l o g i c k á f o r m a: nic logického není předchozího ani následného.

Soud tedy se tvoří buď zcela odloučeně od logičnosti, je-li totiž výrazem duševního stavu: ‚m i l u j i', buď je pozdější vzhledem k pojmu, je-li v něm totiž sloučena všeobecnina s jednotlivinou: ‚P e t r j e č l o v ě k', buď konečně je shodný s pojmem a v takovém případě je primitivním logickým zjevem, an vysvětluje pouze neb definuje pojem.

Slovný výraz, zvaný soud, následuje jako jev jiné povahy, jev esthetický. Logický soud tak chápaný a stotožněný s definicí, nemůžeme nazývati a n a l y t i c k ý m, rozumíme-li analysí pouhou tautologii; nemůžeme jej nazývati ani s y n t h e t i c k ý m, rozumíme-li soudem synthetickým soud pouze zkušenostní čili výsledek empirického pozorování individuálních zjevů. Aniž pochopiti možno synthetický soud ve smyslu právě označeném, jenž by nebyl s y n t h e t i c k ý m a p r i o r i, ježto každá duševní funkce je vlastně synthesa, a synthesa a priori je rodová známka nejen jevů poznávacích, ale též praktických. A z týchž příčin nemožno připustiti v logickém soudu, jenž je j e d n o t a, rozlišení různorodých elementů, jaké jsou p o d m ě t a v ý r o k: rozlišení to je pouze zdán-

Digitized by Google

livé, síla logického soudu, nezáleží v inklusi druhu v rodu, nýbrž v měření specifické diference, v jevu jednotném a jednoduchém.

Co se sylogismu týče, soudí auktor, že nutno jej uznati jako původní formu logickou a nezničitelnou proti všem kritikám; ovšem není sylogism ničím jiným než rozvažováním o pojmech: prohlubuje je, hledá mezi nimi vztahy pomocí pojmu nového, jejž nazýváme členem středním (terminus medius). Rozlišení mezi pojmem a úsudkem nenáleží do čisté logiky myšlení, nýbrž do linguistiky.

Ani prvé principy nejsou snad nad neb vně čirého pojmu. Pozorujeme-li je jako osvětlování logičnosti neb jako formy obrazující, abychom si představili způsob činnosti, tu nepotřebují zvláštního povšimnutí, nedáme-li jim jiný význam. Princip identity a kontradikce je všeobecnější než logičnost, je zákon každé duševní reálnosti, zákon, který můžeme tudíž aplikovati nejen myšlení logickému, nýbrž i myšlení esthetickému, historickému atd. — Princip dostatečného důvodu, rozumíme-li jím logický důvod věcí a tedy jejich rozumového bytí, můžeme pokládati za speciálně logický.

Seřazování a nadřazování pojmů je pomůcka menšího významu při jejich analysi, je to pomůcka, jež snadno nás může klamati o pravém jich významu, špatně-li ji aplikujeme.

Řada všeobecnin není mechanism, který možno hierarchicky a systematicky si uspořádati: pořádek čirých pojmů nemůže býti než implikací a rozvojem, jak ukázal velmi jasně Hegel, a není naprosto možno představiti si uceleně pojmy bez ústupků genetických. Uchovati a překonati, toť dle Hegela rythmus pojmů a jejich uspořádání.

Od pojmu, jenž je myšlenka všeobecná, nutno přesně odlišovati slovo, řeč neb vůbec jazykový výraz: vzhledem ke všeobecnu je slovo konvencionální prostředek přenosu; což pak je tak jisté, že, kdežto výraz esthetický je jediný a nepřeložitelný, pojem možno vyjádřiti různými slovy neb úslovími v různých jazycích a přece se nemění. Logika, jež by chtěla tvořiti si svoje zákony a stanoviti vztahy mezi pojmy tak, že by zkoumala konkrétní způsoby slovného výrazu, soudy a různé jejich kombinace, zapomínala by, že »le parole non hanno vita e significato se non sul terreno che le ha prodotte ed in cui bisogna contemplarne«, že slova nemají smyslu než tam, kde byla utvořena a že jen tam je nutno zkoumati. Odtud pak si vysvětlujeme vznik logiky formalistické neb verbalistické, jež předpo-

Digitized by Google

kládá logičnost slovnou. Podobnou chybu nalézáme ve scholastické, peripatetické logice, v nejobrovštější to snad, ale i nejlibovolnější stavbě lidského myšlení. Ono úsilí rozlišovati vše, kombinovati zase v sylogismu a různě převraceti spočívá zcela na změtení pojmu se slovem. Logika taková usnadňuje ovšem scholastické disputace, ale nemůže činiti nároky na vědecký význam.

Tím probral jsem základní pojmy Croceovy logiky, jak je popisuje v prvých třech kapitolách svého díla. Kapitoly ostatní »Il concetto e rapresentazione storica, Il concetto e discipline naturali e matematiche, La ricerca delle categorie e classificazione delle scienze, La teoria dell' errore« vyplývají úplně z vylíčených předpokladů. Proto pomíjím obšírnější jejich rozbor.

Celý spis Croceův je jistě velmi zajímavý. Značí úsilnou reakci proti positivistickému nominalismu a proti všem filosofickým proudům, které chtějí zakládati logiku a filosofii vůbec pouze na přírodovědě, tedy poznatcích jednotlivých, které hlásají úplný pád metafysiky, když pozorují, že nemohou k ní dospěti. Tím vlastně přibližuje se zase k tradicionální scholastické filosofii, ale staví ji na nové základy. (Pokračování.)

Digitized by Google

LITERATURA.

O. Sýkora: **Humor Nerudových feuilletonů.** Kritické knihovny sv. XXIV. Nákladem J. Pelcla v Praze 1905. Str. 95. 16°. Cena 1 K.

Od toho, kdo píše o humoru Nerudově s jakékoli stránky a v jakémkoli omezení, očekával bych, že ukáže a vystihne povahu a uměleckou bytost básníkovu v celku tak, aby humor jevil se jejím nejvlastnějším výrazem; chtěl bych, aby maskou humoru dal nám prohlédnouti do duše básníkovy a umožnil nám odměřiti výši světového názoru, která mu dovoluje sesměšňovati jevy obyčejné skutečnosti, žertovati, sarkasticky neb blahovolně se usmívati, vtipkovati, mluviti o věcech nejnepatrnějších, nejvšednějších, upříti feuilleton o ničem. Právě feuilletony Nerudovy takového něco vyžadují, jsou-li, dle auktora, největší a nejsvéráznější části literárního díla Nerudova. Tedy ne o humor Nerudových feuilletonů běží, ale o to, z feuilletonů Nerudův humor, Nerudu člověka a umělce poznati. To by ovšem nešlo beze vztahu k ostatním plodům jeho ducha.

Auktor pojal věc jinak: z vybraných ukázek »seřazuje přehledný mozaikový obraz, aby ve zhuštěném výtahu podával karakteristické složky Nerudova humoru«. Ukazuje, »z jakého materiálu buduje ty své lehounké improvisované stilistické konstrukce«, to tvoří první, nejdelší kapitolu díla. Potom »přihlíží, jakými prostředky pracuje o docílení žertovného účinu, jaká je typická faktura, šablona jeho humoru«. Na základě toho v třetí kapitole podati chce charakteristiku Nerudova humoru ve feuilletonech. Kapitola čtvrtá o humoru v ostatních dílech Nerudových jest vlastně mimo plán a také s předešlými nesouvisí organicky.

Jak patrno už z tohoto rozvrhu, zůstává spisovatel jen při vnější formě, a tu ovšem nemůže požadavku svrchu vytčenému dostačiti. Podává studii, která poskytnouti může materiál tomu, kdo o humoru Nerudově do opravdy bude jednati. Podává však svoje postřehy s láskou a vřelostí, vybírá a sestavuje ukázky humoru obratně, takže četba spisku je příjemná a může povzbuditi ku čtení originálu. Ovšem závěry, které na základě své studie činí o literární a umělecké hodnotě feuilletonů a kterými celkový zjev Nerudy básníka mimochodem chce charakterisovati, nemohou za těch okolností býti přesvědčivé. Je nesprávno litovati, že Neruda nesoustředil velikou tu duševní práci, která je uložena ve

Digitized by Google

feuilletonech, na dílo jednolité, v němž by se byl talent jeho mohl silněji uplatniti k potěšení pokolení pozdějších. To je tak, jako když známý profesor slavistiky radíval Horácovi, aby místo svých satir psal dramata. A není pravda, že ten roztomilý humor je pro čtenářstvo ztracen! To už Sládek (v Lumíru) a Vrchlický (ve studii, přidané k Sebraným Spisům) pověděli v té příčině něco jiného. Brání něco někomu, aby feuilletony Nerudovy četl a nechal ten tam ladem ležící humor na sebe působiti? Z toho, že užívá výrazů vulgárních, nelze souditi, že humor Nerudův nemá do sebe nic olympického a má-li, že je to Olymp se silným přibarvením Offenbachovským. Rovněž nelze na tom základě popírati, že humor těchto feuilletonů má cenu výchovnou, jak tvrdí jiný kritik (F. V. Krejčí). V takových a podobných poznámkách právě cítíme jednostrannost stanoviska auktorova vůči Nerudově humoru. *Kí.*

A. Fuchs: **O tajné mluvě v mythech a při obřadech helénských.** 1905, str. 175. Cena 4 K 50 h.

Spis tento je příkladem neoprávněného generalisování myšlenky, která v jistém oboru může býti správná. Když se mi, dejme tomu, podaří vyložiti smysl některého mythu, nemám hned práva princip vysvětlovací přenášeti na všechny ostatní mythy a činiti z toho dedukce o podstatě mythu a náboženského vývoje vůbec. Takovou methodou natropeno bylo mnoho zmatků již před léty, kde srovnávací mythologie a studium náboženského vývoje byly v plenkách. Kdyby nyní někdo všechny mythy pokládal za ethické nebo za historické nebo za alegorie přírodních jevů a podle toho chápal význam celé řecké mythologie, dokazoval by, že je mu pokrok srovnávací vědy mythologické naprosto neznám. Podobně počíná si auktor náš. Je přesvědčen, že skládání mythů řeckých dělo se podle takových pravidel, podle jakých skládány byly věštby a vykládány sny, a že základem všeho byla chytře založená dvojsmyslnost anebo podobnost (29). Mythy nelze bráti doslovně, byly k tomu, aby jimi zakrývalo se nějaké tajemství, o němž nesmělo se veřejně mluviti, jakož je známo o mysteriích. Jak by jinak možné bylo to praneobyčejné ironisování bohů u Homera a pozdějších básníků divadelních, které se nesnáší s hlubokým a něžným citem náboženským, s kterým se všude v helénském lidu setkáváme? (31). Vyhledáním a rozluštěním dvojsmyslností v mythech lze dobrati se jádra, v němž spočívá podstata náboženských představ, k jichž ukrytí byly vymyšleny mythy. Pevný bod k nalezení takového klíče k tajnostem mythologie poskytují auktorovi symbolické obrazy, týkající se tajných obřadů při mysteriích, o nichž je mu jisto, že obsahem jich byl život za hrobem. Spravedlivá odplata za činy na tomto světě vykonané, představa o posledním soudu, na němž posuzuje se mravní hodnota člověka dle toho, je-li tělo jeho prosto skvrn, anebo je-li poskvrněno stopami hříšného života, jež však možno mystickými obřady smýti — to je vyjádřeno dosti srozumitelnými symboly na příslušných obrazech nebo sochách (váhy, obětní zvířata a p.), na nichž jsou vedle toho scény ze známých nám mythů. Předpokládám-li nyní, že ty symboly i ty osoby mythické tají v sobě vztah k oněm představám o záhrobním životě, o nichž nesmělo se přímo mluviti, jest jenom potřebi nalézti slovní nebo věcnou příbuznost jejich a smysl mythu je rozluštěn.

Digitized by Google

K tomu postačilo auktorovi rozevříti slovník řecký a vyhledati stejně znějící nebo stejně znamenající slova. A kde to nešlo, vzal se slovník hebrejský, neboť mysterie přišly do Řecka z Egypta prostřednictvím Foiničanů, od nichž pochází přece řecké písmo! Na př. Černá Demeter s koňskou hlavou a s delfínem a holubicí v rukou ve Figalii. Mythus jest, že Demeter proměnila se v klisnu a Poseidon v hřebce. Hřebec znamená po řecku mimo jiné názvy též ὁ κήλων; slovo to znamená však také čerpadlo na vodu a to má podobu váhy vodní, tedy ὁ κήλων je čerpací váha. To souvisí na jedné straně s Poseidonem, protože poskytuje vodu k pití — τόσις, ποτον, ὁωωμι — ποσιδων = Ποσειδῶν, ποτον-δων = Ποτιδᾶν (dórský tvar); na druhé straně souvisí s představou o soudu záhrobním. Záhrobní soud byl naznačen vahami, ty byly zde zakryty vahou čerpací a čerpací váha byla zakryta hřebcem. Koňská hlava na Demetře znamenala by v tajné řeči váhy soudu záhrobního nad zemřelými. Socha ta držela však v jedné ruce delfína, v druhé holubici. Slovo ὀελφίς je velice podobno slovu δέλφαξ — prase; pravděpodobno je, že slovu δελφίς rozumělo se jako praseti mořskému. Avšak o podsvinčeti ὀρθαγορίσκος dokázal auktor, že bylo obrazem a krytem pro ὀρθῶς ἀγορεύειν, a že tu šlo o soud záhrobní; tudíž plýskavice v ruce Černé Demetry znamenala by »přímé vyznání«. Na takový soud bylo hrůzou mysliti, proto Demeter měla roucho černé. Hrůza slove ἡ ἀρα, μέγας φόβος a holubice zvala se též φάψ, tedy v ruce Demetry znamenala hrůzu záhrobního soudu. Atd. atd.

Auktor uvádí ve vztah s představou soudu záhrobního prostřednictvím krytu (slovo, jež v sobě kryje význam jiný, symbolické slovo) vah a jejich součástí jména mythická: Amazones, Artemis, Atalante, Oineus, Meleagros, a vysvětluje myth o Artemidě takto: Váhy samy o sobě jsou nástrojem a nemohly býti ani osobou skutečnou ani myšlenou, protože byly věcí neživou. Rozumu lidskému byly ale váhy představou drahocennou, protože představovaly obraz mravní zásady o spravedlnosti a o právním řádu v obci a zemi. V jádru svém původním byla tedy Artemis jen mravní zásadou a nebyla žádnou osobní bohyní a neměla žádného osobního božství. Božstvím byla jen úcta k mravní zásadě. Touž methodou vysvětlí i jiná příjmění Artemidy, Apolona, Hefaista, lov Kalydonský, Danaovny, rozluští význam některých obrazů a pronáší str. 97 míněni, že celý souhrn helénské mythologie je podoben takovému souhrnu příkladů mravných, jakým jest Starý zákon, ovšem s tím rozdílem, že mythologie helénská byla podávána ve slohu tajných krytů, které bude teprv třeba odhaliti, aby čisté jádro bylo nalezeno.

K takovýmto důsledkům auktor, myslím, nemá práva. Jeho klíč jest jako vědecká domněnka v principu přípustný pouze pro rozřešení symbolických soch a obrazů, týkajících se mysterií o životě záhrobním. Pravda jest, že o mysteriích nesměli zasvěcenci mluviti, pravděpodobno jest, že užívali, chtějíce ze všelikých důvodů přece o nich se vyjadřovati, symbolických značek, obrazů nebo slov, a možno jest, že k tomu používali jmen mythických osobností, a že ti, kdo nedovedli pravý smysl této tajné řeči pochopiti, páchali všeliké povídačky. Avšak není myslitelno, že by všechny mythy a celá mythologie byly systémem takových povídaček. Auktor dopouští se v provádění své methody takových přehmatů, že už tím

Digitized by Google

všechny jeho závěry jsou podezřelé. Předpokládá (a musí předpokládati, sic by neměl pro své vývody podkladu), že tu podobnost slovního znění a věcných vztahů, kterou *on* vidí a cítí, viděli a cítili Řekové; (*ἀθλητὴς* — Atalanta) etymologisuje prapodivně (*μαζο-νεων* z hebrejského m'oznajim, Jageb znělo by prý po řecku *αἰγεβ*, *Οἰνευς* - *οἶνος*), nepováží, že se vlastně točí v kruhu, když našed podobnost ve jméně nějakého boha se slovy týkajícími se života záhrobního, určuje z toho původní význam boha. Jméno bylo přece hotovo, než se ho začlo užívati symbolicky čili dle terminologie auktorovy, když se ho užilo za kryt; odkud se tedy vzalo a proč znamenalo boha? Řekové měli také kult veřejný, netajný; jak ten se vysvětlí podle theorie auktorovy? Že by některé ty zvláštnosti, spory a absurdnosti v řecké mythologii, jež spisovatele pohnuly k jeho studiím, daly se vysvětliti splývánim kultu domorodého s kulty cizími, že by též mnoho vysvětlilo se diferenciací společného základu dle lokálních vlivů — o tom není ve spise potuchy. Spisovatel má divné ponětí o významu Homerových a Hesiodových básní, když mohl napsati na str. 32 toto: Zdá se proto, že královský dvůr Zeva na Olympu byl jen básnickým výtvorem a že nenáležel do národního náboženství hellenského, tak že byl a zůstal jen majetníkem básníka, nikoli ale národa! A takových věcí je ve spise plno, takže některé skutečně zdravé a plodné myšlenky se mezi tím bez účinku ztrácejí — a důvtip kombinační, kterým spis vyniká, vyjde na prázdno.

Spisovatel volil formu dialogu; v tom nejeví nijaké zručnosti a nedociluje tím ani usnadnění porozumění ani zpříjemnění výkladu o věcech povahou svou těžko stravitelných. Libuje si v archaismech a zvláštnůstkách fraseologických (vstoupiti do navy), kdežto neuvaruje se nemilých chyb. (Kdyby Jste! *tak* ve smyslu německého *so* na počátku věty hlavní.)

Kt.

A. Renda, **La dissociazione psicologica.** Torino 1905. Str. 200.

Disociace, praví auktor, jest obvyklý proces duševní činnosti. Duše nejen asociuje, nýbrž i disociuje, ježto »distinguere e simultaneamente sintetizzare, ecco il cammino dello spirito« (rozlišovati a zároveň spojovati, toť cesta ducha). Avšak asociace a disociace jsou dvě vlastnosti koexistentní, nikoliv následné; duševní síla je naprostá jednota, ač by se mohla zdáti pro psychologii jako síly různé. — Jak se projevuje psychologická disociace? Především nutno poznamenati, že ji můžeme v jistém smyslu nazývati nevědomou; podmínky, jež disociaci vytvářejí, jsou z části fysiologické — nervový stav, buněčná reintegrace a mnohé jiné —, z části psychologické — následnost stavů vědomí, různá jejich kombinace, city, slova a pod. —

Auktor rozděluje disociaci ve tři druhy: 1. spontanní, jež, jak vyplývá z uzpůsobení organických a psychických, 2. odvrhují neb exkludují neužitečno; 3. vhodnou (congruente), kterou způsobují různé ovládající duševní stavy, na příklad emoce neb vášně. — Tato monografie Rendova jest jistě velmi pozoruhodná. Bude ovšem nutno povšimnouti si důkladněji psychologické disociace u lidí nemocných, abnormálních, a z pozorování takových čerpati poučení pro porozumění disociací vůbec.

Krt.

Digitized by Google

Ricerche di psicologia con 10 tavole e 117 illustrazioni. Firenze.

Jsou to experimentální studie, vykonané v psychologické laboratoři známého italského prof. Fr. De Sarlo na R. Instituto di studi superiori di Firenze. Celkem obsahuje kniha šest samostatných prací, pozorování a dokumenty, jež vykonány za poslední rok. Nadpisy studií: A. Aliota, Ricerche sperimentali sulla percezione, degli intervalli di tempo; F. De Sarlo e V. Berrettoni, I movimenti incoscienti nelle varie forme di attività psichica; V. Berrettoni, Illusioni ottico-geometriche. Ricerche quantitative sull'illusione di Müller-Lyer; S. Montanelli, L'antagonismo emotivo; A. Aliota, Il pensiero e la personalità nei sogni; V. Berrettoni, Relazioni su alcuni casi di automatismo psicomotore.

Prof. De Sarlo podává na počátku několik úvodních slov, kde objasňuje svůj názor, že není žádné vědy, jež by se mohla právem nazývati »Zkušebná duševěda«, nýbrž že existuje pouze psychologie introspektivní, pro níž experimentální postup je pomůckou, přípravou, prostředkem k objasnění stavu vědomí. To, co je pro fysiologa element nepotřebný, vyloučitelný, je psychologovi podstatné, essenciální. »Ostinarsi a confondere l'esperimento psicologico con quello fisiologico rivela mancanza della più elementare preparazione a trattare di questioni psicologice.« Tvrdošijné mětení experimentu psych. s fysiologickým dokazuje naprostý nedostatek přípravy k psychologii. Obšírněji o otázce této jednám v brněnské »Hlídce« čís. 1. *Krt.*

Dr. Baron Cay von Brockdorff: **Die philosophischen Anfangsgründe der Psychologie.** Hildesheim, Aug. Lux 1905. Stran XXXXIII. + 182, cena 4·50 M.

Spisovatel, jenž knihu na jednom místě sám označuje názvem Propaedeutik (41 pozn.), vychází z předpokladu, že, má-li psychologie vůbec býti vědou, musíme v oboru duševních jevů připustiti touž přísnou zákonitost jako ve vědách přírodních: jen tak můžeme vůbec jevy duševní chápati a vykládati (XXXX. sl.). Při tom zákonitostí nesmíme rozuměti snad, že jevy duševní jsou následky fysických, nemůžeme hledati snad nějakou psychofysickou kausalitu, nýbrž spokojiti se jen předpokladem či principem všeho psychologického badání, že všecky jevy psychické probíhají současně s pochody nervovými, že však, ač jsou jevy jen průvodními, jsou přece právě tak nutny jako člen v řetěze kausality. »Nach unserm Prinzip ist es statthaft, die Gesetze der physischen Erscheinungen als Invariable, demgemäss besondere Erscheinungen dem Psychischen gegenüber als unabhängige, die psychischen Erscheinungen selbst als abhängige Variable zu betrachten« (XXXXI.). »Für unsere Betrachtung gibt es keine Mechanik im Seelenleben, keine Gedankenkausalität, sondern bloss zeitlichen Zusammenhang einer notwendig unerkennbaren Abhängigkeit psychischer Erscheinungen von materiellen Vorgängen« (XXXXIII.). Není tedy stavu vědomého bez současného fysiologického, a kontinuita fysiologických změn mozku jakožto nositele vědomí obsahuje v sobě i kontinuitu změn psychických (1); jak si však tuto souvislost jevů fysických a psychických představiti máme, o tom nevíme nic: svět fysický tvoří pro sebe uzavřený celek, podřízený principu kausality, svět duševní

Digitized by Google

běží s ním v čase zároveň, ale »nevykládá se« jím, ani nevysvětluje. »Gleichzeitigkeit oder regelmässige Folge allein »erklären« nichts, die daraus abgeleiteten Regeln sind vielmehr Hilfsmittel, Voraussetzungen zur Erklärung, Ergänzung, Interpretation, Interpolation« (2).

S tohoto základního stanoviska auktorova vysvětlí se jednak, že o nervové soustavě a pochodech fysiologických vůbec pravidelně se ani nezmiňuje, maje to pro výklad jevů vnitřních za zbytečné, jednak že opět a opět cituje a s nadšením velebí Spinozu, jenž prý volá nás na výšiny poznání (166), jehož ideály jsou prý pravdami, které po staletí září (23), a jehož samotářský život poetický se tu líčí (105): Spinozův obraz také připojen jest k titulnímu listu knihy, jež jakoby se ozývala známým Spinzovým slovem: Ordo et connexio idearum idem est ac ordo et connexio rerum.

V jednotlivých kapitolách pojednává se tu o představě já, počitcích, základech psychofysiky, vjemech, citech, vůli a afektech. Potom následuje oddíl označený názvem Die Schwankungen und der Wechsel im Bewusstsein, v němž auktor hájí myšlenku periodicity jevů duševních, ukazuje, že nejen teprv Fliess a Swoboda, ale již Goethe, Schopenhauer a j. znali princip periodicity v oboru citů, ba pronáší domněnku, že také v dějinách vědy jest periodické střídání se vědeckých problémů. Zajímavé jsou dále kapitoly o vzájemném se dorozumívání lidí, o psychologii výpovědi a jmenovitě o poměru literatury k psychologii. Tu ukazuje se zvláště na význam literatury jakožto tlumočnice citového podkladu národa, spolu i na fakt, že s rozvojem literatury upadá theism: »Der Theismus ist bei uns veraltet, er ist kraftlos; denn ihm fehlt Begeisterung. Er zündet nur noch selten« (150), Tu také vyznívá nejprudčeji auktorův odpor proti theologům: »Aus dem gelehrten Sermon modernphilosophastrischer Pfaffen redet überhaupt wenig Religion« (145). »Alle erkünstelte, gemachte, zurechtgelegte, herandemonstrierte, ausgeheckte, ausgeklügelte, sezierte und präparierte Religion ist die grösste Pest für die Religiosität. Das Christentum hört mehr und mehr auf, subjektiv wahr zu sein, seit es wissenschaftliche Theologen gibt. An den metaphysischen Vorstellungen der Theorie zerschellt das feinere religiöse Gefühl« (149). Pěkný je také výklad o sadismu a o radosti z vlastní bolesti (85 sl.).

Z ostatního vyjímám jen tyto tři drobnosti, pro ocenění auktorova stanoviska velmi charakteristické. Str. 116 pozn. vyslovuje se proti obvyklému »zpracování« jednotlivých filosofů v stručných příručkách. »Schwärmen« muss einer für seinen Philosophen, wenn er seine Lehre erfassen wil . . . Die Lektüre eines Buches, wie beispielweise des kleinen Schwegler, ist nicht nur fruchtlos, sondern geradezu schädlich, insofern einer bloss die Schale der Philosophen zu sehen kriegt. Man muss selbst ein Interpretationskünstler werden.« — Jinde (127 sl.) neméně ostře vyslovuje se o svobodě vůle jakožto klamu: »Freiheit des Willens ist im Grunde nur der Ausdruck für unsere Unkenntnis der Ursachen des Wollens . . . Wir wollen daher für Freiheit des Willens in dem (von Pfaffen beliebten) positiven Sinne (liberum arbitrium indifferentiae) setzen d. h. Symbol für Unsinn in der höchsten Potenz. Wer also 8μ einen exakten Ausdruck für Gesetzlosigkeit (= Gesetzwidrigkeit = Frei-

Digitized by Google

heit i. S. von Mangel) sucht, braucht nur zu sagen: Zusammenhangslosigkeit. Basta.« — Konečně okolnost, že barva červená jeví vzrušující, zelená uklidňující účinky, zavdala mu příležitost k této »duchaplné« poznámce (str. 25): »Zur Besserung der österreichisch-ungarischen Verhältnisse dürfte es vielleicht dienen, grünes Oberlicht im Parlament zu verwenden und die Abgeordneten, auch die Demokraten (na tyto má auktor snad pro svůj šlechtický původ velice spadeno!), Proletarier in »gehobener Lebensstellung« u. dergl. in grüne Anzüge, wenigstens in grüne Jacken zu stecken. Die Irrenhäuser verwenden ja längst grüne Farben als Beruhigungsmittel, die Diener tragen sogar grüne Uniformen.«

K závěru spisku, rozhodně zajímavého, ale z počátku příliš abstraktního, je abecední seznam výrazů vědeckých z oboru filosofie a psychologie doplňkem ke slovníkům Eislerovu a Baldwinovu; je tu též vyobrazení Zimmermannova ergografu a kymografia, v textu pak dvě pěkné reprodukce obrazu Baënova (mrtvoly bratří Wittových) a Molenaerova »Zraku«. *Kd.*

Dr. Adolf Stöhr: **Leitfaden der Logik in psychologisierender Darstellung.** Leipzig und Wien 1905. Franz Deuticke, 4·80 K. Stran V + 196.

Jestliže v moderní logice lišívají se obyčejně čtyři hlavní směry (logika formální, noetická, psychologická a algebraická), lze o Stöhrově rukověti říci, že jest jakýmsi kompromisem obou směrů posledních. Psychologickou jest potud, že vychází od analyse slovného výrazu našeho myšlení, t. j. věty, ale ježto prý pro logiku cenu má jen to, co vždy a všude v tvorbě vět každé řeči a v každém jejím stadiu rozvoje lze nalézti, může logika cíle svého dojíti jen tehdy, když příklady své odívá ne ve formu určité řeči, nýbrž ve výraz algebraický. V této příčině jeví se tento spis Stöhrův jen pokračováním starší jeho práce, vyšlé r. 1898 pod titulem Algebra der Grammatik (v témže nakladatelství).

Především auktor podává novou desku pojmů, děle pojmy na původní a odvozené; k oněm vedle jednoduchých (Begriffe einfachsten Baues) řadí i korelační (nahoře — dole a p.), a relační (rovný, různý), u těchto rozeznává kategorie pojmů odvozených cestou oposice (A — non A), excerpce (vynětí pojmu nového z pojmu starého, na př. z pojmu psáti vyňaty pojmy spisovatel, písmo atd.), konečně inkorporace (opačný pochod »vtělení«, na př. člověk — množství lidí). — V oddíle Sprachlogik obsažena Stöhrova filosofie řeči, podána definice slova, význam pádů a zvl. rozvoj věty z nejjednoduššího jejího tvaru, kdy neměla ještě ani konjugace ani nominativu, obsahujíc vlastně jen několikeré označení téhož jevu: tu právě prý jest na místě užiti algebraických značek ve smyslu gramatickém. — Pak následuje výklad o indukci a psychologické podstatě víry i očekávání, při čemž pěkně se probírá i poměr indukce k počtu pravděpodobnosti: tento není prý vhodný k tomu, aby indukci logicky ospravedlnil, není jejím důkazem, nýbrž jen číselným výrazem (107). — Dvojitý oddíl, označený názvem Erfindungslogik (Konstruktive Logik), jedná o hypothesách a to především těch, jež se týčí vlastního mého smyslného světa (Stöhr zve je innenweltliche Hypothesen), pak o hypothesách

Digitized by Google

transcendentálních (Aussenwelthypothesen, tedy zvl. o problému společného vnějšího světa). — Potom probrána dedukce ve formě substituce, zvl. v arithmetice, geometrii a speciálně v usuzování logickém: všecka syllogistika redukuje se Stöhrovi jen na dosazování pojmů jakožto veličin záměnných, při čemž prý formule substituční zůstává pro všecky mody všech figur táž, takže je zbytečno, mody a figury od sebe lišiti (162).

Tyto výklady odpovídají z hruba logice elementární; následuje — daleko stručnější — část o logice užité, o experimentu, methodách, hypothesách, dělení soudů (!) a konečně logických omylech. Svým místem (teprv téměř ke konci) se dovídáme, že cíl logiky jest v celku (im grossen und ganzen) čtverý: jasnost, pravdivost, novota a správnost, tak že ne v každé části logicky stejně všecky cíle vynikají (novotou na př. obírá se logika induktivní, konstruktivní a deduktivní).

Kniha Stöhrova — a to jest asi základní její vada — chce býti za každou cenu příliš originální. Netoliko, že látka, v níž celkem věci vskutku originálních je málo, namnoze novým způsobem rozdělena a to ne vždy na prospěch věci (o dělení soudů mluví se až v užité logice, výklad o hypothesách roztrhán na několik oddílů atd.), nýbrž i co chvíli setkáme se s novým výrazem, neb terminem, o němž často také bylo by lze debatovati, bylo-li ho nutná potřeba. Tak oddíl o experimentech má dosti překvapující titul »detektive Logik«, místo obvyklých a již ustálených výrazů subordinace, interference a disjunkce pro označení poměru pojmů dle jich rozsahu říká auktor das Lagenverhältnis des Indemanderen, des Ineinander, des Auseinander nebo Einschluss, Schnitt a Ausschluss; slovo Rotes zove ein wörtriger Eigenschaftsträgername (38); liší einwörtrige und mehrwürtrige Deklination; slova ano a ne, ježto zastupují celou větu, zove Fürsätze (76); vedle singuláru a plurálu má i omnál (79); myslí, že také nomina mají způsob jako slovesa, speciálně pak ve výrazech jako shořelý dům, falešné zlato vidí výraz modu, jejž zve illusiv, ježto chce prý vzbuditi zdání skutečnosti (90) atd.

Podruhé lze říci, že sloh auktorův není vždy dosti jasný. Co si máme mysliti slovy: »Eins« bedeutet weder den Vorstellungsinhalt eines bestimmten Begriffszentrums noch auch einem Teil des Vorstellungsinhalts eines Exemplars aus dem Umfang eines Begriffs. »Eins« bedeutet den Vorgang der Begriffsbildung selbst. Es ist ein Ausdruck für die Arbeit der Begriffsbildung, ein Ausdruck für eine beliebige Reproduktion in jenen bestimten Bahnformen, die eben das Wesen des begreifenden Vorstellens ausmachen a t. d. (123). Stöhrův výklad vzniku čísel je rozhodně výklad týž jako Sigwartův, ale oč jej tento předstihuje jasností a srozumitelností! Dobře praví sám auktor (135): Die Spezialisten der Wissenschaften pflegen nie zu fragen, ob auch jedermann nachkommen kann. *Kd.*

Dr. Em. Rádl, **Geschichte der biologischen Theorien** seit dem Ende des 17. Jahrhunderts. I. Th. Lipsko, W. Engelmann 1905. Str. 320 velká 8°. Cena 7 marek.

Neunavný spisovatel, jenž spisem 1903 vydaným Untersuchungen über den Phototropismus der Tiere, obrátil na sebe pozornost odborníků,

Digitized by Google

podává zde dějiny vývoje biologických učení důležitých pro vědeckou práci na tomto poli historicky nebo věcně. Má na mysli theorie obecnější, kterými charakterisuje se ten který stupeň vývoje vědy, a jednotlivých objevů všímá si jen potud, pokud vedly k novým názorům obecnějším anebo pokud měly na běžné názory nějaký vliv. Tím liší se spis na př. od Poggendorfových dějin fysiky a tím stoupá též i jeho význam po stránce filosofické. Na vývoj vědy pohlíží tím způsobem, že genialitu neshledává tak v odkrytí něčeho nového — nové lze vůbec těžko definovati — jako ve schopnosti vytknouti ze spousty známého, co je důležito a osvětliti to z nové, dosud nepoznané stránky (str. 6.). Theorie starších auktorů nejsou proto nesprávné, že byly v přítomnosti novými nahraženy; mohou býti pravdě bliže než nynější; ale byly proto, nahrazeny jinými, že týž problém stal se zajímavým se stránky jiné a vyžadoval po této stránce objasnění, kterého starší neposkytovaly. Proto najde auktor ve svém nástinu dosti místa pro filosofy, kteří k problémům biologickým dostali se cestou spekulativní, a neodmítá jejich názory a priori. A tím zase přispívá nejen k pochopení biologického vývoje vědního, nýbrž i vývoje filosofického a k ocenění významu jednotlivých filosofů pro vývoj intellektuální vůbec. V tomto svazku počínaje Aristoteliky dostává se až k Erasmu Darwinovi a Lamarckovi. Z filosofů věnuje pozornost Descartesovi, Leibnizovi a německým naturfilosofům. Definice naturfilosofie str. 240. (Das Wesen der N.Ph. besteht darin, die ganze Natur, den Geist inbegriffen, in allen ihren Elementen als identisch aufzufassen) zdá se mi odpovídati jen právě n ě m e c k é naturfilosofii od konce 18. a počátku 19. století, jakož spisovatel také název naturfilosofie na tuto periodu obmezuje. Nemá však toto slovo význam širší? Velká pozornost je věnována Goethovi a z výkladů spisovatelových nabýváme přesvědčení, že zasloužená. Těšíme se, že také odborníci uznají práci tuto a že druhý díl vyjde v brzku. *Kí.*

PŘEHLEDY ČASOPISECKÉ.

Sborník klinický. VII. 1905. Sešit 1.

A. H e v e r o c h, *O myšlenkách podvržených a vyzrazených.* Spisovatel pozoroval při své klinické praksi úkaz již dříve známý, označovaný různými jmény a různě vykládaný, že si nemocní stěžují, kterak je přepadají myšlenky, o nichž jsou přesvědčeni, že to nejsou jejich vlastní myšlenky, nýbrž že jsou jim někým vnuknuty (jeden kněz domníval se, že jsou to vnuknutí zlého ducha) — mimo to naříkají, že jsou myšlenky jejich vyzrazovány; buď tak, že někdo jim vlastní myšlenky jejich nahlas předříkává, nebo po nich opakuje, nebo je posuzuje, anebo tak, že co myslí, zároveň se v jejich mluvidlech mluví; jeden nemocný (Cramerův) viděl konec svých myšlenek napsaný a jedna nemocná (Heverochova) cítila, jak jí její myšlenky uchem vytrhávají z hlavy. Vzhledem k prvnímu symptomu tohoto chorobného úkazu nazývá spisovatel myšlenky takové

Digitized by Google

podvržen ými (allogenními, subditivními), vzhledem k druhému vyzrazen ými — výrazy zcela vhodné na označení zvláštního toho druhu představ. Psychologická theorie docela dobře a snadno může tyto případy zařazením pod své pojmy vysvětliti. Podvržené představy jsou případ vybavení tak zvaného prostého, které liší se od vybavení návodného tím, že není vztah vybaveniny k přítomným nebo předchozím stavům vědomí (jiným představám nebo vjemům) patrn, takže není patrno subjektivně a mnohdy ani objektivně, proč se představa vybavuje a zdáti se může, že sama sebou vstoupila do vědomí, anebo se jí připisuje původ záhadný (to by byl případ Heverochův).

Vyzrazené představy jsou případem halucinac, jak správně vykládá též auktor; vybavující se představa (třeba podvržená) spojí se se současně vznikajícím, málo intensivním vjemem zrakovým, sluchovým, hmatovým, způsobeným třeba vegetativní činností organismu, poruchami oběhu krevního, a zastiňujíc jeho obsah, přebírá jeho životnost (auktor říká psychický charakter), takže neliší se od vjemu a za vjem od subjektu považována bývá.

Výklad auktorův učiněný z příčiny psychiatrické diagnosy, dá se s tímto psychologickým výkladem srovnati, když se v něm některá psychologická ponětí zprecisují. Praví-li auktor (resumé str. 38. zvláštního otisku), že v normální psyché výbava postupuje od vjemu nebo představy ku představě, jest tomu rozuměti po psychologicku tak, že vždycky vybavujícím podnětem jest buď vjem nějaký (ale ne týž) nebo představa. Že by vjem se mohl »vybaviti« jakožto vjem, to nikde žádný psycholog netvrdil a definuje-li se představa = vybavený vjem, tedy v tom epithetu »vybavený« je dle všech předpokladů o vybavení řečeno, že se obnovuje týž nebo podobný stav vědomí, jako byl při původním vjemu, aniž je tu týž popud; a tento stav vědomí nazývá se na rozdíl od vjemu dřívějšího představou. Praví-li auktor dále, že při halucinacích postupuje výbava od myšlenky ku vjemu, jest to správno jen v tom smyslu, jak jsem výše naznačil, že vybavenina splýváním s vjemem skutečným nabývá charakteru vjemu.

Není třeba a není správno za známku podvržených a vyzrazených představ (nebo snad halucinací vůbec) pokládati, že jim chybí charakter jáství (»svojovost« je méně zdařilý výraz auktorův). Podstata věci záleží v tom, že osoba trápená takovými představami poznává je jakožto klam, jejž si všelijak vysvětluje. V tom není porucha jáství, a symptom choroby, která v případech studovaných auktorem byla očividná, měl by se spatřovati v něčem jiném, nebo snad jinak jmenovati.

Pojednání je psychologům velice zajímavé podáním a roztříděním materiálu. *Kí.*

Revue v neurologii, psychiatrii etc. Rediguje a vydává dr. Lad. Haškovec. Roč. II. 1.—10.

Ročník tento přináší mnoho zajímavého a důležitého se stanoviska psychologického. Upozorňuji na některé věci. V rubrice rozhledů po neu-

Digitized by Google

rologii čte se referát o Nisslově spise: Nauka neuronová a její přívrženci, o Probstově článku: O mozkovém mechanismu motility; v čísle 9. o několika spisech jednajících o afasii a amnesii; o Babinského článku v Revue neurologique o vlivu mozečku na úmyslné jevy motorické. V rubrice rozhledů psychiatrických, která vlastně celá, jak jest, má pro psychologa interes, je referát o Loewenfeldově spise Über die geniale Geistesthätigkeit, o Stumpfových řečech Tělo a duše, Myšlenka vývojová v moderní filosofii; o Schuppeově Der Zusammenhang von Leib und Seele, das Grundproblem der Psychologie, o Baërově Der Selbstmord im kindlichen Lebensalter; Adamkieviczově Über das unbewusste Denken und das Gedankensehen; o Webrově Die Beziehungen zwischen körperlichen Erkrankungen und Geistesstörungen; Liepmannově Über Ideenflucht; Freudově Zur Psychopathologie des Alltagslebens; Thoma-ově O stavu vědomí tak zvaných medií; Wankeově Psychiatrie und Pädagogik. V rubrice feuilletonu je obšírný referát o Möbiově Goethovi; Chalupeckého článek Má se říci pravda?; referát o Kohlerově Typy zločinců u Shakespeara; článek dr. Hessa O hnutí kanadských duchoborců. I v rubrice zpráv jsou věci pro psychologa; v prvním sešitě je podána předmluva Moebiova k pojednání o Rousseauovi, Goethovi a Schopenhauerovi.

Kl.

Časopis českých lékařů. Ročník XLIV. 1905. Rediguje dr. Jan Semerád.

V sešitech 35.—39. dr. Babák pod záhlavím *Psychologické učebnice Dra Fr. Krejčího po stránce biologické* posuzuje první dva díly mé Psychologie, vydávané nákladem Dědictví Komenského a Psychologii pro školy, jíž se užívá na většině českých gymnasií. Je to kritika, s kterou mi tolik hrozil v různých časopisech, hledě tak čtenáře zaujmouti proti mně. Výsledek však neodpovídá eklatu, s jakým hrozby byly pronášeny; vyzněly na plano. Přiznati musím, že mi kritika tato poskytuje jakési uspokojení jednak tím, že psána je tónem trochu klidnějším, než dřívější nájezdy, že mnohé z výtek dřívějších neodvažuje se opakovati — nevím totiž jiné příčiny než, že uznal moje vyvrácení jich, dále tím, že projevil tolik sebekritiky, že se »soupisu psychologických těžkých chyb« definitivně vzdal a konečně, že před forem čtenářstva Časopisu č. lékařů nemůže knihám mým vytýkati nic jiného než, co vytýká.

Tendence a ráz kritiky ovšem zůstává týž jako jiných projevů kritikových, mne se týkajících. Je příliš patrno, že nevyplynula ze zájmu o věc, nýbrž z motivů jiných, o nichž teď rozumovati nechci. Jen tak si vysvětluji, proč dal na řezací stolici své kritiky také moji Psychologii pro školy. Nelze ovšem nic namítati proti tomu, aby byla kritisována. Kniha, jež byla napsána před 12 lety (tištěna 1896) a jíž pro ten trošek fysiologie, bez něhož se nemohla obejíti, sloužily za základ příručky ještě starší, může v jednotlivostech nynějšímu stavu vědy nevyhovovati — z toho vykritisovati se může přání, aby novým vydáním (které ostatně se již připravuje) novějším požadavkům se přizpůsobila. Má-li však auktorovi býti učiněno po právu, musí kritik postaviti se na stanovisko odpovídající

Digitized by Google

t e h d e j š í m u stavu vědy. Dr. Babák pustiv to ze zřetele, projevil nedostatek smyslu kritické objektivnosti anebo ji obětoval tendenci, pro kterou svůj posudek napsal.

Dr. Babák v kritice této přirozeně reaguje také na moje odpovědi, jež mi vynutil svými dřívějšími nájezdy; avšak způsobem, proti kterému se musím ohraditi. Obviňuje mne z hrubosti, aniž říká, v čem ta hrubost záleží, jako mne už jednou obviňoval, že nadávám. Nejsem si vědom ničeho, co by opravňovalo p. Babáka k takové výtce, a pokládám pod svou i každého vzdělaného člověka důstojností, učiniti se vinným výtky takové. Bezdůvodně učiněná výtka toho druhu je urážka, a prosím p. Babáka, aby tedy kritisoval a neurážel.

Mně vyčítá též, že sebevědomě jsem jej odbyl; avšak jako všechny dřívější, tak i tato kritika jeho psána jest tónem odborníckého domýšlivosti, který tím neliběji zaráží, čím neodůvodněnější jsou výtky a čím více síla výrazu má nahrazovati důvod. P. Babák nespokojí se tím, aby výtka svým obsahem přesvědčovala, nýbrž dá si záležeti, aby f o r m o u svou posuzovaný spis co nejvíce zlehčovala a auktora ukázala hluboko pod kritikem. To je jeho kritická methoda.

Jeho řeč není: Krejčí píše to a to; v tom jest nesprávné to a to; neboť . . . .; nýbrž: Vy páni lékaři, znáte přece fysiologii a anatomii — hle, co ten Krejčí povídá! Není to nesmysl? Cituje z mé knihy a naznačuje proloženým tiskem, v čem ten nesmysl má záležeti, a místo důvodu dá vykřičník nebo nějaké šťavnaté zvolání. Tím má býti vzbuzeno u čtenářů zdání, že ty »nesmysly a zmatky« jsou tak makavé, že odborníkům stačí pouhá zmínka, aby se přesvědčili, jaká jest moje nedbalost, neinformovanost, ležernost a jak všechna ta epitheta znějí, jimiž mne poctivá. Ale to je velmi nebezpečné naparování se odborníctvím; vyžaduje naprostou správnost a spolehlivost výtek, jinak poškodí reputaci sebevědomého kritika, což se stalo p. Babákovi, jak ukáži, měrou vrchovatou. Jestliže pak při tom výroky moje n e s p r á v n ě cituje, vytrhává-li věty z celku tak, že pravý smysl jejich nemůže býti patrn, haní-li moje názory, aniž by je čtenáři pověděl, nedbá-li při posuzování mého stanoviska, mých definic, mých vysvětlení a ohražení, jest v takovém postupu jistá záludnost, kterou jsem nucen dr. Babákovi se vším důrazem vytknouti.

S velikým rozhořčením vytýká mi Babák terminologii. To by bylo, samo o sobě vzato, projevem snahy chvalitebné. Avšak česká fysiologická a anatomická terminologie jest — to by mohl vědět — neustálená. Odborníci užívají proto nejraději názvů latinských a zlatinělých a když sahají k českým, volí různá synonyma, jak se komu zdají vhodnými na přeložení latinských názvů. V Ottově Slovníku na př. jest na téže stránce (sub voce mozek) corpus striatum česky přeloženo jednou »těleso žíhané« (v textě), po druhé »jádro žíhané« (pod obrázkem) a p. Babák se rozhorluje, že slovo jádro má význam tak ustálený. Já tedy nemaje direktivy v ustálenosti českého názvosloví, užil jsem téže volnosti, s kterou si vedou odborníci. Nic nenamítal bych, kdyby Babák při posuzování této věci sdr raznil požadavek jednotnosti názvosloví. Když však činí z toho vý abv ukázal mou neznalost věcnou, tváře se při tom náramně vážně, j

Digitized by Google

malichernost, a malichernost není známkou vědecké zdatnosti. Nejdřív musí se naši odborníci sami sjednotiti, pak možno od neodborníka žádati se vší přísností, aby se tím řídil.

Myslím, že již z této charakteristiky kritisovací methody páně Babákovy vysvítá, jak počínal si neobjektivně, a z jednotlivých výtek, k jichž rozboru nyní přistoupím, bude patrno, jak vedl si povrchně, nerozvážně, nedůstojně. Výtek je celá halda a z celého toho množství mohu nechat platiti pouze dvě, aby se jimi jako vítěznými trofeji po takovém zimničném shánění holedbal. V prvním díle Základů napsal jsem ve výkladě o Herbartově pluralismu, že Varolův můstek je ganglion mozku středního, místo: zadního; v druhém díle je to však správně. Potom jsem v 2. díle napsal, že vak, v němž umístěna je mícha, je v páteři zavěšen svalem, místo svazem, jehož popis při korektuře vypadl. Všechny ostatní výtky jsou nesprávné. Ježto je Babák rozdělil na kapitoly, proberu je týmž způsobem a římská číslice bude značiti pořad kapitol; proloženým tiskem označil kritik závadnosti (»nesmysly, zmatky«).

I. »Ganglie subkortikální počínají v dolní části páteře a končí v lebce.« Ebbinghaus I. 109: der verbreitete Terminus »subcorticale Centren« .... wird .... für die Gesammtheit der grauen Massen vom Rückenmarksgrau bis zu den Riechkolben Verwendung finden.

»ze hřbetní míchy na dvou místech naduřelé odlučují se nervy ramenní a ponožní«. Předně je to nesprávně citováno; v mé knize stojí: Tloušťky její (míchy) od hora dolů ubývá poněkud, na dvou místech, kde se z ní odlučují nervy ramenní a ponožní, je naduřelá... Ebbinghaus I. 108. Ihre Masse nimmt im ganzen von unten nach oben etwas zu, indes nicht ganz gleichmässig, sondern mit zwei stärkeren Anschwellungen, entsprechend dem Abgang der Arm und Beinnerven.

»Šedá hmota míchy tvoří sloupec čtyřrohý« — to je docela správné.

Následují výtky, které jsem vyvrátil vysvětlením již v Č. Mysli VI. str. 138. Babák dvě z nich prostě opakuje a já prostě odkazuji k dřívějšímu vyvrácení. K jedné přidává se zdvořilým gestem poznámku novou, která je neslušným chytáním za slova. To, co teď proti mně vytýká, to právě snažil jsem se ukázati, že jsem to tak mínil, totiž, že jedenáct mozkových nervů nevúsťuje do prodloužené míchy, nýbrž do prodloužené míchy *a* do středisk s ní bezprostředně souvisících. A to jest správné.

»Nerv čichový a zrakový jsou pro bezprostřední blízkost mozku velmi krátké.« Úplně správné.

»Bloudivý nerv dotýká se hrtanu a plic atd.« znamená totéž, co u Babáka (O činnosti mozku etc. str. 40) nerv bloudivý jde k hrtanu, plícím atd.

»Čtvrtá komora je ve spojení s ostatními komorami velkého mozku kanálkem Sylviovým.« Dr. Babák neví, že všechny komory spolu souvisejí? Věziž tedy, že komora prostřední spojuje se průchodem (= kanálkem) Monroovým po každé straně s komorou postranní a kanálkem

Digitized by Google

Sylviovým je spojena s komorou čtvrtou. Následují zase výtky už jednou odbyté a zase jen při jedné nová poznámka. Babák připouští, že jsem dle svých pramenů správně sice soudil o příčinách rýh mozkových, ale žádá od mé filologické vyškolenosti, abych poznal, že citáty svědčí proti mně, ježto vyslovují možnosti, kdežto já je podávám za zjištěná fakta! To je jeho oblíbený prostředek: Když nemůže nic vytknouti, řekne, že nerozeznám hypothesu od fakta. Zatím jsem výslovně řekl, že mimo anatomii mohu z fysiologie pro poučení o nervech podati jen a jen domněnky; Babák ovšem také nic jiného. Podotýkám ještě, že věc, kterou uvádí proti mému názoru o příčinách brazd mozkových, totiž, že se mozek brázdí, když lebka je zcela podajná, nic nerozhoduje. Toho příčina je táž, jako při úkazech dědičnosti, jak by mohl spisovatel knížky O theorii vývojové věděti.

Další výtka týče se něčeho, co jsem vzal skoro doslovně z Ebbinghausa. Je mi s podivením, když jsem na to Babáka jednou (Č. Mysl VI.) upozornil, že se odváží mluviti o řetěze nesmyslů a p. Jest jeho povinností, aby si na straně 107. přečetl odstavec Periphere Ganglien, aby řekl, zdali Ebbinghausovy výklady pokládá za správné, a zdali já jsem je podal správně. Říci, že jsem Ebbinghausa nesprávně pochopil, nepostačí, musí ukázáno býti v čem; neboť na pouhé tvrzení Babákovo nikdo není povinen dáti.

Výtek terminologických se už nedotýkám jakožto odbytých sumárně zmínkou hořejší; rovněž vynechávám zde výtky, činěné Psychologii pro školy, chtěje o nich pojednati na vhodnějším místě. Zde mi jde o to, abych zakončil obranu Základů.

Tím opouštím obor, kdež má Babák přede mnou výhodu praktické znalosti, neustálým omíláním v přednáškách a spisích mechanisované, kteroužto přednost mu přiznávám bez mučení, jako bych ji uznal u každého laboranta nebo manipulanta v oboru mně cizím. Avšak ve všem dalším, kde jde o postup myšlenkový jen trochu složitější, o vztahy pojmů trochu jemnější a kde fysiologie stýká se s psychologií, projevuje můj kritik tak úžasnou neproziravost, řekl bych naivní neobratnost myšlení, že se ocitá vůči mně v posici naprosto nevýhodné.

II. V I. díle 77. pravím, že byla stanovena centra pro řeč, pro písmo, pro abstraktní mohutnost atd. Babák už jednou popíral, že byla stanovena centra pro abstraktní mohutnost, a domnívá se, že jeho námitka přiměla mne k lepší informaci, jak prý viděti z 2. dílu. Avšak uznání jeho mu s díky vraceje, žádám, aby on si zjednal lepší informace o té věci, odváží-li se kritisovati. Centrum pro abstraktní mohutnost bylo stanoveno a sice Wundtem na př. centrum apercepční, Flechsigem centrum asociační, Ziehenem, Sollierem centrum pro paměť atd. »Bylo stanoveno« neznamená, že bylo vědecky zjištěno, jsou to hypothesy — aby zas nemyslil, že domněnky uvádím jako fakty. Apercepce však, asociace, paměť jsou abstraktní mohutnosti. To zas já nemohu mu obšírně vykládati, aby pochopil, jak nesmyslnou výtku pronesl. Zkrátka on literatury fysiologicko-psychologické nezná a měl by hezky mlčeti a neodmítat poučení, které mu poskytuje moje kniha.

Digitized by Google

Na str. 6. II. dílu uvádím na doklad jisté věci podle Wundta, že žáby velkého mozku zbavené konají všechny pohyby s tím rozdílem, že z počátku (to vynechává p. Babák!) se samy od sebe s místa nehnou. Babák zve mne, abych se přišel podívat, jak si takové žáby vedou. Nepůjdu, nerad viděl bych moderní mučení zvířat. Wundt sděluje pozorování dle experimentů konaných lidmi, kteří zrovna tak by mně mohli pozvat do svých laboratoří jako Babák. Pokládá-li Babák jejich pozorování za nesprávná, jest jeho povinností pověděti to vědeckému publiku, jež takový nějaký Wundt uvádí po tolik let již v omyl. Hic Rhodus, hic salta. Prospěl by vědě více, než namlouváním českému čtenářstvu, že Wundt, bývalý profesor fysiologie, není auktoritou. Mně však Wundt auktoritou jest a zbývá mi tudíž alternativa tato: buď žáby Babákovy jinak si vedou, než žáby německých experimentátorů (ač v našem českém fysiologickém ústavu ani to by nebylo divné), anebo p. dr. Babák neumí tolik německy, aby rozuměl slovu zunächst, anebo si ho ve své důkladnosti nevšimnul. Ať jest tak neb onak, žáby vždy budou hlásati slávu jeho.

Presentuje-li kritik rázu Babákova čtenářstvu výtku tak, že vycitovav výrok můj dodává: Čtenář promine, že pro nedostatek místa nemohu všechny sem příslušné nesmysly shrnouti, zbavuje mne povinnosti, abych na takovou výtku reagoval. Babák píše tak proto, že nedovede svou výtku zdůvodniti.

Neodpustitelná je smělost, s jakou Babák v následujících výtkách komolí moje výroky. Prosím, aby čtenář uvážil toto: V II. § 36. zamítám třídění počitků dle vnějších podmínek fysických a fysiologických, tudíž také dělení na mechanické a chemické; neboť to rozdělení zakládá se na předpokladu, že u jedněch počitků jest dráždidlem pochod mechanický, u druhých chemický v čidle. Naproti tomu já podotýkám, že, přihlédneme-li k podstatě dráždidla, je při všech smyslech stejná; při všech děje se změna chemická v čidle, při všech jest mechanický pohyb; neboť na př. vlna zvuková je analogická pohybu kapaliny na jazyku, pohybu plynu k nosu a v nose — to je fysická část dráždidla a ta je mechanický pohyb; po tom, když mechanický pohyb dráždidla dospěje nervu v čidle, může nastati chemický nějaký proces v něm. A z toho postupu Babák vytrhnuv jednu větu, namlouvá čtenářům, že theorii o chemické podstatě podráždění, kmitovou theorii světla uvádím jako skutečnost, že pohyb tekutiny v ústech a plynu v nose pokládám za podnět podráždění příslušných čidel! Mimochodem připomínám — obraty: podrážditi čich, chuť, hmat jsou úplně správné a v psychologii běžné, per simplicissimam synekdochen. Aby to kritik pochopil: místo utříti nos nelze říci: utříti čich; místo zavříti oko — nelze říci zavříti zrak; ale místo podrážditi nerv čichový v nose možno říci a říká se podrážditi čidlo čichu a místo toho podrážditi čich, jako se říká: upnouti zrak, zkaliti zrak, pohled na jablko dráždí chuť. Česká gramatika nějak Babákovi nesvědčí jako zbraň proti mně.

V díle I. § 68 snažím se vyložiti obsahový rozdíl počitků, rozdí-

Digitized by Google

lem fysiologického podkladu. Kde jest ten rozdíl? Dle dosavadní znalosti nervového procesu jest pochod ve vláknech vodivých všech smyslů stejný, nemůže tedy zakládati rozdíl obsahový počitků; avšak v čidlech různě upravených mohou se díti různé změny, třeba byly v podstatě stejné; může tedy růzností nervového procesu v čidlech býti rozdíl počitků podmíněn. — To je postup logicky přesný. Ovšem zůstává hádankou, jak vodivá vlákna tu různost sprostředkují, když nelze nám poznati v jejich činnosti rozdílu. Takových hádanek má příroda více — ví-li p. Babák nějaké rozřešení, proč nechá tápati svět vědecký v nejistotě?

O specifické energii mám určité mínění, jež vykládám II. § 13 přesně a srozumitelně. Z Babákových výtek je patrno, že jediným důvodem pro ně jest, že on klade specifickou energii do vodivých vláken a já do čidel. Ale kterak může vytýkati, že svým výrokem (II. 44.) »nervová vlákna vodí všude a za všech okolností stejným způsobem« uřezávám pod sebou větev, na které sedím, nepochopuji. Patrně neví Babák, co se může míniti slovem »voditi«; přirovnání k drátu, spojujícímu elektrické aparáty mu to objasní. Rovněž nechápu, jak vyplývá moje neznalost příslušné literatury z toho, že on s mým názorem nesouhlasí.

Heringova theorie je v mém podání »znetvořena«. V čem a čím, nepovídá! Při tom se mu však stane věc, která zaslouží býti přísně pokárána. Co uvádím o theorii Wundtově, to cituje, jako bych tam vykládal Heringovu! Kolik urážlivých slov by napsal Babák proti mně, kdyby se podobné nedbalosti v mém spise dopátral.

Pojem reflexu definoval jsem si po svém, k tomu mám právo, i kdyby pojem ten byl ustálen ve fysiologii, jakože není (Babák nezná příslušnou literaturu, popírá-li to). Činím tak pro potřeby psychologické theorie, a fysiologové mohou s Pánem Bohem vymeziti si jej pro své potřeby dle libosti. Tomu, jak jsem jej vydefinoval, zůstávám věren; tepelné světelné, elektrické děje reflektorické, pro mne tedy důsledně neexistují, nazývámť je dle str. 2. jinak. Nějaké nedorozumění je vyloučeno, neboť můj reflex je případ reflexu ve smyslu u fysiologů obyčejnějším. To, čím reflex je důležitým pojmem pro moji soustavu, není dotčeno názvem, takže celá věc je podřízeného rázu. Ale ovšem dostačí, aby se p. B. rozhorlil nejvyšším stupněm, proto že to měli ve škole jinak.

K tomu, co cituje z I. 193., nedovede učiniti jinou námitku než vykřičník, za to sáhne k Psychologii pro školy a delektuje se výrazy, jež se mu zdají nepřesnými, proloženými slovy to vyzdobí, na to zas něco z prvního, potom z druhého dílu: hypnotism, magnetism, ženství a mužství a uhněte z příslušných citátů dvousloupcovou caltu, kterou presentuje čtenářům s pomazánkou svých duchaplných poznámek jako ukázku mé nové fysiologie à la Jeschek, Čapek. Pochutnal si na ní patrně sám; kdo však si všimne, dle jakého receptu je udělána, odvrátí se od takové kritiky s odporem. V dalším mluví zase o Webrově zákonu. Žádal jsem jej již, aby toho ve svém zájmu nechal, neboť tomu naprosto nerozumí. Pravím-li jednou: počitky nemají intensitu a pr[illegible] měřiti a uvádím-li jinde experiment, při němž má osob[illegible]

Digitized by Google

jedna tíže větší než druhá, jaký je v tom spor? Vždyť experiment byl činěn s předpokladem, že mají počitky intensitu a činil jsem já ten předpoklad? Babák nerespektuje moje stanovisko, nesleduje postup mého dokazování, vytrhává věty z kontextu, jímž je popírám a staví je vedle vět, jež tvrdím — to je buď nesolidnost nebo neschopnost logické soudnosti; může si vybrati. Před takovou kritikou není bezpečno nic, ale taková kritika stává se autokritikou. Výtky ležernosti, povrchnosti padají zpět na hlavu kritikovu.

III. Jedná se o smyslech. V § 17. dílu II. řeším otázku, kolik je smyslů, a to postupem logicky tak přesným, že si p. B. nezkušené, ale smělé ruce svou kritikou zbytečně poraňuje. Jen o neporozumění a nezvyklosti po psychologicku mysliti svědčí jeho výtky. Pravím: smyslů je tolik, kolik je čidel. Babák z toho vyvozuje, že činím anatomii základem pro dělení počitků. Netvrdil by to, kdyby věděl, že čidlo je pojem p s y c h o l o g i c k ý. Čidlo není totéž co orgán, nýbrž orgán, přizpůsobený určitému popudu a popud není totéž, co podnět nervového podráždění, nýbrž je to podnět, který má za následek stav vědomí. Tudíž v pojmu čidla je vyjádřen vztah nervových dějů k duševním korelátům a sice již v obyčejném toho slova významu. Proto se hodí za dělidlo pro počitky dle obsahu. Proto však také čidlo není dáno dříve než smysl! a dám-li si otázku, kolik je smyslů, tím samým kladu si otázku, kolik je čidel; a určuji-li podmínky, za kterých chci smysl nějaký stanoviti, určuji také podmínky pro stanovení čidel. To Babák nepochopil a co nepochopuje, čemu nerozumí, z toho se u něho rodí výtky.

Postup další je zcela zřejmý. Když jsem stanovil podmínky pro stanovení smyslu, zkoumám, zdali se vyskytují všude tam, kde fysiologové a psychologové o smyslech mluví a zdali nejsou nějaké jiné fakty, kde by se podmínky ty vyskytovaly, třeba by nikdo dosud v té příčině smysl nestanovil. Je také zřejmo, jak by měl kritik posuzovati: měl by především držeti se hranic, které jsem sám vytknul, čili postaviti se především na mé stanovisko. Ale Babák neporozuměním pojmu čidlo a přímo úporným zavrtáním se do předsudku, že, co se neshoduje s učením tradovaným ve fysiologickém ústavě pražském, je chybné, vidí ve všem, co tvrdím, co hájím, co vyvracím, »jak anatom poráží psychologa« — vnitřní spor. Zmatek, jenž vládne v jeho hlavě, promítá do mé knihy a pak jej tam ovšem najde — hallucinatio critica.

Končím tyto rozbory jednotlivých výtek s atd. atd., jest jich ještě nekonečná řada a nejsou prý v přítomném posudku uvedeny z daleka všechny nesprávnosti, nesmysly a zmatky; k tomu by bylo potřeba psáti celou knihu, praví Babák. Byla by tedy zbytečná pozornost, kterou bych dalším vyvracením Babákovi prokazoval; místo dosavadních dvou set nesmyslů a zmatků vyrojilo by se z camery obscury pohněvaného kritika nových několik set a zas by se našel nějaký »Časopis«, který by je otiskl. Čtenář poznal z ukázek tuto podaných kvalitu výtek a prohlédl taktiku Babákovu kvantitou imponovati a proto přestávám na sumárním prohlášení, že m i m o t y d v ě v ý t k y, j e ž j s e m z p ř e d u u v e d l,

Digitized by Google

ani jedna z ostatního množství není správná, že jsou všechny toho rázu, jako ty, jež jsem rozebral a vyvrátil. Tyto dvě výtky, jichž správnost uznávám, neopravňují nikoho, aby psal o mně jako Babák; ale jeho kritika opravňuje mne, abych jeho nájezdů nebral vážně. Řekl jsem mu již dříve, co mu schází, aby směl mluviti tak, jak mluví se mnou a o mně. Jest ještě mlád a není třeba vzdávati se naděje, že nezmoudří. Prvním krokem k tomu bude, uvědomí-li si, že tak se kritisovati nesmí. *Kt.*

Zlatá Praha, obrázkový týdenník pro zábavu a poučení. Nákladem J. Otty v Praze. Ročník XXII.

Marie šl. z Purkyní, »*Vzpomínky na Jana Ev. Purkyni*«. Dle nich byl Purkyně skromný v jídle a pití; lahůdky nesměly přijíti na stůl, nebylo-li zvláštních, zvaných hostí. Velmi rád jedl chléb, především v upomínku na svá studentská léta, kdy živil se téměř výhradně chlebem. K chudým byl bezmezně štědrým a půjčil (ovšem na věčnou oplátku) každému, kdo ho požádal. Jako přítel měl zlaté srdce a byl zdrcen, stihlo-li osobu, jež mu byla mila, nějaké neštěstí. Lidumilnost jeho byla až přílišná. Velmi humanním byl též ke služebným. Rád zval si někdy k sobě hosty, z nichž nejmilejší mu býval jenerál Molostov, s nímž se seznámil ve Würtemberku. Roztržitý a zapomnětlivý byl jako pravý příslovečný profesor. Miloval mládež a nestrpěl, aby ho ve společnosti posadili mezi samé staré pány. Měl rád své studenty, a když některý z nich při zkouškách propadl, měl celý den zkažen. Pocty, jichž se mu z různých stran hojně dostávalo, dětinsky ho těšívaly. O smrti mluvíval jako o něčem velmi příjemném a pevně věřil v nesmrtelnost duše. Byl zaujat pro každý pokrok; nelíbilo se mu každé staré zřízení a vítal různé nové vynálezy a zajímal se o všechno. Nebyl němým knihomolem; jeho především zajímali lidé, jejich blaho a jejich bolesti. Měl schopnost nalézti si u každého člověka jeho nejlepší stránku a dle té ho posuzovati. U svých vnuků, jimž obyčejně dával sám jména a pro něž užíval zvláštního systému výchovného, důtklivě podporoval cit pro chudinu. V úborech a jich dodavatelich byl Purkyně velmi konservativním, nechtěl nosit nic moderního, ač jinak cítil se stále tak mladým. Po letním bytě netoužil nikdy; nestrpěl rovněž, aby mu pomáhal někdo do schodů. Na syna Josefa, který byl profesorem na vídeňské technice a poněmčil se, tak se rozhněval, že si s ním ani nedopisoval. Těšil se návštěvě mnoha učenců, z nichž jmenovati dlužno aspoň slavného profesora Siebolda z Mnichova. Ladislava Čelakovského miloval jako vlastního syna, rád měl Hálka, Nerudu, Karla Ervína Špindlera a jiné. Po smrti syna Karla počal vůčihledě chřadnouti, při oslavě padesátiletého jubilea svého byl již vážně nemocen a nedlouho potom skonal v náruči svého syna Emanuela.

Přenosil Bohuš svým článkem »*Biologie a problém života*« potvrdil známou pravdu, že ku psaní vědeckých pojednání jest třeba mimo dobrou vůli a odvahu i řádných vědomostí.

ak.

Digitized by Google

ZPRÁVY.

Filosofická Jednota konala valnou hromadu dne 18. listopadu minulého roku. Jednatel dr. Arne Novák přednesl tuto zprávu: Ve valné hromadě dne 29. října 1904, již uzavřen byl minulý správní rok, bylo stanoveno, že činnost spolková v budoucím období má hlavně postupovati dvojím směrem: přednáškovým a publikačním. Přednášky byly konány tyto: dne 19. listopadu prof. dra B. Foustky, Humanitní politika a biologický vývoj národů; dne 3. prosince prof. dra O. Hostinského, Význam Gottfr. Sempera pro vývoj esthetiky; dne 21. ledna dra Arne Nováka, Paul de Lagarde a jeho filosofie národnostní; dne 28. ledna red. Jar. Kampera, O Durdíkově činnosti básnické a kritické; dne 4. března prof. dra Em. Rádla, Vitalism u Leibnitze a Stahla a dne 18. listopadu 1905 prof. dra Fr. Krejčího, O Arnoštu Haecklovi. Činnost publikační vykazuje dvojí akci: Jednak rozepsal dle ustanovení valné hromady předešlé výbor cenu 200 K za nejlepší článek z dějin české filosofie pro akademiky; článek, jehož lhůta vyprší teprve dnem 31. prosincem 1905, bude prozkoumán komisí, do níž zvoleni prof. Drtina, prof. Čáda a dr. A. Novák, a otištěn v »České Mysli«. Tímto podnikem vstupují do nové fáse konkurenční přednášky pro akademiky, pořádané od let Jednotou; výbor se naděje, že i nový podnik bude prosperovati. Hlavní zájem a většinu sil výboru vyčerpávala starost o vydání pozůstalosti Durdíkovy; v té příčině náleží hlavní zásluha editoru dru Papírníkovi, jenž práce k tisku uchystal a korekturních prací se podjal. Při předešlé valné hromadě vyslovena byla naděje, že Sborník bude v rukou členů Jednoty o budoucí valné hromadě a za tím účelem pracováno soustavně a úsilně. Leč prozkoumáním pozůstalosti Durdíkovy vzrostl literární materiál, že bylo nutno Sborník rozděliti na dva díly, jež obsáhnou něco více než před rokem slibováno; díl první jest již z velké části vytištěn. Výbor chce nyní, jak možno, urychliti edici, jež bude 1. svazkem knihovny Jednoty Filosofické a pracovati o dalších svazcích této sbírky, která přinese některé důležité překlady z filosof. klasiků a později také Čítanku filosofickou. Jednota měla v uplynulém roce 44 členy činné a 5 zakládajících; výhody členů činných v příčině odebírání spolkového orgánu České Mysli, potrvaly. Výbor sešel se čtyřikráte ke schůzím výborovým. Knihovna rozmnožena koupí i dary o 30 čísel; větší počet knih da-

Digitized by Google

roval Arne Novák a redakce ČeskéMysli. Archiv rozmnožen dojemným darem p. Tomáše Kvasničky, c. k. geometra v. v., v Kroměříži, jenž věnoval vedle dvou svých německy psaných spisků rukopis Úvah filosofických v 11 rukopisných sešitcích; dar zasluhuje zvláštního ocenění nejen jako projev českého myšlení o záhadách vesmíra, nýbrž i jako dokument oné přírodní filosofie z 1. poloviny XIX. věku, jež se pojila s čistým idealismem povahy. Dárci, jakož i obdarovatelům knihovny vzdán srdečný dík; rovněž poděkováno I. třídě slavné České Akademie císaře Františka Josefa za subvencování edice Durdíkovy, o čemž blíže jedná zpráva pokladní. Také redakce denních listů a několika revuí, které ochotně otiskovaly zprávy spolkové, zasluhují díky spolku; zejména však pan nakladatel Jan Laichter, jenž vydával orgán spolku, poskytoval členům zvláštních výhod a honorováním některých zpráv přispěl i k rozmnožení spolkového jmění. Výbor složen je nyní takto: Prof. dr. Fr. Krejčí předsedou, prof. dr. Ot. Hostinský pokladníkem, prof. dr. Čáda, dr. Arne Novák, dr. O. Fischer. stud. fil. L. Bondy a Jar. Novák. Náhradníci jsou: fil. stud. Patka, Lisický, Novák, slečna Nechlebová. Revisory účtů prof. dr. Schrutz a docent dr. B. Foustka. Odstupujícímu členu výboru prof. Drtinovi vzdány za dlouholetou činnost na prospěch Jednoty díky.

Berthold Kern, Generalarzt, subdirektor akademie pro vzdělání voj. lékařů, vydal k stému výročí zřízení tohoto ústavu spis Das Wesen im menschlichen Seelen und Geistesleben (Hirschwald, Berlín). Názorem filosofickým jest idealistou a stanovisko jeho je patrno z těchto výroků: Co nyní nevíme, to zvíme v budoucnosti. Nikoli přírodověda, ale noëtika je s to rozřešiti ty záhady. Svoboda vůle musí se vypustiti z dosahu našeho poznání a nahraditi svobodu poznávání, spor determinismu a indeterminismu rozhodne se na prospěch intelektuálního indeterminismu. Rozumné myšlení jest pramen našeho poznání a otázka jeho původu logicky nepřípustná, ježto myšlení jest nečasový původce »času« a stojí mimo pojem časovosti. Jednota naší duševní bytosti v myšlení zjednaná ukládá nám mocí své jednoty a za účelem jejího zachování úlohu, abychom poznávajícímu myšlení podřídili také život citový a volní. *Ki.*

Poznámka k pathologii snu. Jedním ze symptomů Tbc. pulmonum jest pocení k ránu. Je-li však zmíněná nemoc ve stadiu slabším, než aby vyvozovala pocení, zastoupeno jest toto živými sny, po kterých následuje vždy probuzení, a to z pravidla při mírném zapocení tam, kde těsně části těla se dotýkaly. Zde je tedy příčinou snu nemoc, a tímto faktem vyvrací se ona domněnka, že by na př. bolení hlavy po těžkém snu pocházelo od tohoto, nýbrž t ě ž k é s n y p o c h á z e j í o d p o r u c h o r g a n i s m u. Dokladem tohoto jest tento zaručený sen: Muži jednomu se zdálo, že kočky kousaly jej do prstů nohou; procitl a poznal, co bylo příčinou oné bolesti: stéblo ze slamníku bodalo ho skutečně mezi prsty. Zde byla tedy opět porucha organismu (oním bodáním stébla) a následek její: těžký sen, jenž vedl k probuzení. *J. M. Petrbok.*

Spolek pro zbudování pomníku M. J. Husovi v Táboře uspořádá o prázdninách r. 1906 pod protektorátem městské rady **Husovu výstavu.** Chce tím, jak se v provolání praví, dáti na jevo úctu k životnímu dílu kostnického mučedlníka, chce na historické půdě města Tábora shromážditi vše, co se k osobě a době Mistra a Jeho idei vztahuje, aby po výstavě,

Digitized by Google

pokud bude lze, nashromážděný materiál získal a zachoval pro zvláštní Husovu síň při městském museu Táborském. Výstava Husova dle sdělených plánů obsahovati má: a) Památky po Husovi (relikvie, rukopisy, spisy atd.); b) kult Husův (mše složené k jeho poctě, písně, fotografie pomníků atd.); c) literaturu (veškerá vydání, překlady, výtahy atd., spisů Husových nebo o Husovi); d) pomůcky (historie, archeologie, numismatika); e) návrhy na pomník Husův v Táboře a jiné sochařské a malířské výtvory k Husově osobě a době se vztahující; f) výtěžky bádání na Hrádku Kozím a v Sezimově Ústí. Spolek vznáší ke všem přátelům Husovým, u nás doma i v cizině, snažnou prosbu, aby mu pod zárukou půjčili, neb i darovali předměty netoliko v odstavcích a) až f) vyznačené, ale i takové, které se doby husitské vůbec týkají (zbraně, obrazy, rytiny, knihy, rukopisy, mince, pečetě atd. ať v originálech neb v reprodukcích), by první výstava Husova poskytla obraz co nejúplnější a nejbohatší. Protektorem jest městská rada král. města Tábora. Veškeré dotazy řízeny buďte do Tábora na kteroukoli z těchto adres: JUDr. Jos. Kos, městský tajemník a taj. musea; MUDr. Jos. Pavlík, městský lékař; Ant. P. Kalina, redaktor Českého Jihu.

Konversační sešity Beethovenovy jest zvláštnost v literatuře celého světa dosud ojedinělá. Když Beethoven ohluchnul, vzal si do zvyku konversovati tak, že osoby, s nimiž mluvil, napsaly své otázky a odpovědi do sešitku, jejž k tomu účelu pohotově měl. Sešitků takových zachovalo se 136 a jsou uloženy v berlínské královské bibliotéce. Zásluhu o jich sebrání má životopisec Beethovenův Ant. Schindler. Pochopitelno, že sešity ty mají vysokou důležitost jak pro poznání povahy mistrovy, tak pro poznání kulturní výše oné doby. Neboť hovory, o nichž lze souditi ze sešitků, týkaly se všech možných oborů lidského myšlení a všeho, co jednotlivce mohlo i v soukromém životě i ve veřejném životě zajímati. Zvláště významné jsou záznamy o hovorech s vynikajícími osobnostmi, jež buď samy Beethovena přišly pozdravit, anebo s nimiž styk vyhledal on. V sešitech těch jest málo záznamů Beethovena samého, avšak z otázek a odpovědí konversujících lze mínění jeho se domysliti o mnohých věcech. Psány jsou ovšem velmi zběžně a těžko čitelně, tudíž nutno jich využitkovati dříve, než propadnou zkáze zubem času, a zachrániti transkripcí, co se zachrániti dá. V časopise »Musik« V. roč. č. 4. (100. číslo v celkovém pořadě) jest podána o tom zpráva od dr. Alfr. Kalischera a jeden sešit otištěn. *Kí.*

Dar. Knihovně Filosofické Jednoty dostalo se cenného obohacení laskavostí adjunkta státních drah p. V á v r y, který daroval z knihovny rady zem. soudu p. V. K o l i h y Filosofické Jednotě 33 svazků děl obsahu filosofického a jiného, mezi nimiž jsou některé nyní vzácné tisky (Jakub Böhme, Renanova a Straussova díla, Montesquieu, Šafaříkovy Slov. starožitnosti). Výbor vzdává dárci dík.

Lhůta k podání prací v soutěži o cenu rozepsanou od Filosofické Jednoty počátkem minulého roku (viz Č. Mysl VI. str. 80) vypršela 31. prosince. Došla jedna práce se značkou trojúhelníka.

Digitized by Google

Vlad. Nezmar:

Paralelism vývoje vědeckého a politického.

(Pokračování a dokončení).

Apriorní, dogmatickou a deduktivní methodu neboli onu, kterou se stará filosofie vesměs vyznačuje, stavíme, jak z posledních poznámek vysvítá, v obdobu s absolutistickou, po případě oligarchickou formou vlády, s onou totiž formou, kde zákony jsou rozkazy vycházející s hora, od panovníka nebo náčelníkův privilegovaných rodův, a kde lid — poddaní — jsou z veškeré iniciativy ve věcech státních, zvláště v zákonodárství vyloučeni, jsouce právě jen poddanými auktority; s formou tou setkáváme se v různých ovšem variacích ve všech státech křesťanského středověku. Čím jsme ke kladení obdoby takové oprávněni? Vlastně jsme to již naznačili; zde dodáváme jen tolik:

Čím jsou pro politický život ve státě zákony a ústava, zejména pak úprava moci zákonodárné, tím jest pro vědecké myšlení methoda. Ve státech, o jichž povaze jsme právě se zmínili, jest zákon diktátem vladařovým, jeho: sic volo, sic jubeo. Tento diktát jest rázu všeobecného, abstraktního, konkretní výplně dodává se mu teprve aplikací v životě a jednání poddaných, kteří se jím řídí. Jest tu tedy týž postup od obecného ke zvláštnímu, od abstraktního ke konkretnímu, jako v sylogismu, jehož návěst má rovněž ráz diktátu. K obdobě této řadí se hned druhá: obdoba jedinečné zkušenosti neboli vjemu, který jsme položili na počátek vývoje vědeckého, s člověkem-jednotlivcem, jenž stál na počátku vývoje politického. Dojmy ony tvořily by chaos, kdyby snaha po rovnováze nevedla ke konečnému jich uspořádání pod vládou dogmatických principův náboženského a — později — filosofického názoru světového. Také jednotlivci tvořili by chaos a život jejich pospolitý byl by jen hromaděním ustavičných srážek, kdyby snaha

Digitized by Google

po uvarování konfliktův a rovnováze společenské nevedla k jich sespolečnění pod vládou zákonů náboženské a státní auktority. Jednotlivý fakt, vjem neplatí ničeho ve filosofii; poddaný neplatí ničeho ve státu. Tam jest vším axiom; zde vůle toho, komu patří auktorita. Tam axiom — lhostejno, zda filosofický nebo poučka náboženská — mistruje a leckdy komolí fakta; zde auktorita mistruje a leckdy utiskuje, ba i ničí poddané. Tam axiom jest někdy dogmatem náboženským, jindy bývá nábožensky alespoň zabarven; zde zákon jest někdy pokládán za přímý výraz vůle boží, jindy vymáhá alespoň poslušnost ve jménu božské auktority. Názoru o vrozenosti základních pojmův a zásad odpovídá názor o vrozenosti práva na vykonávání moci neboli o dědičnosti auktority. Nikdy není axiom pokládán za vědomou synthesu zkušeností — zkušenost (smyslová) jest pokládána za méně cennou, ne-li bezcennou; — zákon nikdy není považován za synthesi vůlí všech příslušníkův státu, jelikož tito jsou misera plebs, na kterou držitelé auktority shlížejí po pravidle s despektem.

Zajímavé pozorování se nyní naskytá: v témže státu, jehož filosofie opět přivádí k vážnosti a platnosti smyslovou zkušenost a s ní indukci, v Anglii, béře absolutní forma vlády nejprve za své, ustupujíc vládě parlamentní; poddaný přestává být nickou ve státě, stává se občanem. A v témže národě, v němž kdysi apriorism a dogmatism slavil triumfy na poli filosofickém, absolutism pak v oboru politickém, a v němž později filosofie nejradikálněji zlomila bývalou svou závislost na theologii a přivedla zároveň střízlivý anglický empirism k nejzazším a nejvýstřednějším důsledkům, sensualismu a materialismu: ve Francii dochází nejradikálnějšího uplatnění nové heslo, jehož neznala doba dřívější: všecka moc pochází z lidu. Absolutní vláda béře za své; to v téže době, kdy byla pochována filosofie.

Neboť pak jako tou dobou, kdy filosofie vítězně dobojovávala svůj zápas o samostatnost s theologií, — ačkoliv trochu theologie podržela v sobě i potom — povstával jí samé nebezpečný sok ve f a k t u zkušenosti, dobývajícím si uznání, a tím přivozené methodě nduktivní, vědě pak, kterou odchovala, počínala filosofická ohrada býti již úzká a vláda apriorních principův obtížná: tak tou dobou, kdy státní auktorita vítězně dobojovávala svůj zápas s autoritou církevní, ačkoliv trochu té církevnosti podržela v sobě i nadál, ba dodnes, povstával jí samé sok stále mocnější a nebezpečnější. Tímto sokem bylo v první řadě měšťanstvo provozující průmysl a obchod. Zprvu byl průmysl i obchod provozován pod přísným,

Digitized by Google

možno říci, iniciativným vlivem a záštitou vrchností a státní auktority, avšak touže měrou, jakou rostly, vymykaly se znenáhla vlivu této auktority, spokojujíce se pouhou záštitou. Dřívější organisace — původně bratrstva rázu čistě církevnického, pak cechy, povahy již více světské, s trochou samosprávy, ale s nepatrnou přece volností pohybu, podrobené obtížnému poručníkování nadřízených úřadův — stává se průmyslu i obchodu těsnou. Nevíží se již na hranice státu, počínají se vymaňovati z vlivu státní auktority, vyvíjejí se jaksi vedle ní, za blahovolného jejího přihlížení — ale pak i proti ní. Obchodník, průmyslník nemohou již býti pouhými poddanými. Mají své zájmy, které se nejednou střetají se zájmy dosavadních držitelův moci, a jejich sebevědomí přibývá stejnou měrou, jakou roste jejich důležitost ve státě, a jakou si ji uvědomují. Za takových indicií se vyvíjí hnutí, jemuž dá jednou výraz převratné heslo: všecka moc pochází z lidu. Hnutí to bylo inscenováno spisovateli, ale provedeno bylo třetím stavem, stavem průmyslového a obchodního měšťanstva. Jest to hnutí pro vládu parlamentární, anebo — jako ve Francii — republikánskou, čili: pro přeměnu státu absolutistického ve stát demokratický. Zákony nemají býti již výrazem vůle jednotlivcovy, nýbrž výrazem vůle občanstva; není v tom cítiti jakousi ozvěnu sporu induktivní methody s deduktivní, smyslové zkušenosti, dříve tak přezírané, s rozumovým apriorismem? sporu, v němž šlo o to, aby zásady vědecké nebyly tvořeny a priori, ani aby nebyly pokládány za zjevené nebo vrozené, nýbrž aby byly indukční synthesou zkušeností? A též v tom je podoba: jako se vzrůstem občanského vědomí klesá vážnost absolutismu a prestyž dosavadních držitelů moci slábne, tak se vzrůstajícím vlivem induktivních method klesá vážnost filosofie, všeobecné pravdy její pozbývají svého kdysi všemocného kouzla a stávají se podezřelými.

Vlastí parlamentarismu tak jako empirismu jest Anglie. V této zemi utváří se poměr mezi demokracií a monarchií nejklidněji; dochází k jakési synthesi obou principův ve formě vlády konstituční. Jest pravda ovšem, že demokracie anglická není ryzí ani úplná, zůstávajíc, smíme-li tak říci, jaksi aristokratickou; ale za to také privilej panovnické moci a privileje vůbec nemají zde daleko takového významu, jako ve státech jiných. Monarchism jest — zdemokratisován, přeměněn demokracií v monarchism přísně konstituční.

Pozoruhodná věc: v téže zemi utváří se také poměr m empirickými vědami a spekulací filosofickou nejklidněji a doch

Digitized by Google

též k synthesi mezi oběma. Nejjednoduššího a spolu nejvelkolepějšího výrazu dosáhla tato synthesa u H. Spencera, jejž možno čítati mezi vědce-empiriky, mezi filosofy-deduktivisty, ale nalézáme ji též u jiných vědcův anglických: všecky vědy a zvláště přírodní representované jmény Darwina, Huxleye a j. jsou v této zemi více méně filosofické; nejsou to jen snůšky a sestavy fakt, mravenčí pílí sebraných, a obecnější závěry z nich odvozené, nýbrž proniká tu již světový názor jednotný. Je-li z toho možno činiti anglickému empirismu vědeckému jakousi výtku, že připouští poněkud kvapněji místo obecným hlediskům než by se srovnávalo s přesným pojmem indukce, zkrátka, že příliš filosofuje — jest za to anglická filosofie méně dogmatická a méně aprioristická než kterákoliv filosofie jiná, všímá si ze všech nejvíce fakt a jest proto také ze všech největší měrou vědecká, empirická — positivní.

Je-li Anglie vlastí klidného, chladného uvažování, které postupuje pomalu, ale jistě k cíli, jest Francie zemí radikalismu, přecházejícího nejednou z výstřednosti do výstřednosti, příliš netrpělivého, aby mohl jíti k cíli zvolna; v politice vystřídala nejtypičtější absolutism republikou, tak jako ve filosofii zaměnila descartesovský apriorism a nativism sensualismem a materialismem. V čem spočívá obdoba mezi apriorismem nebo nativismem filosofickým s dědičným monarchismem a vládou privilegovaných, pověděli jsme již dříve a objasnili jsme také vztah sensualismu a empirismu k demokracii. V konkrétním případě, jako jest ten, jejž právě probíráme, jde tato obdoba ještě dále. Sensualism a materialism znamená upjetí pozornosti k faktům vnější, t. j. smyslové zkušenosti; proto vědy přírodní bývají rády materialistické. Neprávem; pozornější reflexe a zvýšená opatrnost ve vyvozování závěrů jsou s to uchrániti je pseudofilosofického zabarvení materialistického. V době předrevoluční kvetl však právě zmíněný směr zdánlivě vědecký, v skutku pseudofilosofický. Byli by se asi podivili stoupenci jeho, tito velebitelé smyslův a odpůrci veškerého dogmatismu, kdyby byli poznali, kolik toho dogmatismu vězí v nich samých a jak málo vědecká — při všem zdání opaku — jest jejich methoda . . . Přejdeme-li k politice: byl revoluční demokratism opravdu demokratismem? V theorii ano; v praxi měl k němu tak daleko jako Système de la nature k práci opravdu vědecké. Ne že by tu nebylo vůbec pokroku, t. j. přiblížení se k demokracii — pokrok byl (také materialistická věda byla pokrokem proti dřívější převahou spekulativní), ale ne ještě dosažení cíle, ne ještě demokracie dokonalá. Byl to spíše shluk drobných, rychle se střídajících a velmi četných

Digitized by Google

diktatur mužů, z nichž každý byl jakýmsi Ludvíkem XIV., alespoň ve smyslu tom, že si osoboval neomylnost v rozpoznávání prostředkův obecného blaha a od ostatních vyžadoval nepodmíněné podřízení svým zásadám, tak jako zmíněná již filosofie, jen napolo empirická, byla spíše shlukem drobných dogmat. — Následovala pak reakce stejně v oboru politickém jako na poli filosofie; nejčelnější její představitelé, Napoleon III. a Cousin, byli si podobni v tom, že, zahrával-li si onen se zásadami demokratickými, zahrával si tento s výtěžky empirických věd, ale u obou bylo to jen zahrávání, které s těží dovedlo zakrýti onde absolutism, hrob demokracie, zde polo theologický dogmatism, hrob methody vědecké. A nebyl Napoleon jakýmsi eklektikem politických principův, jako byl Cousin eklektikem filosofickým? — V době přítomné jest Francie nejblíže ideálu demokracie, předcházejíc v tom příkladem zemím ostatním; než i tato demokracie není docela zbavena rázu, o němž svrchu stala se zmínka, drobných diktatur jednotlivcův a stran, jež ocitly se u vesla vlády anebo o ni usilují, a které se střídají velmi rychle. Věda francouzská je vzorně empirická; ale zároveň nikde se nerojí tak četně a tak rychle se nestřídají nové názory životní, drobné filosofie jepičího trvání.

Německo, v minulosti jen nominálně sjednocené pod vládou císaře, ve skutečnosti bylo rozdrobeno na slušný počet absolutistických státův a státečkův. Nelze přehlédnouti, že totéž Německo je vlastí rovněž slušného počtu filosofických soustav, vesměs dogmatických, aprioristických; a že z téhož Pruska, ze kterého vyšel popud ke sjednocení filosofickému (Kant), vychází též popud ke sjednocení politickému. Empirism methody induktivní razí si cestu, nikoliv sice do filosofie — ta vždy zůstává a pravděpodobně zůstane po výtce deduktivní —, ale do jednotlivých věd, které záhy dospívají k nebývalému rozkvětu; filosofie však plyne blaženě nad vědami, které dosud k ní vzhlížejí s respektem. Zůstala-li kde filosofie královnou věd, alespoň královnou co do vážnosti, když ne co do moci — té všude pozbyla a pravděpodobně již nenabude nikdy —, jest to jistě v Německu. A v životě politickém? Vyjma Anglii jest málokde občanské vědomí vyvinuto jako v Německu; ale to není na závadu, aby tento občan, vědomý svých práv, byl spolu loyálním, až poněkud šosácky loyálním mužem, vážícím si svého císaře, krále nebo velkovévody, jako sotva kde jinde. Není i v tom možno pozorovati jistou obdobu s nastíněným právě poměrem věd ku filosofii?

*

Digitized by Google

Shledali jsme, že v politickém vývoji se znenáhla váha přesunuje s ústřední nejvyšší auktority směrem dolů, nejprve na jednotlivé privilegované stavy a třídy, pak na další, až konečně přejde na veškero občanstvo; naše doba se svým všeobecným hlasováním, které v některých státech jest zavedeno a v jiných slibně razí si cestu, a s pokročilou samosprávou stojí tu v protivě dosti příkré proti dřívějšku, kdy každý počin vycházel s hůry od ústřední absolutně vládnoucí auktority, která byla zároveň jedinou representantkou státu.

Tomu odpovídá někdejší privilegované postavení filosofie, královny věd'. Také ona byla absolutní panovnicí v doméně lidského vědění. Každý počin vycházel od ní; a jako panovník býval zároveň auktoritou náboženskou, ježto býval pokládán buď za boha samého aneb za jeho representanta (predikát ‚z milosti boží'), tak filosofie splývala v jedno s theologií — pozoruhodno jest, že, kde byl panovník ‚bohem', jako v Číně na př., tam také filosofie byla s theologií úplně jedno (konfucianism). Oddělení světské a duchovní auktority odpovídá odloučení filosofie od theologie, podřaděnosti světské auktority (císaře) duchovní (papeži) služebný poměr filosofie ku theologii: filosofie středověká byla svým původem i veškerou tendencí apologetická, t. j. měla hájiti katolicismu a jeho theologie proti myšlenkovým proudům protichůdným — tak jako světská moc, zejména císařství středověké, bylo svým původem a povahou výkonným, obranným orgánem církve, světským jejím ramenem. Zápasu obou auktorit a konečné emancipaci autority státní a tím způsobené sekularisaci státu odpovídá zápas filosofie s theologií a konečná emancipace neboli též sekularisace lidského vědění. Přesun váhy s ústřední auktority směrem dolů, o němž se již svrchu stala zmínka, má svůj protějšek v přesunu váhy s filosofie, celým svým rázem apriorné a deduktivné, na podřazené jí vědy, v nichž se uplatňuje živel empirický a induktivní, — až konečně každý jednotlivý zjev, každý jednotlivý vjem nabývá významu ve vědeckém myšlení, tak jako v moderním státu každý jednotlivý občan.

Stala-li se politickým vývojem, jehož povahu jsme stručně vypsali, ústřední auktorita zbytečnou? Kdysi se zdálo tak, a mnohým dosud se zdá; víme však, že dosud po každé revoluci byla auktorita znovu restaurována. — Neřeklo se podobně o filosofii, že dřívější úlohu svou jakožto královna věd již dohrála? Nebyly i proti ní podnikány ‚revoluce'? A přece nebyla odstraněna, leda na krátký čas; co však bylo odstraněno nadobro, jest libovolné její zasahování do oborů jiných věd a předpisování jim.

Digitized by Google

V moderním státu hledíme na ústřední auktoritu jakožto na representantku vůle lidu; privilegia rodová setkávají se s odporem; ve vědě opět jeví se odpor proti apriorismu a deduktivní methodě, a také od filosofie se žádá, aby se spravovala fakty. V něčem se tu i onde požadavky přehánějí: jestliže na jedné straně chtí zbaviti representanty ústřední vlády veškeré vlastní iniciativy a vůle, hledí-li se na ně jako na pouhé vykonavatele vůle cizí, t. j. vůle občanstva — což jest arci dosud jen theorie, které alespoň dnešní skutečnost neodpovídá, — klade se na druhé straně, v oboru vědeckého myšlení totiž, požadavek podobně přehnaný, který chce učiniti z filosofie jen jakési repertorium všeobecných pouček, vyvozených postupem induktivním ve vědách empirických. Na obou stranách jest podobné nedorozumění; bývaly počiny bývalého absolutního panovníka vskutku tak libovolné a neodvislé z dola, t. j. od vůle a smýšlení ovládaného lidu, jak se nám zdánlivě jeví? Nikoliv naprosto: někdejší, neobmezeným nazývaný vladař, i despoticky vládnoucí, byl nejen vladařem, ale i ovládaným, a tímto nejednou více nežli oním. A jsou v posměch brané dedukce a spekulace filosofů vskutku tak neodvislé od empirie, tak apriorní, za jaké bývají vyhlašovány? Není spíš každá dedukce zkrácenou indukcí, nebo přesněji: nejsou všeobecné zásady, tvořící východisko deduktivního postupu, intuitivní jakousi synthesí mnoha zkušeností? — A ještě: jsou i v takových státech, v nichž občanská rovnoprávnost jest provedena dokonale, zákony a jednotlivá usnesení skutečně výrazem vůle všeho lidu v doslovném smyslu, tak totiž, že by každý jednotlivý občan byl brán v potaz o nich — či jsou spíše skutečným výrazem vůle několika, vůle menšiny z pravidla, a vzhledem ke zbývající většině toliko presumptivním výrazem její vůle?

Či jinými slovy: nejsou tyto zákony a tato usnesení vskutku jen výrazem souhlasu malého poměrně počtu občanův, kdežto souhlas ostatních se prostě jen předpokládá? Jest možno i jen mysliti si stát dosti rozsáhlý, při tom však co nejideálněji zdemokratisovaný, v němž by mohlo býti jinak? Tyto otázky jsou samy již odpovědmi; a k odpověděm těm podivuhodně přiléhají některé stránky methody induktivní. Není ani jediného zákona ani jediné poučky v žádné vědě, které by byly nalezeny indukcí úplnou neboli t. zv. koligací. Vždy jsou brána v potaz jen některá fakta, nepatrná menšina fakt, poněvadž se má za to, že co platí o těchto, platí — šetřeno-li určitých kautel — též o zbývajících, a zůstavuje se výhrada ověřiti takto zjednané poučky fakty neznámými, anebo známými

Digitized by Google

sice, ale neprozkoumanými. Jinými slovy: výtěžek postupu induktivního podobá se návěsti sylogismu tím, že při onom funguje též, ač menší měrou, intuitivní postřeh, takže můžeme plným právem říci, že indukce je z části dedukcí, tak jako tato je zkrácenou indukcí. V tom pak právě záleží obdoba faktu, že ve státě absolutistickém zákon, diktát vůle panovníkovy (analogon návěsti sylogismu) je vždy jakýmsi, intuicí zákonodárcovou zprostředkovaným výrazem souhlasu poddaných, kdežto zákon ve státě parlamentárním a demokratickém (analogon indukce) je vždy z části diktátem, poněvadž je přímým výrazem vůle a souhlasu několika, nikoli všech.

Ještě jedné věci zbývá si povšimnouti. Na počátku vědeckého vývoje byl jednotlivý vjem, neurčitý ještě, nediferencovaný fakt zkušenosti. Shledali jsme, jak v dalším průběhu vývoje světového názoru jest tento fakt zkušenosti více a více podceňován, a jak měrou tím větší jest přikládán význam obecným pojmům a zásadám. Na konci vědeckého vývoje, jak se dá předvídati na základě znaků již dnes známých, objevuje se opět jednotlivý fakt zkušenosti v plné síle a v plném významu. Ale není již zcela roven onomu, který byl na počátku. Tam ten byl divoch v říši vědomí, znenadání do ní se vřítivší a působící v ní chaos — duševní život pračlověkův byl řadou překvapení, a svět se mu sotva mohl jeviti jinak, nežli jako řetěz jakýchsi zázrakův, — tento jest, můžeme říci obrazně, občanem státu dobře spořádaného. Jeho vztahy k jiným faktům, neboli, jak říkáme též, jeho vztahy kausalitní jsou rozpoznávány. Srozumitelněji řečeno, cílem vědeckého vývoje a cílem poznání vůbec nejsou všeobecné formule, zásady a zákony, nýbrž to, abychom rozuměli jednotlivým věcem, a to, pokud možno, všem; abychom jasně a určitě rozpoznávali vztahy každé z nich k věcem jiným. Obecné zákony, tak jak je podávají dnešní t. zv. abstraktní vědy, na př. abstraktní psychologie, biologie, sociologie, fysika atd., které bývají někdy též nazývány vědami filosofickými, jsou jen prostředkem, majícím cenu potud, pokud jich dovedeme užiti při jednotlivých faktech, abychom těmto rozuměli; jen tak mají cenu jakožto složky, a sice důležité složky světového názoru, neboť jen tímto způsobem, pokud totiž slouží k porozumění jednotlivým věcem, udržují pořádek ve zkušenosti, která by jinak byla chaosem. Proto jsme pravili, že na konec vývoje poznání nelze klásti obecnou pravdu, zákon, nýbrž jednotlivý vjem, symbol věci rozpoznané v zákonných vztazích jejích k věcem jiným.

Na počátku vývoje společenského jest jednotlivec, ale ten

Digitized by Google

pozbývá znenáhla významu, stává se poddaným feudální a státní vrchnosti, ano nejednou se naň pohlíží jako na pouhou věc. Na konci vývoje politického objevuje se však opět jednotlivec v plném významu své osobnosti. Lze tak souditi ze znaků celého dosavadního průběhu společenského vývoje i z dnešního jeho stadia; není zajisté příčiny, proč bychom měli pochybovati o tom, že směr v novodobém státu již dávno se uplatňující, bude i na dále pokračovati a povede v budoucnosti k dokonalé demokratisaci společnosti, čili, což totéž jest, ku přesunutí centra s malého počtu privilegovaných jedinců na všecky členy společnosti. Nebude již jediného centra, ale bude jich tolik, kolik bude osobností. Osobnost jest tudíž cílem společenského vývoje. Avšak tato osobnost, která jest cílem, není nikterak rovna té, jež byla počátkem. Není jí rovna politicky: na počátku společenského vývoje byly zajisté vztahy člověka k člověku neurčité, zmatené a nestálé; bylo tu mnoho srážek a tření zájmů, takže pospolitý život nemohl býti než velmi nedokonalý a vratký; zde však jsou vztahy určité — tento jednotlivec jest občanem spořádaného státu. A není ani povahově týž, jak seznáme, všimneme-li si jeho vlastností mravních; co mu umožňuje žíti ve společnosti a nebýti jí poddán, žíti jako rovnoprávný mezi rovnoprávnými a svobodný mezi svobodnými, jest mravní charakter, na jehož vypěstění bylo potřeba vědomí i bezděčné práce všech předchozích generací, práce tisíciletí. Jest to především charakter individualistní, neboli souhrn oněch vlastností, které mu umožňují opírati se o sebe sama a spoléhati na sebe sama a znemožňují otročiti jiným; a zároveň charakter altruistní, čili souhrn vlastností, které mu znemožňují ohrožovati bezpečnost a svobodu jiných a zároveň usnadňují, aby jiným, bližním svým, byl dobrovolně užitečen.

Srovnáme-li, co tuto pověděno o počátku a cíli vývoje politického s tím, co jsme shora poznamenali o počátku a cíli vývoje vědeckého, shledáme, že obdoba i v tomto případě jest dokonalá.

Obdoba, která zasahuje do takových podrobností, jako tomu jest při obou skupinách jevů v tomto článku probíraných, nemůže býti pouhou hříčkou slovní, ani jen tak prostě nahodilá; právě ty podrobnosti dokazují, že význam její je docela věcný, a nasvědčují pravdě, ostatně odjinud potvrzované, že zákony vývoje jsou všude stejny, i v oborech tak disparátních, jako jsou ony, které jsme probírali.

Digitized by Google

J. Mikš:

Sergěj Nikolajevič Trubeckoj.

Kníže Sergěj Nikolajevič Trubeckoj pochází z velmi starého rodu knížecího, jenž nejednou hrál přední úlohu v dějinách Rusi. Vnuk Gediminův, kníže Dmitrij Olgerdovič Brjanský, Černigovský a Trubčevský, byl zabit v bitvě na řece Vorsklě r. 1399, potomci jeho, knížata Trubčevští neb Trubečtí, zachovali sice svůj úděl až do počátku XVI. století, ale pak už (r. 1562) neodolali a stali se poddanými, potom i věrnými sluhy velikých knížat moskevských. Z pozdějších osudů jejich rodného hnízda Trubecka neb Trubčeska, nyní malého města v Orlovské gubernii na řece Desně, známo jest, že přecházel z ruky do ruky, náležel Litvě, Moskvě, Polsku, pak opět Moskvě, hájil též samozvance proti moskevským carům a později v století XVII. byl pevnou baštou proti útokům Poláků a krymských Tatarů. Stejně měnivy byly osudy jeho pánů, jak o tom vypravují podrobněji knihy: »Les princes Troubetzkoi, Histoire de la maison ducale et princière des Troubetzkoi« (1887, 2. sv.) i Skazanija o rodě kňjazej Trubeckich (1891). Rodu Trubeckých bylo několik větví; avšak rodovým náčelníkem všech nyní žijících Trubeckých jest bojárin Jurij Petrovič, jenž zemřel r. 1679. Nás nejvíce zajímá onen Nikolaj Nikitič Trubeckoj (1744—1821), jenž jsa důvěrným přítelem prvého ruského novináře, osvícence Novikova zároveň s ním náležel k předním členům spolku Martinistů. Netrpěl sice tak mnoho za své přesvědčení, jako přítel Novikov, jenž krutě byl vězněn v Schlüsselburské pevnosti, právě nedávno zrušené, a hmotně zničen císařovnou Kateřinou, než přece Pavlem I. poslán r. 1796 do vyhnanství na statek ve Voroněžské gubernii. Tedy už v červáncích ruské svobody vystupují Trubečtí v popředí, jak ještě lépe se přesvědčujeme z pohnutého života dekabristy knížete Sergěje Petroviče Trubeckého (1790—1860), svo-

Digitized by Google

bodného zednáře v zednářské lóži Tří ctností, člena tajného spolku »Jednota spásy« (sojuz spasenija), z kterého posléze vzniklo spiknutí, jehož účelem bylo zříditi na Rusi republiku neb konstituční monarchii. Trubeckoj měl býti diktátorem a byl tak jmenován, pokud členové prosincového spiknutí v hroznou noc i den 14. a 15. (28.) prosince r. 1825 nebyli zatknuti. Sergěj Petrovič byl přivezen do Zimního paláce, kde k němu vyšel cár Nikolaj a děl, ukazuje na čelo Trubeckého: »Co bylo v této hlavě, když jste s vaším přijmím súčastnil se také věci? Plukovníku gardy! kníže Trubeckoj! jak vám nebylo hanba býti ve spolku s takou chamradí? Váš osud bude hrozný.« »Chamraď« sestávala z nejlepších a nejušlechtilejších synů tehdejší Rusi a zajisté garda tehdejší byla nezměrně výše gardy nynější, kde marně bychom hledali druhého Muravjeva Apostola, Odojevského, Obolenského, Bestuževa, Volkonského, Pestela, Rylějeva a j. Většina z nich náležela k nejstarším rodům šlechtickým. Patero z nich bylo oběšeno; většina šla do Sibiře, kam je provázely většinou jich ženy, které tak znamenitě oslavil básní Někrasov. Trubeckoj byl odsouzen k smrti, ale dána mu milost, i poslán do Sibiře, kde zůstal až do smrti cára Nikolaje I. Žena jeho zemřela dříve (1854), jsouc tam ctěna obyvatelstvem za svou dobrotu jako světice. Dva roky po smrti tohoto vzdáleného příbuzného dekabristy narodil se náš kníže Sergěj Nikolajevič Trubeckoj na panství svého otce v Kalužské gubernii. O soukromém životě, o jeho dětských, chlapeckých a jinošských letech víme velmi málo. Sergěj Nikolajevič vynikal velkou skromností a až do poslední doby jen zřídka dával příležitost o sobě mluviti. Nyní ovšem, až poněkud se ztiší bouře na Rusi, zajisté nám mnoho sdělí jeho nejbližší přátelé, žáci a stoupenci. Časopis »Otázky psychologie« slibuje věnovati celou knížku v době nejbližší. Přestávám tedy zde pouze na sdělení, že studoval gymnasium v Kaluze, filosofii v Moskvě, s jejíž universitou na vždy bude spojena jeho sláva jako docenta, profesora, posléze prvního rektora »samosprávné« university. Jsa asi o desetiletí mladší svých soudruhů Grota a Vladimíra Solovjeva, zvláště s velkou láskou přilnul k tomuto a navždy zůstal jeho nejvěrnějším a nejlepším stoupencem a přítelem. Známo jest, že Solovjev na statku Trubeckého pod Moskvou vydechl svou šlechetnou duši. Trubeckoj věnoval zesnulému příteli nejlepší vzpomínky ve Věstniku Evropy (1900), stejně výtečné, jako skvělé karakteristiky, kterými o rok dříve zvěčnil Solovjev památku filosofů moskevských Troického a Grota, zesnulých r. 1899. Jak víme, Troickij, horlivý stoupenec anglického

Digitized by Google

empirismu, založil r. 1885 v Moskvě Psychologickou Společnost, z které později, hlavně přičiněním Grotovým, byl dán podnět k založení měsíčníku Voprosy psychologii i filosofii, jenž právě ukončuje šestnáctý rok svého trvání. Úzké názory Troického, jenž nešel dále toho, co utkvělo v jeho positivním umu za prvých let filosofického studia, ovšem málo se líbily idealistům nové moskevské školy, kteří se s ním nemálo potýkali a sestárlého (nar. r. 1835) filosofa nemálo zlobili. Minil zajisté Troickij, že positivism Millův a Bainův jest posledním slovem filosofického myšlení, v porovnání s kterým kritický idealism Kantův jest ubohým zpracováním Reidovy filosofie scholastickou formou. Tato filosofie byla na Rusi oblíbena zvláště v sedmdesátých a osmdesátých letech a Troickij zajisté se nenadál, že, zakládaje Psychologickou Společnost, tím otvírá brány nenáviděnému německému idealismu, jenž ovšem přijal na půdě ruského mysticismu zvláštní formu. Zápas onen dál se právě v onu dobu, kdy Trubeckoj studoval filosofii na Moskevské universitě. R. 1888 se tam habilitoval jakožto soukromý docent a připravoval svou disertaci »Metafysika v starém Řecku«, kterou obhájil r. 1889 a tiskem uveřejnil r. 1900, čím dosáhl hodnosti magistra filosofie. VI. Solovjev ve svém rozboru tohoto spisu ukazuje, že jest to v Rusku první samostatná a vynikající práce o řecké filosofii. Psali sice před ním Orest Novickij dosti dobrou kompilaci, zvěčnělý profesor Vladislavlev svými slovy podrobně sdělil obsah Plotinových Enneád, Jurkovič dal znamenitou přednášku o filosofii Platonově a Kantově a posléze Katkov sám považoval svůj Nástin starého období řecké filosofie (1853) za práci bezvýznamnou.

Prvním průkopníkem tedy řecké metafysiky na Rusi jeví se býti Trubeckoj. Zvláště upozorňuje Solovjev na pozoruhodné kapitoly o metafysice v náboženství starých Řeků a o učení Pythagorově; hlavu o Sokratovi by měl čísti každý vzdělanec ruský. V díle Trubeckého řecká metafysika jako plod svobodné tvůrčí síly, samostatné a pokrokové vedoucí k osvobození lidské osobnosti slaví své vítězství. »Cesta k pravdě, k absolutnímu, kladnému ideálu jest cesta svobody. Postupný rozvoj myšlenky ve vědomí tohoto ideálu jest jejím progresivním osvobozením«, dí spisovatel v předmluvě k svému dílu, které zajisté před třiceti lety u pokrokové části ruské společnosti vyvolalo by smích a úšklebky, jak o tom svědčí zlověstná stať Pisarevova o filosofii Platonově. Zajisté tedy přičiněním idealistů, zvláště Moskevské školy, nemálo zmohutněla a vyspěla ruská společnost. Zatím se stal Sergěj Nikolajevič zároveň s Lopati-

Digitized by Google

nem redaktorem Voprosů, kde uveřejňuje celou řadu článků připravných k svému hlavnímu dílu.

Jsou to hlavně články Základové idealismu (Основы идеализма), O přírodě lidského vědomí, Determinism a mravní svoboda a jiné drobné poznámky a polemiky.

Mimo to (r. 1894) vystupuje proti K. N. Leontjevu v článcích Zklamaný slavjanofil a Odpory naší kultury (1894), v Ruské Mysli uveřejňuje skvělý publicistický nástin Citlivý a chladnokrevný, jakož i stati Universita a studentstvo (1897) a Renan a jeho filosofie (1898). R. 1900 po smrti svého přítele věnoval mu, jak už výše řečeno, tklivou vzpomínku v 9. čísle Věstníku Evropy »Smrt Vladimíra Sergějeviče Solovjeva«. Některé články publicistické uveřejnil v Petrohradských Vědomostech kn. Uchtomského. Háje všudy a ve všem kultury a pokroku (viz jeho polemiku s kn. Certelevem), nemohl Sergěj Nikolajevič nepozorovati, jak ne zenáhla, ale rychle klesá střední a vyšší vzdělání na Rusi, jak už druhé desetiletí ničí se ona škola, kterou tak pracně a zajisté ne-li s úplným, alespoň částečným zdarem zbudovali hlavně Leontjev, Katkov a Tolstoj, bývalý ministr vyučování, bête noire ruského pokrokového novinářství. D. A. Tolstoj totiž hodlaje zříditi dle vzorů západních, hlavně německých, střední školu na základech logické průpravy k vyššímu, vědeckému vzdělání s neopatrnou přímostí se vyjádřil, že taková škola bude zároveň nejlepší záštitou před zbrklými politickými theoriemi, kterým tak snadně se poddávají hlavy slabé, blouznivé, myšlení neschopné. Tato správná myšlenka připravila na Rusi klasicismu těžké nesnáze; špatné učení, bezduchý formalism, což se podmiňovalo nemístným, ba směšným šetřením státních peněz (učitel, aby mohl býti živ, musí dávati třicet a více hodin týdně), nejistota a věčné kolisání veřejných poměrů dokonaly dílo: dnes má Rusko střední školu demoralisovanou, či spíše žádnou; boj směšný, kdyby nebyl býval tak smutný, vzdálil ze školy vše, co nejvíce přispívalo k duchovnímu rozvoji, a ponecháno to, co sice může dáti jakýsi povrchní nátěr vzdělanosti, ale neodvratně vede k prázdnému diletantismu a duševní lenosti, hlavně lenosti myšlení a vzniklému z ní nezralému blouznění. Trubeckoj viděl toto nebezpečí, hájil všemi silami klasicismu, zvláště řečtiny, ale neuhájil.

V r. 1900 uveřejnil doktorskou disertaci a své hlavní dílo »Učení o logosě v jeho historii. Filosoficko-historické zkoumání. Svazek I.« Trubeckoj byl horlivý a přesvědčený křesťan, věřící v cír-

Digitized by Google

kevní dogmata. Nebudeme opakovati své mínění o takové filosofii, které jsme vyřkli při posouzení mystické filosofie Solovjevovy, spíše se obmezíme jejím výkladem slovy Sergěje Bulgakova, který se svými soudruhy v tlustém měsíčníku Voprosy žizni (Otázky života) šíří tuto křesťanskou filosofii, pěstuje zároveň dekadentskou literaturu. Trubeckoj při ohromném individuálním rozdílu pokračuje vlastně v díle Vladimíra Solovjeva, totiž slouží křesťanské myšlence, jejímu vtělení ve všech oborech života — ve vědeckém a filosofickém tvoření, v politickém životě, v universitní samosprávě. Solovjev učil universálnímu pojímání všesvětového křesťanství a ve svém životě dal jaksi umělecké vtělení tohoto pojímání. Jakožto filosof utvořil soustavu současné křesťanské filosofie. Solovjev ukázal v ní, jak odvěký rozvoj vědecké a filosofické myšlenky s vnitřní nutností přivádí k uznání pravd křesťanských. Ukázal dále zapomenutou aneb neodhalenou společenskou stránku křesťanství, cíle křesťanské politiky, vysvětluje úlohu křesťanství v tomto oboru jakožto síly organisující, shromažďující lidstvo a zařizující ho na základech rovnosti a svobody. Posléze ve své esthetice, jako ostatně též v metafysice, šel v ústrety apokalyptickým nadějím křesťanství, sotva počínajícím klíčiti v náboženském vědomí. Solovjev uskutečnil nábožensky-filosoficky-společenskou synthesi nebývalé až posud celistvosti, a proto též nebývalé ceny, ve kterém vše jest ozářeno světlem nebeským, v záři jehož není práce ani nízké, ani malicherné samé sebou, ale jest pouze práce Páně a práce běsova. Takovou byla závěť, přijatá bohatě obdařeným žákem od zesnulého učitele. Mezi různorodými dary, kterými požehnán byl žák, na prvé místo musíme postaviti velký a originální filosofický talent, v nynější době z prvých nejen v Rusku, než i v Evropě.

Svůj filosofický dar kníže Trubeckoj nezmařil zbytečným, nikomu nepotřebným mudrováním odtažitého a chabého kabinetního myšlení, nýbrž upotřebil ho k rozřešení nejzákladnějších záhad filosofických, spojených se světem křesťanských idejí. V »Základech idealismu« dal drahocenný příspěvek ke gnoseologii ve směru, ukázaném Solovjevem, zároveň ale samostatně klestil cestu přes Kanta a Hegela ku křesťanskému mysticismu. V křesťanské metafysice u Solovjeva přirozeně hlavní úlohu hrá učení o Logu, jehož individuálním vtělením jest Kristus. Rozvoj tohoto učení, opět samostatně zpracovaný, byl cílem i základních prací kn. S. N. Trubeckého. Z počátku stopoval historii tohoto pojmu v Metafysice starého Řecka. Mnohem více zevšeobecňující a rozsáhlé studium téže otázky shledáváme ve spise Učení o Logu, kde veliká učenost,

Digitized by Google

síla filosofického myšlení a analysy a krása výkladu soupeří navzájem.

Obě práce podávají jaksi křesťanskou filosofii dějin staré filosofie. Jak i Solovjev, tak i kn. S. N. Trubeckoj ve svých pracích jeví se býti zároveň křesťanským apologetem a zároveň s tím jedním ze zakladatelů ruské filosofické školy idealistického mysticismu aneb spíše mystického idealismu. Jako Solovjev byl i Trubeckoj velkým ctitelem Platona. Solovjev podnikl nový překlad Platonových spisů, překládaje buď sám aneb připojuje úvody k jednotlivým dialogům; bohužel uveřejnil pouze prvý svazek, ve vydání hodlal pokračovati bratr jeho Michail S. Solovjev, ale též záhy zemřel a druhý díl vyšel s redakcí a úvodem kn. Trubeckého.

Mimo tuto poslední poznámku o spisech Platonových uvedli jsme téměř doslovně úsudek Bulgakovův o zásluhách kn. Trubeckého jako filosofa, řídíce se tím, že zároveň v slovích hlavního stoupence nového křesťanského idealismu jest obsažen nejen hlavní směr a účel toho učení, než i jeho vlastní kritika a odsouzení. Už jsme se vyslovili o tom dříve v Č. M., posuzujíce Solovjeva a Grota. Rozhodně zamítáme učení, které jest vlastně jen oslavou a opodstatněním starých, vrozených a proto zvláště oblíbených předsudků a ohniskem nové poroby lidského ducha s pomocí idealistické filosofie. Uznáváme mnoho velkých předností jak filosofie Solovjevovy, tak i Trubeckého, zíráme na ně často s nadšením a radosti jakožto na šlechetné zkoumatele pravdy, ale to nás nesvede, bychom zavrhli svou třebas velmi chudou kulturu, zbudovanou přesnou logikou a vědeckým výzkumem. Nehorujeme pro vědeckou filosofii, ale pro filosofii jako vědu a jakožto věda nemůže hověti ani našim subjektivním zálibám, ani nejasným, mystickým touhám, jestliže se příčí ohromnému množství vědění a onomu rozvoji myšlení, kterého jsme dosáhli pokrokem tisíciletým. Želíme proto, že v mnohém směru milá nám Moskevská škola neustále vybočuje z mezí, které vytkli filosofii velicí mistři, a ještě se tím pyšní jako jakousi plemennou předností.

Prostý mužík si myslí, že Rus svatá — pokálená nyní řekami krve nevinně prolité — má svého zvláštního ruského boha, moskevští filosofové, kráčejíce ve stopách starého, zchátralého slavjanofilstva vymýšleji pro tohoto boha zvláštní ruskou filosofii.

Všechny tyto úvahy ale nezmenšují naši neobmezenou úctu k zesnulému bohatýrovi, bojovníku za ruské osvobození. Snad by ani bez oné víry, které hájí tak horlivě všemi prostředky filosofickými, byl nenašel v sobě oné velké síly morální, kterou zjevil

Digitized by Google

celé Rusi a celému světu v neohroženém zápase za ruskou svobodu. Jestliže vynýtíme vše, co vadí našemu filosofickému svědomí, zajisté najdeme u kn. Trubeckého stejně jako u jeho velkého učitele taký hojný pramen nejryzejšího idealismu, totiž takovou víru ve věčnou pravdu, a takovou lásku k lidstvu, která nás smiřuje i s nejbizarnějšími názory těchto dvou velikých duchů a velikých lidí. Svou povahou a životem byli skutečnými filosofy a v tom zálezi velká sláva Rusi, že takých skutečných filosofů, činných zápasníků za idey měla celou řadu. Zde jeví se ruská povaha v celé své kráse; hledíce na tyto muže, nevěříme, že by národ ruský mohl v dozirné době zaniknouti.

Už v červáncích svobody v konci osmnáctého století Rus má svého mučedníka-filosofa a sice Radiščeva (1749—1802), jehož Kateřina za jeho Cestu z Petrohradu do Moskvy teprv nyní roku 1905 opět uveřejněnou (drahého vydání Suvorinova v 100 exemplářích nepočítáme) dala odsouditi k smrti, ale pak ze zvláštní milosti poslala do Sibiře. Tam psal své známé pojednání o nesmrtelnosti duše (O člověku, jeho smrtelnosti a nesmrtelnosti), o kterém jsme svého času pojednali v Č. M. Vnější shoda s kn. Trubeckým jest v tom, že i Trubeckoj dva roky před smrtí psal svůj znamenitý a rozsáhlý článek o témž předmětu v »Otázkách psychologie«. Radiščev po návratu do Petrohradu stává se členem komise pro sepsání zákonů, hájí tam své svobodomyslné zásady, ale naraziv na odpor, ba i hrozby uprostřed bezduchých činovníků zoufá si a hyne samovraždou. Podobný konec očekával kn. Trubeckého, jenž též skonal v byrokratické kanceláři ministerstva vyučování v Petrohradě, háje své drahé alma mater a samosprávy ruských universit.

O pokolení později před námi stojí znamenití čtyřicátnici, vesměs idealisté, ale bez mystiky, odkojenci německé filosofie a mučedníci za svobodu. Bělinskij, Herzen, Granovskij, Ogarev, Bakunin a mnozí ne tak známí zápasili, trpěli a hynuli. Byli to lidé jiných názorů a jiného směru, — tito slavní západníci, leč v jádře svém byli stejní idealisté, jako nejzarputilejší slavjanofilové, kteří též vykonali mnoho pro věc svobody. Vzpomeňmež pouze Chomjakova, bratří Kirějevských, Aksakových, Venevitinova a j. O málo let později v letech padesátých a šedesátých vystupují na kolbiště zápasů politických noví mužové, stoupenci nových učení — materialismu a positivismu, nesmiřitelní nepřátelé filosofického idealismu. Ale hle, opět též tito mužové — prvými mezi nimi jsou Černyševskij, Dobroljubov a Pisarev — zůstávají stejnými prakti-

Digitized by Google

ckými idealisty a obětují život svůj za své utiskované bratry. Pak kn. Sergěj Trubeckoj pokračuje v díle svých velikých předchůdců konce posledního století (míníme hlavně Dostojevského a Solovjeva), účastní se jako první z předních bojovníků politického zápasu se skvělým úspěchem a hyne jako poslední mučedník z řad filosofických.

Kdyby byly nenastaly na Rusi bouřné doby, kn. Trubeckoj snad by byl sepsal ještě mnoho krásných děl, dokonal svou dráhu jako znamenitý filosof-idealista, ale vzniklé neblahé (či spíše šťastné?) poměry roznítily v tomto rozmyslném i klidném muži veliký zápal vlasteneckého nadšení i posvátného rozhorlení spojeného s neohroženou láskou k občanské svobodě. Bratří Sergěj a Jevgenij Trubečtí byli prvními, kteří se ozvali, ukazujíce nejen na rány, kterými trpí ujařmená a utiskovaná Rus, nýbrž i na spásu z takých zoufalých poměrů. Jevgenij Sergějevič Trubeckoj, profesor Kijevské university, vzbudil pravou bouři svým článkem v týdeníku »Právo«; týdeník byl potlačen, po »zločinné« stati horlivě pátráno a Trubeckoj zajisté byl by neunikl trestu, kdyby se byly poměry alespoň dočasně radikálně nezměnily. Bratru statečně přizvukoval Sergěj Nikolajevič a brzo nejen zraky veškeré studující mládeže, nýbrž i všech pokrokových živlů celé Rusi obracely se k němu, jakožto průkopníku svému za politickou svobodu ruské říše.

Všichni nyní se mohli přesvědčiti, že metafysika neb filosofie, kterou tak okázale opovrhovali zápasníci let šedesátých, není mrtvou doktrinou otravující, ba ničící živé tvůrčí síly probouzejícího se národa, nýbrž naopak mocným podnětem k rozhodnému zápasu za ideální statky lidstva. Sám Sergěj Nikolajevič tak pohlížel na filosofii. Ke knize Problémy idealismu (1902) přispěl dvěma články: »K charakteristice učení Marxa a Engelsa o významu idejí v dějinách« a druhým »Čemu učí dějiny filosofie?«. Uvádíme závěrek této poslední práce: »Působení filosofie neobmezuje se pouze theoretickým oborem. Dějiny ukazují nám ji jakožto velikou a mohutnou duchovní sílu, jakožto jednoho z činitelů všesvětového dějinného rozvoje. A právě tím učí nás tomu, že onen i d e á l pravdy, kterému slouží filosofie, jest r e á l n í tvůrčí síla. Řecká filosofie utvořila onu »helénskou vzdělanost«, která se stala vzdělanosti všesvětovou; řecká filosofie dala této »vzdělanosti« svou zásobu obecných idejí, učinivších ji universální; též řecká filosofie první formulovala onen ideál l i d s t v a, všelidského bratrství a v š e l i d s k é j e d n o t y, kterému později křesťanství dalo náboženský, reálně-mystický základ, Řím pak pokusil se dáti praktické

Digitized by Google

uskutečnění ve všesvětovém státě. Takým způsobem »nejnepotřebnější ze všech věd« nejen zjevila lidstvu nový svět duchovních hodnot, než i utvořila nový svět všelidské osvěty; ona roznítila uvědomění lidstva a přispěla k jeho duchovnímu sjednocení. A je přirozeno, že v nejvyšším jejím principě, v principě Rozumu, Slova křesťanství našlo formuli k vyjádření svého universálního principu. Dějiny ukazují nám, co dala filosofie křesťanské myšlence, jak posloužila školou myšlenky středověké, jak obrodila a obnovila duchovní síly evropského lidstva, osvobodivši jeho mysl od dogmatických okovů, jak středověké křesťanství odchýlilo se od počátečních čistých pravidel a zkřehlo v dočasných, polo pohanských formách. Veliký duchovní ruch, zahájený v období renesančním, nezastavil se až do našich dnů a nezastaví se, pokud lidstvo bude žíti a mysliti, pokud ideál pravdy bude státi před ním. My pak vidíme, jak světlá a tvůrčí síla tohoto ideálu, působící prostřednictvím souhrnné mysli lidstva, vniká neustále hlouběji a se šíří, osvěcujíc člověku cestu zkoumání a vědění i cestu rozumně mravní činnosti v oboru osobního a společenského působení.« A že to, co zde napsal Trubeckoj, nebyla pouhá slova, dokázal hlavně svým veřejným působením za poslední rok, které ho přivedlo k předčasné mohyle. Japonská vojna se svými hrůzami a palčivou hanbou každému ruskému a slovanskému srdci — byla u konce; tlumený dlouho hněv národní počal se jeviti, děsivé známky se množily, že jsme na prahu revoluce a hle, počátkem června odhodlávají se nejlepší ruští lidé poslati deputaci k samému carovi, aby ho upozornila na hrozící nebezpečí. 5./18. června moskevská deputace »zemstev a měst« v Petrohradě dlící obdržela pozvání, aby se představili carovi na letohrádku Alexandria v Petěrgofu. Druhého dne odejeli tam po baltské dráze a třináct členů delegace byli odvezeni v carských povozích do letohrádku a tam po poledni představeni caru. Hrabě V. Gejden podal jadrnou a důmyslnou adresu a kníže S. N. Trubeckoj jménem zemstva přednesl svou řeč, která se stala svými důsledky historickou. Posud nikdo tak na Rusi s carem nemluvil, ba nikdo ani neočekával, že se někdo tak osmělí mluviti tam, kde ještě nejeden z členů zemstva, ba delegace byl vyhlašován nesvědomitou neb zaslepenou byrokracií za nebezpečného buřiče. Uvádíme tuto řeč celou: »Vaše císařské Veličenstvo! Dovolte, abychom vyjádřili Vašemu Veličenstvu naše hluboké a upřímné díky za to, že Jste nás přijal po naší žádosti. Porozuměl Jste oněm citům, kterými jsme se řídili, a neuvěřil Jste těm, kdo nás líčili — společenské a zemské činitele — div ne jako zrádce trůnu a nepřátele

Digitized by Google

Rusi. Nás sem přivedl jediný cit — láska k Vlasti a vědomí povinnosti k Vám. Víme, Hosudare, že v tuto chvíli trpíte ze všech nás nejvíce. Bylo by nám velmi milo říci Vám slovo útěchy a jestliže se obracíme k V. V. nyní takovou neobyčejnou formou, věřte, že k tomu nás pudí cit povinnosti a vědomí obecného nebezpečí, které jest veliké, Hosudare. V nepokojích, zmocnivších se celé říše, nevidíme pouze vzpouru, která sama sebou při normálních podmínkách nebyla by nebezpečnou, nýbrž všeobecný rozvrat a úplnou desorganisaci, při které státní moc jest odsouzena k nečinnosti.

Ruský národ nepozbyl vlastenectví, nepozbyl víry v cara a v nezdolnou moc Ruska; ale právě proto nemůže pochopiti naše porážky, naše vnitřní zlořády; cítí se oklamaným a v něm vzniká myšlenka, že cara klamou. A když lid vidí, že car chce dobro, ale děje se zlo, že car ukazuje jedno, ale dělá se něco zcela jiného, že předpisy V. V. se zkomolují a nezřídka je uvádějí v život lidé, kteří jsou zjevnými odpůrci oprav, pak takové přesvědčení v mysli jeho vzrůstá neustále. Hrozné slovo »zráda« jest vyřčeno a lid hledá zrádce rozhodně ve všech — i v generálech, i v řádcích Vašich, i mezi námi i mezi všemi pány vůbec. Toho citu hledí využitkovati různé strany. Jedni štvou lid na poměščíky, jiní na učitele, zemské lékaře, na vzdělané třídy. Různé části obyvatelstva bývají podněcovány proti sobě navzájem.

Neúprosná a krutá nenávist, nahromaděná celými stoletími křivd a útisků, zostřená nouzí a hořem, nespravedlivostí a těžkými hospodářskými poměry, zvedá se a roste, jest pak tím nebezpečnější, že v počátku odívá se v háv vlastenectví; tím jest nakažlivější, čím lehčeji rozpaluje davy lidové. Hle, děsné nebezpečí, Hosudare, které jsme my lidé žijící v kraji změřili do hloubky v celém jeho významu a o kterém jsme považovali za svou povinnost oznámiti Vašemu císařskému Veličenství. Jedinou spásnou cestou ze všech těchto vnitřních svízelů — jest ona, kterou jste ukázal Vy, Hosudare, — totiž svolání vyvolenců národa. Všichni věříme v tuto cestu, zároveň ale jsme si vědomi, že ne každé zástupitelstvi může sloužiti těm dobrým účelům, které mu ukládáte. Vždyť musí sloužiti utvrzení vnitřního pokoje, budování, ale ne boření, sjednocení, ale ne rozdělení jednotlivých částí obyvatelstva a posléze musí sloužiti »přetvoření státnímu«, jak bylo řečeno Vaším Veličenstvím. Nepovažujeme se za splnomocněné, abychom zde mluvili o těch posledních útvarech, v jakých se musí vytvořiti národní zástupitelství, ani o volebním řádu. Pakliže dovolíte, Hosudare,

Digitized by Google

můžeme říci pouze, že to, co sjednocuje všechny nás, to též sjednocuje většinu ruských lidí, upřímně si přejících kráčeti po dráze Vámi vytčené.

Jest potřebí, aby všichni Vaši poddaní — stejně a bez rozdílu — cítili se občany ruskými, aby jednotlivé části obyvatelstva a společenské skupiny nebyly vylučovány z národního zástupitelství, — a nestávaly se takto nepřáteli obnoveného zřízení; třeba, aby nebylo lidí bez práva a všeho zbavených. Chtěli bychom, aby všichni Vaši poddaní, třebas by nám byli cizími vírou a krví, viděli v Rusku svou vlast, ve Vás svého Hosudara; aby cítili se syny Ruska a milovali Rusko stejně, jako my je milujeme. Národní zástupitelství má sloužiti věci sjednocení a vnitřního pokoje; proto též nelze si přáti, aby zástupitelství představovalo jednotlivé třídy společenské. Jako ruský car — není carem šlechty, ani carem rolníků, ani kupců, není carem jednotlivých tříd, než carem veškeré Rusi, tak též lidé zvolení vším obyvatelstvem, povolaní, aby konali zároveň s Vámi Vaše Hosudarovo dílo, musí sloužiti ne třídním, než obecně státním zájmům. Třídní zástupitelství nezbytně musí míti v zápětí třídní různice tam, kde jich posud nebylo.

Dále národní zástupitelství musí sloužiti věci »státního přetvoření«. Byrokracie jest všudy, v každém státě. Avšak v obnovenému zřízení musí zaujmouti patřičné jí místo: Nesmí si přivlastňovati Vaše mocnářská práva, musí se státi zodpovědnou. Hle věc, které musí pomoci sbor zvolených zástupců. Toto shromáždění nesmí býti záplatou na starou soustavu byrokratických zřízení. A proto musí býti postaveno samostatně a mezi nimi a Vámi nesmí býti vystavěna nová zeď — nejvyšších byrokratických úřadů v státě. Sám se o tom přesvědčíte, Hosudare, až povoláte národní vyvolence a budete státi před nimi tváří v tvář, jako my nyní před Vámi stojíme.

Posléze nastíněné Vámi opravy tak blízko se týkají ruského národa a společnosti, jež nyní povoláváte k účastenství v státní práci, že ruští lidé nejen nemohou, ale nesmějí k nim zůstati lhostejnými. Pročež třeba jest dáti největší volnost posuzovati státní opravy nejen v prvním shromáždění zvolených, než i nyní v tisku a veřejných shromážděních. Bylo by zhoubným odporem povolávati společenské síly k státoprávnímu dílu a zároveň nedovolovati svobodné posuzování poměrů. To otřáslo by důvěrou v uskutečnění oprav, překáželo by zdárnému jich provedení v životě.

Hosudare, na důvěře musí býti založena obnova Rusi.«

Digitized by Google

Řeč tuto car vyslechl s velkou pozorností a milostivě; též jeho odpověď, jak se zdálo, slibovala nejlepší. Celá Rus jásala, Sergěj Nikolajevič Trubeckoj rázem se stal bohatýrem ruského zápasu za svobodu, jeho jméno heslem. Všechny inteligentní síly Rusi, četná sjednocení (»sojuzy«, hlavní — »sojuz sojuzov« spolek spolků), noviny, dělnické i studentské organisace rozvinuly zimniční činnost. Brzy následovala sprcha. — Bulyginský volební zákon ze 6./19. srpna zkalil radostnou náladu, roznítil revoluční agitaci. Tolikráte zklamaný a zahanbený národ připravoval se k oné »zabastovce« (»zabastovka« = stávka), která tak překvapila celý svět svou silou a svými výsledky. Ale vláda přece v tom kritickém období dala vyšším školám, hlavně tedy universitám, dávno očekávanou samosprávu. Ale zdaž to nebyla jakási ironie? Svobodné university v zemi, kde nebylo ani svobody slova, ani svobody shromažďování. Bylo zcela přirozeným, že university staly se asylem svobody, místem, kde se odbývaly veřejné meetingy. Tomu nemohl nikdo zabrániti — ani profesoři, ani studenti — kromě obrněné síly a k té sáhnouti se tehdy vláda neodhodlávala. Zatím však v universitách se dály volby rektorů a děkanů; dřívější ministerské kreatury ovšem musely ustoupiti novým lidem, zvoleným sbory profesorskými. Sergěj Nikolajevič Trubeckoj stal se ovšem prvním rektorem samosprávné Moskevské university, což bylo uvítáno jak studentstvem, tak i veškerou Rusí s velikým nadšením. Vláda si pospíšila potvrditi tuto volbu a tedy povrchnímu pozorovateli se zdálo, že vše půjde hladce i dobře. Studenti, kteří už mnoho měsíců nenavštěvovali university, se sjížděli, doufajice alespoň letos pokročiti dále, aneb absolvovati (jsou tací nešťastníci, kteří při vší píli i jako výteční studenti už sedmý rok i více navštěvují universitu s neustálými, neočekávanými přestávkami). Avšak vlny společenského hnutí se vzedmuly a kn. Trubeckému nastaly trudní dnové. Nadšený, třebas i velmi rozvážný a chladnokrevný idealista utkal se s prósou všedního, hrubého života, s fanatismem bezohledného boje, jenž málo dbaje vysokých cílů universitního vzdělání, mocným proudem svým strhoval universitu ve vír revoluce. Marně hájil kn. Trubeckoj svobodu vysokého učení, marně napomínal studenty; za několik dní po otevření university, ve které nyní nepřetržitě se odbývaly bouřlivé politické meetingy, kterých se súčastňovaly všechny vrstvy společenské, sám musil zároveň s profesorským sborem odhodlati se k trpkému a těžkému rozhodnutí, t. j. zavření na nějaký čas university. Tento čin vzbudil velkou nevoli mezi studentstvem a v obecenstvu; nikdo sice ne-

Digitized by Google

opovážil se osočovati a podezřívati zbožňovaného rektora, ale přece nebylo vše v pořádku. Kn. Trubeckoj kormutlivě vysvětloval studentům: »Nyní jsme byli přinuceni zavříti universitu na několik dní, ale, pakliže události, podobné včerejším, budou se opakovati, povede to k nevyhnutelnému zavření university na dlouhou dobu a za nynějších poměrů bude to zničením university, zničením ruské osvěty a způsobeno to bude nejen činy, namířenými proti universitě, než taktéž tím, že Vy nás nepodporujete v našich snahách a za to odpovíte před ruskou společností.« Svou krátkou řeč ukončuje slovy: »Jakožto veřejný činitel podroboval jsem se mnohým výtkám a sice od stran nejrůznějších, jedno však víte, že jsem vždy a všudy hájil nepodmíněné svobody společenských politických schůzek: v tisku, v rozhodnutích oné politické strany, ku které mám čest náležeti, i před tváří samého Hosudara, ale nicméně dím Vám zde nejen jako rektor a profesor, než jako veřejný činitel, že universita nemůže a nemá býti lidovým místem shromáždění jako lidové místo shromáždění nemůže býti universitou a každý pokus, převrátiti universitu v takové místo aneb převrátiti ji v místo lidových meetingů, nutně musí zničiti universitu jakožto takovou. Obracím se k Vašemu zdravému smyslu. Považte, jak mnoho Vám dává universita a nežádejte od nás nemožného. Ještě jednou, pánové, prosím Vás — pomozte universitě a pamatujte, že náleží ruské společnosti, že budete jí zodpovědni.«

Naděje bylo málo, že slova idealisty-rektora budou míti účinek. V Petrohradě zatím v ministerstvu konaly se porady o věcech studentských a universitních. V novinách mihla se zpráva, že kn. Sergěj Trubeckoj se stane ministrem vyučování, an generál Glazov, t. č. ministr »národní osvěty«, ještě méně vyhovoval, než celá řada jeho neschopných předchůdců. Radostné naděje inteligence bohužel byly trpce zklamány. Trubeckoj koncem září skutečně odjel do Petrohradu a 29. září zavítal do ministerstva vyučování, kde velmi horlivě se súčastnil porad, nejevě žádných zvláštních známek únavy neb choroby. Avšak o sedmé hodině večerní počal náhle si plésti řeč, zbledl a za krátkou chvíli byl mrtev. Úžas zmocnil se při zvěsti o smrti kn. Trubeckého celé Rusi (vyjímaje ovšem zpátečnické, neb, jak zde říkají, »černosotěnské« časopisy, ze kterých s takou horlivostí čerpá naše liberální a vlastenecká žurnalistika, úplně se zhanobivší poslední roky svým pojímáním věcí ruských); mnozí se domnívali, že nesešel smrtí přirozenou, ba po panichidě za hlubokého ticha ozval se hlas, jenž žádal, by tělo bylo pytváno. Domněnka ovšem ukázala se lichou, kn. Trubeckému

Digitized by Google

puklo srdce. Proč? Nejlépe odpovídá Sergěj Bulgakov ve svém nekrologu: »Ne v kruhu rodinném aneb přátelském zavřel své znavené oči, než v nepřátelské hrloze, v táboře oněch, o kterých ještě před třemi čtvrtstoletími básník vyřkl své hněvivé, bičující slovo:

Vy žadnoju tolpoj stojaščie u trona
Svobody, genija a slavy palači

(t. j.: Vy hltavým davem stojící u trůnu Svobody, genia a slávy katové!).

Umřel, háje před těmito katy ruskou svobodu, ruskou slávu, ruského genia. Umřel tím neviditelným, ale hrozně působivým duševním jedem, kterým otráven jest život náš, nejvíce pak srdce nejvíce milující, nejušlechtilejší.

Skutečně dulce et decorum est pro patria mori a patriotickou smrtí, smrtí pro patria vzal svůj konec tento patriotický život. Pakliže vůbec smrt bývá překrásnou, smrt jako apotheosa života, ne shasínání, nýbrž zářné jeho prosvětlení, toť zde se udála překrásná smrt. Podivno jest záviděti smrti, ale této smrti budou záviděti mnozí, v jichž srdci živa jest občanská statečnost.«

Věru, slova prorocká, — dnes už závidíme. Průvod z chrámu kliniky velkokněžny Heleny v Kiročné ulici na Moskevské nádraží byl velkolepý, pamětníci tvrdí, že pohřby Dostojevského a Turgeněva v porovnání s tímto dalece ustupují do pozadí. Pořádek, udržovaný studentstvem byl ideální, nejvýtečnější ruští mužové, politikové, spisovatelé, umělci ve přečetném počtu obklopovali vdovu s dětmi; ani vysocí hodnostáři nescházeli. Nepřehledné davy lidu pohledem kormutlivým, zachovávajíce posvátné ticho, přerušované krásným, dojemným církevním zpěvem studentů a studentek, provázeli předního »bojovníka za svobodu«. »Bojovníku za svobodu« svědčilo ohromné množství věnců, vezené na zvláštním voze a zaslané nejrůznějšími spolky, osobami, stavy, národnostmi rozsáhlé Rusi. —

Též car poslal věnec a tím zajisté se všem zavděčil; alespoň policie pak si nedovolovala překážeti průvodu, jenž se odbýval 2./15. října. Krásné bylo poslední krátké slovo na rozloučenou člena petrohradské dumy pana Falborka, ve kterém se se zesnulým loučil jako s rytířem svobody, novou obětí byrokracie, slibuje jménem všech zápasiti svorně za svobodu po jeho příkladu. Stejně velkolepý, zvláště ale tklivý svou srdečností byl pohřeb v Moskvě. Nepřehlední zástupové lidu provázeli filosofa-občana na hřbitov Donského monastýra. Též zde profesoři, studentstvo, inteligence

Digitized by Google

všech vrstev společenských zjevila se ve světle nejlepším, nic nerušilo velebnost vážné chvíle; tak zajisté posud nepochovávali žádného rektora. Nad hrobem bylo předneseno několik řečí, největší dojem učinila řeč soudruha-filosofa L. M. Lopatina: »Zřídka vyskytují se v životě lidé, děl Lopatin, s takou celistvou, s takovou slohovou, možno-li tak se vyjádřiti, osobností, s takovou vysokou duševní ušlechtilostí, které bylo nepřístupno vše malicherné, všední, nízké neb špinavé. V tom záležel základní živel jeho bytosti a při tom v jeho povaze spojovaly se hrozné odpory jasného, mocného, originálního umu, tvrdé, ničím nepodkupné víry a z druhé strany — ženská měkkost a, dovolím si říci, jakási dětská prostota, radost ze života, nevyčerpatelný humor, často mladická vnímavost pro vše zábavné. V posledních dnech v našich universitních poradách, zmořený chorobou, ztrápený duševními mukami, svým úřadem, s tváří umírajícího, klamal nás všechny jasnou krásou své duševní nálady. O jeho dobrotě nebudu mluviti, příliš všem jest zjevna. Kolik lidí zachránil, jak mnohým pomohl, za kolik lidí orodoval! Ukážu pouze na naprostý nedostatek jakékoliv marnivosti neb zloby. Byl stejně prostým, stejně srdečným i tehdy, kdy byl horujícím studentem, jen málo komu známým, i když dostihl vysoké slávy a všeobecného uznání. Světlý kráčel uprostřed nás a světlý odešel v onen svět, ve který tak nezvratně, tak jasně, tak živě věřil.«

Ano, šťastný život, blažená smrt a — smrt včas. Nedočkal se sice šťastných oněch dvou dnů říjnových, kdy všichni jsme se cítili svobodnými občany od nynějška Svaté Rusi, kdy všichni, věřící i nevěřící, se vděčnou vzpomínkou modlili jsme se za »pokoj duše raba božího bojárina Sergěje«, jenž nedočkal se záře svobody, — avšak potom opona chrámová se roztrhla, země se zatřásla a tma, hrozná tma, plná děsných přízraků a krvavých vidění nastala a trvá posud . . .

Digitized by Google

Dr. Gustav Tichý:

Nekonečnost a realita.

(Pokračování.)

II.

Pokud při tom tedy nutno uznat idealitu prostoru a času? Spencer pro objektivnost jich má jen kategorické tvrzení: ». . . .ono vědomí prostoru a času, jehož se nemůžeme zbaviti, je vědomí jich objektivnosti«, z čehož právě naopak, a nepochybně správněji, dokazoval Kant jich subjektivitu a apriornost. Nepochopení problemu daného Kantem a noetikou zní z dalších jeho slov: »Neboť, jestliže čas a prostor jsou formy názoru, nemohou nikdy býti nazírány, ježto je nemožno, aby něco bylo současně formou názoru a předmětem názoru,« z kteréžto aporie pak dosti lehkomyslně vyvozuje, že čas i prostor jsou nepochopitelny.

Idealitou rozumíme ve smyslu Kantově onu vlastnost obou qualit, jež je činí pouze subjektivními (o apriornosti netřeba mluvit zde) formami, jimiž vše poznávání nutně spojujeme. Ježto pak vše poznání nutně má na sobě znaky těch qualit, s tím rozdílem, že, pokud obsah ten je psychickým, přiznáváme mu především znak časovosti, pokud pak jej představujeme jako více než stav psychický a subjektivní, i prostorovosti, vyplývá ze subjektivnosti forem těch a při možnosti logicko-psychologického pochodu, že pro myšlení není dána nutnost v představování si dějů neb prostoru se zastaviti; ba možno říci, že subjektivita jich nejen umožňuje, nýbrž i nutí mysliti si obě ne ukončené, nýbrž bez mezí. Leč analysa konstatuje spolu, že ono postupování je pochod čistě schematický, subjektivní, a že se děje bez nároků buď konstruovati neb představovati jim realitu. Posito, že obě formy jsou ideální, dána je možnost k nekonečnosti dojíti a psychologicko-noetický výklad není daleký. Uznáme-li však realitu obou, o nekonečnosti jedné neb druhé quality nemůže býti řeči, neboť v empirii není a nemůže býti dána, neboť nekonečnost jest již eo ipso popřením možnosti empirie.

Digitized by Google

Lze však namítnouti, že čas i prostor jsou sice objektivní, že však jako vše mohou i ony quality státi se představou, a pak že také možno v nich libovolně postupovati. Ani tato námitka nezdá se dosti silnou a vysvětlující. Neboť mají-li obě realitu jako předměty poznání, jsou vázány na mnohem tužší zákony než formy poznání možného, kdy, ježto pouhá schemata bez obsahu, připouštějí mnohem volnější operace. Bez vnesení obou do subjektu, byť i to nebyla jich jediná vlastnost, nelze zkrátka pochopiti, jak možno v myšlení, i kde obsah myslíme jako skutečný, pokračovati bez konce. Nestačí-li to na důkaz ideality obou, jest v tom přec zajisté důkaz, jak mnoho jest subjektivního v našem názoru i myšlení, a takového původu jest i naše představa nekonečna, mající smysl jen potud, pokud zůstáváme ve sféře pouhého představování neb myšlení, nevztahujíce je na realno extramentalní.

Dva problémy tedy vlastně involvují řešení problému, ukazující spolu na jich aporie: idealitu prostoru a času, a idealitu či realitu poznání a jeho obsahu. Uvážíme-li naznačené noetické nesnáze, do nichž analysa vede, ukazujíc pak zaměňování jich objektivní a subjektivní platnosti, musíme tím spíše usmáti se naivnosti, s jakou se často definovala realita jako setkání se konečna v nekonečnu, cit náboženský jako cit závislosti na nekonečnu a p., kde místo pracné analysy podán mysticism a pathos apokalyptický beze smyslu.

K čemu nás vede analysa dále? Předně je jisto, že, ač ne vždy vědomě, lišíme představu světa, pokud ji připisujeme realitu t. zv. objektivní a pokud ji chápeme jen jako svou představu. Po druhé, což neméně důležito, musíme si uvědomiti, že zvětšování dimensí do nekonečna děje se vlastně jen pro naši představu světa, byť bychom formu prostorovou vyplňovali obsahem z empirie, neb toho ani nečinili, a místo detailního obsahového myšlení si představovali svět jen prostorově, a ten pak považovali za skutečný. Psychologicky se postup ten tak děje. Jakmile však chceme z reality psychické učiniti neb si onu představiti i jako extramentalní (byť i to bylo zase jen v představě), myslíme si svět, byť sebe větší, vždy jako konečný, cítíce nesrovnatelnost znaku nekonečnost a reálnost v jedné představě. Neboť pokud myslíme obsahově, nemůžeme nikdy k tomu pojmu dojíti, a konečné veličiny nedají nikdy nekonečno. Je tedy představa tohoto ne v stavu, nýbrž v neuzavřenosti pochodu, ne v realnosti, nýbrž možnosti v pochodu pokračovati. Tak se představa ta rozpadává úplně v prvky subjektivní. To platí, myslím, bez odporu, pro prostorové představování světa;

Digitized by Google

pro čas, uvidíme, nastupuje jiný zákon myšlení a tím jiné konsequence. Abych naznačil celou absurdnost pokusů užiti pojmu toho jako základ náboženských představ i citů, uvedu slova anglického psychologa a filosofa Mansela, jenž přichází ku konsekvencím dosti kacířským, praví-li (v »Meze náboženství«) »... nekonečné jest pouze jméno pro nedostatek oněch podmínek, za nichž všecko myšlení je možno. Mluviti o představě nekonečna znamená tedy označiti ony podmínky současně za přítomné a nepřítomné. Z toho vyplývá, že vědomí absolutna je stejně sobě odporující jako vědomí nekonečna.« Mansel pak vidí v relativnosti poznání důkaz reality absolutní (jsa v tom úplný Kantovec), zapomínaje, že ona relativnost vzniká závislostí na smyslovém sprostředkování a ne existenci mimosubjektivní, ale popírá představitelnost nekonečnosti prostoru a tím nekonečné reality. Kant činí představu nekonečna skoro konstitutivní ideou rozumu, bez ohledu, odpovídá-li jí skutečnost. V »Systému kosmologických idei« praví, čině tak vlastně kompromis: »Zda je nám smyslově možná úplnost podmínek k danému podmíněnu, je ještě problém. Ale idea této úplnosti leží přec v rozumu, nehledě k možnosti či nemožnosti spojiti s ní adequátní empirické pojmy. Toto nepodmíněné můžeme si mysliti buď jako spočívající pouze v celé řadě, v níž tedy všecky členy bez výjimky by byly podmíněny, a jen celek jich vůbec nepodmíněn, a pak sluje ten regresus nekonečno; — — — pak je to řada a parte priori bez hranic (bez počátku), t. j. nekonečná a přece »celé daná, regresus v ní není však nikdy ukončen a může býti zván jen potenciálně »nekonečný«. Vyjíti z aporií problému se Kantovi ani zde ani později, jak ukážeme, nepodařilo; neboť představiti si něco bez hranic a přec daného jako celek (t. j. právě s hranicemi), je přec absurdno rozumu imputovati, neříku-li v realitě představiti; a ono vložení úplnosti podmínek podmíněného do rozumu, bez ohledu na to, může-li se pak s tím podmíněným spojiti adequátní empirický pojem, je přec patrně znásilnění kritického rozumu spekulativním.

Máme-li tedy zaujmouti k problému stanovisko, nutno říci: Pokud mezi svými psychickými obsahy lišíme mezi těmi, které vztahujeme na realitu t. zv. vnější, a když nemůžeme vyjíti ze subjektivního pojetí jich, mezi těmi, jež vědomě považujeme jen za produkt naší subjektivní činnosti rozumové, a pokud nesměšujeme možnost představy s realitou v udaném smyslu, musíme říci, že, jakmile oné části představ, již nazýváme objektem představování, dáváme realitu více než pouze subjektivní, nemůžeme spojiti s tou realitou znak prostorové nekonečnosti. Všecken údiv nad neko-

Digitized by Google

nečnosti světa jest jen uznání subjektivní schopnosti hranice posouvati dále, a otázka, co je za hranicemi světa, je stejně nicotná jako mnohé, jako co je po smrti atd., jež všecky, nemohouce býti zodpověděny a vyplývajíce z »metafysické potřeby člověka«, snad se budou stále opakovati, k poznání nepřispívajíce. Ale nám se jednalo o pojmy a jich znaky.

Doposud jsme argumentovali jen o nekonečnosti prostorové; jaké jsou naše konsequence pro nekonečnost časovou, věčnost? Zcela paralelní? Z praemisy naprosté subjektivnosti obou qualit by se to podávalo samo sebou; ale nečinili jsme toho předpokladu a musíme se postaviti na jiný základ vůbec. Je nyní také vědeckým dogmatem, upříti světu vznik v čase, prohlásiti jej za věčný a vývoji dáti nekonečnou řadu časovou k disposici, vpřed i vzad. Že theorie pralátky a p. poskytuje dosti aporií, ví každý geolog i biolog; ale nás zajímá problém jen noeticky. I zde, v čase, je možnost jíti v konstruování časových období stále vpřed i vzad. Ale co více: zde při pochodu zpětném i progresu jsme nuceni postulovati pro svět jako reální stejně jako myšlený nekonečný čas; neboť v tom liší se úvaha časová od prostorové: v čase, kde platí spojení kausální, nutno zákon ten uznati nejen pro myšlení (jako ratio cognoscendi), nýbrž i pro realitu každou (jako ratio fiendi), a zastavení se by znamenalo uznání bezpříčinnosti (což je skutečně v uznání představy boha-demiurga). V prostoru podobné kausality není, tam jedna část nezávisí nijak na druhé, a proto pro realitu je konečnost prostorová postulátem. Zákon kausality však vztahujeme, byť i byl subjektivní, na každý postup dějů, jimž přikládáme i realitu mimosubjektivní; a jest to postulát myšlení, pro realitu jako myšlenou i jako skutečnou postupovati v zákonu kausality, aspoň formálně, i když totiž obsahu neznáme, činíce jeden děj podmínkou druhého. I historicky je tento způsob myšlení podložen: kdežto totiž prostorově považovali jej v myšlení reálním a z důvodů jiných za konečný, v mezích viditelných, časově mu dávali však záhy nekonečnost, vymýšlejíce metaformosy, metempsychosy a p. Tento způsob myšlení podává se však i noeticky dosti odůvodněně, a neváháme stanoviti jej jako přirozený důsledek z forem času a prostoru, kausality a reality. Není tím tvrzeno, že všude, kde si nekonečnost časovou představujeme, činíme to zákonem kausality; naopak, činí se to též prostou synthesou časových období jako v prostoru; ale to nikdy nemůže býti důkazem, neboť subjektivní schopnost synthese časové nic nepraví pro její objektivní oprávněnost, jež je dokázána úplně pouze zákonem kausality, jiným to vlastně vý-

Digitized by Google

razem časového sledu, jaksi zákon času, a platícího stejně pro myšlení jako pro děje objektivní. A zákon ten má stejně platnost pro minulost jako pro budoucnost, spojuje všecky děje; Kant chybiv, jak ukážeme, v argumentaci nekonečnosti časové, toho neuznává mínĕ: »Co se týče budoucího času, jest úplně lhostejno, jak to s ním chceme udělati, chceme-li jej nechati kdesi přestati či nechati běžeti do nekonečna, lhostejno, protože není podmínkou, po níž bychom dospěli ku přítomnosti«, a zapomínaje, že zcela přirozeně je budoucnost týmž poutem spojena s přítomnosti jako tato s minulostí, poutem, které nepřipouští myslitelnosti ukončení. (Patrně ¶ celá filosofie Nietzscheova o návratu všech věcí vycházela z téhož přesvědčení, byť nebyla tak argumentována a formulována.)

Naskytá se nám pak otázka: Jsme-li tak vedeni k uznání konečnosti prostorové a nekonečnosti časové, jak se to obé shoduje a které jsou z toho důsledky? V čase je výklad dění dynamický, kausální, v prostoru pouze popis, výklad statický. Zákon myšlení, platný i pro tu jeho část, kterou vztahujeme na objektivní realitu, je, že v čase děje po sobě následující vykládáme kausálně, soudíce ze stavu jednoho na předchozí příčinu, z té na jinou vzdálenější, a myšlení jde zde bez konce zpět i vpřed. Že pak se soudilo, že svět jako realita každá má svoji příčinu, a to mimo sebe, přišlo se ku představě bytosti extramundánní, jež buď ze sebe (pantheism) neb z ničeho stvořila svět. Nehledě k tomu, že i hypothesa tato stejně musí pak uznati věčnost té bytosti, nechtějíc a nemohouc klásti vznik její z ničeho, je to jen pohodlné zakončení vývoje, alogické zastavení se v kausálním pochodu, utkvění na první příčině, jež má býti stejně světem o sobě, hypothésa z jiných příčin ještě myšlení vědeckému nepřijatelná. Úplně však i s ní se shoduje, že věčnost světa jako reality nutno přijati. Neboť pro nás to není než jiná forma zákona zachování energie, jenž by při přijetí nekonečna prostorového se stal úplně labilní hypothésou skoro bezvýznamnou; pod zorným úhlem nekonečnosti prostoru by zajisté se ztratilo kriterium zákona toho. V čase je však zákon ten při věčnosti dobře myslitelný, ježto se jedná o přechod energií, a to je právě vývoj a změna, jež se nedá myslit ani pro skutečnost jako uzavřená. O myslitelnosti spojení věčnosti časové s prostorovou omezeností nelze tedy pochybovati. Nemožno však opáčně spojiti nekonečnost prostoru s časovou omezeností, již proto, že nekonečnost statického momentu bez dynamického uvádí v nové aporie, ježto již k přehlédnutí nekonečného prostoru i jeho myšlení by bylo potřeba nekonečného času. — Důsledek, jenž byl již dříve

Digitized by Google

naznačen, jest, že čas a prostor nejsou úplně paralelní ve svých vlastnostech, ani jich užití na realitu. Již okolnost, že vývojová věda mluví o ohromných dimensích časových, ba postuluje nekonečnost časovou vpřed i vzad, aniž by totéž tvrdila o vlastnostech prostorových, mluví pro toto mínění. Mathematické operace veličinami nekonečně malými i velkými jsou pak holé abstrakce, jež pro realitu pojmů těch nemají nejmenšího významu (kalkul o rovnoběžkách, jež se stýkají v nekonečnu, o přímce, jež je vlastně část kružnice o nekonečně velkém průměru). Tato mathematická metafysika je rozhodně noeticky úplně ilusorní.

Co však jsou následky onoho pojetí? Je tím řečeno, že čas je reální, ježto realita má jeho znak bez ohledu na subjekt, a je prostor reální, ježto realita přec musí také býti někde v prostoru? Dle stanoviska možno přijmouti pro oba realitu neb idealitu, jen se musí problému rozuměti dobře; že svět je časově věčný, neznamená, ani že byl před časem, ani že byl čas stále, nýbrž, že musí býti chápán pro naše myšlení vpřed i vzad jako existující bez ohledu na čas, jenž teprve v našem myšlení nutně přistupuje; potud zůstává čas momentem subjektivním. A totéž platí o prostoru; v realitě samé není čas ani prostor, nýbrž jen existence, obě ty formy přistupují však hned při představování si jí, ať již jako reální či jen imaginární. Do toho stupně subjektivnosti stojíme na stanovisku Kantově (o apriornosti tím nic nepraejudikováno). Jet to předem jich subjektivnost (ne apriornost), jež nám umožňuje k pojmu nekonečna přijíti, a jestliže je klademe jako stálý praedikát předmětů jako obsahů vědomí, je to jen tím, že nemůžeme při projekci jich do reality při rozdělování obsahů vědomí na čistě psychický stav a druhý, jejž zoveme vnějším světem, mysliti si tyto bez onoho znaku extense časové a prostorové, s rozdílem, že při prostoru musíme ponovati meze, máme-li obsahu vědomí dáti znak reality, při času nám zákon myšlení v tom již sám brání. Tak tedy je možno bá nutno srovnati konečnost s věčností, a tím připustiti, že názor časový a prostorový zakládají se na ne zcela obdobných vlastnostech času a prostoru. Resultát pak, vyjádřen stručně, je: pokud správně béřeme pojem reality jako pro nás sice obsah vědomí, jinak však ještě jistý element nepsychický, jenž činí jej možným býti obsahem i jiného vědomí, nelze v tomto smyslu srovnati nekonečnost s realitou, nutno však pro ni přijmouti věčnost časovou. Souditi můžeme a musíme jen takto: Kdybychom musili klásti a požadovati pro svět skutečně atribut nekonečnosti, nemůžeme proň klásti též znak reality ve smyslu empirického neb naivního realismu — a to

Digitized by Google

by vedlo k idealismu neb absolutnímu fenomenalismu (a tedy i pro prostor a čas naprostému subjektivismu). Ale že by pak vůbec slovo realita nemělo smyslu a že bychom neměli docela žádného kriteria a příčiny mezi obsahy vědomí dělati rozdíly, patrno z toho samo sebou. —

K tomu závěru vede nás neodvratně analysa pojmu nekonečnosti, reality, času a prostoru. Nemůže nám vaditi hypermetafysičnost idealistických filosofů, kteří v nekonečném vidí takořka positivní moc, hypostasujíce tak své vlastní pojmy, ani dogma vědy; ukázali jsme logické i noetické subrepce a sofismata, zůžili snad jednostranně perspektivu světa, ale snažili se logicky i noeticky tak důležitý problém domysliti.

III.

Poněvadž pak noetický význam problému byl nejčistěji formulován a i s konsequencemi nejlépe analysován Kantem, k čemuž jej ovšem vedla přirozeně povaha problému i jeho význam pro kvalitu prostorovou i časovou jakožto formy názoru, nemůžeme pominouti jeho analysy a chceme stručnou kritiku jeho rozebrání problému charakterisovati.

K problému vztahuje se přímo z Kr. Č. Rozumu z druhého oddílu druhé knihy transcendentální dialektiky »Systém kosmologických ideí«, z antithetiky první antimonie čistého rozumu, pak šestý oddíl, t. j. »Transcendentální idealism jako klíč k řešení kosmologické dialektiky«, sedmý oddíl, t. j. »Kritické rozsouzení kosmologického sporu rozumu sama s sebou«, a z devátého oddílu první část, t. j. »Rozuzlení kosmologických ideí o totalitě složení jevů ve světovém celku«.

Jedna věc je dosti patrná při sledování logicky pevně sevřeného řetězce důvodů Kantových: Kant směřuje k závěru, který lze takořka praesumovat, než jej činí sám, totiž k transcendentálnímu idealismu, fenomenalismu, k němuž všecky argumentace jsou důvodem, a jak zůstal ještě ve druhém vydání v jmenovaném šestém oddílu dialektiky, i když se byl již snažil příkrý idealism poněkud zmírnit ve smyslu realismu. Kantovi bylo zajisté dříve jasno, že transcendentální idealism je jedině správné stanovisko, ale dokazuje to, jako by teprve těmito důvody k němu byl přišel. Středem jeho důkazu jsou antimonie, pro nás zvláště první, jejíž these tvrdí omezenost světa v čase i prostoru a antithese jeho neomezenost. Kant tvrdí, že obě ta tvrzení mají docela přirozený zá-

Digitized by Google

klad v povaze lidského myšlení a jeho zákonech, a že nejsou to následky bludu, nýbrž takořka konstitutivní našemu názoru a myšlení. A priori to ovšem nemožno vyvrátiti prostým popřením, ale zajisté možno předem říci, že by připuštění podobných antinomií do rozumu znamenalo úplné jeho diskreditování a jeho schopnosti rozhodovati v otázkách sporných. Zdá se, že podobné »přirozené spory« vneseny v rozum tím, že, co vzniká nejasností a zdánlivou jen konsequentností, se béře za přirozenou vlastnost myšlení; myslím, že správnější jest věřiti a postulovati jednotnost správného myšlení, a spory kontradiktorické, i zdánlivě oprávněné, vykládati na vrub subrepce, možné nejasnosti neb nevědomého posunutí pojmů užívaných. Či má se uznáním podobných antimonií vháněti voda na mlýn víře a theologii?

Kant důkazy své vede vesměs nepřímo, leckdy s tak zbytečným balastem pojmů a slov, že souvislost a smysl těžko chápat, a není pak divu, že i jemu vlastní jeho subrepce ušly. Thesi dokazuje Kant o čase nepřímo tím, že by pak ku každému okamžiku byla musila ujíti věčnost, t. j. nekonečná řada stavů; ježto však věčnost jakožto nekonečnost nelze si představiti synthesí sukcesivnou, je nekonečná sukcesivní řada nemožna — svět tedy má počátek v čase. Kant není si vědom vlastního svého sofismatu, spočívajícího v tom, že samovolně dělá v důkaze nepřímo věčnost rovnu nekonečné řadě stavů posobných, aby definicí věčnosti dle něho správnou, že totiž nemůže býti sukcesivní synthesí dosažena věčnost, což by onde musilo být, ukazoval, že věčnost je nemožna a svět že má počátek v čase. Kant si tedy důkaz ulehčil sám a radost z podařeného důkazu je přece předčasná. Neboť dosazuje do důkazu jaksi positivní veličinu za věčnost jednou a pak sám ukazuje, že je to chyba, nedokazuje vlastně nic. Vedle toho chybně sám si věčnost představuje, dávaje definici jen statickou, což se ovšem většinou děje, ale na důkaz nestačí, neboť třeba výkladu kausálního; čili: kdyby, posito, svět byl nekonečný v čase, musila by ovšem ku každému momentu uplynouti věčnost, t. j. ale pouze, že při výkladu stavů a dějů bychom musili, hledajíce stále zpět podmínky k podmíněnému, jíti stále zpět nesmějíce se zastaviti, ježto zákon myšlení vyžaduje regresus ten bez konce. Skládáním jednotek se ovšem nekonečnosti nedojde, ani v prostoru, tím méně v čase, kde platí výklad kausální. A právě jako tento zákon je konstitutivní našemu myšlení, nemůžeme si jinak svět představiti, a i kde se prima causa stanoví, je to jen odpočinutí ducha, ježto pak se tato činí věčnou, a je pak náboženství nejlepším historickým důkazem,

Digitized by Google

že si pod perspektivou časové věčnosti jakožto výrazu zákona kausality a ne jinak lidé dovedli svět představovati.

Druhá část these, omezenost světa v prostoru, je dokazována nepřímo tím, že by svět byl jinak nekonečným celkem, že však nekonečný agregát skutečných věcí nemůže býti celkem, t. j., že se oba praedikáty vylučují, a že tedy platí původní these. — Tento důkaz je jediný logicky přesný a správný ze všech čtyř důkazů této antinomie. Chybí jen vložení důkazu, že každá realita, má-li jako taková býti chápána, musí býti celkem, a že svět jakožto reální (i v mysli jen chápán) musí býti tedy též konečný; pak by byl důkaz též docela striktní. Neboť at celek znamená, že je nutno synthetický postup v přidávání jednotek uzavříti neb co jiného, realita, byť i jen myšlená, musí býti uzavřená, a striktní důkaz bez zbytečných příkras je pak: neboť je-li svět jako reálný chápán, musí býti chápán jako celek a tím i konečný. Kantův nepřímý důkaz vede spíše k popření reality a posunutí problému na pole intelektuální a byl by pak důkazem pro metafysiku. Důkaz nepřímý zněl by totiž pak vlastně takto: Neboť přijmeme-li, že svět je nekonečný v prostoru, pak nemůže býti znakem tohoto světa realita, neboť ta involvuje a supponuje realitu ve smyslu vulgárního a naivního realismu; je-li svět chápán jako nekonečný, znamená to pak, že svět musí býti brán pouze ve smyslu intelektuálním, jako mundus intellectualis, a to Kant sám nechce. Ukážeme potom, že Kant k tomu konci směřoval, a že si chystal stále k důkazu transcendentálního idealismu půdu; ukážeme pak spolu, že krok ten je možný, nikoliv však nutný.

Antithesa tvrdí a nepřímo dokazuje nekonečnost světa v čase i prostoru. V čase totiž, kdyby, posito, svět měl začátek, byl by před počátkem světa prázdný čas, v němž však není prý možno, aby něco vzniklo, »protože žádná část takového času nemá od jiného rozlišující podmínku bytí pro čas nebytí« — jak se Kant šroubovaně vyjadřuje — a svět je tedy věčný. Tento důkaz, ač s důsledkem souhlasím, zdá se mi hračkou. Co je to na př. prázdný čas? Co čas před počátkem světa, Kantovi zvláště s jeho subjekt. apriorismem, co čas o sobě bez subjektu? Nehledě k tomu, že Kant dokazuje proti svým zásadám, je to zajisté prázdný pojem, neboť čas lze mysliti jen na dějích a tím teprve na předmětech; jsou oddíly časové, ale co je to prázdný čas? A nemožnost povstání něčeho v tom prázdném čase není pro stejnost všech momentů toho »času«, nýbrž jednoduše proto, že pak není příčiny, aby se stav ten změnil, ježto není v něm causa movendi, čili jinými slovy, důkaz

Digitized by Google

by musil býti zase redukován na důkaz z kausality. A pak: kdyby před počátkem světa existoval čas, byť i prázdný, byl by to přec jen čas a tím již existence — bylo by možno říci, ale to bylo by hraní slovy a pojmy. Či má důkaz ten vésti ku ponování absolutního času, času bez dění a reality i subjektu? Kantův důkaz jde, zkrátka, vedle cíle proto, že přebírá prázdné pojmy a nedokazuje z kausality, ač sám ji uznal za princip, konstitutivní, ba apriorní element myšlení. —

Jaké sofistické rabulistiky však snesl Kant, aby dokazoval druhou část antithese, nekonečnost v prostoru! »Neboť«, praví, »kdyby byl svět konečný, byl by pak v prázdném prostoru bez hranic. Pak by zde byl nejen poměr věcí v prostoru, nýbrž i věcí k prostoru. Ježto pak svět jest absolutní celek, mimo nějž není předmětu názoru a tím vůbec korelátu světa, s nímž by tento svět stál v poměru, tu by byl poměr světa k prázdnému prostoru poměrem světa k žádnému předmětu. Takový poměr však, tím pak i omezení světa žádným prostorem není nic: tedy není svět co do prostoru vůbec omezen, t. j. svět je co do prostoru nekonečný.« Těžko říci, myslil-li Kant tento důkaz zcela upřímně a věřil-li sám v jeho sílu; jeť to důkaz čistě slovní, slabý, skoro bych řekl frivolní, že bych se odvážil tvrzení, že Kant spíše jen pro forma položil jej k antithese, cítě její slabost. Konečný svět neznamená zajisté, že by byl v prostoru prázdném bez mezí, neboť by patrně i ten prostor patřil ku světu. A nevidí mimo to Kant, že náhle prostor béře sám zcela objektivisticky jako předmět? To vyniká však ještě více, kde z toho dedukuje, že by vznikl poměr světa k prázdnému prostoru a tím k ničemu, což prý je nonsens. Co praví vůbec o poměru věcí v prostoru a k prostoru mimo svět a konečně světa k prázdnému prostoru, je takořka salto mortale rozumu, hyperlogika a hyperdialektika, myslím, příliš průhledná, a jako důkaz naprosto nedostačuje, ježto bojuje slovy, ne pojmy. Kant dělá zde tutéž chybu jako v první části, mluvě o prázdném prostoru; zde je to ještě absurdnější, neboť prázdný prostor bez hranic je nonsens noeticky i psychologicky. Kant přestupuje však spolu s hlediska naivního empirismu, s něhož důkazy vůbec vedeny, na pole transcendentální, intelektuální, v pouhé myslitelno, aniž by toho, jak se zdá, tušil (či to činí úmyslně?), a tím stává se ovšem sofistika zapletenější. Ostatně pak suposice konečnosti světa neznamená, že je v prázdném prostoru bez mezí, nýbrž pouze že musí býti chápán jako celek (jak představován, je jiná věc, třeba symbolicky jako koule, na niž neukončitelnost pochodu a celistvost je spojena). Jak se s tím

Digitized by Google

shoduje, tvrdí-li pak správně, že »jevy nemohou býti omezeny prázdným prostorem mimo ně«, a tvrdí-li to, pak nijak není nesporno, jak on tvrdí, že »musíme přijmouti tyto dva netvory (Undinge), prázdný prostor mimo a prázdný čas před světem, suponujeme-li hranici světa v čase a prostoru«. To vše je založeno na nesprávném chápání omezení světa v čase a prostoru. Ač pak výslovně sám praví, že celý důkaz je veden o mundus phaenomenalis, zapomíná, že do něho musí býti chápáno vše, pokud nejen je, nýbrž i může býti předmětem poznání, a že tam formy času a prostoru musí míti normální svoji platnost. Pak mylně setrvává na prázdném prostoru jako nutném důsledku konečného světa, a jako by tím ohlušoval své lepší přesvědčení, tak že se zdá, že důkaz není veden dosti upřímně.

Tak je z oněch důkazů, jež Kantovi se zdají docela správnými, striktním jen druhý z these o omezenosti prostorové. Patrno, že Kant dopustil se ve svých vývodech bludů, jich netuše, tak že pak antinomie se mu mohly zdáti přirozenými. Některé z těch omylů chci zde vytknouti: Kant staví thesi i antithesi tak, jakoby čas i prostor ve vědomí i svém užití na zkušenost se měly docela analogicky, předpoklad, který přec již dle jeho transcendentální esthetiky není správný. Nejen ve svém vzniku, vlastnostech, míře subjektivnosti jsou obě kvality odchylny, i jich užití na zkušenost možnou a jen myšlenou je různé, a jen výklad časový, pokud je jiná forma zákona kausality, připouští postup bez zastavení. Ukázali jsme, že Kant směšuje stanovisko a hledisko naivního realismu a transcend. idealismu. Kant však vůbec si při analyse té neustanovil, co realitou myslí, a odtud ono kolísání mezi naivním realismem a idealismem. Kant nepodává též psychologického výkladu vzniku a užívání pojmů těch, spokojuje se jich noetickým významem; tím však pominul rozhodnouti oprávněnost subj. a objektivní těch pojmů. Kant postavil onu antinomii jako nutnou dle zákonů myšlení a snažil se ji opříti; ještě zajímavější však jest, jaké vlastní, z jeho premis vyplývající stanovisko noetické Kant zaujal k oběma částem antinomie; nebot logicky přec nemohou dva soudy kontradiktorické býti ani oba správny ani oba falešny. Rozsouzení to podává Kant v »Kritickém rozsouzení kosmologického sporu rozumu sama s sebou«, dříve již v »Transcend. idealismu jako klíči k rozhodnutí kosmol. dialektiky« a konečně v »Rozřešení kosmolog. idey o totalitě složení jevů ve světovém celku«. I těchto míst nutno si všimnouti. Zajímavý jest fakt, že Kant, ač antinomie ty nazývá přirozenými, na odůvodnění čehož uvedl důvody

Digitized by Google

these i antithese, jež ovšem se ukázaly většinou sofismaty a metabasemi, že Kant i přes to pokouší se o rozřešení těch antinomií, což by při skutečné předpokládané přirozenosti jich bylo přec absurdní. Kant nalézá východisko z přirozeného sporu, jenž se mu zdá praktický tak důležitým, že by »za jeho rozřešení mathematik dal rád celou svoji vědu«, ježto se týká nejvyšších a nejvážnějších cílů člověka, v transcend. idealismu, t. j. nauce, že všechny předměty možné zkušenosti nejsou nic než jevy, t. j. pouhé představy, jež mimo naši představu nemají existence o sobě. Historie noetiky po Kantovi ukázala, že Kant tvrdí více, než mohl a noetika vůbec může dokázati; tvrditi totiž lze ovšem, že nevíme o předmětech nic, než pokud jsou dány zkušeností, ale nikoliv, že předměty jsou jen představy a nic více; ono jest ještě noeticky empirické stanovisko, toto již metafysika a vůbec nedokázatelné. Zbývá jen ukázati, zda ono rozřešení Kantovo je vůbec jediné možné a zda vůbec správné. Celou antinomii svádí Kant na dialektický argument souzení z podmíněného na celou řadu jeho podmínek a chybu vidí v tom, že v premisi minor se béře podmíněné v transcendentálním významu čisté kategorie, v premisi maior v empirickém významu pouhého, pouze na jevy užitého pojmu, takže zde je tedy sofisma figurae dictionis, ne umělý, nýbrž zcela přirozený prý klam rozumu. Myslím však, že onen soud z podmíněného na totalitu podmínek možno vůbec jen užíti o čase, a za druhé, že nelze ani tu souditi na totalitu podmínek, nýbrž jen na předchozí podmínku, kterážto závislost ovšem dle zákona kausality nemá nikde zastavení, což vede k dynamicky založenému výkladu časové posloupnosti. Správněji za to vidí blud v tom, že se jednou o nekonečnosti mluví se stanoviska pouze subjektivního chápání, pak i tak, pokud se tím myslí nějaký obsah. Zda z toho však již vyplývá řešení problému transcend. idealismem, je jiná věc, a myslím, že Kant zde střelil za cíl. Je to pak zase sleva z původního pojetí, tvrdí-li, že »transcend. idealism dovoluje, že předměty vnějšího názoru tak, jak jsou v prostoru nazírány, také skutečně jsou«, neboť po uvedené dřívější definici toto tvrzení nemá smyslu. Kant nastupuje však náhle podivnou cestu dokazování, chtěje ukázati že pojmy nekonečný —konečný nejsou vůbec kontradiktorické, ježto by pak ovšem jeden ze soudů s nimi musil býti správný a antinomie by byla nemožna. Dokazuje, že kontradikce je jen zdánlivá, a dokazuje to zase transcendentálním idealismem. Jestliže prý ty pojmy považujeme za kontradiktorické, považujeme prý celý svět za věc o sobě, »neboť zůstává, ať zruším nekonečný neb konečný regressus v řadě

Digitized by Google

jich jevů«. Odstraním-li však ten »transcend. klam« a popírám, že svět je věc o sobě, mění prý se spor kontradiktorický ve spor pouze dialektický, a »ježto svět vůbec neexistuje o sobě, neexistuje ani jako nekonečný, ani jako konečný celek«, jest jen v empir. regresu řady jevů, a o sobě vůbec ne, »pročež, je-li ta řada jevů vždy podmíněna, není nikdy dána celá, a svět není tedy nepodmíněný celek, neexistuje tedy jako takový, ani s nekonečnou, ani s konečnou velikostí«, a tak je prý ona antinomie jen dialektický spor, založený na klamu, že idey absolutní totality, která platí jen jako podmínka věci o sobě, užíváme o jevech, které existují jen v představě, a tvoří-li řadu, jen v sukcesivním regresu, jinak však vůbec ne. Myslím, že toto řešení pomocí věci o sobě málo koho přesvědčí. Naprosto však nedostatečným musím nazvati důkaz transcendentálního idealismu, jak je podán na konci: »Kritického rozhodnutí kosmologického sporu rozumu sama s sebou«, a jejž chci jako podklad vyvrácení uvésti doslovně v překladu. Zní takto: »Z této antinomie můžeme však za to míti skutečný, ne sice dogmatický, přece však kritický a doktrinální užitek, totiž že ji dokážeme transcend. idealitu jevů nepřímo, kdyby snad někdo neměl na přímém důkaze v transcend. aesthetice dosti. Důkaz spočíval by totiž v tomto dilematu: Je-li svět celek o sobě existující, jest buď konečný neb nekonečný (ač dokazoval, že to není správná kontradikce, a že tedy neplatí, že by jeden z obou soudů musil býti správný). Nyní však první i druhé jest nesprávné (dle důkazů pro antithesi i thesi). Proto jest také nesprávno, že svět (soujem všech jevů) je o sobě existujícím celkem. Z čehož přec následuje, že jevy nejsou vůbec nic mimo naše představy, což jsme právě chtěli naznačiti jich transcendentální idealitou.« Co následuje za oním »proto«, je důsledek snad možný, jistě však uspíšený a ne nutný. Neboť předně bylo ukázáno k tomu, že důkazy these i antithese nejsou správné a že na nich nelze nic stavěti, a pak, posito, že jimi jsou, vyplývá z toho teprve ne transcend. či absolutní, nýbrž jen relativní idealism, jenž je spolu relativním realismem, neboť vyplývá z toho i pak jen, že o světě máme a můžeme poznání míti jen skrze názor a rozum na něm založený, že mluviti můžeme o světě jen, pokud je naší představou, o realitě absolutní nic vypovídati nemohouce, i kdybychom snad představu a slovo to vytvořili. To ale právě jde proti oprávnění Kantovy věci o sobě, zvláště k popření možnosti přikládati jí positivní atributy a vůbec nutnosti a užitečnosti utvoření pojmu toho. Neboť právě proto, že poznání naše jde a musí jíti skrze smysly a tím skrze čas a prostor, má poznání smysl a obsah, pokud jimi pro-

Digitized by Google

chází, a byť bychom i tvořili představu nekonečnosti a věci o sobě, nesmíme zapomínati na jich subjektivní vznik a pouze subjektivní význam.

Mnohem plausibilnější jest, co Kant praví dále o rozlišování nekonečného a neukončeného, připomínaje, že mathematika mluví již o progresu in infinitum, kde filosof zná teprve progresus in indefinitum. Rozlišování to má význam nejen theoretický, nýbrž i praktický, jak již dříve ukázáno; na zaměňování obou těch pojmů spočívá vlastně punctum saliens našeho problému tím, že neukončený proces synthetický nesprávnou a urychlenou metabasí hned se béře za nekonečný. Zdá se to ovšem leckdy holou a zbytečnou subtilností, ale psychologicky má to velký význam; není však asi správná definice obou slov u Kanta: »Byl-li celek dán v empirickém názoru, jde regresus v řadě jeho vnitřních podmínek do nekonečna. Byl-li však dán jen jeden člen řady, od něhož teprve má jíti regresus k absolutní totalitě, tu je zde jen regresus v neurčitou dáli (in indefinitum), neboť si zůstává pro regresus sám lhostejno, jdeme-li od jednoho člena řady či daného celku, ježto vždy musíme hledati členy předcházející, abychom další vysvětlili. Onen regresus však jen v čase nutno mysliti jako nejen neukončený, nýbrž i neukončitelný (a tím nekonečný) pro zákon příčinnosti, kdežto v prostoru lze nanejvýše mluviti o neukončenosti, a kde zase jiné důvody mluví pro ponování konečnosti. Kantovi však brání jeho věc o sobě, aby přišel k jasnému poznání poměru obou, a tak praví zcela nepochopitelně: »V žádném z obou případů, ani v regresu in infinitum, ani in indefinitum, nepovažuje se řada podmínek za nekonečnou v objektu. Nejsou to věci, které jsou dány o sobě, nýbrž jen jevy, které jakožto vzájemné podmínky jen v regresu samém jsou dány. Není tedy otázka, jak velká je tato řada podmínek věci o sobě samé, zda konečná či nekonečná, neboť není ničím o sobě, nýbrž jak ten empirický regresus zařídíme a jak daleko jej máme vésti.« Řekli jsme, že neuznáváme rozdílu mezi nekonečnem a neukončeným, jak jej Kant činí, aby uhájil nám nepřijatelné věci o sobě jakožto pojmu noeticky neodůvodnitelného, a že onen postup zpětný jest ovšem možný in indefinitum v čase i prostoru, ježto se děje pouze mentálně, aniž by psychicky byla dána nutnost někde v něm se zastaviti, že však jen v čase je nutno postulovati jej in infinitum.

Kant je neunavný v opakování důkazu svého v různých variacích, a konečně podává i řešení jednotlivých antinomií. Nás zajímá ovšem jen antinomie první. Kant opakuje i zde, co již připomenuto a ovšem správno, že v empirické zkušenosti není absolutní

Digitized by Google

meze v regresu; světový celek je nám, praví, též dán jen v pojmu, ne v názoru, nemohu tedy soudit z jeho velikosti na velikost regresu a tuto určiti dle oné, nýbrž musím prý si učiniti dříve pojem o velikosti světa pomocí velikosti empirického regresu; tu však vím jen, že musím jíti dále stále zpět, a celek jevů tedy vůbec není určen naprosto, a nelze prý tedy říci, že ten regresus jde do nekonečna, neboť to mi není před tím regresem dáno. O velikosti světa nelze tedy říci, že jde in infinitum, nýbrž jen, že ke každé věci musíme hledati podmínku (ale to platí jen o čase!!), což je regresus in indefinitum, a ježto pojem nekonečna není empirický, empiricky však není dán ani celek světa, je na onu kosmologickou otázku po velikosti světa odpověď jen negativní: svět nemá počátku v čase ani hranice v prostoru. A ponuje takto antithesi Kant vrací se k opakování dříve uvedených důkazů pomocí prázdného prostoru a času, z toho dokazuje pak, že regresus jde in indefinitum, a to všecko, ježto prý »prostor a čas jsou ve světě smyslů; tudíž jsou jevy ve světě jen podmíněné, svět sám však není ani podmíněně, ani nepodmíněně omezený.« A tak dospívá Kant k závěru polovičatému, že pojem o velikosti světa je dán jen regresem a ne před ním v kolektivním názoru, že regresus ten nedává určitého pojmu o velikosti, že jde tedy jen do dálky neurčitelné. Možno říci, že Kantův noetický skepticism, který jej bránil před dogmatickou ukvapeností a vedl jej ke kriticismu, zde zase příliš jej poutal, že nečinil důsledků podávajících se v před i v zad. Byl by zajisté konsekventně přišel k závěru, že kvality prostoru a času nejsou zcela analogické, jak v antinomii předpokládá, byl by musil stanoviti jiný pojem reality, byl by i svoji nauku o věci o sobě musil změniti. Ale Kant přistoupil k problému tomuto již s noetickými presumpcemi věci o sobě a celou theorií času i prostoru i transcend. idealismu, uvedl důkaz per vim et dolum tak, aby ty theorie jím byly potvrzeny; odtud opakování stále nejasné, odtud i nepozorování, že důkaz jinam vede, než Kant tvrdí, odtud rabulistické uplatňování transcendentálního idealismu. Ale Kant citil obtíže problému, jeho noetický i metafysický význam velmi dobře, a jen předpojaté stanovisko noetické nedovolilo mu přijíti k úplnému rozlišení čistě psychologického pochodu a noetického oprávnění tvoření a užívání pojmů těch.. Proto i resultát jeho analysy a kritiky je jen poloviční, a tím, že neprávem přikládal antinomii pro nejasnost užitých pojmů celé oprávnění, zapletl se v dokazování něčeho, co mělo sice důvod, ale psychologický a ne noetický, ježto by kritika byla vyloučena.

Digitized by Google

IV.

Víme, že leckdo bude z toho bludiště hledat východ v idealitě světa a vrhne se v náruč fenomenalismu, aby zachránil fetiš svých citů, jiný že myslí v theistickém názoru o věčnosti světa nalézti rozřešení. Obého není zapotřebí, jedná-li se ne o ukolébání v klid a nerušení nepohodlnými problémy, nýbrž o rozřešení jich logickým myšlením. Kant nazval problém ten střediskem metafysických a praktických zájmů člověka, a ne zcela neprávem. Sám však analysoval jej theoreticky, a i tento pokus analysy snažil se theoreticky přijíti k jádru noetickému. Přišel-li jsem při tom zpět k svému východisku, subjektivnímu idealismu neb realismu, je to pro mne stanovisko noeticky jedině možné, ježto nejlépe jest obrněno proti možným sporům a kontradikcím, jež i Kantovi se zdály při jeho transcend. idealismu přirozenými. Neznáme jiné reality světa než mentální, poněvadž nám jinak nemůže býti dána, víme spolu však také, že pro praksi a život jsou to city a potřeba, jež rozhodují o tom, je-li svět reálný a jak, a že na př. hlad je mocný důkaz proti tomu, že by svět byl jen představa, svět je i objekt vůle a cítění, čili v realitě světa rozhoduje též chtění a cit, poznání nemůže vyjíti ze subj. idealismu; ale to je již jiná část filosofie. Ethisující momenty nesmí ovšem křížiti vývody theoretické. S tohoto stanoviska několik slov ku představám náboženským o nekonečnu. Jak všecky spekulace založené na nekonečnu, majíce základem pojem vznikem i aplikací subjektivní, jsou v konstrukci své slabé, platí to i o pojmech náboženských. Definovati cítění náboženské jako cit odvislosti od něčeho nekonečného, je psychologicky poněkud odůvodněno, ale opora ta padá, jakmile pro citovou půdu náboženství hledáme reální basi. A že musí náboženství míti nejen ideální nadstavbu, nýbrž i reální basi, o to v moderním myšlení není sporu. Náboženství, byť jím snad někdy bylo, není a nemůže již býti uvědomění si poměru konečného individua k nekonečnu, nýbrž nanejvýše k okolí známému i neznámému. Proto právě v onom smyslu, jak se náboženství chápalo, nemohlo míti vlivu na mravnost, bylo planým prvkem psychickým, pokud nestrašilo pouze v náboženskospekulativních systémech; náboženství je nutno strhnouti stejně na podklad skutečnosti reální i psychické, a pak teprve může býti živoucím a mohutným elementem myšlení i konání. A v tom zněněném obsahu nebude v náboženství o pojmu nekonečnosti řeči. Cítění a myšlení, rozdvojené jen uměle vnesenými spory, se sjednotí, jakmile bude myšlení dána volná dráha i v náboženství; logická

Digitized by Google

střízlivost neudusí citů, nýbrž přispěje k jich zrealisování a prohloubení.

A tak vidíme, že i problém tak abstraktní může míti a má praktické důsledky. Snad nepodařilo se vše vyjasniti úplně a přesvědčiti každého, ale noetický význam problému snad podařilo se kritice té dosti akcentovati. Měl-li bych pak ještě shrnouti své stanovisko, z něhož jsem vyšel, i důsledky své noetické analysy, učinil bych to takto: Východiskem je noetický subj. či relativistický realism, jenž jest zároveň subj. realismem i idealismem, jakožto noetické stanovisko jediné možné subjektu a nejlépe odstraňující aporie noetické, jež s jiného stanoviska nutně vznikají nedbáním subjektu a tím jednostranností, jež pak zaviňuje přirozeně řadu antinomií a paradox. Jako důsledky stanovil jsem s toho hlediska konečnost světa v prostoru, ale nekonečnost v čase či věčnost u vědomí a přesvědčení, že obě kvality nejsou si tak podobny ve vzniku a vlastnostech, jak se za to obyčejně má; v tom je modifikace Kantovy theorie času a prostoru. Čas je původu pozdějšího než prostor (ve vědomí subjektu), pochází teprve ze styku představ, prostor má vznik v názoru a je tím priornější, ale i reálnější a méně subjektivním modifikacím přístupný než čas. Různý původ obou však nevadí, že později jako subjektivní formy připouštějí operace velmi volné, což vedlo pak ku vzniku našeho problému i bludům při něm se vyskytujícím.

Zkoumal jsem problém ten většinou jen noeticky, chtěje ukázat správné a nesprávné užívání pojmů těch tak neurčitých a mnohdy tak prázdných. Chtěl bych však přece ještě naznačit, byť i bez prejudikování řešení, jaké důsledky pro mnohé vědecké poznatky a theorie problém může míti i v jiných než filosofických oborech, a za druhé ukázati na některých otázkách, že plausibilní jich zodpovědění nelze bez našeho výkladu podati. Nehledě k přijatému zákonu kausálnímu, jenž vše dění v čase vykládá a byl důvodem pro ponování věčnosti, jež tak je jen jiným výrazem neb důsledkem našeho zákona myšlení, jsou problémy, jež, zdá se, přímo postulují uznání konečnosti prostoru. Jest to na př. otázka: Jaký smysl by měl zákon zachování energie neb materie pod perspektivou nekonečnosti prostoru? Přírodní, fysický i chemický ten zákon byl by s tou thesí ihned přiveden ad absurdum a ad illusionem, neboť všecky kvantitativní poměry při pojmu nekonečna ztrácejí svůj význam. A podobně je to se zákony astronomickými, ač zde pojem nekonečnosti do jisté míry má svůj vznik. Co znamená zákon tíže, přitažlivosti, soustředivosti a odstředivosti, jestliže nekonečná řada

Digitized by Google

těles a světů nad sebou i vedle sebe na sebe vzájemně působí? Mohou světové zákony býti chápány a představovány ve své platnosti a působnosti i při prostorové nekonečnosti? Co znamená pak střed vesmíru, co střed jednotlivých světů? Patrno, že i zde dogma vědecké nepromluvilo ještě poslední slovo. Ale domysliti tyto otázky patří již jednotlivým vědám.

Digitized by Google

ROZHLEDY.

I. PO FILOSOFII PŘÍRODNÍ.

Referuje **Em. Rádl.**

(Pokračování.)

Z toho důvodu nelíbí se také Drieschovi dnešní klasifikace, které jsou pouze empirické. Větou, že lev jest ssavec, jest sice vyjádřen vztah dvou pojmů, ale schází jí ráz nutného názoru, t. j. poznávám pouze ze zkušenosti onen vztah, nikoli na základě všeobecnějších pojmů. V tom ohledu jsou dokonalejší klasifikace geometrické a fysikální; v geometrii na př. systém křivek druhého stupně, nebo systém pravidelných těles dá se odvoditi z všeobecného pravidla, které nám ukazuje kolik a proč právě tolik a jakých těles nebo křivek v tomto systému jest zahrnuto.

Methoda tato není tak zcela bezpečná, jak Driesch jistí: bylo to obhájci induktivní methody opět a opět dokazováno a právě ty hříčky Kantovy s antinomiemi, kterým se přece zdravý rozum vzpírá, ukazují, že v methodě samé jest něco falešného. Důkaz z nemožnosti představiti si opak, příliš spoléhá na sílu rozumu lidského a příliš si hraje s tvrzením »tertium non datur«. Schéma, buď jest život podstaty fysikochemické anebo jest podstaty vitální vylučuje neprávem možnost něčeho třetího — čeho, já nevím, ale v důkaze tom není zahrnuto, že nic jiného není možno. Na základě methody o nemyslitelnosti opaku vzrostl přece dobrý kus německé naturfilosofie — jistě nesprávně.[1])

S Kantem má dále Driesch společno, že stále a vědomě se snaží všechnu »metafysiku« ze svých úvah vyloučiti a nahraditi ji noëtikou. Do metafysiky zabíhají dle Driesche všichni, kteří staví své theorie na základě nějakých předpokladů, t. j. v theorii přijí-

[1]) Driesch ovšem Hegelovu methodu háji, srov. Die organ. Regulationen str. 168 v pozn.

Digitized by Google

mají víc než jest positivně známo; metafysickou jest theorie atomová, metafysický jest darwinism, metafysikem nebyl ani Kant, ani Schopenhauer, ani Hegel.[1]) Metafysickou jest dále každá věta o t. zv. absolutní jsoucnosti, t. j. o jsoucnosti, která znamená něco jiného než »býti v mém vědomí«. — Driesch se hlásí k důslednému subjektivismu, třeba i solipsismu.[2])

Ovšem také s Kantem v některých důležitých věcech nesouhlasí. Předně věří v Kanta z prvního vydání jeho »Kritiky« a považuje za pochybený jeho pozdější obrat ve prospěch realismu; vůbec odmítá Kantovu »věc o sobě« jako nedůslednost. Nesouhlasí dále s Kantovým učením o teleologii. Z počátku sice ještě cituje[3]) si s pochvalou výrok Kantův, že musíme se snažiti přírodní zjevy kausálně vyložiti, třeba by tomu účelnost živých bytostí kladla nepřeklenutelné meze. Tehdy ještě věřil v Kantovo učení, že příčinnost jest apriorní forma lidského rozumu, účelnost že jest jen zkušeností nabytá. Později však větší zdůrazňování účelnosti v přírodě vedlo jej k tomu, aby šel v té věci za Kanta. Dává za pravdu Schopenhaurovi, který Kantovu kategorii příčinnosti vyanalysoval ve čtyři části a teleologii považuje stejně za kategorii jako příčinnost, ba za vyšší kategorii; příčina jest podřízena účelu,[4]) zrovna jako u Hartmanna, který také dokazuje, že »slepá« příčinnost teprv pak má nějaký smysl, přestává být slepá, je-li ovládána nějakým účelem.

Celkem: původně byl Driesch Kantovi věrnější, ale ani teď se nedostal dále, než že Kanta určitěji, snad důsledněji pochopil. Jisto jest, že se Driesch staví kultem Kanta p r o t i induktivní methodě vědecké; byli sice také induktivní vědci Kantovci, Helmholtz na př., ale Drieschovi se na všech právě ta jejich induktivní methoda nelíbí: dedukce a analysa pojmová jest, co staví Driesch proti indukci.

VI.

Z auktorů jiných cení si Driesch methodické práce E. Machovy, který se snažil metafysiku z vědy odstraniti; právem mu však Driesch vytýká nedůslednost v tom na př., že Mach přijímá

[1]) Org. Reg. str. 166, 167. z
[2]) Ibid.
[3]) Die Biologie str. 58.
[4]) Die org. Regulationen str. 214.

Digitized by Google

darwinism, atomistiku, paralelism psychologický atp.,[3]) váží si snah Ostwaldových, ale jeho energetismu nepřijímá, zvláště se mu nelíbí, že Ostwald z energie příliš dělá substanci. V jednotlivostech si Driesch často pochvaluje filosofa O. Liebmanna.

Celkem jest naturfilosofie Drieschova pokrokem evoluční filosofie, zahájené osmnáctým stoletím. Po německé naturfilosofii, která vývoj chápala příliš metafysicky (Hegel), přišel Darwin, který se svoji školou řešil otázku vývoje právě naopak zcela materialisticky a mechanisticky; Driesch jest reakcí ne proti problému samému, nýbrž proti jeho řešení: vrací se k naturfilosofii německé (ke Kantovi, Heglovi atd.), ale nezůstává tu stát, nýbrž dělá radikální krok nazpět až k Aristotelovi. Že pokus jeho, zmodernisovat Aristotela i pro budoucnost bude mít veliké následky, jest nepochybno.

Hlavní spisy pro posouzení filosofie Drieschovy nutné jsou:

Die mathematisch-mechanische Betrachtung morphologischer Probleme der Biologie. Jena 1891.

Die Biologie als selbstständige Grundwissenschaft. Leipzig 1893.

Analytische Theorie der organischen Entwicklung. Leipzig 1894.

Die organischen Regulationen. Leipzig 1901.

Die »Seele« als elementarer Naturfaktor. Leipzig 1903.

Naturbegriffe u. Natururteile. Leipzig 1904.

»Der Vitalismus als Geschichte u. Lehre Leipzig 1905.«

II. PO FILOSOFICKÝCH SYSTÉMECH.

Píše **František Čáda.**

(Pokračování.)

Názor Petzoldtův, zajisté v nejedné věci a zvláště v nejedné podrobnosti zajímavý, soustředí se kolem základní myšlenky o tíhnutí veškerého vývoje k jistému vyvrcholení a v něm k ukončení, ke sklidnění, k ustálení. Tato neobyčejně zajímavá idea není však originální; vzata jest z F e c h n e r a — a čtenář pochopí, proč o Petzoldtovi jednal jsem hned po Pastorovi — a to ze spisu Fechnerova: Einige Ideen zur Schöpfungs- und Entwickelungsgeschichte der Organismen (1873).[1]) Tato Fechnerovská

[3]) Die org. Regul. str. 165.

[1]) Petzoldt to také několikrát ve spise uvedeném sám doznává; srv. str. 68. 117., 122., 128. n.

Digitized by Google

»Tendenz zur Stabilität« n e n í sice v odporu s myšlenkou evolucionistickou v základě jejím, naopak přijímá ideu vývoje v plném rozsahu, ale odlišuje se od obvyklého nazírání evolucionistického, kladoucího vývoj jakožto n e u s t á l ý pokrok tím, že dosažení vrcholu vývojového nemá za nedostupný ideál, nýbrž realisaci jeho pokládá za uskutečnitelnou v době k o n e č n é, načež by následoval trvalý jakýsi a neměnný ideální stav. Jakkoli tedy jest mezi oním a tímto nazíráním na vývoj určitá protiva, není přece rozdíl ten f a k t i c k y tak veliký, jak by se na první pohled zdálo. Neboť ona »konečnost«, ve které dojde k dostižení cíle a konce vývoje, ona »dozírná doba« jest přece jen ohromně, nesmírně vzdálena, a pak — ono »ustálení«, ona »stabilita« jest, jak z výkladů Petzoldtových několikrát (str. 10., 11. a j.) slyšíme, přece jen r e l a t i v n í, lze o ní mluviti toliko ve srovnání s vývojem některým rychleji, živěji se uskutečňujícím«! Jaký to tedy vlastně »klid« a »ustálení«?

Když toto máme pečlivě na mysli, zmizí i příkrost všech dalších výroků a důsledků z »tendence stabilisační« u Petzoldta činěných. Praví-li na příklad, že v dřívějších periodách země příroda organická (i kromě člověka) rychleji se vyvíjela, dnes však že vládne jen rychlý vývoj historického lidstva, kdežto v ostatní organické přírodě zavládl již klid (Stillstand), není to ve skutečnosti daleko tak ostře míněno, jak na poslechnutí to zní. Podobně všecko ono líčení trvalého stavu ideálního ve příčině ethické, esthetické, logické čte se jako pěkná utopie anebo poslouchá se jako »hudba budoucnosti«, budoucnosti tak daleké!

Budiž jen ještě znovu dodáno, že kromě Fechnera nejvíce na obsah filosofie Petzoldtovy měli vliv Avenarius, Schuppe a zvláště také Mach.

A r n o š t M a c h činností svou filosofickou zasluhoval by také v těchto »Rozhledech« povšímnutí. Povšechně jeho filosofii bylo by možno přiřaditi ke směru, jenž vycházeje z přírodní vědy hledí dobrati se »posledních« konsekvencí filosofických, k nimž moderní přírodovědy vedou; bylo by však možno také o něm říci prostě, že filosofie jeho pohybuje se mimovolně v okruhu určitého systému filosofického, totiž empiriokriticismu. Jakkoli nevyšel za studia snad spisů Avenariových, nýbrž maje nevšední, odbornou znalost zvláště fysiky, ale i ostatních věd »induktivních« (jejichž dějin byl i jmenován profesorem na universitě vídeňské), vycházel již v dřívějších spisech svých povšechnějších rád v luhy fi-

Digitized by Google

losofie, noetiky, a nejedna jeho úvaha byla by slušela kterémukoli vynikajícímu filosofu. Jestliže však přes to všecko pomineme o něm tuto vykládati, jest to jen proto, že v Č. M. bude lze uveřejniti rozhled po názorech jeho filosofických speciálnější od p. dra Suchého.[2]) Ale přec aspoň nějakým způsobem rádi bychom ukázali k filosofické činnosti tohoto myslitele, lecčíms na Helmholtze upomínajícího, od něho však lišícího se zvláště důraznějším vytýkáním odporu k metafysice jakékoli, pro nějž nechce připustiti ani, že by byl »filosof«. Nejnověji Mach vydal dílo: Erkenntnis und Irrtum. Skizzen zur Psychologie der Forschung. (v Lipsku 1905), věnované Schuppovi, jež, jak titul již praví, především obsahem do noetiky a theorie vědy náleží, v němž zase však charakteristika filosofických názorů auktorových jest podána hned v předmluvě, a opět arci vyznívá »antimetafysickým« tonem: »Především nesnažil jsem se snad zaváděti do přírodovědy nějakou novou filosofii, nýbrž určitou starou překonanou zní vzdáliti, snaha to, kterou mi ostatně mnozí přírodovědci zazlívají. Mezi filosofemy totiž, které se vyskytly během doby, nalézají se leckteré, které od filosofů samých poznány byly jako omyly, anebo od nich aspoň tak průzračně byly vylíčeny, že každému nepředpojatému jako omyl se jeviti mohly. Omyly onyno v přírodovědě, kde stihala je méně pozorná kritika, udržely se déle na živu, asi jako se udržuje i bezbranná species zvířecí na odlehlém ostrově, kde není od nepřátel napadána. Takovéto filosofemy, které v přírodovědě nejen jsou neužitečny, ale i plodí škodlivé, zbytečné pseudoproblemy, zajisté nezaslouhovaly, leč aby byly odstraněny. Jestliže tím něco dobrého jsem vykonal, jest to vlastně zásluha filosofů. Kdyby ji snad odmítali, bude příští generace k nim spravedlivější, než sami k sobě byli.«[3]) Sám však odmítá opět název »filosofa«: »Prohlásil jsem již výslovně, že vůbec nejsem filosof, nýbrž jen přírodozpytec. Jestliže mne přece někdy a s jakýmsi důrazem k filosofům počítali, nemohu za to. Samo sebou se rozumí, že také nerad bych byl přírodozpytcem, jenž slepě se svěřuje vedení jediného filosofa některého, asi tak, jako to Molierovský lékař očekává a požaduje od svých pacientů.«[4]) A vlastní úkol obecných

[2]) V týchž rozhledech bude promluveno i o jiných myslitelích, jež tuto rovněž úmyslně proto přejdeme.

[3]) Erk. u. Irrt. str předml. VIII.

[4]) Erk. u. Irrt. předmluvy str. VII. n.

Digitized by Google

a vědoslovných úvah přírodozpytcových o něco málo před uvedenými slovy Mach naznačil takto: »Aniž by dost málo byl filosofem, anebo jím i zváti se chtěl, přírodozpytec má silnou potřebu pronikati zrakem svým pochody, jimiž si získává a rozšiřuje své vědomosti. Nejbližší cesta k tomu jest, aby pečlivě pozoroval vzrůst poznání ve vlastním oboru a v sousedních oborech, kteréž jsou mu snáze přístupny, a především aby pátral po jednotlivých motivech, badatele řídících. Motivy ty nutně jsou jemu, jenž tak blízko problémům se nalézal, jenž prožil tak často napětí před řešením a ulehčení po dosaženém řešení jich, snáze viditelny než komu jinému. Těžším jemu, jenž téměř při každém větším řešení problému ještě nového něco spatřuje, jest systematisování a schematisování; jeví se mu vždy ještě předčasným a rád je přenechává filosofům, již jsou v tom sběhlejší. Přírodozpytec jest zajisté spokojen, jestliže seznává ve vědomé psychické činnosti badatelově jen methodicky ujasněnou, zbystřenou a zjemněnou odrudu instinktivní činnosti, zvířatům i lidem společné, která denně se provádí v žití přírodním i kulturním.«[5])

Avšak z důvodu vzpomenutého nechávajíce stranou bližší nástin názoru Machova, jakož i respektování literatury příslušné »pro Macha a proti němu«, dosti již vzrostlé,[6]) přecházíme zase k jinému spisovateli, světový názor svůj sdělujícímu. Jest to Jos. Ans. Froehlich, jenž již v dřívějších[7]) spisech naznačoval,

---

[5]) Erk. u. Irrt. předml. str. V.

[6]) Srv. Richard Hönigswald: Zur Kritik der Mach'schen Philosophie (Berlín 1903); polemické články: Julius Baumann, Über Ernst Mach's philosophische Ansichten (Archiv für systematische Philosophie IV., 1891, str. 44 nn.), nač jest odpověď dána od Hansa Kleinpetera: Über Ernst Mach's und H. Hertz principielle Auffassung der Physik (tamtéž V., 1899, str. 159 nn., k čemuž hned zase další článek P. Natorpa str. 185 nn.). Baumann replikoval: »Ist Mach von mir missverstanden worden?« (tamtéž str. 367 nn.) a Kleinpeter zase odpověděl tamtéž VI., 1900, str. 88 a nn. Ale Baumann neustal a napsal opět článek »Wo steckt der Fehler oder die Einseitigkeit in Mach's philosophischen Ansichten?« (tamtéž VII., 1901, str. 260 nn.). Pokud tkne se Kleinpetera srv. nyní spis jeho: Die Erkenntnistheorie der Naturforschung der Gegenwart. (Lipsko 1905.) U Poláků o Machovi (pro něho) psala zvláště pi. dr. Jos. Kodisová (Przegląd filozoficzny III. a IV. roč. zvl.), u Rusů pak David Viktorov a A. Bogdanov (ve »Voprosach filosofii i psichologii« 1903, 1904.).

[7]) Jsou to: Die Individualität vom allgemein-menschlichen und ärtzlichen Standpunkt (Stuttgart 1897). Das Gesetz von der Erhaltung der Kraft und Geist des Christenthums. (Lipsko 1903.) »Radium-

Digitized by Google

co — podle vlastního sdělení — vypracováno měl v daleko obsáhlejší práci, již delší dobu připravené. Ani nejnověji nemohl ji uveřejniti prý v celém rozsahu, nýbrž spis jeho »Der Wille zur höheren Einheit« (Heidelberg 1905) poskytnouti mohl jen »skizu dění světového«. Froehlich poznal prý, že dosud v řešení problému o světě a životě nebylo plně využito formule »vůle k vyšší jednotě«, že přestávalo se jen na prostých náběžích k této myšlence, poznal však prý také, že všude tato idea »dere se na povrch«. A »ideje jsou děti nikoli jednotlivcovy, nýbrž děti doby své; arci nebývají hned poznány od své doby jako její děti«.

Podle učení dnešní vědy náš smyslný či hmotný svět zjevů ve vší své nádheře jest jen produkt rozličných prostorově a časově spořádaných energií bytostí substanciálních. Není prý důvodů přijímati dualism těla a ducha; hmota, látka existuje jen ve vnímání subjektu jakožto výraz vztahů subjektu — objektu v jejich projekci do subjektivního pocitování. Co zveme »fysické, tělesné« jakožto produkt subjektu a objektu, není bytost anebo substance, nýbrž zjev, jest to něco ve vztahu daného, odvozeného.

Odhadujeme-li však přesněji tento »produkt«, vystoupí něco čistě subjektivního, něco původního, což »nevejde se« úplně, beze zbytku do zjevu fysického, nýbrž odlišuje tento zjev od sebe jako něco vnějšího, a což samo zůstává podstatně vniterním« (»ein Wesentlich-Inneres«). »Svět energií přeměňuje se víc a více ve svět duchových děl, nepřátelskost protiv mizí znenáhla, a subjekt — objekt splývají stále víc a více ve vyšší jednotu«.

Jen omezený díl pochodu světového můžeme přehlédnout, ale dostačí, aby nám podal pojem stále pokračujícího vývoje. Tajemství stvoření spočívá v kroku od prajedina (das Ur-Eine) k mnohu, rozličnu. V prajedinu není ani hmoty ani času, ani prostoru, a v tomto smyslu — se zřetelem k hmotě svět byl stvořen »z ničeho«. Že však byla původní jednota, k tomu odkazuje smyslně hmotný svět oběma stránkama svého zjevu, jak »látkou« tak silou«, k jednotě oné však odkazuje také »základní tón« čili »přiznačný motiv« melodie světové, totiž — vůle k vyšší jednotě.

V tom, že se proti sobě staví subjekt a objekt, že se klade jakési »rozdvojení«, nejvíce prý v sebevědomí zjevné, zakládají se podmínky o m y l u. »Rozdvojení« značí jednostranné zdůraznění, akcentování subjektivna, a tato jednostrannost musí se »za vůd-

---

strahlen«. Ein Beitrag zur Frage: Mechanistische oder sittliche Weltanschauung (Stuttgart 1904).

Digitized by Google

covství intelektu« překonávati. Neboť kde jest možný omyl, tam také dány jsou podmínky pokroku. Pravdou není »rozdvojení«, nýbrž j e d n o t a subjektu a objektu, a pravda jest také cílem vůle, spějící k vyšší jednotě. Tento náš svět jest světem vzájemného vztahu; »dávající« jest tu vždy také »přijímající«, jednající není nikdy prost působení nějakého objektu na sebe, a to, co jedním směrem se pociťuje jako »subjekt«, nutně slouží tisíci jiných vlivů jako »objekt«; všecky vztahy jsou tu vztahy jednoty, všecka síla jest síla k jednotě, t. j. síla jest jen mezi nějakou dvojicí členů, které dospívají ze své nesplněné »vzájemné podobnosti v ujednocování« (Gegenähnlichkeit im Einswerden) v doplnění k svému samobytu (das Selbst-Sein). V absolutnu i vůle a zákon jsou jedno, jsou ujednoceny.

Při tom všem Froehlich klade »svobodu vůle«, »svobodu mravní«, jejíž kořen shledává právě v onom »subjektivním spontánu« (das Subjektiv-Spontane) čili »podstatně vnitřnu«. A klade i svobodu individuální, soudě, že idea individuální svobody mravní neodporuje idei Boha; neboť Bůh jest láska (str. 115), a je-li láska podstatou božského prabytu, pak mnohost »rodí se z jeho nejvnitřnějšího zákona« a každé individuum »ve své zvláštní ideji« jest »myšlenka boží lásky« (str. 117). Jsouce pak i my lidé tím, máme se osvědčiti jako skutečné myšlenky boží lásky. Jako láska podává sebe svobodně za dar, tak i my máme se osvědčovati ve svobodě, ne v nucení. Nemáme býti pouhými nástroji v ruce boží, nýbrž v lásce jeho svobodnými spolupracovníky, kteří i sami ze sebe nabývají účastenství v božském díle jednoty a harmonie (str. 120). »Egoism lásky přemáhati, víc a více vymaňovati se z pout zvláštních našich choutek a tím dospívati k svobodě svého samobytu v stále vyšší a obsáhlejší jednotě, toť určení naší individuality. Nevýslovný cit blaha však, který nás jímá, jakmile i nejmenší část tohoto svého nekonečného úkolu vyplňujeme, jest zárukou nepomíjejícnosti ideálního jádra bytosti naší« (str. 161).

Snad postačí uvedení těchto myšlenek, aby byl názor filosofický Froehlichův načrtnut; nepostačilo by to však ke charakterisování knihy jeho uvedené, kdybych nedodal, že mimo tyto obecně filosofické, resp. metafysické výklady kniha obsahuje výklady, jak se pravívá krátce, »o všem možném«. Brzy jsou to úvahy o poměru obou pohlaví — žena a muž jsou Froehlichovi arci zase »gegenähnlich« —, brzy o studu (jak neprotiví se »vztahům« pohlaví, nýbrž pomáhá uskutečňovati dokonaleji a dokonaleji cíle

Digitized by Google

přírody), brzy o konstituční monarchii jako nejlepší z ústav, brzy je tu nadšená chvála Bismarcka,[8]) brzy aperçu esthetiky auktorovy, vrcholící ve větě »Schönheit ist nicht Schein, sondern Sein«. A v pestrosti těchto výkladů největší část zabírá úvaha o svobodě vůle, v níž vrací se myšlenka již tolikrát a dávno vyslovená (a ovšem správná), že svobodou nesmí se mysliti »bezpříčinost« (Ursachlosigkeit). Jinak řešení problému onoho nepodává u Froehlicha nic zvláštního (celkem blízek jest Windelbandovi a Wundtovi), jakož ani metafysické názory jeho nejsou valně originální: v jednotlivostech Krause,[9]) Fechner, Hammerling, v celku zvláště Dreszler[10]) a Schelling zanechali ve Froehlichově filosofování zřetelné stopy. Také (faktické kolísání jeho mezi monistickým a mezi dualistickým názorem (arci slovy tento názor Froehlich zamítá) má patrně příčinu ve vlivech tak rozmanitých. Základní myšlence celého díla, oné tendenci a tíhnutí k vyšší jednotě, neupřeme ovšem nejen plodnosti, oprávněnosti, ale odtud vysvětlíme si i auktorovo pojetí náboženství (jehož podstatou prý jest nejvnitřnější touha po vyplnění oné jednoty) i mínění, že »vědění a věření náleží v takové míře dohromady, že v jednom z nich obráží a zrcadlí se stupeň vývoje druhého« (str. 132.).

III. PEDAGOGICKÉ.

Píše **Jaroslav Novák.** (Pokračování.)

(Novější literatura o J. J. Rousseauovi. — T. Davidson: Rousseau and education according to nature; T. F. Hüller: Natur- und Gesellschaftsprincip in Rousseau; A. Chuquet: J. J. Rousseau.)

Podrobný rozbor života Rousseauova, jeho vychovatelských názorů a vlivu podává Tomáš Davidson.[1]) Hned s počátku vidí hlavní význam Rousseauův v tom, že jasně vyslovil myšlenky po staletí nejasně se tvořící o individuální hodnotě člověka. Pak stopuje boj mezi individualismem a socialismem; korunou po-

[8]) Ostatně auktorovo národnostní cítění jasně vysloveno a vyloženo již ve spise jeho »Deutschtum und Menschheit«. Drážďany 1900.

[9]) Od něho na př. i termín »gegenähnlich«.

[10]) Srv. Maxa Dreszlera spis: Die Welt als Wille zum Selbs (Heidelberg 1904:)

[1]) Rousseau and Education according to nature by Tnomas Davidson. London, William Heinemann 1898 VIII + 253. Ve sbírce: The great Educators. Cena 5 K.

Digitized by Google

sledního je spojení mocí církevní a císařské ve středověku. Boj proti názorům tohoto středověku zahájila německá reformace a italská renesance. První pro svobodu myšlení, druhá pro svobodu individuálních citů a vášní. Reformace hledala své odůvodnění v rozumu, renesance v přírodě; z tohoto kultu přírody se vyvinuly přírodní vědy. Rozdíl mezi přírodou (φύσις), smlouvou (θέσις) a zákonem (νόμος) je základní v řecké filosofii. Platon svým světem idejí opustil pevnou půdu dřívější filosofie, a proto ve středověku, kam přešla řecká filosofie, hledělo se na tato učení o přírodě a rozumu s opovržením a podezřením, a na jejich místo nastoupilo autoritativní zjevení. Tu reformace chce na konci středověku rehabilitovati rozum, renesance přírodu, a má tudíž vzdělaný člověk 17. století před sebou principy tři: Přírodu, Rozum a Zjevení, bez sprostředkování a také bez příkrého rozdělení. Kněží a jich přívrženci se drží zjevení; Angličané dávají přednost přírodě a snaží se pomocí její vysvětlit rozum, kdežto Francouzi vycházejí od rozumu a nemohou najíti pak sprostředkování s přírodou. Rousseau obzvláště následuje Hobbesa. Dle Hobbesa je původní stav lidstva boj všech proti všem. Všichni jsou sobě rovni ve schopnostech i právech. Každý se řídí svým rozumem. Aby si zjednal člověk více míru v boji všech proti všem, zříká se některých »práv« svých ve prospěch jiného, a tak povstává smlouva. Na udržení jistoty a spravedlnosti se lidé spojují a zvolí si jednoho člověka za vládce, na kterého přenášejí svá práva. Tato smlouva dle Hobbesa nemůže býti nikdy zrušena, nechť vladař vládne sebe nejspravedlivěji. Vladařem může býti monarch, aristokracie nebo demokracie; ale z různých důvodů uznává první za nejlepší. Ačkoli původní příčinou všeho toho jest Bůh, a Hobbes se přimlouvá za nejtužší despotism a determinism, přece působil mocně k uvolnění; neboť padla konečně poukazem k smlouvě neomezená vláda »z Boží milosti«. Proti smlouvě se obrátil Filmer v knize »Patriarcha«, vydané 1680, a k tomu ostrým protestem odpověděl Locke. S Hookerem a Hobbesem přijímá, že lidstvo vyšlo ze stavu přírodního, kde všechna individua měla úplnou volnost a rovnost a že přešlo do stavu společenského smlouvou. Rozum stotožněn s přírodním zákonem, a člověk není než nástrojem v rukách Božích. Ale za to Locke nebéře člověku morální svobodu a proti Hobbesově theorii o despotické samovládě tvrdí, že člověk neztrácí ničeho podrobením se zákonům, nýbrž že získává. Proti Hobbesovi tedy znamenáme značný pokrok ke svobodě. Při všech těchto i následujících pokusech je třeba zaznamenati: Stoupající

Digitized by Google

důležitost přiřčena přírodě, snaha stotožniti ji s vůlí Boží a vznahající se tendence prohlašovati člověka za původce zákonů a zařízení, dělají z pasivně trpícího člověka středověkého bytost význačně aktivní. Souvisí to vše s úpadkem theologie a metafysiky a rozmachem přírodních věd. Člověk považuje za svoji povinnost a účel života svého, aby co nejvíce následoval přírody. Chce najíti v ní útočiště po bojích filosofických a theologických, žádá přímý, těsný styk s přírodou.

Davidson nastínil celý tento vývoj, aby ukázal kořeny, jimiž tkví Rousseau ve věcech minulých, a aby vystihl myšlenkové ovzduší doby, kdy Rousseau vystoupil na dějinné jeviště.

V následujících dvou kapitolách podává auktor stručný životopis. Porozuhodný je názor na prvních třicet let života Rousseauova, která auktor velmi bagatelisuje, a pak naprosto odmítavé stanovisko k nemorálnímu poměru Rousseauovu k pí. de Warens. Davidson stále vytýká, že Rousseau nikdy nepoznal, co je povinnost a morálka, že je »přírodním člověkem, čistým a jednoduchým, s egoistickými a altruistickými pudy čistě smyslového, nechceme-li říci smyslného druhu; je divochem, který žije mezi civilisovanými lidmi a přizpůsobuje se jejich zásadám, pokud musí . . . teprve ku konci počínají v něm klíčiti vznešenější vlastnosti.

V dalším životě Davidson zdůrazňuje stále dvě věci: úplný nedostatek morálky v životě Rousseauově, vyhýbání se životu činnému, povahu snadno vznětlivou a rychle chladnoucí, nesmírnou ctižádostivost a chorobnou smyslnost. Nemůže najíti dosti příkrých slov pro opuštění dítek, čímž Rousseau sobě dává vysvědčení krutého, bezcitného otce. Sňatek s Terézou mu ani není tolik proti mysli. Tento životopis činí základem pro následující vyličení sociálních a výchovných theorií Rousseauových.

V sociálních theoriích svých potřeboval učiniti Rousseau jen krok dále než Locke a octl se u názoru, že instituce světské jsou zde jedině k tomu účelu, aby umožnily každému jednotlivci, by mohl ponechati svým pudům všechnu volnost — své zvířecí spontánosti — aniž by se musil báti, že bude vyrušován.

Z povahy Rousseauovy a jeho názoru na svět vysvětluje nyní Davidson jeho touhu po takovém stavu lidstva, kde by vášně a city, zkrátka celý animální člověk se mohl zplna uplatniti. A protože civilisace a majetek znemožňují tento život svobodný, hlásá Rousseau návrat k přírodě. Proti »Společenské smlouvě« auktor ostře polemisuje se stanoviska Angličana, příslušníka dobře zřízeného, účelně spravovaného státu, který je přirozeným pro-

Digitized by Google

duktem staleté práce jeho občanů. Zavrhuje utopickou smlouvu na počátku; jako konečný ideál lidstva by ji připustil. Celému učení o smlouvě vytýká nepřesnost a přehánění; budovatelé těchto systémů chtějí ztělesniti své fantasie o životě národů, ale tato schemata nemající zřetel ke skutečným poměrům, se neuskuteční. Jen jediný případ takovéhoto obratu je znám, úspěch učení Mohamedova. Avšak tento vedl k otroctví a fanatismu, jak tomu při ztělesnění takové theoretické stavby ani jinak býti nemůže.

V ý c h o v n é t h e o r i e Rousseauovy našly ohlas ve Francii po snahách Lockea a Jesuitů o vzdělání člověka. Rousseau jako ideál výchovy všech lidí postavil svůj vlastní ideál životní, život klidný, bez událostí a přemýšlení, polozvířecí, polodětský, »život přírodní«. Podle Emila sleduje auktor vývoj u dítěte Rousseauova a přičiňuje tu a tam své poznámky. Tak je rozhodně proti lišení výchovy vůle v nejútlejším mládí. Nemůže uznati též Rousseauových názorů na zvyk, kterému prý Rousseau nepřikládá pro positivní stránku výchovy dosti důležitosti. Vůbec výchova Rousseauova prý je naprosto individuální a nestará se o žádné vznešenější, vyšší úkoly. Nejvyšší mravní dokonalost v životě je ideálem výchovy Angličana Davidsona; užíti všeho, co život dává, je ideálem dítěte života, Rousseauova. Onen staví stále nejvýš mravnost, tento však život. Davidson stále vytýká Rousseauovi, že chce jedině největší blaho jednotlivce, že chce, aby člověk žil instinktivním životem zvířete, bez ohledu na všechna zařízení společenská a všechnu civilisaci. Davidson vytýká Rousseauovi, že hlásá: »Neučte dítky ničemu se zřetelem k budoucnosti, nechť užívají přítomnosti«, a na druhé straně že uzavírá svého Emila přede vší lidskou společností a stykem s jinými dětmi. Auktor zase poukazuje na Rousseauovo vlastní vzdělání a styky v dětství a proti tomu na samostatné vystupování 12letého amerického hocha. Rozhodně odmítá dále názor Rousseauův, že lze dítě naučiti mravnosti, když mu dáme ucítit o k a m ž i t é následky jeho činu; tím se dítě stane jen opatrným jako každé zvíře, ale nikdy nepřijde k mravnosti, která vidí z a m ý š l e n é následky. Tímto názorem prý byl též pokažen celý v ý c h o v n ý systém Spencerův. Názor Rousseauův o lži a jejím léčení vylíčil Davidson nesprávně (p. 126), neboť neuvádí, že Rousseau právě zdůrazňuje ten neprospěch dítěte, že se mu v ú b e c j i ž n e v ě ř í, když jednou lhalo, nýbrž uvádí za jedinou příčinu prospěšnost; pak prý dítě bude lháti, kdy se mu to hodí. Jako nejčiřejší sofistiku odmítá Davidson učení Rousseauovo, že nemáme učiti dítě konati dobro a že máme je zdržovati jen zlého. Náš auktor

Digitized by Google

praví: »Vždyť přece činiti dobro znamená již zároveň nečiniti zlého« (127). A tím prý odpadá též námitka Rousseauova, že ve společnosti blaho jednoho znamená neštěstí sta jiných. Nyní následuje stálá polemika proti nedůslednosti Rousseauově, že připouští hudbu nástrojovou, proti Rousseauovu vegetarianismu a odporu proti knihám. Davidson praví: »Čtení knih není škodlivé, ale Rousseau sám četl špatné knihy.« Rousseau nechce, aby se dítě učilo něčemu vědomě, protože »nenáviděl lidské v lidském vzdělání: nenáviděl vědu, pravou lásku a silnou vůli, protože nebyl schopen žádného«. Správně vystihuje pak Davidson jednu velmi nebezpečnou stránku Rousseauova systému, totiž stálé klamání dítěte, diktované arcit dobrým úmyslem. »Jak omezené by muselo býti dítě, aby ničeho z tohoto klamu nezpozorovalo,« praví, a já dodávám, »a co by se stalo s ním, jakmile by poznalo, co se s ním děje?«

Trochu skepticky pohlíží Davidson na plán Rousseauův, jak naučiti chovance základům zeměpisu, hvězdářství atd. Vystihuje též nejasnost úmyslu Rousseauova se zřetelem k tomu, kdy a jak je třeba učiti dítě čísti a psáti. Za to však nemůže dosti vysoko ocenit zásluhu Rousseauovu o tělesnou práci, kterou si získal svým požadavkem, aby každý se vyučil nějakému řemeslu. Tu pak dovede jednotlivec také oceniti součinnost více lidí. Neoprávněné je horlení Rousseauovo proti vědám a proti usuzování vůbec, které přece tvoří základ lidského života. Tak stojí Emil na konci chlapeckého věku, zdravý a silný, sám beze všech vztahů k společnosti, žije životem přírodním. Avšak Davidson neuznává této přírody Rousseauovy, neboť Emil není volný, neurčuje si sám osud svůj, nýbrž stále je uzavírán, hlídán úzkostlivým učitelem a držen v úplné nevědomosti. A Davidson se ptá: Je tohle příroda?

Věk od 12—15 let má býti věnován zdokonalení rozumu cíty. Že Rousseau vyvozuje všechny sociální vztahy vlivem probouzejícího se pudu pohlavního, vysvětluje Davidson z vlastní povahy jeho. Dosti zajímavý je způsob, jakým z utrpení dovede Rousseau svého chovance k lidskosti a spravedlnosti, k činné a láskyplné podpoře bližních. K tomu pak druží náboženství přírodní, které ho vede dále. Je to dle Davidsona produkt zkušeností a tužeb Rousseauových. A tu oceňuje jeho názory náboženské jako nepřesné, které nemají ani za účel dopídíti se pravdy, nýbrž jen ospravedlniti pohodlný, duševní život ve stavu nespolečenském. Právě pomocí náboženství, Boha a úplné upřímnosti lze prý jedině udržeti mladíka před pochybeným životem tehdy, když se probudí v něm

Digitized by Google

muž. Tu se s ním může jednati jako s mužem. A nyní se mu objeví též celý klam v jeho uplynulé výchově.

Davidson pochybuje, že by pak Emil dojat svým plačícím učitelem mu znovu dal plnou moc nad sebou. A kdyby tak učinil, pak si ho nemůže příliš vážiti. Vkusu se nedá naučiti, ani se nezíská v pokažené Paříži, nýbrž ve styku obou pohlaví. Emil se takto pomocí svého vychovatele seznámil s nejnutnějším ze společenského života a nyní asi v 18 letech má býti uveden do něho. Jako ideál této výchovy vytkl Davidson vlastní ideál Rousseauův, největší možné množství skutečné slasti. Tedy ne život vážného, omezeného mravního boje, nýbrž život klidné, čisté, smyslné slasti.

Nyní je jedinou snahou Emila, po případě jeho vychovatele, aby našel vhodnou ženu. A tu se zabývá auktor podrobně názory Rousseauovými o ženě, které se mu nezdají nijak důstojnými. Tomu arcit nemůže mnoho odporovati, že život ženy má největší svůj základ v citech. Vidí ovšem správně zase Rousseauův úplný hedonism. Idyla lásky Emila a Žofie má jednu velmi stinnou stránku, že jsou vlastně oba jen loutkami v rukou vševědoucího, vše řídícího vychovatele. Vše je připraveno, jen oba milující ničeho nevědí, a je jim, jako by vše šlo úplně spontáně. Zdá se pak Davidsonovi velmi pravděnepodobným, že by Emil na nejvyšším stupni své lásky najednou dovedl opustiti svoji Žofii a to na pouhé přání svého vychovatele; on, který dosud vše činil z vlastní vůle, uposlechne nyní jako středověký mních libovolného příkazu. Tu poznamenává Davidson: »Překvapuje nás, kolik z nejhorších vlastností středověkých žije ještě v Rousseauovi: náboženská nesnášelivost, mysticky fanatism, sliby, zpověď atd. Mnoho se učil u jesuitů. Za velmi cenné považuje auktor Rousseauovy myšlenky o cestování v cizině, kterým se člověk naučí ceniti věci dle skutečné jich ceny. Důležité jsou též poznatky o státu a společnosti, takto zjednané. I Emil, který povždy byl vzdálen společnosti, právě cestováním se uvádí do ní, neboť má nyní sám jako manžel, otec a občan své vlasti působiti ve společnosti. Davidson akcentuje stále odpor Rousseauův proti velkoměstům, který se i zde všude jeví. V dopisovém dodatku k Emilovi ukazuje Rousseau, že výchova Emila se osvědčuje ve všech situacích života, a že velkoměstský život je zkažený a kazí.

Motem Schillerovým: »Dějiny světa jsou soudem světa« začíná Davidson ocenění vlivu Rousseauova. Nepopiratelné je ohromné působení ohnivých slov Rousseauových na dobu, která právě ve výchově se držela zastaralých předsudků. Základní myšlenka byla znamenitá, jen na provedení jednotlivostí nestačily ani jeho

Digitized by Google

síly ani vzdělání. Nedošel k úplné jasnosti svých myšlenek, na základě vlastní povahy zavrhoval veškerou morálku a všechny ctnosti společenské a jako normu, dle níž se má vše říditi, postavil nejasnou a velmi měnlivou »Přírodu«. Tato rozmarnost a nejistota vlastní jeví se v kolísání Rousseauově mezi optimismem a pesimismem, mezi spontánností a auktoritou, v Emilově výchově, mezi náboženskou nesnášelivostí a nejširším liberalismem. Nemožné a nebezpečné prý je učení Rousseauovo, že se nemá obětovati jistá přítomnost nejisté budoucnosti; tak prý nikdy se nevychovají silné povahy a pevné vůle. Auktor odsuzuje též Rousseauův orientální názor na ženu; pro zvrácené názory sociální a výchovné hledá velmi závažný důvod též v nedostatku filosofického vzdělání. Systém výchovy pak má tři hlavní chyby: »Je výlučně pro boháče určen, neproveditelný a nemravný.« A právě základ celé té výchovy, která chce se vrátiti nazpět k původnímu stavu, zdá se býti kořenem všeho zla.

Rousseau vylučuje kulturu z přírody, kdežto moderní doba v ní vidí uskutečnění úmyslů této přírody. Davidson praví: »Není tedy problémem života naučiti člověka žíti podle přírody, nýbrž naučiti přírodu, aby žila podle člověka, nebo méně blýskavě řečeno, vychovati »přírodního« člověka v »duševního«, a cituje na doklad slova Jamesova: »Příroda nejeví žádných duševních úmyslů.« Končí tedy svůj soud: »Rousseau zvracuje řád přírody a pokroku, žádá místo pokroku sestoupení člověka.«

Učení Rousseauovo vůbec pak označuje auktor jako čirý romantism.

Přes to však nemůže nevidět nesmírného vlivu Rousseauova, který se zase živě obráží v agnosticismu našich dní.

(Dokončení.)

Digitized by Google

DOKUMENTY.

Z dopisů J. Dasticha.

Otiskujeme zde z archivu Filosofické Jednoty řadu dopisů J. Dasticha, psaných dr. Antonínu Tillovi, jenž zemřel jako c. k. zemský školní inspektor. Dopisy ty, počínající v době akademického studia obou vědeckých vynikajících pracovníků a jdoucí až do smrti Dastichovy, obsahují mnoho látky biografické pro oba tyto muže i pro poznání tehdejších poměrů v české veřejnosti literární a zvláště ve školství, jichž pamětníci pomalu vymírají. Dastich a Tille byli intimní přátelé a v dopisech slyšíme mnohé slovo důvěrné, které vysloveno beze všech ohledů na veřejnost, objasňuje leckterý zjev tehdejšího života národního mnohem určitěji, než to, co seznati můžeme z literatury tištěné.

K tisku připravil je p. Jaroslav Novák, archivář Jednoty. Otisk je diplomaticky věrný, jen na některých místech doplněna interpunkce, která v rukopise schází, aby čtení delších vět bylo usnadněno.

I.

Milý Antoníne! Včera dne 8. září vrátil jsem se ze svého potloukání se světem opět do Čimelic a přivezl sobě mathematicku a fyzickou otázku k domácí práci. V celku jsem spokojen. Než však se do toho dám rád bych Tě viděl a slyšel co celý čas robíš. V pondělí jest, pak-li se nemýlím v Mirovicích výroční trh: co tedy kdybych v neděli dovolí-li jen poněkud povětří, k Dobré-Vodě přišel, pak u Tebe přespal a na to by jsme mohli v pondělí do Mirovic. Jsi srozuměn? Či máš nějaký moudřejší návrh? Mluv do neděle ještě času dost. S Bohem. J. D. Dne 9./9. 1858.

II.

Milý Toníku! Myslíš-li sobě,, že jsem lenoch, (alespoň co se dopisování týče), tedy Ti věru nemohu zazlít, nýbrž věrně vyznávám: »peccavi«. Ostatně přece něco k ospravedlnění. Doma jsem če-

Digitized by Google

kal denně, že se objeviš na obzoru Čimelickém, ale nejspíše »practické náhledy« k nímž se přiznávati zdáš Tě zdržely. Konečně jsem za příčinou svého budoucího potloukání se na gym. musel odebrat do Prahy, odkud Tě nyní píši a kde se uhlídáme tuším, pak-li víc do Čimelic se nevrátím. V Písku jsem byl, jak se dozvíš neb jsi se dozvěděl již as 26tého srpna a 6 září odjel do Prahy. Přede včírem přijel i pf. Zimmermann zpět z Františkových lázní a navštiviv mne a já jej, hned jsem řeč zavedl na Tvou domácí práci a jsem tomu velmi povděčen, že Ti (připojuje spolu přání, by i ostatek zkoušek tak dobře vypadl) že jest práce Tvá zdařilá, až snad na tu okolnost, že nejsa filosofem *κατ' ἐξοχήν* spíše k tomu jsi hleděl, by jsi zásady historické kritiky ouplně vypočetl a ex post odůvodnil, při čemž i také sečtenost a jasný úsudek posoudil, než by jsi z »pojmu« dějepisu a jeho účelu byl nutnost a vyplývající jich pramen ukázal. Než to není vadou. Co bych snad já byl více a priori, učinil jsi Ty více a posteriori. Věci samé se to netýče. Ze stanoviska historika máš ouplné právo k takovémuto počínání.

A nyní něco o sobě. Jak vidíš, vzdal jsem se maximy: »Amor incipit ab ego« nechav se k posledu. Spusti-li kver nebo motyka, stanu se v málo dnech skutečným kantorem, nespustí-li, budu mít Probejahr s nějakou remunerací na Malé Straně. Hoefler obdržel od školního rady Dragoni list, v němž jej vybízí by mu aneb nějakého zkoušeného kandidáta s probejahrem aneb absolvovaného alespoň pro math. a fys. na gymn. Štávnickém odeslal. V prvnějším pádu slibuje ihned ustanovit skutečným. — Ovšem probejahr dokonaný nemám, ale Hoefler myslí že to nebude vadit a navádí mne hrůza bych to nepouštěl, že ve dvou neb tří letech tam do první kategorie se budu moci dostat a pak se dát přesadit. Psal jsem tedy Dragonimu poslav mu spolu vysvědčení a se ptal, chce-li ještě něco, co mu ale jen pod tou podmínkou pošlu, že mi slíbí, že to co bude plat(no). Pak vystačím ještě přijet do Čimelic se rozloučit. Co Ty tam děláš? Piš mi brzy. (Annaplatz No. 203. 1. St.) Zatím S Bohem. Tvůj J. Dastich. V Praze 13. září 1859.

P. S. Zatím (ještě mlč) a neplácej před každým.

III.

Drahý Tondo! Psal's mi — ale skutečně již nevím co, neb jsem psaní Tvé při stěhování tak dobře někam schoval, že nejsem v stavu je více nalézti; jest-li Ti tedy nyní něco jiného psáti budu, než jsi si přál, tedy odpusť. Toliko vím, že jsi byl rozdurděn, proč

Digitized by Google

nepíši a že propaedeutiku jsi nedostal. Nu z toho si obého nic nedělej. Jak figura ukazuje, již píši, a propaedeutika také by Tě nespasila, třeba i omrzela —. Ze Šťávnice — slavné silentium — brynda, poněvadž nyní nevím, jak vysvědčení nazpět dostat, musím nějakými pákami hýbat. — V Praze »Vorbereitungen zur Schillerfeier« na všech stranách, gymnasia však ji slaví »in stiller Zurückgezogenheit« deklamováním. Máš-li mnoho peněz nazbyt přijeď se podívat na »Fackelzug«. — Ostatně studuji pomálu, a zamýšlím v zimě svou starou ideu o vzdělání mathematiky na základě čistých pojmů a upotřebením trigonometrie na patřičném místě alespoň schematicky provést — bude-li dost síly. Ty studuješ ke zkoušce, já chci vzít co nejdřív písemní k doplňovací zkoušce. Bydlím naproti Žofínu No. 1386-II., 3. posch.

Pozdravuji Tě a těším se brzy na list. V Praze, 8. list. 1859. Tvůj vždy constantní J. Dastich. Jsem na Malé Straně *i* (nečitelno).

P. S. Jak s tou lampou? — Chceš či nic?

IV.

Milý Antonine! »Zvěstuji Ti pověst«, tak bych byl započal, kdybych Ti byl první podati mohl zprávu, že hodina u bar. Riese jest uprázdněna a pak-li jen chtíti budeš, Tobě se dostane. Collega Tvůj, jenž ji dosud měl, h n e d vystoupiti míní a tedy Ti věru mnoho času nezbývá na rozmyšlenou. Než k čemu tuším mnoho rozkládání i Ty i pí. Höfler jest srozumněn a přeje ti by jsi ze slaného hnízda, v němž se síla i svěžest ducha Tvého marně ladem ležení maří a podrývá zpět do Prahy přijíti mohl a zde bez lopotění se v oboru Tě nezajímajícím jedině snahám a záměrům svým žíti mohl. — Pročež ač ještě zde nejsi, předc již v pevném přesvědčení že postavení své složíš a toto nové, jež i co materiální stránky se týče, lepším býti se zdá, přijmeš, vítám Tě zpět přicházejícího »*ἄνδρα πολύτροπον*« a přeji Ti nyní utěšené chvile a vědecký zdar, o vůli a vytrvalosti úplně jsa ubezpečen. Takového postavení, jaké nyní venku máš, se jistě snadně opět dopídíš, ne ovšem tak příjemného, jaké se Ti tu nabízí, pročež hleď jak Ti lze brzy přijet' abys ihned byl uveden a spolu i s p. provinciálem a školní radou promluvil. Snad se dá při tom i pro Pavce Tvé nynější místo získat, jemu by tím věru víc než Tobě bylo posloužení. Že ostatně netřeba, bys již napřed ve Slaném dal zaznívat »hlas trub i kotlův«, rozumí se samo sebou, až bude vše v pořádku,

Digitized by Google

pak i čas bude, by odnesli »chlapi z dráhy« ne Tebe ale věci Tvé zpět do Prahy. Doufám, že pak snadně nabydeš času, by jsi třeba jen jedno rigorosum do prázdnin odbyl, »poknok ve vědě« své nepočítaje. — Přijď tedy jen bez otálení — srdečně Tě uvítá, jenž z obratu tohoto Ti tak příjemného upřímně se těší Tvůj J. Dastich. 16./2. 60. Snad můžeš jet hned v noci.

P. S. Toníku jen sem přitáhni a já budu hledět táhnout na Tvé místo. S Bohem! buď zdráv! Tvůj H. Pavez.

V.

Milý Tondo! List Tvůj jsem nyní obdržel a odepisuji hned. Co klausurky se týče nedělej si marných starostí — piš Hoeflerovi však ne privatim nýbrž co řediteli kommisse, uveď za příčiny mnohé práce školní a snahu se tak zdokonalit, by jsi beze všeho strachu k zkoušce přijíti mohl. Býváš-li nemocen, ať jest cokoli, bylo by radno psát, že jsi pozdržen byl tímto případem, pak by jsi mohl přiložit nějaký »Krankheitszeugnis«, byť by jen dosvědčoval, žes rýmu atd. měl. — Jedno neb druhé dostačí.

Co mne se týče, přál bych si již být venku někde. Možná, že i za málo dní budu, pak-li se nic nepřihodí co by na odpor a sice v Žatci, arci se o to nejvíc jedná v jakém postavení a s jakými přijmy, punkty, o nichž rozhodnout musí spolu Strahovský convent, který v Eff ne zcela jednoho smýšlení. Ve 14 dnech máš ode mne psaní buď z Prahy neb ze Žatce. V Praze dne 17./2. 1860. Tvůj J. Dastich.

VI.

»In Erledigung Ihres nichtgeschriebenen Gesuches wird Ihnen das Rigorosum auf Samstag den 13ten Juli bestimmt.« — Nezadal jsem sice, ale jsem již oprávněn Ti psát »Erledigung«. Ostatně podruhé si napiš žádost a přilep na ni štempl. Chceš-li u mne bydlet, patent portae. Právě v sobotu Mache promovuje. Dáno v úterý. Na shledanou J. Dastich.

Digitized by Google

LITERATURA.

Dr. Karel Statečný, prof. při theologickém ústavě v Č. Budějovicích, O Spencerově »Nepoznatelném«. Kritický rozbor prvé kapitoly Spencerovy »Filosofie Souborné«. Otisk z Časopisu katolického duchovenstva. V Praze 1904.

V kapitole první své Filosofie Souborné Spencer zkoumá dosah lidského poznání, pojem a úkol vědy a náboženství, jejich vzájemný poměr a z toho vyplývající úlohu filosofie. Podstata náboženství a vědy způsobují, že jsou tyto dva obory v neustálém sporu, který však možno urovnati dle Spencera v tom smyslu, že obě poklonice se jedné nejvyšší pravdě, že podstata světa — transcendentna — jest nevyzpytatelným tajemstvím, budou k tomu poznání vésti lidstvo každá svou cestou; náboženství citem, věda rozumem. Dr. Statečný nepřijímá tento smír, jakož to důsledně plyne s jeho stanoviska, s něhož podstatu náboženství spatřuje v něčem jiném, než Spencer. Jemu jeví se poměr mezi náboženstvím a vědou jinak a celý tenor důkladného pojednání nese se k tomu, aby kritikou Spencerových základních pojmů svoje stanovisko zdůvodnil. Spisovatel postřehl dobře, že smír Spencerem navrhovaný není vlastně přesným důsledkem agnostického stanoviska jeho a že jediným důsledkem jeho jest zamítnutí náboženství jakožto v ě d ě n í o transcendentnu; rovněž postřehl jinou nedůslednost Spencerovu, která ostatně je vlastní všem pravým positivistům, že popírajíce každé vědění o transcendentnu, přece operují s pojmy, jako je »síla«, způsobem, kterým do zapovězeného oboru Neznáma nutně překročují. Těchto momentů spisovatel ve své kritice obratně používá, aby spojiv je s předpoklady svého stanoviska, podmínky smíru Spencerem navrhované ukázal nemožnými a místo nich stanovil své.

Ale ovšem, hlavní úlohu hraje při tom předpoklad náboženství zjeveného, jenž jednak nedovoluje, aby spisovatel zůstal Spencerovi ve všem práv, jednak zbarvuje některé dobře míněné vývody spisovatelovy sofisticky zvláště v kap. 5. A jen s tímto předpokladem porozumíme konečnému závěru spisu, který se čte na str. 143.: Že smír mezi náboženstvím a vědou spočívá opravdu v jednotné víře v Absolutno; že však smír tento nezačíná teprv tam, kde končí lidská představa a lidské poznání; takže mají-li náboženství a věda opravdu vyjadřovati opačné strany téže věci, musejí hned od svého vzniku býti ne pravdou dvojí, nýbrž jedinou. Doslovně vzato nedá to určitého smyslu, ale vzhledem k Spencerovi znamená to či

Digitized by Google

má to znamenati: věda uznávajíc svoji neschopnost poznati Absolutno, má uznati, že náboženství zjevené pravdivé poznání o něm podává.

V argumentaci spisovatelově dalo by se i v podrobnostech leccos namítati. Zmiňuji se o jednom. Na str. 10. vyvrací se Spencerovo tvrzení, že představa o samobytné existenci může býti utvořena jenom tehdy, spojíme-li s ní pojem neobmezeného trvání v minulosti, takto: »Spencer podivil by se snad této argumentaci: Představa o zemi, pohybující se kolem slunce, může býti utvořena jen tehdy, spojíme-li s ní pojem osamělosti v prostoře. Ale zemi osamělou v prostoře, bez opory, jejíž základy rozprostírají se do nekonečných hlubin, představiti si nelze. A proto nelze představiti si žádnou z oněch ideí, jejichž představa ona jest součástí. Ježto tedy jest nemožno mysliti si, že země existovati může osamělá v prostoře, každým pokusem, jejž činíme, abychom vyložili oběh její kolem slunce, rozmnožujeme jenom myšlenkové nemožnosti.« Zrovna tak prý se to má s tvrzením o samobytné existenci. Jenže v sylogismu spisovatelově jest nesprávná premisa, že si zemi osamělou v prostoře nemůžeme představiti. Můžeme a dovedeme, poněvadž prvky k takové představě dány jsou ve zkušenosti — balón! vystřelená koule!

Zdá se také, že spisovatel zapomíná na rozdíl mezi myšliti si něco a představiti si něco a že pojem existovati je mu determinován empirickými atributy, i když ho užívá o absolutnu.

Sympaticky znějí slova závěrečného odstavce: »Odstraníme-li vše, co zdálo by se nám býti nejasného a pochybného, zbývá v kapitole Spencerově vždy ještě tolik, abychom přičísti ji mohli k podivuhodným oněm dílům některých duchů doby nové, kteří nejvíce Absolutnu chtějíce se oddáliti, samoděk nejvíce se mu přibližují. Až doba budoucí uzná za dobré poněkud seriósněji seznámiti se s naukou tak zvané vládnoucí theologie a poněkud střízlivěji nežli činila to věda doby minulé, řešiti bude otázky poslední, teprv tehdy bude možno oceniti správně i největší ony rozmachy ducha lidského, k nimž v současných literaturách laikálních počítáme také introitus do universální filosofie slavného onoho starce . . . . cíl vědy laikální a cíl vědy náboženské je týž: horu, která leží mezi námi, kopati tak, abychom pracujíce dlouho proti sobě, jednoho dne se sešli.« Avšak není to v odporu s poslední větou závěru výše citovaného? a lze pojem vědy náboženské, jak tane spisovateli na mysli, sprostiti vnitřního sporu? *Kí.*

Svět jako vědomí a nic. Napsal L.... V komisi knihtiskárny Em. Stivína v Praze 1904. 163 str., za 2 K.

Anonymní spis tento hlásí se již názvem za protějšek hlavního díla Schopenhauerova. Je výrazem absolutního subjektivismu (idealismu), pokládajícího všecky věci a jevy za totožné, za pouhé stavy vědomí subjektu. Na základě toho auktor pokládá vše za fikci, neuznávaje hodnot a rozdílů kvalitativních. Vše měří a oceňuje podle kvanta síly, a tomu stanovisku přizpůsobuje Spencerův evolucionism i filosofii Nietzscheovu, která stojí mu ostatně nejblíže. Kdežto Nietzsche odmítnuv Schopenhauerův pesimism spojil jeho filosofii vůle s theorií vývojovou a hlásá nadčlověka budoucnosti, spisovatel této knihy odmítá evoluční názor o člověku jako koruně tvorstva a spojuje Schopenhauerův pesimism

Digitized by Google

s Nietzscheovským kultem síly a tvrdosti v tento světový názor: Protože hodnota věci tkví v kvantu aktivní síly, kterou věc ta představuje, jsou vrcholem zemské přírody kočkovitá zvířata (starý názor o lvu jako králi zvířat), kdežto opice a lidé jsou vůči nim slabší. Pouze nejvyšší lidé se jim celkovou silou vyrovnají. Pro veliké rozdíly v síle jsou mezi lidmi ohromné rozdíly — nadčlověk byl již mnohokráte dosažen. Tento aristokratism a kult geniů spisovatel důsledně rozšiřuje i na národy, rozlišuje je v nízké a vysoké. Cena jich ovšem řídí se dle ceny jednotlivců, z nichž se skládají, a tak jest možno, že malý národ překoná velké. Psychologické a sociologické, též praktické aplikace těchto principů zabírají největší část knihy. Za nejvyšší duševní stavy auktor pokládá stavy umělecké, za nejvyšší činnost metafysiku. Exaktní vědy cení nízko, systematické budování filosofie zavrhuje. Píše v aforismech,[1]) pokládaje předmět filosofie za alogický a umělé vnášení logiky do něho (systém) za absurdní z důvodů noetických. Důsledně až k jednostrannosti trvaje na základním hledisku absolutní ideality, fiktivnosti a identity všeho, pokládá za jediný výklad jevů mechanism, a hmotu i smysly má za výtvor ducha, který jest nesmrtelný ještě spíše nežli hmota; hlásá absolutní totožnost fysiky, chemie, fysiologie i filosofie, a nutnost, aby vědám těm předcházela psychologická analysa myšlení. Filosofie jeho vrcholí v naprosté skepsi, popírající tvrzení o skutečné existenci světa — svět je »vědomí a nic« — a v nihilismu theoretickém i praktickém, neboť dle něho všecky jevy navzájem se ruší a paralysují v nic, všecko je lhostejno.

Vyvrácením skepse té, jako u Humea, i zde je prakse. Auktor jeví velikou pozorovací schopnost. Jeho sloh je silný, často dochází k paradoxům a výrazům svrchovaně drastickým. Jeho myšlenky jsou nejen formulovány, nýbrž i prožity a bezohledně vyjádřeny. V knize je mnoho odporů, většinou však jen slovních, vzniklých aforistickou formou. V mnoha ohledech kniha zajímá shodami s Kramářovou »Hypothese der Seele«, jakkoliv auktor ji nezná a v principech se od Kramáře liší. V české literatuře jest nejúplnějším výrazem názorův aristokratického směru, zastoupeného hlavně Moderní Revuí. *E. Chalupný.*

Dr. Vlastimil Kybal. M. Matěj z Janova. Jeho život, spisy a učení. Číslo XVII. Spisů poctěných Jubilejní cenou Král. České Společnosti Nauk v Praze.[2])

Uplynula celá řada let, než uskutečnilo se aspoň částečně přání projevené v jednom ročníku zaniklého Athenaea, by došlo k vydání »Reguli« Matěje z Janova. V knize Dra Kybala podává se nám obsah Reguli v obšírném výtahu. Rozdělení knihy dáno je podtitulem. Nás zajímá Matěj z Janova hlavně jako reformátor. Náleží k t. z. předchůdcům Husovým. Matěj z Janova je synem své doby. Styk s Milíčem, studia na universitě

[1]) Psáti filosofii v aforismech jest, nepodal-li auktor systematických spisů jiných, v nichž by se these své byl pokusil odůvodniti, vždy vadou a důkazem, že spisovatel zůstal na povrchu, nedomysliv svých myšlenek. *Ki.*

[2]) V Čes. čas. hist. roč. XI. str. 373 a n. vyšla z péra autorova studie o Matěji z Janova.

Digitized by Google

Pařižské a zvláště životní zkušenosti mnoho působily na vytváření se povahy Matějovy. Ty pak vedly u něho ke konversi.

Tak jako u Miliče postřehl božské poslání a božskou inspiraci, pocítil je i u sebe. M. Matěj kráčí v šlépějích »svatého Miliče«. Denně káže, zpovídá a spisuje. Stává se v ě d o m ý m pokračovatelem v reformním díle jeho. Se zpovědnickou praxí souvisí u Matěje z Janova myšlenka častého přijímání svátosti oltářní. Myšlenkou touto duševní a náboženský vývoj Matějův je vyvrcholen: pozbyl víry v samostatnou reformu kleru. Proto se obrátil k lidu; více věří v »reformu lidu«. Té chce docíliti častým přijímáním svátosti oltářní. Ve svátosti oltářní spojuje se člověk s Kristem. Toto spojení je svátostné a duchovní. Častým přijímáním svátosti oltářní člověk přechází nebo se přetvořuje podle ducha v Boha, což se děje odíváním se Kristem Ježíšem čili asimilováním se Ježíši v duchu a pravdě, v ctnostech a životě, v skutcích i slovech. Základ této mystické ideje spočívá v Matějově církevním realismu, který je ve shodě s jinými theology-mystiky, na př. Hugonem ze sv. Viktora, Tomášem z Akvina a j.

Než idea tato jest také ve shodě s Matějovou ethikou, již charakterisují asketicko-transcendentní zásady jeho, nalézající výrazu v myšlence kříže.

Po této stránce najdeme vnitřní příbuznost mezi morálkou Milíčovou a Matějovou. Dr. Kybal stopuje myšlenku častého přijímání v církvi křesťanské až do 14. st. Byli to hlavně mystikové, kteří vyzývali k častému přijímání svátosti oltářní. V Italii byl to Šimon de Cassia, (který dle některých měl vliv na Miliče) a Savonarola, ve Španělích Vincenc Fererius, v Nizozemsku Gerard Groot, v Čechách Milíč a Matěj z Janova. Tvrzení, že by Matěj z Janova hlásal kalich, je mylné. To dokázal již prof. Kalousek ve své práci »O historii kalicha v dobách předhusitských« (roku 1881). Tvrzení to udržovalo se v literatuře husitské, bratrské a protestantské. Dokonce pak v době 16.—18. st. pokládán jest Matěj z Janova za jednoho z »obhájců řeckoslovanského«. Rovněž neprávem.

Reformní snaha Matějova jeví se v tom, že zavrhuje ospravedlnění života náboženským formalismem, zevnějškovostí a mnišským svatouškovstvím. Žádá ospravedlnění čistou láskou, prostou čili holubičí a zachováváním užitečných přikázání milosrdenství a spravedlnosti. U Matěje z Janova jeví se odpor proti nezřízenému kultu obrazů a soch svatých. Přísné kritice podrobuje mravní stav tehdejší církve, udává naproti tomu positivní ideály křesťanského života, má určité návrhy k reformě současné církve: chce vrátiti církev Ježíše Krista jejím zdravým a jednoduchým počátkům.

Na Matějův názor o církvi působil sv. Augustin, Hugo ze sv. Viktora, M. Vilém ze St. Amour, sv. Tomáš z Akvina a Milíč. Dle Matěje z Janova jen praví křesťané, mající ducha Kristova a žijící podle příkladu jeho, jsou údy církve svatých, kdežto špatní křesťané jsou mrtví údové, kteří smrtelným hříchem vylučují se sami ze společnosti svatých. Tedy Matějovu církev svatých nesmíme pojímati ve smyslu duchovně transcendentním, nýbrž ve smyslu empickém a ideálně ethickém.

Třeba tedy, jak již svrchu řečeno bylo, Matěj z Janova kalicha nehlásal, přece jenom je možno postřehnouti mezi těmi, kdož se prohlašovali pro časté přijímání svátosti oltářní a těmi, kdož se znali ke kalichu,

Digitized by Google

organické a vývojové spojení náboženského hnutí českého 14. a 15. st. Také není možno si mysliti, že by Matěj z Janova, třeba nemáme o tom přímých zpráv, nepůsobil na pozdější hnutí náboženské, zvláště na Husa.

Knihou Dra Kybala jsme Matěje z Janova teprve poznali. Dosud měli jsme o něm mínění upřílišené. Již ta nedůslednost jeho zaráží. Neměl tolik síly, aby se vyjasnil, ujednotil, upevnil i morálně. Nejeví se u Matěje z Janova »harmonie slova a skutku«, která podiv budí u Husa. Než přes to náleží Magister Parisiensis, »vir doctissimus« své doby, pokrokové theologii předchůdců reformačních. *Jos. Pešck.*

H. Poincaré, **La Science et l' Hypothèse.** Paris 1904. **La valeur de la science.** Paris 1905.

I. Znamenitý francouzský mathematik, známý četnými a důkladnými studiemi mathematickými, dokazuje v přítomných pracích, jak ukvapeně soudí ti, kdož se domnívají, že věda nám dává plnou pravdu, že vědecká logika je neklamná, vědy mathematické a fysické jisté.

Zkoumáme-li a přemýšlíme-li hlouběji, praví Poincaré, poznáváme, že nejpřednější místo v každém vědění zaujímá hypothesa; že nepřevládá pouze snad při záhadách biologických, psychologických, morálních a vůbec filosofických, nýbrž i při počtech a experimentech.

Je více druhů hypothes: hypothesy, jež se opírají o výzkumy mathematické a experimentální; hypothesy, jež přispívají k upevnění poznávání; konečně nepravé hypothesy, zakuklené definice a úmluvy. Tyto poslední nejvíce zajímají auktora, ježto se s nimi potkáváme v mathematice a z nich většina věd mnoho čerpá. Není nám možno učiniti si pojem o čísle, velikosti, prostoru, síle, látce, než dle hypothes zcela libovolných, jež nám neoznačují skutečnost, nýbrž jsou pouze vhodnými pomůckami, abychom si mohli představiti skutečno. Není skutečností, co nám označují ony pojmy čísla, velikosti, prostoru atd., bez nichž ovšem ničeho si nedovedeme představiti, t. j. ničeho bychom nevěděli: věříme jim a užíváme jich ze zvyku. Na př. prostor poznáváme snad smysly? Nikoliv! Kdybychom, praví Poincaré, žili neb přešli v jiný svět, t. j. ve svět neeuklidovský, pojímali bychom a definovali prostor zcela jinak. — — Ve fysice a chemii máme jiný zase druh hypothes, jež vedou nás k induktivním úsudkům, založeným obyčejně na počtu pravděpodobnosti. Třeba jen vzpomenouti na hypothesy v optice a elektromechanice, jak je stanovili Fresnel, Maxwell, Hertz atd. —

Spis »Věda a hypothesy« měli by čísti jak vědci, tak filosofové: první, aby nepohlíželi na vědu s přílišným absolutismem, druzí, aby neztráceli se v mlhách abstrakcí a poznali nebezpečí dedukce.

II. Jakoby pokračováním tohoto díla je další spis Poincaréův »La valeur de la science«. Auktor zkoumá tu a kritisuje psychologické počátky a konce idejí času a prostoru, provisorní a náhodný karakter přírodních zákonů a rozumových systémů přírodovědeckých.

Pronikavá pozorování Poincaréova čteme s tím větším zájmem, ježto nezabíhá, ač je tu vlastně, jak patrno, na poli čistě filosofickém, v úplně abstraktní spekulaci, nýbrž i při rozboru pojmů ukazuje positivního ducha

Digitized by Google

počtáře a experimentátora. Nezkoumá tedy abstraktní hodnotu těchto pojmů, nýbrž hodnotu, jakou mají v mluvě vědecké, t. j., když přispívají rozumové a systematické zkušenosti, nikoliv zkušenosti spontanní a empirické.

Poincaré končí obranou objektivní hodnoty vědy a jejich zákonů proti výstřednímu relativismu některých filosofů, jako je Le Roy, s nímž otevřeně polemisuje a dokazuje zcela jasně, kterak každé naše vědění je v jistém smyslu relativní, ale ne subjektivní a tak relativní, že by nevyjadřovalo naprosto žádných pravdivých a skutečných vztahů věcí. — *Krt.*

Dr. J. Reinke: **Die Welt als Tat.** Umrisse einer Weltansicht auf naturwissenschaftlicher Grundlage. Dritte Auflage. Berlin, Verlag von Gebrüder Paehel, 1903, str. 492 + XIV.

Co jsou počitky? Jsou značky, jimiž mluví s námi věci (21), jsou pochody, jež přivádějí objekt do našeho vědomí. Představy jsou závěry, jež činíme o světě dle svého smyslového pozorování (Sinneswahrnehmung 21), jsou obrazy v našem vědomí, jsou čarami, jež tento obraz tvoří, jsou obrazy věcí o sobě »der Dinge an sich« (27). Jsou reální, jako na př. kniha, stůl, lidské tělo, a symbolické, jako na př. duše, síla, hmota, atom (86). Představa je k představovanému v tom poměru, v jakém je popis k předmětu popisovanému. Nejsou jevy libovolnými, nýbrž jsou spolu i obrazem objektu, který je tvoří. Než, vnímáme správně? Vrozena jest nám všeobecná způsobilost správně vnímati; v jednotlivých případech však se musíme učiti činnému osvědčení této všeobecné způsobilosti. Rozum náš tou měrou ovládá správně počitkové značky, že z nich povstávají přibližně příhodné obrazy věcí a dění, jež dostatečně poučují nás o světě vnějším (23). O tom, že naše představy jsou správny, poučuje nás jednání naše; ze správnosti jednání svého můžeme usuzovat na správnost svých představ, jež byly podmínkou jednání. Rodíme se sice bez představ, ale rodíme se se schopností představy tvořiti, což děje se zkušeností (30). Proto není pro nás vnější svět nepoznatelný ani nadsmyslný; svět není pouze naší představou, nýbrž jest i objektem reálním, přístupným našemu poznání. Pojítkem mezi věcmi-jevy a mezi věcmi o sobě (Dinger an sich) jest akomodace našeho smyslového orgánu k postřehu či pozorování a správnému pojímání věcí (32). Součástkami přírody je i čas a prostor, prostředí, v němž se věci pohybují. Čas jakožto prostředí dění jest nedefinovatelný a lze jej pouze prožít; prostor značí jednotku, jež nedá se vyložit, nýbrž pouze měřit (34). Čas i prostor přísluší také světu vnějšímu, existovaly by i tehdy, kdyby neexistovala ani jediná bytost nervy opatřená (37). Nazírání prostorové a časové tkví v našem rozumu nejpevněji, tak se »vžilo«, že v něm stále myslíme. Také představa času a prostoru spočívá na zkušenosti (41). Veškeré jevy přírodní snažíme se seznati a vysvětliti a to pozorováním a přemýšlením, kteréžto dvě cesty nedají se od sebe odloučiti; poznání naše jest však omezeno. Pochopitelno jest nám vše to, co se nevymyká chápavosti rozumu našeho; nepochopitelnými jsou nám základní síly přírodní, jichž působení chápeme v jejich resultátě. Ale to, jak působí, nechápeme. Z toho však nelze usuzovati, že příroda jest principiálně nepochopitelna, právě tak jako nelze tvrditi,

Digitized by Google

že jest principiálně a bezpodmínečně pochopitelna. Pokud jest pro nás svět pochopitelný, potud jest pro nás i vysvětlitelný.

Veškero dění v přírodě jest účinem příčiny, čili všechny změny v přírodě jsou vázány podmínkami. Z příčiny poznáváme vždy jen podmínky částečné (Partialbedingungen); pravá příčina vymyká se právě tak našemu názoru jako nekonečný prostor. Dění vysvětlujeme kausálně, a kde kausální vysvětlení nestačí, přičiňujeme vysvětlení teleologické; teleologie jest předmětem bádání, jako kausalita, jest i stejně oprávněna jako kausalita. Účelnost není pouze formou lidského nazírání, nýbrž jest v jistém smyslu přírodním zákonem; jest immanentní. Mimo kausalitu není možno popřít ani náhodu v přírodním dění, ježto v každé náhodě jsou obsaženy příčiny a nutnosti (61). Náhoda a kausalita se také nikterak nevylučují; spíše by se mohla zvát náhoda speciálním případem kausality. Avšak účelnost nutně vyžaduje někoho, kdo by účel stanovil, tudíž žádá inteligentní vůli jakožto svého průvodce. Cílem vědy jest pravda; než pravda není identická se skutečností, nýbrž značí pouze skutečnost v zrcadle našeho pojímání, reflex skutečnosti v našem vědomí — pravda jest produktem skutečnosti a naší mohutnosti pozorovací. Ale byť byla pravda třeba jen parafrasí skutečna, přece jest na skutečnu úplně závislá a nutno ji tudíž přisouditi objektivní platnost (74). Absolutní pravdy existují jen v mathematice; ve vědě máme většinou pravdy relativní a subjektivní.

Základními složkami dění jest síla, látka a směr, prostředím je čas a prostor. Dění děje se drahou přímé zákonitosti. Jest však otázka, co jest podstatou života? Každý organism representuje spletitý komplex dění; tělo rostlinné a živočišné jsou materiální systémy neobyčejně spleté konfigurace (159). Ale při pozorování jich zbývá přece jakési x, jež se nedá vysvětlit ani fysikálně, ani chemicky; toto neznámé x jsou dominanty, jež nemohou z energií ani povstat, ani v ně se přeměniti, jež působí v mezích kausality za účasti sil přírodních, na něž vliv mají, dle zákonů přírodních. Ve všech případech řízeny jsou energie dominanty. Dominanty jsou v organismu silami druhého řádu, jsou abstrakci, symbolem pro jevy právě tak jako pojem síla, hmota atd., jsou jaksi opisy jevů personifikací řídících hybných sil (Triebkräfte), jež nedají se zařadit pod pojem energie. K nim patří i zvířecí instinkty, t. j. podle Reinkeho zděděná »Kunstfertigkeit«. Dominanty působí jistý druh oduševnění materiálního podkladu; možno zvát je silami inteligentními, ježto výkony jejich v organismu dají se srovnati pouze s výkony mnohostranné a kromobyčejne inteligence. Účelné a rozumné dění dominantů v organismech nutí k závěru, že organismy děkují za své bytí transcendentní inteligenci, jež liší se nesporně od inteligence člověka, jež však se chová analogicky jako lidský rozum; možno ji tudíž zváti kosmickým rozumem, duší světovou (Weltseele). Kosmický rozum není vázán ani časově, ani prostorově; pro nás je nerozluštitelným problémem. Působí t o l i k o v mezích zákonů přírodních prostřednictvím sil přírodních, působí přesně v mezích kausality jsa sám nejvyšší kausalitou, nejvyšší příčinou existence organismů.

Prvními organismy byly pravděpodobně buňky, jež opatřeny byly dominanty; tyto pak působily další vývoj. Fylogenetický vývoj vysvětluje se různě. Darwin snaží se ho vysvětliti theorií selekční (přírodní výběr v boji o život). Druhy nejsou mu ničím stálým, nýbrž podléhají změnám,

Digitized by Google

jejichž podmínkami jsou především selekce, dědičnost získaných vlastností a konečné vliv vnějších podmínek. První organismy jsou Darwinovi daným počátkem, Archimedovým bodem, jejž potřebuje, jehož základ však mu stačí, aby z něho vyvodil selekčním principem bohatý rostlinný a živočišný svět, jak ho dnes známe. Dle theorie Lamarckovy byly původně jen zcela jednoduché formy rostlinné a živočišné; ty se neustále zdokonalovaly, až z nich byly dokonalé typy. Prvotní formy rostlinné a živočišné vyvolalo v život praplození, jež odehrává se neustále. Stálou přeměnu (Umbildung) podmiňoval princip neustálého vývoje z forem nižších ve formy vyšší, a princip přizpůsobení se změněným podmínkám životním: oba principy se kombinují. Nägeli snaží se vysvětlit fylogenetický vývoj »theorií přímého působení« (Bewirkung). Změna organismů je dle jeho názoru výsledkem vnitřní nutnosti, jíž směřuje k určitému cíli; vnější vlivy mají význam podružný. Podporou theorie Nägeliho jest hypothesa idioplasmy s množstvím micel; ale idioplasma jeho je pouhá fikce. Weismann klade hlavní důraz na princip selekční (Germinalselektion). Důležitou funkci má při tom zárodečná plasma, v níž jsou »biofory«, jež tvoří »determinanty« a tyto zase »idy«. Rozmnožování děje se množením »id«. Reinke přijímá první organismy za dané jako Darwin, připouští proti Lamarckovi, že jen jednou byly vyvolány v život organismy postrádající předků; dnešní druhy povstaly dle něho genealogicky ze společných forem rodových (Stammformen). Příčinou vývoje je střídavé působení vnitřních a vnějších podmínek vývojových; vnitřními podmínkami jsou vývojové dominanty (Entwickelungsdominanten), vnějšími podmínkami je vliv klimatu a půdy, světla, tíže atd.

Reinke nevidí se svého theistického stanoviska protiv mezi stvořením a vývojem, ježto vývoj nikdy nemůže být původcem organismů. Odmítá jako přírodopisec i monism, který jest mu pochybeným pokusem pochopiti svět, a nenalézá žádné příčiny, jež by nutila k přijetí monistického světového názoru; zamítá i pantheism a atheism, jenž značí mu návrat v barbarskou dobu předmojžíšskou. Uznávaje kosmický rozum, stojí na stanovisku dualistickém; bůh značí mu dle Göthea něco transcendentního na rozdíl od přírody, ale zároveň něco, co immanentně v přírodě působí, jest to symbol pro souhrn inteligentních, tvůrčích sil, jež jsou zároveň transcendentními i immanentními. Spis rozvádí do podrobna zásady, jež Reinke v hrubých rysech načrtl ve spise »Philosophie der Botanik« (Č. M. VI. č. 6.); psán jest neobyčejně poutavě a jest důležitou pomůckou pro ty, kdož jako neodbornici chtějí si získati jakýsi názor o vědě přírodní. Rozpadá se v patero oddílů, z nichž první (kap. 1.—9.) jest úvodem, oddíl pátý (kap. 34.—36.) náboženským vyznáním auktorovým. *ak.*

Dr. Hermann Swoboda: **Studien zur Grundlegung der Psychologie. I. Psychologie und Leben. II. Assoziation und Perioden. III. Leib und Seele.** — Leipzig und Wien. Franz Deuticke 1905. 3 K.

Auktor vychází od nepochybného fakta, že záliba v studiích psychologických neustále roste, ba že nynější století lze označiti přímo věkem psychologickým. Vidíme, jak všecko umění, hudba, malířství, ale jmenovitě poesie se subjektivisují a individualisují: lidstvo cítí takořka neodola-

Digitized by Google

telnou potřebu »se vymluvit«. Vznikl docela nový druh románu, v němž není děje, ale jenž složen z více méně změněných deníků, v němž auktor neskrývá se více za některou osobou svého výtvoru, ale vystupuje zcela otevřeně s vlastním já (9). Ale z tohoto nepopíratelného ruchu a zájmu duševědného vědecká psychologie dosud těžila a těží málo (14 sl.); je v ní samá synthesa, samá obecnost a abstrakce, věčná, neplodná diskuse o několika konstantních problémech. Psychologie dostala se na scestí a to vinou věd přírodních, jež chtěla napodobiti po stránce methodické, je to psychologie mosaiková či atomistická (17), pro poznání individuálního člověka zcela bezcenná (19). »Langweiligkeit, das ist die Signatur der modernen Psychologie; uns interessiert nicht nur der Mensch, sondern auch die Menschen. Die gegenwärtige Psychologie beschäftigt sich mit dem Durchschnittsmenschen, Durschnittsziffern, Durchschnittszeiten, Durchschnittsmassen.« A tak je prý již od dob Aristotela, prvního Herbartovce (22) a jen u kriminalistů a psychiatrů vidíme jakési nesmělé známky obratu.

Vadou základní je, že nynější psychologie jako vědy přírodní všude a všude hledá jen zákonnost, všude vztahy kausální, tedy nezměnné: »Die grössten intellektuellen Opfer werden dem Götzen der Kausalität gebracht« (25). Odtud taková záliba v asociaci zvl. podobnosti, jež se stává vůdčím principem, dokladem čistě psychické kausality: představy běží takořka po niti asociace dále. Ale spontanost má v našem psychickém životě daleko větší úkol než se dosud tušilo. Vedle a proti představám asociací spojeným jsou představy volné (freisteigende), jež objevují se v mysli naší spontaně a to v určitých intervalech či periodách (25). Zákony těchto period nejsou dosud přesně známy, ale Swoboda nepochybuje, až se je podaří zjistiti, že způsobí v psychologii takový obrat jako zákony Keplerovy a Newtonovy v astronomii.[1])

A tak druhý oddíl svých studií věnuje auktor periodicitě jevů psychických, o níž jednal již ve spise Die Perioden des menschlichen Organismus (Leipzig 1904). Již před ním prý Wilhelm Fliesz pozorováním celé řady případů klinických zjistil, že symptomy chorob vracejí se v periodách 23 neb 28 dní (po případě násobků); první periodu nazval mužskou, druhou ženskou (shoduje se se známým úkazem pohlavně dospělé ženy). Nyní Swoboda ukazuje, že nejen všecken organism náš jest v rhytmickém střídání, nýbrž že také představy, city a snahy vracejí se v těchto periodách samy sebou, a uvádí toho na 50 dokladů (hlavně snů a vzpomínek vlastních i cizích). Dle toho prý jednotlivé představy pohybují se v duši naší jako kapky vlny nahoru a dolů: na vrcholu vlny jsou plně vědomé, na cestě k nejnižšímu bodu blednou, až stanou se docela nevědomé (74). V oboru duševním platí prý podobné zásady rozvoje periodického jako v oboru těl: jako organism vzniká postupným diferencováním z chaotického stadia počátečného, tak také myšlenka dávno, než se objeví v úplné dokonalosti, a než se jí podaří přesně formulovati, čas od času vynořuje se v zárodcích svých, brzy zřetelněji, brzy temněji. »Auch in der Psychologie gibt es nun eine Entwicklungsmechanik und

[1]) To je patrně ozvuk známého Millova přirovnání zákonů associačních a gravitačních.

Digitized by Google

einen von ihr herbeigeführten Phänomenenwandel« (78). Tak periodicita jevů psychických vede k požadavku nové, organické psychologie, jež musí nahraditi dosavadní atomistickou, jak prý tušil již kdesi Spencer (uvádí se citát z jeho autobiografie).

Ale Swoboda ještě v jedné věci jest nespokojen s moderní psychologii, a to s výkladem poměru těla a duše, resp. s psychofysickým paralelismem. V té věci prý přeceňuje se význam velikého mozku a lokalisace jevů duševních v jeho kůře, neboť i kdyby se podařilo všecky jevy v něm nepochybně umístiti, není z toho žádný zisk pro paralelism, jenž přec jen zůstane pouhým postulátem (95). I když vím, jaký fysiologický jev odpovídá psychickému, není tím tento přece vyložen, ba vlastně tento, jejž chci vyložiti, jest již předem sám o tolik jasnější, že osvětluje i onen, jímž jej vyložiti chci: to, co dobře znám, představuji si na pohled ve formě neznámé (97). Je tu špatná formulace otázky, je tu pouhý pseudoproblém (98): »Das zur Erklärung Herangezogene ist kein Datum der Erfahrung, sondern etwas Konstruiertes, im besten Falle etwas gut Möglichesc (99). »Die physiologischen Vorgänge, die man zur Erklärung psychologischer Phänomene und äusserlicher Krankheitssymptome heranzieht, erklären deswegen nichts, weil sie selber, bei aller ihrer Determiniertheit, der Erklärung bedürfen (104). — Swoboda proto konečně pronáší přesvědčení, že problém poměru těla a duše lze řešiti jen způsobem, jejž naznačil R. Avenarius ve své Kritik der reinen Erfahrung (srv. Č. M. V. 43 sl.): tento jeho paralelism prý jest prost všech spekulativních elementů, jest ryze empirický, jak se vlastně u zakladatele empiriokriticismu rozumí samo sebou (113).' —

Připojím k tomu několik kritických poznámek. Není mi především jasno, jaká by měla dle Swobody býti pravá psychologie, která by čerpala z oněch subjektivních projevů lidské duše, jež cítí potřebu »se vymluvit«. Nelze přece prostě to, co básník v románě, umělec výtvarný v obraze neb soše vyjádřil, přenášeti do psychologie, má-li tato vůbec zůstati vědou. G. Villa (Einleitung in die Psychologie der Gegenwart 1902, 163; srv. i 2 a 97) dobře ukazuje, že v psychologickém románu jest mnoho lživědy, podobné literárnímu diletantismu psychologie t. řeč. vnitřního smyslu: myšlenky, které auktor románu pronáší, jsou sice často velmi interesantní, ale nemají víc než cenu esthetickou. — Psychologie jako každá věda musí zůstati na jisté výši obecnosti a abstrakce: bude i na dále čerpati ze subjektivních stavů nitra, ale musí je přece zpracovávati a pořádati methodou vědeckou. Chtíti, aby psycholog prostě přejímal obsah románu neb denníku jednotlivého člověka, jest stejně oprávněno, jako chtíti na botanikovi, aby popisoval jen určitý exemplář rostliny. Při tom se ovšem mlčky předpokládá věc, která přec se nerozumí sama sebou, že básník vskutku dovede pozorovati stavy svého nitra a že je dovede také vskutku zachytiti a sděliti.

Pokud tvrzení Swobodových o periodicitě se týče, rozhodně auktor přestřeluje a upřílišňuje. Hledati periodicitu v organismu lidském hrozí státi se pomalu modou. Nejen Fliesz, jejž Swoboda cituje, ale i mnoho jiných, ukazuje na občasnost jistých úkonů lidských. Nejen dýchání a oběh krve jsou periodické, nýbrž také vzrůst těla (Leop. Treitel v Z. f. P. VI., 135 sl. dokazuje to na vzrůstu těla školních dětí; pod. prý

Digitized by Google

plyne z tabulek Graupnerových dle Laye v časopise Die experimentelle Paedagodik I. 106 pozn.). Dr. Havelock Ellis (Geschlechtstrieb und Schamgefühl, übers. v. Julia E. Kötscher, Würzburg 1901) pronáší domnění — zatím jen na sobě pozorované — že také u muže jisté pohlavní úkazy jeví se v periodách ročních, měsíčních a týdenních. Lay W. A. z mnohých pokusů abstrahoval tvrzení, že »psychická« energie člověka vlnovitě kolísá průběhem dne, týdne, roku (Experimentelle Didaktik I., Wiesbaden 1903, 406. sl.) a užívá toho tvrzení proti snahám těch, kdož chtí zaváděti vyučování na jednu zápřež. A tak není Swoboda osamocen: novum u něho jest jen, že mluví o periodicitě jevů psychických a chce tak dokazovati existenci volných představ (v jiném ovšem smyslu než na př. Herbart neb Höffding). Ale lze snadno ukázati podrobnou analysí jeho příkladů (aspoň veliké jich části), že i tu jde nanejvýš o periodické úkazy tělesné. Tak, když student z university v Grenoblu (Swobodův příklad 12. na str. 47) stěžuje si na periodické píchání na prsou a obavy, že má plicní neduh, je tu přece odvislost od organismu zcela patrna. Že je tu úzká souvislost s tělem, je nepřímo vidno i z poznámky na str. 57, že periody psychické nejsou vždy docela přesné, jako prý Fliesz pozoroval také při úkazech tělesných. To je ovšem zároveň methodicky povážlivé: neboť jaká to pravidelnost, když se opět připouští (na př. 35, 38, 56), že perioda může se zkrátiti neb prodloužiti třeba o celý den? Vůbec pak délka period je dosti nestejná a rozmanitá (brzy 23, brzy 28 dní, ba i 7 a 14 let; s druhé strany zas jen 18, u něho samého dokonce jen $17^1/_2$ hodin!). Jestliže konečně sám praví (75): »Bei genauerem Zuschen kehrt eine Vorstellung nie ganz unverändert wieder«, patrno, že v leckterých jeho příkladech asi periodicita jest, protože ji hledati chtěl, a že možnost iluse paměti, tak časté i v normálním životě, není dokonce vyloučena. Proto rozhodně jest upřílišen výrok (Vorwort VI.): »Immer mehr zeigt es sich, dass die Periodizität ein wahres Zentralproblem ist, von dem ausgehend man zu neuen Einsichten über das Oberflächlichste und über das Tiefste der menschlichen Natur gelangt.«

Konečně nelze ani jeho polemiky proti paralelismu přijmouti bez námitek. Praví-li (str 103): »Von zwei Vorgängen, die vollständig parallel gehen, kann keiner den anderen erklären, sondern sie bedürfen alle beide der Erklärung durch etwas Drittes«, bylo by lze snadno ukázati, odkud tato námitka o témž X viděném ze dvou stran vzata; ale není pochyby, že tu Swoboda v paralelismu vidí víc, než v něm empirik-psycholog vidět musí. Wundt dobře kdesi pravil, že paralelism jest jen empirické stanovení (Feststellung), že jevům psychickým odpovídají jisté jevy fysické a fysiologické. S druhé strany je patrno, že Swoboda o paralelismu mluví napořád jako by co nejtěsněji souvisel s lokalisací jevů duševních ve velikém mozku (zvl. 95 sl.); vymezuje jej tedy rozhodně příliš úzce.

Celkem spis Swobodův podává dosti cenného materiálu psychologického, ale závěry, které z nich auktor vyvozuje, dojista nejsou nesporné.

Kd.

Die Philosophie im Beginn des zwanzigsten Jahrhunderts. Festschrift für Kuno Fischer unter Mitwirkung von . . . . . herausgegeben von W. Windelband. 2 díly. Heidelberg 1904, 1905 (str. 186, 200) za M. 10·40.

Digitized by Google

K 80. narozeninám koryfeje historiků filosofie, heidelberského Kuno Fischera (23. července 1904), vydala řada jeho žáků a ctitelů uvedený spis, který snaží se charakterisovati ráz, stupeň a výhledy jednotlivých nauk v obor »filosofie« (v širokém, zastaralém smyslu toho slova) pojímaných. Rozumí se samo sebou, že při takovémto vystihování celkového rázu, method i budoucích drah, na př. psychologie, ethiky, filosofie dějin atd. jest nemožno nenarýsovati stručně hlavní etapy a směry dosavadního vývoje příslušné oné disciplíny, a proto také všichni spolupracovníci tímto způsobem snažili se pragmaticky i historicky načrtati povahu dnešních oněch nauk »filosofických«. V tom se tedy shodují, jakož i dále v bodu jiném, že přidávají na konec instruktivní přehled hlavní literatury, buď jednotlivých fasí vývoje anebo jednotlivých směrů oné nauky, jejíž obraz »ve 20. století« před tím nakreslili. Jinak arci ve způsobu a dovednosti, jak který ze spolupracovníků provedl svůj úkol, značně se rozcházejí. Nejvýše bych cenil charakteristiky Wundtovu a Windelbandovy. Wundt podává nástin vývoje psychologie od století 18., asociační psychologii, psychologii Herbartovou a Benekovou až k moderní psychofysice a esthesiologii i jiným směrům novověké psychologie; způsob i hledisko jeho arci jest shodné s dřívějšími výklady téhož auktora: experimentální psychologie s jedné a sociopsychologie (Völkerpsychologie) s druhé strany jsou mu vlastními »vymoženostmi nové psychologie«. Windelband napsal stručný přehled dnešního stavu logiky (i noetiku v to zahrnuje ovšem) a ve II. svazku (teprve za rok po jubileu vyšlém!) podobný, ale pěknější ještě nástin dnešní historie filosofie. Po těchto přehledech bych kladl co do propracovanosti a instruktivnosti jim nejblíže stať Arnošta Troeltsche o filosofii náboženství (I., str. 104—162), dále stať Jindř. Rickerta o filosofii dějin (II., str. 51—135), Emila Laska o filosofii práva (II., str. 1 nn.) a Karla Groosa o esthetice (II., str. 136—174). Nejméně cennou, protože nevyčerpává, tuším, ve třech svých odděleních (ethický dogmatism, imoralistický individualism a kritická ethika) celé rozmanitosti moderní ethiky, zdá se mi skiza Bauchova (I., str. 54—103); také bibliografický výbor uvedený vykazuje příliš mnoho mezer a omezil se jen na spisy německé! V čelo sborníku položena jest příležitostná trojdílná báseň od Kantovce O. Liebmanna, ne nezdařile složená v metrech antických. *Č.*

PŘEHLEDY ČASOPISECKÉ.

Вопросы Философии и Психологии. (Otázky filosofie a psychologie) 1904.

Patnácte let slouží výtečný moskevský časopis šíření idealismu na Rusi. Voprosy sice přijímají články všech filosofických škol a odstínů, než byvše založeny Grotem a majíce takého spolupracovníka jako Vl. Solovjeva, nemohly posléze státi se tím, čím jsou nyní, totiž mohutnou hrází proti positivismu a materialismu. Idealism byl před dvaceti lety na Rusi čímsi nemožným, ba směšným. Ale nyní má už dva velké časopisy — theoretický: Otázky filosofie a psychologie a praktický: Otázky Života. Filosofie z kruhu specialistů vniká do širokého obecenstva, vniká

Digitized by Google

v oné formě, která se zdála druhdy absurdní. Radujeme se z toho, avšak naše radost není nezkalena. Nezašel-li ruský idealism příliš daleko? neslouží příliš onomu bias of religion, o kterém jsme už mluvili?

Otázky ty, řekněme, nám trapné, ponecháváme si k důkladnější kritice; zde pouze ukážeme k hlavním článkům. Prof. L. M. Lopatin pokračoval, ale nedokončil posud svou stať počatou r. 1903: Vědecký názor světový a filosofie. Článek ten jest odpovědí na stať prof. Vernadského, uveřejněnou v č. 65. Voprosů. Z řady článků Lopatinových utvoří se celá kniha, o které snad budeme moci promluviti po dokončení článku.

Zvláště pilným spolupracovníkem jest kn. Eugen Trubeckoj (jeho bratr Sergěj Trubeckoj s Lopatinem jsou redaktory žurnálu). E. Trubeckoj v posledních letech dal velmi důkladnou kritiku filosofie Nietzscheovy, jeho bratr Sergěj napsal předlouhý traktát: »O nesmrtelnosti duše«, který zahájení již r. 1893. Zvláště ale obrátila na sebe pozornost ruských mystiků a idealistů stať A. Askoldova Na obranu zázračného (V zaščitu čudesnago), s kterým má některé body společné Losského Odůvodnění mystického empirismu. Podobným článkům, psaným ovšem velmi uměle a učeně, valné ceny nepřikládáme, ale ke karakteristice ruského novodobého idealismu a jeho cílů uvedeme slova hlavního zápasníka téhož idealismu z jeho obzoru v Otázkách Života. Bulgakov považuje článek Askoldovův za jednu z nejlepších prací v oboru filosofie hlavně pro smělost, hlubokomyslnost a důležitost otázky. Svědomitý positivism nesmí prý vyhnouti se nezdolné argumentaci Askoldovově. Nám se zdá, že jsou otázky a otázky. Některé z nich přece jsou na vždy odstraněny z filosofie vědy, ač nechceme-li se opět vrátiti k středověké scholastice. Což opravdu filosofie, přesné myšlení neučinilo žádný pokrok, což vskutku spletitá argumentace, vypěstěná v stěnách duchovních akademií, vždy znova a znova bude hájiti dávno už dobyté hradby? Týž Askoldov přísně posoudil, a zajisté mnohé výtky jsou úplně vhodny a spravedlivy, knihu Windelbandovu Praeludie, jež právě vyšla ve velmi dobrém ruském překladu, a domnívá se, že na dobro zničil novokantism Windelbandův; nám spíše se zdá, že oba mluví zcela jinými jazyky a že bylo by skutečným »zázrakem«, kdyby si porozuměli. Též článek Losského »namířen jest proti idealistickému ilusionismu různých odstínů v obranu »mystického empirismu«, postulujícího transcendentální realism, tak plodný v zájmu metafysiky. A což teprv stať S. N. Trubeckého o víře v nesmrtelnost; vždyť »nabývá zájmu už svým thématem, které nemůže nerozechvívat a nepřikovati k sobě pozornost myslícího člověka«. Rozluštění této otázky prý přímo vyplývá z obecného filosofického názoru na svět, který kn. S. Trubeckoj vyložil ve svých článcích Základové idealismu (Voprosy 1896) a jinde; tento názor světový jest velice příbuzný filosofii Vl. Solovjeva. Bulgakov má velkou radost z těchto tří článků (Askoldova, Losského, kn. S. Trubeckého), poněvadž v nich zvláště určitě vyjádřeny význačné črty ruského »idealismu«, zvěstujícího svůj hlas proti »kritickému« idealismu, panujícímu nyní v Německu. Rysy tyto jsou: transcendentní realism v gnoseologii a ontologii, spiritualism v metafysice, větší neb menší přiblížení ku křesťanskému theismu jakožto náboženství bohočlověčenství (zvláště oblíbené slovo v ruské filosofii) v náboženské filosofii. »Skutečným duchovním otcem ruského idealismu, jehožto úlohou

Digitized by Google

bylo vésti dále a rozvíjeti jej nynějšímu filosofickému pokolení, jeví se Vladimír Solovjev. A s radostí upozorňujeme, že nad stránkami filosofického žurnálu, který za živa nazýval sobě »blízkým«, nyní vznáší se jeho veliký stín.«

Ruský kritik Govorucha-Otrok ve zdařilé knize o poesii Korolenkově považuje svět za »čertův vaudeville«, pakliže pravdy zjeveného náboženství mohou býti ve svých základech otřeseny. Téhož čerta asi se bojí filosofové z Otázek psychologie a filosofie a proto s takým úsilím pomáhají duchovním akademiím v utvrzení svaté pravoslavné víry; ale pak snad jejich práce přece jest jenom trochu zbytečna, vždyť ruské duchovní akademie mají až nazbyt profesorů, kteří už dávno »dokázali« vše to, co přenesl Solovjev a za ním jeho stoupenci na zcela jiné pole. Z ostatních článků zasluhuje zvláštní pozornosti stať V. Čiža o Nemoci N. V. Gogola (v pěti knížkách 67—78); Gogol byl chorobným mystikem, jehož činnost za posledních let jeho života bezohledně odsoudil Bělinskij dopisem, známým už čtenářům Č. Mysli. Za poslední doby ruští filosofové-mystikové hledí rehabilitovati Gogola jakožto filosofa velmi hlubokého svým mysticismem, jakožto předchůdce Dostojevského a nové idealisticky-náboženské školy, proto jest zvláště záhodno na základě bohaté látky, podané Šenrokem v jeho knihách, a na základě bohaté korespondence, sebrané týmž Šenrokem, zkoumati povahu choroby Gogolovy, která počátku zbavila rozumu a pak i záhy přivedla do hrobu. Mnoho místa věnuje D. Viktorov rozboru filosofických názorů Arnošta Macha, jehož podrobil důkladné kritice též prof. Lopatin v článku uvedeném výše. Ostrou kritiku realistického názoru světového dal S. Bulgakov, o čem jsme už taktéž se zmínili; zde pouze podotýkáme, že sborník Očerki realističeskago mirovozrěnija vyšel nedávno v druhém vydání. Mnoho místa Voprosy věnují psychopathologii ruské literatury: sem náleží mimo článek o Gogolu a přednáška Šajkevičova v sedění Moskevského Psychologického Obščestva: »Psychopatologická methoda v ruské literární kritice«. Bogdanov opodstatňuje v nové stati »Psychický podbor« svůj empiriomonism, kterému už ve Voprosách bylo věnováno několik článků: Ideál poznání (Empiriokriticism a empiriomonism, pak Život a psychika, vše r. 1903), jakož i zvláštní spis »Poznání z historického stanoviska« 1901. Nám se zdá, že se tím počet »ismů« zveličuje bez zvláštního prospěchu pro filosofii. Poněvadž podstata těchto článků vyšla zvláštním vydáním: A. Bogdanov, Z psychologie společnosti, 1904, pak Empiriomonism, 1904, ponecháváme si bližší rozbor jich na dobu příští.

Litovati jest, že Voprosy pranic si nevšímají slovanské filosofie, následujíce v tom příkladu svých starších bratří »tlustých« žurnálů, kterým Slovanstvo vždy bylo a posud jest quantité négligeable. *J. Mikš.*

Österreichische Rundschau. Band IV. Heft 41. Dr. Hans Kleinpeter v článku »Die Aufgabe der Mittelschule in der Gegenwart« míní, že náprava středního školství jest možna za následujících podmínek. Především nutno střízlivěji pohlížeti na požadavek literárněesthetického vzdělání a střízlivěji posuzovati význam starověkého vědění pro dnešní lidstvo. Přeceňování esthetického vzdělání jest dítkem minulých dob, začínaje Ludvíkem XIV., kdy člověk byl posuzován jako uměl-

Digitized by Google

lecké dílo; moderní člověk však jest především mužem činu, práce. Má-li se tudíž za změněných okolností snížiti toto esthetické vzdělání, musí se tím spíše omezit vzdělání literárně-esthetické. Jestiť přehnaný požadavek, chce-li někdo sprostředkovati esthetické požitky cizí řeči, již se žáci stěží naučí, po případě vůbec nenaučí, když mateřštinou a výtvarným uměním možno získati daleko lepší úspěch. Jest přímo absurdností chtíti, aby žactvo znalo do všech podrobností výzbroj řeckou a římskou, aby znalo každý kůl, jehož se upotřebilo ke stavbě mostů; vojenští spisovatelé a básníci měli by se ze střední školy vůbec vyloučit.

Naproti tomu jest žádoucna na střední škole jakási koncentrace aspoň v tom smyslu, že středem vyučování stane se jistá skupina spřízněných odvětví vědy, k níž bude se odnášeti veškera intensivní práce žactva, kdežto jiné předměty budou spíše sloužiti k duševnímu občerstvení. Tomu musí ovšem odpovídat rozdělení vyšších tříd střední školy v několik oddělení. Dosavadní roztřídění v reálky a gymnasia nestačí; při reformě střední školy musí nastat ve vyšších třídách bohatší rozdělení. V jednom takovém oddělení mohlo by se vyučování koncentrovati na př. na odbory jazykově-historické, v druhém na odbory přírodovědecké, v jiném opět na mathematické; dnes věnuje se hlavní pozornost pouze odboru jazykově-historickému a druhé dva odbory jsou pouhou popelkou. Společných mohlo by být asi pět tříd (dnešní nižší reálka a gymnasium); moderní jazyky byly by buď nepovinnými nebo jen relativně závaznými. Formálním účelům sloužila by jedna základní řeč, na př. latina, italština, francština nebo angličina; ve větších městech mohlo by býti více takových ústavů, jež lišily by se pouze tím, že by měly různé základní řeči.

Kdežto úkolem vyšších tříd bylo by sprostředkování vědění, směřovaly by nižší třídy k tomu, aby si chovanci osvojili různé obratnosti a způsobilosti (péče o smyslové orgány a o umění pozorovati, kreslení a počty, výchova ruční zručnosti — důležitá pro medika, lékaře, zoologa atd.). Tím by byl dán i význam maturitní zkoušky, jež by se omezila pouze na hlavní předměty, a měla by za účel konstatovati, osvojil-li si chovanec potřebné vědomosti; dnešní maturitní zkouška nepodává záruky, že žák si osvojil předběžné vzdělání pro vysoká učení.

Na druhém místě třeba vzdáti se mylného názoru, že střední škola podává všeobecné vzdělání. Aby mohl někdo nabýti všeobecného vzdělání, k tomu mu jest především potřebí pokročilejšího věku, než v kterém chovanci studují na střední škole, a mimo to nemůže slouti ještě vzdělaným, kdo osvojil si pouze vědomosti středoškolské. K všeobecnému vzdělání patří především důkladné vzdělání odborné a vedle toho rozhled po mnohých jiných oborech, o nichž na střední škole není ani zmínky. K všeobecnému vzdělání není však potřebí absolvovati střední školu, ježto možno ho v životě nabýt jiným způsobem.

V podstatě jest tedy úkolem nové střední školy, aby vychovávala chovance ku práci a aby připravovala pro vysoká učení tím, že poskytne jim základní vědomosti, jichž znalost jest pro další studia nutna. Aby tohoto účele bylo dosaženo, jest nezbytně třeba, by ve vyšších třídách vešlo ve skutek roztřídění v několik oddělení. Severní státy, v nichž školství stojí na vysokém stupni, již dávno poznaly nutnost důkladné reformy středního školství, Francie rovněž následovala, Rakousko zůstane patrně na tomto poli »in orbe ultima«. *ak.*

Digitized by Google

ZPRÁVY.

Z Jednoty filosofické. Teprve nyní došla zpráva, že pan Tomáš Kvasnička, geometr na odpočinku, zemřel dne 20. července 1905 v Kroměříži. V minulém ročníku oznámili jsme, že věnoval Jednotě filosofické rukopis svého díla filosofického. Vřele psaný dopis, jímž věnování to provázel a jenž obsahoval dojemné vypsání života plného strádání a nikdy neutuchajícího zájmu pro otázky filosofické, byl tedy psán v předtuše blízké smrti. Zesnulý projevil zájem ten i v posledních chvílích života tím, že v závěti své odkázal Jednotě filosofické 1500 korun na vydání populárního spisu o »zpytné kosmofysice«, o čemž právě došel výměr c. k. okresního soudu v Kroměříži. Jednota přijímajíc odkaz vzdává památce vzácného muže čest a vynasnaží se, jak už při jiné příležitosti bylo prohlášeno, aby ušlechtilá snaha jeho po zásluze byla oceněna. Příští číslo České Mysli přinese životopis Kvasničkův a ukázky jeho přemýšlení.

Do archivu Jednoty byl zakoupen Havlíčka Borovského rukopis poznámek o filosofických čteních o psychologii, jež poslouchal v letech 1838 a 39. Jsou jich tři sešity, pečlivě psané, sem tam vlastními poznámkami a také kresbou opatřené, počátek a konec chybí. Jednota zakoupila je, aby vůbec byly zachovány a jest ochotna přenechati je spolkům nebo ústavům, které sbírají dokumenty týkající se Havlíčka, za touž cenu, za jakou se staly jejím majetkem.

Ladislav Kunte. »V pašijovém týdnu roku 1885 stával před »mřížkami« v kathedrále Hradecké chlapec, primán. Každý den tu býval dopoledne nejméně tři, odpoledne dvě hodiny; a po celou tu dobu se modlil. Tato vytrvalost vzbudila pozornost pánů kanovníků, a na bílou sobotu jeden z nich zavolal si hocha, a pochváliv jej za nábožnost, daroval mu zlatník, když zvěděl, že je z chudé rodiny. »A nač míníš studovat?« ptal se s oním úsměvem, se kterým dospělí mluvívají s dětmi. Hoch odpověděl, že na kněze. Tato odpověď chlapcova byla stejně upřímná jako jeho modlitba; vypočítavosti neznal.

Po letech stal se z hocha opravdu kněz. Byl knězem horlivým a oblíbeným. Na jeho kázáních bývalo hojně lidu; vyciťovali z jeho slov, která nebyla naučená, upřímný cit a přesvědčení o pravdě toho, co kázal. Považoval za svou povinnost hájiti svou církevní obec proti živlům a směrům pokrokovým, »víře nepřátelským« a plnil tuto povinnost. Vytlačoval tisk, který pokládal za špatný, a šířil listy směru katolického. V místě byl katolický spolek, založený jeho předchůdcem; pracoval

Digitized by Google

i v tom, pořádal schůze a přednášky, v nichž varoval před nepřáteli církve a víry a dostal za to čestný diplom, ve kterém mu spolek vyjadřoval »své nejlepší uznání za horlivé působení, kterým se po čtyři roky o povznesení a vzdělání spolku staral«. Tato zmínka o horlivosti nebyla pouhou slohovou příkrasou. Uznání bylo míněno opravdově . . .

Léta míjejí, ne mnoho, jen několik málo let — —

Dne 13. ledna 1906 týž kněz šel za sychravého dne zablácenými ulicemi Smíchovskými, aby ohlásil na politickém úřadě, že vystupuje z katolické církve a nepřihlašuje se k žádnému státem uznanému vyznání. A podivno: ač nezapomněl na nic, co předcházelo, svědomí jeho bylo klidné tak, že nikdy nebylo klidnější. Nenazvalo ho Jidášem ani nepřítelem Kristovým. A stalo se dokonce, že když se vrátil domů a zahleděl se na obraz Krista modlícího se na hoře olivové, šeptalo jeho svědomí: Teprve teď jsem vstoupil na cestu, na které mohu následovati tebe, vzore lidí jdoucích za ideálem; dosud jsem sloužil těm, kteří tě zrazovali. Sloužil jsem jim po léta nevěda o tom, že tě zrazují; ale už několik let o tom vím. A snad i většina jich neví, co činí.

Tak šeptalo svědomí a souhlasila celá duše.

Byl tu chvíli sám, netoliko ve svém pokojíku, ale v celém světě; opustil ty, se kterými dosud šel, a z těch, ku kterým přicházel, nikdo ho neznal, bývalého kněze, člověka, jenž píše tyto řádky. Ale necítil se opuštěn, ani sláb; zdálo se mu, jakoby stíny lidí větších než on, naplnily prostor kolem, z daleka přišlé, z dávno zašlých dob; nepovažoval se za hodna této společnosti, ale zraky jejich patřily naň vlídně a vlévaly mu sílu nové víry.«

Tak motivuje svoje vystoupení z církve Ladislav Kunte — Vlad. Nezmar.

Druhý mezinárodní ethický sjezd bude v září 1906 v Londýně. Ethische Gesellschaft ve Vídni chce tam býti zastoupena a vyzývá přátele hnutí ethického k peněžitým příspěvkům, jimiž by se náležité zastoupení Rakouska umožnilo. V provolání praví se, že mezinárodní sjezdy neslouží pouze rozmnožení a šíření nových vědomostí v tom kterém oboru vědním, nýbrž měrou vyšší osobnímu styku a přátelskému semknutí vůdců jednotlivých národních a krajinských skupin, které se tak spojí jaksi v jeden organism, stejným proudem živený. Takovým spojením pak stává se mlhavá myšlenka internacionality skutkem a každému jednotlivému i nejslabšímu skupení poskytuje se možnost čerpati ze zdroje společných sil.

Již loni jsme poznamenali, že snahy Ethické Společnosti vídeňské jsou nám Čechům, toužícím po uznání rovnosti v koncertu národů, sympatickými a bude to i náš prospěch, súčastní-li se sjezdu právě rakouští Němci. Čím bude mezi nimi více těch, kteří by mohli o sobě říci, jak čteme v provolání: die Welt wird erfahren, wie mühevoll und sauer, aber auch wie treulich wir unsere Pflicht tun im Dienste der Menschheit und des sittlichen Fortschritts — tím lépe pro nás. *Kí.*

Dramatická cena z nadace Jana Novotného udělena byla letos způsobem, proti kterému musí se literární veřejnost ohraditi. O cenu tuto ucházelo se jedenáct prací a za posouzení jich požádal starosta Jar. Vrchlického, Jar. Kvapila a Bedřicha Frýdu. Porota tato, záležející z mužů, o jejichž kompetenci u nás není sporu, navrhla jednomyslně Boženy

Digitized by Google

Vikové-Kunětické veselohru Cop, a když byla vyzvána, aby učinila terno, odpověděla, že z konkurujících prací nemůže žádnou uznati za takovou, aby byla zařaděna vedle »Copu« do terna. Sbor obecních starších však udělil cenu divadelní hře »Adamita« od F. J. Čečetky. Je pochopitelno, že členové poroty tím byli rozhodně nemile překvapeni a že si vyprosili, aby pro příště byli podobných funkcí ušetřeni. Sbor obecních starších vysvětluje jednání svoje také jistým způsobem. Jakým, na tom naprosto nezáleží. Udílení ceny jest aktem veřejné působnosti, který může se díti dle podmínek libovolně stanovených, ale který musí se díti dle těchto podmínek s naprostou důsledností. Buď se udílí cena za nejlepší práci, anebo dává se jako podpora nadějným začátečníkům. Je to jako při stipendiích: buď rozhoduje vysvědčení nebo rodokmen. Na toho, kdo udílí cenu, nesmí padnouti ani stín podezření, že k vůli krásným očím toho kterého uchazeče zaměňuje jeden princip druhým. To se stalo v případě našem, jakož svědčí vzruch udělením letošní ceny způsobený, a stalo se to na škodu dobré věci. *Kí.*

Ke psychologii výpovědi. Jak nespolehlivé jsou výpovědi očitých a určitých svědků některé události, o tom novější bádání kriminalistická a psychologická mnoho důkazů podávají. Ale nespolehlivé jsou i záznamy jednotlivců o věcech, vzhledem k nimž by je každý pokládal za poslední, t. j. nejhodnověrnější instanci. Eklatantní příklad objevil prof. Kraus v Tomkových Pamětech. Staričký historik mluvě o aféře rukopisné dle svého způsobu stručně a úsečně, připomíná zcela klidně své dva články, které v té záležitosti napsal do Vlčkovy Osvěty, — kterých ale v časopise tom n e n í. Pamět jej tedy opustila ve věci nikoli nedůležité, kde by se toho člověk nejméně nadál. To bezděky otřásá bezpodmínečnou důvěrou v pravdivost také jiných tvrzení v Pamětech. Psychologicky je to velmi zajímavé. *Kí.*

Šnajdrův Jan za chrta dán. Prof. Jaroslav Vlček v 15. sešitě Dějin české literatury, jehož vyjití s radostí vítáme, akceptuje o baladě této, kdysi velice oblíbené, soud, který pronesl o ní Ferd. Schulz, a nazývá ji písničkou jarmareční. »Ty věci čtou se plynně, mají jistý nádech zpěvu prostonárodního, ale celkem není to nic než rýmovaná prósa, ani prostá poklesků jazykových.« Naproti tomu přisvědčil bych Palackému, jehož esthetický soud nelze klásti na roveň těm, z jejichž přeceňování »nastalo posléze přece vystřízlivění«. Palacký dával báseň Jan za chrta dán Erbenovi za vzor balady. Šnajdr nebyl básníkem bohem poslaným, ale v básni této podařilo se mu náhodou něco, oč na př. Uhland snažil se s plným vědomím; uhodil na tóna vzal formu, která se k obsahu básně velmi dobře hodí. Z té jarmareční naivnosti vyniká tragika lidského osudu vyplývající z výbuchů vášně zrovna tak primitivních příkřeji, ale neméně účinně, než z uměle hlazených strof. Je to jako v pohádkách. Zachová-li se prostá, neobratná, ale výrazná forma lidová, působí teprve tím pravým dojmem sanctae simplicitatis, jemuž odolá pouze pendantický nebo blaseovaný duch. V Čelakovského Ohlasech jsou také kousky, které bychom museli z poësie vyloučiti, kdyby vyspělost formy vnější byla jediným měřítkem jejich básnické hodnoty. *Kí.*

Krádež v archivu Goethe-Schillerově ve Výmaru. Z Berlína došla vloni do archivu nabídka ke koupi několika rukopisů Goetheových

Digitized by Google

a bylo shledáno, že rukopisy ty pocházejí z archivu. Byly tedy odcizeny nějak. Podezření spoluviny padlo na antikváře Bacha ve Výmaru, jenž byl vzat ve vyšetřovací vazbu. V archivu schází 7 Goethean a z nich jsou 3 literárně důležity. U antikváře Bacha byly při prohlídce ještě některé nalezeny. *Ki.*

Vyznamenané dílo. Filologická fakulta první sekce university mnichovské propůjčila z »Frohschammerovy nadace na ceny« cenu 2000 marek taj. radovi prof. dru V. Wundtovi v Lipsku za jeho veliké dílo »Völkerpsychologie«. *Kč.*

Náklad na pruské university. Dle státního rozpočtu na rok 1906 činí náklad na deset pruských universit 15,976.026 marek. Z nákladu toho připadá na jednotlivé university: v Berlíně 3,791.092 m., v Halle 1,789.163 m., ve Vratislavi 1,675.495 m., v Bonnu 1,552.279 m., v Gotinkách 1,512.066 m., v Kielu 1,510.160 m., v Královci 1,374.861 m., v Greifswaldě 1,163.961 m., v Marburku 1,096.304 m., v Münsteru 448.448 m. Mimo to na Lyceum Hosianum v Braunsbergu 62.256 m. *Kč.*

Posluchačky na německých universitách. Tento běh navštěvuje university v Německu úhrnem 1769 posluchaček mimořádných (Gasthörerinnen), a to 666 v Berlíně, 187 v Štrasburku, 154 ve Vratislavi, 130 v Bonnu, 111 v Lipsku, 101 v Královci, 94 v Gotinkách, 75 v Halle, 44 v Jeně, 39 v Mnichově, 32 v Giessenech, 27 v Heidelberku, 26 ve Frýburku, 25 v Kielu, 24 v Tubinkách, 18 v Marburku, po 6 v Münsteru a Roztoku, 4 ve Vürzburku. *Kč.*

Spolek pro studium dětského duševního vývoje ustavil se ve Vídni dne 4. února pode jménem »Oesterreichische Gesellschaft für die Kinderforschung«. Předsedou je docent dr. Reicher, místopředsedy profesoři Escherich a Jodl, jednatel dr. svob. pán Pirquet a ředitel Heller.

Úmrtí. Antonín Menger, spisovatel »Státu budoucnosti« (Die neue Staatslehre), zemřel 7. února ve Vídni. Narodil se r. 1841 v Maniově v Haliči. Od r. 1877 byl řádným profesorem civilního práva.

— V předešlém roce zemřeli v Italii 2 význační filosofové: V únoru 83letý August Conti, prof. ve Florencii a auktor celé řady výtečných prací filosofických. Liboval si nejvíce v spekulacích čistě abstraktních, jak svědčí nadpisy jeho děl: Il buono nel vero, L'armonia delle cose, Evidenza amore e fede, Religione ed arte etc. etc. Nejvyšší ideál spatřoval ve třech slovech: rodina, vlast. Bůh. — — V srpnu 38letý Pasquale Rossi, jenž všecky síly života věnoval zkoumání zjevů sociálních se stanoviska psychologickeho. Nadpisy jeho knih: Anima della folla, G. Mazzini dinanzi alla scienza moderna, Psicologia collettiva, Mistici e Settari, Psicologia morbosa, I suggestionatori e la folla, Sociologia e psicologia collettiva, ukazují, co v něm Italie ztrácí. *Krt.*

Listárna redakce. Článek „Lokalisace pudů" neuveřejníme. Spisovatele pojednání, ucházejícího se o cenu vypsanou Jednotou Filosofickou, žádáme za diskretní udání adresy.

Digitized by Google

Dr. Em. Rádl:

Lamarck a jeho následníci.[1])

Jean Baptiste Antoine Pierre de Monet, později jménem rytíř z Lamarcků (1744—1829) jsa důstojníkem byl raněn, načež opustil vojenskou karieru, studoval lékařství a vedle toho botaniku a meteorologii. Později se věnoval výhradně botanice; r. 1778 uveřejnil trojsvažkové dílo »Flore française«, které se objevilo v právě příznivou dobu: nadšení pro botaniku stalo se vlivem Rousseauovým módním. Od r. 1799 do 1810 vydával Lamarck každoročně almanach s proroctvím o povětrnosti, která však ne právě se osvědčovala. Roku 1793 stal se profesorem v Jardin de plantes pro obor zvířat bezobratlých, zároveň s ním byl jmenován jiný známý naturfilosof Geoffroy St. Hilaire profesorem pro obor obratlovců. Teď teprv, když mu bylo 49 let, začal Lamarck studovat zoologii. Celý svůj život probojoval Lamarck s nepříznivými podmínkami životními; v pozdějších letech svého života oslepl.

Svým vědeckým směrem byl Lamarck systematik a fysiolog, nikoli morfolog; jest velmi důležito míti hned předem tuto věc na paměti, poněvadž bychom jinak nepochopili jeho nepatrný vliv na jeho současníky, kteří přemýšleli hlavně o morfologických otázkách. Za druhé třeba jest dbáti toho, že Lamarck byl autodidakt, zvlášť ve věcech theorie; tím si vysvětlíme, jak mohl rozvinouti tak nečasovou nauku.

Význam Lamarckův byl z agitačních důvodů většinou velmi falešně oceněn; důležité elementy jeho nauky byly vypuštěny a za to jiné, kterých Lamarck neznal, přidány, jak se vůbec hodilo těm,

[1]) Odstavec o Lamarckovi jsem uveřejnil v díle o dějinách biolog. theorií; v části o následnících Lamarckových bude sebrán materiál o dějinách Lamarckismu.

Digitized by Google

kteří chtěli z Lamarcka učiniti genia a předchůdce Darwinova. Vůbec má osud Lamarckovy nauky mnoho podobnosti s osudem, jaký potkal nauku C. F. Wolffa o epigenetické podstatě vývoje. Také Wolffova theorie vpadla do doby, kdy ještě hlavy byly plny myšlenek na preformaci, také forma Wolffovy práce zarážela, spis byl přehlédnut a teprv po půl století oceněn, ale pak zase velmi často křivě posouzen, jen aby se mohl velice oslaviti.

Hlavní momenty filosofie Lamarckovy jsou: historické pojetí organismů, představa o silách fylogenii ženoucích, theorie o podstatě klasifikace, zvláštní fysiologie a psychologie.

P r o b l é m L a m a r c k ů v. Aby bylo lze tyto elementy naturfilosofie Lamarckovy náležitě pochopiti, podáváme nejprve krátký přehled stavu biologického bádání v době, kdy Lamarck působil. Od doby Descartesovy a ještě více od doby Leibnicovy, vyvíjela se biologie pod vlivem racionalismu a vliv ten obrážel se v rozvoji morfologie (jakési organické geometrie) v naukách o jednotnosti plánu, dle něhož jsou všechny organismy stavěny, a konečně v rozvoji německé t. zv. naturfilosofie. Myšlenka, že organismy tvoří plynnou řadu bytostí dokonalejších a dokonalejších, byla za doby Lamarckovy všeobecně známa a uznávána; k jejímu rozšíření přispěla hlavně filosofie Leibnicova, která ve větě té viděla jednu ze svých hlavních thesí. Otázka, proč organismy takovou řadu tvoří, neměla pro racionalisty smyslu; Bonnet, věrný následovník Leibnicův, kdesi klade si takovou otázku a odpovídá na ni metafysikou: poněvadž prý monady tvoří takovou řadu. Odpověď, kterou dali Lamarck a Darwin, »protože organismy vznikly jedny z druhých«, by asi sotva byla napadla některému racionalistovi, poněvadž totiž není racionálním (t. j. rozumový, samozřejmý výklad podávajícím) výkladem. Věta, tento člověk jest onomu podoben, poněvadž jest jeho syn, není racionálním výkladem, nýbrž pouze empirickým, neboť, nevím-li odjinud (ze zkušenosti), že synové jsou otcům podobni, nepodává mi ona věta výkladu, nýbrž pouze nové faktum.

Lamarck byl první mezi biology, který se pokusil jasně a důsledně vyložiti gradaci zvířat (tak se tehdy vyjadřovalo faktum, že zvířata tvoří řadu od méně dokonalých k dokonalejším) pomocí methody empirické. Ptá se v úvodu k »Philosophie zoologique«: »Jak pak bychom mohli opravdu pochopiti zvláštní stupnici, která se nachází v složení organisace zvířat, projdeme-li ji od nejdokonalejších mezi nimi k nejméně dokonalým, k d y b y c h o m n e-

Digitized by Google

zkoušeli, na čem as závisí tak positivní a nápadné faktum, které mi tak mnoho důkazů dotvrzuje?«[2]) A na tuto otázku odpovídá: »Nemám-li mysliti, že příroda vytvořila různá oživená těla jednoho po druhém, pokračujíc od jednoduššího k složitějšímu?« Někteří přírodozpytci tvrdí, praví Lamarck dále, že se organismy dají seřaditi ve vzestupnou řadu, jiní to popírají. Jisto jest jen tolik, že jen velké skupiny zvířat a důležité jejich orgány tvoří řadu, kdežto méně důležité orgány, podrobeny jsouce vlivu okolí, mění se od jednoho druhu k druhému. Tuto věc vykládá Lamarck geneticky: »Kdyby příčina, která se snaží stavbu organismů víc a více komplikovati, působila sama na formu zvířecích orgánů, byla by rostoucí složitost organisace, přecházíme-li od nižšího organismu k vyššímu, všude velmi pravidelná. Ale tak tomu není. Příroda jest k tomu vedena, aby podřizovala své operace vlivům okolností, jaké právě působí, a tyto okolnosti způsobují, že výsledky činnosti přírody variují na všechny strany. To jest zvláštní příčina, která tu a tam v průběhu stupnice zvířat způsobuje, že vidíme odchylky často tak bizarní, které nám postup přírody ukazují«.[3]) Za příklad uvádí Lamarck: hmyzi jsou proto jiným skupinám zvířat nepodobni, poněvadž jsou jediní z bezobratlých, kteří létají ve vzduchu, a tak jest viděti, »že zvláštní okolnosti a zvyky u nich vzbudily specifické výsledky«.[4]) »Jest vskutku patrno,« praví Lamarck na jiném místě, »že jest ten stav, v němž všechna zvířata vidíme, jednak produktem rostoucí složitosti organisace, která se snaží utvořiti pravidelnou stupnici, a jednak produktem vlivu mnoha různých příčin, které se stále snaží zrušiti pravidelnost gradace.«[5])

O silách způsobujících vývoj. Mimo Darwina a jeho věrné žáky předpokládali všichni naturfilosofové, že jest nějaká síla, která podmiňuje jak embryonální, tak fylogenetický vývoj. Vskutku jest také nemožno rozvinouti důslednou theorii vývojovou a nepřijmouti působení takové síly. Také Lamarck se silou toho druhu počítá, ačkoli ovšem i tu, jako ve všech důležitých částech své filosofie, jest nedůsledný a dělá kompromisy — nejasnost jeho pak dává dnešním jeho vykladačům vítanou příležitost mlčeti o jeho hypothese zvláštní fylogenetické síly. Lamarck rozeznává určitě vývoj nižších od vývoje vyšších organismů.

[2]) Str. 2.
[3]) Str. 143.
[4]) Str. 191.
[5]) Str. 222.

Digitized by Google

A) Vznik nižších organismů. Lamarck soudí, že příčinou vývoje nižších organismů jest pohyb fluid (t. j. tekutin, plynů, elektřiny, tepelného fluida atp.), kterýžto pohyb se v těle urychluje; vedle toho vnější příčiny komplikují účinky oněch fluid. Fluida ta přijímají organismy ze svého okolí a berou odtud sílu pro pohyb. Nejprve vzniká jakés buněčné pletivo — nikoli v našem smyslu, neboť o buňkách se tehdy ještě nevědělo, nýbrž malý shluk rosolovité hmoty. Takto upravené buněčné pletivo jest útvar, z něhož jest celý živočich vystavěn a z něhož různé orgány se vyvinuly, a sice tím, že pohyb fluid protlačil si uvnitř živé hmoty nové dráhy a dal tak podnět ke komplikaci starých a vzniku nových orgánů. Vypočítávaje rozdíly mezi organismy a anorganismy, uvádí Lamarck, že anorganismy jsou nepohyblivé, kdežto organismy pohybují se zvláštní sobě silou (force particulière), která v organismu působí stálé napětí, tonus neboli orgasmus; zvláště neviditelná fluida, teplo, elektřina, magnetismus a j. orgasmus udržují.[7]) Tepelné fluidum (le calorique) nejspíš udržuje orgasmus měkkých částí živého těla; elektrické fluidum jest nejspíš příčinou organických pohybů a jednání zvířat.

Lamarck srovnává oplození se spontanní generací; při oplození rozpíná prý jakýs oplodňující výpar svým expansivním pohybem části k sobě lnoucí, při spontanní generaci vnikají z okolí jemná fluida do rosolovité, spontanně vzniklé hmoty, zveličují její póry a proměňují ji v buňky, »a tak toto malé tělo není než masa pletiva buněčného, do něhož mohou vnikati různé tekutiny a v něm se pohybovati«. Tento výklad Lamarckův jest velmi blízký úvahám o embryonálním vývoji organismů, jaké uveřejnil 1759 C. F. Wolff, tak blízký, že jest přímý vliv Wolffův na Lamarcka velmi pravděpodobný. C. F. Wolff učil[8]), že v organismu — ve vajíčku resp. v semeni jest zvláštní síla — vis essentialis — která působí expansivně uvnitř vajíčka, rozšiřuje jeho vnitřní elementy a tak tvoří dospělý organismus. Také dle Wolffa vzniká buněčné pletivo tím, že expansí této vis essentialis rozšiřují se malinké póry v pletivu organismu. Rozdíl mezi Wolffem a Lamarckem jest v tom, že Wolff vědomě učí, že jeho domnělá vis essentialis jest vitalistická (Wolff byl přívržencem vitalismu Stahlova), kdežto Lamarck obchází tuto konsekvenci a myslí, že vystačí s hypothesou o tlaku fysikálních »fluid«.

[7]) II. Str. 6.

[8]) Theoria generationis, Halae 1759.

Digitized by Google

Z počátků takových, jak jsme je dle Lamarcka vylíčili, vznikly podobným způsobem vyšší formy. Zvířata paprskovitě stavěná (hvězdice, ježovky a p.) vznikla ku př. dle Lamarcka z organismu původně kulatého tím, že jemná fluida okolí, vnikajíce zažívací dutinou do těla, zcela přirozeně způsobila svojí expansí od středu k povrchu těla, tlakem opět a opět vznikajícím paprskovitou stavbu.

Tyto myšlenky shrnuje Lamarck takto: Příroda tvoří pomocí tepla, světla, elektřiny a vlhka spontanní nebo přímé generace na začátku každé z obou organických říší, na kterém se vyskytují nejjednodušší útvary.[9]) Ostatně Lamarck nevylučuje možnost, že také některé vyšší organismy vznikají spontanně, jako jsou cizopasní červi, houby, plísně, lišejníky a p.

Síla, která fylogenii způsobuje, není, jak Lamarck opět a opět ujišťuje, žádná zvláštní vitální síla, nýbrž životní jevy jsou zjevy pouze fysikální; materialista Cabanis se uvádí jako autorita pro toto tvrzení. Jinde však Lamarck tvrdí zase, že jest jakás všude působící činnost, která míří ke stálému ničení všech věcí; ale vedle toho jest v přírodě všude »zvláštní příčina, mocná a stále činná, která dovede tvořiti kombinace, množiti a rozčleňovati je, a která se stále snaží vystrojiti je novými vlastnostmi (sucharger de principes)«.[10]) Myšlenky, které Lamarck k tomuto pojmu činné síly v přírodě připojuje, jsou sice poněkud nejasny, ale zdá se, že Lamarck jimi chce tvrditi, že ona činná síla jest sice všude v přírodě rozptýlena, ale že se projevuje jen v organismech a skrze ně, tak že všechny složitější útvary v přírodě vznikají působením této síly a eo ipso působením organismů. Cituji doslova: Tato síla . . . . . »prend sa source dans un ordre des choses essentiels à l'existence de la vie[11])«. »Aussi je le repète, cette force singulière qui prend sa source dans la c a u s e e x c i t a t r i c e des mouvements organiques et qui, dans les corps organisés, fait exister la vie et produit tant de phénomènes admirables, n'est pas le résultat des lois particulières; mais celui des circonstances et d'un ordre de choses et d'action qui lui donnent le pouvoir de produire de pareils effets.«[12]) Upozorniv dále na to, že vápenec a jiné horniny jsou organického původu, pokračuje: Jest asi také velmi pravděpodobno, tvrdíme-li,

[9]) I. Str. 75.
[10]) II. Str. 93.
[11]) I. Str. 94.
[12]) I. Str. 97.

Digitized by Google

že živá těla jsou prvním zdrojem, z něhož všechny známé složené věci původ svůj vzaly.

At už jest síla, o jaké tu Lamack mluví, jakéhokoli původu, jisto jest, že v takovou sílu věří, že dává organismu vznikmouti působením této síly, a že z této síly, která jest totéž, co jiní auktoři jmenují životní silou, odvozuje všechny pohyby a formální změny.

Při této příležitosti vzpomeňme, že Lamarck ještě neznal rozdílu mezi potenciální a aktuální energií a že se proto zaplétá do nemožností. Neboť je-li každá energie jen aktuální, pak není možné její hromadění v organismu, pak jest možný jen její rozptyl po celém světě. Jiní auktoři unikli této konsekvenci tím, že věřili ve zvláštní vitální sílu, která má moc přemoci síly fysikální; Lamarck ale nechce věřiti v nějaké nadfysikální agens, ačkoli jeho účinky přijímá. Myslí, že stačí tlak fluid na stěny organismu, aby tento rostl a se diferencoval: ale jak to, že tato fluida tlačí jen z vnitřka na venek, a proč netlačila na organism z vnějška, odkud přece přišla? To, že energie může býti do těla přijata jen jako (potenciální) napjetí, které teprv v těle na příslušném místě a v příslušnou dobu se uvolní, toho Lamarck neznal.

B) Vznik vyšších organismů. Úkoly, které má u nižších živočichů všeobecná ženoucí síla v přírodě, o které jsem právě vykládal, přejímá u vyšších organismů »vnitřní cit« (sentiment intérieur). Přechod mezi oběma těmito činiteli líčí Lamarck takto: Když už složení těla u organismů bylo dosti pokročilé, tak že činné fluidum ve zvířeti už bylo velmi oživeno (très-animalisé), začala se z krve anebo z tekutiny krvi příbuzné vylučovati substance nervová a ukládala se v těle nejprve v isolovaných skupinách, potom jako celé pásmo nervové a kolem ní tvořil se zvláštní obal. Z krve vznikalo stále do nervů jemné fluidum, které v nejjednoduššim případě dávalo pak podnět k pohybům, později i k vzbuzení pocitů, dokonalá soustava nervová slouží pohybům svalovým, pocitům, citům a inteligenci.[13])

Vnitřní cit vzniká ze souboru vnitřních pocitů, které samy o sobě jsou příliš slabé, ale stačí na vzbuzení všeobecného citu. Tento cit tvoří »já« vyšších organismů. A konečně jest zdrojem síly, která dovede budíti potřeby a jedná pod vlivem hnutí mysli, a z níž čerpají sílu pohyby a jednání, jí vzbuzené. Tento vnitřní cit jest buď vědomý, buď nevědomý.

[13]) II. Str. 176 násl.

Digitized by Google

Z vnitřního citu odvozuje Lamarck také city mravní, »které nejsou nic jiného, než velká citlivost některých individuí, vzbuzená náhlým vynořením myšlenek a idei, které citlivost tu dráždí. O takových individuích pravíme, že jsou velmi citlivá.«[14])

Vnitřní cit nebo vůle působí na fluidum nervové, jehož otřes se šíří podél nervu až do svalu. Dráždí-li se toto fluidum často na téže dráze tělem, vyhladí se dráha v tomto směru a podráždění pak probíhá rychleji. Odtud lze odvozovati náchylnost k určitému jednání, zvyk; čím menší inteligence, tím četnější jsou zvyky.

Také pudy souvisí s vnitřním citem: na tento cit totiž působí dvojí příčiny, jednak projevy inteligence, jichž podstatou jest v ů l e k činu, a pak »pocity, které budí potřeby dráždící přímo onen vnitřní cit a nutí jej, aby řídil jednání ve směru zděděné náklonnosti, ale vůle o tomto jednání neví«; a tak tomu jest u pudů.

Shrnu-li nyní obsah toho, co jsem uvedl — čtenář vidí, že Lamarck se nevyjadřuje právě nejzřetelněji, myslím, že mohu Lamarckův názor takto formulovati: Jest jakás příčina, která se snaží stále komplikovati organisaci zvířat. Tato příčina jest u nižších organismů neuvědomělá, u vyšších jasně uvědomělá. Nevědomá vnitřní snaha jest zdrojem všeho jednání i pudového i mravního; vůle jest táž snaha, jenže uvědomělá. Jsou-li dány okolím zvláštní podmínky, specialisuje se dle jich rázu snaha k jich dosažení mířící; všeobecná snaha sama o sobě by způsobila stálý vzrůst a stálou komplikaci organisace, tedy jednu řadu důležitějších a složitějších organismů; speciální vnější podmínky způsobily však i speciální modifikace oné snahy a tudy i odchylky od oné jednoduché řady.

V ý z n a m p o t ř e b. Lamarck tvrdí: Kdyby všechny organismy žily ku př. jen ve vodě a v témž klimatu, tvořila by soustava jejich jednu stoupající řadu; poruchy v této jednoduché řadě způsobovány jsou rozmanitostí vlivů okolí, jakému organismy podléhají. Za doklad toho uvádí Lamarck vodní ssavce, u nichž prý jest všeobecně zachován týž plán, jaký počala příroda uskutečňovati v rybách, jenže jest složitější. Za příklad odchylek uvádí ku př. hady, kteří pozbyli nohou, které kdysi měli, poněvadž jich, lezouce po zemi, nepotřebovali. Na jiném místě praví Lamarck, že okolí nepůsobí přímo na organisaci, nýbrž tím, že mění vnější potřeby, mění i jednání; jakmile se taková změna v okolí ustálí, navyknou si organismy nové jednání. Jestliže potřeby životní nutí

[14]) II. Str. 264.

Digitized by Google

některý orgán k mimořádné námaze, mohutní tento orgán; užívá-li se některého ústroje málo anebo vůbec nic, zakrňuje, ztrácí pomalu své schopnosti a mizí konečně docela. Všechny tyto nové zvláštnosti zvířete se dědí a udržují se v následujících pokoleních, jestliže se týkají obou pohlaví.[15])

O funkci orgánů nerozhoduje jejich tvar a stavba, nýbrž naopak, následkem toho, že nefungovaly, zakrněly ve své stavbě zuby velryby a mravenečníka, oči krtka a macaráta. A naproti tomu jest intensivnější užívání příčinou toho, že mají vodní ptáci plovací blánu na nohou, bahniáci dlouhé krky, kopytnatci (poněvadž dlouho stojí) kopyta, dvojkopytníci (bojují hlavou, při čemž krev se hrne do čela) rohy a parohy, atd.. To ostatně jsou známé věci, neboť dle všeobecné domněnky jest právě tato věc hlavní myšlénkou Lamarckovou. Ale nesmí se jedno zapomínati: užívání a neužívání údů má — dle Lamarcka — jen tehdy smysl pro vznik nových orgánů, věříme-li, že zvíře má vnitřní snahu, přizpůsobiti se okolí; jinak jsou ony pojmy pro výklad vzniku organisace bezcenny.

Naukou o vnitřní vývoj ženoucí síle a o užívání a neužívání údů jakožto tvůrčích silách organisace dotkl se Lamarck nejcitlivějšího bodu každé vývojové theorie, totiž problemu, j a k v z n i k n e z e s i l y f o r m a. Lamarck jest donucen svojí theorií k domněnce, že potřeby zvířete přesahují jeho tělesné schopnosti, že zvíře více chce, než dovoluje jeho tělesná organisace, a právě tato »nadvůle« — sit venia verbo — má stvořit dokonalejší, nebo dokonce nový orgán. Uveďme názorný příklad. Lamarck v důsledcích své nauky přizná, že organism, který o světle nic neví, může míti přece vůli, a že tato vůle zrak vytvoří. Možno zvoliti méně drastické příklady, než jest tento, a tím zastříti jádro otázky, ale všechny výklady, které se Lamarckovu podobají, totiž, že síla organismu, jeho snaha, jeho vůle, jeho potřeby, že něco nového vytvoří, čeho organism ještě nemá, všechny ty výsledky vedou na konec k našemu problému: jak to souhlasí s naukou o korelaci mezi organisací síly a úkony zvířete, že funkce přece může více vykonati, než jest už organisací dáno, že organisaci může přemoci a předělati — v hořením našem příkladě, jak může zvíře světla neznající chtíti viděti. Lamarck věří v tuto možnost, věří v stálou, všem organismům vlastní snahu, jakýsi duchovní princip,

[15]) I. Str. 235.

Digitized by Google

jakás vůle, která aspoň na vyšších stupních vývoje může, stvořiti nové struktury.

Jest tu viděti, že Lamarckova víra v snahu, přizpůsobiti se novým podmínkám, vede, je-li důsledně provedena, k vitalismu, k nauce, že síla, funkce organismu jest víc než jeho struktura, že mezi oběma není pouhý paralellism, nýbrž že duševní princip stojí výš než tělesná stavba.

Důslednost není vůbec předností Lamarckovy theorie, a tak možno u něho najíti snadno místa, která odporují tomu výkladu, jaký jsem právě o jeho názorech podal. Nahoře citoval jsem z něho místo, dle něhož jen funkce tvoří orgán. Na jiném místě praví však Lamarck: ». . . . a jest stále pravda, že schopnosti, jaké zvíře z nich (t. j. ze svých orgánů) má, nepovstávají dříve, až teprv, když vznikají ty orgány, jež zvířeti ony schopnosti propůjčují.«[16]) Tato věta znamená v souvislosti s hořeními výklady: Orgán jest stvořen funkcí, ale přece jest tu dříve než funkce. Anebo uvažme tuto větu: Poněvadž zvuk všude proniká . . . . . »má každé zvíře, které jest stavěno dle toho organisačního plánu, jehož podstatnou součástí jest sluch, stále příležitost cvičiti tento orgán všude, kdekoli bydlí.«[17]) Dle tohoto tvrzení musí tu tedy napřed být organisační plán vůbec (tedy něco morfologického, potom i sluchový ústroj a tím jest teprv zvířeti dána možnost cvičiti sluch.

Hume učil, že nedovedeme ze žádné věci uhodnouti (bez zkušenosti) jejích účinků; v našem případě není možno dle Humea uhodnouti, co ze zvířete nějakého kdy bude, nebot není nijaké poznatelné síly v těle, ze které bychom apriori jejích účinků se mohli dohadovati. Lamarck však tvrdí, že jest taková síla, že jest to snaha veškeré přírody po pokroku, vnitřní cit, vůle. Zde jest jádro učení Lamarckova, v theorii totiž, že organism může sám ze sebe vystoupiti, že může míti ať vědomé, ať nevědomé touhy po věcech, kterých ze své zkušenosti nezná. Tato myšlenka vede patrně daleko do metafysiky a blíží se Schopenhauerově nauce o metafysickém významu vůle.

K l a s i f i k a c e. Lamarck drží se v klasifikaci téhož stanoviska jako Buffon a Bonnet. Systematické rozdělení organismů jest prý jen umělá práce lidská a jen pro lidské účely vymyšlená.

[16]) I. Str. 228.
[17]) I. Str. 236.

Digitized by Google

»Příroda neučinila nic tomu podobného a místo abychom sami sebe šidili tím, že bychom své dílo zaměňovali za její, uznejme, že třídy, řády, rody a názvosloví jsou jen námi vymyšlené prostředky, jichž nemůžeme pohřešovati[18]).« Příroda vytvořila pouze individua sobě podobná.

Ovšem, že jest zapotřebí, aby byla jednou pro vždy ustanovena pravidla, dle nichž se tvoří třídy a řády, sic nastane zmatek; ale nezapomínejme, že jsou všechny hranice v řadě objektů, které tvoří říši živých bytostí, de facto umělé, až na ty, které jsou tvořeny mezerami našeho vědění, jež teprv v příštích časech se podaří vyplniti.«[19])

Přirozená soustava má tedy už u Lamarcka ten historický význam, jaký jí později dal Darwin. U Linné-a a Cuviera jest přirozená soustava ta soustava p o j m ů, jakou podává nejpřirozenější přehled živého tvorstva; Lamarckovi jest to system, který vyjadřuje fylogenetický vývoj organismů.

Lamarck popírá, tak jako Buffon, že pojem druhu má přirozený základ, neboť hranice druhu prý kolísají, sousední druhy nejsou od sebe přesně odděleny, a čím hloub vnikáme do poznání druhu, tím určitěji poznáváme neurčitost hranic druhových. Důsledné jest, tvrdí-li pak Lamarck, že skoro žádné druhy nevymřely (jen ty, které člověk vyhubil), nýbrž že zvláště nižší zvířata (zvláště měkkýši) proměnila se v dnešní druhy.[20])

Také u nerostů není dle Lamarcka určitých druhů. Ve spise nazvaném »Hydrogeologie« (1802) vykládá, že nevěří v neproměnnost molekulů, že molekuly mohou se měniti »v počtu a poměru vlastností, které je charakterisují«.[21])

Badatel Cuvierova směru uvidí v pojmu ssavce něco daného, pojem, jehož správnost možno kontrolovati zkušeností, který možno opravovati a prohlubovati. Fylogenetikové však mají takový názor za nesmyslný, poněvadž prý pojem ssavce byl utvořen libovolně a nevystihuje nějaké podstaty ssavčí, nýbrž jest prý jen souborem zvířat, která začala zemi obývati v době silurské a trvá do dnes. Lamarck neprohloubil učení Cuvierovo u významu přirozené soustavy, nýbrž zavedl místo něho jiný význam, spočívající na jiném

[18]) I. Str. 40.
[19]) I. Str. 55.
[20]) I. Str. 93.
[21]) I. Str. 149.

Digitized by Google

filosofickém podkladě, Lamarckova klasifikace stojí, chcete-li, vedle Cuvierovy, nikoli nad ni.

Živočišstvo Lamarck rozdělil takto:

A. Vertebrata	3. Annelida	7. Vermes
B. Avertebrata	4. Crustacea	8. Radiata
1. Mollusca	5. Arachnida	9. Polypi
2. Cirripedia	6. Insecta	10. Infusoria

Tomuto rozdělení dal pak Lamarck následující fylogenetický výklad:

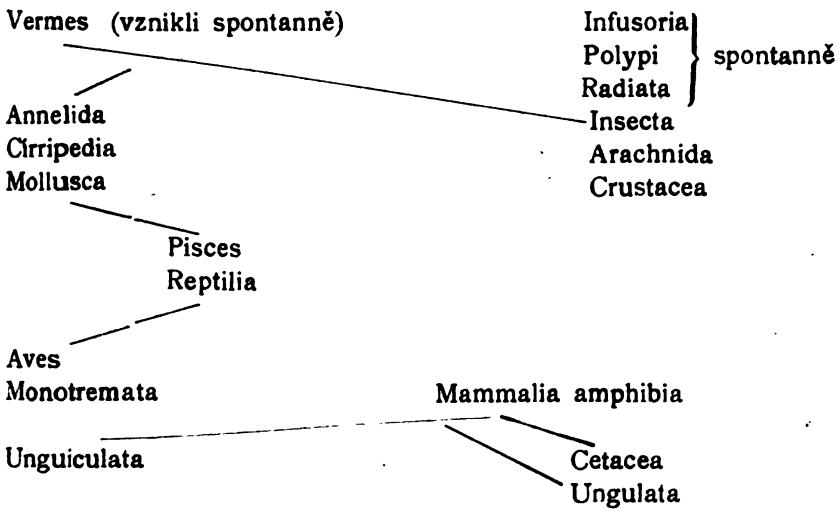

L a m a r c k ů v n á z o r o č a s e. Ve filosofii Lamarckově začíná míti čas ten význam, jaký mu později připisoval Darwin. U těch auktorů, kteří věřili ve vývoj skokem, že totiž jeden druh náhle, z neznámých vnitřních příčin se promění v jiný, jako se proměňuje kukla v dospělý hmyz, u auktorů, jako byli Geoffroy, Treviranus, Kölliker, nejnověji de Vries, nemá čas zvláštní úlohy při výkladu vzniku nových druhů, právě proto, že vznikají náhle a v neurčitých časových mezerách; v těchto theoriích nejedná se o to, k d y druh vznikl, nýbrž o to, jak.

Ne tak u Lamarcka. Lamarck tvrdí, že dnešní organismy vznikly p o n e n á h l u za dlouhou dobu[22]), že složitější struktury

[22]) I. Str. 81.

Digitized by Google

se ponenáhlu vyvíjely a průběhem dob že se i funkce orgánů diferencovaly.[23]) Ve smyslu Lamarckově by se dalo tvrditi, že délka doby jest mírou pokroku organisace. U Lamarcka jsou místa, která svědčí pro tento názor, ale i jiná, která se mu příčí. Nahoře jsem uvedl Lamarckovu myšlénku, že kdyby všechna zvířata žila za stejných podmínek ve vodě, že by tvořila jednu stoupající řadu. Ale jinde zase odpovídá na otázku, proč zůstaly druhy zvířat neproměněny v Egyptě za tu dlouhou dobu, za kterou jsou odtamtud známy, tak, že prý se za tuto dobu také nezměnilo podnebí v Egyptě — a tu se tedy připisuje změna organisace vlivům klimatu, ne času.

V z n i k č l o v ě k a. Lamarck nechce člověka sice pro jeho inteligenci zařaditi mezi ostatní živočichy,[24]) ale rozhoduje se konečně přec i na něho užiti svých vývojových myšlének. Kdyby byl člověk, tak soudí Lamarck,[25]) jen zvlášť nadanou rasou organismů, daly by se jeho vlastnosti snadno vyložiti z nových zvyků, které si ponenáhlu osvojil. Kdyby nějaká zvlášť nadaná opice dala se zvláštními okolnostmi k tomu pohnouti, aby přestala lézti po stromech, a kdyby mnoho generací jejich chodilo pak jen po zadních okončinách, povstala by z ní dvounohá opice, která by se vzpřímila, snažíc se viděti co možná daleko, a nabyla by tak postavy lidské. Kdyby pak méně užívala spodní čelisti, vzrostl by její lícní úhel; rasa, která by takto vznikla, zatlačila by jiné rasy, anebo by dusila jejich rozvoj, sama by se však množila a i potřeby její by rostly; tím by byl u ní vzbuzen pud po činnosti, a její schopnosti by se zdokonalily. Rozšířila by se po větším okrsku a tím by nabyla nových idei a touhy, sděliti se o ně s jinými, a to by vedlo nejprve ku vzniku neartikulované, konečně však i artikulované řeči. »Tak asi by zněly úvahy, které bychom mohli rozvinouti, kdyby se člověk nelišil, o němž jsme právě uvažovali jako o zvláště nadané rase zvířat, rázem své organisace od zvířat, a kdyby jeho původ nebyl jiný než původ zvířat« — tak končí opatrně Lamarck tuto svoji úvahu o člověku.

F y s i o l o g i c k ý r á z ú v a h L a m a r c k o v ý c h. Upozornil jsem na začátku tohoto článku na to, že Lamarck nebyl morfologem, nýbrž systematikem a fysiologem. Začav svoji vědeckou kariéru čistě systematickým (floristickým) spisem o francouzských rostlinách, pracoval později o systematice bezobratlých a z materiálu takto sebraného čerpala potravu jeho přírodní filosofie. Mor-

[23]) I. Str. 83.
[24]) I. Str. 145.
[25]) I. Str. 339.

Digitized by Google

fologickými problémy se Lamarck nikdy nezabýval. Tvrdí sice ve své Philosophie zoologique[26]), že jest srovnávací studium orgánu principem zoologické filosofie, ale nelze v tom tvrzení viděti víc než ozvěnu tehdy všeobecně rozšířeného morfologického směru v biologii. Překvapující jest ovšem, že v dvojsvazkovém spise Lamarckově — Philosophie zoologique — a také v jiných jeho theoretických pracích, které jsou věnovány úvahám o vzniku organisací nenajdeme nic ze srovnávací anatomie, ba ani z embryologie, několik obecných prací vyjímaje, které tam stojí beze vší souvislosti. Výhradně fysiologické úvahy zabírají přes polovinu Filosofie zoologické; ostatně jest systematika, ethologie a psychologie.

Pozoruhodno jest také, že Lamarck se později vzdal onoho rozdělení zvířat, jaké jsme nahoře uvedli, a zavedl místo něho jiné, psychologické; dělil pak zvířata na apatická, sensitivní a inteligentní. Apatická jsou: Infusoria, Polypi, Radiata, Vermes, Epizoa, sensitivní všichni ostatní bezobratlí a inteligentní jsou obratlovci.

Fysiologické úvahy Lamarckovy nejsou ničím zvlášť originální a nejsou nijak nové. Lamarck neprovedl ani jednoho konkrétního fysiologického zkoumání a nevyslovil ani jedné konkrétní nějak upotřebitelné fysiologické theorie. Opírá se jednoduše o Richerandovy »Éléments de physiologie« (1801) ve věcné stránce a v theoriích o Cabanise (1799). Richerand byl vitalista, Cabanis materialista, Lamarckovi se nepodařilo rozdíly jejich názorů nějak smířiti; obojí, i vitalism i materialismus leží v jeho spekulacích. Několikrát dokonce píše o zvláštní »force particulière«, která organismy pohybuje (C. F. Wolff, vitalista, ji jmenoval »vis essentialis«); také tvrdí po způsobu tehdejších vitalistů, že jest tonus neboli orgasmu pro organismy věcí zvlášť charakteristickou a p.

Jiné práce Lamarckovy. Spekulacemi o původu zvířat zabýval se Lamarck poměrně pozdě; před tím uveřejnil (ve třech vydáních) »Floru francouzskou« (1778), pak několik menších botanických spisů a řadu prací o soustavě měkkýšů, kteréžto práce byly vždycky velmi chvále ny, a pak velké dílo o soustavě zvířat bezobratlých (1801), konečně několik palaeontologických studií. Lamarck spekuloval také o meteorologii, fysice a chemii, nedošel však u odborníků těchto věd povšímnutí.

Bezprostřední vliv prací Lamarckových. Positivní práce Lamarckovy byly hned po uveřejnění přijaty od

[26]) I. Str. 67.

Digitized by Google

odborníků s velkým zájmem; jako systematik byl Lamarck vždycky ve velké vážnosti, pro své theorie však našel u současníků jen malé porozumění; v širších kruzích pak zůstaly theorie ty takřka nepovšimnuty. Jako pokus řešiti morfologické problémy fysiologicky a k tomu ještě fysiologii, která nebyla na výši doby, byl apriori pochyben v době, která sice byla vědecky velmi čilá, ale hlavní důraz kladla na morfologické řešení biologických problémů. Teprve vlivem německé naturfilosofie klesl význam čisté morfologie a dynamický názor se začal více uplatňovati a pak i Lamarckova filosofie nabývala více půdy. Avšak i pak přijímány byly jeho názory s větší nebo menší nedůvěrou — jak to činili ku př. Lyell, Huxley a Darwin. Teprv darwinismem bylo učení Lamarckovo povzneseno; tímto směrem totiž bylo zavedeno ethologicky-fysiologické řešení biologických problémů na místo morfologického, jak se o to Lamarck pokoušel; od doby vystoupení Darwina rostl pak význam Lamarckův zvláště potom, když kritika odmítajíc některé části učení Darwinova, domnívala se, že v Lamarckovi najde za ně lepší náhradu — tak vznikl t. zv. neolamarckismus, o němž dále chci jednati.

Všeobecná charakteristika Lamarckova. V době, kdy se učení Lamarckovo těší tak všeobecné vážnosti, jest těžko charakterisovati je několika málo slovy, aby mi nebyla vyčítána nespravedlivost. Kdo si chce učiniti svůj úsudek o Lamarckovi, čti jen jeho »Philosophie zoologique« a nedbej chvalořečí o něm. Lamarckovy názory o meteorologii jsou dle všeobecného úsudku bezcenny; o jeho fysikalních a chemických spekulacích praví C. Barus[27]), že nemají jiného významu, než že dokazují, v jak širokém rozsahu se pohybovaly Lamarckovy filosofické tendence; spekulace ty nepodávají vůbec pokusů a jsou provedeny bez matematiky; na pokrok fysiky neměly (dle Barusa) vůbec vlivu. Nejiný jest úsudek o jeho chemických názorech: Packard uvádí úsudek H. C. Boltona, který praví, že Lamarck pro chemii zůstal úplně bez významu a že se v jejích dějinách neuvádí; polemisoval se zakladatelem moderní chemie Lavoisierem a názory jeho upomínají prý na alchymii.

Neúspěch Lamarckův ve fysice a chemii není ovšem podstatným důvodem proti významu jeho biologických theorií; ale přece nelze se vyhnouti otázce, jak se ty věci hodí k sobě, viděti vý-

[27]) Dle Packarda str. 85. (A. S. Packard, Lamarck the Founder of Evolution, New York, London and Bombay 1901.)

Digitized by Google

znam moderní biologie v tom, že své problémy redukuje na fysiku a chemii a Lamarcka za uvedených okolností míti za jednoho z jejích zakladatelů. Newton uvedl astronomii pomocí mathematiky na fysikální zákony, ale Newton znamená přece něco v mathematice a fysice! Kepler byl fantast a astrolog; ale mezi jeho vírou v duchy, kteří prý pohánějí planety kolem slunce a mezi jeho vědeckými názory jest vnitřní filosofický vztah, který však marně byste hledali mezi Lamarckovou »Florou« a jeho naturfilosofií.

Lamarckova »Philosophie zoologique« neobsahuje žádnou theorii, také ne řadu hypothes, nýbrž jest to fantasie: snadl tomu tak jest, jak Lamarck praví, snad to jest jinak. V celém díle však nenajdeme ani jednoho důkazu, ani logického, ani positivního, ba ani stopu po pokusu o takový důkaz. Lamarckovi scházela síla, každému theoretikovi nezbytně nutná, síla, shrnouti své názory v jasné všeobecné pojmy, a proto podává jen všeobecná tvrzení, jejichž vztah k skutečnosti jest příliš volný. Nevyčítám Lamarckovi, že založil svoji theorii nedbaje dosti positivních fakt; také to nevytýkám, že jest jeho theorie nesprávná, nýbrž upozorňuji na jeho povrchnost, pojmovou neurčitost a lehkomyslnou hru s pouhými, nedokázatelnými možnostmi.

Z těchto důvodů nesouhlasím s velikou chválou, jakou se v posledních letech Lamarck zahrnuje; všechna tato chvála pochází z mylného přesvědčení, že fylogenetická filosofie jest jedině možnou filosofií v biologii možnou, a protože Lamarck byl první, který se jí přidržel; za druhé pak odtud, že přívrženci fylogenie vidouce darwinism klesati, zachraňují ji Lamarckem, kterého staveji proti Darwinovi a velice neprávem nad něho.

Lamarck není jiný ve svých biologických theoriích, než jaký jest v meteorologických, fysikálních a chemických; schází mu první podmínka theoretikova, originalita a jasnost názoru, a místo toho podává se jen diletantism: v theorii byl a zůstal Lamarck diletantem, neboť jen diletant dovede takovým způsobem spojiti vitalism, fysiologii, genetickou filosofii, materialism v jednu theorii, jak to nacházíme ve »Philosophie zoologique«.

Ovšem darwinisté jsou o Lamarckovi jiného názoru. E. Haeckel píše, že kniha Lamarckova jest podivuhodné dílo, které stojí vysoko nad dualistickými snahami tehdejší doby, a řadí tento spis vedle epochálního díla Darwinova, které jest dle něho ovšem prvním dílem na světě. Huxley pak píše[28]): Nerad bych ocenil nízko vý-

[28]) Life and Lettres II. Str. 42.

Digitized by Google

znam Darwinův v dějinách vědy, ale myslím, že Buffon a Lamarck jej genialitou a plodností převyšuje. Rozhledem a obsahem byli tito dva mužové obři, ačkoli my rádi jejich práce zapomínáme. V. Baer byl jiný muž, téhož rázu, Cuvier jiný trochu nižší, a Joh. Müller také jeden.

Hlavní spisy Lamarckovy jsou:

Flore française, ou description succincte de toutes les plantes qui croissent naturellement en France, disposées selon une nouvelle méthode d'analyse etc. 3. Vols. Paris 1778.

Philosophie zoologique, ou exposition de considérations relatives à l'histoire naturelle des animaux. Paris 1809.

Histoire naturelle des animaux sans vertèbres. 7. Vols. Paris 1815—1822.

Digitized by Google

Ing. Arnošt Bláha:

Synthesa ve výchově.

Mluví se dnes u nás mnoho o výchově. Není zázraku, jenž by se jí nepřičítal, a není na druhé straně zločinu, na němž by do jisté míry nenesla vinu. A možno říci, že jest to hlavně při této poslední příležitosti, kdy o ní slýcháváme dosti často. A poněvadž se řeklo, či abych mluvil správněji, pojato bylo do školských pedagogických nařízení, že škola má nejen učiti, ale i vychovávati, pokládá se dnes škola za oficiálního representanta této výchovy. Ale škola, to není ještě všecko. —

Mluví-li se o výchově, musí se dnes mluviti o ní v širším smyslu. A našli-li se pro mrtvé dílo umělecké ti různí Bělinští, Tainové, Hennequinové, Brandesové atd. . . ., kteří hleděli vyzkoumati všecky jeho složky, a kteří v posledních snahách toužili i stvořiti, ustaviti tyto složky pro budoucnost, — — což i pro dítě, pro toto příští živoucí umělecké dílo, není tu více složek? Ano, škola není všecko. Dítě nepodléhá jen vlivům školy. Dítě nežije jen ve škole, žije též v rodině, určitém prostředí, společenském, církevním a státním. Všecky tyto vlivy působí výchovně na utváření se příštího charakteru dítěte. Z celé této harmonie vzal se jeden tón a naslouchalo se mu se všech stran a zdál se stále chudým, — — z celé této jasné a logické věty vzalo se jedno slovo a zdálo se, že nedává dosti smyslu.

Dělá to na mne dojem, jako kdyby někdo květinu stále jen zaléval a při tom ji nechával někde ve studenu a tmavu. Květina nepotřebuje jen vláhy, ale též světla a slunce. Totéž u dítěte. A jsou-li jaké chyby u výchově, nesmí se přičítati jen škole. Také třebas škole, ale ne jen škole.

Nám se jedná o budoucnost, jest to patrno ze všeho, třeba bychom to leckdy nepřiznali, jest to patrno i z toho, jak se dnes

Digitized by Google

rozvířila otázka dětské a školské výchovy. My v posledním, nejhlubším a nejupřímnějším smyslu těchto snah chceme, aby děti naše byly lepší než my sami — a co jest při tom nejosudnějšího, spoléháme při tom jen na školu. Sami máme v ruce tisíce svobodných, volných prostředků založených na právech a povinnostech občana, vychovávati své dítě, ale my přece odvoláváme se jen na školu, která nemá tolik svobody a tak širokého pole jako my sami, odvoláváme a spoléháme se jen na školu sešněrovanou byrokratismem a klerikalismem. A přece výchovný vliv školy jest pouze jedním z těch nesčetných vláken, z nichž utkává se tajemně bohaté předivo silného charakteru dítěte. Dětská duše jest chrám, na němž staví mnoho stavitelů. A viděli jste někdy krásnou budovu, vystavenou bez účelného a vědomého plánu? Viděli jste, že by se zdařilo ji vystavěti, když by jeden mluvil proti druhému, křížil plány jeho, stavěl proti němu? A přece v otázce výchovy děje se cosi podobného. Není tu správné synthesy, není tu harmonie cest, není tu určitého a podloženého účelu a smyslu všech plánů a snah. Jakoby různí rozsévači seli různé símě a pole mělo vzejíti jednou krásnou a bujnou úrodou.

A nač se stále ještě zapomíná. Výchova se neděje slovy, zásadami, ideami, kázáními, přednáškami. Největším vychovatelem jest tu život. A ještě dříve, než dítě aktivně se vněm uplatní, působí již život na ně tisícerými tajemnými vlivy, vniká do jeho duše tisícerými cestami, podmiňuje rozvoj jeho schopností nesčetnými vlivy a silami. A chceme-li, aby naše děti byly lepší než my, musíme i tohoto nejdůležitějšího, skoro můžeme říci hlavního vychovatele příštích generací učiniti lepším.

Zreformujte život a zreformovali jste i výchovu. Neboť možno říci v nejširším slova smyslu, že člověk jest výkvětem svého fysického a sociálního prostředí.

Ale ovšem, tak jak to dnes v životě vypadá, člověk jde od dítěte až do doby, kdy si vyvolí jakous takous cestu a stále je na rozcestí. Rván svými nezkušenými a nevyhráněnými náklonnostmi na všecky strany, sváděn pestrými reklamami k různým krámům, lákán svůdnými nevěstkami dotěrných a nesčetných pravd, kolísá se a viklá se, až konečně rozmrzen rozhodne se pro tu nejlacinější a nejbližší, nemoha uzráti pod sluncem opravdového a šťastného životního určení, nemoha stvrdnouti a zoceliti se v ohni účelných a svorných vlivů.

Jen se zadívejme do toho dnešního života, — pozorujme pedagogické zásady toho starého a přec snad ještě nezmoudřevšího

Digitized by Google

vychovatele. Veškeren život se projevuje ve znamení určitých zásad a snah, jež ho podmiňují. A co tu panuje u rodičů a v celé společnosti zmatku, a neřekl bych ani zmatku, ale pokrytectví, neopravdivosti a neupřímnosti v otázkách rodinných, náboženských, politických, školských, mravních, společenských, sociálních atd. A v tomto otráveném ovzduší nedůsledností, kompromisů, logických skoků, otroctví a násilnictví mají růsti pevné, kvádrové charaktery budoucí generace, našich dětí. Ovšem se řekne: dítě tomu nerozumí, ale na tom nezáleží. Kdybychom již ani nevzali v úvahu to, že tomu konečně přece jednou porozumí, jest tu ještě jeden důležitý moment. My učíme děti určitým zásadám, určitým theoriím, pěstíme v nich určitý theoretický názor životní, ale svým vlastním životem učíme jinak jednat. Tu jest punctum saliens všeho. Či-li chci říci jinými slovy, chceme-li míti charakterní děti, musíme nejdříve sami charakterně žít, — ale nejen my sami, nejen rodiče, ale tak musí žíti všichni ti, pod jejichž vlivem dítě roste. Ovšem jest to hodně žádáno, — ale to jest to právě, že jsme si již zvykli příliš málo na sobě žádati, — že již všelijaké ty kompromisy pijeme jako vodu, nalézajíce si vždycky nějaké to sofisma omluvy a výmluvy. Veškera naše poctivost točí se kolem stálých »kdybych« a »jestliže«, jest podmínečná, povolná a ústupná.

Všimněme si jen blíže, jaké individuální a sociální vlivy působí na theoretickou i praktickou charakternost našich dětí.

Začněme s tím, v čem dítě nejdříve se pohybuje, co také na ně nejsilněji působí — s rodinou. Budeme-li hlouběji analysovati, přijdeme vždycky k pravému a jedinému jádru všeho, k jediné a nejpronikavější lži dnešní výchovy, k nesprávné synthese.

V rodině se kříží cesty různých povinností a zájmů. Jsou to hlavně zájmy hmotné a duševní. Ovšem dnes tak, jak rodinu máme a známe, jsou to především zájmy hmotné. Ty druhé jsou jen k vůli těm prvním. Jak vychováváme děti své pro manželství příští, rodinu, školu, povolání, veřejný život? A řeknu hned předem. Dítě své vychováváme ke správnému a poctivému pojímání života ve všech těchto otázkách jen svým vlastním skutečným a praktickým poměrem k nim. Tu neplatí žádné fráse, žádné posovité mentorování ve chvilkách, kdy si milostivě vzpomeneme na své vychovatelské povinnosti a úkoly vůči dítěti, — tu rozhoduje jen naše životní opravdovost v těchto otázkách, Tak, jak poměry dnes jsou, jest tu vlastně dvojí pedagogika, — pedagogika theoretická a praktická. Jenom že tato praktická vlastně pedagogikou ani není. Jen tenkráte pedagogika theoretická něco znamená, jestliže prýští jako

Digitized by Google

nutná konsekvence z našeho vlastního života, jestliže se o něco opírá a něčím se dokládá. Jinak jest v očích našeho dítěte jenom hrozivým posuňkem, před kterým sice stichne, ale nepolepší se. A tak my většinou dnes jednáme. Dítěti kážeme a mluvíme, ale dítětí nežijeme. Říkáme: to nesmíš, ono nesmíš, ale sami smíme — — tak nemluv, onak nemluv, ale sami mluvíme, — — to nedělej, ono nedělej, ale sami děláme. — Není dvojí morálky, jedné pro dospělé a druhé pro děti, není dvojí počtivosti a dvojí pedagogiky. Dítěti není potřebí mluvit a řečnit, ale předcházet příkladem. Bude-li manželství naše harmonii, pochopením, láskou, stálým sebevzděláváním v poměru jednoho k druhému, kde i dítěti dána k tomu nutná disposice, neboť neučí se jen básničky, články a věty, ale i disposice pro určité projevy praktické. Učme je čistě se dívati na tělo, nezneuctujme jeho vlastní tělo brutálním bitím, otrockými tresty a poníženími a bude míti, až přijde k uvážení všeho, úctu před svým tělem, úctu v pozdějším slova smyslu řekl bych vrozenou, vtělenou, neboť rození jejího vtělování jejího nepozorovalo. Chceme, aby dítě s láskou jednou věnovalo se svému povolání a obětavě a radostně plnilo své povinnosti — — — kde to vidí u nás? Což tu nejsou nářky místo radostí? Což tu nejsou stálé a stálé oběti místo samozřejmých a pravselních chutí? Stále se nám zdá, že nejsme tam, kde bychom býti chtěli, poněvadž nehledáme povolání a práci, nýbrž peníze, služné, pochvaly, uznání, pohodlí. Což není stav náš radostí a krásou, jestliže z něho povolání učiníme? Kde není možno pracovati, prospívati, býti užitečným? A kdy není možno říci a ukázati zřetelně před dětmi, takřka hmatatelně, že tam, kde jsem, jsem jen školou, vzděláním, přičiněním? Ale ovšem, máme málo spokojenosti, poněvadž máme málo vzdělání. Pomlouváme školu, poněvadž ještě málo školami jsme prošli, poněvadž máme málo škol. Tupíme učitele, poněvadž sami učiteli býti neumíme. A přece si před svými dětmi říkáme, že jsme vychovateli, a neostýcháme se za svou prázdnou a hloupou pýchu. A když nás dobrá napadne, říkáme: »To ti povídám, ať jseš ve škole hodný, neb hodná, ať poslouchás pana učitele!« My už dnes víme, že lékaři neléčí nemoci, nýbrž příčiny nemoci. A příčinou těchto pedagogických dětských nemocí jsme my sami, ale my si to ještě neodvažujeme říci, my nemáme síly a odvahy vyléčit sebe samy. Máme-li peníze, dáváme svým synům a dcerám peníze a velká věna místo vzdělání a podporujeme v nich dojem, že to stačí, že není více třeba. A zapomínáme, že peníze v rukou nevzdělaných

Digitized by Google

jsou jako nůž v rukou dítěte. Ale což na tom, — my nechápeme, že i penězi se může vraždit.

A tak i připravujeme své děti pro veřejný život. Tu hrajeme stálou komedii. My v hloubi srdce uznáváme, že jistí lidé jednají správně a poctivě, ale odsuzujeme přece jejich jednání proto, že si jím získali nepřízeň mocných a připravili se o postup. My schvalujeme ve chvílích své upřímnosti nenucenost těch, kteří do škrobenosti a formalistnosti života odvážili se přinésti zdravější pojímání a svěžejší vzduch, ale ve skutečnosti připojujeme se ke všem těm, kteří o nich šíří otravné klepy a stihají je svojí nenávistí. My hlásáme svobodu projevu a otevřenost mínění, ale urážíme se a do krve lžeme, kdyby nám někdo řekl pravdu do očí; my stavíme v cestu všecky možné překážky lidem, kteří se snaží zreformovati trochu život, a podkopáváme vše, co by jim dopomohlo k tomuto triumfu. Doma máme samostatnost úsudku a odvahu individuálního, svérázného jednání, ale ve společnosti oblékáme uniformu všech ničemů, klepařů a závistníků, křivíme ústa úšklebky všech společenských clownů a šašků, smějeme se se všemi, kdož paroďují cizí schopnosti a poctivé úspěchy a pomlouváme se všemi, jejichž hloupost a nemravnost zdatnějšími a mravnějšími byla odstrčena do pozadí neb sesměšněna. A když se vrátíme do své samoty, naplněni jsme hnusem a ošklivostí k sobě samým, ke svému zrádcovství a ke své špinavosti a tímto hnusem a smutkem otravujeme své děti, říkajíce jim, že veřejný život strhuje do bláta, že společnost jest špatná, klepařská, utrhačná, zlodějská a vražedná — zatím, co v duši naší to vyzývavě a vzpupně křičí: Ne společnost, ne život — ale ty a ty sám! Vychovatelé! Tu jest též jedna ze složek moderního smutku.

Ale děti dobře vidí za naši masku, děti dobře pozorují za naším falešným smutkem stud, za naší zlomyslnou radostí zahanbující ponížení. A když o tom přemýšlíte, musíte říci, že člověk není zlý, že mu schází jen odvaha. Odkud ta dvojakost povahy? Odkud to dobré já a to špatné já? To špatné já je zaviněno tomu chlebem, tomu postavením, společenskými poměry atd. Ale to dobré já! Odkud vyrostlo? Podle jakých zákonů kontrastu? Z jaké hrůzy před zlem a před špatností se zrodilo?

Bratři, vytáhněte trochu tu staženou lampu! Neduste její světlo rouškami bontonu, společenské etikety a bůh ví, jak se těm lžem říká. Vaše dítě vás pozoruje a soudí. — Soud klepen vás vždycky odsoudí. — Ale dítě je spravedlivé a uctivé. Majíce světlo zatažené, neříkejte, že svítíte, aneb že byste chtěli svítit. Dejte sílu

Digitized by Google

své ruce, aby strhla tento závoj falše. Jedná se o váš život, neboť vaše dítě, toť váš budoucí život. Jací jste v tajnosti, — věřím, že dobří — žijte i na ulici, venku i na náměstích a ve společnostech. Nepřestrojujte se desetkrát denně tak, aby vás vaše děti nepoznaly. Hle, ony smějí se potupně vašemu kostýmu, — dělají si svoje mravní credo podle toho. Amiel ve svém deníku píše (str. 33.): »Náboženství (a můžeme říci nejen náboženství, ale celý názor dítěte) závisí na způsobu života, nikoli na způsobu mluvení jeho matky a otce. Vniterný a nepovědomý ideál, jímž spravuje se jejich život, ten přímo zasahuje dítě, jejich slova, napomenutí, kárání, ba i hněvu výbuchy jsou dítěti pouhou komedií, hromobitím, — víru jejich ono jako čichem větří a pudem čije. Dítě ví, čím jsme, skrze to, čím jeviti se chceme. Proto se říká, že dítě jest dobrým fysiognomistou. Ono rozpíná svou moc, jak může nejdále, nad každým z nás, jest chytrým diplomatem. Aniž o tom ví, podléhá vlivu každého a obráží jej, přetvořujíc jej dle vlastní své přirozené povahy, — jest to zvětšující zrcadlo. Proto jest první zásadou vychování: Povznes sebe sám! A prvním pravidlem, jehož dbáti třeba, chceme-li ovládati dítě, jest: Ovládej sebe! —

Náš poměr k dítěti a ke generaci budoucí vůbec nejeví se jen privátním rodinným poměrem naším k našemu dítěti, nýbrž i společenským poměrem a stanoviskem naším k dítěti a výchově vůbec. Náš život ve společnosti jeví se pak jako život příslušníků určité rodiny, určitého stavu, strany, náboženství, státu. Tím jest i dán směr výchovy naší nejen na naše dítě, ale na dítě vůbec. Jest potřebí uvědomiti si správnou synthesu. Dnes, kdy všecky maloměstské klepny, všecky starostlivé jazyky vašeho okolí vědí, co jste měli včera k večeři, vidí až na dno vašeho žaludku a vaší kapsy, referují o všem, co jste včera neb před chvílí hovořili, kam jste šli a proč jste tam šli, dnes, kdy nejen tyto klepny, ale od nich třebas i nechtíc všichni pořádní lidé znají každé hnutí a každý krok vašeho domácího i veřejného života, dnes nelze již žíti bez vlivu a vztahu ke svému prostředí a okolí. Jste k němu připoutáni tisícerými nitkami nepoznatelných a na první pohled a při povrchním zkoumání neurčitelných zájmů — dnes, kdy žijete stále jako na jevišti neb na pranýři, není ani jediného momentu vašeho života, jenž by neměl, neb nemohl míti vliv v ý c h o v n ý. A tu jsme u té sociální pedagogiky, tu jsme u jádra výchovy, u správné a jediné synthesy. S tohoto stanoviska třeba vždycky svůj život privátní i veřejný posuzovati, nikdy toho nezapomínati, že člověk krátce v každé vteřině svého bytí musí býti p ř í k l a d e m, musí si býti

Digitized by Google

vědom, že salonní oblek dobrých mravů není jen pro salon, pro divadlo, pro veřejnost, nýbrž ani doma že nesmí oblékati ošumělý župan mravního pohodlí a laxnosti. Jest v tom snad trochu úzkostlivosti, ale to jest jen proto, že jsme si již příliš zvykli na tento župan.

Pokud se týče rodiny a manželství, sluší tu ovšem něco předem uvážiti. Víme dnes, že v převážném procentu manželských spojení účinkovaly zájmy obchodní, náhoda, nutnost, a že jen v málo případech motivem manželství jest láska, aneb to, čemu se říká »affinité élective«. — Ale zase nesmíme odsuzovati tento fakt, chceme-li léčiti nemoc, pátrejme po příčinách. Což vinou těchto zjevů nejsou spíše hospodářské poměry, boj o chleba, o život, které v celé řadě případů k tomu nutí? Až budou hospodářské poměry uspořádanější, klesne jistě i procento obchodních sňatků, neboť nebude ženě potřebí, aby, necítíc k muži nějaké náklonnosti, spojovala s ním svůj život jen proto, že tím bude zaopatřena, že bude míti pensi, že sprostí své rodiče závazků a břemen. A naopak. — Muž nebude hledati jen peněz, aby se odškodnil za dlouhá léta svých studií, aby mohl žíti přiměřeněji svému stavu, a přiměřeněji svému stavu vychovávati i své dítky.

To jsou ovšem poměry nezaviněné. Ale jsou tu ještě jiné případy. Jsou případy, kdy na obou stranách jest stejný poměr bohatství, kde za manželskými úmysly skrývá se lakota, touha hromaditi bohatství, intrikánství, pletky matek a otců.

Jaké to mohou býti děti zplozené z takovýchto manželství, děti zrozené takřka násilím, děti, na které se nikdy před tím ani nepomyslilo, děti — břímě rodiny. A jaká výchova jejich v těchto rodinách, rozštěpených, násilně slepených jen tou formou před oltářem, v rodinách, na jejichž štěstí jako upír ssaje černá kletba peněz. Vzpomeňte slov — affinité élective! Kde — affinité — a kde dokonce — affinité élective! — Výchova dítěte počíná již před narozením, krátce dítě jest vychováváno již celou životosprávou mladých manželů, a zvláště matky. Kde v takovýchto manželstvích, kde vzduch všech dní prosycen jest lhostejností neb i hněvem a záští, kdy temná hrůza budoucnosti bičuje proti sobě dvě šelmy zavřené v kleci, možno mluviti o výchově? O svátosti! O náboženství! O sliby před oltářem! Věříte ještě, že jsou svátosti? A stíny tohoto života v maličkých zárodcích příštího neblahého osení klíčí i v nitru nevinného stvoření pod srdcem matky, jako disposice — osudná disposice. A zima tohoto života otřásá všemi, kdož jdou kolem, a plní hrůzou před svátostmi. Hle výchova! Jen ho-

Digitized by Google

spořádané a neurovnané společenské poměry na jedné straně, nevzdělanost a materialism na druhé straně zavinily, že i význam manželství přesadil se falešnou synthesou do materiálních výhod manželství, že ti všichni, kdož šli za těmito výhodami, jako ubozí slepci nevědomky přešli kolem pravého a jediného ráje manželského — svatebního lože — a dítěte.

Nám dnes nezbývá než konstatovati zhoubný vliv těchto názorů a směrů na výchovu jednak pro nehygienické připravování se na manželství, jednak pro otravné předsudky a špatné příklady, jež z takovýchto manželství jako široká řeka kalu a špíny tekou do duší příští generace.

A tak pracujíce zatím k podvrácení lživých základů dnešního manželství jen tím, že své vlastní manželství toužíme postaviti ne na ceremoniích, na formálních závazcích, nýbrž na skutečné svobodě, podmíněné láskou, sebeúctou, mravností a poctivostí, a jsouce přežvykováni ve špinavých ústech maloměstských i velkoměstských klepařů a klepen, ať už nevzdělaných, ať inteligentních, a nenáviděni všemi, kdož si udělali velkoobchod v náboženských ceremoniích, snažíme se učiniti ze svého manželství příklad, t. j. nákazu, epidemii a těšíme se zatím tím ideálem, jak jej nakreslil Max Nordau: »Společnost musí dojíti k poznání, že jest nečestným, aby kterákoli žena ve státě civilisovaném, ať jest již mladá, ať stará, hezká neb ošklivá, žila v nouzi. Bude-li společnost proniknuta tímto poznáním, nebude míti žena starosti o chléb; neboť ona bude věděti, že ať již svobodná, ať provdaná, jest zabezpečena před strádáním. Děti budou vydržovány a vychovávány na státní útraty. Muž nebude si pak moci zaopatřiti za peníze tolik žen, kolik by chtěl, neboť nouze nebude již jeho pomocnicí a dohazovačkou. V takové společnosti žena se bude vdávati pouze z lásky; zjev starých panen, jež nenalezly manžela, bude právě tak řídkým, jako zjev starých mládenců, kteří ve svém svobodném životě těší se ze všech radostí manželských, nemajíce povinností a závazků mravních; prostituce se bude vyskytovati jen v míře velice malé, jsouc podporována a živena jen bytostmi degenerovanými, jichž převrácené instinkty nedají se říditi a ovládati žádnými pravidly, bytostmi, jež mohou žíti pouze v neřesti a hanbě, a jež jsou naprosto bez důležitosti pro zachování druhů. Nebudou-li se sňatky uzavírati z ohledů pouze hmotných, bude-li si žena moci voliti volně a neprodávati se, bude-li muž přinucen získávati si přízeň ženy svou mravní hodnotou a cenou a ne svým postavením a svým jměním, tehdy instituce manželství ze lživé, jakou nyní jest, může se státi

Digitized by Google

pravdivou. Tehdy i každé dítě přijde na svět obklíčeno jako aureolou, láskou svých rodičů, a dostane do vínku neocenitelný dar síly a schopnosti pro život, dar, jejž všichni manželé spojivši se na základě výběrné příbuznosti předávají svým potomkům.« Hle přehodnocené manželství, — pravá a správná synthesa. Z těchto manželství budou vycházeti dítky nejen fysicky, ale i duševně zdatnější, a ona budou ne příkladem odstrašujícím jako dnes, nýbrž ideálem a touhou všech, kdož pochopili pravý smysl a význam vývoje, toho stálého předávání sebe, své síly a své energie do budoucnosti, třebas ne ve formě sebevědomí, ale jistě ve formě památky a vděčnosti, jistě ve formě radosti ze života u všech individuí silných a zdatných. Neboť když štěstí dvou bytostí dostoupilo té výše, že litují své konečnosti a že je chtějí vtělit ve věčnost . . . tenkráte počíná se dítě — to dítě jako vědomý cíl a účel — to dítě, střed všech myšlenek a vší práce — dítě jako nositel nejen jména a památky, ale i š t ě s t í rodičů. Tato manželství budou výchovným příkladem svítice jako hvězdy, které nikdy nezapadají. Hle správná synthesa jako podmínka a nutná podmínka životního štěstí.

A jako vychováváme příští generaci pro manželství svým vlastním životem, svým názorem na manželství a praktickým poměrem muže k ženě a naopak, tak i jako příslušníci určitého stavu, určitého povolání máme rozhodný výchovný vliv na to, na jaké stanovisko se postaví naše děti vzhledem k svému příštímu povolání a životu v něm. A dnes? Což pak je nevychováváme místo k práci k pohrdlí, místo boje tváří v tvář, muž proti muži, k zákeřnictví, k úskoku, místo k odhodlanosti a rozhodnosti k fňukání a plačtivé pósovitosti, místo k tomu, aby na základě zásluh a práce hlásily se o svá práva, k žebrání, doprošování se, k ucházení se o almužny, podpory a milosti; místo k otevřenosti a upřímnosti k pokrytectví a přetvářce, což pak je neučíme, že výše se dostávají jen ti, kteří ustupují, což pak jim nekážeme, že nebe dobudou jen ti, kteří chodí třikrát do roka ke zpovědi, do kostela a platí desátky, což pak je neučíme, že způsobní jsou ne ti, kdož mluví pravdu, ale ti, kdož se usmívají, třebas se jim pěstě svíraly a nitro plnilo žlučí, ti, kdož se neobrátí zády, když vycházejí z pokoje, ti, kdož znají všecky stupnice společenských pozdravů a poklon a znají pravý úhel ohybu páteře, což pak jim nevtloukáme různé ty katechismy společenských nemravů, učíce je, že ti, kdož znají odříkat různé ty tvrdé a neohebné věty těchto katechismů, mohou si právem osvojovati přívlastek »inteligentní«, což pak chodíce sami oklikami neučíme je nenáviděti cesty přímé; což pak v nich místo touhy po práci

Digitized by Google

nebudíme touhu po služném, a nedáváme jim místo vzdělání peníze a výbavu? Tak je učíme přehodnocovati život.

Poněvadž jest tak málo upřímnosti a otevřenosti dnes, proto se tolik bojuje potají, podloudně, nepoctivými zbraněmi a tisícerými úskoky. Neboť konečně chléb, majetek, postavení se nějak dobýti musí. Tento boj o život musí se státi veřejným, musí vystoupiti z tmy, musí zpoctivěti, zlidštiti. Ovšem hledáme-li příčiny, jsou tu zase často příčiny hmotné, hospodářské, ale nebývá to u všech, kteří se tak vymlouvají. Každý lakomec se vymlouvá na bídu, vrah na obranu, zloděj na hlad. Kdyby se nám ukřivdilo v tom nejmenším našem právu, svoláváme všecky poslance na pomoc, ale svých povinností plnit neumíme. Ty povinnosti si dovedeme stlačit na tak nepatrné minimum, a svá práva a své křivdy dovedeme nafukovat až do nemožného mučednictví. Jen aby se zdálo, že chceme, a že nemůžeme. Jen abychom mohli obléci to formální dekorum, jež nás naučilo oblékat náboženství, rodina i společnost. To už si musíme uvědomit, že, chceme-li býti poctivými a charakterními, že musíme obětovati trochu času, chuti a práce. »Bez oběti není vlastně žádné praktické morálky; nepřítelem obětí pro ideály život povyšující jest vždycky špatně vyvinutý individualism v podobě hrabivosti, požitkářství a násilnictví, který prospěch okamžiku a svůj jediný cení nad prospěchy obecné a budoucí,« praví J. Černý. K mravnosti je potřeba odvaha a odříkání, ne proto, že by té touhy v člověku nebylo, že by mu nebyla přirozenou a převyšovala jeho síly, ale vzhledem k prostředí, v němž žijeme. Jest třeba odvahy proti nemravným a hnilobným předsudkům a odříkání si pochvaly a souhlasu vší té inteligentní láje, již se pohodlně sedí v bahně. Snad se o vás řekne, že kazíte mír, ale chtějte raději tuto válku, než tak hanebně odhazovat zbraň a zbaběle se poddávat špatnosti ve jménu tohoto míru. Což pak reformátoři nebojovali proti tomuto míru a nevyvolávali válek a dobrých válek? Kazíte mír, neboť mírem jest lichotiti si do očí, říkat si tváří v tvář nestoudné lži, nepoškozovat velkovýrobu klepů, plavat s proudem špinavých předsudků, lehtat ješitnost odkvetlých paniček, velebit užitečnost a samospasitelnost splesnivělých a rozpadávajících se zásad, mlčet ve spolcích a ve schůzích, a šplhá-li nějaký ten kandidát funkce ať již spolkové, ať veřejné nahoru, nastavit mu uctivě a ochotně svá ramena. Přátelé — tento mír — voilà l'ennemi! Postavte se směle a uvidíte, že i vaše děti se postaví. Vychovávejte z nich bojovníky, ne milovníky ústupků a kompromisů. A vychovávat tu znamená — nedělat ústupky a kompro-

Digitized by Google

misy sám. V tom ohledu hlásáme morálku tvrdosti a netolerance! Rozbijte ten starý zákon! —

A co jest nejhlavnější — práce. — Jest třeba snít s ní ten staletý předsudek, jest již třeba posvětit, udělat ji ideálem, cílem člověka. Musí se obměkčiti naše srdce k této popelce, musí utvrdnouti naše vůle v boji pro ni. Zákon života položili jsme do přetvářky a pohodlí. Jest třeba jej přehodnotiti do upřímnosti a práce. Tu je pravá synthesa. Setkáváme se s ní všude, kde se setkáváme s něčím dobrým. Pracujeme, pravda, ale abychom byli v osmé hodnostní třídě, neb ještě výše, aby se o nás psalo v novinách, abychom dostali nějaký ten laciný řád atd. — A poněvadž to, proč člověk pracuje, se dává jen za j i s t ý druh práce, podle toho i práce naše vypadá. A toutéž cestou vyšlapanou učíme jíti i své děti. A při tom hubujeme na život. Co se takto může v životě změnit, zlepšit? Zázraky se samy už neději a my je dělat neumíme. Řekneme sice dle toho, v jaké jsme společnosti, že by to bylo hezké, ale že to je příliš ideální. A doma pijeme své pivo a pomlouváme se ženou všecky ideální, — a naše děti pokřikují za nimi na ulici pomalu jako za dráteníky.

Ztratila se radost práce, neboť pracujeme za účely nekalými. Nás netěší práce sama, nýbrž pracujem jen pro to, čeho prací dosáhneme. A když jsme se pěkně usadili, zaopatřili, zatopili si, pak skládáme ruce v klín. Černý krásně o tom píše: »Pohleďme jen, co hyne naší energie odtokem ve stavy, jež vidí svůj ideál v negaci namáhavější práce, ve stavu teplých kanceláří, ve stavu služebném a takovém, kde péče zachování života již jednou pro vždy jest při vstupu odbyta, a nyní je to jen věcí mechanismu úředního, aby kariéra byla zabezpečena. Co mizí energie v našem ženském světě falešným předsudkem o kletbě práce! Není to až křiklavé, jak náš ženský svět jest zkorumpován negací práce? Kolik je rodin, aby dcery byly tam vedeny k vážnému pojetí práce a k úctě k ní? Kolik je matek, jež by vedly dcery k poctivosti, aby nebylo možno pro svody rozkošnictví, sladké lenosti a lehké marnivosti v modě zaprodati čistotu srdce a pohlaví, krásu i mladost i síly životní?« A tak i při práci duševní. Učíme a mučíme se nad knihami, ne proto, že milujeme knihy, ne proto, že toužíme vědět více a z vědění najít nové, modernější a praktičnější dráhy životní, ale proto, že za poslední stránkou knihy číhá skýva chleba neb měšec peněz. Vše jest vypočítavé, lakotné, sobecké. Ne vědění, ale majetek, ne moudrost, ale chytrost, ne podnikavost, ale hazardní hra. A osvojujeme si jen výsledky cizí práce, cizího přemýšlení, kra-

Digitized by Google

deme cizí peníze těžce vydělané, abychom mohli ukojiti sobecké požitky. Sami nepřemýšlíme, sami nic nového nepřidáváme, ani řádky nepřipisujeme, nesnažíme se pokračovati, zdokonalovati, zjednodušovati, nýbrž jen lacino přijímáme ovoce cizí práce. »Ne práce sama, ale chytré sbírání výsledků cizí práce, ono včelařské odnímání medu včelám pracovnicím, doporučuje se dnes za životní povolání, a takové stanovisko trubců společenských je dnes velice oblíbeno.« (Černý.) To je to nejsmutnější. Každý se blýská jen tím, co vyčetl z novin, knih, v tom je celá jeho samostatnost, že umí číst a má paměť. Ale sám dále nepřemýšlí, cizí myšlenku nepokládá za podnět ke vlastnímu přemýšlení, a i prakticky každý dělá jen to, co jest mu přesně předepsáno, nic více se mu nezdá povinností. Dostav hřivnu zakopává ji, místo aby z ní těžil. A přece povinností naší jest dělat více, než jest naší povinností. Ale to vyžaduje nesedět stále u kamen, obout jednou také vysoké boty a vydat se do mrazu a deště. Než tot příliš pro nás úřednické hypochondry.

A tak i vychováváme své děti, vlastně ne vychováváme, nýbrž vnucujeme je do tohoto všeho, neboť vybíráme jim sami povolání ne dle jejich náklonností a schopností, ale dle toho, které jest nejtučnější a nejteplejší.

Podívejte se jen na náš venkov, jak by musil vypadati, kdyby všichni naši úředníci, profesoři a učitelé nekončili svoji práci těmi několika povinnými hodinami v kanceláři a ve škole, kdyby si uvědomili, že proto se učili, proto brali z kultury a všeobecného vzdělání, ne aby dávali jen za peníze, ale též zadarmo. Ale tma je nejen mezi lidem, kde je tma intelektuální, ale tma je i v inteligenci, kde je tma mravní. A mluvte, jak chcete, přijde vám pak do cesty taková »inteligentní dáma« a řekne, že se ani poučovat nedá, ani jiné poučovati nebude. A nejsmutnější je, že strhne svým cynismem za sebou i jiné. Ale u těchto se už nezastavíme, ty musíme nechat vymřít jako poslední rarity vymírající čeledě.

Dnes můžeme přece jen již říci, že toto vědomí o povinnosti, rozšíření svých povinností, nejen svých práv, a tedy i o rozšiřování práce jest již majetkem značné menšiny a že se stane čím dále tím obecnějším. U menšiny, dosud sice ještě malé, projevuje se již prakticky, ale projevuje se již také u většiny, a sice — špatným svědomím. On to leckdo dobře cítí, ale každý to upřímně nepřizná. Neboť ti, kdož hlásají tuto práci, jsou většinou z mladých a těm starší pravdu přiznati nemohou, neboť jim se nejedná o to, co se dělá, ale kdo

Digitized by Google

to dělá. Ale tu neplatí žádná výmluva. Altern ist keine Notwendigkeit, sondern nur eine schlechte Gewohnheit! Tolik je jisto, že se vám už nikdo dnes nepostaví otevřeně vstříc, třebas potají mluvil, špinil a pomlouval. V tom je naše vítězství. Nikdo ruky nezvedne z těchto starších, ale každý vám přizná, »že se musí něco dělat« — a rdí se hanbou za svá slova. Jen se jim podívejte upřímněji do očí a vyčtete tam jejich porážku. Ale tu jest cosi důležitého. Ti staří mají moc. A marno jest — vy chcete býti charakterními, oni vám nedovolí. To jest, co tím chci říci? Veškeren postup závisí od těchto starých; chcete-li býti charakterní, vzdejte se postupu, neproste šéfy kanceláří, nechoďte k pánům atd. Ale vy máte děti. Jest třeba prosit. Tu jest celá ta nemravnost. Stává-li se, že pěkná místa dostávají a povýšeni bývají jen ti, kdož nic neudělají, než tu svoji šosáckou a ubohou povinnost několika kancelářských hodin, kromě toho však vystýlají svoji devotnosti a svým štěbrovstvím a svými hřbety cesty velkomožných pánů, a vykonají ročně několik obchůzek ode dvéří vlivných osobností ke dvéřím jiných vlivných osobností, s kloboukem v hrsti a hrdosti a poctivosti v kapse, — je-li toto spravedlivo, kde jest větší právo a větší spravedlivost na tato povýšení, na tato místa pro ty, kdož tohle všecko nedělají, ale za to radostně, krásně a poctivě konají svoji povinnost a více, než je povinnost. Tito páni neposuzují člověka podle práce, ale dle poklon, — vlastně také dle práce — ale ta jejich práce jim jen škodí. A proto musíme nejen sami charakterní býti, ale také žádati, aby z nás vyšší páni nedělali lidí bezcharakterních, aby nás neznásilňovali v naší hrdosti, neznemravňovali tím neúnavným vyžadováním podlízavosti a pokornosti. Hoden jest dělník mzdy své a ne žvanil a pokrytec.

A opovažte se někde říci pravdu. Jak jste nevzdělaní a patrně jste ani nečetli Kniggeho. Vy musíte míti úctu k auktoritě a čerta na tom záleží, že vaše úcta jest přetvářka a že auktorita tato stojí na lži. A touto lží jest již tak otráven náš společenský život, že každá upřímnost a každé projevení pravdy zdá se hrubým, nemotorným a neotesaným. Vy se musíte usmívat na tyto chameleony skrze slzy své uražené poctivosti, vy musíte jim chrlit sladká slova polykajíce žluč své zlosti a svého spravedlivého hněvu. Jinak nedostanete lepší místo, jinak rozbijete spolky, jinak octnete se ve společnosti osamocen jako kůl v plotě a budete na pospas všem neuctivým psíčkům. Musíte stále a stále lhát, jen abyste neurazili. Vidíte tu synthesu? Vidíte tu výchovu? Vždyť do toho všeho za-

Digitized by Google

učujete své děti — a ideál života položili jste do lži. A jest tu ještě jedna lež, která otravuje. Leckdo z vás by se urazil, kdyby někdo řekl, že není pokrokový. A přece v čem záleží vaše pokrokovost? Změnilo a zlepšilo se něco kolem vás a ve vás? Pravda, vy sice mluvíte hodně široce a hlasitě o pokrokovosti, ale hrajete karty s velebníčky, a když přijdete do společnosti, jsou oni první, kterým podáte ruku. Pokrokovost se pomalu v ústech vašich omlela a pošpinila na ostudu. Pokrokovost pravá nezáleží jen v zásadách, v ideálech a řečnění, ale hlavně v práci. Jen myšlenkou se ještě život nedostal v před. Pevná půda, na níž se staví, jest jen práce, — pokroková myšlenka jest ovšem také nutná, ona jest sluncem a vláhou, ale vy chodíte přec jen po zemi, osení, z něhož se připravuje chléb pro vaše děti, roste jen v zemi. — Mluvíte pokrokově, když jste mezi svými, ale stačí jeden kolárek, abyste spolkli všecko při prvním vrznutí dvéří.

A co je hlavní, — vychováváte v těchto zásadách své děti, žijete dle nich před nimi? Není vaše pokrokovost jen parádním řečněním? V tom je chlouba všech pokrokových lidí, že neodkazují nebe za smrt, ale že je hledí stvořit na zemi, že jim nestačí slunce na nebi, ale že chtějí zemi udělat sluncem, že nevěří v ráj minulý, ale že pracují pro ráj budoucí, že jediným hříchem prvotním je jim lenost, jediným svátostí práce, jediným kostelem příroda, jediným náboženstvím mravnost. Jen se přijďte podívat na malé město. Máte bohaté soukromníky, kteří budou si přát přednášky o klerikalismu, ale budou první, kteří na ni nepřijdou, kteří ústy a před svými ženami vše zreformují, ale ve veřejném životě líno u rukou ani nehnou. Hle, špatné svědomí. Oni z kultury přijali myšlenky, ale jejich vůle jest jako vosk, tající při možnosti první ztráty, první nevýhody, první obtíže. Pro tyto křivé stromy není již kolu, — učme se na jejich řečech jednat, na jejich lenosti pracovat, a mějme tu útěchu, že nás za to zkritisují. Ale buďme klidni, z nich mluví lež, — ne pravda, zášť, — ne dobrá vůle. — mají měřítko příliš šosácké a nízké.

(Dokončení.)

Digitized by Google

JUDr. Boho. Klinebercer.

Společenský cit.

Psychologický rozbor sociálního vývoje.*)

I. Věta Aristotelova — v knize »O státě« I. c. 1. —, jež zní: »Zjevno, že stát jest výtvor přírody a člověk bytost přírodou pro občanskou společnost stvořená« a u vyšší ještě míře věta: »Tak jest přírodou dán všem lidem pud společenství« — vyvolala by zdání, že společenskost člověka uznává se za stav vrozený, kdyby dodatná věta: »Kdo je (společenství) prvně učinil skutkem, jest původcem nejvyššího dobra« zdánlivý pomysl vrozenosti nevyvracela. Neboť kdyby společenskost za vrozenou vlastnost byla uznávána, musilo by společenství co tvar býti s ní současně existentní t. j. stejně vrozené a s touto konklusí nelze srovnati dodatnou větu, z níž tolik patrno, že společenství jest dílem práce lidské, nikoli přírody. Zní dle toho these v obou větách tak, že odporují si navzájem: buď jest správná první, napotom není správná druhá, anebo jest správná druhá, a napotom pozbývá platnosti první these.

Odpor zvýšen dalším rčením: »Stát dle své podstaty musí myšlen býti dříve než rodina a každý jednotlivec«, kteroužto větou otřesena these »Kdo společenství učinil prvně skutkem ...«, aniž první thése podepřena. Neboť je-li stát dle podstaty a pomyslu útvarem časnějším než rodina a člověk-jednotlivec, nelze pochopiti, jakým pochodem možno, aby byl dílem člověka, »původce nejvyššího dobra«.

Jen tenkráte, když jest státní společenství skutečně prvotný útvar přírodní, lze společenskost prohlásiti za vlastnost vrozenou;

*) První část většího díla stejnojmenného, která byla předmětem přednášky ve Filosofické jednotě dne 20. ledna 1906.

Digitized by Google

ale tu zůstává bez povšímnutí, že útvar státního společenství jest zjev ne pouze statický: vykazuje v čase různé útvary, které sice dle pojmu také jsou společenstvím, avšak s jinakým obsahem, rozsahem a tvarem státním, a pokud zkušenost učí, těmto útvarům předchází stav společenský, o němž pochybno, zdali vůbec se státním společenstvím může býti třeba jen dle pojmu stotožňován. Jest tedy jisto: staticky správno jest tvrditi, že stát musí dle podstaty býti myšlen dříve než rodina a jednotlivec; avšak dle vývoje jest tvrzení nesprávno, a nesprávno jest, poněvadž může s jistotou předpokládán býti stav, kde nebylo státu před rodinou a jednotlivcem, naopak rodina a jednotlivec byli, aniž bylo státního útvaru. Tu pak nemůže hájena býti these, že společenskost jest vlastnost vrozená.

Odpor jest neodstranitelný a dá se vysvětliti nerozeznáváním soužití od společenskosti. Jsou to dva stavy různé fysicky a právě proto také psychicky, (stavy fysické, jimž odpovídají shodně stavy psychické) a rozlišnost se takto vysvětlí: Není společenskost původní a prvotný stav, takovým jest soužití jako prostý fakt živoucnosti bez hlubšího vniterného obsahu a dosahu; jest faktem žití jako život člověka sám o sobě bez dalšího vztahu a důsledku. Společenskost naproti tomu jest soužití s obsahem vědomým a vztahem stejně vědomým.

O soužití může tvrzeno býti, že jest člověku vrozeno; o společenskosti nikoli. Neboť soužití jest fakt s životem člověka neslučitelný jako život sám a proto musí býti od společenskosti rozlišný jak co stav, tak co pojem i tvar života.

V čem a jakým stupněm se rozcházejí, musí býti zjištěno dříve, než řešena bude povaha společenskosti, neboť na tom závisí poznání pravého rozdílu!

Vidíme v přírodě, kdekoliv lidé žijí ve styku, soužití jako skutečnost fysickou, která i za pokročilého stadia, kde spadá v jedno se společenskostí, vždy vykazuje malou časovou předchodnost, kterou zachovává svou prvotnost, a úkaz se konkrétně dá vysloviti takto: i za společenskosti dá se na člověku pozorovati stadium soužití, které není společenskostí. Člověk s člověkem se nalézá v soužití dříve než ve společenskosti — lze dokázati skutečností života. Život děcka v společnosti pokročilé do jistého věku vykazuje stav soužití, který nelze zváti společenským, a není společenskostí, poněvadž se nedostává vědomí společenství a vůle žíti v něm.

Již z toho lze poznati, že společenskost od soužití se liší stejně jako žití člověka od vědomého života, vědomím a vůlí. Sou-

Digitized by Google

žití jest stav organicky vegetační, společenskost stav vědomý — tolik nepochybno. Soužiti jsouc podmíněno organickou fysičností, dáno jest živoucností člověka jako důsledek a doprovod organičnosti fysické; jako důsledek, poněvadž jest organicky nezbytným prostředkem pro žití organismu; jako doprovod, poněvadž živoucnost organismu se nedá zachovati bez současného prostředku vnějšího, služebného, jímž jest služebný organism druhý.

Takovým prostředkem organickým, vně-fysickým jest: pro člověka-muže žena, jako naopak pro ženu muž za účelem pohlavně společného sjednocení organického ku vytvoření plodu jako nového člověka, čemuž hoví pud pohlavní, tak že vzniká soužití pohlavní; a pro děcko matka jako fysická živitelka stejně, jako byla dříve fysiologickou, čemuž hoví pud mateřství, tak že vzniká soužití mateřské. Soužití pohlavní a soužití mateřské jsou proto prvotně přirozené stavy soužití, nikoliv společenské; neboť tolik jest nepochybno, že se společenskostí nemají nic totožného. Soužití mateřskému odpovídá soužití děcké jako stav stejně přirozený a nezbytný, poněvadž je dán fysiologicko-organickou odvislostí na živném organismu mateřském.

Patrno tu, že soužití jest nutnost pudová, vybavená vrozeným pocitem jako provodný úkaz organické potřeby, a z toho lze vyvoditi: že trvá jako pud, pokud trvá organická potřeba, a sahá jen tak daleko, pokud sahá úkaz (pocit) potřeby organické.

Dle toho se soužití jako přirozená nutnost pudu projevuje trojím způsobem (tvarem): pohlavním jako žití muže se ženou, vegetačním jako žití děcka s matkou a citovým jako žití matky s děckem. A společenskost, pokud z tohoto stavu soužití nutně vyplývá — tolik lze logicky vyvoditi — vyvinuje se jako stav tomuto trojímu útvaru soužití odpovídající, totiž jako společenství pohlavního soužití muže se ženou, společenství soužití matky s děckem zprvu organicky-vegetační, později i citové, tak že poslednější se jeví býti prodloužením soužití přes čas vegetační závislosti děcka na matce. Že skutečně odpovídají tři tvary společenství přirozeného třem tvarům pudového soužití vytvářejíce se v společenství pohlavní, mateřské a mateřsky-citové, nemůže býti pochybno, pozoruje-li se život do nejzazších stadií historicky možných; ve všech stadiích života vykazuje člověk tyto tři stavy soužití, které zároveň provázeny jsou třemi tvary společenství; ovšem — dodati třeba — v různých konkrétních tvarech společenskosti.

Již tu lze poznati, že společenskost se dělí od soužití a sice jako akt pudový a jako stav společenství, trvající přes akt pudu.

Digitized by Google

Z toho následuje: Společenství, i pokud jest důsledkem a doprovodem pudu, jest stav tím význačný, že trvá přes dobu pudu jako stav nutný, poněvadž ustálený, a ustáleným se stal ustáleností pocitu.

Za druhé všechno společenství jest původně pudové vznikajíc z pudu, pokud trvá soužití přes trvání pudu.

Za třetí společenskost člověka původně se stává vlastností potud, pokud sahá soužití.

A soužití pudové provázeno je společenskostí teprve, když soužití stává se nutností bez pohnutky pudu.

Proto není původně společenskosti jiné než této o třech tvarech, která odpovídá pudovému soužití a příčinou jest, že ze soužití pudového vznikla vlivem ustálenosti pocitové jako vědomá nutnost; tak vzniklo společenství pohlavní muže se ženou a ženy s mužem, společenství vegetačně-fysické mezi matkou a děckem a společenství citové děcka s matkou. Společenství citové otce s děckem a děcka s otcem nedá se stotožniti s posledním z důvodů několika: předně vztah otce k děcku není stejně přirozený jako u matky, poněvadž aktem pohlavního soužití s matkou se vyčerpává a, aby nastalo prodloužení vztahu a k tomu přenesení jeho s matky na děcko, musí působiti jiné vlivy než pohlavního pocitu; za druhé jest děcko otci naopak přirozeně břemenem, tak že v citu otcově původně odpudlivost se vyskytuje, která musí býti přemožena, má-li nastati vztah, který může býti jen citový; za třetí také vztah děcka k otci není přirozeně stejný jako k matce, poněvadž není stejně organický, nýbrž jen z vědomí čistého může býti pojat, a aby tak se stalo, toho předpokladem jest apercepce skutečností životních, z nichž jsoucnost vztahu jest patrna.

Z těchto důvodů může s plnou jistotou býti vyvozováno, že společenství otce s děckem jest původu daleko pozdějšího a sice jako důsledek společenství pohlavního s matkou, i musí býti usuzováno, že teprve jím se dostavilo společenství vlastní rodině.

Z této souvislosti lze poznati předně, že společenství není stav apriorní, nýbrž druhotný ze stavu soužití; za druhé, že předpokládá víc než akt soužití; za třetí, že vzniká jen, pokud vlivem ustálenosti pocitové vzniká vědomí nutnosti společenství. Soužití jest čistý akt s obsahem a trváním pocitu; společenství jest stav vědomé nutnosti trvalého soužití, tak lze rozdíl pojmů definovati. Rozdíl vědomí dá se poznati na analogickém stavu ve zvířectvu. Většina obratlovců i nižších a vůbec zvířectva vykazuje soužití styku pohlavního, avšak netrvající přes aktivnost pudu pohlavního;

Digitized by Google

i také soužití mateřské vykazuje. Ale soužití jest trvání obmezeného nesahajíc obyčejně přes vyspělost organickou, jak viděti dokonce i na domácích zvířatech.

Zde jest soužití aktem pouhým, který více méně krátko trvá jsa na akt pocitový obmezen, a po konsumaci nastává stav dřívějšího osamocení; proto není společenství s ním sdruženo a nemůže býti řeči o společenskosti. Naproti tomu v případech, kde se vyskytuje soužití trvalé přes akt pocitový, jako na příklad u bobrů, také u různých druhů hmyzu, mravenců, včel, termitů jest společenství hotovou věcí jako vyšší stupeň soužití, obzvláště když jsouc neobmezeno na původní pud pohlavní rozšiřuje se na hromadnost všeobecnou, a proto musí připuštěna býti i společenskost jako vědomý stav, ačkoliv vědomí hromadného žití a tím společenství jeví známky obmezenosti na určité úkony společenské. Nestojí tu vědomí proti pudu, nýbrž vědomý účel proti účelu pudem předurčenému.

Naopak z daného případu možno poznati, že vědomí společenské jen potud se vytváří, pokud vlivem svým ustálujícím má pocit za následek soužití, a tím vzniká, že reflexní činnost pocitová se mění v činnost samovolnou; tím se také vysvětlí, že vzniká přechodně vyvinujíc se rozšiřováním soužití na stav nejblíže souvislý. Společenství zvířat, pokud jest skutečností, nemůže proto býti faktem pudu samotno, vždy jest úkonem vědomí, ač vědomí, které se vyvinulo účinkem pocitového hnutí, proto jen v obmezenosti na účinek pocitového hnutí.

Nepřipouští-li se správnost toho, děje se tak obyčejně — jako se dělo vždy před každým poznáním — z ješitného nadceňování člověka a jeho vlastností, které prohlašovány zatvrzele za výlučně lidské, t. j. člověku vlastní, a důsledkem toho ze zatvrzelé utkvělosti na jedenkrát běžném názoru, že povaha zvířete je zcela jiná, kterážto zatvrzelost raději na poloviční cestě poznání zůstává vězeti, než by připustila důslednost these jednou zjištěné, že vědomí není duševní stav na člověka obmezený, a že společenství, pokud se ve zvířectvu vyskytuje, jest stejně uvědomělý stav pocitového hnutí. Společenství na př. psa s člověkem jest dojista stav vědomý víc z vědomí než z pudu vzniklý a společenství včel — hmyzu pouhého — jeví známky čistého vědomí.

Připustí-li se, že společenství jest úkon vědomí, není příčiny nepřipustiti společenskost ve smyslu anthropologickém; připuštěním se neubírá vážnosti společenskosti člověka. Naopak ze shody lze vyvozovati, že vědomí účelu společenského není než ustáleností nastalá proměna činnosti pudové v činnost uvědomělou a volní,

Digitized by Google

podobně jako vůbec činnost vědomí jest jen ustálený stav činnosti pocitové. Byl by tím podán jen důkaz, že společenskost jest vyšší stav soužití pudového a není jen člověku vlastní, vyskytujíc se v stejném nebo podobném tvaru u všech bytostí, v nichž pocitová činnost se ustálila v činnost vědomí.

Právě tím podán důkaz, že společenskost jest transformovaný tvar aktu soužití a proto vyskytuje se u všech bytostí, v nichž vědomí dostoupilo jisté výše zralosti nad pudové hnutí.

S velikou pravděpodobností lze z těchto faktů vyvozovati, že společenství člověka musilo býti a bylo ustáleným stavem v době dřívější, než se ustálil tvar mluvy v řeč a společenskost byla již v této době vlastností člověka. Musí tak býti souzeno, poněvadž na jedné straně leží soužití dočasné jako nejzazší tvar života a na druhé straně řeč musí býti již účinem společenského života, tak že společenství musí býti hotovou událostí dříve jako prostředí, z něhož mohla řeč vzejíti.

Touto tak rannou časností se vysvětlí, že považována společenskost za vrozenou vlastnost člověka; jest ustálenou vlastností člověka již od prvních dob, kdy vystupuje na obzor dějin aktivně činný.

Výsledek jest: Společenskost člověka není prvotná vlastnost jako není prvotným stavem.

Prvotným stavem jest soužití v třech tvarech pudového života a z těchto tří tvarů soužití vyvinula se shodně společenskost ustálením citu jako první tvar.

Tento první tvar, poněvadž jest z pomyslu znám jako počátečný platí za přirozenou vlastnost.

Není přirozenou vlastností člověka jako všeobecný tvar z toho důvodu, poněvadž jen, pokud mu pudové hnutí předcházelo, přirozenou vlastností se stala ve třech tvarech původně pudových, totiž společenství manželském, společenství mateřském a společenství fysicky-vegetačním.

Společenskost jen v těchto třech tvarech jest přirozená, nikoli vrozená. Přirozená jest vztahem na předcházející pud soužití, z něhož vznikla ustálením; není vrozená, poněvadž není totožna s pudovým soužitím, vyvinuvši se druhotně vlivem ustálenosti citové.

Společenskost původního tvaru jest změněný tvar pudového soužití, a z toho důvodu každý z těchto tří tvarů vykazuje příbuznost s jedním aktem pudového soužití: nevykazuje tvar vlastní,

Digitized by Google

počíná tvarem pudového soužití a béře jeho tvar po tak dlouho za svůj, pokud nevytvořila nový.

Jen z toho, že není znám prvoprvý stav předhistorický a že člověk historicky známý vykazuje již společenskost nejen v těchto třech tvarech, nýbrž dokonce v tvaru všeobecné vzájemnosti, vyplynul důsledek, že společenskost považována za vlastnost vrozenou.

Přirozenost není vrozenost, alespoň potud, pokud vrozenost se uznává za stav totožnosti s bytostí, kdežto přirozenost znamená současnost bytosti. Přirozené jest, co vzniká z vnitřních sil vlastní podstaty; vrozené jest, co leží v podstatě bytosti nepotřebujíc vzniku ze zárodku; jinými slovy: vrozené jest samo silou podstaty, přirozené jest tvar z podstaty vzniklý a stojí v protivě proti umělému jakožto tvaru vnější síly — síly člověka.

Dle toho musí být tvrzeno: Soužití jest akt vrozeného citu ve třech aktech pudu; a pokud se ustálilo, jeví se společenskost přirozeně. Není vrozena ani v oněch třech tvarech, v kterých vykazuje totožnost s pudovým aktem soužití.

Naopak jakkoli přirozeným pochodem se vyvinula z pudového soužití, jest stav odvozený.

Z toho následuje, že společenskost v širším smyslu, neobmezená na původní tři tvary, tím méně může býti vlastností vrozenou; nemůže býti, poněvadž by jinak její tvar musil býti dán prvotně, a takové prvotnosti není, pokud zkušenost sahá; naopak zkušenost svědčí, že její tvary jsou pozdější a různé, v jedné a téže individualitě odchylné časem.

Vlastnost vrozená má od prvopočátku svůj tvar jeden, od něhož není rozlučná ani bez něho myslitelná, a takového tvaru prvotného společenskost nevykazuje.

Logický důsledek jest, že společenskost všech tvarů jiných přirozeným pochodem sice se vyvinula, ale není vlastností vrozenou.

II. To plyne také z ohledu na citový úkon vitální funkce. Kdyby byla společenskost vlastností, byla by jí ne pouze vnějšně, nýbrž jistou funkcí nebo souvislostí s funkcí vitální a žádná funkce vitální není bez jakosti počitkové a obsahu citového. Že není bez jakosti počitkové, viděti na její prvotných třech tvarech — společenskosti pohlavní, mateřské a fysicky-vegetační — v nichž jest podnětem, tak že dává citový obsah společenskosti.

O společenskosti v pojmu všeobecném nemůže platit nic jiného, nechť jest obsahu jakosti jakékoliv; vždy musila by býti funkcí vitální a sice citovou, stejně jako počitkovou, a tu pozorovati lze následující stav.

Digitized by Google

Cit jest úkon individuální tím, že má v organismu subjektu vznik a průběh; mimo podmět není citu; co mimo podmět jest citového, jest tvar citu. Individuálnost citu znamená: projev citu jest projev života individuálního, možný jedině životem individua. Naopak jest život, i pokud citově se projevuje, individualistický: každé hnutí citové vzniká z člověka-individua a výhradně jím.

Smysl toho jest dvojí: cit vzniká prostředím organismu člověka a jevy mimotné jsou určeny citem člověka tak, že mají hodnotu individuálního citu. Člověk prvotně nemá o jevech světa jiného vědomí než určeného c tem podmětným — to jest individualism citový (subjektivism). To znamená vědomí o zjevech dle subjektivního citu, následkem čehož nemá člověk o světě prvotně jiného védomí než podmětně citového, a ze subjektivismu musí teprve se propracovati k objektivnému poznání analysou a srovnáním, kterýmžto prostředkem to, co všeobecně nalézá shodným, uznává za objektivné a následkem toho jest objektivism výsledek činnosti rozumové a zvláště společenské, poněvadž předpokládá vzájemnou součinnost vědomí více jednotlivců.

Znamená za druhé, že člověk utváří vztah svůj k jevům, vztah citový, dle citu s ohledem na potřeby životní — to jest podstata individualismu životního, který sesiluje individualism citový. Člověka činí individualistickým životní nutnost, která jest potřebou organismu, tím že činí a udržuje jej při životnosti: člověk jest služebníkem svého organismu jsa nutkán veškeren svůj cit i své vztahy k světu postaviti v službu jemu, poněvadž jeho život jest životností organismu. Tak se individualism citový a organicky-životní navzájem doplňují jsouce jeden druhým vázány a s ním nerozlučny.

Určeno tím, že vrozená povaha (citová jakost) člověka jest individualistická.

Svět jeví se člověku tak, jak jej v jeho vědomí barví cit; dle vědomí jest zdánlivě objektivní, dle citu individuální a to dvojím způsobem, jednak tím, že citový tón na jevy se přenáší jako jich přívlastek, jinak tím, že člověk k jevům vchází ve vztah dle svého citu.

V poslednějším úkazu leží podstata individualismu vlastního, koncentrace mimotného světa na bytost vlastní s účinkem vztahu individuálně účelného. Účinkem toho není svět objektivně jeden; jest subjektivní, jevě se člověku v citovém tónu podmětného citu.

(Pokračování.)

Digitized by Google

ROZHLEDY.

—

I. PO FILOSOFICKÝCH SYSTÉMECH.

Píše **František Čáda.**

(Pokračování.)

Otázkou, dnes až příliš časovou, o poměru názoru na svět moderního člověka k náboženskému názoru obírá se v nedávno vyšlém spise Martin Wust. Spis jeho »Třetí království«[1]) jest v nejedné příčině zajímavý, třebas rovněž ne právě příliš originální Zajímavý jest ihned určitou vnější okolností, že totiž jím hlásí se nový pracovník filosofický; nebot neznáme od Wusta dosud nijakého pojednání, a ostatně auktor sám označuje se[2]) jako dosud neznámý. Jakkoli však tedy mezi filosofy nováček, vystupuje ihned prací mající nemenší cíl, než podati — základy individuální kultury. A nelze popírati, že obratně řeší úkol, který si dal, jakož i sympaticky zajisté působí devisa jeho: »nedůvěřovati ani prorokům ani učencům, nýbrž sobě samému a své vlastní vůli«. A jak řídí se heslem tohím v provedení thematu svého?

Jedinou věc chce opravdu člověk: býti šťasten. Toužíme všichni po štěstí, toužíme po splňování přání svých. Horoucí tužba po jistotě štěstí to byla, která stvořila »prvni království«, svět přítomnosti. Ale v tomto světě, anebo za tímto světem skrývaly se tmavé stíny, které kývaly sem z onoho světa, nyjíce v touze po slunné říši skutečnosti. A touha lidstva splodila druhé království, které »nebylo z tohoto světa«: v něm bylo zaslíbení, v něm však také zákon a bázeň. A když bázeň, arci nebylo v něm štěstí, aspoň nikoli štěstí dokonalého.

---

[1]) Das dritte Reich. Ein Versuch über die Grundlagen individueller Kultur. (Vídeň a Lipsko 1905).

[2]) V předmluvě str. VI.

Digitized by Google

Třeba tedy pokusiti se a hledati »t ř e t í k r á l o v s t v í«, v němž není bázně, v němž štěstí nerušené, dokonalé, jisté! Lze to provésti, lze doufati ve zdar takového hledání?

Auktor myslí, že ano, a jest ochoten čtenáři cestu do »třetího království na zemi« ukázati, ale arci nejprve nutno provésti negativní práci: odstraniti překážky k tomuto dokonale šťastnému životu, a to znamená — kriticky ohledati dosavadní názor a způsob života moderního člověka.

Wust provádí řešení úkolu vlastního »čím může člověk se státi a býti« (neboť na tom záleží, a nikoli na tom, co třeba věděti nebo věřiti) ve 4 oddílech, nadepsaných: příroda, lidé, fysiologické základy a Kristus-člověk. Nejprve ukazuje, kterak oficiální křesťanství nemůže vyhověti nejen dosažení pravého cíle člověka, ale ani přísnější úvaze. Neboť křesťanství nutně učí existenci Boha osobního, jenž jest mimo svět, všemocný, všemoudrý atd.; ale kterak s tím srovnati, že přece tvorové Jeho patrně nejsou šťastni, ani všichni ani dokonale žádný? Proto Wust uzavírá: není Boha osobního. Avšak nemáme-li dostati se pod vládu »náhody«, v jejímž království štěstí teprve důkladně jest vzdáleno, třeba »hledati nového, neznámého Boha« (str. 20). Neboť to jest jisto, že s materialismem nevystačíme, poněvadž nic nevykládá. Materialism v psychologii na př. nic není platen. Přiznejme se upřímně, že, když na př. praví se: »myšlenka jest funkce mozku anebo účinek fysiologického pochodu v nervstvu«, že při tom nic si nemyslíme, ba mysliti určitějšího něco ani nemůžeme. Něco zcela jiného jest arci monism, jenž praví: fysiologický pochod v mozku jest identický s psychologickým pochodem. To třeba lišiti od materialistického nazírání, neboť se nepraví: pochod fysiologický z p ů s o b u j e (teprve) psychologický jev, nýbrž (již sám) jím j e s t.

Plyne tedy z toho, že jako Wust nemůže uznati Boha osobního, ani náhody nepřipouští, nýbrž jen »kausalitní z á k o n v tisícerých diferencích« (39). Rozumí se, že nevyvozuje odtud fatalism, za to však hájí deterministického nazírání. Avšak vládne-li jen zákon všude a ve všem, nuže, kde jest zákon, tam jest i v ů l e a vůle nutně spojena jest s v ě d o m í m. Proto možno říci: Veškerá substance a celá příroda má vůli a vědomí (45). Neboť život, vědomí a pohyb jsou jedno a totéž (53). A »nové evangelium« Wustovo lidem hlásá: »Buďte si vědomi, že representujete vědomí a vůli v přírodě a to v nejvyšší míře, že jste nejvyšší koncentrace poznání a síly, a proto svobodni, proto pány sebe samých i světa svého« (72), buďte si vědomi, že jste nesmrtelni, a to nejen ve

Digitized by Google

smyslu monistického pojímání nesmrtelnosti, nýbrž ve smyslu právě naznačeném, totiž že jako něco cítícího, chtějícího a myslícího jste pořáde!« (76).

Ale tu (ve druhém oddíle spisu) učiniti si musí auktor sám otázku: Jest člověk vskutku pánem světa? A čtenáři zajisté napadá hned na sta dokladů, jak smutně se to má s »panstvím člověka nad světem«, nad přírodou, poměry, silami organický i neorganický svět ovládajícími. Avšak Wust odpovídá rozhodně: Může člověk býti dokonale šťasten, můžeme býti pány světa, ale nemůžeme — prováděti robinsonády, t. j. nesmíme zapomínati, že jsme členy sociálních a duchovních svazů nejrozmanitějšího způsobu a že naše vůle jest stále v nebezpečí, že srazí se s vůlí vnějšího světa. A nejen s vůlí vnějšího světa neorganického anebo mimo člověka se nalézajícího, nýbrž především s vůlí sociálního svazu[3]), jehož jsme právě členy. Sociální život vysoce vyspělý vyvíjí rozmanité schopnosti, ale nikoli ve prospěch individua, nýbrž obecnosti. Čím na př. více pokračuje dělba práce, tím více získává obecnost, tím více ztrácí však individuum. Sociální svaz nutně aplanuje, uniformuje, potlačuje individuality. Ale na individuu samém jest, aby se ubránilo, aby vývoj svůj provedlo i přes překážky. Hlavní z těchto překážek jest, že sociální svaz a speciálně stát, jejichž vlastně úkolem má býti umožnění individuální kultury, a tím i umožnění vědomého svazu vývoje celého lidstva, stává se sám sobě účelem a snaží se učiniti si z člověka bytost r e f l e x i v n ě a i n s t i n k t i v n ě jemu zcela sloužící. Proti této tendenci nutno individuu samému se opříti, ne naivnostmi anarchismu, nýbrž úsilím učiniti ze sebe, čím člověk býti může. »Nejvyšší štěstí, nejvyšší právo a jediná povinnost člověka jest, aby byl tím, čím m ů ž e býti. Obracíme kategorický imperativ a pravíme: »Ty můžeš, tedy máš!« (114.)

Abychom však stali se tím, čím státi se a býti můžeme, třeba opakovati v ě d o m ě pochod vývoje, t. j. s t á t i s e p o k o l e n í m b y t o s t í r o z u m n ý c h. Jakkoli jest to obrovská úloha, přece Wust pokládá námahu s »dokonalým přetvořením charakteru« a s »obrácením vůle« (Umkehr des Willens) spojenou za mnohem menší, než to, co — negativně — před tím nutno vykonati, totiž: »rozražení pout, která našemu intelektu ukládá sociální svaz«. Těmito pouty intelektu a tím kultury jest právě z m e c h a n i s o v á n í d u š e v n í h o ž i v o t a, o něž usiluje sociální svaz.

[3]) »Socialním svazem« (Socialer Verband) Wust míní celek lidí na sebe vzájemně odkázaných; stát jest mu jen specialní výtvor či »nástroj« socialního svazu.

Digitized by Google

Překážky, které stěžují rozvoj intelektu, jsou: 1. N á v y k y, které vštípeny byly faktickou mocí nějakou, výchova d i k t o v a n á za účelem a ve prospěch určitého chování se v zájmu svazu sociálního, krátce: r e f l e x i v n í p o s l u š n o s t; 2. přemlouvání k víře = k neužívání intellektu, 3. pěstování »sociálních« instinktů, které znemožňují činnost intelektu v širokých oborech duševního žití, 4. morálka, mixtum compositum to z uvedených právě tří narkotických prostředečků.

Sociální svaz nutno uznati za nezbytný podklad kultury, ale kultura není k vůli němu, nýbrž naopak sociální svaz (a stát) jest tu k vůli kultuře, i nutno odmítnouti jakékoli vměšování jeho do našeho duševního vývoje. Pročež 1. nechceme poslouchati s l e p ě, nýbrž poslouchati, p o n ě v a d ž rozumíme, že sociální svaz jest základní podmínkou naší intelektuální kultury, 2. nechceme věřiti, že něco a jakákoli idea jest »povznešena nad zkoumání«, nýbrž domníváme se míti právo k neomezenému užívání svého intelektu, 3. usilujeme o vyproštění se ze všech instinktů, z návyků dřívějších generací vzniklých a o nahrazení jich hodnotami intelektuálními, 4. jsme nepřátelé morálky[4]), neboť kde jest nerozumná, arci ji tím samým odmítáme, a kde jest rozumná, raději jednáme ze svobodného rozvážení než z pudu anebo z poslušenství veřejného mínění. (132.)

Krátce: jsme nepřáteli všeho, co uznáváme za »dědictví zvířeckosti« a za překážku vědomé, individuální kultury. Proto však také opírati se musíme i d i s p o s i c í m určitým, především disposici ke strachu. Nebylo možno smutněji a přece pravdivěji charakterisovati na př. pruský národ než slovy (Bismarckovými?) »Jeder Preusze hat seinen Polizisten in der Brust.« A jest to, bohužel nejstručnější, ale také nejpravdivější charakteristika tohoto pedantického, opatrného a nadmíru svědomitého národa, jejž snadno lze proto ovládnouti puerilní pedagogikou, v níž podávají si ochotně ruku obě mocnosti, pravidelně jinak sobě odporující, stát a církev.

Nechceme proud výkladů Wustových a zvláště poslední věty jeho tuto uvedené, rušiti dělením otazníků; čtenář sám snadno si je domyslí a odsoudí neoprávněné uveličování a generalisování Wustovo, postřehne však také, jak právem žádá, aby každý ze sebe učiniti se snažil ne pouhou »jedničku« určité společnosti, ale zachoval si a uplatňoval samostatnost — pokud vůbec to v »sociálním svazu« lidstva jest možno.

---

[4]) Rozuměj: »veřejné«, »konvenienční« morálky!

Digitized by Google

A takovéto úsilí již dříve i nyní třebas ojediněle se vskutku vyskytá ve společnosti lidské i — podle Wusta. Podle jeho výkladů dalších odlišují se čím dále, tím zřetelněji dva typy lidí: na jedné straně »člověk citový«, »člověk masy«, jenž dává působiti na sebe každému podnětu, soudy »své« tvoří podle navyklostí a jedná reflexivně. Takovíto lidé jsou jaksi »nástroje« všech sil, které na ně působí. Psychologie tohoto »reflexního člověka« neliší se od psychologie zvířete. S druhé strany jest »člověk intelektuální«, jenž z množství podnětů se vyskytujících vybírá si jen určité podněty, které právě chce, jemuž život a dění jest uměním, nikoli nutností, jenž jest representantem hloučku lidí geniálních, člen »nového druhu« lidí, jichž prvním representantem nutno pokládati Krista.

Po těchto vývodech Wust opírá vše o »fysiologické základy«, jak zní nadpis třetího oddílu jeho knihy, oddílu — řekněme to předem — nejslabšího co do věcného obsahu.

Vždy a všude tedy třeba, jak vyložil, užívati svého intelektu, nikdy nejednati ze zvyku pouhého, třeba býti pánem sebe, pánem svého ducha. To však znamená zároveň: »míti vládu nad pohyby svého neurokymu (termínu tu rozuměj ve smyslu Häckelově), nad svými maximálními podrážděními nervovými, zabraňovati každé odchylce vln nervových od cesty předepsané jim vůlí«. Nejprve tedy nezbytno, abychom ovládali všecky pohyby návykové a reflexivní; tím vykonáme první krok k individuální kultuře. Po druhé třeba se rozhodnouti: buď budeme zaměstnávati mozek my, aneb jej ovládne svět vnější a podrobí si jej do svých služeb (194). Chceme-li vypěstiti si individuální kulturu přes všecky nesnáze a překážky, musíme pravou cestu hledati si sami, musíme býti intelektuálně svobodni, nezávislí na jakémkoli »vedení«. Poznávati musíme sami — cítiti a snažiti se můžeme pospolu s jinými, když totiž již víme, co chceme a co máme, a když jen hledáme pak společníky ke svým snahám (200). Základy individuální kultury lze vymeziti následujícími body: vybudovati si svůj vlastní svět a jeho si chrániti; míti nad svou vůlí, nad svými návyky — malými jako velkými, ba i nad nejmenšími — vládu, míti v moci každou svoji myšlénku.

Cesta k tomuto cíli zdá se býti svrchovaně nesnadná, ale nesnadný jest jen — její začátek, jako začátky všecky. Když ten podaří se uskutečniti a překonati, cvik dopomůže k dalším etapám a ke konečnému zdaru. Pročež vynasnaž se a přinuť sebe, abys nejprve bezvýznamné a obtížné návyky odkládal, pak dbej, bys nerozvážných a nicotných slov z úst nevypouštěl, dále navykej se ko-

Digitized by Google

nati v určitou dobu jen j e d n u věc a nezačínati druhé, dokud předešlé jsi nedokončil; soustřeďuj své myšlenky — nejprve asi na ¼, pak na ½ hodiny, posléze na celou hodinu — na jediný předmět, a jakoukoli odchylku myšlenkového postupu koriguj; především však zaměstnávej fantasii svou stále a stále tím, čím chceš býti; konečně nepřipouštěj si smutných myšlének, nýbrž obracej mysl svou co možná jen k věcem dobrým, velikým a krásným.

»Snad jest tato cesta k individuální kultuře proto tak těžká, poněvadž jest — tak snadná. Leckdo by snad podstoupil velikou námahu, kdyby se mohl osvoboditi ode všech nedostatků, které tíží jeho duši; poněvadž však jde tu o takovou maličkost — pouze získati nadvládu nad svým duchem, získati ji malounkou a zdlouhavou kontrolou sebe, cvičením vůle a koncentrace — zdá se mu cesta ta býti příliš nepatrnou, než aby mohla vésti k výši. Ale bláhové jest chtíti létati, dokud se člověk nenaučil choditi. S polovičatou vůlí neosvobodí se člověk z pout, s nimiž se rodí . . . . . Duch však může všecko, anebo — nic!« (201 n.).

Tím probráno jest vlastní thema Wustovo, ale byla by i věcně i formálně naznačena tresť knihy jeho neúplně, kdybychom se o 4. oddílu »Christus der Mensch« nezmínili, třebas jest to pouhý — obsahově — jen apendix k předešlým oddílům a přidán od spisovatele hlavně proto, aby vysvitlo, že dosavadní výklady jeho »nesměřovaly proti Kristově nauce, tím méně proti jeho osobnosti, nýbrž jen proti tomu, co z něho učinila církev křesťanská«. Mimo to Wust rád by dal odpověď, jak ukojiti metafysickou potřebu člověkovu.

»Metafysická« tato naše potřeba žádá vyrovnání protiv vnějšího a vnitřního světa a protiv ve vlastním duchu našem. Poněvadž pak protivy světa vnějšího a vnitřního (jako vše ve světě) nám dány jsou přímo jen v duchu našem, jde o vyrovnání protiv »uvnitř ducha našeho sama«, t. j. o vyrovnání protivy žití citového a intellektuálního. Za komplikovaných a rychle se měnících poměrů dnešních u člověka moderního obě žití, citové a intelektuální, nikdy nejsou ve shodě pospolu, a to proto, poněvadž akomodační schopnost intelektu jest poměrně veliká, kdežto u citu jest schopnost ta nepatrná a pomalu jen roste. Za tohoto rozporu mezi dvěma stránkami života našeho vnitřního jsou patrně dvě cesty možné, aby protiva mezi oběma se vyrovnala, odstranila, a obě vedou k štěstí pravému. »Chudí duchem« rozřeší si protivu onu prostě obětováním intelektu, podřazením jeho citu; naproti tomu »der werdende intellektuelle Mensch« opáčně si pomůže, opanuje všecky své myšlenky

Digitized by Google

a náklonnosti, podrobí cit svému intelektu. To jsou dvě cesty k blaženosti: »Křesťan dává ideji Boha v sobě plně působiti a v duchu jeho není místa pak pro strast a starost; intelektuální člověk chce býti plný radosti, s chutí tvořivý a dobrotivý, a intelektuální člověk tím také jest.«

Jsou-li však dvě cesty možny k témuž cíli, která jest lepší? Rozumí se, že Wust ukazuje, jak druhá cesta jest nejen možná stejně jako první, ale jak má před ní nejednu přednost, ba Wust jde dále a dovozuje, že touto cestou kráčel — Kristus. Kristus podle něho byl prvním dokonale intelektuálním člověkem, vzor silného muže intelektuálního. »Ze Spasitele stává se (při tomto pojímání) Kristus vzorem spaseného, z Boha stal se nám přítelem, kterému nejen se obdivovati, ale kterého následovati jest naší povinností.« (229.)

Kniha Wustova začala velmi radikálně, »atheisticky« či lépe monisticky, a končí — věroučně, téměř vroucně kazatelským tónem. Auktor zdánlivě všecko náboženské nazírání negující dochází k smírnému pojetí osoby a učení Kristova, ba (ke konci) vlastního problému christologie se raději ani hlouběji a určitěji nedotýká, a jako vyvrcholil své výklady v myšlénku, kterou bych co nejkratčeji naznačil větou: »V rozumu jest vaše spása«, tak dodává jaksi smířlivě ke křesťanskému názoru životnímu asi: »Neboť v něm spasení dosáhl a vzor tak vám podal sám Kristus.«

Wust jest jak v základní ideji své, tak i v některých jednotlivostech pod vlivy především Chamberlaina (str. 14., 35., 69., 72., 85. a j.), dále Multatuliho (str. 37.) a Drewsa. Na druhé straně jest charakteristický odpor jeho proti Haeckelovi (str. 21., 22., 23., 25., 26., 31. n. 33. a j.), takže o jeho »Welträtsel« kousavě podotýká (22), že jemu nerozřešily ani jedinkou hádanku; což Wustovi nijak nevadilo, aby jádro III. oddílu svého nepodal zcela — podle týchž »Welträtsel« Haeckelových! Vlivem vzpomenutých auktorů vyloží se i také řízná a paradoxní leckdy forma některých výroků Wustových. Tak na př. charakterisuje středověk (84): »Byla to doba víry, t. j. omezenosti (Borniertheit). Neomylný Aristoteles a neomylní papežové panovali. Avšak přes to přese všecko — byla poctivost v té době. Dnes ještě k omezenosti přistoupila zbabělost a lež.« Anebo jiná ukázka: »To, co zveme vůbec vzděláním, jest jen hrubá směs víry a pověry — jen porozumění a po-

[5]) Srv. ještě str. 90 a 157 (o morálce) a j.

Digitized by Google

znání v tom není. A dokonce o charakteru při tom vůbec není řeči.« (93.)[5])

II. PO LOGICE A NOETICE.

Píše dr. Jos. Kratochvíl.

(Pokračování.)

Bernardino Varisco, La conoscenza. Studi. — Pavia 1904. — Týž, Paralipomeni alla conoscenza. — Pavia 1905. — Annibale Pastore, Logica formale. Torino 1906.

Zajímavá noetická studie Bernardina Varisca počíná obranou realismu a ostrým útokem na idealism v kterékoliv již formě. Důkaz pro jsoucnost vnější skutečnosti, nezávislé na našem vědomí, ba rozdílné od ní, podává nám ne sice obsah, ale karakter našich vjemů, které jsou nám dány silou, jež je ve vědomí pouze jako hranice jeho a odporuje jim. Jistě jest něco mimo nás, ježto jsme určováni a řízeni něčím vnějším. Toto skutečno jest ovšem v sobě velmi různé od toho, jak se nám jeví. To však nás ještě neopravňuje k tvrzení, že by též skutečnost vnitřní, já našeho vědomí bylo pouze fenomenické, kdežto já v sobě by zůstávalo nepoznaným a nepoznatelným. Vždyť konečně já nejsem ničím jiným, než tím, čím jevím se sám sobě; já pak je reální, je-li ve vědomí. Skutečnost subjektivního dění implikuje: skutečnost časovou, ježto postup psychicity ve mně jest životní karakter jak mnohé jiné; implikuje též skutečnost prostorovou, jež jest pak reálnost vztahů věcí k nám a v nás, činž právě jest nám možno je rozlišovati, byť byly i stejné.

Každý idealism, ať fenomenický, ať relativní, ať Berkeleyův, vede logicky k solipsismu, ačkoliv snaží se přemnozí idealisté vyhnouti se tomuto poslednímu důsledku. Zdá se ovšem, jako by Machův idealistický realism dospěl k tomu, že možno srovnati idealistický důkaz s tvrzením, že existuje vnější skutečnost zcela nezávislá. Ve skutečnosti však vyhnul se Mach solipsismu jedině tím, že si vymyslil metafysiku (— jež učí, že vnější svět jest utvořen vjemy nezávislými na subjektech —) která je v naprostém odporu s jeho realistickou gnoseologií, neboť tvrdí, že existuje duševnost mimo vlastní vědomí.

Ve stejné nesnáze upadá i Ostwald, který, když tvrdil, že

Digitized by Google

nemožno pochopiti, co značí o sobě, přece připouští fysickou energii o sobě neb převádí ji na představu.

Mimo k solipsismu vede idealism i k podivnému důsledku, že totiž nutno vědomý život koncentrovati v jediný okamžik; neboť je naprosto nemožno sloučiti idealism s pravdou o paměti, upomenutí, vzpomínce. Vzpomínáme-li totiž, vědomí naše, rozšiřujíc se na zjevy zašlé, minulé, které jako minulé, zaniklé nejsou již vlastně zjevy, činí ve stavu vědomí cosi, co není stavem vědomí a je k jinému relativní. Není tedy příčiny, proč bychom vylučovati, že může býti relativně k věcem neb zjevům nezávislým na vědomí.

V dalších třech kapitolách pojednává auktor o ideách, čirém rozumování a vztahu mezi myšlením a skutečnem. Proti Berkeleyovi stanoví, že idey jsou duševní stavy pevné, t. j. můžeme je nekonečně reprodukovati, jsou všeobecné, t. j. obsahují v sobě jeden neb i více neurčitých prvků. Tvrdí, že trvalé jejich bytí je podmíněno asociací slovnou, ať pomocí zkušenosti, ať vztahy vzájemnými.

Na základě toho stanoví povahu čistého myšlení, jehož základní známkou je logická nutnost konklusí. Neprávem však tvrdí, že děje se to a priori. První zajisté věc, kterou možno při idei činiti, je pozorování, analyse, rozklad v jiné: to vyjadřujeme soudem analytickým, jenž záviseje na speciální povaze idey jest vždy nutný. Naproti tomu nejsou nutné soudy synthetické a postuláty původu experimentálního, jež nemají soudů analytických.

Když auktor rozhodl si problém noetický realisticky, přechází k otázce metafysické, t. j. k otázce o povaze tohoto skutečna, jehož existenci dokázal. Otázce té věnuje celou druhou část své studie. Svět vnější rozdělil ve dvě velké říše: anorganickou čili fysickou a organickou čili biologickou. Nejvýznačnější známky říše prvé je determinism a bezrozumnost. Jestliže dnes, po výkladech anthropomorfických, vysvětluje se dění to převáděním na pokus a mathematické zákony, není ještě vyloučeno, že samy zákony se mohou měniti. Fysické dění přihází se mezi mnohými věcmi, t. j. mnohými částečkami neboli ještě lépe elektrony, které trvají fysicky neměnně: možno ovšem též připustiti, že síly způsobují i v elektronech vnitřní změny, které však nemůžeme fysicky prozkoumati.

Tato hypothesa ulehčuje nám vysvětlení organického světa. Karakteristickou jeho známkou je účelnost a pak vědomí,

Digitized by Google

jež auktor vysvětluje psycho-fysickým paralelismem. Taková metafysika jest ovšem přípustná, spočívá-li na realismu a připustíme-li, že zjevy duševní jsou vnitřní změny fysických elementů, jinak však nikoho nepřesvědčí.

Dalším příspěvkem k rozřešení záhady všech záhad, záhady aspoň od dob Kantových par excellence filosofické, totiž záhady noetické, je i druhá studie Variscova »Paralipomeni alla conoscenza«. Jasnost myšlének, živost v řeči, naprosté ovládnutí thematu karakterisují i tuto studii. Vysvětlovati znova, jak pojímá auktor problém noetický a metafysický, jak dochází k závěru, že existuje vnější skutečno nezávislé naprosto na našem vědomí, jak vysvětluje toto skutečno, jak vysvětluje zjevy psychické atd., bylo by opakováním předešlého. Stačí, naznačím-li nadpisy čtyř kapitol této studie. I. Solipsismo incosapevole; II. Metafisica idealistica; III. La filosofia della contingenza; IV. Il concetto della critica.

Auktor třetí studie snaží se dokázati, že i v čiré logice možno užíti známých náčrtů ideografických, jež se tak výtečně osvědčily ve vědách přírodních, zvláště však fysice a mathematice. Odvodiv formální logiku z pozorování oněch vzorů mechanických, snaží se Pastore dotvrditi experimentálně též prvky čistě logické.

Ideofysika, jak ji definuje auktor, è il modo di tradurre un modello speculativo in un modello meccanico equivalente, e di sottoporre al metodo sperimentale le ricerche analitiche de la logica formale, introducendo nella verificazione delle consequence logiche pure, il controllo della funzione sperimentale del modello ideofisico — je tedy prostředek, jak převáděti vzory spekulativní na stejné vzory mechanické, jak podříditi zkušebné methodě analytické výzkumy formální logiky, když zavedeme k dotvrzení čistě logických důsledků kontrolu zkušebné funkce ideofysického vzorce.

Celé studii předesílá Pastore delší úvod, v němž rozepisuje se o theoretickém znovuzrození filosofie a o aplikaci theorie vzorců ve filosofii. Potom podává historický přehled formální logiky, objasňuje methodu studia elementárních forem logických, stanoví klasifikaci prvotních idejí a rozdělení idejí odvozených, a končí poukazem na kriticko-gnoseologickou hodnotu theorie ideofysické a filosofické její důsledky.

Nedá se upříti, že Pastore je brilantní a jasný vykladatel nové theorie logické, založené na podkladě, že myšlení je kvantita měřitelná a převoditelná na mathematické vzorce. Snaha pronik-

Digitized by Google

nouti vnitřní mechanism myšlení je jistě chvalitebná, ač výsledky této kritické analysy jsou ještě daleké. Mathematická logika může míti značný význam pro účely pedagogické, ale pro pravou logiku, jež je kvalitativní hodnocení a proniknutí abstraktních a všeobecných pojmů, význam její je jistě podružný. *Krt.*

III. PEDAGOGICKÉ.

Píše Jaroslav Novák.

(D[illegible])

Hned vliv na soudobé filosofy byl značný. Podnětem »Kritiky čistého rozumu« je místo z IV. knihy Emila: »Tyto představy: větší, menší, právě jako číslové představy: jedna, dvě nejsou jistě počitky, ačkoliv je rozum produkuje jen ve spojení s počitky.« Z Rousseaua jsou tři postuláty Kantovy; též v »Kritik der Urteilskraft« máme stopy vlivu Rousseauova. A Davidson praví: »Sotva přeháním, když tvrdím, že Kant ve svých třech kritikách podal málo jiného než vůdčí ideje Rousseauovy ve filosofické formě. Značný vliv měl Rousseau na Hegela. Na přírodní vědy Rousseau nepůsobil mnoho; za to tím více na náboženství. Neokatolicism v románských zemích a reakce v protestantských všady a vždycky proti rozumovému přesvědčení, Schleiermacher i angličtí i američtí unitáři, všichni čerpali síly své z Rousseaua. Davidson považuje za neštěstí, že právě v době, kdy se mělo na základě výtěžků přírodních věd tvořiti nové náboženství, povstali Voltaire a Rousseau, jimiž se zvrhlo náboženství na věc čistě individuální, citovou. — V umění a literatuře je vliv Rousseauův takový, že můžeme od něho datovati celé moderní umění s jeho porozuměním pro přírodu a s hlubokými city.

Obzvláště ve Francii a v Německu se jeví tento vliv tisícerým způsobem do dneška u stoupenců nejrůznějších směrů. Zejména na Goetha a Schillera působil Rousseau rozhodně. Úplně rousseauovská je Goetheova báseň »Triumph der Empfindsamkeit«, Werther a mnohé lyrické básně. Goethe dospěl arcit později k zdravému klasicismu, ale přece je »Faust jen dorostlým Emilem, který se zřekl víry a kultury a svěřil se špatnému vychovateli, kdežto Wilhelm Meister jest Emil bez jakéhokoliv vychovatele«. Na Schillera působil Rousseau mnohem více a déle. Jeho lyrické písně jsou plny rousseauovského pathosu a citového náboženství; auktorem »Loupežníků« mohl by býti Rousseau sám.

Digitized by Google

Sentimentalita Rousseauova působila dle Davidsona epidemicky, obzvláště v době romantiky a dále až po Heyse a Spielhagena. Vliv na anglickou literaturu byl blahodárný: vznítil zájem pro přírodu a volnost citů. Z mnohých básníků, které uvádí Davidson, uvádím jen některé: Burns mnoho a mnoho vděčí Rousseauovi; k němu druží se Keats, Shelley, Byron, Southey, Coleridge a Wordsworth, Leigh Hunt a Browning, Carlyle a Ruskin, Tennyson, Morris a Swinburne, Dickens, Thackeray a George Elliot. V Americe jsou nejpozoruhodnějšími žáky Rousseauovými: Longfellow a Emerson; obzvlášť poslední je mu velice blízký, a Davidson provádí zajímavou paralelu mezi Emersonem a Rousseauem až do malých překvapujících podrobností. Značný je též vliv Rousseauův na ostatní literatury, zejména na italskou, skandinávské a ruskou. »Ibsen na příklad je Rousseauovcem svým opovrhováním společností a jejími svatými konvencemi, které kazí duši.«

Vliv Rousseauův na theoretickou a praktickou politiku ve Francii, Anglii a Americe je příliš dobře znám. Americký boj za svobodu užíval hesel Rousseauových, jen je mírnil svojí chladnější povahou. Ale přece jen prý Angličané udržují své osamocené postavení mezi národy a jich jednotlivci svůj život pro sebe. Davidson končí: »Ruka nespolečenského Rousseaua spočívá ještě těžce na nás, odnášejíc nás zpět k divošství.«

Rousseau je otcem politické theorie moderní, působil mocně v ethice a ještě více na poli národohospodářském, ač ve směru jiném, než se nadál. Davidson stopuje pak rozhodný vliv Rousseauův ve výchově. Zaznamenává zejména tři jeho požadavky, které jsou splněny v dnešní výchově: 1. aby se dětem od narození nechávala co největší volnost, 2. aby se učily názorně a ne z knihy, 3. aby užívaly svých rukou k výrobě užitečných věcí.

Pestalozzi uvedl theorie Rousseauovy v praxi, ač sám se dostal pak do jiného směru a skončil v sentimentálním filantropinismu. Mezery, které zanechal, vyplnil Herbart a Froebel. Cílem vší výchovy byl jim mravný život. Jako žáka Rousseauova uvádí Davidson jiného ještě muže. Je to Antonio Rosmini-Serbati (1797—1855), věrný katolík, který si vypracoval důmyslný systém výchovy, sahající však jen do pátého roku, jenž prý však předčí v mnohém daleko systém Herbartův a Froebelův a má za cíl přiblížení se k poznání Boha. —

»Když tak čteme Emila,« praví Davidson, »zdá se, jako by

Digitized by Google

Rousseau byl napsal toto všechno, aniž byl o tom sám pevně přesvědčen, jen jako by chtěl vyvolati diskusi. To se skutečně podařilo. Zastanci staré výchovy jí napřed hájili; když však uviděli, že je neudržitelná, hledali cest nových, a tak jsme dospěli k velikému zdokonalení. Dítě do 14 let už nám není strojem, nýbrž vyvíjející se oduševněnou bytostí. Ale ještě zbývá mnoho práce. Neboť v sobě samých cítíme ještě rozpor v názorech na lidskou povahu (nature). Mezi stvořenou duší církví a transcendentální monadou dualistických systémů, povstavších z Kanta, není smíru. Nic ve zkušenosti nám však neukazuje, že je duše substancí nebo zase svazkem kategorií. A uvádím zde jeho vlastní pedagogické Confiteor, jímž končí knihu, a to doslovně: »Ptáme-li se, co víme o podstatě duše, můžeme jen odpověděti: Je to citová touha nebo touživý cit, který svojí vlastní snahou po ukojení se postupně rozlišuje ve svět, nebo, což je totéž, učí se vztahovati svá ukojení na svět věcí časových a prostorových. Cit je prvotní, myšlenky nebo-li rozlišení citu jsou druhotné — právě opak toho, co myslil Herbart. Svět, který známe, záleží úplně z pocitů diferencovaných myšlenkami. Cílem výchovy bude tedy úplné ukojení citů stále se stupňující harmonickou, t. j. jednotlivou diferenciací jejich ve svět pramenů ukojení. Ta bude tím větší, čím více pramenů bude. Tak tedy se vynasnaží každá duše, aby ukojila sebe tím, že bude činiti vše, co bude moci k ukojení a obohacení každé jiné duše. Tak se ukáže, že nejúplnější egoism je totožný s neúplnějším altruismem, a zákon ctnosti stane se zákonem blaženosti, jak to konečně musí býti, nemá-li celá existence býti paskvilem. Na tomto pochopení duše a jen na něm bude možno založiti srozumitelnou a souvislou stavbu výchovy rozumové, citové a mravní.«

Nemusím k tomuto rozboru mnoho přidávati. Spis celý je neustálou polemikou proti Rousseauovi. Ale je to polemika zdravá a plodná. Davidson sám hluboce cítí rozpor moderního života; Rousseau mu nestačí pro praktické ztělesnění výchovných ideálů. Proto všude odporuje, doplňuje a vysvětluje, staví proti Rousseauovým názorům názory jiných a názory vlastní. Tím kniha nabývá rázu osobního, živého, podává Rousseauovy názory zkoušené živě zajímajícím se pedagogem, hledajícím sobě i následujícím smysl a účel života.

* * *

Digitized by Google

Jasná, elegantní a ostře rysující kniha je druhá, francouzská Arthur Chuquetova, J. J. Rousseau ve sbírce »Les Grand Écrivains Français«.[1])

Asi třetinu spisu zaujímá životopis, psaný svěžím slohem, který vytýká nejmarkantnější události života Rousseauova se zvláštním zřetelem k ženám, s nimiž se Rousseau stýkal. Auktor tu podává skvělé obrázky různých osob známých z Rousseauova života, obzvláště pí. de Warens, pí. Houdetotové a vévody Luxemburského.

V ocenění literární činnosti nepřikládá žádné váhy dramatickým a operním pracím Rousseauovým. Krátce, ale případně podává charakteristiku »Diskursů« a dopisů Rousseauových. Rousseau raději bije silně než spravedlivě. Chce vzbuditi zájem a vzruch; krajnosti svých názorů však sám zase jinde mírní. Bojuje zvláště proti umělkovanému stavu současné společnosti. Auktorovi zdá se, že při vší této nenávisti Rousseauově velice padá na váhu jeho pocit nespravedlivých ústrků a snižování vlastních. »Diskursy« Rousseauovy jsou výkřikem hněvu revolučního muže z lidu. Nejnebezpečnější z učení Rousseauových zdá se auktorovi učení o nespravedlnosti a neoprávněnosti majetku. Tím dal vzniknouti komunismu a mnoha jiným podobným revolučním theoriím.

Velmi citelně se dotkl Rousseau společnosti, Voltaira a mnohých jiných v »Listě o divadlech«, kde vážně a satyricky bičuje neupřímné pokolení soudobé ovládané ženami.

V »Nové Heloïse« vidí Chuquet velmi mnoho vlivů života Rousseaua samého v osobách, v kraji a mnoha podrobnostech. Podává pak charakteristiku jednotlivých osob s odkazy na jich originály v životě a k prvotní Heloïse Abélardově; vystihuje též ohromný význam nového evangelia citového v době blaseovaného rozumu. Konečně srovnává Novou Heloïsu se vzorem jejím Richardsonovou Clarissou; v Clarisse jsou arcit povahy podrobněji provedeny, vždycky morální a pravděpodobné, za to nemají ani jiskry onoho životního ohně postav Rousseauových. Clarissa je delší a rozvleklejší; nemá ohnivé výmluvnosti ani výrazu velké vášně. Konečně Nová Heloisa objevila žasnoucím současníkům divoké krásy Alp a života na venkovském statku patriarchálním.

V kapitole o »Emilovi« podává auktor krátký obsah, pak uvádí různé výtky, které se musí činit »Emilovi«. Obzvláště vytýká

[1]) Paříž, Hachette et Cie 1893. S fotogravurou Rousseauova portrétu. 8° 201 str. Cena 2 fr.

Digitized by Google

pohrdání věděním a Sokratickou methodu nehodící se v takových rozměrech pro dětský věk. Jako Davidson také Chuquet vytýká rozdělení bytosti, napřed že Emil žije smysly, pak názorem, rozumem a konečně city, kdežto bytost přece se rozvíjí stejnoměrně. Ovšem že jako hlavní chybu též vytýká, že Rousseau postavil Přírodu proti společnosti.

Proti tomu však poukazuje na positivní a dobré stránky »Emilovy«. Pozorování dětství, výchovu smyslovou, zájem pro ruční práci a rozumný postup a pokrok ve výchově. Zabývá se též podrobně výchovou ženy, která se mu jeví jednostrannou svým určením pro muže. Ale poukazuje na mnohé velmi případné poznámky. Krátce nastiňuje pak vliv »Emila«, který je nejen nejlepším dílem Rousseauovým, ale nejvýznamnějším dílem o vychovatelském umění vůbec.

Proti »Smlouvě Společenské« uvádí auktor mnoho námitek, obzvláště proti absolutnímu právu většiny i proti přenesení nejvyšší auktority na vladaře, čímž jsou ohroženy svoboda a rovnost, kterých se Rousseau tolik zastává. Uznává však pokrok proti předchůdcům v tom, jak Rousseau vymezuje postavení vlády vůči suverenímu vladaři a vůči národu. Rousseau přese všechny své výmluvy hlásá přece zotročení všestranné pod vůli masy, která je nejhorším despotou. Také Chuquet polemisuje proti zavržení representativního systému. Stopuje prameny »Smlouvy Společenské« a vyličuje pak pěkně nesmírný vliv její zvláště na revoluci francouzskou, kdy byla kořánem umírněným i teroristům, kdy se na jejím základě vydalo prohlášení o lidských právech a kdy se ve jménu Rousseauově páchaly největší ukrutnosti na těch, kteří se odvážili ozvati se proti Jakobinům. Tito se cítili zástupci lidu, vykonavateli jeho vůle, cítili se povznešeni nad všechny krále světa. Různými svědectvími dokládá Chuquet zvláště, že Rousseau byl rozhodným nepřítelem všeho násilí.

Náboženství Rousseauovo přese změny konfese zůstalo pevné a činné, a takové též hlásal. Z různých spisů Rousseauových, zejména však z »Vyznání víry faráře Savojského« sestavuje Chuquet jeho celkový, náboženský názor, který žádá uctívání nesmrtelného Boha v pravdě v knize velikolepé Přírody. Tradice, dogmata, zázraky, ceremonie atd. jsou úplně lhostejny a jen politickým prostředkem. Auktor poukazuje dále na sklon Rousseauův k pantheismu a na rozdíl mezi Bohem Voltairovým a Rousseauovým. V listě biskupu Beaumontovi se staví proti nesnášelivým theologům, kteří lpí na zjevení a božské auktoritě církve. Uvádí, jak

Digitized by Google

pravověrní katolíci i protestanté byli rozhořčeni Rousseauovým bojem proti dogmatům a zázrakům, a jak zase filosofové se mrzeli pro uznávání Boha a obdiv Kristovi projevovaný. Ohněm své výmluvnosti oživil opět náboženství citové naproti náboženství rozumovému (= přirozenému) doby osvícenské.

»K o n f e s e« označuje auktor jako román, který napsal Rousseau, aby sobě udělil rozhřešení ze svých hříchů. Nešetřil sebe, ale neušetřil nikoho jiného a na sebe řekl některé podlé věci, aby si získal důvěru a zakryl mnoho jiných. Úchvatná jsou jeho líčení toužebné lásky, idyly v Les Charmettes a okouzlující obrazy přírody, ve které žije, a kterou nade všechno miluje. Tu se probouzí jeho hlas básnický, tu se roztouží po šťastné budoucnosti a prolévá vřelé slzy.

Co však Chuquet nemůže odpustiti Rousseauovi, je hrubost a strašný cynismus jistých doznání. »Píše věci, kterých slušný člověk nikdy nenapíše.« »Nestydatě odkrývá uličnické kousky a tajné neřesti.«

V k a p i t o l e o s l o h u Rousseauově podává Chuquet krátkou charakteristiku jednotlivých děl po této stránce. Celkový úsudek je: Jako většina jeho současníků neumí Rousseau komponovati. Jeho spisům se nedostává pořádku, sečlenění jednotlivých částí, které tvoří celek. Avšak styl Rousseauův se vyznačuje silou a nadšením. On mluví z plnosti srdce svého a proto svojí ohnivou výmluvností strhuje každého; člověk mu musí věřiti. Tento nádherný sloh však jest teprve výsledkem ustavičné, pilné práce. Rousseau čtyřikrát až pětkrát přepisoval napsané, stále piloval, stále nacházel nové stránky. Též hudební sluch jeho valně podporoval utváření tohoto libozvučného slohu, který tvoří někdy věty úplně rythmické. Mirabeau mohl proto říci o Rousseauovi, že je největším francouzským znalcem harmonie. Rousseau stal se mistrem jazyka, ovládl ho úplně, zavedl zvyk jmenovati věci jich pravým přilehajícím jménem oproti všeobecným označením své doby. »Jazyková forma založená Rousseauem je formou našeho století.« korunuje Chuquet tuto kapitolu.

V kapitole o v l i v u R o u s s e a u o v ě všímá si auktor hlavně poměrů francouzských. Nepodává tolik, jako Davidson, ale upozorňuje obzvláště na vliv osvobozovací a bouřící v nižších vrstvách, které Rousseau prohlásil jaksi za základ a jádro lidstva. Rousseau je dále zakladatelem poesie individuální a poesie přírodní, a celý romantism jest jeho dítětem. Krátce kreslí pak auktor vliv Rousseauův v Německu a v Anglii.

V doslově resumuje Chuquet ve skvělých antithesách svůj

Digitized by Google

soud o Rousseauovi. Fantasie byla mu nejsilnější, hybnou silou ve všem. Tato jest někdy dokonce na úkor jeho pravdomluvnosti. Než i v nepravdě je Rousseau upřímný. K této neobyčejné fantasii se druží nezvyklá samolibost a pýcha. Právě tato pýcha, ve které vše k sobě vztahoval, ho zničila. Je pln rozporu sám v sobě. Ale vždycky snaží se po lepším, a jeho snahy byly upřímné. Proto také získal si sympathie všech velkých, šlechetných lidí doby své i příští.

Dílo Chuquetovo vyniká brilantní, případnou charakteristikou, všímá si hlavně literárních a uměleckých idei Rousseauových, avšak i pro filosofii a pedagogiku jeho je velmi poučné a cenné.

Zajímavá je monografie F. A. Hüllera[1]) o poměru přírodního a společenského principu v Rousseauově pedagogice.

Auktor v úvodu odůvodňuje svoji práci tím, že dosavadní práce o Rousseauovi kladou přílišný důraz na přírodní stránku Rousseauovy výchovy, že však přezírají veliký význam principu společenského, který vlastně byl vůdčí hvězdou Rousseauovou. Návrat k přírodě a celá výchova je Rousseauovi vlastně jen prostředkem k dosažení snesitelných nových společenských poměrů.

Jde tedy napřed o přesné vymezení obou pojmů. Auktor tu v mnohém uvádí totéž, co Höffding ve svém přehledu Rousseauovy filosofie. Pojmem přírody rozumí Rousseau tři věci dle vývoje svých idei. Za prvé je mu příroda v nejširším smyslu theologickým pojmem; příroda stojící v blízkém poměru k Bohu; je původně dobrá a harmonická. Po druhé je »Přírodou« původní stav přede vší kulturou a civilisací, tedy pojem povice přírodovědecký; theologický názor ještě silně prosvítá. Po třetí má slovo »Příroda« docela jiný význam na poli pedagogickém; tu opouští Rousseau obraz primitivního přirozeného stavu a přechází do živé přítomnosti; Příroda = přirozená povaha přítomného člověka je pak poslední fásí tohoto pojmu, která pak je zásadně podržena až do konce.

Auktor analysuje pak různé stránky lidské povahy tělesné i duševní, kde poukazuje též na přeceňování citové stránky oproti rozumové. Poukazuje také na Rousseauovu methodu, srovnávati všechny lidi jemu známé a abstrahovati z nich vše to, co je »lidské«. Rousseau hlásá stále tytéž zásady jen časem obměněné a jinak formulované.

Typickými znaky Rousseauova názoru na přírodu jsou: 1.

[1]) Natur- und Gesellschaftsprinzip in Rousseaus Paedagogik. Lipská dissertace 1898. (u E. Stephana, Lipsko-Plagwitz.) 8°, str. VIII. + 130.

Digitized by Google

Původní dobrota a dokonalost všeho. 2. Stanovení poměru fysické a psychické stránky člověka, při čemž vystupuje fysická do popředí. 3. Necenění inteligence. 4. Cit je cennější než rozum. 5. Názor, že příroda je něčím, co se dle zákonů vyvíjí.

Z toho vyplývají pedagogické důsledky: 1. Snaha udržeti původní, dobrý stav dítěte proti vnějším vlivům. 2. Vzájemnost výchovy tělesné a duševní. 3. Psychologicky chybnému názoru, že intelekt se probouzí až pozdě (v 12. roku), odpovídá antiracionální požadavek, aby vývoj rozumu se co nejdéle zdržoval. 4. Citu a vůli věnovati větší pozornost než rozumu. 5. Pedagogika studuje krok za krokem vývoj dítěte a řídí se dle něho.

Rousseauův princip přírodní je tedy důležitý jako v ý c h o d i š t ě jeho a každé jiné zdravé pedagogiky. Pro m e t h o d i k u je princip tento důležitý proto, že výchova se přizpůsobuje změny dětské povahy.

Má také význam pro určení cíle: »Naším cílem není nic jiného než příroda.«

Toto určení cíle je dle auktora nejen velmi nejasné a neurčité, jak ukazují jasně resultáty výchovy, ale také nemůže býti cíl odvozený jedině od principu přírodního jediným a posledním cílem pedagogiky.

V Rousseauově pedagogice nalézáme však také různé názory, které nesouhlasí s principem přírodním. Tento zjev mnozí považovali za nedostatek systému, kdežto jiní zase se snažili, aby za každou cenu vtěsnali tyto věci do rámce přírodního systému. Auktor si činí úkolem shrnouti právě všechny tyto body, které spojuje pod jedním názvem »P r i n c i p s p o l e č e n s k ý«.

Víme, že Rousseau už za pobytu v Benátkách zabýval se úmyslem napsati knihu o státní ústavě. Některé myšlenky se dostaly do »Nové Heloisy«; posledního a definitivního výrazu se však dostalo jeho společenskému ideálu ve »Společenské Smlouvě«.

Dle toho, jak povstal, má Rousseauův společenský ideál za účel odstraniti rozpor mezi přírodou a společenskými zařízeními. Proto musil tento společenský princip podle Rousseauova stanoviska nutně míti zřetel k přirozenosti.

Účelem rodiny, státu a všeho zákonodárství musí býti největší blaho všech. Společenský ideál Rousseauův snaží se zde přizpůsobiti se vrozeným právům lidským, a hlavními sloupy jeho jsou rovnost a svoboda.

V l i v s p o l e č e n s k é h o p r i n c i p u je v první periodě (0—15. rok) negativní, t. j. brání se přístupu zlých vlivů spole-

Digitized by Google

čenských a tím se pracuje k dosažení lepšího společenského stavu. Dítě arcit se vyvinuje dle přírody, přírodní princip hraje stále velikou úlohu, ale stálý zřetel se zachovává ke stavu společenskému. Čím dále, tím více vystupuje princip společenský a zatlačuje princip přírodní.

Individuum přírodní je jednotkou samostatnou; společenský člověk je jen jedním z velikého počtu. Proto má výchova dva různé cíle; cíl výchovy přírodní je mnohem důležitější než cíl výchovy společenské. Neboť přírodní výchova chce vychovati člověka, společenská však občany, úředníky atd. Kdo má výchovu přírodní, stane se mnohem snáze společenským člověkem než obráceně. Rousseau považuje tyto dva principy za nesmiřitelné, ale žádá za daných okolností střední cestu.

Rousseau však hlásá sám výslovně výchovu pro společnost lidskou. Svědčí o tom mnohá slova, jako: »Každý je dlužen lidstvu lidi, společnosti společenské lidi, státu občany.« Sám praví, že by nechtěl býti učitelem chorobného dítěte, »neboť tak by společnost lidská místo jednoho člena ztratila dva«.

Od 15. roku pak máme stálé narážky na společenské určení Emilovo. Tu, když má vstoupiti do lidské společnosti, do celého života, dostane se mu výchovy, která je pravým opakem dosavadní. — Výchova přírodní nestačí tomu, kdo se má stýkati s lidmi. Je nutno, aby se člověk přírodní neustále přizpůsoboval, neboť společnost a individuum jsou proti sobě. Posledním cílem není tedy Rousseauovi člověk přírodní, nýbrž člověk společenský.

Na důkaz toho budiž ještě uvedeno, že Rousseau praví: »Dítě se má učiti jen jedné vědě: Vědě o povinnostech lidských.« Doporučuje nyní také rozumné výklady, které dříve zavrhoval. Nyní, kdy vidí, že Emil bude musit působiti ve státě, vidí se nucena vypěstovati především jeho rozum, schopnost usuzovací. Emil ma poznati lidi, má poznati státy a jich zařízení na cestách. Dříve zavrhoval Rousseau všechnu morálku; Emil byl sám a mohl žíti dle svých pudů. Nyní, kdy má žíti ve společnosti, musí se dovésti omezovati. Proto nevzbuzovati jeho samolibost, ukazovati fantasii cestu k útrpnosti, odstraniti mladíky z měst! Též náboženství, které zamítal až do 18. roku, potřebuje nyní Rousseau. Neboť morálka musí býti založena na »občanském náboženství« a proto je postuluje Rousseau jako nevyhnutelný požadavek.

Z toho všeho je jasno, že princip přírodní a princip společenský se u Rousseaua nepotírají, nýbrž že se doplňují. Přírodní prin-

Digitized by Google

cip je subjektivní, individuální, kdežto společenský princip má zřetel k objektivním, sociálním požadavkům. Přírodní princip je důležitý pro methodu, kdežto společenský princip má hlavně rozhodný vliv na volbu vzdělavací látky a na určení cíle výchovného plánu Rousseauova.

Společenský princip je tedy nutným korektivem principu přírodního, jehož převážně negativní a formální požadavky doplňuje po stránce positivní, věcné.

Je dobře, že si auktor obral za úkol ustanoviti poměr dvou těchto principů, které jistě se u Rousseaua vyskytují. Nebot často se přehlíží, že Rousseau bije do spuchřelé společnosti své doby, že není rovnou nepřítelem společnosti jako takové, a že jeho výchova je vlastně jen prostředkem k dosažení stavu společenského, kde by každý mohl býti šťasten dle své přirozené povahy.

Digitized by Google

DOKUMENTY.

Z dopisů J. Dasticha.

(Pokračování.)

VII.

Milý příteli! List Tvůj jsem dostal trochu pozdě — ostatně mi bylo milé, že's vůbec zase jednou psal — a odpovídám ihned, jakmile jsem se dozvěděl, že Tvé rigorosum určeno na 12tého 5 hod. odpol. při němž budou co komissaři DDr. Löwe, Matzka, Pierre, Vietz. Libo-li Ti přijď a zůstaň u mne, bydlím ve známém Ti bytu na nám. sv. Anny, mám divan — tedy atd.

Na druhou část Tvého listu Ti bohužel nemohu tak odpovědit, jak bych si přál. Loni jsem si se svou nemocí naděl dluhů, které jsem musel co nejrychleji oplácet, pak jsem byl téměř direktně vyzván, abych svůj doktorát dokončil, což se o velkonocích stalo a zůstal jsem na holičkách. Mám sice naději, že za své knihy »O Štítném« a »O prakt. fil.« něco dostanu ale kdy? to u Bohů. Věř, že je mou stálou starostí, abych Ti zaplatil dluh. Na shledanou Tvůj Dastich.

P. S. Z quaestury nedostaneš již žádnou odpověď, já řekl, že Ti o tom píši, tedy hleď 11tého přijeti!

VIII.

Milý Toníku! Odpusť že Tě nechávám déle snad než Ti milo čekat. Mám práce až hrůza — samé psaní a zkoušení. Pavec, jejž jsem o obstarání vysvědčení Tvého požádal mi je nyní přinesl a hned Ti je odesílám. Máš za příčinou, že Dr. Vietz Ti jen »bene« napsal sice s applausem ale »per majora«, na čem ovšem nic nezáleží. Vysvědčení máš a jsi zajisté spokojen. Brzké místo Tobě i sobě přeje J. Dastich. $18^{19}/_{7}60$.

Digitized by Google

IX.

Milý Toníku! Jestli jsi se v outerý v poledne nezlobil, tedy jsi se zajistě alespoň hodně smál — ale tenkráte není vinna ani má loudavost ani nevýpravnost, nýbrž jednoduše . . ., který dal až incl. 25. školu, dnes je teprv prázdno, ale opět ještě nemohu protože se mu zlíbilo vyplácet až as 2ho srpna. Já jsem tím velice v bryndě protože mám za byt a za bratra už 30tého platit. Proto ale předc přijedu a sice nejspíše 2ho a pak budeme spolu trochu vandrovat až as do 8ho neb 9tého kdy bychom mohli domu se odebrat. Jsi-li srozuměn piš. Ostatně ještě něco. Máš ty mnoho peněz? Mohl-bys mi zatím poslat, než já dostanu. Já to mám nyní tak rozbryndané. Od . . . . . dostanu 30 zl. stř., z quaestury mám dostat 18 zl. od musejníku, který již k o n e č n ě vyšel as 22 zl. ale nyní nic a asi 29 zl. platit. Můžeš-li to nějak učiniti, tedy Tě o to žádám ale piš brzy, abych věděl, na čem jsem, Piš hned zítra, v neděli mohu mít psaní a dále se ohlédnout. I kdybys vůbec nemohl nic poslat a nebo až snad v pondělí, přec piš zejtra hned. Byt můj znáš 412/I. Na shledanou. Tvůj J. Dastich.

X.

Milý Tondo! Dostávám ze všech stran penize až mne mrzeji; od Tvých rodičů 54 zl. r. č. od Tebe 45 zl. stř. Poněvadž již ony dostačují odesílám Ti tyto hned zpátky, mnoho-li z oněch vybude nemám kdy počítat, zatím si to nechám, neb kdo má 45 zl. na vydání může čekat. List od Tvého švagra přikládám, který ostatně jest veliký bezbožník, nevyplatil totiž psaní — trest to pro mne za lepení 5 kr. marek. Něco od Tebe chce, jestli Ti dobře koupim a odešlu to sám. Zatím s Bohem, nezapomeň mne pozvat na veselku a mi to děvče namluvit. V Praze 24./7. 1860. Tvůj J. Dastich.

XI.

Milený Tondo! Jak si na Tě vzpomenu, chytá se mne vztek. — Zas už děláš hlouposti? — Kdy Ty budeš moudrým, to také zajisté ještě »ἐν γουνᾶσι θέων πεῖται« [tak akcentuje.] — Ostatně dělej si co chceš, jen napřed Ti radím se mnou o ničem podobném nemluv. Logarithmy Ti odeslám hned — totiž jakmile mi Pavec list Tvůj dodal. Máš na 6ti místových Hüblmanna dost

Digitized by Google

a dost. Dr. M. řek mi pak, žes podle těchto studoval. Proč se nedáš vidět, nejspíš proto, aby ve Slaném neříkali že asi jezdíž k nějaké »známosti«, což by nyní ovšem povážlivěji znělo. Na prázdniny přijdeš zajistě opět až asi 20tého srpna. Zkrátka mám plný žaludek vzteku. Piš brzy a předc nějak moudře. Tvůj J. Dastich.

XII.

Milý Tondo! Právě jsem se od Pavce dozvěděl, že's psal a on psaní ve fraku zapomněl — nevím tedy z vlastního »Anschauung-u« ale předc z hodnověrné tradice, — jak se Ti daří; spolu i že's mi c h t ě l psát ale nevěda čísla, nemohl. Bezbožný historiku, který se o facta tak málo staráš, byl's předc již u mne v tomto bytu, či's opět myslil, že se nějaká emigrace stala. Dosud hochu ne! Než nyní o Tvých záležitostech. Věř, že mě velmi dojalo, že Ti v Slaném nesvědčí — snadno Ti mohu věřit. Však rád bych, než-li se rozhodneš, s Tebou o tom déle mluvil, též bych radil osobně s Z. a Hf. promluvit jakož i se raddou. Pobyt v Slaném Ti zajisté nebude tak drahým, bys se nemohl odhodlat na sobotu a neděli do Prahy přijet, bylo by myslím nejlépe. Piš, zda a kdy přijedeš — očekávali bychom Tě s Pavcem. Odněj i mne přátelská pozdravení. V Praze dne 5./12. 60. J. Dastich.

Digitized by Google

LITERATURA.

O. Hostinský, **Česká světská píseň lidová.** Úvahy národopisné a hudební. Knihovna českého lidu č. IV. Praha 1906. Str. 98. Cena 2 K.

Je to souborné vydání statí o národní písni uveřejňovaných v prvních ročnících »Českého Lidu« pod dvěma záhlavími: Úvahy povšechné (str. 3—49) a Rozbory některých skupin písní (49—93), k nimž přidán dodatkem výtah pojednání O prosodii a rhytmice českých písní lidových, uveřejněného ve Sborníku Národop. spol. V části první zahrnuty jsou úvahy o vzniku lidové písně, jakými prameny se živí jejich hudební stránka, co je karakteristickou známkou české písně po stránce hudební a co víme o jejím historickém rozvoji. Druhá část podává doklady k tomu rozborem některých písní. Povaha látky přináší sebou, že nejsou všechny otázky zodpovídány úplně a na určito; ale co se vůbec o těch věcech přesnou methodou povědĕti dá, to prof. Hostinský pověděl, co se rozřešiti dá, to rozřešil. Práce v tomto oboru bude moci postoupiti dále jen, budou-li objeveny nové prameny, a závěry Hostinského budou veškeré další práci východiskem. V nich uplatňuje se vše, co pověděli správného Erben, Bartoš, Zvonař, a v nich učiněno jest požadavkům moderní ethnologie a psychologie zadost. Toto poslední je zvláště patrno v těch věcech, jimiž otázky týkající se melodické stránky české písně lidové zasahují do obecnějších otázek o písni lidové vůbec. V tom jeví auktor převahu nad ostatními pracovníky v tomto oboru u nás a oprava, kterou přičiňuje jejich míněním, třeba obecně rozšířeným, stane se asi trvalou, na př. o vzniku písně národní, pak o postupu, jakým stanoviti se má karakteristický znak melodiky národních písní a stáří jednotlivých písní.

Aby se předešlo nedorozumění, bylo by snad dobře bývalo podotknouti hned z počátku a to určitě, že při obratech »lid básní, pěje« a pod. nemá se rozuměti kterýkoli vesničan a kterákoli vesničanka, nýbrž že i tu je to jako s básněním umělým. I v lidu jsou jen někteří nadáni od přirozenosti k tvorbě písní a melodií — zpěváci —, je jich poměrně málo, třeba jeden v celém rozlehlém okrsku, takže tu dívka v Erbenově úvodě jest jen výjimkou. *Kí.*

Inž. F. Hanuš, **Hledání boha.** Praha, Hejda a Tuček. 16°, str. 24. Cena 60 h. — **Stát budoucnosti: blaho všem.** Nakl. týž. Str. 63. —

Digitized by Google

Das Suchen Gottes. Eine naturwissenschaftlich-philosophische Studie. Lipsko, Max Altmann. 16°. Str. 37.

Stručně podává spisovatel v těchto knížečkách svůj názor na svět. Je to materialistický monism, jehož princip vyslovuje závěrečná věta prvního spisku: »Hledání Boha-Rozumu zároveň s Věčností nemůže býti než chimérou a proto dost na tom: Hmota jest věčná a reaktivná.« Reaktivnost hmoty znamená v myšlenkovém postupu spisovatelově její oduševněnost, neboť vědomí jest »reakcí určitým směrem se rozprostraniviší« (str. 14). Stručnost není na prospěch filosofii auktorově. Schází o d ů v o d n ě n í tnesí, ač právě v tom a j e n v tom bylo by lze poznati hloubku jeho filosofického myšlení. Takto není viděti, že by si vážnost a dosah problémů, jež tak snadno rozřešuje, uvědomil.

Ethika spisovatelova, jejíž ukázku podává v druhém spisku, jest positivistická, neboť dle doslovu k německému spisku, na třetím místě uvedenému, jest jejím principem blaho jednotlivce na zemi a cílem zajištění jeho skrze společnost. S obrazem budoucího státu, v němž mají býti uskutečněny všechny požadavky vyplývající z principu ethiky, referent v celku souhlasí, aby však o filosofické ceně nebo o vědecké ceně ethiky spisovatelovy se proslovil, k tomu spisovatel neposkytl příležitosti. Ani souvislost ethického principu s názory o podstatě světa obsaženými v prvním spisku nenaznačil.

Celkem zdá se, že si představuje filosofování lehčím, než skutečně jest, běží-li mu totiž také o to, aby o svých názorech jiné přesvědčil.

Ki.

Morálka bez boha. Knihovna Volné Myšlenky. 1906. Str. 48. Cena 40 h.

Soubor stručných referátů, které podali o tomto předmětě na kongresu Volné Myšlenky v Paříži 1905 G. Séailles, A. Thalamas, Em. Laurent, A. Baillon, F. Buisson, a k nimž úvodní slovo napsal F. V. Krejčí. Jedná se v nich o základních pojmech ethiky positivistické, hlavně o determinismu a poměru vědecké ethiky k náboženské. Hlavní zásady ethiky takové jsou shrnuty v posledním referátě prof. Buissona. Proč positivistická morálka je bez boha, vyloženo je v úvodě vhodnou variací Nietzscheova: der alte Gott ist todt, wir haben ihn erschlagen. Titul Morálka bez boha, při němž takovým Jemelkům a Marešům naskakuje husí kůže, neznamená nic jiného než jako by se řeklo: přírodověda bez boha. V tomto posledním případě to, co je epithetem vyjádřeno, rozumí se každému samo sebou, a je to zbytečné připomínati. Bylo by to také o mravovědě zbytečno připomínati, kdyby neosobovala si náboženstva výlučně právo stanoviti normy lidského jednání a kdyby opět a opět se netvrdilo, že bez náboženství mravní život není možný, z čehož plyne důsledek: atheista je eo ipso člověk nemravný. Morálka positivistická však musí býti taková, aby její zásady musil uznati člověk každého vyznání i atheista: staví mravnost nad náboženství a nevystavuje své normy jako příkazy boží, nýbrž jako nezbytné důsledky snahy sebezachovati. Jest tedy bez boha, ale tomu, kdo jej má, jej nebere.

Ki.

Digitized by Google

Jiří Karásek ze Lvovic, **Umění jako kritika života.** Literární studie. Sbírky Symposion, knihy nové doby č. 32. Vinohrady, Hugo Kosterka 1906. Str. 154. Cena 3 K.

Podává řadu básnických portrétů ve dvou oddílech: Umění přechodu (na př. Garborg, Detlev) a Umění zítřka (na př. Ibsen, Whittmann). Mne zajímá Úvod a závěrečná stať Socialisace umění.

Karáskovi je umění kritikou života, jest nad životem a tvůrcem života příštího. Proto může býti jen individualistním, t. j. umělec sní a tvoří nevázán časem, v němž žije jako člověk, a půdou, jež ho nese. Socialisace umění, pokud znamená protiindividualism, vyslovuje jeho smrt (154). V tom je mnoho pravdy. (Auktor jeví se tu stoupencem — snad ani o tom neví — F. V. Krejčího.) Avšak socialisace umění nemusí znamenati protiindividualism, nemusí znamenati, aby umělec lichotil davu, aby mizelo individuum v prostředí a nastupovala nadvládu šablona, aby sledovala především cíle praktické atd. A obráceně individualism nevylučuje, aby umění bylo přístupno davu. Berg pohrdá auktory přijatými se všeobecným enthusiasmem, avšak umělci není lhostejno, porozumí-li mu z lidí co nejvíce . . . Dav jsou také lidé, množiti každé jednotlivé já znamená množiti dav, jak sám spisovatel podotýká. — Držím-li se toho, že krása jest umělci (pravému) jen prostředkem, kterým provádí, dejme tomu podle pojetí Karáskova, kritiku života, pak není třeba individualism stavěti proti socialismu, pak není individualism vhodné charakteristikon podstaty umění a pak odpadne mnoho theoretických sporů. Umělec může chtíti krásou vlichotiti se i tomu davu, může vyhověti jeho pudům a vkusu, aby pak na něm provedl svou kritiku, aby mu pověděl něco do duše. Pak by ovšem odpadlo rozeznávání umění dneška a umění zítřka; neboť umění dneška nebylo by uměním. Tak to ale, tuším, auktor ve svých úvahách o umělcích nemyslí. *Kí.*

Sabatier Pavel: **Život sv. Františka z Assisi.** Přeložila Dr. M. Kominkova. — Knihovna Rozhledů LXI. V Praze 1905. Str. 562. Za 6 K.[1])

Pro středověk jest rozhodujícím činitelem náboženství. Během doby život náboženský upadá, a s jeho úpadkem vznikají snahy po nápravě. Také člověk středověký měl své ideály. I jemu se neuskutečňovaly. V starší době ti, kdož nebyli spokojeni se světem, odcházeli na poušť. Během doby se poznalo, že i na tomto světě je možno žiti ideálu. Tu vzni-

[1]) V poslední době pracuje se o thematu tom velmi vydatně; s hlediska filosofie, kulturních dějin, historie umění i literatury osvětluje sv. postava světcova opětovně. Z odborných monografií uvádíme Barina Arvède: Saint François d'Assise et la Légende des trois compagnons; hlavní dílo o významu Františkově pro rozvoj umění Henry Thode: Franz von Assisi und die Anfänge der Kunst der Renaissance in Italien (I. vyd. r. 1885) vyšlo v novém rozšířeném vydání, k němu srv. i zajímavé glosy vynikajícího kritika Fr Bleie v Österr. Rundschau ze 17. července 1905. V roztomilé monografii Franz von Assisi (Die Dichtung. Band XIII. Berlin 1905) kreslí postavu světcovu svěže a vřele s neobyčejnou intuitivností mladistvý románopisec Hermann Hesse. Zajímavo jest, že i v naší literatuře právě objevil se František z Assisi a sice jakožto rek essaystického románu Jiřího Karáska ze Lvovic Vánoce v Grecciu (viz jeho sbírku pros: Lásky absurdné, Praha 1905).

Digitized by Google

kají kláštery. Ale příliš úzký styk se světem působil na kláštery zhoubně. A záhy vzniká snaha zjednati nápravu. Běží o reformu řádu a řeholí starších. A dle reformy těchto vznikají také řády a řehole nové. Také spor o investituru je část hnutí reformního. Ale při nejlepší snaze po nápravě jest náboženský život křesťanského lidu v úpadku. Volání po reformě ozývá se znova. Tenkráte ne tak mezi řeholnictvem, jako mezi klerem světským a laiky. Ale ve středověku člověk, který vynikal zbožností, mohl se státi buď svatým a založil řád, anebo kacířem a založil sektu.

Jaksi duševními bližeňci jsou Petr Valdus a František z Assisi. I dobou jsou si dosti blízcí. Oba jdou cestou podobnou až k tomu místu, kde se onen potkal s odporem církevní autority. A tak Petr založil sektu a sv. František řád, který měl v budoucnosti připraviti církvi mnoho trpkých chvil.

Svatému Františku z Assisi věnována je kniha Sabatierova, jejíž první vydání vyšlo r. 1894. Dnes od té doby dočkala se vydání 30. Sabatier je protestantský theolog, a kniha jeho našla také vlídného přijetí u dvora papežského. Než na krátko. Záhy dostala se na index librorum prohibitorum . . .

A třeba dnes v mnohém pokročilo badání o životě Poverella assisijského, přece jen v základním nazírání na prameny shoduje se s prací Sabatierovou práce G. Schnürera, katolického historika církevního. K práci Schnürerově vyšel popud z knihy Sabatierovy. Schnürerova kniha vyšla ve sbírce »Weltgeschichte in Karakterbildern« (r. 1905) s titulem »Franz von Assisi«.

Sv. František je největším apoštolem křesťanství středověkého. Blíží se nejvíce Kristovi. Klade důraz na vniternost, opovrhuje zevnějškovostí a formalismem. Člověk nemá konati dobro z naděje na odplatu věčnou, nýbrž z lásky k Bohu. Svatý František věrně plní slova lásky Kristovy. Zná na světě jen bratry a sestry, protože lidé všichni jsou dítkami božími. Svatý František nehledá útěchy na poušti, nezavírá se před světem do zdí klášterních, chodí jako Kristus mezi lidem, žije s ním a trpí s ním. Sv. František přemáhá své já. Svatý František objímá svou láskou veškeré tvorstvo: bratra slunce, sestru lunu. U něho jest vyvinut hluboký cit pro přírodu. Sv. František byl chud. Sv. František žil ve svém mládí vesele, výstředně. Upadl do nemoci a nastala konverse. Ta nenastala hned, nýbrž se připravovala delší dobu. Svatý František znal chyby své doby, znal veliký úpadek mravů v církvi současné. Ale sv. Františkovi neběželo o otázky dogmatické. »Víra pro něho nespadá v obor rozumu, nýbrž v obor morálky. Je to posvěcení srdce. Čas strávený dogmatisováním zdál se mu býti časem ztraceným« (str. 195.). Na sv. Františka působily též vlivy valdenství, ale učení Katharů bylo mu cizí. Svatý František náhodou našel to, po čem prahla jeho duše. Bylo to v Portiunkuli, když kněz četl slova Kristova: »Jdouce pak, kažte řkouce: Přiblížilo se království nebeské. Nemocné uzdravujte, malomyslné očišťujte, ďábelství vymítejte. Darmo jste vzali, darmo dejte. Neberte s sebou ani zlata ani stříbra, ani peněz do opasků svých, ani mošny, ani dvou sukní, ani obuvi, ani hole: hoden jest zajisté dělník pokrmu svého.« — A v těchto slovech obsažen jest celý pozdější Františkův život. Sv. František založil řád. Ale ten po rychlém a mohutném rozkvětu záhy se odchýlil od ideálu, jaký na mysli

Digitized by Google

měl jeho zakladatel, tak že v řádu samém ozývá se volání po návratu k tomuto ideálu. A tak vznikl v řádu konflikt, který dotkl se i církve. Z řádu vyšla také věta, že církev má žiti v chudobě. A věta ta mohla vésti z církve toho, kdo ji hlásal, ač sama za kacířskou ještě považována nebyla . . .

Sabatier pokouší se ve své knize rozlišiti historii od legendy. Sabatier chce nám odhaliti celé Františkovo nitro. Ale zde asi šel auktor příliš daleko: hledal v pramenech více, než tam bylo. A tu vedle vší chvály vyskytá se i výtka, že Sabatier podal nám sv. Františka příliš »moderně«, že prameny doplnil s tou svobodou, kterou se jeho kniha stává příbuznou psychologickému románu.[1]) U Schnürera najdeme jiné mínění o poměru Františka k současné církvi. A leccos možno vysvětliti z života Františkova jinak než naivností.

Jinak bude se dívati na »Život sv. Františka« obyčejný čtenář a jinak historik. A tu tušil Sabatier, že v tomto směru dostalo by se mu výtky, a proto v úvodu upozorňuje na stanovisko, s jakého je psán jeho »Život sv. Františka z Assisi«. Mluví o subjektivnosti historické práce. Dle něho je historie krajina, která se neustále mění, jako se mění krajiny. Dvě osoby, které se na ni dívají současně, nenacházejí v ní týž půvab, a vy sami, i kdybyste ji měli ustavičně na očích, neuzříte ji po dvakráte stejně. Hlavní obrysy sice zůstanou, stačí však mráček, aby přikryl to nejdůležitější; jako stačí pouze hra světla, aby vynořil se ten neb onen detail a nabyl klamné hodnoty (str. 35.). Lidé úzkého rozhledu . . . chtějí míti historii objektivní, kde by auktor studoval národy, jako chemik studuje tělesa. Je docela možno, že existují pro historický vývoj a sociální přeměny zákony právě tak přesné, jako jsou zákony chemických sloučenin, a musíme doufati, že jednou budou objeveny; ale prozatím není ještě v historii pravdy čistě objektivní.« — »Kdo chce psáti historii, musí o ní přemýšleti, a o ní přemýšleti znamená ji měniti.« — Za Sabatierem tak daleko jíti nelze. Pojetí každého díla historického jest individuální, ale jest tu kritika, která má vésti ruku historikovu, aby podal obraz pokud možno správný. Sabatiera vedla k jeho dílu láska. Přiznává to sám větou: »láska je pravým klíčem k historii«. Ale přes to historik má býti spravedlivý.

Kniha Sabatierova psána je slohem skvělým. Učenec s umělcem jde zde ruku v ruce. Vlastně měli bychom říci, že zde stojí umělec nad učencem.

Sabatier je žák Renanův, jehož »Život Ježíšův« má mnoho společného s »Životem sv. Františka z Assisi«.

Překlad Dr. Komínkové je plynný. Správně překládá per sora luna — za sestru lunu, jak také překládá Dr. A. Lang ve svém čl. »Po stopách světce z Assisi«.[2]) *Jos. Pešek.*

R. M. Yerkes, **The Instincts, Habits and Reactions of the Frog.** (Harward Psychological Studies I. 1903.)

---

[1]) Č. Č. H. 1905 str. 470.

[2]) Čtvrtá roční zpráva českého realného gymnasia v Moravské Ostravě r. 1900—1901 str. 27.

Digitized by Google

Spis auktorův jest experimentálním příspěvkem k studiu psychologie zvířat, provedeným na žabách. Yerkes shledal, že žáby mají velice nízounký stupeň inteligence; kdežto vyšší obratlovci (ptáci, ssavci) velmi lehce se naučí různým věcem (mají tedy schopnost jednati dle zkušenosti nabyté), dají se u žab najíti jen stopy této schopnosti. Yerkes dal žabám uniknouti z uzavřeného prostoru určitou cestou, kterou bylo lze tu jednodušeji, tam složitěji najíti; žába sice ukázala, že podruhé, potřetí a po vícekráte najde tentýž východ snáze, ale rozdíly jsou nepatrné, a stačí malá změna okolí (která vzbudí hned u žáby strach), aby všechnu »zkušenost« zničila. Celkem stačí asi 3krát opakovati jednoduchý pokus, má-li si jej žába pamatovati; složitější (žába měla najíti východ mající dvě okliky) bylo třeba opakovati 50—100krát. Pak si ale žába pamatovala vykonanou cestu aspoň měsíc.[1])

Auktor měřil dále dobu, která uplyne mezi podrážděním a motorickou reakcí žáby, a shledal, že po slabém podráždění elektrickém následovala reakce za 0·3 sek., po prostředně silném za 0·15—0·17 sek., a po silném podráždění za 0·05—0·08 sek. Na podráždění hmatové reagovala žába za 0·2 sek. Velmi silné podráždění probíhá od místa podráždění napříč míchou k svalům ukazujícím reakci, slabší běží do mozku a dává příklad t. zv. instinktivní reakce, velmi slabé podráždění konečně jde rovněž do mozku a tam budí napřed úvahu a z ní teprv následuje reakce.

Konečně zkoušel Yerkes, jak působí na žáby zvuk. Shledal, že žáby sice slyší, ale nereagují na slyšený zvuk skokem, nýbrž jen tím, že napnou pozornost; teprv, když pak zpozorují nebezpečí očima, dají se na útěk. Toto pozorování jest proto důležito, že v poslední době byl zvířatům (rybám, bezobratlým) upírán sluch, jestliže na zvuk nereagovala pohybem těla; Yerkes ukazuje, že zvíře i tehdy může slyšeti, když to přímo na jevo nedá. *R.*

Bortolucci Giov., **Il delitto e la pena nei Dialoghi di Platone.** Pisa 1905.

Práce Bortolucciho rozdělena je na 3 části: část prvá hledí rozřešiti otázku svobody vůle, otázku to veledůležitou pro správné stanovení základů trestního práva; v části druhé projednána jest obšírně Platonova nauka o trestu; část třetí ukazuje, co nového vymyslil Platon v právu trestním.

Auktor pokládá za jisté, že Platon záhady o svobodě vůle nerozřešil. Vycházeje z ethického intelektualismu Sokratova, dle něhož nikdo není dobrovolně zlým, pokládal Platon nemravnost a nespravedlnost nejen za duševní choroby, nýbrž i za nutný pathologický zjev, způsobený špatnými podmínkami tělesnými a chybnou výchovou. Že přes to Platon rozlišuje, akty dobrovolné a nedobrovolné, jako vůbec řecké zákonodárství rozlišovalo přestupky dobrovolné a nedobrovolné, značí pouze »non che l'agente fosse libero di non compiere l'azione delittuosa, sibbene soltanto che l'aveva voluta compiere, sia pure con premeditazioni«. Za

[1]) Také ryby možno navyknouti určitým reakcím, jak dokazovali E. Thorndike (Amer. Naturalist 1899) a N. Triplett (Amer. Journ. Psych. 1901); že želva má jakous schopnost učenlivosti dokazuje Yerkes v Popular Science Monthly 1901.

Digitized by Google

nejlepší prostředek k vyhlazení přestupků, pokládal prý Platon, jak patrno ze »Státu« a »Zákonů«, správnou výchovu a spravedlivé rozdělení bohatství.

K prostředkům těmto druží se i prostředek repressivní — trest. V druhé části této práce probrán jest Platonovo mínění o původu přestupků. Provinění vznikají většinou z příčin vnitřních, individualních, t. j. vášní a nevědomosti. Uznává ovšem i příčiny vnější, sociální, fysiologické, pathologické, ale méně zřejmé. Zajímavý obraz provinilce podává Platon v Zák. IX. 853 D.

V části poslední zkoumá auktor analyticky, které myšlenky Platonovy shodují se se známými nám zákony attického práva, které zase od nich se liší, předbíhajíce dobu, ve které žil athenský filosof. Bylo by bývalo též zajímavé, kdyby byl auktor prozkoumal i poměr myšlenek Platonových k zákonodárství jiných helenských států.

Nutno uznati, že pěkná tato monografie pro naši dobu, kdy řecká filologie obohacena tolika novými nápisy a papyry, jest vhodná a užitečná nejen pro filologa, nýbrž ještě více pro filosofa a právníka. Je jakoby doplněním studie Alexandra Leviho »Delitto e pena nel pensiero dei Greci. Torino 1903. *Krt.*

O. D. Chvolson, prof. university petrohradské, **Hegel, Haeckel, Kossuth und das zwölfte Gebot.** Eine kritische Studie. Braunschweig 1906. 90 stran. Cena 1·60 M.

Dvanácté přikázání zní: Nepiš o tom, čemu nerozumíš, a to aukter hází Haecklovi na hlavu v upřímné, dejme tomu, podrážděnosti jednostranného odborníka, který nemůže pochopiti, že by někdo o věcech jeho odboru se týkajících směl míti názor odchylný a že by směl si dovoliti pochybnosti o tom, co nyní odborníci pokládají za správné. Hypothesy fysikální má právo pronášeti jen fysik; že by nějaká theorie nynější fysiky směla býti do své pravděpodobnosti zkoušena ne pouze podle toho, jak se osvědčuje při vysvětlování jevů z oboru vyhraženého fysice, nýbrž také podle toho, jak se osvědčuje při budování celkového názoru na svět v souvislosti s fakty a hypothesami oborů jiných, to je něco, před čím Chvolsona jímá hrůza. Je zcela správno, když věda nedá se mustrovati ve své práci od filosofie nebo od vědy jiné, ale pracovníci její nemají pouštěti se zřetele celek a mají problémy své chápati a řešiti tímto zřetelem. Vědy souvisejí v té míře jako jejich předměty a výsledky jejich mají se vzájemně doplňovati a ne si odporovati. Naprosto zjištěné výtěžky si zajisté neodporují, ale hypothesy a theorie mohou si odporovati. Proto stanovisko Chvolsonovo nemůže přijmouti ani chemik ani biolog, tím méně filosof, t. j. ten, komu běží o jednotný, ucelený názor světový.

Tím sice není ještě řečeno, že námitky, které Chvolson činí Haecklovi jako odborný a — »jak známo« — vynikající fysik, jsou nesprávné; ale tím je už řečeno, že pouhé toto stanovisko neopravňuje Haecklovy případné chyby trestati dle přikázání dvanáctého.

Když zkoumáme námitky Chvolsonovy, shledáme, že právě ty, jichž pronášením vemluví se do největší a nejbezohlednější rozhořčenosti, týkají se věcí, o nichž fysika nepromluvila poslední slovo a pro něž nebude uznána jakožto speciální věda za poslední instanci.

Digitized by Google

Hlavně obrací se proti tomu, jak Haeckel formuluje zákon kosmologický čili zákon o substanci v kap. XII. Záhad světa, k nimž odkazuji čtenáře, nechtěje, aby referát příliš vzrostl. Haeckel praví, že fysika dospěla k zákonu o zachování hmoty a k zákonu zachování energie a spojuje je v zákon jeden, jejž činí základem své kosmologie. Nečiní tedy nic jiného než, že to, v čem jsou fysikové za jedno aspoň převážnou většinou, využitkuje pro monistický názor kosmologický, jaký měla před ním a má s ním celá řada filosofů jiných. Proti tomu Chvolson namítá předně, že Haeckel neprávem, totiž nevědecky, rozšířil zákon o zachování hmoty ze světa konečného, obmezeného, který je předmětem fysického vědeckého badání, na svět nekonečný, neobmezený, na universum, kdežto Mit dem Universum hat die Physik nichts zu schaffen. Avšak filosofie cílící k jednotnému názoru na svět má s universem co činiti, od toho je právě filosofii a o tom, zdali je možno fysikální zákon o zachování hmoty rozšířiti na universum, je možno zajisté diskutovati. Odkud bere fysika právo dávati proti tomu veto? To by se muselo rozhodnouti zase jen filosoficky, a fysik, který by toho nedopustil, hřešil by dle Chvolsona proti dvanáctému přikázání. Haeckel svým pojetím zákona o zachování hmoty nedotýká se fysiky v praničem a smí žádati, aby mu nebránili fysikové činiti, co činí, jen proto, že toho nečiní oni, poněvadž nepotřebují.

Za druhé namítá Chvolson, že Haeckel ve formulaci zákona o zachování energie tuto (energii) stotožňuje s pojmem síly. To prý svědčí o tom, že Haeckel nedal si ani tolik práce, aby si přečetl obyčejnou nějakou příručku fysiky. Tam by se poučil, že ponětí energie fysikům znamená schopnost vykonati práci, že síla je pojem docela jiný, na nějž se zákon zachování energie nikterak nevztahuje. Táž písnička. Kdyby Chvolson zkusil definovati pojem »schopnost vykonati práci« a pojem »síla«, shledal by snad, že se tyto abstrakce od sebe odděliti nedají, jako síla se nedá odděliti od hmoty, a kdyby chtěl na základě fysikálního ponětí energie učiniti si představu o podstatě světového dění, shledal by, že s tím ponětím filosof naprosto nic nepořídí. Chvolson netuší, že, kladu-li si otázku, »co koná práci«? musím přijmouti buď dualism hmoty a něčeho, co skrze hmotu práci koná (síly), anebo musím to jakožto schopnost pokládati za hmotě inherující. To všechno jsou věci, o kterých fysika na základě zkušenosti svými methodami ani pomocí matematiky nerozhodne, a bráti pojem práce při takovýchto úvahách v běžném smyslu, je noetická naivnost.

Při určování vykonané práce může fysika abstrahovati od pojmu síly, poněvadž jí běží o efekt ve skutečnosti, ale při vysvětlování nemůže jinak, než ze zmíněné alternativy jednu část zvoliti. Jestliže fysikové mohou se obmeziti na stanovení onoho efektu, a tudíž z ponětí energie odmítnouti pojem síly, nemohou to činiti a nečiní toho fysikové všichni ani přírodopisci ostatních oborů. Ostatně sám Chvolson mluví o »zásobě energie«, jejíž velikost měří zásobou práce (Arbeitsvorrat), kterou je schopen »systém« vykonati; praví, že energie jest nejen pramenem, ale i resultátem práce: není to hra na schovávanou s pojmem síly, která je wie allbekannt příčinou změny pohybu?

Ačkoli o síle fysika nic věděti nemůže, ježto tato dána není ve skutečnosti, nýbrž pouze úkazy, jež považujeme za projevy síly, přece Chvolson praví, že síly vznikají a zanikají, aniž v tomto druhém případě vznikaj

Digitized by Google

někde jinde stejně velké síly. Víme-li něco o vzniku sil a jich zanikání, víme to jen na základě projevů jejich, o nichž platí zákon energie. Dosadíme-li pak místo slova energie slovo síla, jako učinil Helmholtz, pak je závěr na jednotu všech sil (= obměn energie) zcela přípustný, a nesouhlasí-li kdo, nutno to vyvraceti důvody a ne vtipy a sotisami.

Konečně lněvá se Chvolson zle, že Haeckel neuznává zákon entropie, který je nejskvělejší vymožeností na poli fysiky, který má tak dalekosáhlý filosofický význam, že — Chvolsonovi vstoupil do hlavy — jinak se jeho rozčilené útočení charakterisovati nedá; vždyť sám praví, že se ho zmocňuje zuřivost (Wuth)! Avšak Haeckelovi ani nenapadá popírati platnost zákona entropie tak, jak jej stanovila fysika, on jen nepřijímá důsledek, který z něho činí někteří fysikové, a n e r o z š i ř u j e platnost zákona fysického na universum, maje pro to své důvody. A milý Chvolson rozčiluje se zrovna tak, jako když Haeckel v předešlém případě r o z š i ř i l platnost zákona o zachování hmoty na universum. Jednou jej kárá, že rozšířil, podruhé, že nerozšířil platnost fysikálního zákona za svět fysiků. To je velmi trapná nedůslednost, která ubírá všemu rozhorlení Chvolsonovu ceny. Zdá se, že by přijal Haeckela na milost se vším všudy, kdyby tento byl uznal názor o zaniknutí světa, jak plyne z rozšíření zákona entropie, a neprohlásil se pro věčný koloběh světového dění jako Spencer. Se svou celou filosofií se Chvolson nepochlubil, ale že právě v této věci je tak nedůtklivým, dá tušiti náboženssko-mystický její ráz. To by vysvětlilo poměr k Haeckelovi lépe než fysikální odbornictví.

Chvolson vytýká ještě řadu podrobností, ale i tu jeví více rozhorlenosti než kritické rozvahy. Polovička výtek těch mohla odpadnouti a s nimi záplava nelaskavých slov, ježto jsou zahrnuta ve výtkách zásadních, které činí se svého odborníckého stanoviska, a některé vyplývají z neznalosti němčiny. Tak na př. praví: Schwere ist keine Energieform, sondern eine Kraft, nevěda, že Němci říkají a rozeznávají Schwere (= Gewicht) a Schwerkraft; ptá se: Was heisst »die Entropie behaupten«, to prý je tolik, jakoby někdo řekl die Temperatur behaupten; ale Haeckel definuje entropii jako proces a j. Na str. 54 ptá se emfaticky: Wer und wann ist jemals so blind gewesen, die Begriffe Kraft und Energie zu verwechseln? a na str. 57: Allerdings hat einer der berühmtesten Physiko-Chemiker den Gedanken ausgesprochen, gerade die Energie sei das einzige wahrhaft Reale in der Welt.

Krátce Chvolson zašel v horlivosti své daleko, nezůstává věren svým vlastním předpokladům, mate si stanoviska, odporuje si a příliš mnoho hubuje. Leccos vytýká, co vytýkám také já — a o tom, myslím, že je vytýkáno správně, ale na co dává největší důraz, je nesprávné, poněvadž dovolává se vědy, kde tato, jak sám dí, nejde über nebelhafte Vorstellungen (57). Princip Haeckelovy filosofie a ty ideje, jichž rozšíření přeje každý člověk pokroku milovný, jsou Chvolsonovým útokem neotřeseny a u vás jim nekritická rekomandace brožury Chvolsonovy v Přehledu p. Fr. Mareše učiněná neublíží.[1]) *Kí.*

[1]) **Mareš nedělá dobře, že sahá k prostředku naprosto nevědeckému, k dovolání se auktorit. Tím přiznává se vlastní slabost vůči odpůrci. Člověk pro vědu smysl mající dá jen na logicky přesné důvody a imputuje-li se mu, že by přijal dokazování nějaké bez kritiky t. j. že by věřil auktoritě, pocítí to jako urážku.**

Digitized by Google

Hans Leisser, **Grundzüge der Paedagogik.** Berlin, Modern-Paedagogischer und Psychologischer Verlag (bez roku).

Jest pěkně vypravená a populárně psaná pedagogická psychologie, v níž citáty jsou velmi řídké a většinou jen doklady poetické; celkem patrno, že vedle Dittesa největší vliv měl na auktora E. Dühring, kterého zve Leisser nejuniversálnějším myslitelem naší doby (159). Po úvodních výkladech o výchově vůbec probírá se výchova fysická, rozvoj nižšího duševního života (organisace inteligence), rozvoj rozumu, citů i vůle, výchova morální, načež se končí několika kapitolami o organisaci školství, disciplině, vzdělání i povolání učitelském.

Leisser, jak je ostatně přirozeno, není spokojen s dnešní přípravou učitelů na ústavech, kde se věnuje pozornost jen dření a rutině a nepěstuje samostatnost úsudku (228), a podává dokonce řadu trefných anekdot o zkouškách učitelských, kde prý především rozhoduje sympatie a antipatie. Nejméně se mu líbí přílišné pěstování hudby, o jejíž ceně má vůbec — ovšem neprávem — ponětí hodně nízké. Co prý jest sláva prvního musikanta na světě proti požehnání, které může způsobiti dobrý učitel (239); neboť co prý dnes se za hudbu vydává, není umění, nýbrž virtuosita, klávesová atletika (Tastenathletik), ba dokonce Lampenspektakel; dnes není úkolem tohoto t. ř. umění povznášeti ducha melodiemi, nýbrž buditi pozornost hřmotem (117). V »Musikantendrill« na ústavech vidí jen vlivy klerikalismu (229). — Nelíbí se mu dále ani učení dějepisu, ba ani dějepisectví samo, jež prý dnes je nadobro sfalšováno; jedini Voltaire, Tacitus a Plutarch byli v pravdě dějepisci: alles übrige, was noch als Geschichtsschreibung serviert wird, trägt zumeist das Stigma der Fälschung und dem Stempel der Zunft an der Stirne (133, 222). Špatně u něho pochodilo dále učení literatuře: jen Bürger, Goethe a Schiller jsou trvalé ceny, zvl. pak Bürger je prý vůbec nejlepší německý básník a nejneohroženější bojovník za pravdu a svobodu (133).

I jinak je ve spise ledaccos, kde auktor přestřelil z jakési touhy po originalitě. Sport je mu zcela nesmyslný a největší nepřítel vší ušlechtilé

Ostatně opatrnosti nikdy nezbývá. Nikdo není povinen uznati za auktoritu toho, koho mu za auktoritu označuji. Jakmile se začne s auktoritami, není před nimi jisto nic; pro všechno se najde auktorita. Nebezpečno je říkati, že u nás nic se nevyřídí než auktoritami; práce našeho fysiologického ústavu byly odsouzeny také auktoritami — Mareš mluvil tehdá jinak. Nebezpečno je dovolávati se auktority, s níž v jiné věci nesouhlasím; jsou-li Chvolson a Paulsen auktoritami proti Haecklovi, jsou i proti Marešovi (onen vzhledem k ponětí energie, tento v otázce psychofysického paralelismu).

Mareš je milovníkem okázalých pós; cítí v sobě nějaké poslání, pokaždé jiné, o co zavadí, to má význam providenciální. Jednou jde vymítat z vědy metafysiku, podruhé »drtit«, potřetí zušlechťovat českého člověka, nyní volá: »bojuji proti klerikalismu ve vědě«. Co je klerikalism, nepovídá. Mám-li slovo klerikalism vzít v obyčejném smyslu, jest jeho nejzřetelnější známkou právě methoda dovolávání se auktorit.

V jednom se shodujeme. Klerikalism je lež. Proti lži bojovati je svatou povinností každého člověka, kdekoli se s ní setká. Kdo však hlásaje boj proti lži dovede srovnati se svým přesvědčením, trpěti lež v některém oboru (boj proti klerikalismu církevnímu není mojí věcí, praví Mareš, je nejméně povolaným bojovníkem proti lži. Hraje hru obojetnou — a to je také příznakem klerikalismu.

Digitized by Google

gymnastiky (37), názorné vyučování trpí šroubovaností a marottami (75) atd. Podivné jsou jeho názory ethické: láska k bližnímu neb dokonce nepříteli je mu tendenčním a troupským pokrytectvím, proti němuž nutno uznati za právou zásadu starých Germánů, že jest lépe zbrotiti meč krví nepřítelovou než mu dáti pokoj (144—5). Není pravda, že charakter se dědí (153) atd. Dobře celkem vyloženo o úkolu volné školy pro zlepšení sociálních poměrů (164 sl.), ač i tu jsou výroky ukvapené ve své ostrosti.

Ale vskutku surová jsou slova, jež napsal o nešťastném Nietzscheovi (103): Erschöpft sinkt dann die Intelligenz in die leere Indifferenz des Blödsinnes, wie sich dies z. B. zur Eklatanz an dem philosophastrischen Friedrich Nietzsche zeigt, dessen anfänglicher geistiger und sittlicher Stumpfsinn zuletzt in völlige Dementia paralytica ausartete. Dieser verschrobene Kopf und Reklamegötz des intellektuellen und moralischen Tiefstandes der Masse, faselt z. B. Dialektik depotenziert den Intellekt etc. Über Sokrates sagt dieses imbezille Exemplar atd. Není třeba, aby člověk nadšeně velebil vše, co Nietzsche vyřkl, ale snižovati se k výrazům tak potupným a dokonce tropiti si posměch z hrozného osudu, který Nietzsche stihl, jest důkazem mysli málo ušlechtilé přes všecka krásná slova a všecku učenost. *Kd.*

PŘEHLEDY ČASOPISECKÉ.

Zvon. Týdeník beletristický a literární. Nákladem F. Šimáčka v Praze. Ročník V.

Doc. Dr. Ant. Heveroch: »O ztrátě schopnosti poznávati a vyznati se.« Ztráta schopnosti poznávati — asymbolie — agnoscie (neschopnost poznávati předměty zrakem), motorická a senzorická apraxie (neschopnost poznati, jak užívati předmětů, jak s nimi zacházeti), stereoagnosie (neschopnost poznati předmět hmatem), afasie (ztráta schopnosti rozuměti čtenému slovu), ztráta orientace prostorové a časové — jest symptomem různých nemocí. Příčinou toho, že nepoznáváme, mohou býti buď organické poruchy mozku, jako na př. nedostatečná výživa důležitých okrsků mozkových, prostá atrofie či úbytě jich, nádory, jež ruší důležité mozkové okrsky, nebo též změny funkcionální jako nepoznávání po leknutí, vzrušení, únavě atd. Jako nejsložitějším tvarem nepoznávání v neurologii jest desorientace místní a časová, tak v psychiatrii je to zase desorientace společenská, již zaviňují šalby smyslové, vzpomínkové klamy, falešné úsudky, rozvrat správného sdružování si představ.

Dr. Em. Rádl: »O slávě vědecké.« Sláva učencova je sláva studená. Odborník je jaksi postaven mimo živý svět a to jistě k velké nevýhodě pro sebe. První pokus přijíti s vědou mezi lid učinil Theophrastus Bombastus Paracelsus (1493—1541), ale pokus dopadl neobyčejně surově a neotesaně. Podobně primitivní forma slávy vědecké jeví se i u Tomáše Campanelly (1568—1639) a Giordana Bruna. Na rozhraní mezi touto formou vědecké slávy a mezi druhou fasi, representovanou učenci dvořeniny —

Digitized by Google

dvořenínská sláva vědecká — je Ondřej Vesal (1514—1554). Reakci proti slávě dvořenínskě značí Van Helmont (1577—1644), Pascal (1623—1662), J. Swammerdam (1639—1680), N. Steno a Spinoza (1632—1677). Těmto byla vědecká práce nejvnitřnější duševní, mravní potřebou. Touží najíti ve vědě cíl života, hledají pravdu a zoufají, že té pravdy kolem nich není; zříkají se tudíž světa a uzavírají se v sebe. Salonní věda a tím i salonní sláva vědecká, touha po geniálnosti spíše lesklé než hluboké, méně originální v obsahu, více ve formě, hodně do široka se nesoucí a touha po všestrannosti dávají ráz vědeckému snažení 18. stol. Typickým representantem je Buffon (1707—1788); mimo něj spadají sem A. de Haller, Karel z Liné, Lazzaro Spallanzani, R. Réaumur. Po francouzské revoluci nastala sláva německé vědy, sláva německých filosofů a naturfilosofů; svérázný ideál učence vytvořil Kant. Dnes jest lidovost do jisté míry i učenci i společnosti mírou vědecké slávy; dnes věda a tudíž i vědecká sláva jest v rukou nás všech, v rukou lidu, v rukou každého, kdo má zdravě vyvinutý mozek a zájem o vědění.

Dr. Otakar Kádner: »Vzpomínka na Johna Locke.« John Locke (1632—1704), filosof Anglie, jest zakladatelem moderní psychologie, průkopníkem nových idei a směrů; filosofii svou vskutku žil. Láska k pravdě vedle nelíčené zbožnosti zdobila především jeho šlechetnou povahu. Ve společnosti byl člověkem velmi oblíbeným a měl neobyčejný počet přátel ve všech kruzích a zemích. Nezapřel v sobě nikdy praktického Angličana. Je prvním filosofem, který staví své názory na základech psychologie a noetiky. Locke rád se obíral po celý život otázkami mravními, ale souvislé ethiky nikdy nenapsal vida v písmě nepřekonatelný vzor mravného chování. Mnoho též přemítal o věcech náboženských; náboženství je mu věcí svědomí jednotlivcova a nepřísluší nikomu, ani státu, aby se tu vměšoval do práv jeho. Stát má právo zakročit toliko proti takovým učením náboženským, jež čelí proti jeho blahu, tedy proti atheismu a katolicismu, v němž viděl Locke vždy nepřítele svobody. V křesťanství kladl důraz na stránku mravní, nikoli na ztrnulá dogmata. V politice Locke první vyslovil theorii vlády konstituční, vysloviv se důrazně proti všemu absolutismu; od něho pochází také první theorie majetku, jež připravuje moderní socialism. Locke podceňuje umění a citovou stránku člověka vůbec. Na rozvoj myšlení evropského, zvláště v XVIII. stol., měl veliký vliv.

—*ak.*

Der Weg. Wochenschrift für Politik und Kultur. Red. Dr. Friedrich Hertz. 1906, č. 19.

V článku Was unsere Gymnasiasten wissen čteme: Je s podivením, jak málo toho ví gymnasista po osmiletém zaměstnávání se s klasickými řečmi o antice. Nauči se sice haldu nepravidelných řeckých sloves, ale o porozumění řeckému umění, filosofii, náboženství není u něho potuchy. Zkusme to a dejme gymnasistovi nějaké klasické dílo, v němž otvírá se nám cesta k porozumění řecké krásy a moudrosti, na př. spisy Rohdeovy, Gomperzovy, Burckhardovy. Nebude míti ani chuti, ani porozumění, aby s obsahem se seznámil. Jistě asi 99 procent gymnasistů považovalo by takové vybídnutí za nesnesitelnou sekaturu. Náš gymnasista učí se sice v latinské syntaxi všelikým umělým a krouceným výrazům, jichž vliv projevuje se brzy hrozným slohem německým, ale největší kulturní výtvory

Digitized by Google

Říma, stát a právo, zůstávají nepochopeny. Byl jsem svého času z nejneklidnějších duchů mezi svými spolužáky a opatřil jsem si všelikých vědomostí. Přes to pamatuji, jak jsem ustrnul, když jsem jako nastávající jurista zvěděl, že musím studovati římské právo. Netušil jsem dosud, že římské právo je více než pouhá starožitnost jako snad římské lešení nebo řecký koráb. Přitom četl jsem již Momsena, ale spojení s přítomností úplně scházelo.

Nejhorší vadou je, že naše gymnasium není schopno dáti popud k odstranění nedostatků oficiálního vzdělání vlastním přičiněním. Hanlivá neznalost nejdůležitějších kulturních vymožeností je spojena s malichernou domýšlivostí vzdělanostní, s duševní a mravní leností. Tak vysvětluje se smutná úloha, jakou hraje naše inteligence v životě národa, pro kterou na ni spadá krutá zodpovědnost za naši bídu. *Kí.*

Journal of Philosophy, Psychology and Scient. Methods II. 1905.

Rob. M. Yerkes, Animal Psychology and Criteria of the Psychic. Auktor podává krátkou zprávu o dnešních diskusích o možnosti a podstatě srovnávací psychologie (referent psal o těchto diskusích vloni v Čas. čes. spol. entomol.) a ustanovuje se sám na tom věřiti v možnost takové psychologie; ovšem nemáme pro ni exaktního důkazu, za to důvody praktické (také pro přesvědčení, že ostatní lidé mají vědomí, máme jen praktické důvody). Zamítá názory těch (Loeb, Bethe), kdo mají za jediné kriterion duševního života zvířat paměť, t. j. schopnost měniti reakce na vnější podráždění dle vnitřních disposic, a chce místo toho zavésti kriterií několik, mezi nimiž zvláště rozeznává znaky vzaté ze stavby zvířete a znaky fysiologické. Mezi první počítá všeobecnou organisaci, nervovou soustavu a rozlišení nervstva; do druhých všeobecný ráz reakcí zvířete, proměnlivost reakcí (učenlivost a iniciativa). Prakticky však auktor dle těchto znaků psychologii zvířat neanalysuje, zůstávaje jen při tomto obecném náčrtku.

Digitized by Google

ZPRÁVY.

Z Jednoty filosofické. Panu Karlu Hochovi PhC. přisouzena byla za práci »Smí-li křesťan válčiti«, kterou ucházel se o cenu rozepsanou Jenotou filosofickou, čestná odměna 100 K. — Do knihovny darovali knihy p. Papírník a redakce České Mysli. — Sborníku Durdíkova první díl je dotištěn a rozesílá se. Přihlášky buďtež laskave adresovány Jednotě Filosofické v Praze (Klementinum).

Osvětou k svobodě. Tři důležité instituce kulturní vstupují v život. Zakládá se Jednota Komenského, spolek pro reformu školství. Úkolem jeho jest pěstovati vědecky studium pedagogiky, všímati si soustavně organisace školství všech stupňů a druhů, pracovati o návrzích reformních, šířiti jich znalost, starati se o jich realisování, buditi v nejširších vrstvách lásku ke škole a pečovati o zbudování školy české, volné, národní, laické, na stupni nižším povinné a bezplatné. Činnost tuto povahy theoretické i praktické (návrhy reformní i úsilí o jich uznání a realisování) má doplňovati Společnost českého musea pedagogického v Praze: zvláštním úkolem stanoví si organisovati sbírání jakýchkoli památek tělesné a duševní výchovy v národě českém, pořádati výstavy z oboru školství, zříditi informační kancelář pedagogickou (jaká existuje na př. v »Musée pédagogique« v Paříži) a zvláště zříditi a spravovati české museum pedagogické v Praze a v něm pečovati o zachování a spořádání památek českého školství, učebných pomůcek i literatury pedagogické, zříditi a udržovati knihovnu pedagogickou a stálou výstavu učebných pomůcek domácích a cizích i podporovati vůbec vědecké zkoumání pedagogické, zejména studia o dějinách českého školství. Obě tyto instituce budou účelně připravovati a doplňovati činnost nakladatelského sdružení učitelského »Dědictví Komenského« v Praze, které dnes stává se důležitou centrálou naší vychovatelského písemnictví (vydává »Pedagogické Rozhledy«, důležitou naši revui po vědecké pedagogice, »Knihovnu pedagogických klasiků«, »Encyklopedickou Knihovnu« a vydá nám zajisté časem »Slovník filosofický a pedagogický«). Třetí z nových institucí jest »Osvětový svaz«, všenárodní sdružení, jež má organisovati veškerou lidovou vzdělávací práci v národě a vstupuje již v život svými odbory přednáškovým, knihovním a uměleckým. Působnost všech těchto tří institucí má se vztahovati na celou oblast českého jazyka: má působiti všude, kde existuje školství s vyučovací řečí českou. Jednota Komenského a Společnost českého musea pedagogického zahájí činnost svou, jakmile zadané stanovy budou schváleny. *D.*

Digitized by Google

Knihovna pedagogických klasiků nazývá se nový podnik Dědictví Komenského, jehož důležitost pro české školství a pro českou literaturu rozumí se sama sebou. Pokusy soukromých podnikatelů v tomto směru se nezdařily (Bayer). Dědictví Komenského má všechny podmínky, aby i tento podnik přivedlo ke zdárnému konci. Dle úvodu k prvnímu číslu bude knihovna podávati »výběr spisů, které významem svým náležejí též přítomnosti, t. j. které jsou ještě dnes živoucím odkazem moudrosti pedagogické dob minulých, v nichž i novověkému učiteli lze nalézti cenné poučení pro vlastní práci výchovnou«. Proto knihovna bude si především všímati novověké literatury pedagogické a přední díla moderních pedagogů v úplných vydáních musí podati. Avšak ani starověk klasický a křesťanský středověk nebudou vyloučeny. Zároveň bude přihlíženo ke spisům pro vývoj českého školství důležitým a uvádí se zejména hraběte Frant. Kinského spisy z počátku našeho obrození, leccos z Dobrovského, Palackého, Purkyně atd. Bezpochyby, že nebude zapomenuto ani na Vinařického, Wenziga a Fr. Smetanu. Počátek učiněn Velkou didaktikou Komenského v překladě Aug. Krejčího s obšírným úvodem a poznámkami od dr. J. V. Nováka. Pak mají následovati Lockeovy spisy pedagogické v překladě B. Brejchy s úvodem dr. Ot. Kádnera. Připravují se Rabelais, Montaigne, Bain, Pestalozzi, Herbart, Spencer. Úprava je velmi pěkná. Redaktorem je prof. Drtina. *Kí.*

Časopis Zeitschrift für Psychologie und Physiologie der Sinnesorgane vychází počínaje 41. svazkem ve dvou odděleních: Zeitschrift für Psychologie za redakce H. Ebbinghausa a Zeitschrift für Sinnesphysiologie za redakce W. Nagela. Jenom literární zprávy zůstávají nerozděleny. Na ukázku pošle se první číslo tomu, kdo požádá.

Theism Heinricha Heine. U příležitosti padesátého výročí smrti tohoto z nejslavnějších básníků německých uveřejnil Alexander von Weilen v Neue Freie Presse 11. února t. r. dva dopisy jeho psané Heinrichu Laubemu, jež jsou velice charakteristické pro poznání náboženského smýšlení Heinova. Pocházejí z posledních dob básníkova života, kdy trapná nemoc dokonávala své zhoubné dílo a básníka vrhala v náladu, v níž žahadlo sarkasmu obracel proti sobě samému. Ve všech svých plodech Heine jeví se jako atheista a tohoto přesvědčení se v jednom z listů, jež chci zde citovati, najednou zříká a hlásí se zase k víře v osobního boha! Toť překvapení, a hned derou se na povrch otázky, co způsobilo ten obrat, jak to uvésti v souvislost s celým předchozím výrazem a povahou básníkovou. Avšak druhý list ten sám na ně odpovídá tak po Heinovsku, že se — více neptáme a řekneme, že tak o takových věcech mluviti mohl jen Heine a že Heinemu pořád nebylo náboženství ničím.

V prvním listě ze dne 25. ledna 1850 čteme: Nejmilejší Laube! Teprv před několika dny jsem se dověděl, že jsi divadelním ředitelem ve Vídni a to mne tak velice rozradovalo, že nemohu nadále odkládati, abych Ti něco o sobě pověděl. Příčinou mého mlčení byl vždy trapný pocit, že Ti nemám co potěšitelného sděliti; chtěl jsem vždy vyčkati zdravé hodiny a nějaké radostné události, než bych Ti psal. Ale hodiny a události se od té doby horšily a horšily, pověsti o mém zdraví roztrušované jsou bohužel pravdivy. Od jednoho a tří čtvrti roku ležím a svíjím se ve dne v noci v nejprotivnějších bolestech, na všech údech ochromen. Neustálé křeče,

Digitized by Google

nejúpornější kontrakce, skoro úplné oslepnutí — neštěstí, jakých málo v análech lidského utrpení, neslýchané, hrůzné, neštěstí, k zbláznění. Nejděsnější beznadějnost provázená mravními mukami, jež však snáším stejně jako fysická s klidem, jehož bych se byl u sebe nikdy nenadál. Má hlava je velmi slabá od neustálého ležení na znak a nemírným požíváním omamných opiatů, než docela ruinována ještě není a doufám, že ji udržím až ke konci, který, mezi námi řečeno, není daleko, při trochu jasnosti. V tom, co se povídá o mé nynější nábožnosti a pobožnůstkářství, je smíseno mnoho nesmyslu a ještě více zlomyslnosti. V mém náboženském cítění nestala se nějaká příliš veliká změna a jediná událost, o níž ti mohu něco sděliti s určitostí a sebevědomím, záleží v tom, že i v mých náboženských názorech a myšlenkách nastala únorová revoluce, když jsem místo dřívějšího principu, který mne dříve činil v celku indiferentním, vystavil princip jiný, jemuž rovněž neholduji příliš fanaticky a kterým moje mysl nemohla náhle býti proměněna; abych Ti věc jedním slovem vyložil, vzdal jsem se heglovského boha nebo spíše heglovského bezbožství a místo něho vytáhl jsem opět dogma o skutečném, osobním bohu, který jest mimo přírodu — lidské nitro. Toto dogma, které lze zrovna tak provésti jako naši heglovskou synthesu, vylíčili nejdůmyslněji dle svědectví novoplatonských fragmentů již staří magové a později vystupuje v mojžíšovských dokumentech s nadšenou přesvědčivostí a s výmluvností, jíž věru marně bychom hledali u našich nových dialektiků. Hegel u mne mnoho ztratil a starý Mojžíš jest in floribus. — Kéž bych však měl vedle Mojžíše také jeho proroky! To je veliká nehoda, že nemám ve svém nynějším zbědovaném stavu po ruce dostatečných prostředků, abych se zbavil některých všedních svízelů, které mne rovněž neočekávaně přepadají. Atd. (naříká na peněžitý nedostatek vzhledem ke svým choutkám knížecím, jak praví). Potom je v dopise pasus: O tvých politických přeměnách slyším mnoho stížností; co se mne týče, odpouštím Ti je rád; jen moc nezhloupni. To je vše, čeho od Tebe žádám. Že mně moji náboženskou přeměnu připočteš k dobrému, očekávám rovněž. Obrátiti na svou víru Tě nechci, jakož vůbec své nynější názory nechávám si pro sebe . . .

V druhém listě ze dne 7. února 1850 čteme: »Právě vyrušila mne návštěva jednoho dobráčka ze psaní a co jsem Ti ještě chtěl říci, uklouzlo z paměti. Nemůžeš si představiti, jakých bolestí zkoušim a je div, že tím ještě nejsem úplně »ambrutiert«. A při tom nijaké naděje na zlepšení a to beznadějné vědomí, že se tato trapná nemoc ke konci stane ještě hrůznější. Znáš ten děsný, mučivý pocit, jejž bych nazval zoufalostí těla? Na to stůňu právě dnes. Bohudík, že mám zase nějakého boha, tu si mohu aspoň v přemíře bolestí dovoliti několik rouhavých zaklení: atheistovi není dopřáno této útěchy!« — Nepraví tento poslední výrok vše, čeho potřeba k zodpovědění otázek výše uvedených? Heine zůstal atheistou.

Kí.

Fonogramový archiv zřízen byl při vídeňské akademii věd. Jsou v něm uschovávány fonogramy svědčící srovnavacímu studiu linguistickému. Tak jest tam 57 snímek nářečí tyrolského, které sebral prof. Schatz, a 32 snímek z Nové Guinee od prof. Pöcha, 41 snímek z korutanských dialektů od dr. Lessieka. Dr. Felix Exner fonogramoval

Digitized by Google

sanskritské zpěvy. Svob. pán z Eisensteinu jihoamerické řeči. Zároveň je tam hojně fonogramů vynikajících osobností. *Kí.*

Spolek pro školní reformu v Bavořích měl 27. března valnou hromadu, v níž studijní vrchní rada dr. G. Recknagel přednášel: »O vývoji reformní střední školy v Německu od r. 1900.« Hnutí reformní počalo dle něho školní konferencí svolanou na podnět císaře. Tenkrát zůstalo sice vše při starém, ale dán byl popud k dalším pokusům. Počátek učinil dr. Reinhardt ve Frankfurtě nad M. a odstranil ze školy středu násilnictví, jež pácháno bylo jednostranným favorisováním vzdělání jazykového, jež působilo škodně i v ohledu esthetickém, ježto jest s to podkopati auktoritu školy. Reakce proti tomuto násilnictví jest vzpružinou snah reformních, které dle Adickesa dříve nedojdou plného uskutečnění, dokud nebudou realisté připuštěni také ke studiím theologickým a právnickým. U humanistů je od r. 1900 pozorovati obrat v smýšlení aneb aspoň v taktice. Královský výnos pruský ze dne 27. listopadu 1900, kterým vyslovuje se rovnoprávnost gymnasií, reálních gymnasií a reálek, nazval Paulsen »nadpisem« dějin školství v 20. století. Na to byly v Prusku absolventi těchto tří druhů škol připuštěni ke studiu práv. Příkladu Pruska následovaly brzy menší státy spolkové, z větších zdráhavě některé a v Hessensku a Bavořích jest to co nevidět očekávati. Reformních škol jest v říši 87 a 2 budou zařízeny v tomto roce. Žijeme a tyjeme z přírodních věd, s nimiž obeznámiti se není více zůstaveno libovůli toho, kdo chce slouti vzdělancem. Matematické vyučování neochyluje se podstatně od dosavadního, avšak jest třeba více dbáti funkcionálního myšlení. Vědy přírodní nesmí v osnově tak brzy končiti jako dosud; zeměpis nutno úzeji připojiti k vědám přírodním. Přes to, že se komise, ustanovená od společnosti německých přírodopisců a lékařů, vyslovila pro zvýšení hodin vyučování přírodního, zůstává počet hodin stejný. Pruská školní správa se věci již ujala a bavorská bude — doufá řečník — v brzku následovati. — V diskusi po přednášce prohlásil Schlettenbauer, že změna v názorech humanistů není změnou taktiky, ale že vyplývá z plného přesvědčení, že humanistické vzdělání neodpovídá více požadavkům nové doby. *Kí.*

Spolek přátel humanistického gymnasia ustavil se ve Vídni. Účelem jeho jest gymnasium ve formě organisačního statutu udržeti a klasické studium moderním požadavkům přizpůsobiti. Předsedou je hrabě Stürghk, ve výboru univ. prof. v. Arnim, Hauler, poslanec prof. Bendel, dr. Frankfurter, knihkupec Pauli, gym. ředitel Stitz, dr. Thumser, dv. rada Toldt, spisovatel dr. Zweybrück. V ustavující schůzi byli přítomni min. Hartl a Wittek, sekční chef Cvikliński, dv. rada Huemer, Kuranda, Jagić, Schipper, mnoho univ. a gymn. prof. — publikum, které se samo sebou rozumí. *Kí.*

Definice dějepisu. Prof. Ernst Bernheim vydal v Göschenově sbírce »Einleitung in die Geschichtswissenschaft« (Lipsko 1905), jež tvoří 270. svazek této sbírky. Knížka ta o 156 str. jest krátkým zpracováním známého Bernheimova díla »Lehrbuch der historischen Methode«. Úvodní kapitola, nadepsaná »Wesen und Aufgabe der Geschichtswissenschaft«, věnována jest vývoji historiografie, filosofii dějin a dále stanoví úkol dějepisu. Definici dějepisu stanoví B. takto: »Das Wort »Geschichte« bedeutet

Digitized by Google

in unserer deutschen Sprache: das, was geschieht und was geschehen ist, sowie die Kunde und Erzählung des Geschehenen, ohne jede Einschränkung auf ein bestimmtes Gebiet.« A »Die Geschichtswissenschaft ist die Wissenschaft, welche die Tatsachen der Entwicklung der Menschen in ihren Betätigungen als soziale Wesen im psycho-physischen Kausalzusammenhang erforscht und darstellt«. Druhá kapitola »Das Arbeitsgebiet der Geschichtswissenschaft« jedná o vědách pomocných a rozdělení dějepisu. A třetí kapitola »Die Arbeitsmittel« je věnována methodice vlastní. Cenu knihy zvyšuje důležitější literatura, jež je připojena k jednotlivým paragrafům. *J. P.*

Akademická liga protisoubojová ustavila se ve Vídni pod názvem Wiener Akademische Antiduell-Liga. Potěšitelno jest, že v představenstvu jsou zastoupeny i neněmecké národnosti. Spolek vydává časopis Mittheilungen der W. A. A. D. L. Spory, tak zvané čestné, vyrovnávají se mezi členstvem rozhodnutím čestné rady (Ehrenrat).

Darování vědeckým ústavům v Americe. »Science« oznamuje o velikolepých darováních vědeckým ústavům americkým následující: Universitě v Chicagu daroval John Rockfeller (dle naší měny) asi 7 milionů korun; Field Columbian museu v Chicagu odkázal M. Field 38 milionů korun; zemřelý W. C. Putnam ustanovil poslední svou vůli akademii v Davenportě více nežli 3 miliony korun. *Kč.*

Lidové university ve Španělsku. Ve Španělsku dospěly snahy universitní extense hodně dobrých úspěchů; zejména to platí o universitě v Oviedě. V nejnovějším programu university této ohlašují nejen profesoři university četné běhy, nýbrž také lékaři, advokáti a inženýři, ba dokonce také studující universitní. Budoucně mají býti zařízeny vedle veřejných přednášek, jimiž se pojednává o určitém thematě, také třídy, jež budou dvakráte v témdni otevřeny a v nichž bude probírán souvisle určitý studijní obor. *Kč.*

Mohamedánské a hindské university v Indii. V Colombě konána hromadná schůze mohamedánů, jež žádala o zřízení mohamedánské university v Aligarhu. Aga Khan daroval 3500 rupií na fond ke zřízení přírodovědného oddělení při aligartské koleji. Ruch ku podporování vyššího vyučování zasáhl také obyvatelstvo hindské. Na výročním sociálním kongresu v Benarech učiněn návrh, aby ve veleměstě tom byla zřízena hindská universita. Slíbeny na ni také veliké dary. Mimo to má býti zřízena druhá universita, Radžputská, která, jak se podobá pravdě, vznikne v Mount Abu. Akademické okruhy stopují toto hnutí s neskrovným zájmem. *Kč.*

Které německé university propůjčují nejvíce titulů doktorských? Ku promoci se v Německu připouštějí také cizí, ne toliko zapsaní. Počet promocí není v stálém poměru proti počtu zapsaných studujících, jak vysvítá z následujících statistických udání. (První číslo značí počet promocí od srpna 1903 do srpna 1904; druhé číslo v závorce počet zapsaných posluchačů v zimním pololetí 1903/4.) V Berlíně 227 (7503), v Bonnu 118 (2294), ve Vratislavi 114 (1770), v Erlankách 170 (982), ve Frýburku 138 (1331), v Giessenech 119 (1071), v Gotinkách 145 (1370), v Greifswaldě 138 (687), v Halle 119 (1753), v Heidelberku 172 (1359), v Jeně 123 (826), v Kielu 170 (758), v Královci 72 (925), v Lipsku

Digitized by Google

545 (3372), v Marburku 100 (1154), v Mnichově 289 (4609), v Münsteru 28 (1204), v Roztoku 305 (519), v Štrasburce 102 (1333), v Tubinkách 107 (1387), ve Vyrcburku 150 (1283). Poměrně nejvíce doktorů dodává universita roztocká, kde se vykazuje proti počtu zapsaných posluchačů více nežli polovice doktorů. Z juristů se jeví nejméně doktorů v Berlíně (0·17 proc. z počtu zapsaných právníků), kdežto v Roztoku nejvíce, totiž 215 procent, t. j. promovuje více než dvakráte tolik právníků, nežli činí počet zapsaných. *Kč.*

Výstavu českého časopisectva politického, zábavného, odborného, vědeckého, ilustrovaného i bez ilustrací atd. všech odstínů, směrů a zemí uspořádá při vhodné příležitosti ředitelství Ústavu hraběte Pöttinga v Olomouci a vznáší za tím účelem k redakcím všech českých listů v Rakousko-Uhersku, za hranicemi této říše a v Americe zdvořilou žádost o zaslání 1—2 výtisků svého listu. Ředitelství získalo adresy a rozesílá příslušnou žádost 752 časopisům. Jelikož ale vyloučeno není, že některou adresu nezná, prosí touto cestou každý český list bez výjimky, zejména ale ty, které by z neznalosti neb nedopatřením zvláštní o to žádost neobdržely. Výstava má účel znázorniti český časopisecký tisk vůbec v zemích českých i za hranicemi a doufáme, že každý český list k umožnění této dojista zajímavé exposice svou zásilkou přispěje, o což opětovně tímto prosíme, aby sobě zásilku na ředitelství zmíněného ústavu neobtěžovaly.

Imatrikulace žen na universitách v Německu koná se dosud jen na šesti universitách jihoněmeckých. Té doby jest jich immatrikulováno 139, 53 v Mnichově, 42 v Heidelberku, 53 ve Frýburku, 4 ve Vyrcburku, 3 v Tubinkách a 2 v Erlangách. Z immatrikulovaných studuje 72 medicinu, 41 filosofii, 20 přírodní vědy, 4 vědy státní a 2 právní vědy. (Viz str. 160.) *Kč.*

Úmrtí. Josef Klika, ředitel měšťanských škol, zemřel 24. března. Byl vynikajícím spisovatelem pedagogickým, při tom velmi plodným. Ve všech svých pracech jevil se nadšeným žákem a ctitelem Gustava Lindnera. Nejprve pracoval pod jeho egidou, po jeho smrti staral se o vydání jeho pozůstalosti, z čehož nejvýznamnější pro literaturu českou je vydání »Paedagogiky na základě nauky o vývoji přirozeném, kulturním a mravním«. Šířením a věrným plněním zásad svého učitele Klika prokázal i literatuře filosofické i školství našemu veliké služby. Můžeme říci, že v něm duch Lindnerův dále žil a všeobecné uznání, které o Klikovi při příležitosti jeho předčasného úmrtí pronášejí listy učitelské i jiné, vysloužil a zasloužil si svým důsledným, abych tak řekl, Lindnerismem. V tom směru redigoval po deset let Pedagogické Rozhledy a Školskou hlídku v Národních Listech; v tom směru pojat a prováděn jest Stručný Slovník pedagogický, jeho hlavní dílo, které bohužel není dokončeno. Důslednost v tomto směru byla však také příčinou konservatismu, s kterým stavěl se vůči novým proudům v pedagogice, což bylo někdy dobrou protiváhou proti přílišnému enthusiasmu, kterým se u nás moderní hesla přijímají, někdy to zase vedlo k nedorozumění. Ve filosofickém prohloubení názoru na školství a v charakterním souhlase všeho, co konal, s tím názorem vyrovná se mu jen málo z nynějších předáků učitelského ruchu. *Kí.*

Digitized by Google

Ing. Arnošt Bláha:

Synthesa ve výchově.

(Dokončení.)

A zase špatná synthesa. Pokrokovost jsme položili do fráse, ne do činu, do úst, ne do rukou. A zase špatná výchova. Děti se nevychovávají slovem, ale životem.

Náš společenský život a naše společenská výchova jeví se též našim poměrem k veřejnému mínění. I tu je neupřímnost. Kde tu jsme samostatni, kde tu nepodléháme? Ať si zařizujeme salon nebo ložnici, ať si kupujeme látku na šaty nebo límce, ať si volíme povolání neb ženu, ve všem jsme otroky veřejného mínění. Nám se nejedná o to, co sami schvalujeme, ale co by tomu jiní řekli. A ti jiní, — to jsou obyčejně klepny, a klepny, tot obyčejně nemravnost. Reformujeme svůj poměr k manželství, k náboženství atd., jen na tu společenskou morálku, vlastně modu se neodvažujeme sáhnouti. Vlečeme ji s sebou jako ubohý anachronismus rytířských a rokokových dob, jako bolestnou a těžkou přítěž pokroku a pokrokovosti. Svatá, neboť stará, úctyhodná, neboť šedivá. A nespustíme svých úzkostlivých zraků se všech kritiků, kteří jsou kritiky jen proto, že mají ohebnější a jedovatější jazyk. Neodvažujeme se prosekat tou hustou zdí uštěpačných řečí, poznámek a klepů. Jest zapotřebí jen ukázat cestu a ovce půjdou za beranem; ale cesta se ukazuje v tomto případě ne prstem, ale jít po ní a nakaziti tímto dobrým morem všecky hypochondry. A nejposlušnějšími budou zase jen naše děti, a konec konců synthesa tu znamená přesazení života do samostatnosti z otroctví, do vyzutí se ze starobylých, plesnivých, módních předsudků.

Bylo by potřebí zmínit se ještě o tom, čemu se říká dnes inteligence, a k čemu i my se hrdě jistě hlásíme. V čem záleží pravá

Digitized by Google

inteligence? Potkáváte dnes tisíce lidí, ať jsou to již notáři, doktoři, úředníci, profesoři, učitelé, rolníci a říkají o sobě, že jsou inteligentní. Pro ně inteligence je patentem. Pro ně to znamená, že prošli jisté školy, odebírají si jisté noviny, chodí do jisté společnosti, mají jistý stupeň hmotného postavení, mají službu, každý den maso, chodí případně i do divadla a někdy večer si přečtou román. Hle, inteligence! Ale to pro nás neznamená ještě inteligenci. Nazývají se inteligenty ne proto, že j s o u inteligentní, ale proto, že zaujímají určité postavení. A u nás už dávno inteligence se neměří postavením. Pro ně stupínkem, po němž vystoupili do řad inteligentních, byl stav, ne opravdové vzdělání. A pak, konec konců — jsou to jen fruges consumere nati. — Po cizích ramenou, zase jen po výsledcích cizí práce, pomocí staré kultury, k níž sami nic nepřidali, vyšplhali se nahoru. Jest ovšem v kultuře ten pravý a jediný komunism, každý má právo na všecko, všecko vědění může býti majetkem všech, kdož chtějí. Ale, — vědění, jež jsme ze všeobecného vědění vzali, musí býti semenem, jež dává úrodu, a tam, do všeobecného vědění je zase musíme vraceti a hlavně ve způsobu práce. Nestačí zvoliti si stav, a protože s tímto stavem spojen je titul inteligentní, již na této měkké pohovce si odpočívat. To je formalistnost odsouzení hodná a musíme všude k ní poukázat, všude ji pranýřovat, — kde se lidé nestanou inteligentními svojí zásluhou, nýbrž zásluhou stavu. Nestačí theoretické, neplodné nadšení, nám je potřebí tvrdých a neúnavných rukou a vynalézavých mozků. Půjčili-li jste si z kultury a nic nevracíte — jste zloději (Černý). Nestačí vracet ve způsobu práce placené, nýbrž pracovati i mimo svoji povinnost — a neptejte se jak. Wo ist ein Wille, da ist auch ein Weg. Všude kolem jest mnoho práce, na niž každý stačí svým vzděláním a svými schopnostmi, ale nestačí bohužel svojí vůlí. Tato práce jest ovšem dle poměrů a prostředí různá, ale vždy možná.

A správná synthesa spočívá v tom, přesunout inteligenci z formy do obsahu, z titulu do práce. Tím směrem musí jíti i správná výchova.

Zbývá ještě promluviti o poměru našem k náboženství v životě společenském.

V našem poměru k náboženství vězí snad převážné procento naší společenské nepoctivosti. Jest tu ovšem vzhledem k stávajícímu a sankcionovanému názoru o souvislosti trůnu s oltářem cosi, co má přímý vliv na naše hmotné postavení. Ale jest tu také mnoho pohodlí a indiferentnosti. Co jest dnes naše »náboženství«? Jen

Digitized by Google

pouhá a čistočistá forma — nic více. Uvnitř nejsme o něm již ani dost málo přesvědčeni, — nás drží v jeho vleku jen moc a řeknu hned, politická jeho moc, státní jeho vliv. Co by nám opravdu mohlo imponovati, jest jeho vliv na praktický život. Ale tak, jak se dnes náboženství zvrhlo v církvích, svých mluvčích a představitelích jen na pouhou formu, na pouhé ceremonie, to nás, lidi života, práce, nás realisty v tomto slova smyslu, činí chladnými a disgustuje.

Podívejte se dnes do života — jest to naprostý atheism, — ne atheism theoretický, ale atheism mravní. Neklamte se tím, že jistí lidé chodí do kostela, že nosí za pásem růžence, na krku talismany, že se kropí svěcenou vodou a modlí za vzrůst obilí, neb že vzývají sv. Antonína, když ztratili pětku. Všimněte si jejich života. V něm není náboženství, není Boha. A takových jest nás většina — ne většina, řekněme 90 procent. A říkám vám, soudě dle našeho života, že nevěříme v Boha, třebas jsme se tisíckrát bili v prsa, věřili v neomylnost papežskou, scházeli se při pivě s velebníčky, a když zabijeme, posíláme na faru jitrničky. Náboženství se jeví především prakticky, láskou. V čem jest naše náboženství? Pravda, my třeba nekrademe, nezabíjíme, nekopeme nikoho na potkání, neplijeme mu do očí — ale to není ještě náboženství.

Pro nás znamená náboženství především mravnost, — mravnost v životě rodinném, společenském i soukromém. A k tomu, abych byl mravním, nepotřebuji ani pekla ani nebe. To mi vyplývá z poměru mne samého k mému okolí, z mého názoru na život, v němž vidím především příklady, ze vzdělání, v němž vidím především jádro, ne formu, to jest vnitřní zušlechtění, ne fráse z knih a novin. A pak mohu říci s Buissonem, »že věřiti v Boha neznamená: věřiti, že Bůh jest, ale chtíti, aby byl«.

Uznávám cenu náboženství v jeho ideálním účelu, ve smyslu Kristově. Ale nikdy ne ve smyslu těch panáčků, prelátů a biskupů, kterým náboženství jest jen maskou, pod níž tají svůj vztek proti každé svobodě, pod níž tají vyžilost svých obličeju a tisícerou přetvářku svého života, — neuznávám náboženství ve smyslu kněží, kteří z něho udělali bič na všecky neposlušné, karabáč na všecky samostatné, — řetězy na každou volnost projevu mínění (cf. aféra Judova).

V tomto smyslu jsem proti »náboženství« jako proti každému násilí, proti každému omezování svobody.

A vzhledem k tomu, že má »náboženství« moc nad námi i tam,

Digitized by Google

kde to není v žádném spojení s naším životem náboženským, vede k prospěchářství, přetvářce, falši a pokrytectví.

Vidím to v životě společenském, třeba jen na malém městě. Co tu je vyložené prokázané nemravnosti, ale neslyšel jsem ještě ani jednoho našeho velebníčka, aby se proti ní ozval, chodí vedle s úsměvem a podávají jejím představitelům na potkání ruce. Co tu je lenosti, příčiny všech hříchů, ale nestalo se ještě, aby z úst jejich bylo poukázáno na náboženství jako ostén práce, leda při volbách. Proč to koketování se všemi mocnými, třeba nemravnými, proč to usmívání se na ně? Protože takové »náboženství« nechce mravnost, ale moc, a snad jí lépe vyhovují i ti mocní ničemové, neboť pak je aspoň má v hrsti. Ale můžete žíti nevím jak poctivě, ale přečísti si někdy »bezbožský« časopis a máte celou církev na krku. Ne, to mi není náboženstvím.

Vidím v náboženství něco, co zlepšuje, posvěcuje, sílí, povznáší, smiřuje, ne, co rozeštvává, zlehčuje, pomlouvá, znechucuje. Ovšem musíme dodati, že ono vše jest jen zneužívání náboženství. Kdyby náboženství našlo lidi opravdu přesvědčené za své hlasatele, musilo by působit v prvním smyslu. Ale takto »náboženství« chce jen panovat a ne umravňovat, mstít se a ne milovat, věřit a ne mravně žít.

A správná synthesa zase bude, položit význam náboženství ne do světské moci, ale do slov Kristových, dle nich žít a učit žít své děti i všecky, jichž můžeme býti vychovateli a učiteli. Jest ovšem mnoho těch, kteří by chtěli ve smyslu této společenské poctivosti žít. Co jim brání, jest jen hmotná odvislost, neboť lež a nepoctivost má dnes moc, má dnes v rukou místa, chléb a peníze. A tak v jádře otázka mravnosti společenské kotví v otázce hospodářské samostatnosti, jest podmíněna zlepšením hmotného postavení. Ale přijde jednou boj poctivější. Boj tu bude, to je pravda, neboť boj, toť cesta výše. Ale na základě lepší hospodářské situace boj tento se umravní. Nikdo se již nebude moci vymlouvati na povinnosti ke svým dětem a zaopatření jejich v budoucnosti, a budou-li přece někteří, kteří se vzdálí s tohoto bojiště, budou to jen ti, kteří milují šero, zápachy a křivé cesty, budou to zjevy pathologické a nezdravé, které budeme počítati k žalostným výjimkám. Ovšem, toho my se nedočkáme. My musíme jen připravovati dobrou půdu pro své děti, aby z ní vyrostly rovné, zdravé a silné. Příznaky tohoto zúrodňování a připravování půdy pro vzrůst lepších dětí jsou tu. Na všech stranách se mluví o správné synthese, čili, jak se tomu jinak říká, o přehodnocování, at jest

Digitized by Google

to již v manželství, ať v náboženství, ať v poměru ke státu, ať v jakémkoli odvětví společenské výchovy. A rostou-li naše kapitály, množí-li se naše banky, roste tím i půda naší příští samostatnosti, která podmíní svobodné naše stanovisko ke všem těmto otázkám. Z močálů této společnosti nemohou vyrůsti květy, — třeba ty močály vysušiti a zaseti. Přípravy k tomu jsou, neboť to je nutný zákon vývoje. Příští epocha bude epochou reformy mravní, probuzení mravního — — i u nás. Probudili jsme se národnostně, politicky, hospodářsky, probudíme se i mravně. A marně klerikalism bije na všecky zvony poplachem, — tento vývoj nedá se zastaviti, neboť se děje ve znamení v ě d e c k é p r a v d y, s p o l e č e n s k é h o d o b r a a m r a v n í k r á s y.

Digitized by Google

JUDr. Bohd. Klinebercer.

Společenský cit.

(Dokončení.)

Takový jest význam individualismu citového, který možno zváti abstraktním s ohledem na všeobecnou povahu, na rozdíl od konkrétního čili životního, jehož základ tkví v organicko-fysické potřebě života. Význam má poslednější tím, že staví svět neživý i živý v služebnost člověku dle citové libosti, následkem čehož svět ztrácejе význam objektivný má význam účelu pro podmět.

Člověk pro potřebu svého života fysického i psychického používá všeho v světě na prospěch svůj dle potřeby citové — nutnost organická a v důsledku fysická, poněvadž organism jest stroj pro sebe, který jen člověkem individuálně zachovati se dá živoucím.

Tak jest individualism vůbec vrozenou vlastností (pudovou). Stává se vědomou, když pocit individuální potřeby vystřídá se vědomým chtěním — individualism uvědomělý.

Ať vrozený či uvědomělý, vždy jest výlučný; to znamená: jest první a jedinou pružinou, která působí pohnutkou aktivně i pasivně, a jako vůle jest silou, která nezná jiného účelu než podmětu sama, čímž člověk sám sobě se stává jediným a výhradným účelem. To platí o člověku prvotném, ale také o člověku na stupni vývoje pokročilého; rozdíl tkví jen v rozsahu vědomého účelu a prostředku proti pudovému.

Je-li individualism člověku vrozený, společenskost, pokud jest vlastností nestejné povahy, nemůže býti stejně vrozena. Připustiti vrozenost společenského citu bylo by buď tolik co popírati individualism, poněvadž citová povaha člověka, jsouc vždy jednotna, nepřipouští dvojakost povahy, anebo tolik co připustiti paralelnost obou.

První připustiti nelze, poněvadž povaha člověka v posloupnosti historické i v přítomnosti známé vykazuje typ individualistický, a

Digitized by Google

následkem toho se vyloučiti musí možnost, jako by společenskost, pokud se vytvořila, byla přivodila zánik individualismu. Není typu člověka, aby postrádal individualismu při sebe silnějším citu společenském — důkaz, že individualism jest nezmarný cit.

Nelze proto jinak než považovati cit společenský, pokud jest, za paralelní s individualismem, čímž není řečeno, že jest s ním co do jakosti shodný a rovnocenný; naopak možnost taková napřed musí býti vyloučena ze stejného důvodu, poněvadž by znamenala oz dvojenost citové povahy člověka, a pro takovou nesvědčí ani zkušenost ani poznání psychologické. Proti ní svědčí naopak všeobecná zásada, že nesrovnalé jakosti citové nedají se v povaze člověka sloučiti ani na dlouho spojiti a ač neznáme, co jest společenský cit, lze nyní již tolik tvrditi, že jest stav či vlastnost s individualismem nesrovnalá.

Nemůže býti jinak z důvodů logických, poněvadž příroda vylučuje sloučenost vlastností si odporujících a současnost jen za jistých podmínek připouští.

Tím dokázáno, že jest přívlastkem druhotným vlastnosti vrozené. Jde však o to styčnost její s individualismem určiti, a tím určiti rozsah sjednocení vlastnosti vrozené s přívlastkem druhotným.

Otázku tuto nelze řešiti než z poznatků psychologických.

Na citu jest rozeznávati jakost, tvar a vztah. Není citu, aby neměl tvaru, a tvar znamená ztělesnění vnitřního úkonu, motorický reflex citového ukonu, úkon v pohyb proměněný a takto jevem se stávající.

Vztah jest účinek citového individualismu a jen jiný jeho tvar. Projevuje se dvojím způsobem: předně tím, že cit podmětný svůj výraz přenáší na jev jako popud, čímž vzniká identita citová zkonkrétněná v přívlastku, který jest tvarem citu podmětného a přenesením jakosti citové na předmět; za druhé tím, že následkem účelnosti podmětné mezi podmětem a předmětem vytváří spojitost, spojitost jednostranně účelnou, ale ovšem ideovou — citový vztah sympatie nebo antipatie, jejíž síla určena silou citu a účelností. Citový vztah jest všeobecný pojem, jemuž odpovídá konkrétní tvar ideového a citového svazu podmětu s předmětem jevu, který dostavuje se jako přirozený důsledek vždy, nechť jeví jevem předmět neživý nebo bytost živoucí; rozdíl předmětu jest účinek jedině v tom, že citový vztah k předmětu jest jednostranně účelný, kdežto k bytosti živoucí dvojstranně účelný: v prvém případě projevuje se v positivní nebo negativní choutce po předmětu dle účelnosti jeho věcné, v druhém

Digitized by Google

společenstvím, jehož tvar určen silou sympatie positivně, silou antipatie negativně.

Z toho následuje: Společenskost jest jen výraz citového vztahu a jako takový přímý účin citu sama, přes jeho vrozenou individualističnost. To znamená, že má cit tvar společenský, ačkoliv jest dle vrozené povahy individualistický, ale jest společenským, poněvadž jako vztah jest dán citem dle jeho povahy přirozené.

Jest citový vztah podmět s bytostí jako předmětem z citu individualistického a vzniká v tvaru s individualismem se snášejícím a tak mezi oběma, ačkoliv jsou pojmově sobě odporné, nevzniká odpor skutečný.

Z toho plyne: Společenskost není vlastnost zvláštní vedle individualismu. Jest vztah citu, tak jak jest, individualistického a přímý citu účinek, který se jakostí citovou zvláštní stává teprve, když ustálenost nabývá obsahu positivního a tvaru!

Původně sdílí jakost, sílu a tvar citu sama, jak poznati lze na společenskosti pohlavní, mateřské a tysicky-vegetační, v kterých vykazuje čirý individualism v jakosti i také tvaru, a úkaz v tom se zračí, že vztah v tom stadiu nabývá společenské jakosti zdánlivě a to po trvání pocitu, následkem čehož nevykazuje zvláštního tvaru, tak že se společenskost jeví býti jen žití individuální za jistých podmínek společně s člověkem stejně individualistickým: individualism v tvaru soužití, v němž společenskost jest zvláštní vztah avšak bez zvláštní jakosti citové. Společenskost zde obmezena na vnějšnost vztahu předmětného za citu, který zůstává individualistickým, tak že nemůže býti řeči o dvou různých jakostech citových. Vztah společenský, pokud toho názvu zasluhuje, jest jakostně individualistický, což v tom se jeví, že bytost jest účelně předmětem pro podmět, a tak prostředkem — jednostrannost čistě individualistická. Všechny tvary citové, pokud tu společenskými jsou, nesou ráz této jednostrannosti: žena jest prostředkem pro muže vztahem na účel pohlavní, nic jiného; a podobně i děcko prostředkem s ohledem na účel, rod; společenskost jen v účelu se projevuje a to v síle a jakosti citu individualistického, který zachovává svou povahu ve všech úkonech životních. Z toho důvodu není mezi společenskostí a individualismem žádného jakostního rozporu.

Dokladem jsou tvary společenské, jak uskutečněny v společenství manželském a rodinném. Manželství má tvar individualistický, který se jeví v jednostranné poslušnosti jednoho, slabšího, člena členu silnějšímu, a podobný tvar vykazuje i poměr rodinný ve vztahu k dětem, které jsou pouhým nástrojem věci podobným.

Digitized by Google

A jak pozvolna se jednostranná služebnost, která jest podstatou individualismu, přetvořuje, měníc se tím v společenskost, že ztrácí ponenáhlu na své síle, lze z toho poznati, že dodnes se nepřetvořila dokonale. Což zvláště platí o společenství manželském, alespoň více než společenství dětském, snad z té příčiny, že děti svou sílu, které záhy nabývají, dovedly postaviti na váhu proti individualismu otcovu přinutivše jej k citovému ústupku na prospěch jich, kdežto manželka nedovedla nalézti síly k odporu proti jednostrannosti muže zůstávajíc v jeho područí životně-fysicky stále a proto také citově.

Rozpor jakostní nastává teprve ustálením osobního vztahu, dvojím vlivem: předně tím, že následkem ustálení osobního vztahu cit bytosti předmětné kříží cit bytosti podmětné stejně individualisticky, následkem čehož musí dojíti mezi oběma vztahy vzájemnými, ale individualními k vyrovnání; za druhé tím, že vztah sám, když se ustálil, se stává silou nepodmětnou a tou působí na cit podmětný.

Vlivem prvním vzniká vzájemnost citová, vlivem druhým uvědomění účelu věcného proti účelu osobnímu a obojím se seslabuje jednostranná osobitost citu společenského, tak že vzniká nový tvar společenskosti s povahou vzájemné shody nepodmětné účelnosti vztahu. Rozpor původní, že proti citu se staví cit druhých, souřadně na poli společného vztahu, je tak překonán — ovšem ne najednou a vždy stejně po dobách četných generací a v prostředí různě kmenovém nestejně.

Nastává-li vyrovnání protiv a jaké, jest otázka, jejíž řešení patří na pole jiné; zde třeba se obmeziti na zjištění fakta, že pravá společenskost jest citová jakost zvláštní, od původní naprosto odlišná, a že spojitost mezi oběma není vnitř povahová, nýbrž vnější, provedená ustáleností úkonu společenského.

Cit rodinný, první tvar společenského citu vůbec, vysvětlí se jednak vzájemností pohlavního pudu, jinak ustálenosti vegetačního soužití, a jakkoliv odvozený, jest první stupeň společenskosti vůbec. Na tomto tvaru se dá pozorovati vzájemnost dvou citů podmětných a účelnost nepodmětná, soustředěna na descendenci, při čemž vzájemnost vede k vyrovnání, které se dělo v poměru k síle mohutnější a proto počíná potlačením citu osoby slabší. Podobně se i bytost descendence stává předmětem citu; děti jsou předmětem citu otcova teprve na stupni ustálenosti v trvalý rodinný život. Z toho následuje, že není cit otecký jako mateřský stejně přirozený, jsa tvarem odvozeným, který předpokládá ustálenost soužití, a že není s ním soudobý. Vztah, který tak vzniká, liší se od původního společen-

Digitized by Google

ského: jednak dvojstranností, která vstupuje na místo původní jednostrannosti, a to tak, že jest vázán vztahem vzájemným, jinak účelností předmětnou, která vstupujíc na místo podmětné vztah činí předmětem citu. Tak individualistní cit podléhá proměně, která se dá určiti ve všeobecnosti takto: Jest obsahová tím, že v cit přináší nový předmět se vztahem; za druhé podstatová působením jednak vzájemnosti, jinak ustálenosti vztahu. Užito výrazu »podstatová« z toho ohledu, že povaha proměny neřešena a tudíž není posud známa.

Proměnu, pokud jest obsahovou, nelze zváti proměnou ve vlastním smyslu; jest obohacením citu o nový obsah a nový předmět, který, ustáliv se, tvoří podmětům společnou pohnutku citovou, a takto vzniká vzájemnost citu obsahově shodného, jednotného pasivně, jednotícího aktivně.

Nastává citový záchvěv opačný tomu, který vzniká z citu individuálního. Kdežto za tohoto popudově působí výhradně vlastní pocit reakční činnosti, která má směr koncentrický na podmět — směr egoistický — působí nyní popudově jev citový, t. j. pocit bytosti druhé citem projevovaný a sice silou, překonávající sílu pocitu vlastního a následkem toho vzniká shodně reakční činnost opáčného směru a účelu — druhozájem, t. j. zájem, jehož předmětem jest bytost druhá.

Tak s přírostem obsahovým nastává v citu proměna povahy takové, že zájem vlastní (podmětný) se obrací na předmět. Směr s odpovídajícím mu účelem má v prvním stadiu význam pouhé pozornosti, tak že nenastává od prvního počátku změna jakostní, ale jest počinkem ku jakostní proměně a proměna teprvé v druhém stadiu nastává vlivem ustálení pozornosti. Udává se proměna tím, že dvojí cit dvou podmětů následkem společnosti ustálenosti předmětné ztrácí ostří osobitosti výhradné a stává se citem jediným předmětně a jednotícím jakostně.

Novotvar není vlastností a není vlastností vrozenou, to plyne z pochodu vzniku; jest prvotným stavem vztahu, předpokládaje ustálenost vzniku účinkem vnějším totiž protivztahem podnětu druhého, avšak ne jako vlastnost vedle individualismu, nýbrž v něm jako jeho přívlastek nový.

Proto není zvláštní jakostí citovou nebo účinkem zvláštní jakosti citové, ač má jakost zdánlivě individualismu opačnou.

S individualismem se snáší, poněvadž společenskost jest formální, a teprve tenkráte vzniká rozpor s individualismem, když

Digitized by Google

novotvar individuální všeobecností se stává obyčejem: tu nabývá významu jakosti positivní a stává se silou na invividualism narážející; co z tohoto rozporu vzniká, jest nová jakost, jakost diferenční. To jest: Podmětný cit účinkem a positivní jakosti a proti vztahů dostává jakost positivní, avšak pokud naráží na odpor individualismu, jsou zde diference jakosti, takže jest diferenčním výsledkem jakosti individualistické, a positivní.

Proto nevzniká neodvisle od individualismu, nýbrž vždy v závislosti na něm co úchylka podle síly diferenční; proto není citovou jakostí čistou, prostou citu individualistického: Konkretný jeho tvar vždy zachovává původní podstatu, cit individualistický.

Z toho následuje: Společenskost, pokud se vlastností stává, stává se vlastností přidružně na přirozený cit individualistický a to v dvojím tvaru, buď paralelně s ním v obmezení na vztah společenský, anebo jako výlučná jakost differenční t. j. seslabeně individualistická. V tom i onom tvaru zůstává individualism zachovaný, tam úplně, tady částečně: tam znamená paralelnost obmezenost citu společenského na vztahy společenské, tak že vznikají dvě sféry citové aktivity, které se navzájem nevylučují; tady znamená společenskost obmezení individualismu bez obmezení na sféru společenskou. Z toho patrno, že proměna, která se v citu děje, vždy jest jen částečná a dotýká se individualismu jen potud, pokud na člověka působí zevní tlak společenského vztahu; proto není než přizpůsobením citu tlaku společenskému, buď rozsahovým anebo částečně jakostním. V jakém postupu jedno a druhé se děje, jest otázka jiná, kterou zodpověděti lze v tom smyslu, že rozsahové přizpůsobení předchází jakostní. Tím povstává v citu rozdvojenost zdánlivě, alespoň pokud společenskost jest jakostí pojmovou neindividuální, a tak na člověku viděna bývá dvojí vlastnost srdce společenskost co samobytná vlastnost vedle individualismu. Zdánlivě, poněvadž — jak dokázáno — společenskost není vlastnost vrozená, nýbrž přívlastek citu individualistického vzniklý druhotně z vědomí vztahu společenského tlakem nutnosti a jakostí citovou a zvláštní jen co tvar nezbytnosti společenské.

Není společenského citu vedle individualistického; společenskost jest úkon citu individualistického ve vztahu společenském, i když se stala vlastností ustálenou, a poměr obou jest takový: cit přirozený vztahy společenskými se obmezuje a seslabuje a tak vytváří se obmezená úkonnost citu individualistického, která jest společenskou. Společenskost jest přidružný úkon a přívlastek indi-

Digitized by Google

vidualismu. Nemění přirozený cit, leč jen částečně, pokud společenskými vztahy dotčen a nepůsobí naň přímo, nýbrž nepřímo, přizpůsobením.

Jako tvar citu není dána sama sebou prostě, nýbrž předpokládajíc vztah, předpokládá jsoucnost předmětu jak princip, kterýmž jest společnost, a tak jest přívlastkem citu ze vztahu člověka ku společnosti.

Přidružnost v tom se jeví, že předmětem shodně dostává obsah a rozsah i společenský cit: společenskost jest takového obsahu, jaký jest konkretný tvar společnosti a rozsahu takového, jaký jest konkretný její rozsah pojmový.

Z toho následuje, že společenskost jest jen pojem všeobecný pro různé tvary konkretné společnosti; v skutečnosti jest společenskost jen určitého tvaru společenského a podle toho, jak řešení tvaru se probouzí soudobně s vědomím apperceptivným, lze rozeznávati společenskost více méně přirozenou: ten tvar společenskosti jest přirozenější, kde s vědomím časově v jedno spadá vědomí tvaru společenského, a časovost vědomí souvisí s konkretností tvaru společenského. Jest společenskost empirický stav vědomí a závisí na aperceptivnosti tvaru. Čistě konkretní vztahy společenské jsou vědomí přístupny od první doby chápavosti — chápavosti či tě pozorovací — a souhlasně vzniká společenskost tak záhy, že proto a jen proto přirozenou se zdá, ačkoliv dle podstaty jest druhotnou; abstraktní vztahy společenské uvědomují se v pozdějším věku, věku soudnosti rozumové a proto se společenskost dostavuje soudobně později: zde derivativnost jest nápadna tak, ze nebrána v pochybnost. Ale derivativní jest každý tvar společenskosti jako úkon i jako vlastnost.

O rozsahu společenskosti platí totéž: není společenskost jedna abstraktní, jest v tolika tvarech, co jest tvarů konkretných a v takovém rozsahu, jaký jest rozsah tvaru. Proto rozsah citu společenského není existentní podmětně v přirozenosti člověka, nýbrž derivativně z positivního tvaru společenského a připouští rozsah do nekonečna, pokud vůbec jest možný tvar konkretný: čím jest rozsáhlejší objem tvaru, tím jest rozsáhlejší cit společenský a tak se dá rozšířiti na představu společenskou jakéhokoliv rozsahu. Z toho lze nejvíce poznati jeho odvozenost: předchází pojem, vzniklý z tvaru konkretního a stává se silou citovou, která určuje obsah citu s vědomím. Tak na př. společenství národa s národem jest realita společenského tvaru, které odpovídá abstraktní pojem společenskosti mezinárodní; tato realita pojmu musí předcházeti, aby

Digitized by Google

v individuálním styku se vyvinul s vědomím cit shodně společenský a tak vzniká přátelství mezi národy před nedávnem nepřátelskými. Podobným pochodem vzniká cit společenský jakéhokoliv tvaru více méně širokého — tvar musí předcházeti co realita tvaru, anebo idea tvaru, a jakým způsobem se idea tvaru společenského vytváří jest otázka jiná.

Z řečeného patrno, že vůči individ. citu společenskost určitým obsahem vědomí se stává citovou jakostí positivní, která se přenáší stávajíc se předmětem vědomí člověka jednotlivého a tak podrobuje sobě jednotlivce, dávajíc jim svou jakost citovou s obsahem.

Účinek na individ. cit jest dvojí: předmětně obsahový, tím že člověku dává s představou společenského tvaru obsah nový (účinek předmětně jest obsahový) a jakostní, tím že — jak ukázáno dříve — na individualism působí jakostně. V prvním jsou oba soudobé i paralelní, nevylučujíce se; v druhém nastává vzájemný prostup, jehož význačností jest odpor tak, že dle relace jakosti vzniká preponderace jakosti jedné nebo druhé v stupni seslabeném.

Vzhledem k tomu, že jest individualism silou vrozenou a společenskost silou později uvědomělou, nemůže býti pochybnosti, že individualism jest silou relativně mocnější, a proto zachovává sebe proti jakosti společenské sebe mohutnější: nemůže nastati zničení individualismu naprosté; co nastává, jest seslabení individualismu v stupni více méně silném. Nikdy nedostupuje jakost společenská síly nad individualism, nanejvýše síly stejné, a proto lze rozeznávati individualism předmětně společenský a individualism jakostí společenskou pozměněný a pozměna nemůže býti než seslabený individualism. V tom ohledu přivozena proměna přirozenosti; avšak individualism zachovává svou jakost, společenskost jest jen jeho úkon. Proto naopak jakost citu podmětného určuje jakost společenskosti, tak že jest možna jen dle síly citu podmětného; v prvním případě zachovává svou jakost úplně, v druhém částečně.

Tím se vysvětlí dvojakost citu, přirozeného a uvědomělého, která se projevuje dílem paralelností, dílem ale obyčejně rozporem; tím se také vysvětlí, že rozpor se vyrovnává převahou jednoho dle relace sil.

Společenskost, jako positivní jakost, jest silou, která působí energií svou vlastní, citovou, nahromaděnou v tvarech společenských na př. lyrickou nebo epickou ve výtvorech básnických, rodovou v podání nebo historii a bez ohledu na tuto energii podmětu společenského podle toho, jak dovede sílu hromadnou uplatnit na venek a proti jednotlivcům; vždy jest silou jednou, soustře-

Digitized by Google

ďující a proto otázka shody jest otázkou moci uzpůsobující člověka a bez ohledu na jakost citu podmětného. Ale není bez významu jakost citu podmětného.

Zjev krutosti společenské vybavuje krutost působením energie vnější při nestejných povahách dočasně a podobně soucit, milosrdenství dočasně působením energie. Společenskost proto přec pokládá shodnou jakost podmětné povahy anebo energii společenské jakosti — takový jest všeobecný předpoklad objektivace citu ku společenskosti. Shoda povahy citové může býti druhově přirozená (gentická) anebo individuálně nahodilá a v tom případě jest objektivace citu trvalá; v druhém případě jest dočasná, trvajíc po trvání působící síly a tím jest vnější a neúplná.

Dle toho není lhostejná shoda nebo podobnost jakosti individuální s jakostí společenskou; od větší menší různorodosti — závisí síla a stupeň objektivace citu. Cit podmětný jakékoli povahy přirozené, přejímá tlakem energie citový obsah s jakostí mu cizí takto nabývaje shody společensky objektivné, avšak podle různorodosti sil na dobu trvání tlaku společenského a proto objektivace citu společenská, má-li státi se trvalou a úplnou, předpokládá stejnorodost povahy a pokud takové se nedostává, možna jest jen po přizpůsobení povahy, což vyžaduje ponenáhlost proměny v druhu, pokud nejsou protivy tak silné, že vůbec přizpůsobení jest nemožné. Pokud není třeba přizpůsobení přirozené povahy druhovým typem, jest účinek společenské jakosti na podmětnou, čistě mechanický, avšak mechanické působení síly nestačí v případu druhém, uváží-li se, že přirozenost citová obsahujíc dvě složky nestejné, totiž jakost pocitovou, která jest podmětně nebo druhově organická a jakost citovou z obsahu vědomí. Mechanickým tlakem lze jakost citovou modulovati sice méně libovolně jak dokazují city esthetické; jakost pocitova naproti tomu vylučuje modulaci mechanickou. Zde se účinku dodělati lze jen působením genetickým, na druh, který jest povahy biologické.

Činí-li se negrům americkým výtka přirozené nezpůsobilosti ku společenskosti kulturní, jest výtka oprávněna jen, pokud kultura jich nevykazuje společenskou shodnost v citové jakosti, objektivně uvědomitelné; neoprávněna, pokud vykazuje neshodu v pocitové jakosti: v te musí vykazovati neshodu, pokud vliv společenský nepůsobil tak, aby změnil přirozenou jakost citovou. V tom ale zdá se vytka býti nespravedliva, tvrdí-li naprostou nezpůsobilost plemene pro uzpůsobení v ohledu posledním; nezpůsobilost jedné generace nikterak nevylučuje způsobilost generací budoucích po ži-

Digitized by Google

votním přizpůsobení rodu za plné čistoty plemenné. Alespoň známé zkušenosti učí, že každý rod i za plné čistoty plemenné schopen jest přizpůsobení pocitového a tím více tenkráte, když se vývoj rodu děje smíšením plemene. Shodná společenskost národů evropských není také cílem jednoho dne a stejnorodosti plemenné, vznikla přes rozdíly plemenné — důkaz, že jest možné uzpůsobení i za rozdílů plemenných.

II. Z toho co řečeno, lze vyvoditi dvě kategorie společenské jakožto dva druhy společenskosti a společenství jim odpovídajícího s druhy společenskosti jako jakosti objektivné i jako přívlastku podmětného: předmětně — jednostranné a kategorie společenskosti jakostní.

1. V první kategorii jest společenskost provodný účin citového vztahu podmětu na předmět, poněvadž jest vztah přirozený následek citu bez ohledu na jakost a vzájemnost jest dána jsoucností předmětu jako cit je dnostranný. Přirozená jest tím, že dána jest jako vztah citový; jednostranná tím, že nepředpokládá vzájemnost citovou a proto také ne shodu citu. Jest primární stav individualistického citu, beze vší změny přirozenosti citu. Zde předmět tvoří soustředný bod, na nějž cit se soustřeďuje dle své vlastní síly.

Takovým soustředným bodem pro cit matky prvotně přirozeným, pro cit otce odvozeně přirozeným, jak ukázáno, jest rodina a ze vztahu k ní se vyvinula společenskost rodinná, takovým bodem v dalším postupu vývoje a sice dle stupně vývoje více méně širokým jest rod, ze vztahu k němuž se vyvinula společenskost rodová co vyvozenina ze společenskosti rodinné. Společenskost tu vesměs předpokládá předmět a společenskost jest jednostranná, na předmět soustředěná, při čemž nesmí mýliti vzájemnost citu, která není podstatou, nýbrž jen vedlejším účinkem na povaze společenskosti ničeho neměnícím. Rodinná společenskost s rozšířením na rodovou, jest nejprvotnější útvar, útvar přirozeně nutný a tvořic počátek, základ společenskosti vůbec.

Společenskost jest přívlastek citu individualistického a vznikl předpokládaje tvar společenský, jímž jest společenství rodinné a rodové; společenství jest stav ustáleného soužití, nikoliv z citu rodinně- (rodově-) společenského vzniklý, naopak cit rodinně- (rodově-) společenský vznikl — ovšem co performace, jak ukázáno — vlivem ustáleného stavu rodinného.

Takovým soustředným bodem, jenž jednostranně absorbuje cit, jest příroda, s níž člověk životně spojen, jasný doklad jednostranné společenskosti bez vzájemnosti citové, nechť jest příroda

Digitized by Google

bodem citovým ve své tajemné neobsáhlosti, anebo v částici země, na níž žije, přijímaje dary od ní prací nebo ze štědrosti bohatých její pokladů. Co člověka k přírodě a zvláště k místu země, na niž žije, pojí, není pouhý cit, to jest společenství a taková jest síla, že tvoří pro člověka první a nerozlučný předmět společenský silnější než jakýkoliv jiný.

Člověk miluje přírodu přes její krutost a hrůzyplnost jako bytost živou, ne jako mrtvý předmět — cítí se s ní celkem přirozeným — z tajemného tušení spíš než z vědomí jasného vzejde páska citová, společenství tajemné, jehož podstatu marně usiluje si uvědomiti. Čím přirozenější si zůstává člověk, netknut jsa vědomím kulturním, tím naléhavější jest citové tušení tohoto společenství a nepo-rušenější; tak jest naléhavé, že působí silou skorem výhradnou, určujíc osudy člověka. Člověk kulturní ztrácí vědomí přírodního tohoto společenství pod vlivem společenství lidského. V onom společenství sluší hledati původ společenství s Bohem, jako tajemnou představou přírody zosobněné, představou náboženskou a proto vztah člověka k Bohu stejným se jeví za každé doby jako vztah člověka k přírodě. Ne z toho důvodu, že prvnější řídí, určuje poslední, naopak z toho, že vztah člověka k přírodě jako citové společenství určuje tvar vztahu jeho k Bohu a odtud shoda v obou vztazích: příroda jest člověku bytostí společenskou a stejně Bůh, protože jest jí příroda.

Z této vzájemné souvislosti vysvětlí se mnohý úkaz společenský a zvláště vybavování se člověka ze společenství přírodního — vlivem společenství vlastního — provázené proměnou představy náboženské. Příčinu nutno hledati v přesunutí vědomí moci. Společenství člověka s přírodou jest důsledek vědomí osobní nedokonalosti a slabosti, ne příčinou jeho: člověk oddává se přírodě následkem vědomí své nicoty a stejně, jak vědomí síly roste, uvolňuje se společenství s přírodou. Tím však mění se základ vědomí náboženského: společenství člověka s člověkem, vědomí osobní nicoty oslabuje, dávajíc člověku vědomí síly a sílu skutečnou. Odtud se s pokračující společenskostí staré náboženské představy kácejí; vždyť v přítomnosti náboženské vědomí lidu venkovského žijícího v přímém společenství s přírodou stále proti člověku městskému vykazuje nápadný rozdíl, rozdíl věrnosti prvotné představě. Co dnes z všeho společenství člověka s přírodou zbylo, jest něco lyrického citu, ale to není síla bývalého citového společenství, to jest jen hluboký bol nad ztrátou velikou, něčeho velikého, co s duší bylo srostlé.

Ze spojení obou složek rodiny i přírody, vznikl nový bod,

Digitized by Google

jehož povaha vykazuje prvek více méně nejednotný podle převahy té které složky. Předmětem společenství tu je jednak oblast země, prvek přírodní, jednak rod, aspoň dle historického vzniku a že z převahy posledněj šího prvek první se vybavoval, až nabyl výhradnosti. Nechť převládá prvek přírody či prvek rodu, vždy jest abstraktní bytost všeobsáhlá předmětem vztahu jednostranně a pro všechny společně, tak že představuje společný bod, na nějž se soustřeďuje cit všech a v této soustřednosti leží společenskost citu.

Tak se společenskost soustřeďuje na tři body, přírodu živitelku, rodinu (rod), společenství nerodové. Dle toho rozpadá se první kategorie ve tři třídy, společenskost přírodní, spočenství rodinné (rodové) a společenství státní.

V tom shodují se všechny tři, že společenskost jest vnější předmětem, a s individualismem paralelní a soudobá.

Paralelnost znamená netknutelnost individualismu; soudobost — trvání bez vzájemného se vylučování. Individualism nedoznává změny, naopak společenskost vyvinuje se z něho dle jeho síly.

Z toho plyne důsledně, že individuální cit společně tvoří jakost citu společenského tak, že nemá citové jakosti zvláštní; za druhé, společenskost jest možna při sebe silnějším citu individualistickém, aniž jím jest vyloučena.

O tom svědčí povaha společenskosti rodinné: vykazuje cit obmezený na vztah rodiny čistě individualistický, což projevuje se zejména výlučně osobitým; tak zájem rodový jeví se býti osobním zájmem rozšířeným na bytost rodu. V rodu stotožněna bytost vlastní; proto také sahá zájem o rod jen tak daleko, pokud sahá vědomí bytostné totožnosti. Naopak lze poznati, že společenskost rodinná proto právě — nemění nic na individualismu, neseslabuje jej, ani nesúžuje, má sílu právě jeho a proto se snáší s individualismem sebe silnějším.

Cit, jehož předmětem jest příroda, více jest než mizící projev citový, jest společenský vztah, jímž člověk s přírodou se stotožňuje víc citově než vědomě; člověk má tušení jednoty své s přírodou, která jen neujasněně se staví představou včasnou a toto společenství nevylučuje individualism. Není tady vůbec vzájemnosti citové a proto individualism proráží plnou silou. Ovšem pociťuje člověk potřebu vzájemnosti citu a tu si vytváří představou bytosti přírodu zastiňující: té platí jeho cit, ale od ní žádá také cit a žádá víc než dáti může; neboť co dává, jest pouhý cit, po většině fikce citu.

Člověk má zájem z přírody, aniž potřebuje míti zájmu o pří-

Digitized by Google

rodu, která jsouc silou tvořící nepotřebuje jeho sdílnosti — takový jest prvotný tvar tohoto společenství.

Složitější jest jakost společenského citu, státního společenství, poněvadž státní společenství působí silou výchovnou na člověka tak, že se vytvářejí citové vlivy, které se vyloučiti musí, má-li se dospěti k poznání pravé podstaty. Původní stav jest, že individualism co do jakosti netrpí změny; naopak společenskost se vyvíjí pod individualismem dle jeho síly vlastní přiměřeně. Takový jest alespoň útvar počátečný; společenskost jest taková, jakou ji vytváří z citu individuálního, a sahá jen potud, pokud ji připouští.

Důsledek přirozený jest, že se vytváří s individualismem paralelně, v první řadě obmezením rozsahovým, v druhé řadě obmezením jakostním.

To nutno vytknouti za účelem vyvrácení námitky, jakoby společenskost člověka — v společenství pokročilém — měla jakost rozdílnou od původní a jakoby vůbec byla schopna proměny jakostní takové, kterou by vylučovala individualism naprosto. Útvary kteréhokoliv ze známých společenstev státních dávají — tuším — za pravdu jak v tom, že společenskost není zvláštní jakost citová vedle individualismu, tak v tom, že proměny citové povahy člověka, nechť jakékoliv, vykazují vždy individualism, ač v stupni více méně seslabeném podle rozsahového obmezení, jakým na člověka společenství působilo.

Společenství jest zde rovněž vztah, avšak vztah méně konkretní, poněvadž předmět, k němuž tíhne a jímž jest abstrakce hromadná, jest stejně neobsáhlý jak abstraktní. Kdežto člověk společenství s přírodou a rodinné si uvědomuje soudobně s vědomím svým povšechným, spadá vědomí tohoto společenství — společenství vlastního či pospolitosti — do doby pozdější a neuvědomuje se přímo jako jev, nýbrž nepřímo z úkazů člověka obklopujících, hlavně poddružnosti fysické a duševní, vedle jevu soužití; hromadnost soužití a poddružnost jsou první jevy, jimiž se společenství (pospolitost) konkretněprojevuje jako jsoucno člověka obestírající, kterýmž jest moc, poutající člověka neviditelně k neviditelnému tělesu celku společenského. Nemůže býti pochybnosti, že abstrakce společenství uvědomována je v člověku jen tíhou, která na něm leží, a tou jest moc společenská, a poněvadž nelze moc odloučiti ani mysliti odloučenu od bytosti, jest uvědomována bytostí, jež jest držitelem a vykonavatelem moci: tím se stává, že abstrakce předmětu společenství v člověku vzniká v tvaru abstrakce osobní, a přiro-

Digitized by Google

zeno proto, že jeho abstrakce vůbec se tvoří stejným pochodem myšlenkovým, totiž empiricky. Analogicky nutno usuzovati, že představa společenství předmětná stejným způsobem se utvářela z tvaru konkretného v tvar méně konkretný a že se vytvářela shodně dle tvaru společenské moci. Tím se vysvětlí různá stadia vývojová předmětné představy společenství, o nichž jisto jest: v první představě má společenská moc tvar osobní bytosti, tak že jest tato výhradně představitelem společnosti a držitelem vší její moci, ona jest mocí jako jest společenským střediskem a představitelem společnosti; vztah společenský dle toho jest vztahem všech jednotlivců soustředěný na bytost jedné osoby. V konečné představě má společenská moc tvar abstraktní, neosobní a nefysický: mocí jest zde bytost hromadná, kterouž jest celek — společnost — neosobně co druhová individualita; držitel moci jeví se jen vykonavatelem společenské svrchovanosti, tak že vztah jednotlivců má za středisko společenský celek.

Od první představy ku konečné přechod děl a děje se dle relace dvou společenských sil, moci skutečné a představy o moci společenské přirozené a proto jen dle větší menší slabosti moci skutečné proti přirozené síle společenských vrstev: proto nestejně se vytvořila a tvořila jen podle toho, jak dovedla přirozená síla společenská uznání si zjednati proti skutečné moci státní. V tom sluší hledati také příčinu, proč dodnes představa k čisté abstrakci se nepropracovala, tak že jiný vykazuje tvar, než by míti měla, jsouc ideálem, za nímž se žene úsilí lidské.

Obsah a rozsah společenského citu určen jest empiricky obsahem a rozsahem vědomí společenské moci, která nechť tvaru jakéhokoliv tvoří soustředný bod, který spojuje vědomí i cit všech jednotlivců a empiričnost v tom se prozrazuje, že jako není vědomí není ani citu společenského bez předchozí existence společného předmětu. Státní společnost musí dříve býti, má-li býti cit společenský, v tvaru dočasně konkretném i v tvaru všeobecném jako cit společenský vůbec, ač takové všeobecnosti cit nemá, jsa společenským právě jen v jistém tvaru. Takovým tvarem byla zprvu pospolitost rodová soustředěná na bytost rodovou, později pospolitost tvaru čistě osobního, soustředěná na osobnost jako představitele moci božské se rovnající. Jisto jest: pokud jest předmět společenství neosobní a nefysický, není jím proto, že by jím byl prvotně a přirozeně, nýbrž že se jím stal po předchozím vývoji idey společenství.

Zároveň z historického vývoje vysvítá, že není společensko-

Digitized by Google

vlastností prvotnou, vrozenou. Vázána jsouc na tvar co předpoklad musila by býti od prvního počinku života společenského prvotnou v jednom tvaru neměnitelném a toho není, jak ukázáno, povšechně: nemá jeden tvar abstraktní, vystupuje v tvaru společenství konkretného — důkaz, že cit empiricky souvisí s tvarem, tvar nezávisí na citu. Spatřován-li odpor v úkazu, že cit společenský se zjevuje silou hotovou, která společenství vytváří, přehlíženo, že co tu tvrzeno, jest idea tvaru společenského, tudíž tvar v idei existentní, jinými slovy, že tvar v idei předchází před tvarem skutečným, jsa tak předpokladem citu. Ovšem vztah mezi tvarem a jeho ideou jest jinaký než vztah z člověka ku tvaru společenskému. Idea tvaru společenského vychází z činitele, který jest tvůrcem tvaru a tím jest společenská moc; člověk pokud není účasten moci společenské, stojí proti idei tvaru jako hotovému jevu pasivně tím, že je přejímá, aktivně tím, že propůjčuje svou sílu na realisaci idey a udržení tvaru a tak není tvůrcem, nýbrž živitelem idey za účelem její uskutečnění anebo zachování v tvaru realisovaném, t. j. nástrojem idey. To platí za každého tvaru společenského. Rozdíl spočívá v jiném, totiž ve formě vztahu člověka oproti státu a státu oproti člověku, čili ve formě svrchované moci společenské; ale nechť jest forma její jakákoliv, to jest podstatou, že člověk zůstává oproti moci společenské vždy neaktivním, maje úlohu konservatora tvaru, který jest, a nástroje pro ideu, která mocí stvořena. Jakmile počíná člověk býti aktivním na idei tvaru společenského, vystupuje proti tvaru jsoucímu a stává se tvůrcem proti státu, pokud se stotožňuje s konkretným tvarem. Společenská moc jest tvůrcem idey společenské, ale také vychovatelem člověka pro ni.

A tak jest člověk odvislý na společenské moci vědomím a citem; nemá ani v jednom ani v druhém nic svého a nemá míti do jisté míry. Co v něm jest společensky vědomého a citového, netryská — obrazně řečeno — z dna vlastní duše, nýbrž pochází z vně, jsouc obsahem positivním, kterým člověk vědomí své rozšiřuje, a s vědomím i obsah citový a sice citem, jak positivně jako společenský odpovídá idei společenské. To znamená: Idea společenská jakéhokoliv tvaru má určitý citový tón, a tím v člověku budí s uvědoměním stejnou náladu citovou; tak přejímá s ideou i cit. —

Účel veškeré výchovy k tomu právě směřuje, aby s ideou společenskou v člověku byl vzbuzen odpovídající cit, t. j. nikoliv v tónu a obsahu, jaký by jí mohl dáti sám z vlastního vědomí,

Digitized by Google

nýbrž v tónu a obsahu společensky positivním, a tak se vysvětlí i uniformita citu, pokud společenským jest ke společnosti maje vztahy; ale tím zároveň se vysvětlí úkaz, že individuální cit, pokud společenskost obsahuje, neobsahuje až na jakost podmětně pocitovou nic podmětně vlastního. Vše jest v něm cizí, poměrně pochází z prostředí mimotného: obsah i tón a dokonce i tvar (výraz) citu, a účinek nebyl by možný, kdyby prostředky výchovné neměly positivně zabarvení citové, tak na př. dějeprava, lyrika, epika a vůbec ve větší menší míře každá učebnina jako mrtvý obsah vedle živého hlasu učitelova. V tom všem jsou dány positivně tvary společenské, které stávajíce se vědomím a citovým majetkem individuálním, člověka činí společenským dle konkretného tvaru, jehož jest příslušníkem; v sobě nepřináší k tomu nic jiného než pud soužiti a positivním tvarem zastává soužití obsah vědomý a citový.

Zájem vykazuje v obou třídách první kategorie jednostrannost předmětnou účelnost. V společenství rodinném (svazu rodinném) jeví se býti druhozájmem, avšak druhozájem dle tvaru jest dle dle podstaty zájmem vlastním, na osoby rodiny rozšířeným (egoismem rodinným), a síla zájmu odpovídá stupni totožnosti bytostní, dostupuje na nejvyšším stupni totožnosti síly zájmu totožného. Následkem toho jest obmezen na rodinu a vytváří také zvláštní středisko zájmové proti ostatnímu světu; středisk zájmových jest tolik, kolik rodin (společenskost obmezená, výlučně rodově-individuální). Jednostrannost společenskosti v tom se jeví, že osoba jest předmětem citu ne přímo svou bytostí, nýbrž nepřímo následkem podvědomé totožnosti rodové, která jest tertium, jež pojí podmět s rodinou, a proto jeví se quasi neosobní, postrádá formálnosti, což se v tom jeví, že i formální neshoda není s to, aby cit potlačila.

Nesahá přes obvod úzkého kruhu a následkem toho mezi kruhy není, není-li jinakého svazu citového — citové spojitosti. Musí, aby vzniklo společenství širší, přidružiti se jinaké pojítko citové a tou jest společenství rodové v první řadě, v druhé řadě společenství všeobecné.

Jeví-li se zájem druhozájmem, stává se tak vlivem citové vzájemnosti, která citu původně jednostrannému dala s předmětem bytosti nový obsah, podvědomý stlumující: tím nastala proměna v citu taková, že předmětem citu stala se přímo bytost sama. Otec v osobě děcka miloval z prvu bytost rodovou, pokud v ní sebe viděl stotožněnu; vlivem vzájemnosti a ustálenosti naučil se milovati v něm bytost, proto že viděl oddanost její k sobě a teprve

Digitized by Google

touto proměnou vnikla v cit něžnost, která lásce otecké dodává barvitosti osobní a cit činí trvalým, v pravdě společenským i přes trvání odvislosti dětské. Nebýt tohoto nového prvku, který do přirozeného citu vniká, společenství rodinné by skončilo, jakmile děcko dospěvši odloučilo se od krbu otcovského domova; jest to setrvačnost citu, podporovaná vzájemností citovou, která se člověku stává potřebou stejně a víc ještě, provázena-li vzájemností fysickou.

Vzájemnost citová, provázená vzájemností fysickou, způsobila proměnu také v povaze účelu zájmového, který byl dle prvotné přirozenosti jednostranný; způsobila ji ustálením vědomí, že účel děcka sesiluje jednostranný účel otcův; tak vyvinulo se vědomí nutnosti druhozájmu jako prostředku pro vlastní životní potřebu. Člověk vědomě svůj život počal obětovati děcku sloučiv jej s životem jeho na vždy, když poznal, že toho vyžaduje účelnost pro vlastní osobu: děcko si navždy učinil citově služebným tím, že život svůj obětoval jeho osobnímu účelu — tak vznikl druhozájem nad zájem původně jednostranný, empirický, vlivem ustálenosti poznaně účelného stavu.

Teprve na tomto stupni pouto otcovské lásky se stalo nepřetržitým a vzniklo společenství duševní pevné, trvající přes trvání fysického společenství — ovšem s nestejně vyvinutou vzájemností citovou na straně děcka. Neboť vztah dětský jest jakosti jiné z příčin přirozených, které jsou zcela odchylné.

Nicméně druhotnost citové jakosti jest patrna z mnoha úkazů, zejména z nestejné povahy u porovnání s láskou mateřskou, která sdružena s citovým vztahem přirozeným a z různých tvarů společenských, v kterých vztah otce k děcku dochází realisace. Kdežto vztah mateřský k děcku za všech časů jeví neměnitelnost v citu leda formálně tvarem společenským, podléhá vztah otcovský časovým proměnám dle mravu společenského — důkaz, že jest původu druhotného, jinak ty proměny byly nemožné co do citu.

Pospolitost vykazuje dva osobně různé vztahy: jeden, v němž bytostí druhou jest abstrakce společenská, a druhý, v němž jest bytostí druhou člověk soužijící v počtu množném, a oba nutno rozlišovati pro nestejnost povahy.

Liší se v tom, že první při své abstraktnosti jest širší, ovládající všechny v něm takřka obsažené vztahy fysické člověka ku člověku a že mezi oním a tímto není žádné spojitosti předmětné: jest tam předmětem vztahu bytost abstraktní a vztah jest pro všechny jednotlivce stejný následkem společnosti předmětu; tady

Digitized by Google

jest předmětem vztahu člověk, a co je všechny jednotlivce spojuje, jest společný předmět jakožto bod soustředný.

Z toho plyne, že nemůže býti dle pojmu citové spojitosti mezi vztahem pospolitosti a vztahy osobními vývodu, který má důležitost pro analysi podstaty pospolitosti co do jakosti citové a ohledně vlivu na vztahy vrchní. Citová jakost společného vztahu, v němž jest předmětem stát, jest jinaká než podstata osobních vztahů a sice tím, že tam následkem společnosti předmětu vzniká cit jednotný obsahem a zájmem, kdežto tady vrchní vztahy zůstávají vzájemně proti sobě nevázané, leda citem osobním, pročež ovládány jsou citem přirozeným individuálně a vlivem vnějším potud, pokud na přirozený cit dovede působit tak, že jej uzpůsobuje ku shodnosti.

Jak se vliv v posledním směru projevuje zvláště vlivem společenskosti druhé kategorie, bude předmětem řešení později; zde jest předmětem řešení podstata společenského citu s ohledem na vztah pospolitý.

Zájem jest zde ze stejného důvodu jednostranný a s ohledem na neosobnost abstrakce postrádající vzájemnosti výhradně podmětné a účelný. Společenství jest účelem pro podmět, zájem est jednostranný, zájem jest společenství. Člověk se podvoluje nutnosti společenství ze zájmu, který má na něm pro výhody, které mu poskytuje, nikoliv z nutnosti přirozené a pod tlakem této jednostranné nutnosti stává se soužití společenským.

Zájem opačného směru o společenství není vyloučen, avšak dostavuje se v druhé řadě následkem uvědomění účelnosti pro podmět, t. j. nevzniká přímo z povahy společenskosti, nýbrž nepřímo z vědomí prospěšnosti pro vlastní zájem a proto se nesrovnává s povahou věcí, oba zájmy stavěti na roveň jako síly stejné jakosti. Plyne z toho, že zájem druhotný o společnost předpokládá prospěšnost společenství pro člověka a vytváří se z něho jako předpokladu vědomě; plyne z toho také, že zájem o společnost není prvek člověku vrozený.

Účelnost společenství působí ovšem nutností přirozenou a stává se silou přirozenou tím, že člověk, cítě svou slabost individuální nabývá vědomí, že nemůže výhod žití, zejména ochrany proti nepřízni přírody a udolání přírody za účelem opatření fysického nabýti leda spolčením s člověkem, avšak toto vědomí není přirozené, poněvadž vzniká reflektivně a dostavuje se z úvahy o účelné nutnosti a o tvaru, který vrozenému individualismu jest nejbližší, aniž jej potlačuje nebo ničí. V tom sluší hledati příčinu,

Digitized by Google

proč společenství počíná obmezeně na kruh nejužší, s kruhem rodinným a šíří se podle nutnosti potřeb na kruh širší a širší: ovládáno jest stále jedním a týmž principem, účelností pro potřeby individuální.

Dle stavu společenství dnešního jest kruhem, který představuje účel pro všechny jednotlivce společný a shodný: koncentrace zájmů individuálních v zájmu jednoho účelu, kde společný účel má býti a jest podvědomě prostředkem pro všechny jednotlivce, prostředkem stejně sloužícím — takový jest abstraktní význam společenství a účel společenskosti vlastní. Ovšem v životě nabývá konkretního tvaru různě tím, že jednak společenství vytvořilo moc společenskou, která majíc sloužiti účelu se stává sama účelem proti členům samobytným, který požaduje pro sebe prostředky zvláštní ze služebnosti členů, jinak že účelu slouží nestejně následkem různorodostí individualismu poddružných a tak vznikají rozpory mezi společností jako celkem a jednotlivci a rozpory mezi individualitami navzájem.

Tímto společným zájmem váže jeden společenský kruh všechny kruhy individualitní, kterými jsou kruhy rodinné, koncentricky, avšak mezi poslednějšími nevzniká následkem toho vzájemnost, nevzniká-li jinakým pochodem. Cit rodinný nevytvořuje pospolitost širší, ač rodina za základ společnosti státní považována, a proto nemůže cit rodinný nahraditi — ani doplniti pospolitost, naopak ruší ji vlivem egoismu rodinného; ovšem ale ve vztahu jednotlivce k jednotlivci — doplňuje nedostatek společenství širšího, které nevytváří vztahy osobní a doplňuje nedostatek tím, že zachovává vztahy osobní přirozené. V tom spočívá jediná vzájemnost svazu rodinného a pospolitého; jinaké tangenty mezi nimi není. —

Dvojice zájmů ze vztahu společenství vlastního plynoucích, dá se uvésti na následující dva stavy: prospěšnost jest povahovou známkou zájmu člověka na společnosti, oběť známkou zájmu o společnost a oba tvary jsou tak rozdílné povahy, že nesmí býti stotožňovány.

Předně proto, poněvadž jest oběť podmínečná, předpokládajíc prospěch a nesáhá proto nad prospěch vědomý; podruhé proto, poněvadž vzniká druhotně z vědomí účelnosti a prospěšnosti.

Pojmové vymezení nemá významu pro praktickou politiku po té stránce, že ruší představu oblíbě na straně společenské moci se těšící, jakoby společenství a oběť byly totožné podstaty účelné

Digitized by Google

jedna pro druhou bez ohledu na prospěšnost individuální, a vymezení toto zdánlivě jen obsahuje odpor, který v něm viděn.

Vykazuje ovšem společenství mohutnost oběti — dosahující až i stupně sebeoběti bytostní, tak na př. za nebezpečí společnost ohrožujícího nebo za boje pro ni a podobně, avšak v tom nesmí býti spatřován pravidelný poměr oběti ku výhodné účelnosti.

Především nutno rozlišovati normální stav citu společenského od nenormálního, ze kterého působí cit ve vášeň, obzvláště ve vášeň společensky sesílený a kromě toho fantasie: co zde člověka probouzí k oběti, není pospolitost, nýbrž právě vášeň z fantasie idey buď reálné anebo po reálnosti toužící, s níž souhlasně se sesiluje vědomí účelnosti oběti. Nesmí se připustiti domněnka, jakoby za nejhoroucnějšího vzrušení společenského, s kterým na př. lid se žene do boje pro vlast, cit byl prázden zájmové účelnosti; naopak účelnost zde roste stejnou měrou se silou vášně, ale osobitost prospěchu mizí předně z důvodu, poněvadž jest všeobecný, všem lidem společný, a za druhé, poněvadž ve vědomí nedosahuje plné ujasněnosti, jednak pod tlakem horoucnosti, jinak pod všeobecností, která individualismu dává zdání společenskosti. Osobní zájem, tím že všem jest společný, ztrácí zdánlivě povahu individualismu. Obětuje-li člověk svou sílu a bytost pro slávu nebo fysické zmohutnění své vlasti, přináší ovšem sebeoběť, pokud oběť přesahuje výhody získané; avšak vědomě není tu oběti se zřením k ideální ceně, které vědomí přikládá vymoženostem pro které bojuje — k ceně vyšší a lákavější, než mají statky pozemské, a takovou cenou jest sláva společná, na níž podíl béře každý jednotlivý pracovník, a mohutnost vlasti, na níž každý příslušník má účastenství — idealný zájem, jehož cenu člověk odhaduje výše, než statku hmotného.

Za normálního stavu s uklidněním vášně klesá tato cena a sebeoběť nahražena představou povinnosti — nejlepší doklad, že sebeoběť není normální účinek pospolitosti, kdyby byla normálním účinkem, opravdu nebylo by třeba státní nucenosti k poplatnosti berní a povinnosti branecké, úkonům společenským které se pociťují, čím skutečně jsou — povinností nucenou.

Může ovšem nastati stav, kde nenormální cit pospolitosti stává se jaksi chronickým trvale po celé generace; avšak normálnost jest zdánlivá, tak že plně platí, co řečeno o povaze oběti nenormální. Latentní nenormálnost dostavuje se v společenství — mladistvých národností, když vychovány jsouce za cílem společenské vymoženosti od generace ku generaci jsou vědomým nástrojem

Digitized by Google

státní politiky, nástrojem bojechtivým a vědomím účelu tak scelený, že státní cíl stává se životním účelem každého jednotlivce: zde generace se obětují pro ideu politiky, rodíce se a mrouce za jediným účelem, jak příklad podává starý Řím za republiky, kde život individuální jest životem pro společnost, v něm rozplývaje.

Za druhé zdá se sebeobět býti normálním tvarem pospolitosti vůbec za společenskosti účelu uvědomělého, která však není přirozeným stavem, jsouc stadiem společenskosti vyššího řádu. Za té působí k oběti vlivy citů vyššího řádu, ne cit společenský čistý; které city a jakým působením, o tom jindy.

Digitized by Google

Dr. Julius Suchý.

Arnošt Mach.

(Předneseno ve Filosofické Jednotě 31. ledna a 24. února 1906.)

Činím tímto pokus probrati s jednotného hlediska ideje a snahy řady přírodozpytců, nesoucí se jednak k revisi základů vědy odborné, ku kritice vědeckých pojmů, method a hypothes, jednak i ku zkoumání základů theorie poznání.

Směr ten často se označuje názvem přírodní filosofie, jímž však označují se i analogické proudy ve vědách biologických, jež tvoří jaksi druhou větev téhož organického celku, a o nichž v časopisu tomto častěji bylo psáno. Nechám pro dnes stranou otázku, zda právem názvu toho lze užiti; myslím však, že vystihuje jen jednu stránku věci. —

O existenci nějakého převládajícího směru nebo dokonce školy nelze tu posud mluvit. Několik badatelů širšího obzoru, kteří viděli za konvenciální hranice své odborné vědy, cítilo — každý pro domo sua — potřebu, ujasnit si různé zásadní problémy, s nimiž se při své odborné práci setkávali, problémy, ležící na pomezí věd přírodních a filosofie. Mnohý z nich asi myšlenek svých o těchto věcech vůbec neuveřejnil. Ti pak, kteří tak učinili, setkali se s počátku s naprostým nepochopením, ba i výsměchem (Machovi na př. odmítli přijetí prvých jeho prací ve vůdčím časopisu fysikálním).

Jen velmi zvolna přicházel obrat; dnes konečně patří jakýs takýs interes o otázky podobného druhu k vědeckému bon-tonu.

Jest pochopitelno a povahou dotyčných věd vysvětlitelno, že potřeba prací kritických nejvíce se jevila ve fysice a v chemii. A stojí za povšimnutí, že právě ti z fysiků, kteří nejhloub nahlédli v souvislost jevů, nejdříve vycítili nutnost, zjednati si bližší po-

Digitized by Google

[illegible] cestách, jež k nim vedou, [illegible] vůbec. Tak v uplynulém [illegible] nebo H. Hertz[2]) a Lord [illegible]

[illegible] otázkami, jež nás zaji- [illegible] životní prací budeme se [illegible] statní auktory na dobu [illegible] originálnější a dílo jeho [illegible] často se ozývá: zpět ke [illegible] nutno navazovat na ideje [illegible]

[illegible] Stallo,[5]) Clifford,[6]) Pear- [illegible] Volkmann,[11]) Höf- [illegible]

[illegible] na různých místech svých zra- [illegible]

[illegible] — Při této příležitosti upozor- [illegible] Einleitungen zu klassischen Wer- [illegible] společnosti 1899., v níž mezi jiným [illegible]

[illegible] speciálních pracích jeho.

[illegible] 1863. — Einleitung in die [illegible] — Die Geschichte und die Wurzel des [illegible] — Optisch-akustische Versuche [illegible] Bewegungsempfindungen 1875. — [illegible] s Jaumannem) 1891. — Die [illegible] des Physischen zum Psychi- [illegible] se připravuje. — Populärwissen- [illegible] — Die Mechanik in ihrer Entwicklung [illegible] — Erkenntnis und Irrtum. Skizzen [illegible] —

[illegible] der modernen Physik, 1901. (něm. pře- [illegible] Machovou).

[illegible] exakt sciences, 4. vyd. 1898. — Lectures [illegible] v něm. překladu: Über die Ziele und Werkzeuge wissen- [illegible] Von der Natur der Dinge an sich, 1903.)

[illegible] The grammar of science, 2. vyd. 1900, něm. překlad se chystá.

[illegible] Vorlesungen über die Mechanik, 4. vyd. 1897. — Vorlesungen über [illegible] Theorie der Wärme, 1894.

[illegible] Vorlesungen über Naturphilosophie, 3. vyd. 1905. — Vorträge u. Ab- [illegible] allgemeinen Inhalts, 1904. — Grundriss der allgemeinen Chemie, [illegible]

[illegible] Vorlesungen über Maxwells Theorie der Elektrizität u. des Lichts, [illegible] Vorles. über Gastheorie 1896—8. — Vorles. über die Prinzipien [illegible] Populäre Schriften 1905. — Mimo to řada pojed- [illegible] ve zprávách vídeňské akademie věd.

[illegible] und Aufgaben der Naturwissenschaften, insbesondere

Digitized by Google

ler,[12]) Kleinpeter,[13]) Poincaré,[14]) jichž práce nesla se za týmž cílem.

Arnošta Macha[15]) slýcháme často fysiky počítati k filosofům, filosofové zase řadívají jej mezi fysiky. Tato okolnost jest asi též jedním z důvodů, proč vývody jeho dlouhou dobu nebyly správně oceněny, a proč i dnes mnohdy nebývají chápány správně. Mach stěžuje si na několika místech spisů svých na své kritiky, zejména filosofické. Často prý referuji o jeho dílech, aniž je dříve řádně četli. Vzhledem ku spoustám předsudků a nedorozumění, jež se za takých okolností pochopitelně kol Macha nakupily, bude snad nejlíp, pokusím-li se především podati ideje Machovy co možná vlastními slovy jeho, aspoň v několika charakteristických ukázkách. To, myslím, bude nejkratší cesta informovat; a zároveň seznámí nás s originálním způsobem myšlení a mluvy auktora.

V předmluvě k poslednímu svému spisu Erkenntnis und Irrtum, praví: »Ich muss mit Schuppe sagen: das Land des Transcendenten ist mir verschlossen. Und wenn ich noch das offene Bekenntnis hinzufüge, dass dessen Bewohner meine Wissbegierde gar nicht zu reizen vermögen, so kann man die weite Kluft ermessen, welche zwischen vielen Philosophen und mir besteht. Ich habe schon deshalb ausdrücklich erklärt, dass ich g a r k e i n P h i l o s o p h, s o n d e r n n u r N a t u r f o r s c h e r b i n. Wenn man mich trotzdem zuweilen, und in etwas lauter Weise, zu den ersteren gezählt hat, so bin i c h hierfür nicht verantwortlich. Selbstverständlich will ich aber auch kein Naturforscher sein, der sich blind der Führung eines einzelnen Philo-

---

der Physik in formaler Hinsicht, 1892. — Erkenntnistheoretische Grundzüge der Naturwissenschaften und ihre Beziehungen zum Geistesleben der Gegenwart, 1890. — Einführung in das Studium der Theoretischen Physik, insbes. in das der analyt. Mechanik, mit einer Einleitung in die Theorie der physikalischen Erkenntniss, 1900. —

[12]) Studien zur gegenwärtigen Philosophie der Mechanik (vyšlo společně s Höflerovým vydáním Kanta, Metaphys. Anfangsgründe der Naturwiss.), 1900. —

[13]) Die Erkenntnistheorie der Naturforschung der Gegenwart, 1905. —

[14]) Wissenschaft und Hypothese něm. překlad, 2. vyd., 1905. — Der Wert der Wissenschaft, něm. překlad, 1906. —

[15]) A. Mach narodil se 18. února 1838 v Tuřanech na Moravě, studoval ve Vídni, kdež se i r. 1861 habilitoval. R. 1864 byl povolán za řádného prof. mathematiky do Št. Hradce, r. 1867 za prof. fysiky do Prahy. V r. 1895 stal se proj. dějin věd induktivních ve Vídni. Nyní žije na odpočinku tamtéž.

Digitized by Google

sophen anvertraut, so wie dies etwa ein Molière-scher Arzt von seinem Patienten erwartet und fordert.« A v poznámce na tomtéž místě praví mezi jiným: »Es gibt vor allem k e i n e Machsche Philosophie, sondern höchstens eine naturwissenschaftliche Methodologie und Erkenntnispsychologie, und beide sind, wie alle naturwissenschaftlichen Theorien, vorläufige, unvollkommene Versuche. Für eine Philosophie, die man mit Hilfe fremder Zutaten aus diesen konstruiren kann, bin ich nicht verantwortlich.«

Přes to, že Mach filosofem v užším slova smyslu není a sloutí nechce, má filosofie všecken důvod, myšlenkami jeho co nejpodrobněji se zabývati. Nehledě ani k tomu, že při moderním úzkém styku věd odborných s filosofií jest velmi nesnadno vésti mezi oběma přesnou mez.

Povaha prací Machových přinášela s sebou, že se musil mnoho zabývati theorií poznání. Názory a výsledky jeho noëtické nastíním v prvé části přednášky. Ve druhé všimneme si jeho methodologie a psychologie badání (jak sám to nazývá), t. j. názorů vědoslovných.

Mach nesnaží se naprosto vnášeti do přírodovědy jakousi novou filosofii, naopak snaží se, vypuditi z ní starou, zakořeněnou m e t a f y s i k u. To je prvý základní rys jeho činnosti. Prvá kapitola jeho nejdůležitějšího spisu Analyse der Empfindungen má titul: Antimetaphysische Vorbemerkungen; zde hlásá přísné omezení se na danou zkušenost a eliminování všech prvků metafysických, zavlečených do vědy obrazotvorností lidskou.

Barvy, tóny, teploty, tlaky, prostory, doby jsou rozmanitě spolu sdruženy, a k nim pojí se nálady, city a vůle. Z tohoto tkaniva vystupuje do popředí a vtiskuje se do paměti to, co je zdánlivě pevnější a stálejší. To jsou především prostorově a časově sdružené k o m p l e x y barev, tónů, tlaků atd., jimž proto dáváme zvláštní jméno a nazýváme je t ě l e s y. Absolutně stálými však ty komplexy naprosto nejsou. Můj stůl na př. je jednou více, po druhé méně osvětlen, může býti teplejší nebo studenější. Může se na něm zlámati noha, bude třebas opraven, část po části nahražen — a přece zůstává v mé mysli tím starým stolem, u něhož denně pracuji.

Dále jest relativně stálým onen komplex vzpomínek, nálad a citů, kterýž tvoří naše Já. Absolutně vzato, mění se arci i toto Já ustavičně, a to po případě velmi značně; zdánlivá stálost jeho spočívá v k o n t i n u i t ě, v p o z v o l n é změně. Mnohý spis, který

Digitized by Google

jsem napsal před 20 lety, praví Mach, činí dnes na mne dojem zcela cizí.

Já jest právě tak málo absolutně stálé, jako naše tělo. To, čeho se při smrti tolik obáváme, totiž zničení stálosti, to děje se už v životě hojnou měrou. —

Když se člověk orientoval, utvořiv si pojmy substance, jako »tělo«, »já« (hmota, duše), všímá si blíže změn na komplexech; tak dospívá k pojmu vlastnosti. Ovoce jest sladké; může však být i hořké. Blízkost některých těles jest nepříjemná, jiných příjemná atd. Od těles oddělují se vlastnosti, komplexy rozpadají se v elementy. Účelný zvyk označovat to, co je stálé, jedním jménem a shrnovati je bez nové analysy v jednu myšlenku, může se ocitnouti ve zvláštním rozporu se snahou, součástky komplexu představovati si odděleně. Poněvadž totiž můžeme od celku kteroukoli vlastnost odloučiti, aniž by celek přestal existovati, domníváme se, že něco zbude ještě i tehdy, kdybychom všechny součástky odebrali. Tak vzniká pojem věci o sobě, jenž v počátku dokonce imponuje.[10])

Věc, tělo, hmota není právě nic jiného, než ta souvislost elementů, barev, tónů atd., vedle dotyčných znaků. Mnohotvárný domnělý problém filosofický o věci se mnoha znaky vzniká jen neuznáním té okolnosti, že přehledné shrnování a pečlivé rozlišování nelze prováděti současně, ač obojí jest svým časem oprávněno a záhodno. Ku vzniku tohoto domnělého problému napomáhala arci též ta okolnost, že hmat dlouho byl považován za smysl spolehlivější ostatních, od kteréhožto předsudku i dnes těžko je nám se osvoboditi. Také snaha mechanistické fysiky, všechny zjevy fysické, redukovati na pohybové přispěla nemálo k tomu, že se vztahům prostorovým a časovým připisovala jakási vyšší realita nežli barvám, tónům, vůním.

Než ani to »Já« neobstojí před zevrubnější kritikou. Označme různé elementy písmenami $A, B, C \ldots K, L, M \ldots \alpha, \beta, \gamma \ldots$ Komplexy barev, tónů atd., jež obyčejně nazýváme tělesem, značme $A, B, C \ldots$, komplex znamenající tělo naše $K, L, M \ldots$, kom-

[10]) Mach je si dobře vědom, že mezi stanoviskem jeho a Kantovým je vůbec zásadní rozpor (viz E. u. J. předmluva VII.). Táže se však: »Ist denn aber die Kantsche Philosophie die alleinige unfehlbare Philosophie, dass es ihr zusteht, die Spezialwissenschaften zu warnen, dass sie ja nicht auf eigenem Gebiet, auf eigenen Wegen zu leisten versuchen, was sie selbst vor mehr als hundert Jahren denselben zwar versprochen, aber nicht geleistet hat?«

Digitized by Google

plex představ, citů atd. $\alpha, \beta, \gamma \ldots K, L, M \ldots$ stojí vskutku uprostřed obou ostatních; často však se spojuje s $\alpha, \beta, \gamma \ldots$ a klade pak proti A, B, C jako J á proti světu vnějšímu, tělesnému. Někdy se také $\alpha, \beta, \gamma \ldots$ považuje za Já vůči $A, B, C \ldots K, L, M$ jako světu tělesnému. Bližší úvaha ukazuje, že $A, B, C \ldots$ jest $K, L, M \ldots$ podmíněno v ž d y, mnohdy též elementy α, β, γ. Krychle na př. jest velká, je-li nám blízko, malá, je-li daleko; pravým okem vidíme ji jinak, než levým, někdy ji dokonce vidíme dvojitě, při zavřených očích vůbec ne. Vlastnosti téhož tělesa jsou tedy podmíněny tělem. Kde jest pak však t o t é ž těleso, když jeví se vždy jiným? Vše, co můžeme říci, jest, že různá $A, B, C \ldots$ jsou vázána na různá K, L, M. — Když pak na př. živé představy vedou k činům modifikujícím okolí, mají na $A, B, C \ldots$ i $\alpha, \beta \gamma \ldots$ vliv.

Z toho plyne, že nesprávně mluví se na př. o klamech smyslových. Smysly vůbec neklamou, nýbrž podmiňují za různých okolností různé počitky a vjemy. Říkáme na př.: tužka vnořená do vody z d á se nám přelomena, jest ale ve s k u t e č n o s t i rovná: máme říci: vnořená tužka jest o p t i c k y přelomena, h a p t i c k y a m e t r i c k y rovná. Proč protežovat zprávy u r č i t é h o smyslu? Obyčejně se klade komplex $\alpha, \beta, \gamma \ldots K, L, M \ldots$ jako Já oproti komplexu $A, B, C \ldots$ Jen ty elementy z $A, B, C \ldots$ které α, β, γ citelně alterují, jako bolest na příklad, shrnujeme v jedno s Já. Úvahami tohoto rázu vychází však na jevo, že právo počítati $A, B, C \ldots$ ku Já, n i k d e nepřestává. Pojem Já můžeme tedy tak značně rozšířiti, že konečně obepíná celý svět.

Jakmile jsme seznali, že domnělé jednotky »Těleso«, »Já« jsou jen pomůckami z nouze ku předběžnému orientování a pro praktické účely, musíme se jich při přesném badání zříci jako nedostačujících a nevhodných. Tím odpadá však protiva mezi Já a světem, počitkem nebo zjevem a věcí o sobě, a jedná se nadále jen o souvislosti elementů $\alpha, \beta, \gamma \ldots A, B, C \ldots K, L, M \ldots$, pro něž onen protiklad byl jen neúplným výrazem, shodujícím se jen částečně. Poněvadž elementy všech komplexů jsou mezi sebou stejnorodé, to jest žádné nejsou stabilnější než ostatní, odpadá také r o z d í l m e z i f y s i c k ý m a p s y c h i c k ý m. Ovšem se i po tomto poznatku často vkrádá v mysl starší představa o protikladu těla a ducha, úvahou získaný názor monistický ustupuje často staršímu, silnějším představám instinktivním.

V komplexu A, B, C ... nalézáme jako součástku nejen své

Digitized by Google

tělo K, L, M . . . , nýbrž i těla jiných lidí nebo zvířat K′, L′, M′ . . . . K″, L″, M″ . . . připojujeme komplexy podobné α, β, γ . . . , k nimž dle analogie komplexu α', β', γ' . . ., α'', β'', γ''. Pokud se zabýváme *K′*, *L′*, *M′* . . . , jsme v oboru nám zcela běžném, smyslům našim přístupném. Jakmile však se tážeme po pocitech nebo citech, jež přísluší tělu *K′*, *L′*, *M′* . . . , nenacházíme jich v oboru smyslovém, nýbrž p ř i m ý š l í m e si je. Nejen obor, do něhož se tu pouštíme, je nám méně běžný, nýbrž i přechod do něho jest poměrně nejistý. Máme při tom pocit, jako bychom se řítili do propasti. Kdyby byl jenom tento myšlenkový pochod možným, nezbavili bychom se nikdy citu nejistoty, který jest zároveň vydatným zdrojem domnělých problémů. Nejsme však omezeni na tuto cestu. Pozorujme především vzájemnou souvislost elementů komplexu *A*, *B*, *C*, . . . beze zřetele na *K*, *L*, *M* . . . (naše tělo). Takového rázu je každý výzkum fysikální. Bílá koule dopadne na zvon; vznikne zvuk. Postavíme-li ji před plamen natriový, bude žlutá; před lithiovým plamenem bude se jeviti červená. Zde se zdá, jako by elementy *A*, *B*, *C* . . . souvisely jen mezi sebou, od těla našeho *K*, *L*, *M* . . . byly však neodvisly. Požijeme-li však santoninu, budeme kouli viděti také žlutou. Stlačíme-li oko stranou, uvidíme dvě koule, zavřeme-li oči, neuvidíme žádnou. Přeřízneme-li nerv sluchový, zvon nezazní. Elementy *A*, *B*, *C* . . . souvisejí tedy nejen mezi sebou, nýbrž i s elementy *K*, *L*, *M* . . . P o t u d, a jen potud, nazýváme *A*, *B*, *C* . . . počitky a počítáme je ku Já. Kdykoli užije se tedy názvu »element«, »komplex elementů«, »počitek«, »komplex počitků«, vždy musíme si uvědomiti, že e l e m e n t y j s o u p o č i t k y j e n v u v e d e n é m s p o j e n í a v z t a h u, v e z m í n ě n é f u n k c i o n á l n í z á v i s l o s t i. V jiné závislosti funkcionální jsou zároveň objekty fysikálními. Vedlejšího označení elementů jako počitky užívá Mach jen proto, že většině lidí dotyčné elementy jsou právě jako počitky (barvy, tóny, tlaky atd.) mnohem běžnější, kdežto dle rozšířeného názoru částice hmoty se pojímají jako elementy fysikální, na nichž elementy (ve smyslu zde uvedeném) lpějí jako »vlastnosti« nebo »účinky«.

P r o p a s t m e z i t ě l e s y a p o č i t k y, m e z i v n ě j š k e m a n i t r e m, m e z i s v ě t e m h m o t n ý m a d u š e v n í m t a k t o m i z í. Všechny elementy *A*, *B*, *C* . . . *K*, *L*, *M*, . . . tvoří jedinou souvislost hmotu, která se dostane c e l á do pohybu, pošineme-li jediný element, jen že porucha u *K*, *L*, *M* . . . saháá mnohem dál a hloub, než při *A*, *B*, *C* . . . Magnet v našem okolí

Digitized by Google

ruší sousední hmoty železné, padající skála otřese půdou, avšak prořízntutí nervu přivede c e l ý systém elementů do pohybu. Mach užívá pro to přirovnání ku rosolovité hmotě, která na mnohých místech (u Já) pevněji souvisí.

Velká propast mezi fysikálním a psychologickým badáním existuje tedy jen pro obvyklý, stereotypní způsob nazírání. Barva jest objektem fysikálním, studujeme-li na př. její závislost na zdroji světelném. Všímáme-li si však její odvislosti od sítnice (od *K*, *L*, *M* . . .), jest objektem psychologickým, jest počitkem. Ne l á t k a, nýbrž s m ě r v ý z k u m u jest v obou případech různý.

Filosofické stanovisko prostého člověka, chceme-li naivnímu realismu přiznati toto jméno, má nároky na ocenění co nejvyšší. Vykrystalovalo bez úmyslu člověka během ohromně dlouhé doby; jest produktem přírody a proto se udržuje. Všechno, co filosofie vykonala — i když přiznáme biologickou oprávněnost každé fáse, ba i každého bludu — jest proti tomu jen nepatrný, efemérní, umělý produkt. Proto také každý myslitel, v theorii třeba solipsista, jakmile praktickými potřebami jest vyrušen ze svého jednostraně theoretického zaměstnání, zaujímá ihned stanovisko všeobecné.

Proto Mach neníní diskreditovati stanoviska prostého člověka. Chce jen ukázati, p r o č a za jakým ú č e l e m zaujímáme toto stanovisko po největší část našeho života, a proč i v jakém směru musíme stanovisko obvyklé přechodně opustiti. Žádné stanovisko nemá platnosti absolutně trvalé; každé jest důležité jen pro určitý účel. Jaký význam má tedy stanovisko antimetafysické, negující rozdíl mezi fysickým a psychickým, pro vědu odbornou? Speciální badatel ho opravdu nepotřebuje. Přesné pozorování jest pro něho nejdůležitější podmínkou nových objevů. Kdo však, nespokojuje se úzkými hranicemi svého odboru, chce se povznésti k vyššímu hledisku, toho tento způsob nazírání osvobodí od intelektuální nevolnosti, která se dostavuje, když pořád narážíme na rozpory a nesrovnalosti.

Tím jsem stručně nastínil Machovu posici noëtickou. V druhé části budu se zabývati jeho psychologií vědeckého bádání a methodologií.

Vůdčí myšlenkou Machovou při nazírání na vědu v celku i v detailech jest princip ekonomie. Dívá se na vědecké snažení lidstva jako na řešení nějakého problému minimového; určitěji řečeno, v ě d a m á ú k o l u š e t ř i t č l o v ě k u — pokud možno — m y š l e n k o v o u p r á c i. Tím, že ho učí užívat nahroma-

Digitized by Google

děné zkušenosti generací a na druhé straně navádí jej ku sbírání zkušeností, z nichž opět budoucnost bude těžit, učí jej *duševní ekonomii*.

Jednoduchý příklad poskytuje mathematika. Začátečník učí se sčítat čísla jednociferná přímou zkušeností, na př. na počitadle. Viceciferná čísla mohl by rovněž si rozložit v jednotky a empiricky sečíst. Tuto práci mu však již věda ušetří, sečítání to převádí na součty čísel jednociferných a odvolá se prostě na zkušenosti dříve nabyté. Při ostatních druzích početních, základních i vyšších, opakuje se totéž. Zvláště očividné je to v algebře; do konečného vzorce obecného *dosadíme* prostě hodnoty speciální a ušetříme tím při častějším dosazování vlastní počet. Podobně je tomu i ve fysice a v ostatních vědách. Paprsek světelný na př. lomí se pokaždé jinak; řada, možných zkušeností jednotlivých neměla by konce. Zákon lomu shrnuje kvintesenci všech možných zkušeností v přehledný vzorec. — Podobně soustava Linné-ova, grammatika, schémata logická a p.

Machovi patří velká zásluha o to, že konečně se uznalo, že věda není skladištěm pravd bezpodmínečně platných; prostě proto ne, že pravd takých nestává. Svými historicko-kritickými pracemi ukázal, že pravdy celé fysiky i geometrie jsou *empirické*. Stará Platonova definice vědy tím arci padá, v tom je negativní stránka Machovy kritiky, leč za to vykázána vědě nová role, nyní má raison d'être i při negaci všeho apriorního, a v tom je stránka positivní. Věda v novém pojímání nepodává nám spousty *hotových* poznatků konkrétních, nýbrž návod, *jak* je zjednávat.

V přednášce: Die oekonomische Natur der physikalischen Forschung, obsažené ve sbírce Populärwissenschaftliche Vorlesungen, praví Mach mezi jiným: »Kdo se zabývá mathematikou, neubrání se občas nepříjemnému pocitu, jakoby jeho věda, ba jeho vlastní tužka byla chytřejší než on, dojem, jejž dle vlastního doznání míval někdy i velký Euler. Tento cit jest do jisté míry oprávněn, uvážíme-li, s jak mnoha cizími, často před staletími pojatými myšlenkami beze všeho operujeme. Ve vědě stojí před námi inteligence vskutku z části *cizí*. Jakmile si však tohle uvědomíme, zmizí ihned mystičnost a magičnost dojmu, a to tím spíše, že každou cizí myšlenku můžeme sami, chceme-li promysliti.«

(Pokračování.)

Digitized by Google

Dr. Josef Kratochvil:

Záhada Boha u Aristotela.

1. Aristoteles narodil se r. 384 př. Kr. ve Stagiře, řecké pobřežní osadě na Chalkidice v Thrakii; odtud název »Stagirita«, »Stageiřan«. Od otce svého Nikomacha, dvorního lékaře a přítele makedonského krále Amynta II., zdědil mocnou náklonnost k lékařství a přírodovědě vůbec. Nikomachos, jenž dle Suidy napsal též přírodovědná díla, byl zajisté prvým vychovatelem a učitelem Aristotelovým, a netřeba se diviti, že obracel pozornost synovu především k předmětu, který sám nejvíce miloval, že praktickou svou methodu vědeckou hleděl vštípiti i jemu. Diogenes Laertský uvádí mezi spisy Aristotelovými také spis o anatomii a je známo, jak rád se Aristoteles odvolává ve svých spisech na svá badání anatomická a s jakou zálibou uvádí příklady z lékařství.

Osiřev asi v 17. roce věku svého, odešel do Athen a stal se žákem, ba později i přítelem Platonovým. Jednak neobyčejné nadání, jednak i přírodovědecké předvzdělání, které naučilo jej podrobně a induktivně pracovati, bylo asi příčinou, že Aristoteles již jako žák Platonův pracoval dosti samostatně a že často odchyloval se od mínění svého učitele, ba někdy jej i sarkasmem stíhal. Je zajisté zcela přirozeno, že duch tak geniální, jako byl Aristoteles, nemohl hráti úlohu pouhé planety, jež nemajíc vlastního světla vyzařuje je pouze vypůjčené! Platon neodvracel proto od něho svou lásku, ale prý rád jej srovnával s hříbětem, jež by potřebovalo uzdy; pro píli však nazýval jeho dům domem »čtenáře«. Aristoteles pobyl u Platona přes 20 let, vystupuje již ovšem na konci toho období také jako samostatný učitel a beze vší pochyby též jako odpůrce učení Platonova.

2. Po smrti Platonově odešel Aristoteles s Xenokratem ke spolužáku svému Hermiovi, který se zatím ujal vlády v Atarneu.

Digitized by Google

Oženiv se tu s Pythiou, Hermiovou příbuznou, odešel do Mityleny. Odtud již r. 343 povolán byl lichotivým dopisem Filipa, krále makedonského, za vychovatele a učitele syna jeho, tehda třináctiletého Alexandra. Bohužel nevíme téměř ničeho o této pro dějiny světové tak důležité vychovatelské činnosti Aristotelově; ovšem jistě právem možno přičítati veliké ctnosti Alexandrovy, jeho lásku ke vědám, jeho zájem o rozšiřování helénské kultury, blahodárnému vlivu Aristotelovu. Alexandr Veliký také po celý život vážil si svého učitele a vděčnost svou mu různým způsobem dával na jevo.

3. V padesátém roce věku svého (334) vrátil se Aristoteles do Athén, kde zatím se stal ředitelem Akademie spolužák jeho Xenokrates. V gymnasiu athenském, v němž kdysi tak rád prodléval Sokrates, nazvaném dle chrámu Apollona Lykeia, Lykeion, otevřel filosofickou školu. Ježto ústav jeho byl obklopen stinnými chodbami, vyučoval Aristoteles, procházeje se tu se svými žáky. Od těchto procházek nazvána škola jeho peripatetickou, žáci peripatetikové (περιπατέω — procházím se). Procházeje se, poučoval však pouze posluchače pokročilejší, zasvěcené již do vyšší vědy; těmto soustavným přednáškám dává se jméno »esoterické«. Rhetorické a didaktické přednášky pro širší obecenstvo konal Aristoteles odpoledne, sedě; přednášky tyto nazývají se exoterické. Po smrti Alexandrově vypuklo v Athénách dlouho ukrývané nepřátelství proti straně makedonské a Aristoteles, bývalý učitel Alexandrův, obviněn ze zločinu proti státnímu náboženství. Záminkou prý bylo, že příteli Hermiovi i zemřelé své manželce Pythii postavil v Delfách sochy. Nechtěje, jak se sám vyjádřil, zavdati Athéňanům příležitosti opět se prohřešiti proti filosofii, jak učinili u Sokrata, odebral se do Chalkidiky na Euboi, kde ve vyhnanství, jako kdysi Anaxagoras, dokonal slavný svůj život r. 322 v 63. roce věku svého. — Tot nejhlavnější asi data vnějšího života filosofova.

4. Aristoteles byl muž činnosti obdivuhodné. Co nejkrásnějšího, největšího a nejslavnějšího vykonal dosud řecký duch v umění, vědě i politice, to vše v sobě soustředil. Byl prvním skutečným polyhistorem, největším bez odporu a nejgeniálnějším myslitelem starověku. Studoval vše s takovou důkladností a vytrvalostí, že Platon jej nazýval »duchem hovoru« a »čtenářem«. Ve všem jeví úsudek neobyčejně jasný, vše pozoruje střízlivě a podrobně. Krví sice Řek, v Thrakii však zrozený a vychovaný béře se ve filosofii cestou zcela různou od svých před-

Digitized by Google

chůdců. Jakási thracká neuhlazenost slohu, prostota myšlenek, nedostatek řecké ideálnosti a poetického vzletu, karakterisují jeho spisy. Zanechav ve spisech dialogické formy, stal se Aristoteles vlastním zakladatelem vědeckého slohu, jak se jeví v rozpravách a pojednáních. Přírodovědecké jeho vzdělání, jež po celý život ještě prohluboval, přispělo asi k tomu, že vědecká methoda jeho a vůbec filosofie tak podstatně se liší od filosofie Platonské; podobně i vychovatelská činnost na dvoře makedonském, kde rozhodovalo se o osudech celých říší, přiměla asi Aristotela k filosofii, jež by si všímala i praktických potřeb člověka. Když pak v jeho době řecká vzdělanost šířila se po celé téměř Asii, zbraní ovšem, nebylo nic přirozenějšího, než, že vrchu nabývala filosofie, hledíci ne k vnitřní ideálnosti, ale ke skutečným potřebám. — Jak možno souditi ze životopisných dat i ze spisů, byl Aristoteles srdce ušlechtilého a shovívavého. Mravní názory, ač ne zcela bezúhonné, jak konečně ve zkažené jeho době nebylo ani jinak možno, dýší umírněností, kterouž činí základem ctnostného života, ale i libérálností k daným přirozeným potřebám. Četné pozdější pomluvy nezasluhují víry.

»V celé dávnověkosti,« praví Ant. Jar. Vrtátko, překládaje Aristotelův spis »Kategorie« (V Praze, 1860), »nebylo genia, jenž by vědění lidskému sám jediný a poprvé tolik cest byl otevřel a zároveň mocným vlivem tak daleko do věku budoucího zasahoval, jako pověstný zakladatel školy peripatetické. Duchem titanským veškeré říše světa smyslného a všeliké zjevy přírodní obsáhnuv a svět mravní i politický, filosofii i mathematiku, řečnictví i básnictví myslí svou proniknuv, stal se prvním pěstitelem všech téměř odvětví vědění lidského. V bohatém roztřídění věd nynějších není skoro ani jediné, která by, ne-li samým kmenem, alespoň kořeny a počátky svými nekvetla v obdivuhodném duchu největšího žáka Platonova.« Myslím, že netřeba se diviti, byl-li Aristoteles nazván: verum prodigium et naturae miraculum, cui infusum sit quicquid capere humanum ingenium valeat, neb: pravidlo a vzor, který vynalezla příroda, aby prokázala poslední zdokonalení člověka.[1])

[1]) Důkladnější zprávy o životě a spisech Aristotelových možno nalézti v četných cizojazyčných pracích, jako Zellerově, Siebeckově, Blakesleyově, Lewesově a j. U nás podal nejdůležitější data o Aristotelovi Dr. Pavel Vychodil v »Úvodu« k svému překladu Arist. Politiky (V Praze 1895) a Josef Durdík v »Ottově Naučném slovníku.«

Digitized by Google

I.

Základní pojmy Aristotelovy noetiky.

1. Aristoteles, podobně jako předchůdcové jeho Sokrates a Platon, za podklad, za přední úkol celé filosofie považoval rozřešení problému noetického, prozkoumání původu a obsahu našeho poznání a vědění. V nejzákladnějších pojmech zůstával věrným žákem školy sokratovské. Zrovna jako Sokrates a Platon rozlišoval poznání smyslné od rozumového a přiznával, že pravé a jisté vědění není v poznání smyslném, měnivém a náhodném, nýbrž v poznání pravé, neměnné podstaty věcí, v poznání toho, co věc je v sobě (*τὸ τί ἦν εἶναι*) — v pojmech všeobecných. — Vymaniv se však daleko více než učitel jeho Platon ze vlivu Herakleitova *πάντα ῥεῖ*, kladl zase větší důraz na sokratovskou indukci a připustil, že i smyslné poznání jest positivním pramenem našeho vědění, že právě ve smyslovém vnímání jest počátek našeho poznávacího pochodu. Nejsou ovšem jednotlivé smyslové vjemy, měnivé a individuální, již snad všeobecnými pojmy. Kdybys viděl jistou věc třebas stokrát, vždy vidíš pouze jistou tu jedinečnou věc, ne však její podstatu, nepoznáváš pojem všeobecný, všem těm jednotlivým věcem společný. Smyslové poznání skytá nám tedy pouze zkušenost, že za různých podmínek měli jsme stejný vjem. Ale ani častá ta zkušenost není ještě identická se všeobecným pojmem, neboť pojmy poznává pouze rozum. Obsah pojmů, všeobecno, není však snad oddělen od věcí skutečných, neexistují pojmy všeobecné o sobě, jak mylně soudil Plato, nýbrž ve věcech samých. Není tedy poznání smyslové zcela jedinečné, nýbrž pouze pro smysly; neboť k jedinečnému druží se všeobecno, podstata, což ovšem nepoznávají smysly, nýbrž rozum.

Poznali jsme již při zkoumání záhady Boha u Sokrata a Platona, jak úzce souvisí problém noetický s problémem theologickým. Není tedy jistě zbytečno, pojednáme-li i při Aristotelovi poněkud důkladněji o základních zásadách logicko-noetických.

2. Daleko účinněji a určitěji než Sokrates a Platon tvrdí Aristoteles, že jest možno dojíti k pravdě a jistotě, že universální skepse neb čirý subjektivism jsou absurdní. Nutno ovšem připustiti prvé spekulativní zásady, jež již svou vlastní evidencí dotvrzují, že jsou jisté a pravdivé. »Prvé a pravdivé jsou ty zásady, jež ne pro jiné, nýbrž samy sebou zasluhují víry; není zajisté nutno zkoumati, proč jsou, neboť každá taková

Digitized by Google

zásada sama sebou jest jistá.«[2]) Evidentní ty zásady netřeba nám ovšem nějak dokazovati. Jsouť tak jasné, že nejen subjektivně nás nutí k souhlasu, nýbrž i objektivní jejich hodnota stejně jasně a jistě z nich vysvítá. »Vůbec není možno,« praví Aristoteles v Met. III. 4., »chtíti dokázati vše; bylo by zajisté nutno jíti do nekonečna, čímž ovšem každé dokazování by bylo znemožněno«. Ba prvé zásady jsou též daleko jistější než vše, co jimi dokazujeme, co z nich odvozujeme. »Dokazujeme-li něco a věříme-li něčemu pro prvé zásady, známe je a věříme jim více . . . . . Anal. post. I. 2.

3. Ze všech zásad nejznámější a nejjistější jest zásada protikladu (principium contradictionis), o níž vůbec není možno pochybovati. ». . . . . Vždyť není možno, aby se někdo domníval, že tá ž věc jest i není v téže době, jak prý říkal Heraklit; ovšem není ještě nutno, aby někdo to, co praví, též věřil . . . . . proto všichni lidé každý důkaz převáději na poslední tento princip.«[3]) Proto absurdní je jak Heraklitova universální skepse, tak Protagorův čirý subjektivism. Vždyť tvrzení Heraklitovo, že o všem nutno pro měnivost a nestálost pochybovati, obsahuje již samo v sobě odpor, podobně jako nesmyslné jest mínění Protagorovo, že člověk sám je kriteriem pravdy, neboť pak by totéž mohlo býti pravdou i klamem, nebylo by pravdy vůbec: kdo tvrdí, že vše je pravda, tvrdí, že i mínění opačné je pravdivé, kdo, že vše je klam, přiznává, že i jeho mínění je klamné. Srov. Arist. Met. X. 5.

4. Aristoteles nespokojil se však jako učitel jeho s principy pouze spekulativními. Přírodovědecká methoda vedla jej k tomu, že uznal i zkušenost za positivní pramen poznání, že i ve smyslovém poznání viděl cestu k pravdě. Neodvozoval pouze z všeobecných principů důsledky jako Platon, nýbrž postupoval též cestou opačnou: od jednotlivých faktů k všeobecným pravdám. »Nezapomínejme, že liší se zkum ze základů vycházející a k základům vedoucí . . . . Začíti zajisté třeba od známého a to jest dvojí: jednak nám, jednak naprosto. Nám tedy začíti jest asi od toho, co nám je známo. Základem totiž je skutečnost: a kdyby ta

[2]) Aristot. Top. I. 1. — V »Anal. post.« II. 2. pak čteme: »Jest nutno, by věda, dokazujíc něco, vycházela z prvých, pravdivých, bezprostředních a známějších zásad.«

[3]) Srov. Arist. Met. III. 4. — Na několika pak místech tvrdí Aristoteles, že by bylo zcela nerozumno, chtíti dokazovati zásadu protikladu. Srov. na př. Met. III. 4, IV. 3, X. 5.

Digitized by Google

dostatečně vysvítala, nikterak nebude již potřebí důvodu.«[4]) Patrno, že vymanil se Aristoteles daleko více než Platon z vleku Heraklitova, že vrátil se k methodě Sokratově, jenž vždy induktivně si počínal. »Když ze zkušenosti poznáváme, že něco se častěji děje, přicházíme na stopy všeobecna . . . . z množství jednotlivin vzniká totiž všeobecnina. Z dojmů smyslových zůstává vzpomínka . . . . Z častých takových vzpomínek na totéž zkušenost: častá upomínka stává se zajisté zkušeností. Ve zkušenosti však neb každé všeobecnině je východisko věd a umění.«[5]) »Je tedy jasno,« praví Aristoteles dále, »že k prvému, t. j. pojmům, docházíme i n d u k c í, že i vjemy smyslové přispívají k tvoření všeobecnin.«

5. Z toho ovšem nijak ještě neplyne, že by snad poznání smyslové bylo stejné povahy s rozumovým. Jednotlivý vjem i množství vjemů, tedy výsledek indukce, je něco zcela odrůzněného od všeobecného pojmu. Pojmy pak poznává jen r o z u m, naprosto různý od smyslů. »Mysl tedy, duše tak zvaná (jmenuji pak mysli, čím duše rozmýšlí a domýšlí se), konem není ničím z bytostí, dokud nemysli. Pročež ani není důvodno, že je smíchána s tělem; neboť stávala by se pak nějakou buď studenou či teplou, nebo také by měla nějaký ústroj . . .«[6])

6. Není-li výsledek indukce identický s pojmy všeobecnými, vyvstává ovšem otázka, jak si máme vysvětliti přechod z indukce k všeobecným pojmům, co jsou vlastně naše pojmy, jaký jejich obsah? V š e o b e c n é p o j m y jsou n ě c o v e v ě d o m í č l o v ě k a, jsou vnitřní slova duše, která vyslovujeme o vnějších věcech. Obsah jejich je v š e o b e c n ý a n e m ě n n ý. Pravím-li: »Thales je f i l o s o f«, tu všeobecným pojmem je slovo »filosof«, neboť pojem ten mohu vysloviti o celé řadě jiných individuí: stejně mohu říci: »Heraklit, Pythagoras, Sokrates, Platon, atd. jsou filosofové.« Naproti tomu pouze o jediném tomto individuu Thales mohu říci, že je Thales. Není tedy Thales pojem všeobecný. —

7. Otázka po obsahu všeobecných pojmů vedla nutně k otázce nové. Bylo nutno se ptáti, jsou-li ty pojmy p o u z e v e v ě d o m í našem nebo n ě č í m m i m o n ě s k u t e č n ě b y t u j í c í m. Odpověď Aristotelova dokazuje, že t. zv. naivní realism staré filosofie stejně ovládal Aristotela jako Platona. Žádnému z nich ani na mysl

[4]) Arist., Eth. Nikom. I. 2. — překladu Vychodilova str. 8.

[5]) Arist., Anal. post. I. 31.

[6]) Arist. O duši. III. 4. Vychodilův překlad str. 84. Originál: *ὁ ἄρα καλούμενος τῆς ψυχῆς νοῦς. . . . οὐθέν ἐστιν ἐνεργείᾳ τῶν ὄντων πρὶν νοεῖν· διὸ οὐδὲ μεμῖχθαι εὔλογον αὐτὸν τῷ σώματι.*

Digitized by Google

nepřišlo, že by snad vědění a bytí si neodpovídaly. Aristoteles, přírodovědec, myslitel chladný, zkoumatel nejjemnějších podrobností, přirozeně zamítl Platonovu fantastickou říši idejí[7]) a hledal jinde, v samých jednotlivých věcech smyslných, reální korelát pojmů a nalezl jej v podstatě věcí, v *οὐσία, τὸ τί* neb *τὸ τί ἦν εἶναι*, jak pravou podstatu věcí nazývá. »Die Begriffe sind keineswegs bloss subjektive Vorstellungen,« praví o aristotelských pojmech R. Biese,[8]) »sondern sie sind die Formen und Prinzipien der Dinge selbst; das durch die Begriffe Gedachte ist das wahrhaft Reale, das wahre und allgemeine Wesen der Dinge. — Der Begriff erscheint so in der aristotelischen Erkenntnislehre wie die Idee in der platonischen Dialektik, als das einheitliche Princip des Logischen und Ontologischen, als der wirksame Grund des realen Seins und Erkennens. Die Idee in uns lässt uns die Idee ausser uns, die in den Dingen verwirklicht ist, erkennen.« Tedy jako logický obsah pojmu »filosof«, abychom zůstali při hořejším příkladě, nalézá se ve všech jednotlivých zabývajících se filosofií a může o nich býti vysloven, tak i nalézá se ve všech lidech zabývajících se filosofií reální kořen, jenž působí, že všichni ti jistí lidé se nazývají »filosofové«.

Souhlasil tedy Aristoteles s Platonem, že vlastním předmětem vědy jsou všeobecniny, že bez nich není vůbec vědy, ale odchýlil se od něho v tom, že bytí jejich viděl ve věcech jednotlivých, ovšem to, co všeobecninou rozumíme, ne však způsob, jak ji pojímáme. Jednotliviny zanikají postupně, druhy však stále trvají a tak, i když popřel platonskou říši idejí, nepopřel předmět vědy. Naopak! Tím zajisté v soulad uvedl řád poznávací i bytný. Jako vyžaduje řád poznávací všeobecninu, pojem, tak zase řád bytný stálé, trvalé bytí, podstatu. —

8. Jednak Aristotelovo rozlišení jistého vědění a pouhého domnění, jednak četné výroky[9]) o pojmech, na př. pojem je *λόγος ὁ τὸ τί ἦν εἶναι σημαίνων*, neb *ὁρισμὸς μὲν γὰρ τοῦ τί ἐστι καὶ οὐσίας* neb *ὁ μὲν οὖν ὁρισμὸς τί ἐστι δηλοῖ* a pod. dotvrzují, že pouhá indukce nemůže nám bezprostředně a přímo podávati všeobecné pojmy. Všecky členy indukce vyplývají ze smysl-

[7]) Hlavní důkazy Arist. proti platonským ideám jsou: 1. Oddělené ony ideje Platon nijak přesvědčivě nedokázal; 2. musily by existovati nejen ideje substancí, ale i jiných věcí, což Platon nepřipouští; 3. pravi-li se, že jsou vzory věcí a že věci na nich participují, jsou to jen básnické metafory; 4. nepřispívají k poznání věcí jednotlivých. . . . Srov. Metaf. I. 9. — Zeller tvrdí, že důkazy těmito pro vždy vyvrácena platonská ideologie. —

[8]) R. Biese, Die Erkenntnislehre des Aristoteles und Kants. Berlín 1877. Str. 31

[9]) Aristot. Top. 154a; Anal. post. 90b. 30; 91a. 1.

Digitized by Google

ných vjemů a podávají tudíž i v celku jen pouhé domnění, nikoliv jistotu, jež právě na pojmech spočívá. Indukcí nepoznáváme vlastní podstatu, nýbrž jen smyslné její účinky; z těch soudíme, že tu podstata jest, ale nepoznáváme, co jest sama o sobě. Není tedy indukce nikdy všeobecna. Také zkušenost nedává nám naprostou jistotu, že jsme postřehli vše k podstatě náležící, a patří-li to, co jsme postřehli, skutečně k podstatě.

9. Z toho ovšem ještě neplyne, že bychom měli indukcí opovrhovati, že zcela nic nepřispívá k tvoření všeobecných pojmů. To však nemožno tvrditi! Smysly poučují nás zajisté o existenci věcí mimo nás a nemohou vlastní svou podstatou klamati, »neboť počitek svého zvláštního vždy je pravdivý a všem živočichům se ho dostává . . .«[10]) Klamati ovšem mohou, ale náhodou. V kapitole právě citované čteme dále: »Počitek předně vzhledem ku svému zvláštnímu je pravdivý neb aspoň co nejméně klamu má. Po druhé je vzhledem k tomu, že toto onomu připadá: a tu již možno se klamati; že totiž je bílé, v tom sice se neklame, zda-li však bílé je toto či něco jiného, tu se klame. Po třeti pak vzhledem ku společnému a těchto případků následujícímu, které mají ono zvláštní čitné, myslím totiž na př. pohyb a velikost, o nichž již velice lze se sklamati v počitku. Pohyb však od konu se dějící, z toho trojího počitku, bude se rozlišovati. A sice prvý, přítomen-li počitek, je pravdivý, ostatní ať si přítomen či nepřítomen, budou asi klamny, zvláště kdykoli čitné je daleko.«[11])

Je tedy i smyslové vnímání positivním pramenem vědění a pravdy, nevede nás pouze k jakési pravděpodobnosti, jak soudil Platon, nýbrž k pravému a jistému vědění. Když zajisté smyslovým vnímáním docházíme k pojmům, jest přirozeně i ve vnímání vědecký a pravdivý obsah a netřeba, jak činil Platon, předpokládati nějaké nazírání duše na ideje před spojením s tělem. (Dokončení.)

[10]) Aristot. O duši III. 3. — Vychodilova př. str. 78.
[11]) L. c. 428b. 10.; překlad str. 81 a 82.

Digitized by Google

ROZHLEDY.

—

I. PO FILOSOFICKÝCH SYSTÉMECH.

Píše **František Čáda.**

(Pokračování.)

V jistém smyslu příbuzný jest Wustovi jiný spisovatel, gotingský docent theologie Rudolf Otto knihou svou »Naturalistische und religiöse Weltansicht« (Tübingen 1904),[1]) totiž základní tendenci uhájiti oprávněnosti názoru náboženského, jenže kdežto Wust se snaží propracovati k pevnému solidnímu základu své »říše blaha na zemi«, Otto jest již »beatus possidens«, jest přesvědčen, že takovýto pevný názor tu jest a sice že to jest názor náboženský či, jak napořád ve spise říká, »zbožný názor« (fromme Weltansicht), a tudíž jemu netřeba ho hledati, ale — hájiti. Tím dostává celá kniha jeho ráz apologetický a tím také určen jest její postup.

Myslívá se dnes, že jsme hodně již vzdáleni od víry v biblické vypravování o vzniku světa, člověka atd., že můžeme dáti přírodovědě, co jest její, a zbožnému cítění, co jemu přísluší, a že zbavíme se tak únavného sporu a hádání. Avšak není zbožnosti, byť i byla sebe »sublimovanější«, aby neobsahovala nějaké poučky, nějakého názoru na svět, a zbožnosti nutně záleží na tom, aby tyto její theoretické předpoklady mohly obstáti. Krátce zbožnost, dělej co dělej, neobejde se, aby nějak nezaujala určité stanovisko k vědám přírodním, anebo »jasněji řečeno«: zbožný názor na svět musí se brániti — naturalismu.

Naturalism jest tak starý jako filosofie lidská, není nahodilý, nýbrž nezbytný zjev. Podle Otta má naturalism několik forem: naivní naturalism, poetickospekulativní, »přísný« (= vědecký), ale ať v jakékoli podobě vystupuje, naturalism není ryzí věda přírodní, nýbrž jest vědomé a zamýšlené překročování toho, co pouze přírodovědecky jest dáno.

Naturalistický a zbožný názor »srážejí se« podle Otta ve

---

[1]) Spis vyšel jako 2. svazek sbírky Lebensfragen, vydávané od známého theologa Jindř. Weinela. V ní vyšly kromě theologických spisů dvě pojednání o ženském hnutí (pí. Krukenbergové a sl. M. Martinové), nejnověji pak »Gut und Böse«. Wesen und Werden der Sittlichkeit (1906) od E. Fuchsa.

Digitized by Google

třech bodech: 1. v otázce, je-li svět tajeplný či zdali jest proniknutelný, na řadu zákonů (bez zbývající nějaké záhady) převoditelný, 2. v otázce vědomí závislosti naší (a všech tvorů) na nějaké moci, která jest »nad světem«, a 3. v otázce »Prozřetelnosti«, t. j. sluší-li na dění světové nazírati teleologicky či jen sub specie causalitatis. A auktor náš jest přesvědčen, že ve všech těchto třech bodech zbožný názor »uhájí svého práva a volnosti« proti názoru naturalistickému. V první příčině ukazuje, kterak můžeme dojíti sice »popisu« dění světového, ale nikdy nabýti úplného a uspokojivého vysvětlení, ve příčině druhé a třetí snaží se dokázati, že musíme doznati a uznati svou závislost na Bohu, původci světa, jenž jej účelně uspořádal a řídí.

K bližšímu zdůvodnění a prohloubení těchto výkladů Otto věnuje největší část knihy důsledkům a výtěžkům z moderní biologie, zejména úvaze o descendenční a evoluční theorii. Líčí theorii Darwinovu i její pozměny pozdější, probírá odpor proti ní ve vlastním táboře přírodovědců (Virchow, Kern von Marilaun, Fleischmann, Hamann, Koken, O. Hertwig a j.). Zajímavo jest při tom, že Otto rád »béře v ochranu« darwinism proti výtkám jemu činěným (srv. str. 86, 90 n., 91 n., 107), ale celkový úsudek vyznívá jednak v tvrzení (str. 67), že darwinism jest pro pochopení d u c h a a pro jeho zvláštní neodvoditelnou zákonitost — od logické zákonitosti počínajíc až po ethickou — zcela lhostejný, jednak že descendenční theorie vůbec spíše jen poukázala k hádankám a hloubce skutečnosti, než aby je byla zodpověděla; co jest v nauce té správného, redukuje se na uznání vývoje vůbec (str. 105). Tedy evolucionism Otto připouští, nikoli descendenční theorii, jinak řečeno: dochází se k »problema continui« a řešení této otázky lze zcela dobře spojiti se »zbožným názorem«.

Než Otto nepřestává na posouzení celkovém theorie darwinovské, speciálně obrací se ještě (str. 107 nn.) k »vlastnímu jádru jejímu«, k učení o přirozeném výběru pohlavním; v tomto bodě jest darwinism vysloveně antitheologický, poněvadž jest antiteleologický. Otto snaží se poraziti učení to ve vlastním jeho oboru [přijetí selekční theorie nejspíše prý by vedlo k — jejímu vyvrácení (str. 119 nn.)], snaží se vylíčiti útoky novolamarckovců (a příbuzných jim badatelů) na toto učení jako zvrácené, probírá dosti podrobně názory novější o halmatogenesi (Nägeli, Wigand, Kölliker, v. Baer, Askenasy, G. Wolff, Driesch, Korschinsky a j., zvláště de Vries) a dochází k výsledku, že novější tyto theorie nejen jsou oprávněnější než učení o selekci a boji o život, nýbrž že jádro

Digitized by Google

jich a teleologické nazírání snese se daleko spíše a lépe se »zbožným názorem«.

Celá tato úvaha dovršuje se úhrnným vylíčením a posouzením mechanistické nauky o životě, čemuž spisovatel náš určil ještě zvláštní (pátou) kapitolu svého díla. Poukázav k předchozím zjevům tohoto mechanistického pojímání života ve starověku (Demokritos), přechází k modernímu mechanismu a shledává, že jádro jeho převésti lze na následující poučky: 1. větu o zachování hmoty a síly (sic!), 2. rozličné redukce v chemii, fysice a mechanice, 3. redukování dráždivosti (iritability), akommodace a regenerace, 4. klad praplození (generatio aequivoca či spontana), 5. na to, co se zve »vývojovou mechanikou« (Entwickelungsmechanik), 6. mechanistickou nějakou theorii dědičnosti. Podrobněji nastíniv zase učení dnešních jednotlivých repraesentantů toho stanoviska, vykládá své mínění v ten smysl, že theorii mechanistickou života lze »vpraviti« do teleologického nazírání, nicméně že přece zbožnost se proti ní vzpírá. A tento odpor jest prý oprávněný: neboť jednak východisko mechanistické biologie jest nesprávné, jednak vývody její jsou příliš ukvapené, a odtud, proč prý proti ní nestaví se jen filosofové, ale i přírodovědci, a na doklad toho uvádí hlasy z dnešního neovitalismu.[1]) Z tohoto dosti četného odporu současného proti mechanismu čerpá Otto oprávnění agnosticisticky uzavírati, že »ve světě, který se nám jeví a který snažíme se chápati, o h l a š u j e se zřetelně jeho h l o u b k a, avšak vlastní jeho podstata zůstává n e p o s t i h n u t e l n á« (str. 214).

Doufaje, že takto překonal jistotu a domnělou zabezpečenost naturalismu, pokud se tkne světa »vnějšího«, v následujícím oddíle, »samostatnost a svoboda ducha« (str. 216 nn.), obrací se k oboru světa a jevů nitra čili ducha našeho. Ode dávna mířil naturalism své ostří především proti spiritualistickým představám o duchu lidském; zprvu útočil především na »nesmrtelnost duše«, ale na tom nepřestávaje, v pochybnost jal se uváděti i podstatu, ba existenci duše, vědomí člověka, až dospěl znenáhla k přesvědčení — buď hlásanému výslovně anebo aspoň mlčky kladenému — že jediná realita, jediné »skutečné« jsoucno jest příroda, duch pak že jest leda jakýsi »luxus naturae«, ne-li ještě méně. Ostatně tatáž tendence jako v útocích naturalismu vysloveného kryje se na poli noetickém v heslech nominalismu, sensualismu, empirismu a aposteriorismu, a právě s těmito čtyřmi protivníky ode dávna bylo

[1]) Lepší přehled učení sem náležejících nalezne čtenář u D r i e s c h e a v rozhledech R á d l o v ý c h v Č. M.

Digitized by Google

filosofii a duchovědě bojovati (str. 227 n.). Proti naturalismu hájí zbožný názor přesvědčení o »primárnosti« ducha (t. j. že »duch« jest jediný základ pravdy a skutečnosti a že všecko ostatní odtud se odvozuje), o svobodě (a zodpovědnosti) ducha a o duchovosti Boha, a namítá proti naturalismu — ať v jakékoli podobě vystupuje — že jakkoli jest jisto, že »psyche«, speciálně jako vědomé žití vniterní, znenáhla se aktualisuje a to v největší závislosti na vývoji, na vytvořování se a dospívání nervového podkladu i tělesné organisace vůbec, přece v žádném bodě neobstojí naturalistický, anebo dokonce materialistický názor. Naopak, stále tu platí: 1. Původ duševna jest zcela skryt, neodvoditelný a zůstává i přes nauky evoluční stále hádankou. 2. Jakkoli jest duševno závislé na pochodech tělesného dění, přece na žádném stupni svého vývoje nižádná jeho funkce vlastně a přesně nekoresponduje s ním; jest jim příbuzné, ale nikoli jim podřízené. 3. Čím více postupuje ve svém uskutečňování, tím více ustupuje do pozadí jeho závislost a více roste jeho samostatnost a duševno nejeví se jako něco trpného, nýbrž tvůrčího.

Co jest »Já« nelze pověděti, ale zážitky naše, naše jednání, cítění atd. »Já« nejsou, nýbrž »Já« j e v í s e, prozrazuje se v n i c h. Ve všem, čeho doznáváme, ve všech zážitcích, chtěních, jednáních atd. jest »Já« subjektem, jest základem, že všecko duševní činění a dění jest vztažité; vše koncentruje se kolem něho právě. Sebevědomí, t. j. vědomí o onom »Já« (das Ichbewusstsein), jest jen krok k vědomí o svobodě, o volnosti naší. A jako ve svobodě naší, tak ve víře v zásvětí a věčnost naší pravé podstaty, ve víře v nesmrtelnost duše naší vrcholí a shrnuje se ve veškeré zbožnosti (Frommsein), rozděleně spočívá: totiž j i s t o t a, že svět a jsoucno jeho jsou nedostatečny, nepostačitelny, i velká t o u h a, abychom pronikli k pravému jsoucnu, kteréž tu můžeme leda předem cítiti a tušiti, i zároveň bolestně postrádati (277).

Poslední oddíl svého spisu určil Otto úvaze o Bohu. Myšlenky, které tu pronáší, jsou v jádře následující: Podivná bytost jest svět a příroda, jistě nikoli »božská«, »polobůh, nikoli Bůh jest příroda«, jak již Aristoteles pověděl, a o démonickou (a nikoli božskou) povahu rozrážejí se všecky výmysly pantheismu a credo jeho: natura s i v e deus«. Slova v tomto »credu« jsou buď jen tautologií (a slova »deus« se při tom zneužíva jako jiného jména pro přírodu) anebo slova ta — jsou nesprávná.

S druhé strany však nutno uznati, že příroda jest také »*δαιμονία*« i v druhém významu tohoto řeckého slova, že jest

Digitized by Google

podivuhodná, tajůplná, zázračná, ukazující n a d s e b e, k božstvu; přes všechna tvrzení naturalismu a přes všecku povrchnost rozličných mělkých úvah příroda hlasitě odkazuje nás výše, nad sebe — a zbožnosti ničeho více není třeba. (280 n.) Ať pozorujeme svět s hlediska kteréhokoli, ať s hlediska naturalismu anebo religiosního názoru, vždy a pokaždé vyžádá si zvláštní pozornosti faktum (sic!) vývoje, ale toto faktum nesmí vésti k pantheismu anebo nauce imanenční, nýbrž i ono podpírá zbožnost. Zbožnost záleží totiž podle Otta v tom, že v časnu shledává se a klade se věčno, v konečnu nekonečno, ve světě Bůh jako působící, uplatňující se a — se zjevující, a v Něm že zří se základ a příčina jsoucna (288). Tyto připomenuté věci má zbožnost bezprostředně a zejména má »co nejvíce bezprostředně a především« zážitek božského »sebesama-sdělování« (Sichselbstmitteilen) ve velikých výtvorech i postavách dějin ducha a náboženství a to bez jakýchkoli »puntičkářských a uměleckých theorií«. (289). V citu dokonalé zbožnosti v zážitku závislosti své a podmíněnosti vůbec uvědomuje si stvoření sebe sama jako stvoření a v dokonalé jasnosti zakouší, co jest to »stvoření« a »býti stvořenu«; dogmatická nauka jest v té příčině surogát mysteria (290). Zkrátka: »lépe než pojmy mohou to sprostředkovati, v bezprostředním citu religiosním má zbožnost vědomí své o poměru Boha ke světu« (291). Končí — jak patrno, zase Schleiermacherovsky — Otto výklad svůj o »názoru zbožném« proti názoru naturalistickému.

Ke kritice filosofického názoru Ottova zajisté netřeba mnoho podotýkati: spis sám hlásí se rázem jako apologetický. Apologetika pak ve příčině, o kterou tu jde, voliti může jen některou ze tří cest nebo leda jich spojení: buď hájí se náboženský názor proti výtkám anebo činí se výtky a ukazuje se k nepostačitelnosti vědeckého, resp. naturalistického názoru filosofického, anebo se konečně dokazuje, že oba pospolu dobře se snášejí, že si neodporují, ba že vědecký názor v e d e přímo nebo nepřímo k náboženskému názoru, jenž jest tedy jaksi — abych užil herbartovského terminu Durdíkova — »docelkem« onoho. Jak z předchozího výkladu jest zjevno, Otto volil pravidelně druhou z method apologetických, ukazuje, kterak nevystačíme nijak naturalistickým názorem, ježto má vady, nedostatky, mezery, a kterak konec konců tudíž náboženský názor nejen obstojí, ale i uhájí svého práva a volnosti proti němu. Toto právo a volnost naturalism svými »redukcemi«, zdá se ohrožuje a zužuje, zejména pak v otázce svobody a samostatnosti ducha (216) a proto za vlastní cíl svého spisu prohlašuje Otto

Digitized by Google

určitě diskusi s naturalismem a uhájení proti němu oprávněnosti zbožného názoru.

Ptáme-li se však, do jaké míry provedl svůj úkol, nemůžeme si upříti, že auktor »usnadnil si« leckdy přílišně obtíže úlohy své. Tak na př. problém svobody ducha, o němž sám (247) doznává, že »není to jednoduchý pojem, nýbrž že zahrnuje v sobě více obsahů, které mají se k sobě navzájem prý jako stupně«, nelze tak prostě a snadno odbývati, jako to Otto na str. 248 ns. učinil.

Rovněž tak pomohl si příliš průzračnou taktikou z nesnází, jaké skýtá »zbožný názor« v konfliktech svých s výtěžky vědy Otto prostě vede si tak, jakoby »zbožný názor« utkával se jen s naturalismem t. j. s metafysikou přírodovědnou; apologetický úkol tím však přece není vyčerpán. Ovšem Otto rád se dopouští logického nedopatření, že promiscue mluví brzy o »naturalismu« a jindy zase o »přírodních vědách«, takže vzniká zdání, jako by vyvracel všecky obtíže, ač ve skutečnosti ukázal jen k nedostatkům naturalistického názoru filosofického — a závady i nedostatečnost jeho ukázati arci není nikterak těžké a již před Ottem byly častěji prokázány. Také marně hledali bychom u Otta podrobné a určité vysvětlení a vymezení toho, co vlastně rozumí slovem »nábožný názor«. Spisovatel sice shrnul v 7 vět základních (str. 27) nejdůležitější body, jimiž staví se a hájí nábožnost proti naturalistickému názoru, ale pochybuji, že by kdo chtěl uznati, že větami těmi jest vyčerpán obsah pojmu »názoru náboženského«, anebo že by slova »fromme Weltansicht« prostě se mohla identifikovati s »religiöse Weltansicht« a sama sobou byla dosti zřetelná a pojmového výkladu podrobnějšího nepotřebovala.

Pro tyto nedostatky, ovšem, jak nutno přiznati, kardinální, nesmí býti přehlížena a snad mlčením pominuta jiná příznivá a chvály zasluhující stránka spisu. Auktorova sčetlost a dobrá znalost nejrozličnějších nauk a zástupců moderních evolučních nauk prozrazuje se co chvíli v obratném a poutavém výkladu o nich. Pro tuto přednost kniha zajisté hojně bude čtena a tím, že neodmítá vše a limine, co v naukách a theoriích těch podáno, nýbrž snaží se i uhájiti, co dobrého v nich shledává, zajisté také může získati si právem souhlas v nejedné podrobnosti (Pokračování.)

Digitized by Google

DOKUMENTY.

I. Tomáš Kvasnička.

Podává Fr. Krejčí.

Pravdu má dr. Arne Novák, když v jednatelské zprávě mluvě o Kvasničkovi nazval jej zjevem dojemným. Dojemné jest, že tento muž, který po celý život, prožívaný v poměrech nikterak závidění hodných v suchoparném ovzduší úředních povinností, živý choval zájem pro otázky filosofické, právě v stáří jako c. k. pensista v zabývání se jimi nacházel útěchu a cítil neodolatelnou touhu o myšlenky své sdíleti s těmi, u nichž nadál se porozumění. Z jeho zájmu o filosofii literatura ani myšlenkový vývoj našeho národa nemá, objektivně vzato, mnoho prospěchu; ale na T. Kvasničkovi je dobře viděti, jaký má snaha filosofická subjektivně význam pro jednotlivce a jak mocnou hybnou sílu v sobě tají ideje filosofické, když jednou se zrodily v nitru člověka, ať žije v jakýchkoli poměrech. Chtějí odtud ven, chtějí dojíti souhlasu jiných lidí; hloubavý člověk nespokojí se svými myšlenkami sám pro sebe, chce jejich důsledky viděti kolem sebe, a podle individuální povahy a výše svého intelektu tu ostýchavěji, tu výbojněji zjednává svým názorům platnosti, pokud sahá jeho osobní převaha.

Tomáš Kvasnička byl takový hloubavý člověk, měl snahu uplatniti svoje myšlenky, a že výsledek zůstal, musel zůstati za přáním, to je právě to dojemné. Ale to také zachovává jméno jeho literární paměti. Kdo bude stopovati kulturní rozvoj našeho národa, ve zjevech, jako je Tomáš Kvasnička, bude hledati měřítko pro účinnost těch kterých idejí, jež pronikajíce vrstvami národa určují jeho zápas o existenci a význam jeho ve snažení všelidském. Čím více takových mužů, tím větší záruka kulturní zdatnosti národa v celku.

Digitized by Google

Mám od něho dopis, v němž vypisuje svůj život a svým způsobem objasňuje svoje snahy. Chci z něho otisknouti, co se mi zdá charakteristickým a co může sloužiti za doklad toho, co jsem o něm řekl. Ježto je psán řečí pomísenou dialektickými obraty a slohem zvlášním ve smyslu spisovné češtiny nedosti přesným, podám znění jeho upravené po této stránce, ale tak, abych individuální ráz nesetřel. Kvasnička byl vzdělán v německých školách a v úřadě bylo mu užívati němčiny, takže se jeho neznalost spisovné češtiny úplně vysvětluje a sama sebou je dokumentem našeho prodírání se k národnímu sebevědomí v úřednických vrstvách. Píše: »Roku 1827, 10. září nastoupil jsem v Jarohnovicích u Kroměříže na Moravě v čísle 38 moji strastí a útrap plnou individuální pozemskou pouť. Prvních dvanáct roků dětského života ubíhalo při rodinném krbu v blaženosti. Učitel ve škole nebyl tuze přísný a učil nás špatně psát, počítat a číst a dával důraz svému učení často pružnou palaškou. Po dvanáctém roce musel jsem volky nevolky do Staré Vody (Altwasser) na dva roky na němčinu. Na to jsem navštěvoval dva roky nižší gymnasium v Strážnici, kdež jsem onemocněl, a odtud přestoupil jsem na nižší reálku v Kroměříži. Odtud za 2 roky, 1846, na techniku ve Vídni. První rok ve Vídni dostával jsem měsíčně 8 zl., z kterých jsem měl zapravovati: byt, knihy, šaty, stravu a jiné potřeby. Podpora tato druhým rokem přestala částečně a třetím rokem úplně, takže povstal shon po soustu chleba a mnohé obědy odbývaly se několika jablky, neb pod parasolem vyvařovačky na Našmarktu nebo v klášteře z hrnka.

Po roce 1848 přestoupil jsem na techniku v Praze, abych studia dokončil, a byla-li bída moje ve Vídni veliká, byla teprve po dva roky v Praze korunovaná a dosáhla takového stupně, že jsem vysílením dvakráte do nemocnice ulehnouti musel na Krumbholzovu nadaci pro studenty. Až třetího roku podařilo se mi dostati diurnum 20 zl. na poště v Praze.

V Praze dostudoval jsem techniku a lučbu a navštěvoval přednášky prof. Purkyně a Amerlinga, z nichž jsem nabyl zálibu pro fysiku a vůbec přírodní vědu, které mně v mé tísni útěchu a duševní klid poskytovaly. Býti stále diurnistou zdálo se mi však jakožto technikovi ponižujícím i odhodlal jsem se opustiti Prahu, při kteréž příležitosti prof. Purkyně pravil zlatá slova: Napřed chleba a potom teprv přírodověda a hloubání.

Zadal jsem ku katastru v Haliči za adjunkta a dostalo se mi zprvu měsíčně 20 zl., za rok 30 zl. a postupně více. V této službě

Digitized by Google

musel jsem se toulat bez stálého pobytu, všady cizí, po Haliči, Bukovině, Uhrách, Sedmihradsku a Slavonii po 18 roků, pak po Korutansku, Tyrolsku, Dol. Rakousích a konečně po Moravě $32^1/_2$ roků, štván jako dravá zvěř. Při tom nebylo svátku ani dovolené, jen stálá fysická a duševní námaha, až jsem (ocitnuv se v podezření u svých představených jako domnělý pansláv) samými ústrky a ponižováním svůj mladý věk a své zdraví utratil. Byla to pro mne dlouhá boží muka.

Vstoupiv na odpočinek r. 1885 hledal jsem útěchu v přírodovědě, obzvláště v kosmické fysice a chemickém badání.

Nesrovnalosti fysikálních hypothes a zákonů, které často sobě odporují a Váš pro mne směrodatný článek Ignorabimus v Č. Mysli, přiměly mne k tomu, abych sobě vlastní názor o světové soustavě utvořil, jakož jsem v rukopise přiloženém označil.« Následuje v listě pasus, který se týká rukopisu zaslaného Jednotě se žádostí, aby z něho některé části byly uveřejněny a vůbec čtenářstvo s obsahem bylo seznámeno. Původně byl napsán německy; v posledních letech života svého je Kvasnička přepracoval po česku.

Dopis končí: »Možná, že se se svými názory o světové soustavě mýlím; neboť lidská mysl rozdílná dle okolností a poměrů a měnitelná může přírodovědě jen za výraz obdivu velebné stavby Všehomíra a jevů přírodních býti považována a vésti k sebepoznání a uznání nepojatelné všemohoucnosti božství, ale nikdy ku pochopení tajů tvůrčí přírody dospěti, která v nás jen domněnky o příčinách a původu jevů budí, domněnky, jež exaktně původ a příčinu nevystihují, měniti, zdokonalovati, tříbiti se mohou a tak ku pochopení pravé skutečnosti jen se blížiti. Již pátý měsíc jsem žaludeční chorobou na lůžko poután a připravuji se k věčnému poklidu v lůně matky země, kterého jsem na jejím povrchu nenašel a záviděl těm, kteří se nenarodili.«

Několik týdnů po odeslání tohoto dopisu Kvasnička zemřel, odkázav Jednotě filosofické 1500 K na vydání spisu o kosmofysice, jakož o tom byla podána zpráva v 2. čísle tohoto ročníku Č. Mysli

V těchto okolnostech životních jest mnoho pověděno na pochopení způsobu spekulace Kvasničkovy, která se mu stala životní potřebou. Vidíme, že neměl té průpravy, která se vyžaduje od toho, kdo chce literárně působiti v oboru filosofickém. Nebyl ani přírodovědeckým odborníkem ani filosofickým, aby měl dosti autokritiky; životní zkušenost a z ní vyplývající zdravý rozum musely býti pro něho hlavním zdrojem premis pro řešení záhad

Digitized by Google

filosofických. Důležitost a dosah záhad těch pro život živě a upřímně dovedl tušiti, snaha je rozřešiti vyplývala z hlubokého procítění, ale prostředky k řešení, způsob řešení nemohl býti jiný než — abych tak řekl — samorostlý, asi tak, jako mluvíme o samoucích v jiných oborech, na př. v básnictví. Ale nicméně je zajímavý, a jak jsem už řekl, pro poznání celkového vývoje myšlení u nás stojí za povšímnutí. (Pokračování.

Z dopisů J. Dasticha.

(Pokračování.)

XIII.

(Visitka.) Josef Dastich dává příteli svému A. Tillovi vědět, že bude dne 14. t. m. co nastávající docent filosofie v čís. IV. o 4. hod. »o důležitosti zkoumání fysiologického pro psychologii« přednášeti. (Bez datum. Vztahuje se na rok 1860.)

XIV.

Dastich poslal Tillemu tištěný program časopisu »Krok« a připsal nahoru: »S listem Tvým úplně jsem spokojen. Vyzvi uvedené pány ve jménu redakce a rozdej na příslušných místech přiložené programmy. Vůbec starej se a dbej o to, aby se nám dostalo potřebné podpory a účastenství. Vesměs s Bohem! — Piš brzy. D.«

Poněvadž časopis Krok je důležitou etapou ve vývoji vědeckém a filosofickém u nás, a poněvadž z programu jeho zřetelně vyzírají úmysly vydavatelů, z nichž jedním byl Dastich, a z těchto úmyslů posouditi lze do jisté a to značné míry, jak nazírali tehdejší předáci vědeckého ruchu mezi středoškolským učitelstvem na práci národní a kulturní vůbec, otiskujeme zde program »Kroka« jako literární dokument.

»Prvním březnem roku 1864 počne vycházeti: »Krok.« Listy vědecké se zvláštním zřetelem k potřebám gymnasií a reálek. Vydávají Dr. J. Dastich, prof. Ed. Novotný, Fr. J. Zoubek. »Věda jest moc.« Pěstovati vědu, bedlivě stopovati a vnikati v to, co jiní v oboru jejím již vykonali, a vlastní pílí zúrodněné je dále podávati, jest úkol čistě lidský, všem národům společný, jemuž činiti zadost v míře co možná nejobsáhlejší jim obecná mravní nutnost káže.

Digitized by Google

Jakkoli pak přední tyto zájmy, jež člověka ku vědě vedou, čistě lidské jsou, mohou přec, ano musí prostředky, jimiž on o zvelebení a rozkvětu jejím pracuje, dle individuálnosti jednotlivých národů býti rozmanité, pokud jenom rozdíly ty podstatu úlohy samé nemění. Nelzeť věru člověčenstvu jinak než úsilím všech jednotlivých národů k výši své se povznésti, při čemž jim všem musí býti tatáž snaha v povaze člověka vůbec založená; avšak netřeba při tom, aby individuálnost jeho vůbec se odložila, třeba jen, aby individuálnost ta všeobecnost v sebe pojala. Dle toho, mnoho-li který národ v ohledu tomto vykonal, řídí se jeho zásluhy o člověčenstvo, řídí se jeho vlastní vědecká důležitost. A protož, ač se ovšem nižádný národ chlubiti nemůže, že věda jeho jest, zajisté že každý na tom chloubu svou nejvyšší zakládati může, co sám svou pílí ku zdokonalení vědy i co do šířky i co do hloubky její přičinil, vliv rozum svůj v rozum člověčenstva, aby patrným byl v duchu lidstva duch jeho národní.

Tento obecný úkol zná a ctí i náš národ, i jemu jest zřejmo, že mravní síla i vážnost jemu hlavně z toho vyplyne, co a mnoho-li sám ku provedení jeho vlastní svou snahou přispěje. Jemu vysvítá, že snaha ta musí u něho býti tím mocnější a úsilnější, čím delší byla doba, po kterou z příčin, jichž nemilo se zde poznovu dotýkati, co utuchlá odpočívala, co jiní národové zdárným krokem ku předu stoupali. Nesmíme se a netřeba nám též se tím tajiti, že literatura naše celost vědy posud neobsáhla, tu že třeba větší hojnosti, tam větší důkladnosti, někde pak že i třeba teprv začíti, a že vědecké naše sborníky počtem a místem nutnějšímu a čilejšímu vědeckému snažení nepostačí: vždyť jinak patrno, že zmáhající se literatura národní v poměrně dosti krátké době ve všech téměř vědách pupence a květy utěšené nasadila, že v některých již v živné ovoce dozrává, v jiných pak bohdá že v krátce dozraje.

Aby však tato doba plného rozkvětu vědy v objemu co možná nejširším co nejdříve u nás se objevila, a abychom co nejrychleji nahradili, co nám v dobách dřívějších vykonati lze nebylo, k tomu zdá se, že by velmi dobře sloužiti mohly listy, které by po lhůtách vycházejíce, pokroky vědy vůbec u nás i v cizině bedlivě pozorovaly, k činnosti vědecké každou z našich sil pobízely, dbajíce o pěstování vědy dle stupně, k němuž nyní dospěla jazykem domácím a všímajíce sobě při tom zvláště škol a ústavů, jichž účelem jest vésti ku rozmnožování duševního toho pokladu člověčenstva prostředky také našeho národa.

Úkol takový staví sobě »Krok, listy vědecké se zvláštním

Digitized by Google

zřetelem k potřebám gymnasií a reálek«, které počátkem března 1864 vydávati započneme. Listy tyto by rády vyhověly potřebám vědy vůbec, i potřebám škol k pěstování jejímu bezprostředně připravujících; přední zřetel budou sice ovšem ku vzniku a sílení se vědeckého života u nás vůbec obraceti; než nahlížejíce, že jmenovitě gymnasia a reálky půdu úrodnou k tomu připravovati musí, budou spolu zdaru a pokroku těchto ústavů patřičnou pozornost věnovati, ač obsahem svým hlouběji do vědy zasahovati musí, než na gymnasiích a reálkách činiti lze.

Obsahovati pak bude »Krok« nejprvé články vědeckého směru, uspořádáním a formou čtenářům vzdělanějším na cele srozumitelné, z mathematiky, přírodních věd a filosofie, z linguistiky a filologie, jakož i z historických a geografických věd, a sice buď obecné nebo podrobnější, vše dle nynějšího pokroku vědy, vždy hledíce k jádru a pravdě. Nestrannými úvahami o vědecké literatuře, cizí i domácí, bude usnadňován dále přehled nejdůležitějších pokroků vědeckých, a bude napomáhati se důkladnosti a vytříbenosti ve snažení našem, abychom ač jdouce cestou svou, v ničem nezůstávali za jinými. Rozpravami pak o reorganisaci a vyučování na gymnasiích a reálkách bude se »Krok« přimlouvati a přičiňovati k tomu, aby se množil ve školách pokrok i věcný i formálný, a tím rostla mravná síla národní, a mezi učitelstvem aby zmáhala se a tužila vědecká vzájemnost. Krom toho uveřejňovány budou ve »Kroku« zprávy osobní, náběžtí o zákonech týkajících se vyučování, zprávy o vyšších ústavech vyučovacích, vědecká bibliografie domácí i cizí a j., kteráž zvláštní důležitosti nabude tím, že v ní uveřejňovány budou zprávy o neznámých dosud rukopisech c. k. veřejné knihovny, pokud se vůbec vlasti týkají, jež i s výpisky podávati p. bibliotekář dr. J. J. Hanuš laskavě přislíbil.

»Krok« vycházeti bude ob měsíc vždy prvního po sešitech čtyrarchových, formátu, písma i papíru, jako tento program.

Obsahem a spůsobem tím nadějeme se, že vyhovíme skutečně potřebě literární národa našeho, doufajíce, že i ti z našich učenců a učitelů gymnasialných i realných, jichž by snad pozvání bylo nedošlo, vědeckými pracemi svými »Kroku« laskavě přispějí, aby podniknutí nezištné bylo v zisk a prospěch vědy, jíž přibývá národům síly a zdaru.

Digitized by Google

Jmena mužů, kteří buď již co spolupracovníci přihlásili se nebo později se přihlásí, budou v prvním čísle »Kroka« jmenována.

Dopisy týkající se redakce vůbec, pak články mathematické, přírodozpytné a filosofické buďtež zasílány franko dru J. Dastichovi v Praze č. 203—I., linguistické a filologické prof. Ed. Novotnému č. 332—III., články geografické a historické Fr. Zoubkovi č. 727—II. V Praze, dne 29. prosince 1863.

Předplácí se na »Krok« v Praze na celý rok 3 zl. 50 kr., na půl roku 1 zl. 80 kr.; se zásílkou poštovní: na celý rok 4 zl. — kr., na půl roku 2 zl. 10 kr. Předplacení zasílá se do kněhkupectví B. Stýbla v Praze na Václavském náměstí č. 786—II. »Krok« lze odbírati též ve všech kněhkupectvích.« (Pokračování.)

Digitized by Google

LITERATURA.

—

Jan Voborník, **O postupu vývoje lidství.** Ukázkou středoškolské extense. Program gymnasia v Litomyšli, 1905.

Lidství jest humanita. Spisovatel nastiňuje, jak lidstvo dospívá od prostého sobectví (individualismu sobeckého) k stupni nezištného sebeobětování (socialism a altruism), str. 14., tedy běžným (a lepším) slovem: k ideálu humanity. Vylíčení toho vývoje děje se vřelými a vzletnými slovy a vzhledem k tomu, že přednáška určena byla širokému publiku extensnímu, jest chváliti konkretnost její docílenou vhodnými příklady. Postup je naznačen v celku správně. Avšak že by vývoj kulturní a společenský k ideálu humanity vedl nutně, tak že by jej člověk za měřítko svého jednání, tedy za princip mravní nutně musil uznati, — to, zdá se mi, nepodařilo se spisovateli dokázati. Také to z těch premis, z nichž při výkladu svém vychází, dobře nejde. Ani vzrůst představy »já«, ani vývoj citu, ačkoli mnoho pěkného při tom auktor povídá, neobsahují v sobě odůvodnění vývoje směrem k lidství, neukazují jej v tom směru nutným. To lze jen na podkladě sociologickém. Ani pro theorii nesmí se odloučiti vývoj jedince od společnosti. Výměr: člověk jest ζῷον πολιτικόν nejen že musí za východisko postačiti, ale jest jedině možným východiskem. Spisovatel to dobře postřehuje, přisuzuje člověku vedle pudu sobeckého (= sebezáchovy) snahu rozšiřovati se; praví, že postup od prvotného sobectví k lidství děje se ve společnosti, neboť bez ní by jednotka lidská zahynula. A přece odděluje vývoj rozumový od citového a na jednom místě praví, že tento děje se hlavně silou vlivů společenských, onen hlavně silou jednotek samých. To by mohlo zatemniti pravé stanovisko. Zcela správný je výrok (11.), že všeliké pudy a schopnosti v člověku jsou pro podporu jeho života a dokonání vývoje a ne k tomu, aby byly vyhlazovány a utlačovány, nýbrž aby byly zušlechťovány. Právem obrací se tudíž proti potírání individualismu, jak se děje »pasivním« křesťanstvím, a touží po křesťanství činném, jež povznáší co nejvíce jednotek od sobectví k lidství, zachovávajíc právo sebeobrany vývojného života individuálního. »My Čechové pasivnímu křesťanství hověti nemůžeme. Starost o takový vývoj nemůže se dnes díti lépe, než zdokonalováním a rozšiřováním prostředků vzdělávatelných, výchovných a zušlechťujících.«

Karel Šmídek, **Pedagogika pro ústavy učitelské.** III. Obrazy z dějin vychovatelství. Praha, u Kobra 1905. Str. 118. Cena váz. 2 K 10 h.

Digitized by Google

Jsou to jen obrazy z dějin vychovatelství a nikoli dějiny. Dějiny by zajisté vypadly jinak; tu by musil být vyložen vznik a vývoj ideji a jejich uskutečňování se v praksi, v zařízení škol, při čemž by životopisné podrobnosti ustoupily stranou. Nejen jak to bylo, ale i proč to tak nezůstalo, snažil by se dějepisec vychovatelství povědětí. Obrazy spokojiti se mohou jen tím prvým, a cíli, jejž si spisovatel vytknul dle předmluvy (přispěti k tomu, aby nastávající učitelé a učitelky porozuměli vývoji pedagogiky a pochopili ideje, jimiž vychovatelé v různých dobách se řídili), je tím vyhověno. Ctihodný spisovatel s vřelostí a láskou pojednává o jednotlivých zjevech, a vzbudí-li tím zájem v učních a s ním snahu v začatém poznávání vývoje a »prohlubování myšlení« pokračovati, může býti s výsledkem spokojen. Kdo by pohřešoval v knize určitější naznačení moderních směrů, nechť považí, že spisovatel měl učební osnovou a ohledem na podobné jiné učebnice rakouské ruku vázanou a že byl nucen nynější stav, jak jest, bez kritisování učiniti posledním stupněm vývoje. Avšak s povděkem jest konstatovati, že, kdo sáhne ke knize, třeba se tam nepoučil o moderních směrech, toho duch, kterým je psána od nich neodradí. *Kí.*

Karel Šmídek, **Jan Jakub Rousseau a jeho Emil ve světle učebnic.** Historicko-pedagogická studie. Brno, 1904. Str. 35.

Spisovatel registruje názory celé řady pedagogů a filosofů o Rousseauovi, aby pak podal vlastní soud, který vyplývá z přesvědčení (str. 20), že Rousseauův život bezplánový a románový jest bohatým zdrojem pro psychologické vyšetřování, ale že také pedagogické názory tohoto muže, na jehož výchově nejhorší vlivy spolupůsobily, lze vyložiti z jeho života. Při vší stručnosti, anebo právě pro tuto stručnost může knížka dobrou službu prokázati tomu, kdo se chce poohlédnouti po obsáhlé literatuře týkající se znamenitého a nesnadno pochopitelného zjevu Rousseauova, ovšem jen po literatuře staršího data. Novější a nejnovější literaturu najde v Novákových Rozhledech v Č. Mysli. *Kí.*

Bedřich Delitzsch, **Bábel a bible.** Tři přednášky: I. 64 str., cena 1·50 K, II. 40 str., cena 1 K, III. 52 str., cena 1·20 K. Nákladem »Samostatnosti« v Praze.

Otázka po původu a významu bible, speciálně však Starého Zákona, s nímž Nový Zákon nerozlučně souvisí, byla vždy zajímavým problémem, takže o něm existuje dnes již celá literatura. Důkladným studiem se ovšem seznalo, že charakter »zjevení«, jenž byl starozákonním věštbám přisuzován, neobstojí ani ve světle vědy, ani náboženství, ani mravouky. Četné rozpory samy hlásaly, že Starý Zákon jest spracováním různých motivů, jichž cizorodost na mnohých místech jest zřejma. Nového osvětlení dostalo se však Starému Zákonu teprve vykopávkami babylonsko-assyrskými hlavně v posledním století.

Vykopávky babylonsko-asyrské dokumentují, že hebrejský starověk od počátku až do konce těsně spjat jest s Babylonií a Asyrií, že obě literatury, israelská i babylonská, jeví všude více méně závažné shody jak v řeči, tak i ve slohu, způsobu myšlení a představování, jak o tom svědčí hlavně básnická forma písní duchovních. Vykopávkami babylonsko-asyrskými oživuje netoliko množství míst, jmenovaných ve Starém Zákoně, nýbrž i celá řada osob, celí národové. Z nich vychází na jevo, že staro-

Digitized by Google

zákonní mincovnictví, míry a váhy, zevnější forma zákonů jsou zcela babylonské, že na starozákonní kněžství a obětnictví mělo pronikavý vliv obětnictví a kněžství babylonské, že za plnost požehnání spočívající v sobotním, po případě nedělním odpočinku, děkujeme v první řadě Babyloňanům. Starozákonní líčení stvoření světa i se stvořením člověka souvisí těsně s líčením babylonským, příčina dědičného hříchu — pád prvních lidí — je babylonské, líčení potopy spracováno je do všech podrobností dle líčení babylonského, jehož nikterak nedostihuje, deset babylonských králů přejato do bible jako deset praotců před potopou; nebe i peklo mají původ v názorech babylonských, představa o andělích, cherubech a serafech, o andělích strážných i o ďáblech je čistě babylonská. U obou národů jest hřích mocí vše ovládající, obsah pojmu hřích je shodný, a smrt a nemoc jsou trestem za hřích, desatero přikázání, ctnost lásky k bližnímu, zákonodárství a obřízka nesou známky vlivu babylonského. Než ani náboženství a etika babylonská neliší se od náboženství a etiky židovské; božstva babylonsko-asyrská neliší se vlastnostmi nikterak od Jahveho; i ona jsou bytosti všemohoucí, vševědoucí, všudy přítomné, i ona mluví k vyvoleným svým prorokům a věštcům atd.

Delitzsch osvětluje vztah babylonsko-asyrských vykopávek k bibli do všech detailů způsobem poutavým, slohem prostým. V poznámkách, jež tvoří podstatnou část všech tří přednášek, reaguje i na mínění svých protivníků, pokud ovšem dá se s nimi rozumně a vážně polemisovati; text provázen jest množstvím obrázků. Překlad přednášek Delitzschových dlužno v zájmu náboženské otázky u nás jen vítati. *ak.*

Konrád Pospíšil. **Co schází naší škole?** Knihovny Volné Myšlenky svazek II.; 54 str., cena 44 hal.

Josef Úlehla. **O povinnostech české inteligence k obecné škole.** Knihovničky Času číslo 31.; 86 str., cena 50 hal.

Lidová škola je základem vzdělání a tudíž i blahobytu národa; škola obecná musí býti považována za jediné zabezpečení budoucnosti nejen jazykové, nýbrž i politické, hospodářské a etické, ježto spása národů kotví ve vzdělání. Má-li však obecná škola plniti tento úkol, má-li být nástrojem, z něhož linou se písně svobody a lásky všelidské, z něhož zní rázné rythmy pokroku a velebný chorál mravnosti a lidství, pak musí se obecná škola státi školou opravdu moderní, školou volnou. Volnosti a lásky je třeba našim školám; láska, volnost a rozum musí v nich zavládnouti. Škola obecná musí býti odňata dosavadním svým pánům, státu a církvi, a musí býti vrácena jedinému a jedině pravému pánu — národu, jemuž jedině náleží, jenž jediný může býti jejím otcem; školství musí býti národní a svéprávné (autonomie národní), nesmí býti »politicum«, nýbrž »publicum«, jako jest tomu v Americe, kde škola jest odcírkevněna i odstátněna, netrpí ani nesnázemi náboženskými, ani politickými, boj kulturní a politický se jí nedotýká, neznepokojuje ji, neroz rývá ji, úroveň její nestlačuje jako u nás. Znehodnocení důstojnosti lidské, jež jest karakteristickou známkou rakouské pedagogiky, musí býti odstraněno; učitel i žák musí býti svobodnými, volnými, samostatnými, musí býti podporován rozvoj jich individualit, jako jest tomu ve školství americkém, kde oba jsou i ve škole svobodnými občany. K tomuto cíli dospěje obecné školství tehdy, bude-li lid náš pohlížeti na školství očima svobod-

Digitized by Google

ných obyvatel nového světa, budou-li totiž naši lidé žádati, aby škola vychovala a vzdělala každé dítě pro boj o život tolik, kolik má dítě přirozeného nadání, vyučila je, aby pracovati umělo, k nějaké práci se hodilo, nějaké praktické zaměstnání konati mohlo. Spočívá tudíž spása, náprava dnešního neutěšeného stavu školství v nás samých.

Spisek Úlehlův i Pospíšilův se vzájemně doplňují; oba obestřeny jsou rouškou pesimismu, jemuž nelze se dnes pravým přátelům školství ubrániti, ale z obou vyvěrá přesvědčení, že náprava se uskuteční, jakmile více přiroste nám školství k srdci. Oba spisky psány jsou s horoucí láskou k věci, jak ani jinak býti nemůže u mužů, kteří se školou srostli, oba ukazují nejen na stránky stinné, ale naznačuje i cesty, jimiž dlužno se ubírati k lepšímu cíli. Jména jich auktorů budou dostatečným odporučením všem, kdož o školství se zajímají. *ak.*

Dr. Otakar Kádner, **Příspěvky k pedagogice experimentální.** (Spisů »Dědictví Komenského« čís. 62. Časových otázek a rozprav pedagogických, pořádaných od Josefa Tůmy, svazek XI.) V Praze 1906, str. 167, za 2 K 20 h.

V nejedné příčině jest Kádnerův spis v literatuře naší odborné zjevem potěšitelným, především však, myslím, dvojí přednosti: jednak že podává výtěžky vlastních auktorových pokusů, jednak že (v poznámkách zvláště) shrnuje případné a velmi úplné odkazy k příslušné literatuře pedopsychologické a pedagogické. Obojí tato přednost padá na váhu, zvláště hledíme-li k poměrům pro pěstování studia pedopsychologického a pedagogického u nás. Jsou to sice jen čtyři předměty, jež si auktor učinil thematem svých »Příspěvků«: sugestibilita dětská, psychické tempo u dětí, methodika pravopisu a příspěvek k technice memorování; nicméně jsou to předměty, které vesměs jsou dnes v popředí studia a úvah experimentální pedagogiky i pedopsychologie, které mají velice rozsáhlou již literaturu, a jež důtklivě dotýkají se vesměs vyučování jak na obecných, tak i měšťanských, středních a odborných školách.

Správným postupem Kádner předesílá pokaždé, než podává vyličení vlastního pokusu svého a jeho výtěžků, nákres dnešního stavu otázky příslušné, podávaje přehled a obsah prací, které před tím byly od rozličných auktorů uveřejněny. Tím dociluje se nejen vytknutí jasného, v jakém poměru jsou resultáty Kádnerova zkoumání k předchůdcům, ale čtenář se také informuje vhodně o tom, co dosud k řešení otázky bylo vykonáno a jaká stanoviska se vyskytla neb i různá pozorování byla provedena.

Sugestibilitu dětskou zkoušel Kádner pomocí nového prostředku; předkládal pěti žákům 13—14letým skupiny skrývaček (skutečných), dával vyhledati jim předmět skrytý na obrázku, zaznamenával, jak dlouho každý žák hledal, jak si při tom počínal, co nejdříve určil, zdali vůbec (ve čtvrthodině poskytnuté) a zdali správně hledaný předmět nalezl. Jiné skupiny obrázků předkládaných podobaly se úplně obvyklým »skrývačkám«, ač jimi nebyly, a řadou účelně sestavených otázek snažil se takto Kádner zjistiti povahu i stupeň sugestibility oněch žáků, zvláště pak určiti, jak souvisí sugestibilita tato s individuálními vlastnostmi žákovými. Ačkoli o pokusu samém, resp. o vhodnosti hádanek podobných (jako skrývačky jsou) k vyšetřování pedopsychologickým vůbec — to týká se na př. i Ebbinghausovy »methody kombinační« — mám některé pochybnosti, mohu jen

Digitized by Google

souhlasiti s konečným resultátem auktorovým, že sugestibilita dětská závisí ve značné míře na f a n t a s i i dětské.

Rovněž jen plně mohu vysloviti souhlas s výsledkem — třebas negativním — pečlivých pokusů (i pomocí zvláštního aparátu konaných) o zjišťování psychického tempa ťukáním; vyslovil-li jsem pochybnost o ceně Sternových a Lobsienových pokusů (tiskem i v kursu učitelském pražském), potvrdily se mi námitky ony právě Kádnerovými experimenty a správnými vývody z nich na str. 95 nn.

Nejpěknější částí knihy podle mého mínění jsou oba poslední příspěvky Kádnerovy »K methodice pravopisu« a »K technice memorování«. Kriticky střízlivé posuzování auktorovo pokusů, jež vykonali o vyučování pravopisném Lay, Schiller, Lobsien atd., jakož i šetření o hodnotě methody »globální« či celkové při učení se na pamět, jaká vyplynula pokusy zvláště Steffensové, Ephrussiho, Al. Něčajeva atd., zaslouží neméně uznání jako to, že nepřestal v těchto zkoumáních jen na experimentech, ale doplnil je pozorováním a obezřetným doptáváním se u žáků samých. Methoda globální, jak potvrdí každý, kdo poněkud déle měl příležitost učiti na nějaké škole, vskutku předpokládá především (aspoň relativně dobré) o v l á d á n í předmětu, jenž má býti memorován; p r o t o bude vždy míti úspěch spíše při lepším než slabším celkovém nadání žákově vůbec, proto také s věkem žákovým celkem poroste její přednost před methodou fragmentární či úlomkovou. O tom, že při všem memorování padá však na váhu především jiným rozdílnost t y p o v á, Kádner sám poskytuje zajímavé doklady a výklady.

Pěkného zaokrouhlení svým příspěvkům auktor dodal úvodní statí o rozvoji a významu experimentální pedagogiky. Stanovisko jeho již z článků jeho dřívějších jest známé a podle mého mínění zcela správné. Ze všeho vyplývá, že publikace Kádnerova jest skutečným obohacením pedagogické literatury naší a na základě jak moderním, tak kriticky obezřele budována. *Č.*

F. M a r e š, **Fysiologie díl I. Všeobecná fysiologie.** V Praze 1906. Str. 346. Cena 9 K 50 h.

Dílo prof. Mareše jest spis, podávající velmi důkladně rozčleněné a jistě s velkou prací sestavené názory spisovatelovy o theoretickém i konkrétním obsahu všeobecné fysiologie, jakožto úvod, nebo spíše abstraktní část fysiologie konkrétní, která vyjde v následujících dílech.

Z obsahu spisu, pokud jest možno uváděti obsah souborného spisu, budiž vytčeno následující. Fysiologie studuje pokusmo život; od fysiky a chemie se podstatně liší, nepřestávajíc na určování fysikálního a chemického podkladu životních dějů, nýbrž dbajíc toho, jak organismus užívá těchto dějství pro své účely; jsouc vědou o životě stýká se i s psychologii, která svou experimentální částí patří do fysiologie. Auktor rozhoduje se pro vitalism, moderní ovšem, vystavěný na vymoženostech, získaných mechanistickými názory předešlé doby.

Jednaje o všeobecných formách životního dějství mluví o všeobecných zásadách embryologie, o zákonech, kterými se udržuje dospělý organism při životě, jak stárne, umírá a jak se rozmnožuje, a tím charakterisuje všeobecně projevy životní.

Definuje organism s Kantem: předmět, který jest sám sobě příčinou

Digitized by Google

i účinem, jest přírodním účelem. Účelnost organismu jeví se jednak tím, že jest přizpůsoben podmínkám životním, jednak tím, že se organism sám přizpůsobuje (reflexy, regenerací atd.). O výklad této účelnosti pokusili se Darwin (přirozený výběr a jiní činitelé), Roux (vnitřní výběr), Weismann (jen přírodní výběr) a k ní zaujali mechanistické stanovisko všichni, kteří v organismu viděli stroj, proti čemuž prvotnost účelnosti v organismu zastávali Reinke, Cl. Bernard, Driesch.

Životní děje uskutečňují se na tělech charakterisovaných morfologicky a chemicky. Morfologicky: živé tělo skládá se z buněk, obsahujících protoplasmu a jádro, o jichž významu ve stati obšírně mluví. Vykládá se podstata theorie buněčné a nauky o souvislosti protoplasmy skrze stěny buněk, kteréžto nauky charakterisují se nejprve všeobecně, pak na sporech o souvislosti nervových elementů (neuronové theorie). Na vyšších stupních se protoplasma diferencuje v orgány se specifickými úkony (energiemi).

Chemicky vyznačuje se organisace živého těla tím, že skládá se tělo z určitých prvků sloučených v proteiny, uhlohydráty a tuky, které se šíře definují; vykládá se, jak se do těla dostanou (asimilace různých prvků). Široce jedná dále o skupenství těchto látek: o koloidech, krystaloidech, o významu vody pro organism.

Energetické vlastnosti živých těl význačny jsou dráždivostí a reagují na podněty pohybem, teplem, vybavením elektřiny, světla. Dráždivost podmíněna jest potenciální energií organismu, únavou, výměnou látek teplem, narkotik, inhibicí. Pro životní děje význačny jsou fermentace: různé druhy fermentů se rozeznávají.

Podav takto chemicko-fysikální základ fysiologie, jedná auktor dále o organisaci funkcí, o tom, jak výkony organismu jsou uspořádány, aby se jimi docílilo optima životního. Jedná tu o orientovaných pohybech, (o reflexech, o »reakcích odpovídajících«, t. j. takových, kde reakce není podmíněna jen podrážděním, nýbrž i účelem) a o »jednání« organismů (obojí dle Driesche definováno). Píše se dále o subjektivní stránce fysiologických výkonů, o pocitech, citech a snažení a vymezují se všeobecné názory o poměru duševních a tělesných zjevů, o poměru psychologie a fysiologie. Konečně se podává krátký úvod do konkretní fysiologie obratlovců a člověka.

Po stránce obsahové nelze knihu než chváliti. Srovnáte-li ji s podobnými spisy cizími (Verwornem, Rosenthalem), najdete i faktického materiálu i přehledu po všeobecných názorech mnohem víc a najdete i rozhled větší, cítíte, jak jest auktor blízek všemu, o čem píše, že ty věci jsou skutečně jeho životním zájmem. Nehledě k jednotlivostem, bylo by si jen přáti, aby v knize bylo promluveno také o morfologických vlastnostech živočichů. Různotvárnost života není přece jen věcí morfologenu, s ní jistě souvisí i různotvárnost úkonů a »všeobecná« fysiologie jest anebo spíše má býti přece jen abstrakcí z konkretní fysiologie jednobuněčných, červů, měkkýšů atd.

Nemohu však, bohužel, stejně chváliti formální stránku knihy. Prof. Mareš jest u nás representantem určitého směru v biologii, směru, pro který, jak známo, se srazil s několika odpůrci. Nynější spis vezmete jistě do ruky s nadějí, že tam najdete systematické rozpracování a zaokrouhlení

Digitized by Google

tohoto směru. Nenajdete toho však. Prof. Mareš upadl zase v chybu, která už mu byla často vytčena: bylo mu při vydání jeho »Idealismu a realismu« vytýkáno, že se dal bez patrnějšího vnitřního odůvodnění příliš strhnouti Kantem. Nuže čím byl Kant pro onen spis, tím jest H. Driesch pro tento. Driesch jest ovšem zajímavý zjev, velmi důsledný a jest zcela pochopitelno, že myslitel rázu prof. Mareše nepřejde přes něho k dennímu pořádku; avšak vzíti od něho takřka celý jeho logický aparát, a to bez důvodu, proč právě ten a ne jiný beru, toho, myslím, nelze dosti odůvodniti, ale Mareš to činí bez odůvodnění. Tak jako dřív jest v té věci methoda Marešova ta, že tvrdí na př.: Darwin řekl to, Lamarck to; ale přišel Weismann a řekl to a to, tu ale přichází Driesch a praví to a to. Nám, čtenářům jde však o to, co říká tomu všemu M a r e š, čemu u Darwina, Weismanna, Driesche věří a p r o č. Utopiti se v Drieschovi jen proto, že jest poslední, který přišel, to přece by bylo příliš nevědecké.

Co jsem napsal o Drieschovi, který jest dnes Marešovi zázračným elixirem, to platí i o jednotlivostech; prof. Mareš neodůvodňuje svých názorů, t. j. on je ani sobě neodůvodňuje, příliš věří a také žádá, aby se příliš věřilo. Tam, kde Mareš zastává nějaký svůj názor, nevyloží své stanovisko, nýbrž prostě diktuje; ku př. na str. 189: »Thigmotaxe nemá se stotožňovati se smyslem hmatu.« Proč ne? Referent myslí ku př., že se má stotožňovati (leda snad že thigmotaxe jest užší pojem), ale jak může hájiti svého názoru, když Mareš nepraví proč? To není snad na jediném místě, Mareš a celá jeho škola holdují této manýře, která lidi jiných názorů prazbytečně dráždí, a činí nemožným, aby s ním šli i ti, kteří jinak sympatisují s jeho pokrokovými snahami.

Ta věc, že prof. Mareš příliš nekriticky podléhá cizím auktoritám, má za následek, že v konkretním provedení svých myšlenek podává sice referát o moderních a nejmodernějších věcech, ale nedovede právě tu, v konkretnostech, své osobní stanovisko uhájiti a přečasto podléhá průměrné vědě. Na př. Mareš odmítá t. zv. cellulární fysiologii Verwornovu, ale v praksi jde za ní. Na str. 190 sq. mluví ku př. o geotaxi a zmiňuje se o statocystech a polokruzích a právem, neboť statocysty jsou právě tak projevem smyslu pro tíži, jako geotropický vzrůst rostliny; ale stránku před tím píše o thigmotaxi a tu už orgány hmatu nejsou, jako nejsou uvedeny orgány zraku u fototaxe. Ale toho příčinou není nic než »cellulární fysiologie«, která nerespektuje orgány, nýbrž reakce protoplasmy. Zrovna tak tomu jest ve většině kapitol jednajících o energetických vlastnostech živých těl: na př. mezi reakcemi mechanickými bych hledal nejen vlastnosti buňky, nýbrž i pojednání o lokomoci různých typů zvířat; při jednání o pohlavním rozdílu bych se neomezil na zmínku o vajíčkách a spermatozoích, nýbrž i o pojmu prvotných a druhotných znacích pohlavních, rozbíral bych otázku, dá-li se nějak obecně charakterisovat samička a sameček atd.; hledal bych kolik základních funkcí má organismus a dle toho bych třídil orgány: do všeobecné fysiologie přece by patřily kapitoly o žlazách, o pohlavních orgánech, o smyslových ústrojích; patřilo by tam promluviti o životě ve vodě, na suchu, ve tmě atd. atd. Ovšem Verworn toho také nemá, ale jeho fysiologie má přece tu uznanou vadu, že jest celulární.

Vůbec: má-li být Marešův spis zaokrouhleným podáním nového

Digitized by Google

směru, musí podati nově sestavená fakta: nová věda jsou nové problémy a nový konkretní obsah, nikdy nová kniha, ať už se jmenuje Kant nebo Driesch.

Bojím se, že u čtenáře vzbudím dojem, že spis Marešův příliš příkře odmítám. Byl by to dojem falešný. Konkretním obsahem, jak už jsem napsal, vyrovná se Marešův spis kterékoli jiné knize toho druhu, není-li lepší; ale Mareš chce podati nový směr, ale ta vůle se třišti o falešnou methodu, jakou to činí; o to mi jde. *Rádl.*

Adolf Pohlmann, **Experimentelle Beiträge zur Lehre vom Gedächtnis.** Berlín, Gerdes & Hödel, 1906, 191 str. Cena 3 M.

O úkazech paměti experimentuje se velmi čile; příčina toho asi v tom, že úkazy paměti interesují nejen psychologa, ale i pedagoga. Tohoto v míře mnohem větší, neboť pouhá možnost experimentu svůdně působí na každého, kdo maje smysl pro exaktnost vědeckou, rád by obmezil rozšířené domnění, že vyučování jest umění, že paedagogus nascitur, non fit. Tím svůdněji působí, když k experimentování o paměti není třeba zvláštních technických znalostí, když místo pracných manipulací se stroji a vyšší matematikou postačí, abych tak řekl, rozum vziti do hrsti. Ovšem je to experiment jen v širším smyslu, poněkud účelnější a soustředěnější pozorování, jež nemůže činiti nároky na takovou exaktnost, jaká se vyžaduje a také dociluje u experimentů fysikálních. Avšak i to je v pedagogice ziskem proti nesoustavnému odkazování se na »osvědčenou« zkušenost a proti namnoze nekritickým dedukcím z psychologických předpokladů, které samy potřebují vědeckého zdůvodnění.

Pohlmannův spis podává nejprv jakýsi úvod do experimentální práce, a to vypsáním a posouzením method, kterýžto úvod může přijíti začátečníkům vhod zvláště uvedením přehojné literatury. Širšího hlediska psychologického při tom nemá, maje více na zřeteli praktické důsledky pro pedagogiku. Vlastním účelem spisu je obhájiti a využitkovati methodu podržovací (Methode der behaltenen Glieder) kontrolou dosavadních výsledků, také jinými methodami docilených, a vlastními novými pokusy. Methoda podržovací záleží v tom, že se zkoušencům podá nějaká řada vjemů (bezvýznamné slabiky, slova, čísla) akusticky nebo visuálně, načež se zkoumá, mnoho-li z ní, jak dlouho a za jakých podmínek zkoušenci podrželi v paměti. Jak patrno, velmi jednoduchá to methoda, a když se ji užije s náležitými opatřeními, lze pomocí její některé, ovšem také jednoduché otázky, paměti se týkající, se zdarem řešiti. Auktor činil pokusy hromadné s celými třídami a pro takové pokusy jeví se methoda podržovací nejvhodnější.

V celku sluší uznati, že auktor vede si rozvážně a opatrně; je si vědom nedostatků experimentování v oboru tomto, vývody své formuluje jako pravděpodobné, nikoliv apodikticky, a kritika cizích pokusů, kterou podává, vzbuzuje a priori důvěru k jeho pokusům vlastním.

Z negativních výsledků auktorovy kritiky o cizích pokusech přesvědčivé jest odmítnutí Hawkinsových pokusů, které vedly k výsledku, že druhým opakováním látky k zapamatování podané se zapamatování zhorší, a k stanovení pravidla didaktického: nechceš-li nebo nemůžeš-li opakovat se žáky látku třikrát, varuj se podávati ji podruhé. Pohlmann

Digitized by Google

hájí v té příčině obecnou zkušeností, že každé opakování je paměti na prospěch.

Správná jest také v celém rozsahu kritika Něčajevových a Lobsienových pokusů o paměti pro city a poměru jejím k paměti pro obsahy dojmů.

Z pokusů, které Pohlmann nově podnikl, vyvozuje, že značně lépe se zapamatují konkretní předměty než slova pouhá; dále že běží-li o zapamatování slov, lépe prospívá paměti předříkávání jich než napsání, kdežto jest tomu obráceně, běží-li o zapamatování bezvýznamných slabik a čísel; spojení obou způsobů podávání látky k zapamatování je vždy účinnější než podávání způsobem pouze akustickým nebo visuálním; avšak to neplatí pro opakování! Zcela správně podotýká při tom, že výsledky jeho podmíněny byly druhem škol, v nichž bylo experimentováno, a zvyklostí žáků na určitý způsob vyučování, takže v plné míře mohou platiti jen pro ty školy, nikoli obecně. *Kí.*

Handbuch für Lehrer höherer Schulen. B. G. Teubner, Leipzig und Berlin I. Abteilung. 1905. Cena M. 6·—.

Počet všelikých »Handbuchů« a »Grundrissů« v poslední době povážlivě roste a je patrně ve shodě s neklidným rázem doby, jež chce co možná rychle a bezpečně zjednati si celkový obraz každé disciplíny. Mají takové příručky, z nichž některé jsou věru již značně obsáhlé, své přednosti i vady, plynoucí z toho, že bývají zpracovány několika odborníky: leccos se v nich opakuje, nejednotné hledisko proráží více méně zakrytými odpory a nesrovnalostmi, ovšem také nestejnoměrným prohloubením jednotlivých partií. Ale vědění lidské roste tak úžasně, prohlubuje se tak důkladně, že orientační díla jsou dnes již naprosto nezbytna.

Také tato nová příručka pedagogická, rozpočtená pouze na dva svazky, k jejímuž sepsání spojilo se na dvacet německých učenců, nejeví se přirozeně ve všech oddílech stejně dokonalá ani důkladná, ale je bez odporu instruktivně a přístupně psána a ve formě jsouc stručná, podává všude příslušnou literaturu pro další orientaci (bohužel jen německou). Věnována jest účastníkům 48. sjezdu německých filologů a pedagogů v Hamburce r. 1905.[1])

V prvním díle vypisuje řed. Dr. J. Ziehen vnitřní organism středního školství, škol. rada Jul. Nelson vnější organisaci, prof. Dr. K. Fricke rozvoj a nynější stav středoškolského profesorstva, načež následují stručné didaktiky náboženství evangelického i hebrejštiny (od lic. H. Wollmera), katolického náboženství (od Dr. W. Capitainea), němčiny (od prof. Dr. O. Lyona), filosofické popedeutiky (od rekt. Dr. Alfr. Rausche), konečně jazyků klasických (od prof. Dr. O. Weissenfelse). Druhý díl bude obsahovati ostatní předměty (též zpěv i tělocvik) a ke konci výklad o školní hygieně.

---

[1]) **Současně vydává Teubner rozsáhlé kompendium, jež pod názvem »Die Kultur der Gegenwart, ihre Entwicklung und ihre Ziele« ve čtyřech dílech a mnoha odděleních má obsáhnouti celé pole moderní kultury, filosofii, dějiny literatury, umění, náboženství atd. V 1. odd. I. dílu bude vylíčeno novověké školství; podáme také o něm svým časem zprávy, až díl bude u konce: zatím vyšel jen 1. sešit s články Fr. Paulsena o moderním školství, G. Schöppy o obecné škole a počátkem čl. Ad. Mathiase o vyšších školách chlapeckých.**

Digitized by Google

Stanovisko Ziehenovo lze označiti jako konservativní, ba snad až příliš konservativní. Nejen že nevěří v přetěžování žáků — v tom má nepochybně pravdu, že bývá nanejvýš způsobeno neobratnou methodou učitelovou —, nejen že zavrhuje zkrátka všecky ony snahy, jež chtějí v plán učebný zavésti nové, prý modernější předměty, nýbrž i hájí všech disciplin v dnešní formě, jmenovitě tedy i klasické filologie, proti níž se operuje jen argumenty zdánlivými, i náboženství, jež nelze nahraditi morálkou, ježto by tak vznikla citelná mezera v duševním životě člověka. Nevěří dále v možnost jednotné školy střední, ba ani jednotného jejího stupně nižšího, tvrdí, že školy reformní typu frankfurtského mají se jen poznenáhlu zaváděti, hájí konečně nejen gymnasia a reálky v dnešní podobě, nýbrž i reální gymnasium má za docela zdravý a oprávněný typus střední. Rozhodně však souhlasí s tím, aby se dostalo všem třem druhům střední školy stejného oprávnění, zavrhuje všecky monopoly, speciálně pak přeje si, aby pro všecky ty, kdož studují jen, aby si získali oprávněnosti k vojenské službě jednoroční, a nechtí absolvovati úplné školy střední, byla zavedena zkušebná komise mimo školu. Progymnasia má jen za pomoc z nouze; konečně přeje si, aby učitelé postupovali co možná s třídami a neučili tedy řadu let v jediné jich kategorii, jak je v Německu pravidlem.

Články Nelsonův a Frickeův podávají dobrou orientaci o svých thematech, ale neobsahují celkem nic nového. Pominouti můžeme také výklady o náboženství a hebrejštině, ježto většinou nemají pro nás aktuality; pokud neodborník může posouditi, psány jsou svěže a vyčerpávají látku třebas v hrubých rysech náležitě. Oddíl o němčině pochází od známého methodika a vydavatele Zeitschrift für den deutschen Unterricht a obsahuje mnoho, co bude vítáno též v našich krajích. Právem se Lyon vyslovuje proti formálnímu i obsahovému »upravování« článků a proti stihání neologismů a provincialismů (řeč moderní není přece hotová a zkamenělá řeč antická, nýbrž musí se jí dopřáti větší volnosti a svobody); vedle řečnických cvičení přeje si v nejvyšších třídách i cvičení v debatování a protokolování, jež nejlépe bylo by lze spojiti s oněmi;[1]) o t. řeč umělecké výchově smýšlí hodně střízlivě, ježto žák nemá býti jen pasivním vnímatelem uměleckých děl, nýbrž naopak má býti veden k vlastní produkci, jmenovitě pak není spokojen s výsledky sjezdu výmarského, který se rozplynul v pouhá pozorování slovesného krásna. Vůbec pak nevidí úkol německého učiva ve formální uhlazenosti a korektnosti jazykové, nýbrž v momentu obsahovém, kde se má žáku dopřáti všemožné volnosti (řeči Bismarckovy jsou formálně často neuhlazené, ale přec velice účinné!); konečně neváhá vedle spisů z klasické periody dáti žáku i četbu moderní, ba nejmodernější.

Nejpozoruhodnější jest oddíl o filosofické propedeutice, již proto, že jest to předmět tolik v Německu odstrkovaný a přece zase velebený. Podány tu především dějiny této disciplíny na německých gymnasiích, až do úplného jejího zrušení r. 1891 jakožto neplodné a zbytečné: Rausch sám přiznává, že vinu toho nesli především filosofové a učitelé sami, kteří nedovedli propedeutice dodati pravého obsahu a přiměřené formy (to

[1]) Tak je zavedeno v Sasku již od r. 1893, kde v jazyku německém v třídě nejvyšší instrukce nařizují „Freie Vorträge mit Übungen im Protokollieren und Referieren".

Digitized by Google

vytýká i Heglovi a Herbartovi!). V posledních letech množí se opět hlasy o obnovení propedeutiky (již od r. 1891 se pro ni prohlásilo neméně než 18 konferencí ředitelů pruských) a také Rausch uznává úplnou oprávněnost toho, aby k spoustě speciálního vědění na školách přistupovala jednotící disciplina filosofická, jež jest potřebou žáku, učiteli i vnitřnímu organismu školy: »Philosophie braucht jede höhere Schule, wenn sie nicht zur Fachschule herabsinken will.« (229.) Pokud však úpravy této »Schulphilosophie« se týče, nesouhlasí ani s těmi, kdož chtějí po příkladě zvl. rakouském[3]) zaváděti logiku a psychologii, neboť tyto vědy prý nejsou tím, co německá mládež potřebuje a co učitele vpravdě uspokojuje (230); a zase nesouhlasí s tím, aby v š e c k o vyučování neslo se jakýmsi filosofickým duchem, což již z příčin praktických by nebylo možno, nýbrž požaduje, aby »pojmy dané zkušeností i školou byly spojeny v celkový názor a uvedeny v systém, jímž by se školní disciplíny uzavíraly a spolu zjednával základ dalšího studia odborného« — tedy jakýsi závěrečný filosofický kurs asi o 2 hodinách v nejvyšší třídě. Jak by v podrobnostech měl býti upraven, o tom sám přiznává, že není dosud rozhodnut, naprosto však zamítá mínění, že by dějiny filosofie byly nejlepším do ní úvodem (233), nýbrž doporučil by raději ihned četbu některého filosofa zvl. Lotze a Wundta, dále mnohem výše pro školu cení filosofické spisy Ciceronovy než Platonovy, ježto prý Cicero v základních otázkách filosofických soudí střízlivěji (231). Forma propedeutického vyučování, jež má býti svěřováno jen odborníkům, budiž dialogická (237 sl.).

Konečně Weissenfelsovy výklady z methodiky jazyků klasických, prosty jsouce všeho panegyrického velebení těchto disciplin,[4]) obsahují mnoho zajímavých detailů. Základní jeho stanovisko jest, že k důkladné gramatické přípravě v oddělení nižším má se pak pojiti četba co možná zájmu všelidského a ne jako dosud, převahou obsahu vojenského.[5]) Proto omezuje četbu Caesara, za to vysoce velebí Cicerona (mimo řeči), u Vergilia pomíjí Bukolik, z Ovidia i Platona chce jen chrestomathii, střízlivě smýšlí o Anabasi, z Herodota cení právě episody, anekdoty, líčení zvyků a p. více než líčení válek, z Demosthena doporučí zvl. řeč o věnci, z Homera co možná chce vypustiti sceny válečné atd. Také v opakování »vzorného« překladu má býti žáku poskytnuta volnost, dovoleno užívati poznámkových vydání raději než všelikých »preparací«, ve výkladu i věcném i myšlenkovém doporučí se omezovat, také v marginálních údajích obsahu i počtu obrázků[6]) a p. Nediví se, že žáku pro bohatství moderních

[3]) Rausch je na omylu (235), tvrdí-li, že u nás roku 1884 vskutku byla propedeutika zkrácena o 2 hodiny a r. 1900 zase rozšířena na čtyři, neboť osnova z r. 1884 nebyla v praxi provedena. Jinak chválí naše instrukce, toliko okolnost, že se nemá přihlížeti k otázkám náboženskо-metafysickým má za povážlivou.

[4]) Um zur Idealität erzogen zu werden, dazu braucht der moderne Mensch nicht bei den Griechen in die Schule zu gehen. Auch bedarf er ihrer nicht, um zur Vaterlandsliebe, zur Hingabe an das Gemeinwohl, zum Heroismus, zur militärischen Tapferkeit und zum Verständnis militärischer Vorgänge erzogen zu werden. Noch weniger kommt es darauf an, ihn durch Schriften der Griechen für die moderne Technik und die exakten Wissenschaften vorzubereiten etc. (301).

[5]) Schriftsteller, die eine spezifisch militärische Erklärung nötig haben, gehören nicht in das humanistische Gymnasium (273).

[6]) Heute, in der Periode der Ausgrabungen, ist Gefahr, dass das Gymnasium, welches doch fortfährt sich humanistisch zu nennen, durch archäologische Quisquilien

Digitized by Google

literatur, jež jej především vábí, nezbývá času na soukromou četbu auktorů latinských i řeckých. K překládání do latiny buďtež raději místo nechutného »přežvykování« obsahu četby voleny episody ze starých dějin a památné momenty ze života vynikajících mužů atd.

Doporučíme knihu také pozornosti našich kruhů, třebas by týkala se především poměrů německých: při úzkém styku našeho a německého školství ledačehos mutatis mutandis také u nás bylo by lze užíti.[7]) *Kd.*

Dr. Richard von Schubert-Soldern, **Die menschliche Erziehung.** Versuch einer theoretischen Grundlegung der Paedagogik. Tübingen 1905.

Známý předák noetického solipsismu shrnul tu pod zorným úhlem lidské výchovy výtěžky spisů svých. Spis, jehož základem byly auktorovy universitní přednášky, zdůrazňuje opětně základní ideu, že člověk může vůbec jen ve společnosti s jinými lidmi býti člověkem, že jen ve společnosti, v níž žije, může najíti štěstí své a cíl životní. Tudíž také pedagogiku lze si mysliti jen na základě společenském a to tak, že cíle její i prostředky neustále se mění dle doby i dle společnosti; nejen tedy lze vůbec o pedagogice mluvit až na vyšším stupni kultury, nýbrž odtud počínaje je školství v stálé proměně: není absolutní pedagogiky, jež by platila pro všecky doby a národy.

A tak po úvodních kapitolách, v nichž vyloženo o psychologii jakožto vědě, jež udává prostředky výchovy, a o ethice, jež podává její cíle, následuje obsáhlá partie o výchovné ceně jednotlivých předmětů, v níž uloženy spolu Schubert-Soldernovy názory o dělení věd. Všecky vědy dle své pedagogické hodnoty mohou prý rozděleny býti v takové, jež čelí převahou k vzdělání mysli, a takové, při nichž se jedná především o uplatnění, vzdělání toho (Einsicht zur Betätigung der Gemütsbildung). K oněm patří: psychologie, dějepis, ethika, náboženství; k těmto noetika, mathematika a vědy přírodní; jazykové vědy po své literární stránce patří k první skupině, po filologické k druhé, kdežto zeměpis zprostředkuje vůbec mezi oběma skupinami. Nehodí se však všecky tyto vědy do škol všech stupňů. Především noetika jakožto věda z nejtěžších a nejabstraktnějších patří jen na universitu, kdežto v nižších školách může působiti na chovance jen prostředečně, vzdělávajíc mysl učitelovu. Podobně theoretická část ethiky může býti pěstována jen v nejvyšších třídách ve spojení s náboženstvím, praktická část ovšem ve formě příkladů hodí se na všecky stupně. Psychologii má sice učitel znáti, ale jako učebný předmět školní nutno ji omeziti a místo ní raději žáku dáti v různých disciplinách pokyny a návod k sebepozorování jakožto základu psychologie theoretické i praktické. Na všech stupních jest vítána mathematika, jež je jistou náhradou za noetiku, dále dějepis, kde však moment kulturní nemůže se pro mládí žáků a nedokonalost dosavadního badání dosti uplatniti, pak řeči, výborný prostředek všeobecného vzdělání po stránce filosofické a historické, konečně zeměpis,

---

überflutet werde. Man geht in der Illustrierwut wirklich zu weit. Ueber die Kleidung der Männer und Frauen z. B. wird in Schulausgaben mit einer Ausführlichkeit gehandelt, als gelte es, unsere Zöglinge zu antiken Männer- und Frauenschneidern zu bilden. (316).

[7]) Je dosti divno, že nutno odebrati oba díly, ač každý tvoří o sobě uzavřený celek.

Digitized by Google

nauka o vzájemném působení půdy a společnosti či, jak Ratzel říkal, o vzájemném působení půdy a státu. Logiku formální spojiti chce Schubert-Soldern co nejtěsněji s gramatikou, z níž prý vzata (82), fysiologickou psychologii má za pedagogicky bezcennou (54), konečně nauka o tělesné výchově je sice pro praktické uspořádání školy velice důležitá, ale do obecné pedagogiky nepatří, jsouc předmětem zvláštní odborné vědy (51). Konečně umění jest doplňkem výchovy po stránce esthetické a ethické, ale smysl pro ně má se pěstovati nenápadně (unbemerkt): »es wäre ganzlich verfehlt, dem Kinde Schönheitssinn durch viele aesthetische Regeln und steten aesthetischen Zwang beibringen zu wollen« (105).

Morální výchova, resp. pěstění mravního charakteru zvláště, jest předmětem další obsáhlé partie spisu (109 sl.), kde se také podrobně líčí význam a úkol náboženství i poměr jeho k morálce (168 sl.). Tu promluveno i o idei vzdělání všeobecného, jehož vyvrcholení právem auktor vidí ve filosofii: »nur der philosophisch Gebildete steht auf der Höhe, hat allgemeine Bildung im eigentlichen Sinn, während jeder andere im engen Tal seiner Detailkenntnisse die Welt nicht kennt, weil er über die Berge nicht blicken kann und weil er den Wald vor lauter Bäumen nicht sieht« (181). Není však každému přáno, aby slezl abstraktnost výšin filosofie, a tudíž připouští auktor jako náhradu za ně dvě jiné »názorné« filosofie, umění a náboženství, jež podávají rovněž svůj jistý názor světový, třebas nedostihují ovšem výše i hloubky spekulace filosofické.

Ke konci pojednáno stručně o hranicích výchovy i organisaci školství, kde prohlašuje se Schubert-Soldern sice stoupencem jednotné školy střední, ale z příčin praktických a sociálních uznává jednak potřebu obou forem střední školy, jež připravují na universitu, jednak oprávněnost škol odborných, jež skytají ve svých mezích ucelené vzdělání speciální. Vedle toho oživuje však starý požadavek, aby se přechod mezi gymnasiem, resp. reálkou a školou vysokou zprostředkoval zvláštní školou přechodní (dvě poslední léta střední školy a nový ročník), kde by jmenovitě také methoda vyučování i volnější disciplina (kouření, návštěva hostinců atd.) byly na místě.

Spis Schubert-Soldernův přirozeně je při své abstraktnosti namnoze obtížný k studiu, ale porozumění a přehled velice se usnadňuje tím, že v čele každého oddílu položen nejprve stručný výtah myšlenkový, který se pak obšírně v kapitole další rozvádí. Širšího významu mu dodává především okolnost, že tu shrnuty výtěžky jiných spisů auktorových, jež nejsou každému myšlenkově přístupny, třebas se solipsism vyhlašuje za směr ryze moderní; dále povznesené stanovisko pisatelovo, s kterého na výchovu i její předměty pohlíží, opět a opět vyslovuje se proti utilitaristnímu rázu naší doby a háje disciplin, jež v běžném smyslu slova jsou neprospěšny, tedy ovšem i klasické filologie, jejíž oprávněnost dokazuje z důvodů obvyklých, z nichž dojista některé dnes již neobstojí, jak přece přiznávají sami obránci této disciplíny. *Kd.*

Digitized by Google

PŘEHLEDY ČASOPISECKÉ.

Věstník české akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění. Red. dr. Bohuslav Raýman. XV. 1906, čís. 1—4.

Arnošt Kraus v článku Smetana v Göteborgu podává, čeho se dopátral v tomto prvním působišti Smetanově o tvoření a životě jeho. Přinesl několik rukopisů skladeb buď neznámých nebo jen dle jména známých, vypsal z novin a vyzvěděl z pamětníků zprávy o Smetanově pobytu a podnicích. Nejzajímavější a nejdůležitější jsou vzájemné dopisy mistrovy s jeho žákyní a přítelkyní paní Fröjdou Benecklovou, rozenou Gumpertovou, provdanou podruhé za p. Rubensona. V nich mistr sděluje subjektivní dojmy, které provázely jeho tvoření, a podrobnosti ze své nešťastné choroby, na niž je truchlo každému ctiteli vzpomenouti. Authentické vypsání stavu hluchoty podané v těch dopisech má také význam psychologického dokumentu.

Dr. K. Weigner podává pracně a důkladně sestavený Přehled novějších prací o struktuře nervové soustavy vyčerpavající literaturu 172 spisů a článků, na konci abecedně uvedených. Zajímavý pro psychologa jest konečný závěr, v němž mluví pro theorii neuronovou. Auktor dí, že v neurologickém badání posledních let přední roli hrála theorie neuronová. Jednak hledány nové a nové doklady pro její potvrzení, jednak učiněna celá řada pozorování, jež, nechceme-li jich prostě popříti, nedají se naprosto srovnati s neuronovou theorií. Auktor pokládá za jisté, že bude neuronová theorie museti ustoupiti tomuto pokroku badání, ale že pro přítomnost nelze ji ještě nahraditi žádnou novou theorií. K tomu nejsme oprávněni, poněvadž nedisponujeme takovým počtem bezpečně zajištěných poznatků, aby mohl z nich býti dedukován jasný a jednoduchý názor, vyjadřující jednotnost v celé struktuře nervového systému u bezobratlých i obratlovců, jako to je možno na základě theorie neuronové. Skoro každý z nových seriósních nálezů vyvolal novou záhadu, i byla by jakákoli nová theorie dnes stejně smělou i předčasnou, jako byla dle auktorova názoru předčasně a své doby odvážně pronesena theorie neuronová. K podobným koncům dospěla věda vždy, kdykoli došlo ku generalisaci nějakého jen polovičatě pověřeného a po stránce theoretické nekriticky vykořistěného nálezu.

Vilém Mathesius referuje o spise Otto Jespersen: Growth and Structure of the English Language (U Teubnera v Lipsku 1905), v němž je pověděna Jespersonova theorie o původu a rozvoji řeči vůbec. Referent praví, že se značně přibližuje Wundtově theorii, od níž liší se jen tím, že, kdežto Jespersenovi je řeč praktickým prostředkem k vyjadřování představ, citů a vůle majíc samostatný vývoj ve směru účelnosti, Wundt naproti tomu pokládá vývoj její pouze za odlesk vývoje myšlení. Referent cení na Jespersenově theorii samostatnost (patrně ne v principu, nýbrž v užití principu) a vědeckou plodnost.

Podivno, že ani Jespersen, ani referent nedotýkají se theorie Maxe Müllerovy (ovšem míním jeho druhou theorii), která v Německu má

Digitized by Google

mnoho přívrženců a jejiž princip se stanoviska psychologického velice se zamlouvá. *Ki.*

Věstník českých professorů. Vydává Ústřední spolek českých professorů v Praze. Pořádá Fr. Bílý. Roč. XII. 1905.

V. J. Dušek věnuje k 60. narozeninám dr. Bedřicha Pošíka vřelou vzpomínku. Pošík napsal několik pěkných článků filosofických: úvod do Petrovy Poëtiky, článek O pessimismu a optimismu ve Vlčkově Osvětě 1878 a Psychologie Leibnicova (gymn. program 1881).

Adolf Mach vypisuje své dojmy z cest, pokud se týče škol středních v Anglii. Obsahuje mnoho zajímavých a poučných, ale také něco zbytečných podrobností.

Frant. Bartoš[1]) v Ukázkách našeho spisovného jazyka příliš minuciosním způsobem kárá mnohé spisovatele, že nemají lásky k jazyku a péče o jeho zdokonalení. Je dobře na správnost jazykovou vždy a všude naléhati, avšak správnost nelze měřiti jen schémata gramatických pravidel. Jazyk se vyvíjí a jsou při tom činni titéž činitelové, jichž působením vznikly tvary a vazby za normu vystavované od brusičů povolaných i nepovolaných. Spisovatelé nedají si vázati ruce, aby poslouchajíce hlasu svého vkusu jazykového, v němž přece se oni vývojoví činitelé i bez vědomí jejich uplatňují, nešli za zákoník dnešní gramatikou stanovený. Za padesát let budou se spisy jejich citovati na doložení novotvarů, které budou příštími gramatiky uznány za správné. Školní rada Bartoš je v tom mnohem úzkoprsejší než náš přední znatel a můžeme říci zákonodárce českého jazyka dvorní rada Gebauer. V časopise pro profesory středních škol mám za zhola zbytečné upozorňovati na zcela očividné chyby v žurnálech se bohužel vyskytující, zaviněné mnohdy nedbalostí sazečů. Na př. O loupežné vraždě, spáchaná Esterkou Petrovou! Marně asi bude brojiti proti brachylogickému stilu obchodnickému, kde se z různých příčin vyhýbáme skloňování zvláště vlastních jmén, anebo kde hledíme firmu označiti pokud možná zřetelně a v protokolovaném znění. Spíše by snad mohlo užívati se všelijakých znamének, zkratek, závorek a p.

Z fraseologických chyb asi sotva podaří se Bartošovi ze spisovné češtiny vymýtiti tyto: »Starci seděli celí zařezáni« (viz nár. píseň: stojí u ní má panenka celá uplakaná, a obrat: celý zkoprnělý); když byl s jídlem hotov; »nechati si vousy růst« (místo toho máme říkati: spustiti bradu).

Rčení: »ukrčoval se jak moha« neujme se místo: obmezoval se; moravismy a vůbec některé dialektické zvláštnosti jsou Čechům vychovaným spisovnou řečí cizejší než obraty běžné v moderních řečech kulturních národů (modernismy). Dialektický tvar ujme se nejspíše, je-li uveden v spisovnou řeč nějakým vynikajícím stilistou a tu zase nejspíše básníkem; ale z fraseologického slovníčku sotva se dostane na boží den.

Já tedy nikterak nepodceňuji snahu znalců jazyka českého po docílení správnosti ve všem, co se mluví, píše, tiskne; avšak dovoluji si reklamovati pro spisovatele totéž právo pěstění jazyka, které si osobují brusiči, asi v tom smyslu, jako to učinil prof. Durdík vůči J. E. Kosinovi v článku jednom vyšlém v Lindnerově Pedagogii a otištěném pak v Poëtice.

---

[1]) Zasloužilý tento badatel, jak čtenářům známo, zemřel 12. června t. r.

Digitized by Google

Je zajímavo, že Bartoš některé obraty, jež Kosina doporučoval, právě v přítomném článku odmítá (»kdo má činiti s psychologii«).

Jos. Vlček kritisuje dr. Oldřicha Kramáře spis Úvahy o střední škole. Něco vytýká správně, v něčem bych dal za pravdu Kramářovi. Tak na př. má z psychologického stanoviska pravdu Kramář, praví-li, že tím, čemu se naučíme ve škole, nezbystříme pamět. Pamět sama o sobě nedá se zbystřiti ani cvičiti, nýbrž pamět lze pouze podporovati; v tom může záležeti její cvičení. Cvičením paměti pro latinu na př. necvičím ji pro mathematiku a naopak, tudíž také ne pro »život« vůbec. Formálné vzdělávání, má-li se mu rozuměti v tomto smyslu, je skutečně bezvýsledné.

Prof. Drtina má článek O reformě středoškolské v Prusku a ve Francii.

Bedřich Mach pokračuje v úvahách O umělecké výchově na školách středních. V této stati upozorňuje na řadu uměleckých děl, jež při návštěvě Prahy se žáky bez valných obtíží mohou prohlédnouti, aby pro počátek názorem na tyto umělecké tvorby šířilo se vědomí o umění českém.

Četné články ostatní spadají do oboru věd speciálních.

Neobyčejně hojná a pečlivě redigovaná jest rubrika drobných zpráv a literatura. V tom s Věstníkem žádný jiný časopis závoditi nemůže. *Kí.*

Pedagogické Rozhledy vydává Dědictví Komenského v Praze. S pomocí odborných redaktorů pořádá Josef Tůma. XVIII. 1905.

Filosofického rázu tím, že týkají se problémů filosofických nebo jmen ve vývoji filosofického myšlení proslulých, jsou tyto články:

Fr. Krejčí, *Náboženství, mravnost, škola.* Dr. O. Kádner, *Locke a Herder.* Jubilejní paralela. Auktor, jenž právě do Lockea jest, jak říkáme, zapracován a literaturu o něm, pokud se týče pedagogické stránky jeho působení, úplně ovládá, nastiňuje stručně jeho význam pro vývoj pedagogiky ve shodě s článkem Drtinovým v tomto časopise, napsaném také u příležitosti jubilea, a vysvětluje jeho názory ne tak jakožto přímé důsledky stanoviska filosofického, nýbrž z jeho života a ze souvislosti s tehdejším stavem kulturním. Za význačné snahy Lockeovy pedagogiky vytýká realism a utilitarism. Podobně u Herdera zdůrazňuje, že působil pedagogicky ne tak tím, čím byl, jako tím, čemu učil, a co slovy a skutky zastával, což bylo příčinou, že po stránce pedagogické zůstal nedoceněn. Herder je přímo typem německého novohumanistického pedagoga. S Lockem shoduje se Herder v tom, že přihlédá ke zkušenosti a zakládá poznatky pedagogické na praxi (?) psychologické; rozchází se v tom, že nežena utilitarism do krajnosti věnuje náležitou pozornost výchově citu.

Z ruštiny přeložený článek Kvačalův jedná o Komenského reformě v Německu v XVII. st.

Dr. J. V. Novák podává *Nové příspěvky k bibliografii Komenského* a jedná ve zvláštním článku *O synkritické methodě u Komenského* s velikým porozuměním pro význam náboženské víry v myšlenkovém tvoření našeho pansofa.

Digitized by Google

Jos. Pešek referuje o dosavadních výsledcích pokusné methody v pedagogice na základě Layova spisu Experimentelle Didaktik.

Konrád Pospíšil, *Přirozené nadání hudební a hudební výchova* upozorňuje, jak mnoho je dětí na našem venkově beze sluchu hudebního a beze smyslu pro rhytmus a naznačuje, jak by se rozumnou výchovou tomu dalo odpomoci. Souhlasím s tou snahou, ale v tom, že je mnoho dětí bez hudebního sluchu, nevidím právě smutný úkaz. Je to zcela přirozený úkaz jako nedostatek vlohy pro kreslení, a výchova je právě k tomu, aby mu pokud možno, odpomohla.

Na str. 289 počíná článek Drtinův *O reformě učitelského vzdělání*, obsahující návrh takovéto reformy u nás, hledíc k tomu, co v daných poměrech je dosažitelno, kterýžto návrh nepochopitelným způsobem zjednal auktorovi výtku, že je vládou podplacen! Také příspěvek k poznání povahy stavovského učitelského ruchu.

Rubriky o pedopsychologii, umělecké výchově, Rozhledy, Literatura, Zdravotnictví školní jsou redigovány s obvyklou důkladností a obezřelostí.

Kí.

Česká škola, snahy a směry českého učitelstva. Příloha Českého Učitele. Roč. IV. 1905. Řídil Josef Černý.

Jos. Černý vykládá v několika článcích *Kulturní program českého učitelstva* (Účel výchovy, povaha dnešní výchovy, ideje nové pedagogiky) způsobem, jejž jsem charakterisoval v referátě o souborné knížce téhož auktora »Snahy a práce učitelovy« v předešlém ročníku. Stanovisko je pokrokové, pojmové zpracování nedosti určité. Abych jeden příklad uvedl: auktor uvádí mezi základy a vedoucími pohnutkami nové pedagogiky mimo jiné též smysl pro ušlechtilý požitek. Avšak v čem záleží ušlechtilost požitku, musíme si domysliti po svém.

Z universitních extensí otištěny jsou výtahy přednášek dr. Babáka (Úvod do fysiologie), prof. Drtiny (Vybrané kapitoly z dějin novověkého vychovatelství), prof. Masaryka (Národnostní filosofie doby novější), prof. Čády (Kurs pedopsychologický), prof. Mrázka (Přehled všeobecné zoologie).

Dr. Ol. Kramář promlouvá *O prospěšnosti třídních učitelů oproti odbornému učitelství na střední škole*. Praví mnoho pravdivého, avšak princip názoru jeho nebude přijat z toho jednoduchého důvodu, že nelze obmeziti požadavky v jednotlivých oborech gymnasijního učiva, aby učitel odbory ty ovládal stejnou měrou, nemá-li jeho vlastní vědění klesnouti pod úroveň nynějších odborníků. Nepřístojnostem z jednostranného odborničtví plynoucím, mělo by se dle mého náhledu čeliti zfilosofičtěním průpravného vzdělání středoškolských učitelů.

Dr. Heveroch podává psychologicky zajímavou stať: *O jednostranné neschopnosti naučiti se čísti a psáti při znamenité paměti.*

Z Bainova spisu »Vychovatelství jako věda« přeloženy jsou kapitoly obsahující Výklad některých pojmů vychovatelských.

Z Něčajeva přeloženy stati: *Současná experimentální psychologie ve svých vztazích k didaktice* a *Logický způsob memorování*. I z jiných spisovatelů jsou tu překlady a výtahy.

Digitized by Google

F. V. Moravec podává soupis Cizích spisů pedagogických.

V článku *Reforma učitelského vzdělání* J. Černý hájí odchylný názor od návrhu Drtinova (viz referát v Ped. Rozhledech), ačkoli pozorovatel stojící opodál třenic v lůně učitelstva nevidí mezi oběma návrhy sporu, který by opravňoval to příkré stavění jich proti sobě. Příčiny jsou patrně jiné.

Článek *Monistická filosofie* seznamuje čtenáře s obsahem Haecklových »Záhad světa« a je patrno, že auktor jeho s monistickým stanoviskem Haecklovým i s jeho důsledky, týkajícími se hlavně transcendentna a náboženství vřele sympatisuje.

Četné jsou úryvky a výpisky z cizích auktorů. Na str. 176, kde je stručná zmínka o Kantově theorii poznání, hned na počátku nesprávně dí se: »Až do doby Kantovy byli zvykli pokládati věci za dané, nezvratné skutečnosti . . .« Což Berkeley?

Všechen ostatní obsah je cenný a důsledně pokrokový. *Kí.*

Ženská Revue. List pro otázku ženskou, éthickou, kulturní a sociální vůbec. Rediguje a vydává Zdenka Wiedermannová v Brně.

Listu tohoto jsme skutečně potřebovali. Přináší do ruchu ženského vážnost a opravdovost a postaví ženám i mužům otázku emancipační do světla, v němž lépe postřehnou problémy ženského hnutí v jejich pravé podstatě než v četných jiných listech od žen a pro ženy vydávaných. Jen souhlasiti můžeme, praví-li se v úvodním článku, že otázka ženská dotýká se svými příčinami a důsledky celého lidstva, že má ráz sociálně politický a že její prvky zasahují i děti, muže a celou lidskou společnost, takže je vlastně jen přechodní dobou k vyšším kulturním formám člověčenstva. Tohoto povznešenějšího stanoviska jest potřebí, aby nezvrhly se snahy emancipační v jednostrannou snahu ve všem vyrovnati se mužům. Nikoli vyrovnati se mužům sociálním postavením a politickými právy, nýbrž s nimi s plným uplatněním individuálních zvláštností a v plné ethické rovnoprávnosti rozděliti se o úkoly, jichž provedení je nutno za cílem šťastného a účelného života lidského, v tom je pravý smysl emancipace. Postavení ženy není ani pod mužem, ani nad mužem, nýbrž vedle muže. Žena samostatně jdoucí životem je zrovna tak vedle muže, jako žena matka. O porozumění tomu vedle muže běží v celé otázce emancipační i pokud se týče postavení ženy ve veřejnosti i pokud se týče života rodinného.

Časopis Ženská Revue celým rázem svým slibuje, že k tomuto porozumění přispěje měrou vydatnou. Už jména přispívatelů a názvy článků jsou toho zárukou. Kde ženy zabývají se na př. otázkou Emancipace muže, jak zní název jednoho článku, nebo rozumujíce o Náboženském cítění moderního člověka (Anna Sychravová) dojdou k myšlence, že náboženství nepodmiňuje mravnost a že může i nevěřící býti zbožným, tam jistě chápou otázku ženskou v pravém smyslu.

Přejeme listu všemožného úspěchu, čímž bude odměněna nejlépe vzorná píle, kterou listu svému věnuje redaktorka. *Kí.*

Zeitschrift für Aesthetik und allgemeine Kunstwissenschaft herausgegeben von Max Dessoir. I. svazek seš. 1. a 2. (Stuttgart 1906).

Digitized by Google

Za poslední doby krátce po sobě následovaly v německé literatuře velké esthetiky Lippsova, Witaskova, Volkeltova a Dessoirova, o jiných četných publikacích esthetických (Haberlandtově, Dzieduszyckiho, Eleutheropulově, Überhorstově atd. i o překladech esthetik, na př. Benedetta Croce) ani nemluvě. Byl tedy vznik časopisu odborně esthetice věnovaného vskutku na snadě a také zásluhou berlínského M. Dessoira k němu došlo. Časopis onen, esthetice a obecné theorii umění věnovaný, začal letos vycházeti ve volných, velkých a dosti objemných sešitech, z nichž 4 budou pokaždé tvořiti svazek. Pojednání v dosud vyšlých dvou sešitech jsou zajímavá, obsažná (celkem jich jest 12) a tvoří hlavní část časopisu. Po nich následují pokaždé recense (leckdy dosti obsáhlé) a pak bibliografie esthetická za rok 1905.

Články dosud uveřejněné ukazují, že redakce — a právem — chce připustiti ke slovu zastance rozličných směrů esthetiky vědecké a že se snaží neomezovati se snad jen na otázky esthetiky obecné, nýbrž podává i příspěvky z oboru esthetik speciálních, příspěvky k dějinám esthetiky, analysy uměleckých produktů atd. Z článků, které již jsou dokončeny, uvádíme:

Th. Lipps v pojednání: »Zur ästhetischen Mechanik« (str. 1 nn.) vychází od oblíbené své myšlenky, že všecky tělesné formy (ať mají jednu, dvě nebo tři dimense) děkují svou esthetickou »hodnotu«, t. j. schopnost svou esthetický působiti, životu, který v nich spočívá. Život však jest činnost a možnost činnosti zveme silou. Tudíž prostorové formy jsou krásné, jestliže se zdá, že formy takové silami svými si dovedou svou existenci vymoci a v existenci se udržeti. Avšak nutno lišiti mezi formami prostorovými dvě třídy, třídu forem přírodních a umělých (či »geometrických«) a podle toho dělí Lipps i uměny »Bildkünste« a »Raumkünste«, tyto druhé pak zase v »technické uměny« (tektonika, keramika, architektonika atd.) a ornamentiku (čistou). Esthetické nazírání rozkládá existenci v dění, ve vznikání a zanikání, tedy v pohyby. Esthetický hodnotné tudíž jsou formy, které podle nazírání našeho (esthetického) nabývají existence a mají ji podle mechanické (= pohybové) zákonnosti, čili kratčeji: esthetický cenné jsou formy ze sebe samých mechanicky pochopitelné, nehodnotné esthetický pak ty, které nejsou srozumitelné ze sebe samých mechanicky, či které — v tomto smyslu — vnitřně jsou nemožny. »Esthetickou mechanikou« pak rozumí Lipps mechaniku jednoduchých a v sobě uzavřených forem. Po té probírá, či »popisuje esthetický« některé jednoduché čáry (přímku, křivky některé) a dochází k výsledku, že esthetický dojem těchto linií jest shrnutí a »shuštění« citu oněch sil, činností, tendencí, atd., z nichž čáry ty »volně« (t. j. vnitřní nutností) vznikají, »se podávají«. Podmínkou pak, aby bylo lze někde čáry té oné užíti, aby na onom místě měla smysl myšlenka na podobné síly, činnosti atd., jež by čáru mohly produkovati. Linie a formy vůbec, u kterých tato podmínka schází, jsou prázdné a na svém místě ošklivé, třebas jinde by byly sebe krásnější a oprávněnější.

Konrad Lange v stati (str. 30 nn.) »Die ästhetische Illusion im 18. Jahrhundert« snaží se obhájiti anebo aspoň podepříti svou »esthetiku iluse« (t. j. názor, že bezprostřední účel umění jest v pobavení, v působení radosti, zábavy), odkazem k souhlasným míněním Bedř. Schillera

Digitized by Google

(z r. 1792), Mosesa Mendelssohna (z r. 1757, 1771) a W. Goetha, ale neopomíjí také vytknouti, v čem se theorie jejich přece jen »poněkud« uchylovala v pojímání »iluse esthetické«.

Jako by ihned k těmto vývodům nutný korektiv chtěl dáti, Rudolf Ameseder jedná (str. 208 nn) »Über Wertschönheit«, kterýmžto terminem, pocházejícím od Witaska, zahrnuje zjevy esthetického kladu, jenž obrací se často k vlastnostem objektů, aniž by byl určován jich smyslovými znaky, anebo podobou anebo výrazností těchto předmětů, nýbrž předměty této záliby esthetické jsou zároveň charakterisovány jakožto cenné, hodnotné a k této jich hodnotě víže se naše esthetická reakce. Ameseder snaží se interpretaci vzniku této záliby podati trochu jinak než Witasek, avšak na faktu samém plně trvá.

Lipský profesor Joh. Volkelt podal (str. 161 nn.): »Persönliches und Sachliches aus meinen ästhetischen Erfahrungen.« Volkelt charakterisuje vlastní práci svou v oboru esthetiky tak, že sice stojí plně na půdě psychologie, ale podněty k ní hlavní že vycházejí vždy z umění sama a z otázek temenících se z obírání se uměním. Tak na př. pojímání Volkeltovo tragičnosti sice prý vzniklo zprvu přikloněním se k názoru Hegelovu a Vischerovu, ale podstatně se ponenáhlu změnilo vlivem zvláště moderních básnických produktů. Podobně odložil mladické nadšení pro »jednotu« a »sjednocování« jako jediný a jedině správný princip esthetický a přiklonil se rozhodně dnes k pluralismu v základních principech esthetických. »Říše esthetična zdá se mi nyní, abych tak řekl, federativněji zařízena než říše mravna.« (Str. 167.)

Jakkoli se však Volkelt čím dále tím přátelštěji stavěl k modernímu umění a lásnění, ač vyžadovalo to delšího času, a jakkoli dnes má plné uznání pro pokrok, který přivodilo, přiznává otevřeně, že uznání toto má své meze: »Zejména, když u básníků anebo umělců postihuji snahu dychtivě budíti náladu, cit a fantasii čtenářovu poskvrňovati, vystavovati volnost zvířeckou za nejvyšší ideál, vzbuzovati směsi chlípnosti a ukrutnosti aneb chlípnosti a nepřirozenosti city slastné druhu nejohyzdnějšího, pak nemám pro to než nejsilnější potírání, a kdyby talent byl sebe znamenitější.«

Jonas Cohn ukazuje k předchůdcům a jak došlo ke Kantovu výroku, že příroda je krásná, když vypadá jako umění, a umění, když zdá se býti přírodou, Ernst Grosze promlouvá podrobně o japonském umění lakování okrasného, G. Simmel »o třetí dimensi v umění«, H. Spitzer rozepsal (a dosud nedokončil) objemné pojednání »Apollinische und dionysische Kunst«.

Ostatní články jsou z oboru speciálních esthetik: tak H. Riemann jedná o výraznosti musikálních motivů, Th. Poppe o formě a formování v básnictví a Olga Stieglitzova začíná článek: »Mluvní pomůcky pro pochopení a reprodukci děl hudebních«; článek ten i historicky stopuje vývoj a rozšíření hudebních označení dynamických, tempových a expresivních, jakož i titulů, nadpisů a programů děl hudebních.

Časopis uvedený zahájen jest, jak patrno, velmi slibně, a kdyby i jen provedl lepší soustředění menších prací esthetických, dnes na nejrozmanitějších místech roztroušených, vykonal by kus veliké a záslužné práce.

Č.

Digitized by Google

Eos. Vierteljahrschrift für Erkenntnis und Behandlung jugendlichen Abnormer. Redaktoři Ph. Dr. M. Brunner, Ph. Dr. S. Krenberger, vl. rada Alexander Mell a Med. dr. H. Schlöss. (Ve Vídni 1906.) II. roč. 12 K.

Na časopis tento, jediný mezi německými, jenž výlučně věnován býti měl peďopathologii, bylo již dávno upozorněno v »Pedagogických Rozhledech« a promluveno o hodnotě článků, které přináší. Zde upozorniti chceme jen z nového ročníku (1. sešitu) na článek, jejž napsal J. M. Lahy (ve Villejuifu u Paříže): Das Wesen und die Entstehung des Bewusstseins. Nutno arci předem připomenouti, že Lahy pojímá slovo »vědomí« jako »projev vnitřní zkušenosti«, čili jasněji řečeno, jako »duševno« vůbec. Jakkoli však hlásí se k evolucionismu, přece uznává protivu vědomí a instinktu (nikoli vývoj onoho z tohoto) a na podkladě studií z oboru fysiologie mozku jednak, jednak z oboru psychologie novorozence dochází k rozhodnému popření, že by již u novorozeněte bylo lze mluviti o »psychickém«, o duševní nějaké činnosti. »Jen zneužíváním slova bylo vůbec možno mluviti o »vědomí v substanci mozkové«. Vědomí arci jest podmíněno neporušeností kůry mozkové. Avšak, jestliže biologická činnost člověka brzy po narození má ráz koordinace, můžeme v tom spatřovati jen počátek fungování ganglií. Vědomé jednání musí býti jednajícímu v podstatě své známo a proto, že u novorozeného dítěte jsou jen reflexy, nelze tehdá a ani před prvním dětstvím mluviti o vědomí. Vědomí se může objeviti teprve, když vývoj kůry mozkové a určitých drah vodivých v nervstvu poněkud aspoň pokročil. A tu lze srovnávací methodou (zejména studiem dětí anencefalických) stanoviti, že první »záblesky« vědomí, t. j. elementární forma vědomí vyskytá se u dítěte teprve v 5. anebo 6. měsíci; tu dochází k psychickým projevům, které, když se ustálí a upevní, vytvoří vědomí. Další jeho vývin, právě jako se to mělo se vznikem, děje se po etapách, až k nejvyššímu stupni, »jasnému vědomí«, funkci to dokonale vyvinuté kůry mozkové. *Č.*

Digitized by Google

ZPRÁVY.

Odhalení desky pamětní na rodném domku bratří Durdíků v Hořicích konalo se slavnostním způsobem dne 3. června t. r. Pro nepříznivé počasí omezila se slavnost — a snad to náhodou bylo i vhodnější — na několik řečí a proslovů upřímně procítěných a od četného posluchačstva s vřelostí přijatých. Podepsanému připadl úkol promluviti o významu a činnosti zesnulého prof. Jos. Durdíka, i pokusil se po biografických údajích o rodině Durdíkově a nezapomenutelném filosofu českém ukázati zejména, kterak od počátku v Durdíkovi snoubil se básník s filosofem a kterak básník znenáhla (ač nikdy úplně) ustupoval filosofovi, pokusil se načrtnouti a oceniti názory jeho filosofické, jakož i letmo aspoň vystihnouti ostatní mnohostrannou činnost a význam zesnulého oslavence. Po té škol. rada prof. Bohumil Bauše, jakožto dlouholetý přítel zesnulého Pavla Durdíka, nakreslil živě život a literární práci, jakož i touhy a názory významného onoho lékaře, cestovatele a spisovatele českého. Prof. dr. František Drtina, mluvě jménem české university a král. Společnosti Nauk, vřelými slovy vystihl význam působení Josefa Durdíka jako učitele universitního a jako předchůdce osvětné a vzdělávací činnosti, kterou dnes konají universitní extense a instituce jí příbuzné. Za Českou Akademii věd a umění, jakož i za spolek českých beletristů »Máj« projev vzletnými slovy učinil prof. dr. Jaroslav Vrchlický; za město Prahu, jež jako zástupce městské rady vyslala gymn. ředitele p. Fr. Hansla a p. Jos. Schröttera, srdečně promluvil onen z nich, načež jako zástupce »Umělecké besedy« pražské ředitel reálky žižkovské a spisovatel p. František Bílý procítěnou řečí oživil vzpomínku na přednášky Durdíkovy v letech osmašedesátých v »Um. Bes.«, jež s chrámným nadšením byly tehdá přijímány a zanechaly významnou stopu vlivu svého i ve vývoji naší literatury.

Slavnosti súčastnili se z příbuzenstva sestry a jeden z bratří zesnulých oslavenců, jiní příbuzní omluvili svou nepřítomnost; ovdovělá choť prof. J. Durdíka, nemohouc pro churavost přijeti, zaslala krásný věnec k desce pamětní, a kromě toho došla veliká řada telegramů od vynikajících osobností a korporací i ústavů českých; mimo to některá města česká (Praha, Hradec Králové, Jičín, Nový Bydžov a j.) byla zastoupena zvláštními deputacemi.

Po vykonaných promluvách průvodem odebrali se účastníci k rodnému domku oslavenců (v ulici Janderově), kdež předseda Okrašlovacího spolku hořického (desku pamětní pořídivšího) p. J. Pour vylíčil průběh celé akce k uctění památky Durdíků směřující a poděkoval všem, kdo nějak o konečný zdar slavnosti se přičinili. Po té náměstek starosty města Hořic JUDr. J. Sommer přejal desku v opatrování města a dal nehledanými slovy výraz upomínkám vlastním na prof. J. Durdíka.

Deska pamětní zhotovena byla podle návrhu sochaře Josefa Kulhánka v proslulé již dnes c. k. odborné škole sochařské a kamenické v Hořicích a zdobena jest jednoduchým, vkusným bronzovým ornamentem: rovněž bronzový jest nápis na ní: »Rodný dům bratří Durdíků.« *Č.*

Digitized by Google

Prof. Goll dosáhne dnem 14. července šedesáti let. Žáci a ctitelé jeho oslaví toto jubileum vydáním Sborníku prací historických a celá česká veřejnost má příčinu připomenouti si, co jubilant pro svou povahu za určitým cílem důsledně jdoucí, a pro jemný způsob vystupování všestranně vážený a možno říci oblíbený, pro vědecký, umělecký i politický vývoj platného vykonal. Mladší pokolení historiků našich jsou chovanci Gollovi, snad můžeme říci jen Gollovi, aby tím byl naznačen význam této stránky činnosti jeho pro náš vědecký život vůbec a speciálně pro universitu. Vzpomeneme si také, že Goll, přítel a ctitel Hálkův, byl »ve svých růžích květu« básníkem a myslím, že tato dekorace vědeckému jménu jubilanta rozhodně sluší; ne že by jej pouze činila zajímavým, ale je zárukou, že nepropadl osudu jednostranných vědeckých odborníků, že zachoval si smysl pro vše lidsky ušlechtilé a krásné a že v tom smyslu také působí. Přejeme, aby působil tak ještě mnohá léta. *Kí.*

Stoleté narozeniny J. Stuarta Milla připadly na den 2. května t. r. (nar. 1806, zem. 1873). Význam tohoto anglického positivisty a dovršitele směru asocianistického netřeba vykládati. Mill zaujal pevné a vynikající místo ve vývoji filosofického myšlení a náleží ke jménům, jež ani nejstručnější náčrt dějin moderní filosofie přejíti nemůže. Jeho nauka o indukci jest nyní obecným majetkem vědeckého světa a stálou kapitolou knih o logice. Jeho individualism je dnes tak moderní jako před půlstoletím a jestliže z jeho populárních spisů na př. knížka »o svobodě« (přel. do češtiny vyšla jako 5. sv. Vzdělavací bibliotéky, vydané Časopisem českého studentstva) je poněkud antikvovaná, tož zrovna nyní u nás jest aktuální jeho názor o náboženství podaný v »Třech essayích o náboženství« a ve »Vlastním životopise«, o čemž viz Č. Mysl III.. Vždy bude jako důležitého fakta vývoje kulturního vzpomínáno jeho výroku, že náleží k lidem, kteří náboženství nemuseli odkládati, protože ho nikdy neměli a vždy bude významno, že filosof, jenž tento výrok učinil, na konci svého vývoje k jakési formě náboženství dospěl.

Při této příležitosti litovati musíme, že literatura naše není dosud obohacena překladem Millovy Logiky, ale na štěstí jest již chystán.

Spisů Husových, jež nákladem J. R. Vilímka a s podporou fondu zřízeného při české akademii k vydávání pramenů českého hnutí náboženského v XIV. a XV. století, vydává neúmorný V. Flajšhans, vyšlo č. 6. obsahující třetí část spisu Super IV. sententiarum s obsahem a důkladnými rejstříky. *Kí.*

Philosophische Arbeiten jest název časopisu, který počal vycházeti redakcí Hermanna Cohena a Pavla Natorpa, profesorů filosofie na universitě v Marburgu. Má obsahovati v sešitech volně (v neurčitých dobách) vycházejících disertace a práce směru, který zastávají oba redaktoři, totiž směru novokantovského. »Filosofie jest nám — praví v ohlášení časopisu — naukou o principiích věd a tím samým veškeré kultury. Tuto vzpružinu (treibenden Kern) kultury nazýváme s »Platonem a Kantem, idealism a apriorism«. Běží jim především o propagování a hájení stanoviska tohoto a v druhé řadě, chtějí se zabývati s problémy kulturního života v přítomnosti. »Neboť filosofie považovaná za zidealisování kultury nemůže býti od jejích osudů odloučena.« V tomto praktickém ohledu má býti heslem přispěvatelů das unbedingte Einvernehmen

Digitized by Google

in der sociál-ethischen Humanität . . . Dosud vyšly 2 sešity obsahující pojednání Der kritische Idealismus und die Philosophie des gesunden Menschenverstandes, napsal dr. Ernst Cassirer (80 pf.), pak Beiträge zur Geschichte der Idee. I. Theil, Philon und Plotin od dr. Gust. Faltera (1.20 m.). Nakladatel je Alfred Töpelmann v Giessenu. *Kí.*

Kursy pro naučení se francině při universitě v Grenoblu budou i letos o prázdninách od 1. července do 31. října. V loni bylo posluchačů 370. Bližší o ubytování atd. podá předseda výboru (Comité de patronage des Étudiants étrangers) p. Marcel Reymond. (Srovnej Č. Mysl VI.)

Nové profesury na universitách pruských mají býti zřízeny vedle státního rozpočtu, a to v Královci řádná profesura pro jazyk na fakultě filosofické; v Berlíně náhradní ordinariát na theologické fakultě a tři náhradní ordinariáty na fakultě filosofické; v Greifswaldě náhradní ordinariát na fakultě bohoslovecké; ve Vratislavi dva náhradní ordinariáty na fakultě filosofické; v Halle náhradní ordinariát na lékařské fakultě a mimořádný ordinariát pro klasickou filologii; v Kielu náhradní ordinariát a ordinariát na fakultě filosofické (pro francouzštinu) a mimořádný ordinariát pro soudní medicinu; v Gotinkách náhradní ordinariát na fakultě medicinské; v Marburce dva náhradní ordinariáty na fakultě lékařské; v Bonnu mimořádný ordinariát na fakultě kat. theologie pro církevní právo, náhradní ordinariát na fakultě medicinské; v Münsteru mimořádný ordinariát pro fysiologii, zvláště fysiologickou chemii. Dále mají býti mimořádné ordinariáty pro anglickou filologii v Královci, pro státní vědy v Berlíně a pro zoologii v Münsteru proměněny v ordinariáty. Mimo to se zřídí místa představeného odboru pro pathologický ústav v Berlíně, lektora pro habešský jazyk na semináři pro orientální jazyky v Berlíně lektora pro lesnictví v Královci a zástupce osadnického práva v Berlíně. *Kč.*

Úmrtí. Eduard v. Hartmann, proslulý filosof »bezvědomého« (des Unbewussten) zemřel 6. června v Gross- Lichterfelde u Berlína v stáří 65 let. Císař Vilém u příležitosti jakéhos jubilea nazval jej prvním filosofem německým mezi současníky. Tím nebyl uznáván, ač jeho popularita byla z počátku veliká. Hartmann není originální filosofický veleduch, nýbrž dovedný eklektik, mající porozumění pro otázky týkající se dnešní společnosti. Sensační úspěch, jehož se dodělal hned prvním svým velkým spisem, který je zároveň jeho chef d'ouevre v každém ohledu, vysvětluje se krásným a přístupným slohem, bystrým využitkováním přírodovědeckých vymožeností a především tím, že Schopenhauer, z něhož vyšel, byl tenkráte nedosti znám. Neprávem bývá nazýván Hartmann pesimistou. Jeho pesimism je dělaný, neupřímný, filosofování jeho cílí přemožením pesimismu ke smíru s životem. Hartmann je rozhodným zastancem pantheistického náboženství a to mu získalo nadšených ctitelů, třeba s jeho metafysikou nesouhlasili. Nejvíce vyniká mezi nimi A. Drews. Z ostatních četných spisů nejdůležitější jsou Phaenomenologie des sittlichen Bewusstseins, Die moderne Psychologie, Das Unbewusste und der Darwinismus. *Kí.*

Digitized by Google

Dr. M. Jašek:

František Čupr.

Nástin života a činnosti.

Studie, kterou předkládám, jest výňatek z větší, posud úplně nedokončené speciální práce o jedné části činnosti Čuprovy z oboru pedagogiky: o návrhu na revisi učebné osnovy středních škol, který v roce 1861 předložil poslanecké sněmovně, a polemice, kterou tím vyvolal (Hochegger, Bonitz, vídeňský spolek »Mittelschule«). Studie tvoří úvod a vznikla takto:

Maje poznamenati, jak zapadá část probíraná do celkové činnosti podavatele návrhu, ohlížel se pisatel po nástinu téže. Na neštěstí vše, co literatura za čtvrtstoletí od smrti auktora, který »rozličně působil ve vývoj našeho života národního a dosti významně i ve školství«, (ve filosofii na př. »prvním herbartovci u nás« atd.), poskytuje, jest jen několik poznámek příležitostných, nepodávajících obrazu celkového, ani dostatečného základu k němu; vedle mezer, jež zanechávají, obsahují některé nesprávnosti (už i v datech na příklad), po případě úsudky, s nimiž nebylo možno souhlasiti.

To dalo podnět ke studii, která následuje. Střehouc se podrobností (vyjímajíc snad místa, kde se rozchází s úsudky dosavadními, po případě kde hledá odpověď k otázkám jinde už položeným), nechtíc ani býti úplnou ve výčtu dat a zůstávajíc tak tím, k čemu byla určena — povšechným úvodem ke studii speciální, snaží se podati obrázek celkový — dojem, jaký odnášel si pisatel, prohlédnuv příslušnou literaturu, práce Čuprovy i rukopisnou pozůstalost, pokud byla shledána.

Digitized by Google

1. *Data životopisná.*[1]) František Antonín Čupr narodil se 11. dubna 1821 v Chrasti na Chrudimsku jako syn nezámožného kováře téhož jména.[2]) Vychodiv v rodišti školu obecnou (triviální), dostal se ve 12 letech zásluhou učitele Filcíka[3]) do Litomyšle na studie.

1833—1835 odbyl si obvyklou průpravu na škole normální (2. a 3. třídu), 1835 vstoupil na gymnasium; v Litomyšli vychodil si třídy gramatikální (1835—1839). — V té době ztratil otce, který 21. listopadu 1835 na Proseči, kam se rodina nedávno přestěhovala, náhle zemřel.

Ostatní studia konal v Praze: třídy humanitní na gymnasiu novoměstském (1839—1841), filosofii — předepsaný pro vyšší studia dvouletý kurs — na universitě (1841—1843); tamtéž na konec i práva ve třech letech následujících. Jako humanista súčastnil se přístupných sobě kursů jazykových na universitě (franc. — Rammstein, ital. — Spirk, angl. — Schwelle, česk. — Koubek), na filosofii vedle předmětů povinných (nábož. — Padlesak, filosofie — Exner, elem. math. — Jandera, lat. filologie — Müller, přírodopis — Presl v I. roč. a náb., filosofie, fysika — Schuster, lat. filologie, všeobecné dějiny — Vietz, Suttner v II. roč.), všímal si i přednášek nezávazných (o esthetice — Aug. Smetana, vychovatelství — Padlesak, dějinách filosofie — Exner, o řecké filologii a klasických literaturách — Wessely, o rakou-

[1]) Životopisy: Riegrův Slov. Nauč. (II. str. 651), Ottův Slov. Nauč. (VI. str. 853), Václav Kredba, František Čupr. Nástin životopisný. Paedagogium 1882 str. 407 nn, 450 nn, 500 nn. Vlastní životopis (curriculum vitae) v »Plan und Einrichtung der in der Nähe von Prag neu begründeten Lehr- und Erziehungsanstalt von Franz Čupr. Praha 1854. Str. 35. — Nekrology: Osvěta (Ženský) 1882 II. str. 837, Urbánkův Věstník bibliografický III. (1882) str. 189, České Noviny 1882 č. 156, Prager Tagblatt 1882 č. 79 a j.

[2]) O domnělém srbském původu jména a rodiny viz Politik (Archäologisches) 1876 č. 245 str. 5, Pokrok (Čuprija, Čuprové a starožitniny české) 1876 č. 246 str. 4; dále týž časopis a roč. čč. 225 str. 5, 260 str. 5, 261 str. 4.

[3]) Jan Nep. Josef Filcík, »vzorní« učitel v Chrasti, pedagogický spisovatel z let třicátých — jeden ze čtyř »dobrých geniů« Čuprových (»Ein verlorenes Blatt aus dem Tagebuche eines Eremiten« v rukop. pozůstalosti Čuprově). O Filcíkovi: Čupr, »Listy učitelům českým« ve Květech 1847 (XII. Jan Nep. Filcík, učitel wzorné školy w Chrasti, str. 131 n, 139 n, XIII. Filcíkowo učitelské počínání, 151; XIV. Něco o Filcíkově methodě u wyučování, str. 166 i v dalších čtyřech listech) — Srv. i vzpomínky Čuprovy ve čl. »Chrast, biskup Hay a dwa Husité,« Pautník 1847 str. 203 n. — Ostatní liter. u Kredby, »Jan Nep. Josef Filcík«, Paedagogium 1881 str. 349 nn.

Digitized by Google

ských dějinách — Suttner, o diplomatice — Helbing von Hirzenfeld), jsa vedle toho i mimořádným posluchačem chirurgie. — V květnu 1846 byl promován na doktora filosofie.

1846—1848, tři léta prvních starostí o zabezpečení hmotné: 1846 pomýšlí Čupr na místo učitelské na hlavní škole chrudimské, tehda zakládané, téhož roku a ve dvou následujících podrobuje se řadě zkoušek konkursních za uprázdněná místa učitelů gramatikálních (Olomouc, Písek 1846, Praha — gymn. akad., Písek 1847), humanitních (Vinkovce 1847, Bochnia 1848), i za uprázdněné stolice filosofie (Olomouc 1846, Přemyšl, Lvov 1847); jest se mu však spokojiti zatím jen svolením k udílení platného privátního vyučování v předmětech filosofických (gubernialním presidiem poskytovaným) a místem vychovatelským v hraběcí rodině Nostické. Žádost za docenturu řeči a literatury německé — potud nezastoupené na pražské universitě, — kterou v říjnu r. 1846 podal, vrací se na podzim roku následujícího vyřízena nepříznivě.

1848—1850 profesura na lyceu malostranském, docentura na universitě.

Rok 1848 ukončil ony starosti. V listopadu ustanoven byl Čupr suplujícím profesorem »latinské filologie« v lyceálních třídách malostranských, maje vyučovati spolu i češtině na gymnasiu, k němuž ony se družily. V pohnutých událostech roku vedle účasti literární podíl měl jako účastník slovanského sjezdu, jaro stráviv ve Frývaldově (u Gräfenbergu, Slezsko), kde hraběnka Nosticová, jsouc churava, již od podzimku i s rodinou (Čupr vychovatelem) meškala na léčení (Priessnitz). Toho roku podává znova žádost za docenturu (tentokrát filosofie), která — dík vymoženostem březnových deputací studentských — vyřízena byla záhy a kladně: 4. prosince mohl již zahájiti »v sále metafysiky přednášky o logice, vědecké hodogetice a encyklopedice v jazyku českém«. Šťastnější obrat okolností umožnil mu zároveň, aby počátkem roku následujícího učinil skutkem tříleté své přání; 29. května 1849 strahovský opat Jos. Jer. Zeidler, direktor studií filosofických, požehnal jeho sňatku s Ludmilou, dcerou pražského měšťana a majitele »Kolčavky« Jana Hlasivce.

1850—1853 profesura na gymnasiu akademickém, založení výchovného ústavu.

Reforma gymnasií a škol reálných, která rokem 1849 vstoupila v život, přinesla spolu i změnu předpisů o zkoumání způsobi-

Digitized by Google

losti učitelské pro školy střední. Čupr, podrobiv se ještě toho roku zkoušce státní nově tím zavedené, dosáhnul aprobace pro filosofii (propedeutiku), jazyk latinský a češtinu. Stolice filosofie na pražské universitě, odchodem Exnerovým uprázdněná, o kterou se i Čupr (ostatek bez velkých nadějí) žádostí ze dne 7. prosince 1848 ucházel, 1849 propůjčena jinému (Hanušovi). Za to dostalo se mu roku následujícího místa skutečného učitele na gymnasiu akademickém, když toto (13. září 1850) proměněno bylo v české a silami, jazyk český příslušně ovládajícími, obsazováno. — Učená společnost jmenovala ho toho roku mimořádným členem.

1851 stává se Čupr majitelem »Kolčavky«. »Kolčavka« či »Kolčavky«, nyní dům čp. 75. v Praze-VIII. (Chlumova ulice), tehdá samota v půvabném údolí Rokytky pod »Sovími vrchy«, mezi Vysočany a Libní, asi půl hodiny od bývalé brány Poříčské — jedno z nejmalebnějších zákoutí v bezprostřední blízkosti Prahy, úprava obytného stavení (druhdy voluptuaria vznešených i učených majitelů« — jednopatrové budovy s pěkným sálem v čele a patnácti jinými prostorami)[4]) oživují myšlenky jeho »dávno chované« a dávají jim podobu určitější: Čupr činí přípravy k založení výchovného ústavu na »Kolčavce«. »Promemoriemi« 1852 do Vídně zaslanými[5]) oznamuje svůj úmysl ministerstvu, pro příští rok projektuje studijní cestu do ciziny za týmž účelem. Vykonal ji o prázdninách 1853, navštíviv podobné podniky v Německu, jmenovitě Salzmannem založený ústav Schnepfenthalský a Zenkerův »výučný a vychovávací ústav« v Jeně. Vrátil se levou nohou. V říjnu 1853 — nedlouho po jeho návratu — stihla gymnasium akademické známá katastrofa. Ústav přeměněn byl náhle z českého opět v německý, sbor učitelský rozpuštěn; síly starší (řed. Klicpera, prof. Jan Jungmann) dány do pense, učitelé mladší (Pečírka, Svoboda) posláni na venek. Čupra stihnul osud výlučný a nejkrutější: v důsledcích minist. naříz. ze dne 3. října t. r. (»ukazu Smečenského«) propu-

[4]) Popis a vyobrazení v Hejtmánkově »Libeň. Historický nástin.« Praha — Karlín 1896 (str. 96).

[5]) »Unterthänigstes Promemoria« — v rukop. pozůstalosti koncept s datem 10. září 1852. Čupr nastíniv tu v několika řádcích účel a plán ústavu, vyslovuje úmysl vzdáti se za tou příčinou profesury na gymn. akad., se zřetelem však k rodině žádá za lhůtu tří let k vyzkoušení svého plánu; do roka hodlá podati osnovu podrobnější.

Digitized by Google

štěn s okamžitým zastavením platu bez nároku na pensi i jakoukoli jinou náhradu.[6])

Událost tato urychlila jeho rozhodnutí. V listopadu předložil již ve smyslu příslušného nařízení císařského program a statuta projektovaného ústavu,[7]) která pak v celém rozsahu byla schválena a tím žádost před tím již podaná[8]) vyřízena příznivě (v prosinci 1853). V říjnu roku následujícího zahájen již prvý školní rok na novém ústavu.

---

[6]) Události vzpomenuto v literatuře několikráte. Čupr sám obšírně se o ní rozepisuje. (»Jak se roku 1853 pražské staroměstské gymnasium stalo z českého německé. Upomínka starého učitele.« Posel z Prahy 1877 čč. 83. a 85.) Pozůstalost rukopisná, pokud události se týká (příčiny propuštění), neposkytuje ničeho nového, jmenovitě nevysvětluje ani, proč právě u Čupra sáhlo se k trestním prostředkům tak krajním (Čupr — propuštěný — jest učitelem skutečným od 6. září 1850, Pečírka na př. — do Jindř. Hradce přesazený — podle uvedené zprávy Čuprovy ještě rok před události »pouhý supplent byl«.) V listině, kterou se suspendace bezprostředně uskutečňuje (dopis ředitelství akad. gymnasia ze dne 17. října 1853 č. 638), příčiny ovšem není vzpomenuto, ve vysvětlení ministrem hr. Lvem Thunem českému místodržitelství zaslaném (vyn. min. k. a vyuč. ze dne 20. listopadu 1853 č. 11.843), jehož opis u příležitosti jinde vzpomenuté (vide pozn. 9.) Čupr si opatřil, čte prý se (conf. »Promemoria« an Seine Excellenz den Herrn Staatsminister« ze dne 20. června 1865 v pozůst. rukop.), že jeho propuštění »žádných politických a vůbec žádných důvodů (sic — »keine politischen und überhaupt keine Gründe« — patrně »lapsus calami« (Čuprův) srv. Posel z Prahy č. 85) za podklad nemělo, jsouc pouze důsledkem všeobecné úpravy jazykových a osobních poměrů na dotyčném ústavu«. Stejného smyslu byla i odpověď ministrova na soukromý dotaz hrab. Ervína Nostice a podobné »Rechtfertigung« zasláno i jiným úřadům. Čuprovi samému, když krátce po události vysvědčením ředitelství gymnasia (nad míru pochvalným), vysvědčením od příslušného školního rady a ředitelství polic. jsa vyzbrojen, do Vídně se odebral, aby žádal za vysvětlení, odpověděl prý ministr jen, že se stala chyba (»pane professore«), má prý ihned znova žádati, ustanovení že dosáhne, ne však do Prahy a »tentokrát nikoli definitivního« (Promemoria). — Otázka nahoře položená ovšem tímto způsobem zodpovědna není. Zbývá vysvětlení, které podává Čupr sám (anebo napovídá aspoň) v uvedené zprávě tištěné: že totiž při vyšetřování (vedl místodržitelský rada Klinger) prostě a snad jediný doznal, že dotyčný časopis studentský — Hálkovo »Varyto«, podle všech udání dosavádních (viz na př. Jan Šafránek, Za českou osvětu, Praha 1898 str. 119 n.) i dle Čuprova příčinu (záminku) všeho — jsa právě učitelem češtiny v nejvyšších třídách podporoval, dovolávaje se příkladu Exnerova, který kdysi totéž činil u nich — filosofů vzhledem k časopisu »Jitřenka« (Aurora), Čuprem redigovanému.

[7]) Programm, welches in Gemässheit des hohen Erlasses vom 6 Juni 1850 den Zweck und die Einrichtung der Privatlehr- und Erziehungsanstalt ausspricht, die der Unterfertigte in der Stadt Prag zu gründen beabsichtigt. Dr. Franz Čupr — s datem 3. listop. 1853 v pozůst. ruk. Srv. zde str. 17. a 18.

[8]) V měsíci říjnu t. r. podle »Plan und Einrichtung.«

Digitized by Google

1854—1871 Čupr ředitelem soukromých ústavů vzdělávacích; poslanectví.

Krátké působení Čuprovo v úřadě učitelském na škole státní přerušeno tímto způsobem trvale. Pokusy jeho v době pozdější, aby možnosti téhož znova dosáhnul, setkaly se vesměs s nezdarem. Čupr arcit spojoval je s požadavkem, aby nabyl spolu i zadostučinění za křivdu bezdůvodným propuštěním utrpěnou tím způsobem, že by dosáhnul místa odpovídajícího době služební, počítané, jako by profesuru zastával bez přetržení od r. 1850. Ucházel se (v roce 1860) o místa ředitelská na gymnasiích v Jičíně a v Praze, později (r. 1865) — stejně bezvýsledně jako v obojím případě prvém — o místo ředitele na pražské reálce novoměstské.[9]) Kariera aka-

[9]) V citov. článku (Posel z Prahy 1877 čč. 83 a 85) Čupr vylíčiv marné kroky, které bezprostředně po propuštění učinil, končí poznámkou ne zcela přesnou: mohl prý později, »když r. 1860 volnější doba nadešla«, o své se hlásiti, nechtěl prý však, byv zvolen právě za poslance na sněm zemský a na radu říšskou, »postavení svého použiti aneb zneužiti ani snad k vlastnímu právu svému«. Pozůstalost rukopisná doplňuje věc: svědčí, že Čupr (ač nijak nepoužil, tím méně zneužil poslanectví), uvítal novou »volnější dobu« jako právě příležitou k domáhání se rehabilitace dokonalejší, než které dosáhnul v roce 1853. (Měl ostatně za to, že v příslušných kruzích již dávno nabylo vrchu přesvědčení, svou dobou ministrem tlumočené »stala se chyba« a že čekalo se na to, k čemu od onoho byl vybízen, čeho však »v návalu tehdejších citů« nemohl přijmouti. Odtud postup a požadavky.) — Již na počátku nové doby, ještě před zahájením vlastního života politického, učinil potřebné kroky. Z nich první — soukromá audience u panovníka 8. listopadu 1860 — měl úspěch, který očekával a nasvědčoval (zdánlivě) správnosti názoru, s jakým do Vídně přicházel: »J. Veličenstvo ráčil prosbu nejmilostivěji přijmouti a podepsanému bylo naznačeno, aby se ucházel o některé z uprázdněných míst«. (Ze žádosti stát. ministerstvu ze dne 28. června 1865). V tom tedy smyslu a s těmi nadějemi podávány byly obě první žádosti z toho roku (o místo řed. na gymnasiu v Jičíně a v Praze). Byly vyřízeny nepříznivě, ač nikoli s výslovným odmítnutím nároků žadatelových: dotyčný přípis ministerský odkazuje prý jej totiž jen na dobu pozdější, »až umístění budou disponibilní ředitelé z Uher a sáhne se opět k volné konkurenci (srv. žád. 28.6 1865); stalo se tak teprve u příležitosti žádosti další. Když totiž nastaly poměry v přípise naznačené, podal Čupr třetí svou žádost (počátkem ledna 1865 o místo ředitele reálky novoměstské): místo uděleno bylo žadateli mladšímu (dosavadnímu řed. reálky Kutnohorské, pozdějšímu zem. insp. škol. Jos. Weberovi), a nároky Čuprovy odmítnuty. Že nikoli neúmyslně, dosvědčil úspěch kroku dalšího — nejdůraznějšího, který podniknul Čupr v té záležitosti. Bylo to podání »Promemorii« (již vzpomenutých »Promemoria an Seine Excellenz den Herrn Staatsminister« ze dne 20. června 1865. Úprava listiny v pozůstalosti nalezené a hlavně obsah a blízkost dat dalších žádostí k ministerstvu — ze dne 28. června 1865, 20. července 1865, po případě i 10. července 1865, o niž se Čupr v poslednější zmiňuje nikoli ve shodě s daty příslušné odpovědi ministerské — činí sice pravděpodobným, že vůbec nebyla podána, nicméně ony listiny další obsahově i tónem

Digitized by Google

demická ukončila se podobně. Po docentuře v letech padesátých ucházel se ještě dvakráte o stolici učitelskou na universitě: 1861 o mimořádnou profesuru filosofie a pedagogiky, 1870 o profesuru po Dastichovi — v obou případech opět bez úspěchu.[10]) Až do roku 1871 zůstal v postavení ředitele soukromého ústavu vyučo-

---

pokud věci se týká, takovou podobnost ukazují s první, že lze název podržeti i pro tyto; vskutku pak dotyčný přípis ministerský, nevšímaje si ostatního obsahu pozdějších žádostí, přiléhá k »Promemoriím« vlastním, jako by jedině ta byla podána). Čupr, doloživ je vším, co mohlo objasniti věc, mění na okamžik přijaté stanovisko žadatele ve »stanovisko práva«, líčí okolnosti svého propuštění, posuzuje ostře jednání bývalého ministra, žádaje na konec za revisi celého případu. Úspěch, který se pojil k tomuto kroku, byl roven předchozím. »Revise« provedena byla zkrátka: »Státnímu ministerstvu nelze, než opatření tehdejšího ministra vyučování ze dne 3. října 1853, pokud Vašeho propuštění se týká, jakož i úvahy k němu vedoucí, ať už byly druhu jakéhokoliv, respektovati a nevěnovati zřetele Vašim nárokům«. (Přípis st. minist. 23. listop. 1865 $\frac{6284}{CU}$.) Ani tolik nepodařilo se Čuprovi, aby zvěděl konečně něco bližšího o oněch »úvahách«, jemu tak osudných. Ministerium zabývá se hlavně otázkou formální správnosti »opatření« — neboť i ta že byla porušena ministrem — dovozoval Čupr, ve příčině pohnutek k propuštění pouze na uvedenou větu se omezujíc. — Že ovšem odepřeno pak i zadostučinění v kterékoli jiné formě (pense, disponibilního platu), bylo již jen důsledkem tohoto. Arciť — třeba poznamenati na konec — sem spěla věc pouze, pokud žadatel trval na svých nárocích; jinak slibovalo se utvořiti v případě opačném. »Jestliže ostatně« — končí poslední přípis minist. v této záležitosti, (poučuje zároveň, jak bylo pojímati ony přípovědi, na nichž Čupr budoval — »pokud nároku Vašeho se týká, nemohu než . . . .« (odmítnutí) »nevidím na druhé straně příčiny, proč bych nároku Vašemu na opětné ustanovení v úřadě učitele gymnasijního překážky kladl, a nebudu neochoten nařídit, vskutku-li byste se ucházel o místo takové, aby žádosti Vaší takový zřetel se věnoval, který ve shodě se stávajícími předpisy a vedle daných podmínek bude přípustným.« (Příp. stát. minist. 14. března 1866). Čupr však přestal na pokusech dotud učiněných.

[10]) Zpráva o prvém a zejména datum čerpáno ze současných časopisů (Nár. Listy, Čas). V pozůstalosti rukop. zachován jest zlomek konceptu žádosti bez data a dvě přílohy (průkazy o vědecké činnosti literární od redakce Čas. Č. Mus. a ze sekretariátu Učené společnosti, obojí ze dne 25. října 1860). »Čas« přinesl již v této době (1860 č. 37) zprávu, že dle doslechu dr. Čupr o docenturu se uchází (audienci 8. listop. 1860), záhy ji však opravil, aby ji pak znova zároveň s Nár. Listy v lednu 1861 (jako »věc již známou«) zaznamenal. »Nár. L. dovídají se« — dodává (1861 č. 6, Zprávy pražské a z venkova) — »že žádost tato od nejvyšší vlády na zdejší professorský sbor fakulty filosofické podána byla, aby se o ní vyslovil, pokud se týče udělení professury, a že sbor professorský většinou svou při té příležitosti se vyslovil co do věci samé, že by zřízení takovéto professury v českém jazyku nejen pro filosofii, nýbrž i pro všecka jiná hlavní odvětví vědy bylo věci žádoucí a vítanou«. — Věc ukončena byla (odmítnutím) bezpochyby teprve 1866 (viz příp. min. 14. března 1866).

Digitized by Google

vacího, který, nedočkav se let zakladatelových, toho roku byl zrušen.

Mezi tím obnovení života ústavního přivedlo jej k novému oboru činnosti. Při volbách na jaře 1861 zvolen byl za poslance na sněm zemský současně ve dvou okresech volebních[11]) a přijal poslanectví za skupinu venkovských obcí Vysoké Mýto, Skuč, Hlinsko. Po krátkém zasedání sněmu vyslán byl tímto na říšskou radu. Již však při prvním zasedání téže rozcházel se s postupem strany, kterou byl volen, a rozešel se úplně, když po odchodu českých poslanců z říšské rady vrátil se k činné politice. Upadl tím v nedůvěru, které již neodčinil a jež způsobila, že další kandidatura jeho byla by beznadějnou. Po uplynutí lhůty poslanecké byl nucen ustoupiti s jeviště politického.

Zatím ani ústav vychovávací, jak bylo řečeno, nepřečkal zakladatele. V uspořádání původním měl dokonce trvání jen velmi krátké. Když totiž již v P r o m e m o r i í c h 1852 vyslovil Čupr úmysl založiti při škole zvláštní oddělení pro agrikulturu, vrátil se po dvou letech k tomuto plánu. Dosáhnuv pak současně (v listopadu 1855) svolení k založení soukromého nižšího gymnasia, přenesl ústav (se změnou tím způsobenou), do Prahy na »Kolčavce« zřízen byl ústav hospodářský o dvou ročnících. Čupr ponechal si bezprostřední řízení jen ústavu pražského, školu hospodářskou v prvých dvou letech řídil (»pod vrchní dohlídkou a správou pána, pana Franc. Horského, hospodářského rady u knížete Schwarzenberga«) F i l i p R o t h k ö g e l, bývalý profesor hospodářství na Theresianeu ve Vídni.

1861 nabylo nižší gymnasium při ústavu Čuprově práva veřejnosti. K němu pojilo se již od počátku oddělení reální — dědic téhož při ústavu původním.[12]) Obě oddělení splývala v nižší gym-

[11]) Chrudim (Nasavrky atd.), Vysoké Mýto; pro tento navržen byl volebním výborem (Palacký, Brauner, Rieger).

[12]) Bude ještě příležitost dotknouti se činnosti Čuprovy po této stránce (jeho škol), zde jen k objasnění hořejšího poznámkou o vnitřním zařízení ústavů. Ústav původní »Lehr- und Erziehungsinstitut kolčavka — Vychovávací a vyučovací ústav na Kolčavce u Libně blíže Prahy« — byl školou pro věk šesti až čtrnácti let. Účelem ústavu (Programm, welches . . . § 1.) »jest spořádané a účelné vzbuzování a vedení duchovních i tělesných vloh chovanců šesti- až čtrnáctiletých tak, aby se stali schopnými dosažení cílů věčných bez zanedbání vezdejších,« prostředkem k tomu: vyučování a výchova v užším smyslu. — Předmětů vyučovacích bylo třicet. 1. vyuč. elementární t. j. *a*) názorné vyučování jako průprava k vyučování řeči mateřské, čtení a psaní, *b*) čtení, *c*) psaní, *d*) počty, *e*) cvičení v jazyku mateřském, *f*) cviky a poučování náboženská, 2. náboženství, 3. jazyk latinský, 4. jazyk

Digitized by Google

nasium reálné, které později (1866—1867) přejalo právo veřejnosti prvému před tím udělené. Oddělení vyšší (gymnasia i školy reální), zůstala naproti tomu až do konce soukromými; rok před

řecký, 5. jazyk německý *a*) pro Čechy, *b*) pro Němce, 6. jazyk český *a*) pro Němce, *b*) pro Čechy, 7. jazyk francouzský, 8. jazyk anglický, 9. dějepis a zeměpis, 10. mathematika, 11. fysika, 12. přírodopis, 13. technologie, zbožíznalství, 14. počty kupecké a technické, 15. nauka o hospodářství, 16. nauka o stavbách, 17. účetnictví, 18. kreslení techn. a situační, 19. prakt. měřictví, 20. krasopis, 21. kreslení od ruky, 22. zpěv, 23. tělocvik a cvičení pochodová, 24. tanec, 25. deklamace, 26. koupání a plování, 27. práce řemeslné, 28. hudba (piano, housle), 29. jízda na koni, 30. šerm. Dle toho, kterým předmětům byli vyučováni, dělili se chovanci ve čtyři oddělení (§ 2): *a*) elementarní, *b*) progymnasialní, *c*) realní, *d*) oddělení zvláštních (kombinovaných) studií, z nichž však jedině prvé tvořilo oddělení samostatné v tom smyslu, že žáci tohoto nemohli se súčastniti (zároveň) vyučování v odděleních dalších. Naproti tomu žáci ostatních oddělení účastnili se vyučování společných předmětů v hodinách společných, rozrůžňujice se ve třídy dle počtu a získaných vědomostí. Byli pak progymnasisty (§ 7.), pokud bylo v jich zájmu, aby opustíce ústav vstoupili na některé vyšší gymnasium; v tom případě měli předměty gymnasialní (ve smyslu osnovy organisační) za povinné. Jsouce však před žáky učilišť veřejných ve výhodě v tom, že za stálého povzbuzujícího a výchovného dozoru se strany učitelů a při individualisujícím směru vyučování vytčené pensum snáze a příjemnějším způsobem mohli ovládnouti, súčastňovali se (po dohodě rodičů s ředitelem) i vyučování předmětů jiných, nepovinných pro doplnění vzdělání neb s kteréhokoliv jiného speciálního hlediska jim žádoucích, sdílejíce je opět ve společných hodinách s interessenty ostatních oddělení. — Podobně i žáci oddělení realního (§ 8). — Poslední oddělení tvořili chovanci (§ 9.), kteří požívajíce výhod přirozeným nadáním a uvedeným směrem ve vyučování jim skytaných, jednak spojovali oba směry (aby se připravili ke zkoušce do vyššího oddělení buď gymnasia buď školy realní), jednak také — a ty uvádí program v prvé řadě — kteří nebažíce po studiu ani na universitě ani na vysokých školách technických, hledali vzdělání pro život, všeobecné v nejširším smyslu (»vzdělání čistolidské«), přece však, pokud to bylo možným a nutno, již s jistým zbarvením budoucího povolání. — Všecka oddělení spojovala páska společného zřetele výchovy, který pronikaje předměty vyučování i uspořádáním jich do rozvrhu denního (§ 11.) směřoval k cíli, v čele všeobecně vyslovenému. (O zásadách pedagogických, na nichž ústav byl zbudován, nešíří se spisovatel v tomto programu; vyložil je v prospektu tiskem vydaném: »Plan und Einrichtung der in der Nähe von Prag neubegründeten Lehr- und Erziehungsanstalt für Knaben und Jünglinge. Der »Pädagogischen Bekenntnisse« des Verfassers Erste Abtheilung«, Praha 1854, a stane se o nich — když zde šlo pouze o uspořádání studií — zmínka teprve v dalším). — Kolik z tohoto plánu zůstalo jen virtuálním, jest ovšem jiná otázka; nejedno zklamání, »jež bylo tím více deprimující, s čím čistším srdcem přistupoval jsem k nesnadnému dílu výchovy« (Zur Geschichte meiner Lehranstalt, Programm des Prager Privat-Untergymnasiums ... für die Schuljahre 1856—1857, str. 19), způsobilo, že po dvou letech změněn byl i tento. Bylo-li co originálního ať bono sensu ať naopak, ať už vůbec, ať jen pro dobu a místo v zařízení původním, touto změnou bylo setřeno: ústav nabyl povahy školy střední a ocitl se

Digitized by Google

zrušením ústavů zřekl se ostatně Čupr práva vydávati vysvědčení státní platnosti i pro oddělení nižší.

Povolení ku zřízení gymnasia s reálním vyučováním v okrese Mariahilfském ve Vídni, kterého dosáhl v r. 1861, Čupr nepoužil; vzdal se ho, když obec vídeňská žádanou subvenci ústavu odepřela. Podobně i vyjednávání s městem Táborem (1858) za účelem založení reálného gymnasia tamtéž nevedlo k cíli, jakkoli návrh Čuprův, vycházející vstříc dávnému úsilí obce,[13]) nebyl přijat nepříznivě. Posledním dílem jeho v tomto směru byl pokus o zřízení dívčího gymnasia v Praze. Podána byla žádost (v září 1870) a podniknuty některé kroky přípravné. Ke skutku již nedošlo. Čupr, odhodlav se následujícího roku k rozpuštění svých ústavů, vzdal se nadobro činnosti tohoto druhu.

1872—1882. Poslední desitiletí života strávil Čupr v soukromí. Žil na »Kolčavce«, zabývaje se pracemi literárními, hlavně spisováním pozdního a největšího díla svého »Učení staroindické«. Obrat politiky české v roce 1879 dotknul se ho živě,[14]) leč neodvrátil již od zaměstnání, kterému se zatím oddal; tak bylo možno ukončiti dílo. Poslední svazek »Náboženství dílo lidské« vyšel 1881 a 29. června 1882 zemřel spisovatel.

2. *Činnost literární.* Jest poměrně rozsáhlá, ač nikoli jednotná a stejnoměrná: náležejíc hlavně dvěma oborům — filosofii a pedagogice — odbíhá i k předmětům jiným a v rozmanitých dobách života spisovatelova jest nestejně plodná. Obsahuje řadu článků časopiseckých, vedle nich i publikace samostatné (čtyř-

na dráze reformou školskou z roku 1849 vytčené. — Vedle školy hospodářské na »Kolčavce« (bližší viz v prospektech a programech: »Vzdělávací ústav hospodářský na Kolčavce u Libně blíže Prahy« atd. Praha 1856, »Vzd. úst. hosp. . . . ku konci roku šk. 1857.« »Programm der landw. Lehr- und Bildungsanstalt auf der Besitzung Kolčavka . . . am Ende des Schulj. 1857«, Progr. der landw. Lehranstalt . . . am Ende des Schj. 1858) měl se družiti k ústavu i vyšší kurs industriální (škola průmyslová), jehož zařízení povoleno majiteli místodrž. vyn. ze dne 4. ledna 1857 (viz prospekt »Die Eröffnung eines höheren Industriallehrkurses sammt einer Abendschule für Industrielle an der Privatlehranstalt des Dr. Franz Čupr, Praha 1857).

[13]) Srv. F. D. Zenkl, Slavnostní spis na paměť třicetiletého trvání cís. král. realného gymnasia v Táboře. Tábor 1892, str. 3—7. O tomto vyjednávání Čuprově neví spisovatel, bylo ostatně polosoukromé (v pozůst. 2 listy z Tábora za dne 28. června a 16. července 1858). Že však původní plán Kregczův (Zenkl str. 9.) pracován byl dle Čupra, jest velmi pravděpodobno.

[14]) Koncepty provolání k volitelům venk. okresu Vys. Myto, Skuč atd. ze dne 20. června 1879 jsou zachovány v pozůstalosti.

Digitized by Google

svazkové »Učení staroindické« největší), a několik rukopisů. Jest česká i německá, a, pokud zvláště prvně uvedené drobnější produkce se týká, dílem s podpisem, dílem anonymní; články rozptýleny jsou v časopisech rozličného druhu, našich i německých, doma i za hranicemi. — Podáme nástin základních myšlenek Čuprových v oboru filosofie a pedagogiky, buď však předeslána dříve povšechná orientace, stručný přehled chronologický — pendant k nastíněnému přehledu vnějších událostí životních, jichž rozvrhu i tu se přidržíme.

1835—1846, léta studentská s prvními pokusy literárními. — V ovzduší s jedné strany nepříznivém, s druhé příznivém[15]) roste sílně Filcíkovo[16]) a vydává první ovoce. »Byl to znělkový čas u nás studentů, nedlouho po vyjití Slávy dcery«. Po denníčku z r. 1835 a 1836 následují básničky, drobná vypravování, náčrtky cestopisné i pokus dramatický — vesměs jen »pro milou vzpomínku«, tisku, tuším, nedošly ani nejzdařilejší.[17]) Po-

[15]) »Tertia classe e diligentia notaberis, si tractaveris istam linguam barbaricam« (Zeitschrift für die öster. Gymn., poznámka ke čl. »Über den Unterricht in der Mutter- und Landessprache an öst. Gymn.« 1850, 885—901). Naproti tomu vlastenectví ve studentstvu (Rettigová! Viz pozn. při básničce »Pomněnky zvlášnj náklonnosti věnované Anně Brokešové we Austj nad Orl.« v pozůst.: »Se dwauma opisy 1. Anně Brokešové 2. radnici Rettigové«!)

[16]) Možno souditi, že Filcík a jeho »čítanky« (»čítanka« = jeden článek, »čítanky« = legenda; byla to poutavá kratší vypravování, jež si kantor spisoval a přiměšoval druhdy k výkladům školním, nabádaje žáky k volné jich reprodukci. Čupr vzpomíná zejména vypravování o Kolumbovi a není bez zajímavosti, že oba ze zvláště vynikajících žáků Filcíkových, Čupr a německý (původně i český) básník Ludvík Frankl vracejí se později k těmto vzpomínkám z mládí, tento básní »Christophoro Colombo«, onen poetickým pokusem »Des Columbus Traum«. Jak Čupr soudil o tomto počínání Filcíkově, svědčí mezi jiným i přízeň, kterou věnoval nešťastnému »Varytu« Hálkovu) byly u Čupra první pudivou silou v tomto směru.

[17]) Vyjímajíc ovšem ty, které u rozmanitých slavných příležitostech tvořily (nebo spolutvořily) »vota D. D. X. Y., professori classium humanitatis, a suis discipulis pie oblata.« — Buď zde uvedeno, co jsme z této doby shledali v pozůst. rukop.: 1835—36, »Journal für das Jahr 1835 u. 1836« (poskytnul některá data životopisná a, jsa psán »tajným« písmem, uvedl v r. 1848 spisovatele málem do podezření ze spiklenectví. Korcsp. s Ludmilou Hlasivcovou, dopis Čuprův 27. VI. 1848); 1837, »Meine Werke vom Jahre 1837« (české básničky, anekdoty, »Modlitba večerní«, životopisný náběh »Ich für mich oder Gedanken in den letzten Stunden des tausend sieben und dreissigsten J. als ein Blick auf meine schon verflossene Lebensjahre), Cesta do Krkonoš (177 stran, něm.); 1838 výlet do Prahy (koncepty, čes.); 1839, »Des Kolumbus Traum«, kratší básničky, epigramy atd. (něm.); 1840 »Poëtische Arbeiten v. Jahre 1840« (14 básniček dílem českých, dílem něm.), 1841, »Pautnjk«, sonet »Laučenj« a dvě básn. něm.; 1842—43, »Arbeiten für die »Aurora«

Digitized by Google

kusy z let filosofických jsou úvahy, referáty a posudky asi toho druhu, jakými počíná činnost jeho veřejná; něco snad i bylo (anonymně) uveřejněno. (Pokračování.)

(báseň »An die Philosophie« a různé úvahy. — »Aurora« byl spolek studujících filosofie Čuprem 1842 založený za účelem společného odebírání časopisů a nákupu knih a »rozprav o těch předmětech vědy a osobní zálíby jednotlivců, jichž veřejná kolegia buď málo, buď vůbec se nedotýkají«. »Zahajovací řeč« Čuprova jest i se správou o I. kursu, t. j. se seznamem členů, schůzí a themat referátů a úvah v poz. ruk. Jména tu bylo vzpomenuto již jednou na str. 325., a Čupr vypravuje, že Exner byl v jistém smyslu protektorem spolku, přijímaje k posouzení úvahy, které byly určeny schůzemi k přepisu).

Digitized by Google

Dr. Julius Suchý.

Arnošt Mach.

(Pokračování.)

Tento povšechný názor o ekonomické povaze vědy pomůže nám nyní, bychom snáze analysovali některé pojmy fysikální. To, co nazýváme příčinou a účinem, jsou do očí bijící znaky jisté zkušenosti. Význam jejich však poklesne a přejde na jiné znaky, jakmile dotyčná zkušenost stane se nám b ě ž n o u. Nám se arci zdá, že kausální nexus má znak nutnosti, leč to jest jen tím, že se nám často zdařilo vložit mezi příčinu a účin dávno známé členy, které mají v našich očích vyšší auktoritu. Hotovou zkušenost v budování myšlenkové mosaiky, s níž přicházíme v ústrety každému případu novému, nazval Kant vrozeným pojmem rozumovým.

Nejimposantnější věty fysiky neliší se ničím od popisujících vět přírodopisce, jakmile je rozebéřeme v jich prvky. Tázati se: proč? jest účelno všude tam, kde běží o objasnění rozporu nějakého; jako mnohé jiné, tak i tento účelný zvyk může však cíl přestřeliti a klásti otázku tu i tam, kde není už ničeho k pochopení.

Kdybychom chtěli přírodě připsati vlastnost, že za stejných okolností způsobuje stejné účinky, nedovedli bychom tyto s t e j n é okolnosti nalézti. Příroda jest jen j e d n o u zde; jen naše schématické zobrazování v myšlenkách vyvozuje stejné případy. Proto také j e n o m v těchto schematických obrazech existuje závislost určitých znaků na sobě. Všechny snahy naše, zobraziti si svět v myšlenkách, byly by bezúspěšny, kdyby se nepodařilo nalézti něco t r v a l é h o v té pestré proměně.

Odtud to vnucování pojmu substance, jenž prýští z téhož zdroje jako moderní ideje principu z a c h o v á n í energie. Dějiny fysiky poskytují hojnost dokladů o tomto pudu, jejž pozoru-

Digitized by Google

jeme ostatně již u dětí. Kam se podělo světlo, když je zhasneme, takže není v pokoji? Tak táže se dítě. — A dospělí se ptají: Kam uniká teplo? Odkud přichází? — Takové dětské otázky v ústech zralých mužů charakterisují století, dí Mach. —

Souvislost jevů v přírodě jest vůbec zřídka tak jednoduchá, bychom v daném případu mohli udati jedinou příčinu a jeden účin. Proto nutno pojem příčiny nahraditi mathematickým pojmem funkce a vyšetřovati vzájemnou závislost znaků jevů. Pozorujme na př. gravitující hmoty. Přiblíží-li se hmotě A hmota B, následuje pohyb A ku B, to jest stará formule. Přihlédneme-li však blíže, seznáme, že hmoty A, B, C, D . . . podmiňují vzájemná urychlení, jež jsou tedy zároveň se hmotami dána. Zrychlení určují rychlosti, jež v budoucím čase budou dosaženy. Tím pak jsou dány též polohy hmot A, B, C, D . . . pro každou dobu. Fysické měření času zakládá se však opět na měření prostorovém (rotace země). Vyplývá tedy z toho konečné vzájemná závislost poloh hmot. Již v tak jednoduchém příkladu nemůže stará formule pojmouti rozmanitost vztahů, které existují v přírodě.

S tím, co právě řečeno, souvisí nazírání Machovo na poměr kausality a teleologie, jemuž ve spise Analyse der Empfindungen věnuje celou kapitolu (V. Physik und Biologie. Causalität und Teleologie). Již Aristoteles rozeznával působící příčiny a konečné příčiny neboli účely. Doménou prvých měla býti fysika, doménou druhých biologie. Nelze upřít, že teleologický způsob nazírání koná v biologii podnes velmi platné služby. Tak byla pro Keplera existence akkomodace oka dle účelu oka (viděti zřetelně do různých vzdáleností), nesporna, kdežto pochody, jimiž akkomodace je způsobena, byly objeveny až po staletích. Podobně Harvey dospěl k objevu oběhu krevního, když si chtěl ujasniti záhadný účel polohy záklopek v srdci a venách. Reimarus a Autenrieth neznali teleologicky příbuznost různých zjevů při vzrůstu s projevy instinktu; teprve v poslední době, na základě prací Sachse a Loeba o tropismech počínáme je chápati též kausálně. Potřeba »kausálního« pochopení zůstává i tehdy, když nějaký obor byl teleologicky úplně prozkoumán. Víra ve zcela různou podstatu zjevů fysikálních a biologických, dle níž prvé by se měly chápati jen kausálně, tyto jen teleologicky, není ovšem oprávněna. Komplex fakt fysických jest jednoduchý, i lze z pravidla bezprostřední souvislost vypátrati. Když pak jsme dostatečnou zkušeností v tomto oboru nabyli pojmů o tom způsobu souvislosti, kterýž považujeme za obecně

Digitized by Google

faktům odpovídající, musíme s l o g i c k o u nutností čekati, že také každý ojedinělý nový fakt bude pojmům našim vyhovovati. V tom nespočívá však nutnost přírodní (Naturnothwendigkeit).*)

To je podstata »kausálního« pochopení. — V řešení problému Hume-Kantova staví se Mach, jak vidno, na stranu Humeovu. —

Komplex fakt biologických naproti tomu jest tak složitý, že bezprostřední souvislosti přehlédnouti nelze. Proto spokojíme se tím, že vytkneme souvislost několika nápadných částí komplexu, které b e z p r o s t ř e d n ě spolu nesouvisí. Intelekt, vyškolený na jednodušším vztahu kausálním, shledává však obtíže v tom, že chybí tu ty spojující členy, a hledí si pomoci tím, že buď hledá chybící členy, anebo konstruuje hypothesu zcela nového druhu závislosti. Toho však není třeba, považujeme-li své vědomosti za kusé a provisorní a uvážíme-li, že podobné případy vyskytují se i v oboru fysiky. Tak studujeme na př. vlnění stojaté, které za daných okolností jest možno, t. j. které se m ů ž e u d r ž e t i. Způsobu však, jak vzniká, zatím ještě přesně neznáme. Pohyb světla v drahách minimálních vysvětlujeme v ý b ě r e m ze drah různých. Ještě více blíží se chemik nazírání biologa. Netřeba proto činiti zásadního rozdílu mezi nazíráním kausálním a teleologickým. Toto jest prostě stadiem p ř e d b ě ž n ý m. —

Další myšlenka, pro Macha charakteristická, jest p ř i z p ů s o b e n í s e m y š l e n e k k f a k t ů m a m y š l e n e k m e z i s e b o u. Bychom mohli jakýkoli děj přírodní v myšlenkách reprodukovati, musí se dříve myšlení naše příslušným faktům přizpůsobiti. Stupeň přesnosti tohoto přizpůsobení jest podmíněn arci okamžitými potřebami a okolnostmi, za nichž vznikl. Poněvadž však tyto zájmy a okolnosti se mění od případu k případu, nesouhlasí výsledky toho přizpůsobení zcela mezi sebou. Logická potřeba naše i biologický interes nutí nás ke korektuře různých výsledků, což vede ku přizpůsobení myšlenek v z á j e m n é m u.

Oba procesy, přizpůsobení se myšlenek k faktům a mezi sebou, nelze ve skutečnosti přesně odděliti, neboť už prvé naše dojmy jsou vrozenými a dočasnými náladami organismu spoluurčeny, podobně na pozdější dojmy smyslové mají vliv starší. Tak je prvý proces druhým komplikován. Pochody ty probíhají zprvu samovolně, aniž si je jasně uvědomujeme. Vždyť máme, když procítíme k plnému vědomí, v sobě už bohatý obraz o světě. Později

*) Srovnej též Prinzipien der Wärmelehre, 2. vyd., str. 434, 457.

Digitized by Google

však se zvolna oba procesy uvědomují, pokračujeme v nich úmyslně, a tím počíná badání. Přizpůsobení myšlenek k faktům nazýváme pozorováním, myšlenek mezi sebou theorií.

Mladý divoch měl odevzdati někomu koš s ovocem a dopis. Cestou však část ovoce snědl a podivil se nemálo, že dopis jej prozradil. Po druhé dal tedy dopis pod kámen, by zrádce nemohl jej pozorovati, výsledek jej však přesvědčil, že čaroděj v dopise jej přece pozoroval. Teprve, když se naučil počítati a číslo třebas čárkami označovati, nabývá přibližně správné představy o tom, jak jej mohl dopis prozraditi. Tak se tedy — sit venia verbo — ve společnosti vzpomínek původní představa dopisu tak dlouho přetvořuje, až je s fakty v souhlasu.

Mach uvádí[18]) z dějin vědy hojnost příkladů k tomu faktu; ukazuje také pěkně na vývoj vědeckého myšlení. Též pro přizpůsobení se myšlenek m e z i sebou je hojnost dokladů; aspoň z těch jeden si uvedeme.

Black konstruoval na základě své představy o tepelném fluidu pojem množství tepla, a nabyl tak představy o neproměnnosti součtu tepelných množství při různých proměnách; věděl také, že teplo přechází s tělesa teplejšího na chladnější, čímž se teploty obou těles mění. Tu učinil pozorování, že teplota těles tajících nebo se vařících nestoupá, když je plamenem zahříváme, pokud tání nebo var trvá. Zde mizí tedy z plamenu jisté množství tepla, což zákonu o konstantním součtu odporuje. Black předpokládal, že se při tom jisté množství tepla utajuje, stává latentním; moderní thermodynamika naopak nechává padnouti zákon o konstantním součtu tepelných množství.

Přizpůsobení je tedy možno r ů z n ý m způsobem. Ze dvou myšlenek sobě odporujících modifikujeme tu, která se nám té doby zdá méně důležitou a důvěry hodnou. — Sadi Carnot poznal, že, má-li teplo konati práci, musí při tom klesati s vyššího niveau, t. j. s vyšší teploty na nižší. Množství tepla považoval ještě za konstantní ve smyslu Blackově. Mayer a Joule shledali však, že množství tepla nezůstává stálým, nýbrž se zmenší, koná-li práci; naopak se množství tepla zvětšuje, když konajíce práci teplo vyvozujeme, na př. třením. Zdánlivé paradoxon to rozřešili Clausius a Thomson, seznavše, že množství tepla, jež konajíc práci zmizelo, jest závislo na teplu převedeném s vyšší teploty na nižší, a na obou teplotách, mezi nimiž se převod děl. Názor Carnotův i Mayerův se

[18]) Erkenntnis u. Irrtum, str. 162. sqq.

Digitized by Google

tím modifikuje a v novou formu sdružuje. Věta Carnotova přivedla W. Thomsona na myšlenku vyráběti led bez práce isothermickou expansí a kompressí vzduchu při 0° C. J. Thomson podotknul správně, že by to znamenalo vyráběti práci z ničeho, neboť voda, mrznouc, zvětšuje svůj objem, i může při tom konat práci. By se nový rozpor odstranil, bylo nutno předpokládat, že se bod mrazu tlakem snižuje, což pokusem bylo stvrzeno. — V paradoxech leží, jak vidno, nejmocnější popud ku vzájemnému přizpůsobení se myšlenek. Tak razí se dráha novým objevům a hledi-skům.

Vzájemná adaptace nevyčerpává se však odstraňováním rozporů. Také tříštění pozornosti, zatížení paměti mnoha věcmi pociťujeme nepříjemně, i když rozpory jsou odstraněny. Naopak zase cítíme úlevu, kdykoli seznáme něco neznámého jako kombinaci známého, kdykoli různorodé objeví se býti stejnorodým, kdykoli se zmenší počet nutných principů nebo když se nám zdaří, je organicky seřaditi. Ekonomisace, harmonisace, organisace myšlenek, kterouž cítíme, jako potřebu biologickou, jde daleko za meze požadavku logické nespornosti. — Odraz a lom světla, interference a polarisace tvořily původně samostatné, oddělené kapitoly, a nebyly mezi sebou v rozporu. Přes to byla Fresnelova theorie velkou úlevou, převádějíc všechny nauky ty na společný podklad, transversální vlnění, a zároveň podstatným krokem ku předu. Maxwell zjednodušil však situaci mnohem více, zařadiv celou optiku do nauky o elektřině jako pouhou kapitolu.

Viděli jsme, že ze dvou si odporujících myšlenek udrží se ta, která je osvědčenější. Závisí to ovšem na vyspělosti, zkušenosti a na myšlenkové struktuře usuzujících, jakož i na vžitých názorech vrstevníků, k t e r ý m úsudkům připíše se větší auktorita. Tak routinovaný fysik nebo chemik zavrhne jistě myšlenku, která odporuje předpokladu jednoznačné určitosti přírodních pochodů, nebo zákonu zachování energie, nebo hmoty; dilettantu, na př. konstruktérům perpetua mobile, vadí takové ohledy už méně. Za časů Newtonových patřilo k tomu velmi mnoho odvahy předpokládati actionem in distans, působení do dálky. Později stal se názor ten následkem svých úspěchů tak běžným, že se nad ním nikdo nepozastavoval.

Dnes už zase máme naopak příliš živou potřebu sledovati vzájemné vztahy jevů krok za krokem v jejich k o n t i n u i t ě prostorem a časem, než abychom se spokojili působením do dálky.

Digitized by Google

— Bezprostředně po Blackovi bylo odvážno pochybovati o neproměnnosti množství tepla, kdežto asi za 50 let bylo tomu naopak.

Každá doba dává přednost těm úsudkům, pod jichž vedením docílila největších úspěchů praktických a intelektuálních. Velcí badatelé, kteří duchem jsou napřed, bývají mnohdy nuceni vystoupiti proti běžným názorům současníků; tím však právě přivodí obrat. Úsudky dosud směrodatné utvoří z pravidla s novými kompromis (nové jsou k tomu nuceny, nemají-li podlehnouti), a kompromisem tím modifikují se obyčejně obě strany. Příklady poskytují thermodynamické práce Clausia a W. Thomsona, nebo elektrické Faradaye a Maxwella. Mnohdy si úsudky ty však neodporují, nýbrž se snášejí. Pak není ovšem n u t n ě třeba dalšího přizpůsobení. Leč závisí na individualitě badatelově, na jeho potřebách esthetických a logicko-ekonomických, zda nebude požadovati další harmonisování jich. Ve mnohé hlavě snášejí se nejrozmanitější myšlenky jednoduše proto, poněvadž přísluší oborům, které nikdy nepřijdou do styku, na př. nejpodivnější pověra v oboru jednom s největší střízlivostí v oboru druhém. Tak tomu bývá u myslitelů náladových a příležitostných, kteří nechávají zaznívati od případu k případu nejrůznější registry, aniž se starají o organickou souvislost větších okruhů myšlenkových. I Protějšek k nim tvoří velcí, celí myslitelé jako Descartes, Newton, Leibnitz, Darwin a j.

Ideál ekonomického a organického přizpůsobení úsudků příslušných k témuž oboru je dosažen, podaří-li se nalézti co nejmenší počet úsudků nejjednodušších a nezávislých, z nichž lze všechny ostatní odvoditi jako důsledky logické. Známým příkladem takového spořádaného sytému úsudků jest Euklidova geometrie. Původně byly arci úsudky deduktované objeveny často cestou jinou, na dedukci nezávislou, indukcí a analogií. Deduktivní odvození slouží pak, buď k v ý k l a d u, t. j. k ozřejmění úsudku nového pomocí úsudků běžnějších a jednodušších, nebo k d ů k a z u, t. j. k opření úsudku o pravdy, jichž popírati nelze. Nebyl-li úsudek odvozený dříve znám, nýbrž teprve odvozením nalezen, pak představuje o b j e v, učiněný cestou deduktivní. —

„Každá nová myšlenka setkává se se starými, a nastává vzájemná akomodace. To vede nás přímo ku s r o v n á v á n í nového se starým, kteréžto srovnávání se dostavuje i bezděky. Leč i snaha, sdělovati své myšlenky jiným, jakož i nutnost ekonomie v myšlení vybízí ku srovnávání.

Digitized by Google

Srovnávání[19]) jest nejmohutnějším vnitřním životním prvkem vědy. Neboť veškera souvislost, všechna pojmová jednotnost přichází do vědy srovnáním. Zoolog vidí v kůstkách křídel netopýřích prsty, srovnává kosti lebeční s obratly, embrya různých organismů mezi sebou a zjednává si tak místo chaotického konglomerátu fakt jednotný obraz, složený ze stejnorodých prvků. Jazykozpytec srovnává různé řeči a útvary různé v témž jazyku. Že nemluvíme o srovnávací fysice právě tak, jako máme anatomii srovnávací, má důvod jistě jen v tom, že ve vědě experimentální se pozornost od kontemplace příliš odvrací. Než i fysika žije a roste, jako každá jiná věda, srovnáváním.

Způsob, jakým výsledek srovnání se jiným sděluje, jest různý. Barvy spektra jsou: červená, žlutá, zelená atd. Jména těchto barev jsou odvozena snad od barev květin nebo něčeho podobného. Častým opakováním tohoto srovnávání za rozmanitých okolností vznikly znaky shodné, zatemnily se různé, a tak prvé nabyly významu samostatného, nezávislého na objektu nebo spojení, významu abstraktního. Nikdo nemyslí, řeknu-li barva žlutá, na jinou shodu s citronem, než co do barvy, řeknu-li »přímý«, na jinou vlastnost napjaté šnůry než co do směru. Tak nabyla i čísla významu abstraktních pojmů. Jen naivnost Pythagorejců mohla se domnívati, že poměry číselnými vystihnou ne jednu jedinou vlastnost, nýbrž celou podstatu věci. — Takový způsob sdělování fakt, který užívá jen čistě pojmových prostředků, nazýváme popisem p ř í m ý m.

Přímý popis objemnějšího fakta je prací obtížnou, i když potřebné pojmy jsou všechny v řeči vyvinuty. Jak velkým usnadněním proto jest, můžeme-li říci: Fakt *A* chová se — ne v jednom znaku — nýbrž ve mnoha nebo ve všech p r á v ě t a k jako známý fakt *B*. Měsíc chová se tak, jako těleso tíhnoucí k zemi, světlo tak jako vlnivý pohyb étheru, nebo jako elektrická oscilace a p. Takový popis nazveme n e p ř í m ý m. Z toho vidno, že to, co zoveme theorií, nebo theoretickou myšlenkou, náběhem ku theorii, spadá do této kategorie popisu nepřímého.

Proč zdá se nám theoretický pomysl státi výše, než pouhá reprodukce faktu pozorovaného? Protože se tak ve vzpomínce vynořuje nám místo jediného rysu podobnosti hned celá soustava rysů, známá fysiognomie, takže fakt nový stává se nám pojednou běž-

[19]) Prinzipien der Wärmelehre, 2. vyd. 396.

Digitized by Google

ným. Ba idea má poskytnouti v í c e, než na novém faktu okamžitě postřehujeme, má jej obohatiti rysy, které jsme nuceni teprve hledati a které pak často vskutku nalezneme. Ta rapidnost, s níž se naše vědění rozšiřuje, je tedy příčinou, proč theorii dáváme kvantitativně přednost před prostým pozorováním, kdežto kvalitativně se podstatně od sebe neliší.

Na druhé straně nelze upříti, že theorie skrývá v sobě nebezpečí. Fakta skutečná a fakta v myšlenkách reprodukovaná se mohou vzájemně zastupovati ve mnoha ohledech, v některých však zase nikoli. Tak emisní theorie světla byla překážkou pokroku, navykuvši fysiky považovati projektilovou dráhu světelných částeček za jednoduchou přímku, čímž seznání periodicity světla se znesnadnilo. Když Huyghens zavedl analogii světla se zvukem, vysvětlil tím mnohé zjevy, ale naopak zatarasil si cestu k objevení polarisace světla, protože vlny zvukové jsou podélné; Newton, který přizpůsobil myšlenky své pozorování, táže se prostě: »An non radiorum luminis diversa sunt latera?« a objevi tak polarisaci sto let před Malusem.

Mnohdy ovšem sahá shoda theorie s fakty dále, než původně se předpokládalo; pak vede nás theorie k neočekávaným objevům. Příklady toho jsou konická refrakce, cirkulární polarisace totálním odrazem nebo Hertzovy elektrické vlny.

Představme si kousek magnetické ocele a vedle ni ocel nezmagnetovanou. Jedna přitahuje piliny železné, druhá ne. I když tu piliny nejsou, musíme si mysliti kov magnetický v jiném stavu než nemagnetický. Naivní člověk, jemuž vlastní vůle jest nejznámějším zdrojem síly, představuje si magnet oživen jakýmsi duchem. To je stanovisko anthropomorfistické, stanovisko fetišismu, jejž badatelé z počátku středověku ještě nepřemohli, a jehož poslední stopy, představy různých s i l pozorujeme ještě ve dnešní fysice. Prvek dramatický nechybí tedy vždy v přírodovědeckém popisu.

Při dalším pozorování ukáže se, že těleso horké na př. ohřívá se n a ú k o r studeného, jsou-li pak tělesa stejnorodá, že studené těleso o hmotě $2m$ ohřeje se jen o poloviční počet stupňů, než ztratí těleso horké o hmotě m. Tím mizí demonický ráz věci, domnělý duch nepůsobí libovolně, nýbrž dle pevných zákonů. Za to však i n s t i n k t i v n ě se vynořuje pomysl l á t k y jakési, jež s jednoho tělesa na druhé přetéká, při čemž součet (v tomto případu součet ze součinů hmoty a změny teploty) zůstává konstantní. Black byl prvý stržen touto analogií a objevil pak jejím vedením teplo specifické a skupenské. V dalším vývoji vědy byla však hmotná představa ta

Digitized by Google

pokroku na závadu. Tak neviděli nástupcové Blackovi, oslepení onou představou, že třením se teplo v z b u z u j e. — Jest přirozeno, že nejmocněji působí takové theorie, které přicházejí nehledány, které se takořka instinktivně vnucují. Ty strhnou myšlenky do svého proudu a mají nejtužší život. Jakmile však jednou je kriticky prohlédneme, ztrácejí mnoho na síle. Se hmotou máme pořáde co činiti, nejnázornější představy naše se k ní přilnají. Proto není divu, že Rob. Mayer a Joule, kteří Blackovu představu definitivně zničili, zavedli novou představu hmotnou, třebas ve formě abstraktnější a modifikované, totiž princip e n e r g i e.

Z úvah těchto plyne, že jest nejen radno, nýbrž přímo nutno, postupně všude ve vědě, kdekoli už jest to možno, místo popisu indirektního zaváděti popis přímý, který neobsahuje nic nepodstatného a omezuje se jen na pojmové pojetí fakt. Mach doufá, že touto cestou dospějeme ku všeobecné, všechny obory obsahující fysikální fenomenologii, to jest ku fysice b e z h y p o t h e s.

Po tom, co dosud řečeno, snadno pochopíme, jaké stanovisko zaujímá Mach vůči atomistice a proč. Machovi bylo často vytýkáno neprávem, že atomistiku zavrhuje. Stejně neprávem se mu však vytýká jako nedůslednost, že atomistiku přijímá.[20]) Jest s podivením, že současně výtky tak kontrární mohly jej stihnouti, ač v různých svých spisech jasně o svém poměru k atomistice mluví. Tak na př. ve Wärmelehre (2. vyd. str. 359): Nutno připustiti, že obvyklá theorie atomistická vše to vysvětluje způsobem nejjednodušším a nejnázornějším. Připojíme-li, že názor ten vedl i k novým objevům, ježto se analogie dále osvědčila, než při vzniku jejím se předpokládalo, nelze se diviti, že si jí chemikové tak váží. To však nemůže nám překážeti, abychom pojmové jádro z ní nesnažili se vyloupnouti, a nedívali se na nahodilé vnější přímětky theorie jako na obrazy, jichž nelze brát vážně. Od každé nové theorie chemických zjevů musíme však přece žádati, aby p ř i n e j m e n š í m tolik poskytovala, jako theorie atomová, kterou bychom k vůli ní zanechali.

Na str. 429. a 430. téhož spisu praví: Moderní atomistika jest pokus, učiniti představu substance ve tvaru nejnaivnějším a nejhrubším, v jakém ji má ten, kdo považuje tělesa za absolutně stálá, základní představou fysiky. Tím nemá se popírati h e u r i s t i c k á a d i d a k t i c k á cena atomistiky, jež leží v její n á z o r n o s t i, která dovede přivésti do pohybu nejjednodušší, nejběžnější, nejkonkrétnější elementární a instinktivní funkce obrazotvor-

[20]) na př. Driesch. Viz čl. p. dra Rádla, Č. Mysl 1906, str. 125.

Digitized by Google

nosti a intelektu. Jest příznačno, že atomistiku znovu oživil Dalton, pedagog. K celkovému filosofickému rozvoji dnešní fysiky jest však atomistika se svými dětinskými a zbytečnými představami vedlejšími ve zvláštním rozporu. Bez pochyby bude možno, podobně jako z Blackova hmotného názoru, vyloupnouti i z atomistiky podstatné jádro pojmové, které jen fakta reprodukuje, a zamítnouti zbytečné představy vedlejší.

Myslím, že názor Machův jest už jasný. Nezamítá atomistiky, ale zamítá, věřiti jí do slova, t. j. považovati obrazy její za fakta. V tom smyslu vyslovuje se i ve své Mechanice (str. 463 ve vyd. 2.): »Mögen die Atomtheorien immerhin geeignet sein, eine Reihe von Thatsachen darzustellen, die Naturforscher, welche Newton's Regeln des Philosophirens sich zu Herzen genommen haben, werden diese Theorien nur als p r o v i s o r i s c h e Hülfsmittel gelten lassen, und einen Ersatz durch eine natürlichere Anschauung anstreben. Die Atomtheorie hat in der Physik eine ähnliche Function, wie gewisse mathematische Hülfsvorstellungen, sie ist ein mathematisches M o d e l l zur Darstellung der Thatsachen . . .«

A v Analyse der Empfindungen,[21]) když mluví o vlivu idcji jim rozvinutých na pojímání vědy fysikální, praví stejně jasně:

»Als einen weiteren Gewinn müssen wir ansehen, dass der Physiker von den herkömmlichen intellectuellen Mitteln der Physik sich nicht mehr imponiren lässt. Kann schon die gewöhnliche »Materie« nur als ein sich unbewusst ergebendes, sehr natürliches Gedankensymbol für einen relativ stabilen Complex sinnlicher Elemente betrachtet werden, so muss dies umsomehr von den künstlichen hypothetischen Atomen und Molekülen der Physik und Chemie gelten. Diesen Mitteln v e r b l e i b t ihre Werthschätzung für ihren besonderen beschränkten Zweck. Sie bleiben ökonomische Symbolisirungen der physikalisch-chemischen Erfahrung. Man wird aber von ihnen wie von den Symbolen der Algebra nicht mehr erwarten, als man in dieselben hineingelegt hat, namentlich nicht mehr Aufklärung und Offenbarung als von der Erfahrung selbst. Schon im Gebiete der Physik selbst bleiben wir vor Überschätzung unserer Symbole bewahrt. Noch weniger wird aber der ungeheuerliche Gedanke, die Atome zur Erklärung der psychischen Vorgänge verwenden zu wollen, sich unser bemächtigen können. Sind sie doch nur Symbole j e n e r eigenartigen Complexe sin-

[21]) 3. vyd. 1902., str. 236.

Digitized by Google

licher Elemente, die wir in den engeren Gebieten der Physik und Chemie antreffen.«

Z toho všeho je zřejmo, že Mach dívá se na atomistiku zcela v důsledku svých ostatních názorů, a to způsobem střízlivým. Považoval jsem za nutné tvrzení své doložiti hořejšími citáty, poněvadž je třeba už jednou zmíněné nesprávné výtky, pořád se opakující, uvésti na pravou míru.

Nyní několik slov o Machově kritice p o j m ů vědeckých. Definice pojmu a často již jméno pojmu jest impulsem ku činnosti přesně omezené, často komplikované, zkoumající, srovnávající nebo konstruující, jejíž výsledek jest znakem v rozsahu dotyčného pojmu. Pojem vybavuje totiž určité reakce, nikoli však hotové názory. Zběhlý mathematik nebo fysik čte pojednání odborné tak, jako hudebník partituru. Pojem jest pro přírodozpytce, čím nota pro hudebníka, recept pro lékárníka a kuchařská kniha pro kuchařku. Jako pianista musí však napřed dlouho se učit ovládat náležitě své prsty, musí též přírodozpytec projíti dlouhou školou, než ovládá rozmanité jemné inervace svých svalů a své fantasie. Začátečník v těchto vědách provede proto tak často něco jiného, než chtěl, nebo více, nebo méně. Konečně však ví přesně, co který pojem znamená, a jakmile se s ním setká, reaguje naň správně. J á d r e m p o j m ů v ě d e c k ý c h j s o u t e d y d l e M a c h a d o b ř e n a c v i č e n é č i n n o s t i, jež vyplynuly z nutnosti srovnání fakt a zobrazení jedněch druhými.

Kdyby byl ideál pojmového popisu všech fakt, úplného a přímého, pro určitý obor dosažen, mohli bychom říci, že přímý popis podává vše, co badatel může vůbec žádat. Popis jest stavbou fakt v myšlenkách. Pro fysika speciálně jsou jednotky cihlami, pojmy plánem, fakta výsledkem stavby, budovou.

Jest známo, že Kirchhoff ve své mechanice podobně prohlašuje popis, a to co možná nejjednodušší a nejúplnější, za jediný cíl vědy. Zajímavo a méně známo jest, že Mach vyslovil názor svůj od Kirchhoffa nezávisle a vlastně dříve. Rovněž zajímavo je, že — dle Macha samotného — Kirchhoffův názor, který dal podnět k tolika noetickým diskusím a polemikám, spočíval prý na prostém aperçu, neboť Kirchhoff sám v debatě s F. Neumannem these své ani nehájil. Proto ovšem věta jeho není méně správnou.

Pozorujeme, že jako vůdčí nit táhne se všemi výklady Machovými b i o l o g i c k é n a z í r á n í n a v ě d u, i n a p o c h o d y d u š e v n í. V tomto bodu jako ve mnohých jiných styká se Mach

Digitized by Google

s Avenariem. V dříve citované kapitole »Physik und Biologie, Kausalität und Teleologie« své knihy o analyse pocitů praví výslovně, že naše chápání orgánů a funkcí jejich je podstatně podporováno a usnadněno, známe-li účel, jemuž orgány a funkce dotyčné slouží. A totéž platí o psychologii: děje duševní stanou se mnohem pochopitelnějšími, uvedeme-li je ve vztah k velkým účelům přírodním, k pudu zachování života vlastního a života druhu. Tak na př. lze touhu po poznání jen tehdy správně pochopiti, nahlédneme-li, jak nezbytno jest člověku znáti své okolí a rozeznávati v něm přítele od nepřítele, užitečné od škodlivého. Proto znamená biologické pojímání duševního žití jeden z největších pokroků — ne-li největší — moderní psychologie. Zásluhou Machovou a Avenariovou jest, že principiální význam biologického nazírání všude energicky akcentovali a v detailech prováděli. — To, co jsem právě stručně nastínil, považuji z Machových názorů za nejdůležitější a nejcharakterističtější. Přehlédněme myšlenky ty rychle znovu. Byly to: 1. antimetafysická tendence jeho, 2. s ní související fenomenalism. 3. Důsledky toho: není rozdílu mezi já a svět, hranice já jsou libovolné, 4. není také rozdílu mezi fysickým a psychickým, tedy konsekventní monism.

Vůdčí ideje v oboru vědosloví: 1. princip ekonomie, 2. princip přizpůsobení se myšlenek k faktům a myšlenek mezi sebou, 3. kritika kausality a jejího poměru k teleologii, 4. princip srovnávání a plynoucí z toho názor na význam popisu ve vědě, 5. ustavičné přihlížení k momentu biologickému.

Ze spisů Machových jsou nejvýznamnější: Analyse der Empfindungen a poslední dílo jeho Erkenntnis und Irrtum; mimo to: Prinzipien der Wärmelehre a Mechanik in ihrer Entwickelung. Každé z těchto hlavních děl je význačno po jiné stránce. V Analyse der Empfindungen Mach poprvé obšírně a do důsledků promýšlí své ideje, z nichž mnohé zrály v něm po desitiletí; tento spis je proto fundamentálním pro hlubší studium jeho názorů. Prinzipien der Wärmelehre a Mechanik odnášejí se ku kritice vědeckých pojmů; v nich obsažen je ohromný kus positivní práce jak odborně vědecké, tak filosofické. Leč i obecné úvahy jsou v nich po různu roztroušeny, jmenovitě ve Wärmelehre.

Kdo však chce v jediné knize míti celého Macha, ten ať čte Erkenntnis und Irrtum, dílo nedávno vyšlé. Zde setká se se všemi

Digitized by Google

typickými myšlenkami auktorovými, a to v poslední fási jich vývoje. Budiž mi proto, jakož i vzhledem ku časovosti věci, dovoleno obrátiti se podrobněji k tomuto dílu.

V Erkenntnis u. Irrtum možno rozlišovati tři části: 1. část psycho-fysiologická, 2. filosofie výzkumu přírodovědeckého, 3. prostor, čas, měření. Obsah této knihy o 460 stranách a 25 kapitolách je tedy dost nehomogenní. Vznikl z auktorových přednášek na vídeňské universitě. Každý, kdo měl, jako pisatel těchto řádků, potěšení, býti výkladům Machovým přítomen, oživí si četbou téhle knihy vzpomínky na ony chvíle, jež byly plny požitku. A to nejen v ohledu věcném. I formálně byly výklady Machovy na niveau velmi vysokém. Ta prostá, akademicky klidná forma, ta naprostá objektivnost družící se se zdravým, originálním humorem, zůstanou, myslím, každému nezapomenutelny. —

Do prvé části čítám kapitoly: Philosophisches und naturwissenschaftliches Denken, Eine psycho-physiologische Betrachtung, Gedächtniss, Reproduktion und Association, Reflex, Instinkt, Wille, Ich, Die Entwicklung der Individualität in der natürlichen und kulturellen Umgebung, Die Wucherung des Vorstellungslebens. Do druhé pak kapitoly: Erkenntnis u. Irrtum, Der Begriff, Empfindung, Anschauung, Phantasie, Anpassung der Gedanken an die Tatsachen und aneinander, Über Gedankenexperimente, Das physische Experiment und dessen Leitmotive, Aehnlichkeit und Analogie als Leitmotive der Forschung, Die Hypothese, Das Problem, Die Voraussetzungen der Forschung, Beispiele von Forschungswegen, Deduktion und Induktion in psychologischer Beleuchtung. Do třetí skupiny: Zahl und Mass, Der physiologische Raum im Gegensatz zum Metrischen, Zur Psychologie und natürlichen Entwicklung der Geometrie, Raum und Geometrie vom Standpunkt der Naturforschung, Die physiologische Zeit im Gegensatz zur metrischen, Zeit und Raum physikalisch betrachtet, Sinn und Wert der Naturgesetze.

Uvádím nadpisy kapitol proto, že z nich nejlíp je patrno, jak bohatý a pestrý jest obsah. Nelze referovat o knize jako celku, nýbrž jen o jednotlivých kapitolách; podám tedy aspoň několik ukázek, zvláště takých, jež jsou způsobilé dokreslit obraz dříve nastíněný. — V kapitole Die Entwicklung der Individualität in der natürlichen und kulturellen Umgebung na př. praví: Přeceňujeme propast dělící nás od zvířat, přihlédneme-li blíže, uzříme, že i v nás mnoho se děje mechanicky. Divíme se, že hmyz nebo ptáci chovají

Digitized by Google

se tak hloupě vůči vodě nebo sklu; ale nepovážíme, že my počínali bychom si podobně, kdyby předměty ty byly naší zkušenosti zcela cizí a pojednou se tu objevily. Vlastnosti jejich jistě zdály by se nám zázračnými. Proto věří Mach v budoucnost srovnávací psychologie, která stejně osvětlí projevy psychického života nejvyššího i nejnižšího a správně ocení a vytkne, v čem se shodují a liší.

Jednou z nejdůležitějších kapitol jest ona, jež nese týž název jako celý spis. Zde jest její jádro: »Ein selbstgefälltes oder uns mitgeteiltes Urteil, das wir dem physischen oder psychischen Befund, auf welchen es sich bezieht, angemessen, entsprechend finden, nennen wir richtig, und sehen, namentlich wenn es uns neu und wichtig ist, in demselben eine Erkenntnis. Eine Erkenntnis ist stets ein uns unmittelbar oder doch mittelbar biologisch förderndes psychisches Erlebnis. Bewährt sich hingegen das Urteil nicht, so bezeichnen wir es als Irrtum, und in dem schlimmeren Fall einer absichtlichen Irreführung als Lüge. Dieselbe psychische Organisation, welche so förderlich ist, und bewirkt, dass wir z. B. eine Wespe so rasch wiedererkennen, kann bei anderer Gelegenheit bewirken, dass wir einen wespenähnlichen Bockkäfer irrtümlich für eine Wespe halten (Mimikry.). Schon die unmittelbare sinnliche Beobachtung kann zu Erkenntnis und auch zu Irrtum führen, indem wichtige Unterschiede übersehen, oder Uebereinstimmungen verkannt, z. B. eine mattgefärbte Wespe trotz der charakteristischen Körperform für eine Fliege gehalten wird. Noch weit leichter unterliegt der Mensch durch ein solches Versehen im begrifflichen Denken dem Irrtum, namentlich der in diesem Gebiete ungeübte, der sich mit typischen Vorstellungen begnügt, ohne nachträgliche genaue Analyse der verwendeten Begriffe. Erkenntnis und Irrtum fliessen aus denselben psychischen Quellen; nur der Erfolg vermag beide zu scheiden. Der klar erkannte Irrtum ist, als Korrektiv ebenso erkenntnisfördernd wie die positive Erkenntnis.« (Str. 113.)

V téže kapitole dí dále (str. 117.): své subjektivní pocity a city nepovažujeme už za síly fysické. V tom jsme pokročili; ale dosud považujeme subjektivní své pojmy za fysické reality.

V kapitole Der Begriff zajímavě paralelisuje tělo naše s fysikálním strojem; praví (str. 134): tělo naše, a zejména vědomí,

Digitized by Google

jest system fakt poměrně uzavřený a isolovaný. Tento system reaguje na pochody ve fysickém okolí jen v omezeném rozsahu a jen v několika málo směrech. Podobá se teploměru, reagujícímu jen na pochody tepelné, nebo galvanometru, reagujícímu jen na galvanický proud, zkrátka přístroji fysickému nepříliš dokonalému.

To, co na prvý pohled jeví se býti nedostatkem, totiž malá různost v reakcích na podněty tak rozmanité, to umožňuje právě p r v o u hrubou pojmovou klasifikaci pochodů v našem okolí, kteráž postupnou korekturou stává se pak jemnější. A konečně se i naučíme znáti vlastnosti, konstanty a zdroje chyb aparátu svého vědomí a dovedeme je eliminovati právě tak, jako u ostatních strojů. Jsme právě takou věcí, jako věci fysického okolí, které skrze sebe též poznáváme.

Jest přirozeno a pochopitelno, že mnohé myšlenky Machovy v tomto novém spisu jsou modifikovány nebo šťastněji vyjádřeny. Mnohé polemiky a diskuse, ještě četnější však nedorozumění poučily Macha mimo jiné též o tom, v čem hledat jich kořen, která místa jsou nejasná neb neurčitá. Proto nelze se diviti, že z hlavních idejí jeho každá vrací se několikrát v různých variacích.

Ve šťastné formě podává svůj nový pojem substance v odstavci Empfindung, Anschauung, Phantasie (str. 146). Mysleme si oranž, krychli kuchyňské soli, platinu a vzduch. Oranž reaguje na všechny smysly, kuchyňská sůl nereaguje na čich, platina ani na chuť. Vzduch pak jest mimo to i neviditelný; pociťujeme jen jeho teplotu a při pohybu dráždí náš hmat. Že vzduch jest také těleso, o tom lze se jen přesvědčiti umělými pokusy. Pokusy můžeme však u každého z řečených těles vyvolati ještě různé jiné reakce, jež těleso to charakterisují. T ě l e s a n e j s o u t e d y n i č í m j i n ý m n e ž s v a z k e m r e a k c í z á k o n e m s e p j a t ý c h. Totéž platí o pochodech všeho druhu, jež si dle potřeby vhodně třídíme a jmenujeme.

Ať se jedná o vlny vodní, jež sledujeme zrakem a hmatem, nebo o vlny zvukové ve vzduchu, jež pouze slyšíme a jen uměle můžeme učiniti viditelnými, nebo konečně o elektrický proud, kterýž lze sledovati vůbec téměř jen za umělých podmínek, vždy zůstává s t á l o u j e n z á k o n i t á s o u v i s l o s t r e a k c í. Tento v ě d e c k ý, k r i t i c k y v y t ř í b e n ý p o j e m s u b s t a n c e musí nastoupiti místo vulgárního, jenž sice pro obyčejnou denní potřebu jest nejen neškodný, nýbrž dokonce velmi praktický — jinak by nebyl instinktivně ani vznikl — jenž však ve vědecké fysice hraje touž klamavou roli jako »Ding an sich« ve filosofii.

(Dokončení.)

Digitized by Google

Dr. Em. Rádl:

Lamarck a jeho následníci.

(Pokračování.)

II.

Positivní práce Lamarckovy byly přijaty velmi příznivě, jeho theorie evoluční však byla pozvednuta teprv Darwinem. Zvláště ti, kdo nesouhlasili se všemohoucností přirozeného výběru ve vytváření organické přírody, obraceli se od Darwina k Lamarckovi. Jakož však Lamarck sám není ve svých názorech důsledný, tak i u jeho následníků nacházejí se rozpory. Myšlenky hlavních Lamarckistů uvedu v následujících odstavcích a probírati je budu volně bez ohledu na jejich vnitřní příbuznost.

Lamarckovým názorům velmi blízek jest Američan Cope. Eduard Drinker Cope (* 1840 ve Philadelphii, zemřel r. 1897) byl profesorem zoologie a srovnávací anatomie na universitě ve svém rodném městě; positivní jeho práce jsou z oboru anatomie a systematiky obratlovců žijících i vyhynulých a jsou pro tyto obory vědění velmi důležity. Tyto positivní práce daly Cope-ovi materiál pro posouzení Darwinovy theorie, kterou se tehdy každý biolog širšího výhledu zabýval. Své názory fylogenetické uveřejnil Cope po různu, sebral je však později ve spise pod titulem »The Origin of the Fittest«[1]) (o původu nejlépe přizpůsobilých organismů). Titul nevystihuje obsahu spisu, neboť není to dokonalé přizpůsobení organismů jejich životu, o čem se tam hlavně jedná, nýbrž Cope uvažuje o zákonech řídících vývoj skupin živočišných. Výklady jeho tu populární, tam vědecké, nejdou zvlášť do hloubky a jsou jakýmsi kompromisem mezi Darwinem a Lamarckem.

[1]) New York 1887.

Digitized by Google

Darwin dle Copea má velkou zásluhu o vývojovou theorii a jeho myšlenka přirozeného výběru, kterou H. Spencer ještě lépe vystihl slovy »survival of the fittert«, jest velmi důležita; ale přirozený výběr má jen ten význam, že zachovává nebo ničí variety, které jsou jeho působení vydány; o varietách pak předpokládá Darwin, že vznikají jakousi přirozenou měnlivostí organismů; odkud se však bere tato měnlivost? Lamarck, jak jsme viděli, domnívá se, že u nejnižších bytostí jest to přímý vliv okolí, který je způsobuje a u vyšších vůle organismu, jeho touha přizpůsobiti se daným podmínkám života. Cope věří, že variabilitu způsobuje zvláštní životní princip, zvláštní síla vzrůstu (growth-force) neboli »bathmism«, jak ji jinak jmenuje. Rostliny a zvířata rostou ze zárodku jednak nabývajíce nové masy, jednak rozmnožujíce své údy. Oboji děje se vlivem síly, jsoucí v korelaci s fysikálními silami, která jest v nerostoucích částech těla potenciální, v rostoucích aktuální. Vedlé ní jsou ještě jiné životní síly, zvláště síla nervová a myšlenková (neurism a phrenism); i síla myšlenková jest v korelaci s fysikálními silami.[2])

Nové vlastnosti, kterých organism nabývá tímto vzrůstem — ovšem teprve za dlouhé epochy, nejsou úplně nové, nýbrž vznikají opakováním elementů, které už na organismu jsou: z jednobuněčného organismu vzniká mnohobuněčný, z jednoho segmentu mnoho článků, tak se opakují dále končetiny atd. (law of repetitive addition).[3])

Tak se každý organism diferencuje z homogenního začátku v dospělý organism, který má mnoho orgánů, různě dokonale vyvinutých. Tím, že u některých zvířat některé orgány v tomto embryonálním vývoji zůstávají pozadu, druhé ve vývoji hodně pokročí, vzniká rozmanitost druhů zvířecích. Tak člověk povstal asi tím, že vzrůst jeho těla a předních okončin zůstal pozadu za vzrůstem těla opic, kdežto vzrůst hlavy pokročil přes opice (law of acceleration and retardation).[4])

Takovýmto způsobem dáni jsou vnitřní činitelé pro fylogenetický vývoj; ovšem zbývá pověděti, proč vývoj člověka ku př. dál se právě tím určitým směrem a ne jiným, ale na tu otázku dnes není odpovědi; zbývá jen dovolávati se vůle boží.[5])

[2]) L. c. str. 205.
[3]) Z předmluvy.
[4]) S. 12.
[5]) S. 107.

Digitized by Google

Darwin (i Lamarck i ostatní) domnívali se, že hlavní problém fylogenie jest otázka po vzniku druhů; zodpovím-li tu, už jsem také rozřešil vznik rodů, čeledí, řádů atd., neboť to jsou jen praktické soubory mnoha druhů, resp. rodů atd. Cope však domnívá se, že se musí řešiti otázka po vzniku rodů a vyšších skupin zvlášť vedle otázky po vzniku druhů. Neboť, dle Copea, vlastnosti rodové nejsou jen stupňované druhové, nýbrž jsou to vlastnosti zvláštní, které se samy pro sebe, bez ohledu na druhové mohou měniti. Tak jako v témže rodu může se proměniti jeden druh v jiný tím, že se změní některá jeho druhová vlastnost, tak může přijíti druh z jednoho rodu do druhého, změnou některé rodové vlastnosti a stává se pak ovšem, že jsou tytéž druhy v různých rodech. Druhy téhož rodu tvoří plynulé řady, které by byly ještě plynulejší, kdybychom mohli sledovati vývoj téhož druhu v různých epochách geologických; ale i rody tvoří takovou plynulou řadu pro sebe, řadu, která vzniká tím, že se rodové vlastnosti měnily bez ohledu na druhové.[6])

Také vyšší skupiny mohou se tímto způsobem proměniti, takže možno najíti stejné nebo podobné rody v různých čeledích. Poněvadž pak tyto rody dále se měnily dle podobných zákonů, vznikly z nich dvě rovnoběžné řady rodů, sobě podobných. Podobnost mezi rody může jíti tak daleko, že se liší jen jedinou vlastností, jako jest tomu v příkladě v poznámce uvedeném (exaktní paralelism); častějším případem však jest, že se podobají sice celkovým směrem svého vývoje, že se však liší několika vlastnostmi (inexaktní paralelism). Příkladem tohoto uvádí ku př. pěvce a křikavce krmivé a nekrmivé mezi ptáky, vačnaté a ostatní ssavce, hmyz blánokřídlý a dvojkřídlý a p.

V souvislosti s těmito podrobnostmi mezi různými skupinami zvířat jedná Cope o »mimetické analogii«, t. j. o mimicry ve smyslu darwinistů. Praví, že tento zjev jest dosud málo prostudován, že však jistě naň nestačí darwinistický, účeloslovný výklad, že by mimicry měly jen ten smysl, aby zvířata napodobující jiná byla tím chráněna před nepřítelem; domnívá se, že takovéto analogie našly by se i ve vnitřní stavbě organismů, kdyby se tam hledaly a že vyjadřují takovéto shody pouze faktum, že vývoj dvou mimetických forem dál se dle stejného vývojového typu.[7])

[6]) S 122.

[7]) Za příklad tamní plynulé řady rodů uvádí rody jak Brachycephalus, Osteocephalus, Scytopis, Hyla, Hylella které jinak se sobě podobají [illegible], kdeku čím dál tím vic skostnatělou. (S 43.)

Digitized by Google

V těchto všeobecných názorech jde tedy Cope cestou morfologa, který vnějším podmínkám připisuje jen malý význam na utváření organismu; za to klade velký důraz na strukturu organismu, na jeho »vlastnosti«, které si představuje velmi materiálně, domnívaje se, že se může každá z nich pro sebe měnit, a uznávaje zvláštní vlastnosti druhové; zvláštní rodové atd. Druh, rod, atd. jsou Copeovi něčím, co jest přírodou samou dáno, nejsou to jen logické abstrakce, ustanovené jen za tím účelem, aby se zavedl přehled do plynulé stupnice tvorů.

Tím liší se Cope od Lamarcka, který vírou v umělost pojmu druhu shodoval se s Darwinem. V ostatních věcech shoduje se však Cope s Lamarckem — až příliš. Domnívá se tak jako Lamarck, že síla, která vývoj žene (»lokalisuje činnost síly vzrůstu« jak říká Cope),[8]) jest u rostlin podmíněna činiteli fysikálně-chemickými, ale už u nižších živočichů že začíná působiti duševní jakýs proud, který se stupňuje u nejvyšších zvířat až v inteligenci. Soudí, že druhy rostlinné se mění působením sil fysikálních a chemických, rostliny, které na podráždění reagují pohybem (citlivka, rosnatka a p.) a zvířata nejnižší, jejichž pohyby jsou nezávislé na jednoticím ústředí mohou se měniti vedle toho také tím, že ustálí se u nich jeden druh pohybu, diktovaný vnějšími podmínkami; na vyšším stupni přistupuje k tomu jako vývojný činitel úsilí vzbuzené podrážděním, pak i výběr nejprvé pudový a na nejvyšším stupni výběr inteligentní, který dovede způsobiti, že zvíře se vyvíjí tím a ne oním směrem.

Proti theorii Copeově dá se uvésti mnoho námitek, všechny ty, které se dají uvésti proti principu theorie Lamarckovy. Jestliže zvíře vůlí svojí dovede určiti směr svého vývoje, odkud jest tato tvarotvorná vůle, a jak souvisí se stavbou organismu? Jak to, že organism dovede vytrvale chtíti víc než právě dovede?

Proti methodě Copeově dalo by se také mnoho uvést. Myšlenka jeho, že může se měniti nejen druh v druh, ale že jeden druh může přejíti z jednoho rodu nebo z jedné čeledi do rodu i čeledi druhé, zachovávaje při tom své druhové vlastnosti, jest jistě velmi zajímavá, ale zasloužila by daleko většího propracování, než jí dal Cope, tím spíše, že kdyby byla pravdiva, celá vývojová theorie by tím dostala jinou tvářnost. Podrobná analysa však není předností úvah Copeových.

Paralelism Copeův exaktní i inexaktní jest totéž co Haeckel

[8]) S.r. 96.
[9]) Str. 30.

Digitized by Google

vystihuje svým ontogenetickým zákonem: že každý organism ve svém ontogenetickém vývoji opakuje stručně a pozměněně (to změnění jest to inexaktní Copeovo) vývoj fylogenetický. Cope sám tuto shodu vytýká (přišel však k svým názorům samostatně). Ale nehledě k tomu, že Haeckelův ontogenetický zákon není správný dnes, zákon ten není než obnovením dávno odmítnutých názorů francouzského embryologa Serreta, který učil, že každý organism ve svém vývoji prochází stadiemi, které odpovídají všem systematicky nižším typům, než je sám (člověk tedy že prochází stadiem měkkýše, ryby, žáby atd.). Haeckel tento zákon jen přebarvil po darwinisticku, a nic nedbaje toho, že v. Baer a jiní na nesprávnosti jeho ukázali, prohlásil jej za základní zákon biologický. Cope brání se proti tomu, že by jeho zákon odpovídal Serretovu, ale marně: věří-li, že vyšší skupiny vznikají z nižších tím, že při embryonálním vývoji d o r o s t o u d á l, že jim p ř i b u d e na vlastnostech, pak nevyhne se důsledku, že nižší stadia vývojová vyššího typu odpovídají konečným stadiím nižších typů živočišných. A to je smysl učení Serretova.

Cope psal v době, kdy spor o dědičnost nabytých vlastností, který dnes dělí darwinisty a lamarckisty, nebyl ještě pozdvižen; předpokládá jako Darwin a Lamarck, že nabyté vlastnosti se dědí. Jenže pak — a ta námitka stihá všecky lamarckisty věřící ve vnitřní ženoucí sílu vývoje — jak se mají tyto nabyté, tedy náhodně sdělené vlastnosti k ženoucí vývojové síle? Chce-li žirafa dosíci vyšších větví a napíná po nich krk, a on se jí protáhne — což to chtění není něco vrozeného a není i to protažení krku tedy na konec vlastností vrozenou?

Takových otázek si ovšem Cope nekladl; nešel nikde do hloubky a spokojil se tím, že dokládal příklady ty these, které jsem uvedl. Také není vliv jeho theorií velký. Uváději se, školy však neutvořily. (Pokračování)

Digitized by Google

Dr. Josef Kratochvíl:

Záhada Boha u Aristotela.

(Dokončení.)

10. Tak značné odchýlení Aristotelovo od noetických předpokladů platonského systému vedlo nutně k důležité a významné odchylce i od základních pojmů metafysických. Vněmy nemohly by zajisté nijak kladně přispívati k tvoření pojmů, kdyby objekty jejich, jedinečné věci smyslné, neměly účast na jejich obsahu. Všeobecno není mimo věci smyslné, není ve fantastické říši idejí, nýbrž ve věcech smyslných samých. »Bez všeobecnin není ovšem vědy,« praví Aristoteles v Met. XIII. 9., »ale oddělování jich od věcí smyslných je příčinou těžkostí a nepřijatelnosti platonských idejí.« A na jiném místě (nal. post. II. 15.): »Vnímáme ovšem věci jednotlivé, ale vněmy vztahují se na všeobecniny, na př. na člověka vůbec, nikoliv na člověka tohoto Kallia.«

11. Indukce tedy skutečně přispívá k tvoření pojmů, ale jak poznáváme vlastní podstatu věci? Vždyť výsledek musí býti vždy přiměřený příčině a nehmotné nutno nehmotně poznávati. Stačí pouhé poznání smyslové, abychom si vysvětlili přechod k poznání pojmů? Jisto je, že je nutné, ale samo nestačí, neboť rozum a smysly jsou věci zcela různé a »vždy zajisté vzácnější jest působící nad strádající«. Otáže se někdo: »je-li mysl něco jednoduchého a nestrázného a s ničím nic nemá společného, jak dí Anaxagoras, kterak bude mysliti, když mysliti jest jaksi strádati.... Nad to, zdali též ona je myslitelna. Buď totiž ostatní věci budou míti mysl, když ne podle něčeho jiného ona jest myslitelna, anebo bude míti něco smícháno, co ji činí myslitelnou jako ostatní. Nebo jak strádání podle čehosi společného rozlišeno dříve, že mohutností mysl jaksi jest myslitelnými předměty, ale skutečností žádným z nich, dokud nemyslí. Třeba tak, jako na ta-

Digitized by Google

bulce, jež nemá skutečností nic na sobě napsáno; což připadá u mysli. I ona jest myslitelna jako myslitelné předměty . . . . Že vždy nemyslí, toho důvod třeba prohlédnouti.«[12])

12. Tyto nesnáze daly Aristotelovi podnět k famosní jeho nauce »o mysli působivé« (intellectus agens), jíž dobře možno, přes některé nesnáze pochodící většinou z přílišné stručnosti aristotelské, naši otázku zodpovědětí. V hlavě V. téže knihy[13]) čteme: »Jakož tedy v celé přírodě každému rodu jest něco látkou (to pak jest, co mohutností jest tím vším), druhé pak důvodem a působitelem, tím, že všechno působí (*τῷ ποιεῖν πάντα*), jak umění má se k látce, nutně i v duši jsou tyto rozdíly. A jest mysl jednak taková, protože vším se stává, jednak ale, protože vše působí jakožto jakási rozpoloženost, jako na příklad světlo, jistým zajisté způsobem i světlo barvy mohutnosti jsoucí činí barvami konem. I tato mysl je oddílná i nestrázná i nesmíchaná, podstatou svou jsouc kon. (*καὶ οὗτος ὁ νοῦς χωριστὸς καὶ ἀπαθὴς καὶ ἀμιγὴς, τῇ οὐσίᾳ ὢν ἐνέργεια*). Vždy zajisté vzácnější jest působící nad strádající a základ nad látku. Jest pak vědoucnost v konu totéž s předmětem; vědoucnost v mohutnosti jest časem přednější v jedinci, vůbec však časem nikoliv: ale ne, že by tato někdy myslila, někdy nemyslila. Oddělena byvši jest pouze tím, čímž sama jest, a to pouze jest nesmrtelné a bezvěké. Nepodržujeme však paměti, protože toto je sice nestrázno, ale strázniva mysl jest pomíjivá, a bez této nic nemyslí.« (*ὁ δὲ παθητικὸς νοῦς φθαρτὸς καὶ ἄνευ τούτου οὐδὲν νοεῖ*).

Tedy mysl působivá je to, co osvěcuje nám představy, co umožňuje nám poznati podstatu věcí, tvořiti pojmy všeobecné. Ona jest »síla duchové části naší duše, především myšlením, tedy bezvědomě působící, jež obracejíc se zvláště k citlivé části dodává ji potřebné pobídky, by působila na ducha, a stává se takto účinnou příčinou našeho myšlení«.[14]) Mysl působivá zbytečným činí Platonovo nazírání duše v říši idejí, ozařujíc ve spoustě představ skrytou podstatu, duchové ve smyslném činíc poznatelným. »Rozmýšlivé duši pak představy jsou jako počitky. Kdykoliv dobro či zlo vyvětí či odvětí, míjí či sleduje. Pročež nikdy nemyslí duše bez představy.« (. . . *οὐδέποτε νοεῖ ἄνευ φαντάσματος ἡ ψυχή*.

Přílišná stručnost Aristotelova vedla k různým výkladům

---

[12]) Aristot. O duši. III. 4. Vychodilova překladu str. 86.

[13]) Vychodilův překlad str. 87 a násl.

[14]) Brentano, Die Psychologie des Aristoteles. Mainz 1867 str. 180.

[15]) Aristot. l. c. III. 7.

Digitized by Google

této nauky: Alexander Afrodisijský (3. stol. po Kr.) ze slova *χωριστός*, oddělený, soudil, že ona mysl působivá je cizí částí všeducha; totéž v podstatě hlásal později Averroës (12. stol.), a nejnověji Zeller. — Jiní, jako na př. Trendelenburg, ježto *νοῦς παθητικός* byl nazván *φθαρτός*, zničitelný, pomíjivý, pokládají jej za souhrn smyslů, jež k myšlení přispívají. — Sv. Tomáš, Brentano, Hertling a jich stoupenci přijímají výklad bezprostředních žáků Aristotelových Theofrasta a Eudema, že totiž i *νοῦς ποιητικός* i *παθητικός* jsou mohutnosti téže duše.[16])

II.

Nástin Aristotelovy metafysiky a kosmologie.

1. Jako bývá Aristoteles nazýván otcem dialektiky, tak možno jej též právem jmenovati otcem a zakladatelem metafysiky. Metafysické pojmy, jež stanovil a definoval, přešly do věd a do dnes jsou v plné platnosti. »Všichni lidé přirozeností svou touží po vědění,« praví na počátku své Metafysiky a dodává, že k vědění docházíme zkušeností, pozorováním věcí zevnějších. K nejdokonalejšímu poznání však prý spěje ten, kdo zkoumá a poznává příčiny a základy zjevů. Vědění takové vyniká nad každé jiné, nezávisí již na žádném jiném, je základem vědy, moudrostí první, *σοφία, φιλοσοφία* ve vlastním slova toho smyslu. Později nazvána metafysikou.

Základ tvoří metafysika obecná čili ontologie, ideologie. Zkoumá bytí jako takové, pozoruje je všeobecně, t. j. bez smyslových determinací. — Bytím ovšem rozumí Aristoteles bytosti věcné, reální, jež jsou mimo mysl naši (*τὸ ἔξω ὄν*) nikoliv snad pouze v mysli. Je tedy světový názor jeho přirozený, řekl bych populární. Svět naplněn jest předměty, jež existují od nás nezávisle sice, ale působí na smysly naše, čímž zjevují nám svou existenci. Při větší pozornosti nepoznáváme pouze existenci jejich, nýbrž i vzájemné vztahy a vlastnosti věcí.

2. První z vlastností věcí, kterou všichni lidé dobře quoad rem znají, je rozlišení bytí v podstatu a případky, substanci a akcidence. Bytí má různý význam: označuje

[16]) Srov. Brentano l. c. str. 216.

Digitized by Google

jednak vlastní jestotu a jednotlivé věci, jednak proměnné znaky a jakosti, jak je vyjadřuji kategorie. Když tedy bytí má tolikerý význam, jest přirozeno, že první je to, čím věc v sobě jest, tedy podstata, substance. Mluvíme-li totiž o nějaké věci, jaká jest, nazýváme ji na př. dobrou neb špatnou, ale nikoliv na př. člověk; ptáme-li se však, co jest, tu ovšem zní odpověď na př.: člověk. Toto jest tedy to pravé bytí, kdežto ostatní nazývá se bytím, že jest pravého bytí buď kvantitou neb kvalitou neb něčím podobným. Takové bytí neexistuje ovšem pro sebe, ani odděleně od substance. Je tedy substance bytí prvé jak pojmově, tak časově, tak v poznání; je to stálý a nezměnný podmět a nosič všech proměnných znaků a jakostí, je to bytí v pravém slova toho smyslu.[17])

P o d s t a t a je dvojí: p r v á a d r u h á (*οὐσία πρώτη καὶ οὐσία δευτέρα*). Prvá všímá si bytostí jednotlivých, srostitých, jedinců. Na př. Sokrates, Pythagoras, Platon atd jakožto individua jsou substance prvé. Hledíme-li na ně jako na l i d i, t. j. jedince téhož druhu bytí, jsou substance druhé, označují podstatu všeobecnou. Skutečně existují vlastně jen substance prvé, neboť Aristoteles rozhodně popřel, jak nahoře jsme poznali, možnost bytí podstat povšechných, kterou hlásal Platon. Tedy pouze jednotlivina (*τόδε τι καθ' ἕκαστον*) je vlastně a opravdově bytostí, všeobecnina naproti tomu jest ji jen nevlastně a odvozeně.

3. Č í m l i š í s e p ř í p a d k y o d p o d s t a t y? Podstata existuje sama o sobě, případek však jen v podstatě. Ovšem může býti případek jeden v druhém, ale jen tehdy, když oba připadají nějaké podstatě, když poslední podmět a nosič je podstata. »Případek není případku případek, leč oba-li podstatě připadají,« praví Aristoteles v Met. III. 3. Kdyby přestala existovati podstata, zanikly by i případky, ne však vždy naopak. Kdežto dvě substance nikdy netvoří vlastní vnitřní jednoty, dva neb i více případků téže podstaty jsou vnitřně spojeny, sjednoceny. Srovnej M e t. VI. 13. 14. 15 a j.

4. Rozlišení bytí v podstatu a případky vedlo logicky k rozlišení jeho v m o h u t n o s t a s k u t e č n o s t nebo-li p o t e n c i a a k t. *Δύναμις*, mohutnost, schopnost, potentia a *ἐντελέχεια*, skutečnost, skutek, actualitas [která slove též *ἐνέργεια* od slova *ἔργον*, dílo, značí-li určování samo, jak se jeví konáním], jsou základní pojmy celého aristotelského systému.[18]) Prvá je soubor růz-

[17]) Srov. A r i s t o t. Met. VII. 1. — Jiná místa jednající o substanci jsou VI. 1, 2, 14, 15, 16.

[18]) T r e n d e l e n b u r g v komentáři »O duši« str. 259 praví, že *δύναμις* a

Digitized by Google

ných předmětných podmínek, jež mohou určeny býti v bytost jednotlivou; druhá určuje ty podmínky, činíc z mohutnosti, schopnosti pouhé skutečnost, tvořic je opravdu touhle bytostí. —

Nejdůležitější rozdělení mohutnosti je v aktivní a pasivní: prvá je »princip pohybu a změny druhého, pokud je druhý«, tedy výraz pro aktivní sílu a moc působiti změny; druhá, mohutnost to v pravém slova toho smyslu, je »princip pohybu a změny od druhého, pokud je druhý« (*ἀρχὴ μεταβολῆς παθητικῆς ὑπ' ἄλλου ἢ ᾗ ἄλλος*), tedy vnitřní princip věcí, který umožňuje, aby se měnily působením jistých sil. Další rozdělování mohutnosti aktivní i pasivní nemá pro náš účel většího významu.

5. Akt liší se od potence tím, že označuje uskutečnění věci, nikoliv pouhou možnost neb schopnost. Pravíme, že něco je v možnosti, když je vztah podobný, jako když pravím na př., že Hermes je v soše . . . . . .[19]) Definovati akt a potenci není ovšem možno, definice vyžaduje společný rod a specifickou diferenci. Společný rod mohutnost a skutek sice mají, totiž pojem bytí, nemají však specifické diference, ježto i to, čím se liší, zahrnuje v sobě pojem bytí, jest jen různý způsob téhož bytí. K poznání jich přispívá nám pouze analogie; na př. vztah stavitele k stavbě, probuzeného k spícímu, vidoucího k slepci, dokončeného k nedokončenému a pod. Z těchto vždy jeden značí akt, druhý potenci. Má se tedy akt k potenci jako možnost ke skutečnosti, nehotové k dohotovenému, neuskutečnění ke skutečnému. Nad to jest jasno, praví Aristoteles l. c. IX. 8, »že akt je dřívější než potence: (*φανερὸν ὅτι πρότερον ἐνέργεια δυνάμεως ἐστιν*) a to jak pojmově, tak podstatou, časově však částečně ano, částečně nikoliv.

Pojmově jest dřívější proto, ježto možné můžeme definovati jen se vztahem na skutečné. Podstatou, ježto skutečnost je poslední cíl, pro nějž pouze existuje mohutnost; živočich na př. nevidí proto, aby měl zrak, nýbrž proto má zrak, aby viděl. Časově dřívější jest stejně druhem, nikoliv ovšem počtem. Praví tu Aristoteles: . . *τὸ τῷ εἴδει τὸ αὐτὸ ἐνεργοῦν πρότερον, ἀριθμῷ δ' οὔ.* a dodává, že skutečné stává se vždy z možného jen působením konu, na př. člověk vždy jen člověkem (z člověka).

Doplniti dlužno, že rozlišení bytí v potenci a akt u Aristotela

---

ἐντελέχεια mají takový význam, jak pro celou filos. Aristotelovu, tak pro jednotlivé části, že možno je nazývati skutečným vlastnictvím Aristotelovým. — Vychodil v kom. »O duši« nazývá je stěžejné pojmy filosofie Aristotelovy.

[19]) Aristot. Met. IX. 6. . . . . *ἔστι δ' ἡ ἐνέργεια τὸ ὑπάρχειν τὸ πρᾶγμα, μὴ οὕτως ὥσπερ λέγομεν δυνάμει, λέγομεν δὲ δυνάμει οἷον ἐν τῷ ξύλῳ Ἑρμῆν. . . .*

Digitized by Google

jest nejen logické, t. j. rozlišení pouhého bytí v mysli, nýbrž i ontologické, t. j. rozlišení bytí věcného, skutečného. Přivedl k tomu Aristotela jeho realistický světový názor, uznání reálních věcí mimo nás, uznání substancí s případky, jež mohou zanikati a nové připadati, čímž možná jest i vnitřní změna věcí. Mohutnost jest pak právě ona schopnost věcí k určitým, vnitřním změnám, kon pak uskutečnění této schopnosti. — Důkladnému objasnění stěžejních těchto pojmů věnoval Aristoteles téměř celou IX. kn. své Metafysiky.

6. Ježto každé bytí je rozlišeno v mohutnost a skutečnost, jest třeba, abychom si ujasnili, co jest pohyb neboli změna. Aristoteles definuje pohyb ve III. kn. Phys. jako přechod z mohutnosti ve skutečnost, »skutečnost mohutnosti jako takové« neb »skutečnost pohyblivého, pokud je pohyblivé«.[20]) Prvky definice pohybu jsou tedy akt a potence, pohyb je přechodní, střední stav mezi nimi. Věci v pohybu jsou ovšem ve vzájemném vztahu. Děje-li se pohyb z relativně nejsoucího v jsoucí neb naopak, je to vlastně povstávání a zanikání. To jest pohyb ve smyslu širším; v užším smyslu jest pohyb troji: kvantitativní, kvalitativní a prostorový, zvětšuje-li na př. těleso neb zmenšuje svůj objem, stává-li se teplejším neb studenějším, mění-li svou polohu v prostoru.

Patrno, že bez těles nebylo by ani pohybu. Slovo pohyb nesmíme však bráti příliš úzce. Aristotelská ***κίνησις*** má pojem hodně široký, jak jsme právě poznali. Užívá někdy Aristoteles slova ***κίνησις*** i ve smyslu ***μεταβολή*** a ukazuje ve Phys. V. 1, že každá ***κίνησις*** je vlastně ***μεταβολή***, ale nikoliv ovšem naopak.

S definicí pohybu úzce souvisejí i definice místa (***τόπος***) a času. ***Τόπος*** je vnitřní nehybná hranice tělesa (***τὸ τοῦ περιέχοντος πέρας ἀκίνητον πρῶτον***). Není tedy ***τόπος*** prostor, v němž se těleso rozprostírá, nýbrž mez, ve které se nalézá. Proto není ani místo prázdné a prostor je omezený. Svět rozestírá se do nekonečna a za ním není již místa. Pohyb děje se v plnu poulou výměnou místa.

Definice času ve Phys. IV. 11. zní: ***ὁ χρόνος ἀριθμὸς ἐστι κινήσεως κατὰ τὸ πρότερον καὶ ὕστερον*** tedy míra, číslo pohybu vzhledem k době dřívější a pozdější. Čas není tedy totéž, co pohyb, nýbrž pokud pohyb je měřitelný. Čas je bezmezný, svět věčný. Mezi dobou dřívější a pozdější je okamžik: nyní; tím končí »dříve« a začíná »později«. Je tedy »nyní« při času jako bod

[20]) Arist. Phys. III. 1. ***ἡ τοῦ δυνάμει ὄντος ἐντελέχεια, ἧ τοιοῦτον. . . . ἐντελέχεια τοῦ κινητοῦ, ἧ κινητόν.***

Digitized by Google

při kvantitě. Pohyby jsou různé, čas vždy týž. Určení časová dějí se dle jisté jednotky, kterou nalézáme v denním rovnoměrném otáčení nebeské klenby.

7. Ve II. kn. Phys. učí Aristoteles, že věci ve světě jsou buď přírodní neb umělé. Živočichové a jejich orgány, rostliny prvky, jako je země, oheň, voda a vzduch, jsou přírodní, neboť mají samy v sobě princip pohybu a klidu. Principem tím liší se od věcí umělých, lidmi učiněných; k těm přistoupiti musí něco třetího, totiž látka, z níž jsou.[21]) Je tedy příroda, jak čteme dále: Princip a příčina pohybu a klidu, tam, kde je popředně a podstatně, nikoliv případně, neb, jak překládají scholastikové: principium et causa motus et quietis in eo in quo est prius et per se et non per accidens. Phys. II. 2 ***ὡς οὔσης τῆς φύσεως ἀρχῆς τινὸς καὶ αἰτίας τοῦ κινεῖσθαι καὶ ἠρεμεῖν ἐν ᾧ ὑπάρχει πρῶτος καθ' αὑτὸ καὶ μὴ κατὰ συμβεβηκός***.

Podrobněji o této definici promluvíme na jiném místě.

8. Věci ve světě jsou různé nejen kvalitativními případy svými, nýbrž i vlastním bytím substanciálním, učil Aristoteles a zavrhoval tím jak atomism Demokritův, tak mínění Pythagorovo a Platonovo o podstatě věcí. Vida, že věci se mění, a to nejen místně, nýbrž i vzhledem k vnitřním svým vlastnostem (těleso studené na př. se otepluje, kapalné tuhne, vzduch mění se v páru atd.), odvozoval z reální této změny, že ve věcech je dvojí princip: princip materiální, mohutnostní, a princip formální, aktuální. ***Τὸ γενόμενον ἅπαν ἀεὶ σύνθετόν ἐστι, καὶ ἔστι μέν τι γινόμενον, ἔστι δέ τι ὁ τοῦτο γίνεται***, praví Aristoteles ve Phys. I. 7, vyjadřuje tak, že dění věcí předpokládá dvojí princip v nich, jeden zůstávající, druhý, který zaniká neb povstává. Princip prvý je reální mohutnost, též ***ὑποκείμενον*** zvaný; bez takového »podkladu« nebylo by dění, vznikání věcí vůbec možné.

Že dvojí je princip věcí, dokazuje též rozbor pojmu reální změna jak případková, tak podstatná. Již způsob mluvy, na př. »člověk nehudebník stává se hudebníkem«, ukazuje dvojí princip. »Člověk« zůstává, kdežto »nehudebník« mizí a na jeho místo nastupuje »hudebník«. Změna tedy záleží v tom, že něco přechází z jednoho stavu ve druhý, nějaké reality pozbývajíc neb nabývajíc. Obyčejně děje se změna mezi protivami (nehudebník — hudebník), které však předpokládají vždy týž podklad. To, co bylo v možnosti k něčemu, stává se tím: tedy to, co se stává, složeno

[21]) Srov. Arist. Phys. II. 1. počátek.

Digitized by Google

jest z možnosti a skutečnosti a to vede nás k zásadě základní: *γίγνεται ἅπαν ἐκ τοῦ ὑποκειμένου καὶ τῆς μορφῆς*, vše vzniká z podkladu a formy.

9. Aristotelská látka, materie (*ὕλη*) je tedy to, co zůstává při změně, co jest podkladem, subjektem každé změny; jest tedy materie cosi neurčitého, bytí možnostní (*δυνάμει*), z něhož mohou býti všecky jiné substance; látka však není žádná z nich, nýbrž pouze jejich vnitřní princip. Látku má vše, ať vzniklo přirozeně neb uměle; neboť vše má možnost býti a nebýti. Látka takto určená nazývá se p r v á, m a t e r i a p r i m a, na rozdíl od individuální substance, jež může býti podkladem změn případkových, a nazývá se l á t k a d r u h á, m a t e r i a s e c u n d a. — Látka prvá je pouze jediná, ne ovšem tak, že by všecka tělesa měla jedinou numericky látku, nýbrž je tolikerá, kolik je individuálních podstat; ale ve všech má stejné vlastnosti a povahu. Ona nevzniká ani nezaniká, neboť je poslední podklad dění. Kdyby zanikla, zůstalo by pouhé n i c a nová látka musila by vznikati z ničeho. Z ničeho však zase nic.

Jako látka je f o r m a vnitřní reální princip věci. Jest to, co určuje a specifikuje látku (*οὐσία κατὰ τὸ εἶδος. ὁ λόγος τῆς οὐσίας. ἐνέργεια. ἐντελέχεια*). Forma však není identická s podstatou; neboť tato předpokládá i látku, kdežto forma je pouze částečný princip, — jejž nazýváme f o r m a s u b s t a n t i a l i s — podstatu určující. Při dění mění se formy: nehudebník stává se hudebníkem. Tedy skutečně existují substance, jejichž principy jsou látka a forma.[22])

10. Po rozboru pojmů látka a forma přechází Aristoteles k p ř í č i n á m, co jsou a kolik jest jich. Ze všech příčin za nejdůležitější pokládá příčinu ú č e l n o u. Uznává ovšem hned na počátku obtíže, ale šťastně je překonává. Bez hlubšího ohledu mohli bychom se domnívati, že v přírodě děje se vše z vnitřní nutnosti. Neprší na př. proto, aby rostlo obilí, nýbrž že ve výšinách nahromadilo se mnoho vody. Zdálo by se tedy, že náhoda je principem pořádku v přírodě. To však byla by konkluse nelogická, neboť v celé přírodě zjevný je všude ú č e l.

---

[22]) **Aristoteles uznával ovšem i princip třetí *στέρησις* privace — tedy p o u h é n e b y t í, které nazývá principem proto, že podstata nemá jistou vlastnost, tedy ji může nabýti. Srovnej příklad: člověk hudebník a nehudebník.**

Digitized by Google

III.

Aristotelské důkazy jsoucnosti boží a kritický jejich rozbor.

1. Aristoteles nevěnoval sice ve své soustavě tolik lásky a síly problému Boha jako učitel jeho Platon, jehož celá téměř filosofie je v podstatě theologická, ale přes to vhodně doplnil a určitěji vymezil četné theologické záhady svého předchůdce. Nejdůležitější kapitoly Aristotelovy »Fysiky« i »Metafysiky« zabývají se problémem Boha, za poslední cíl, takřka, považují prozkoumání této záhady. *Ἐκ τοιαύτης ἄρα ἀρχῆς ἤρτηται ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ φύσις*, praví Aristoteles v Met. XII. 7. Jsoucnost boží hledí též dokázati přesněji, vědečtěji, než činí Platon, podobně jako vlastnosti boží.

2. Prvý a nejdůležitější, hlavně ve školastické filosofii tak oblíbený, aristotelský důkaz existence boží, jest důkaz z pohybu a změny věcí. Jím dokazuje Aristoteles Boha, jakožto »nehybného hybatele« (*κινοῦν ἀκίνητον*). Na formu nejkratší uveden zní důkaz ten asi takto: Cokoliv se pohybuje, přejímá z něčeho svůj pohyb; buď totiž ze vnějška neb z přirozenosti své.[1]) Přejímá tedy vše pohybované pohyb od něčeho jiného, a to buď od toho, co též od jiného jest pohybováno, neb co nemá pohyb od jiného. I když přejímá pohyb od toho, co od jiného se pohybuje, přece musí existovati prvé pohybující, co nemá již pohyb od jiného; neboť nemožná jest nekonečná řada pohybovaných, ježto v řadě nekonečné není členu prvého. Když vše se pohybující přejímá pohyb od něčeho jiného, absolutně prvý hybatel jest již nehybný, neboť pohybované, když se hýbe, jest mohutnost, nikoliv akt. Než to, co hýbe, jest již skutečně takové. Zahřívá na př. jen to, co skutečně (actu) je teplé . . Existuje tedy Bůh jako prvý, nehybný hybatel — *πρῶτον κινοῦν οὐ κινούμενον*.

3. Jak patrno, nejdůležitější pojem v celém tomto důkazu je slovo *κίνησις* — pohyb. Co značí ve filosofii Aristotelově slovo *κίνησις*? *Κίνησις* definuje Aristoteles ve Phys. III. 1. *ἡ τοῦ δυνάμει ὄντος ἐντελέχεια ᾗ τοιοῦτον* — tedy skutečnost, neboli entelecheia bytí mohutností jako takového, v kteréžto definici je zahrnut troji způsob aristotelského pohybu: 1. pohyb místní, *φορά* 2. změna kvalitativní *ἀλλοίωσις* a 3. změna kvantitativní, *αὔξησις καὶ φθίσις*. Tento abstraktní ráz aristotelské definice pohybu má

[1]) Arist. Met. XI. 8.... *τὸ κινούμενον ἀνάγκη ὑπό τινος κινεῖσθαι* ... Phys. VIII. 4..... *ἅπαντα ἂν τὰ κινούμενα ὑπό τινος κινοῖτο.*

Digitized by Google

důvod v jednoduchosti a původnosti pohybu vůbec, který nemůžeme převésti již na zjevy jednodušší.

Výměr pohybu, jakožto přechodu z mohutnosti ve skutečnost, není vlastně definicí pohybu, nýbrž pouhým popisem, neboť pojem přechod předpokládá již pohyb. Důležito je též, že Aristoteles zahrnuje pohyb κίνησις pod obecnější pojem μεταβολή, avšak přesně rozlišuje od jiných druhů pohybu, povstávání a zanikání, γένεσις καὶ φθορά. Pohyb vyžaduje totiž již svým pojmem, že pohybované od začátku do konce musí existovati, neboť není přece možno, aby se pohybovalo to, co neexistuje, podotýká Aristoteles ve Phys. V. 1. Ač slovo pohyb u Aristotela mívá obyčejně ráz fysický, přece pojímá Aristoteles pohyb i duchově. I vliv dobra a pravdy na myslícího ducha je pohyb, jako změna myšlenek jest též přechod z mohutnosti ve skutečnost, tedy pohyb.

4. Aristotelův důkaz opírá se o tyto tři věty: 1. Cokoliv se pohybuje, přejímá pohyb od jiného (quod movetur, ab alio movetur překládá axiom ten sv. Tomáš Aqu.); 2. v řadě pohybovaných věcí nemožno jíti do nekonečna, nýbrž nutno, bychom dospěli k prvému, co sice pohybuje, ale samo je již nehybné; 3. to pak je — Bůh.

Jak odůvodňuje Aristoteles prvou větu? Cokoliv se pohybuje, nutně přejímá pohyb od jiného, neboť nemá-li důvod pohybu v sobě, je hýbáno přirozeně něčím jiným. Má-li však onen důvod v sobě, budiž *AB* to, co se hýbe samo o sobě, nikoliv však tak, že se hýbou části. První domněnka může býti, že *AB* proto se samo sebou pohybuje, ježto se celé a od ničeho jiného pohybuje, něco podobného, jako kdyby *KL LM* pohybovalo a samo bylo pohybováno, ježto tu není jasno, které jest pohybující a které pohybované. Dále není třeba, by to, co od jiného jest hýbáno, ve svém pohybu přestalo, ježto druhé jest v klidu, ovšem musí to, co je v klidu, ježto jiné přestalo se pohybovati, něčím býti hýbáno. Dle tohoto předpokladu vše, co se hýbe, má pohyb od jiného. Ježto přijali jsme *AB* jako pohybované, nutno by bylo i rozdělitelné; neboť vše pohybované je i dělitelné. Budiž tedy při *C* rozděleno. Nehýbe-li se *CB*, nehýbe se ani *AB*. Neboť kdyby se pohybovalo, bylo by *AC* v pohybu, kdežto *BC* v klidu . . . . Když tedy *CB* se nepohybuje, je v klidu *AB*. Co však je v klidu, když druhé není hýbáno, je jistě od něčeho pohybováno; a tak tedy cokoliv se pohybuje, přejímá pohyb od jiného.« (Phys. VII. začátek.)

Když tedy pohybující se přejímá vždy pohyb od jiného, a to zase od jiného, a to zase od jiného a tak dále, nutně existuje prvé

Digitized by Google

hýbající, ježto nelze jíti do nekonečna. Srov. Aristotelovo odůvodnění této věty ve Phys. VII. 1.

5. Tento, tak milý Aristotelovi důkaz existence boží, jest snad nejméně ze všech přesvědčující a správný. Domnívá se Aristoteles, že svět, jeho pohyb a změna, pořádek a čas sám nutně jsou od věčnosti. Pohyb pak věčný, že žádá i věčného a nekonečného hybatele. »Nemožno stvořiti pohyb, ježto vždy byl,« tvrdí Aristoteles. Také odůvodnění obou návěstí, jak jsme poznali, není zrovna nejšťastnější a nejpřesvědčivější. Zvláště větu druhou možno vůbec pokládati za neodůvodněnou. Jiného ovšem rázu nabývá Aristotelův důkaz v textu sv. Tomáše Aquinského, jenž Aristotela leckde doplnil a osvětlil.

6. Jak čteme u Simplicia »De coelo« 130, pravil Aristoteles ve ztracených knihách *περὶ φιλοσοφίας*, že v těch věcech, kde můžeme mluviti o lepším, je i nejlepší. »Když tedy je v bytostech něco lepšího než jiné, jest také něco nejlepšího, což je samo božství.« Důkaz tento není ovšem provedený a úplný, ale i jiná místa v Met. Aristotelově ukazují, že podnět k důkazu existence boží ze stupňů dokonalosti vyšel od Aristotela. Čtemeť na př. v Met. II. 1. »Právem nazývá se filosofie vědou o pravdě . . . . Není však vědy o pravdě bez poznání příčin. Každá věc je však mezi jinými sama právě to největší, čím jiné jsou synonyma; má-li totiž to, co má stejné jméno, i podstatnou onu vlastnost od něho, jako oheň je nejteplejší, ježto je příčinou všeho, co je teplé. A tak je i to nejpravdivější, co je příčinou pozdějšího, jiného, že je pravé: *ὥστε καὶ ἀληθέστατον τὸ τοῖς ὑστέροις αἴτιον τοῦ ἀληθὲς εἶναι.*

Proto principy věcí věčných jsou nutně vždy nejpravdivější; neboť nejsou jen na čas pravdivé, ježto neexistují též na čas, aniž mají příčinu bytí, nýbrž jsou spíše samy příčinou jiných, tak že každá věc dle svého bytí má i pravdivost, *ὥσθ' ἕκαστον ὡς ἔχει τοῦ εἶναι, οὕτω καὶ τῆς ἀληθείας.* [24])

7. Patrno, že jedná se v tomto výroku o pravdu ontologickou, která shoduje se s obsahem bytí. Hlavní důraz klade se na to, že, když více věcí má stejnou, synonymní vlastnost, že mají ji dělením. Nutně je tedy něco, z čeho ji přijímají, jako teplé věci od ohně. Kde pak je ona vlastnost nejvíce, nejpravdivěji, tam je i nejdokonaleji. Vliv platonské ideologie je tu zcela jasný. Platon zajisté hypostasoval synonymum za ideu (*εἶδος*), jež má v sobě doko-

[24]) Druhé podobné místo u Aristotela je ve Metaph. IV. 4., kde útočí na sofisty popírající princip protikladu. Snaží se ukázati, že i se stanoviska protivníků nutno uznati výroky pravdivější event. klamnější a tak i pravdu nejvyšší.

Digitized by Google

nalost celého druhu a z níž ostatní více neb méně z oné dokonalosti přejímají.[25]) Tuto Platonovu myšlenku přejal později sv. Augustin a užil jí k sestrojení důkazu jsoucnosti boží.[26]) Všichni poznáváme pravdu a toužíme po dobru. Není však nic pravdivého ani dobrého než tím, že přejímá svou pravdivost a dobrotu od pravdy a dobra absolutního. Tedy existuje pravda a dobro absolutní — Bůh. Od sv. Augustina převzal důkaz ten. a důkladněji provedl Anselm z Canterbury ve svém Monologiu. V přesné, stručné, logické formě podal však jej teprve sv. Tomáš Aquinský, jenž direktně se odvolává na Aristotela[27]) Quarta via sumitur ex gradibus qui in rebus inveniuntur. Invenitur enim in rebus aliquid magis et minus bonum et verum et nobile et sic de aliis hujusmodi. Sed magis et minus dicuntur de diversis, secundum quod appropinquant diversimode ad aliquid quod maxime est... Est igitur aliquid quod est verissimum et optimum et nobilissimum; et per consequens maxime ens. Nam quae sunt maxime vera, sunt etiam maxime entia, ut dicitur II. Metaph. Quod autem dicitur maxime tale in aliquo genere, est causa omnium quae, sunt illius generis, sicut ignis qui est maxime calidus, est causa omnium calidorum, ut in eodem libro dicitur text. eod. Ergo est aliquid quod est causa esse et bonitatis et cujuslibet perfectionis in rebus omnibus, et hoc dicimus Deum. Sv. Tomáš, jak vidíme, vyhlašuje zcela zřejmě za původce tohoto důkazu Aristotela. Jak ovšem citováním textu Aristotelova jsme poznali, nemluví Aristoteles na uvedených místech direktně o Bohu, ale výroků jeho možno k důkazu existence boží dobře užiti. Pochybují také někteří, že výrok Simpliciův je původu Aristotelského; pochází prý od Alexandra.[28]) Možno konečně, že sv. Tomáš přejal důkaz od sv. Augustina a výroků Aristotelových užil jen k dotvrzení auktoritou.

8. Z fakta, že mnoho bytí je v mohutnosti pouhé, dokazuje Aristoteles jsoucnost boží pod pojmem čirého konu (actus purus). Srovnáváme-li substance s případky, poznáváme, že substance jsou bytí prvé. Kdyby byly všechny zničitelné, bylo by vůbec vše zni-

[25]) Srovnej mou studii »Noeticko-theologická záhada ve filosofii Plat.« v předešlém ročníku »Č. M.«

[26]) Viz Augustinus, De civ. Dei VIII. 6. neb »De lib. arb.« II. 3. neb »De Trinitate« VIII. 4.

[27]) Summa theol. 1 p. q. 2. a. 3.

[28]) Dr. Eugen Rolfes v »Gottesbeweise bei Thomas von Aquin u. Aristoteles«. Köln 1898 píše na str. 230: ... Demnach also hätte Simplicius den Text nicht aus Aristoteles genommen, sondern Ausführungen des Alexander wiedergegeben.

Digitized by Google

čitelné, což si ovšem odporuje. Jest tedy třeba, by existoval takový princip, jehož substance by byl kon — *ἧς ἡ οὐσία ἐνέργεια*, píše Aristoteles v Metaph. XI. 6. — — Na jiném místě IX. 8. podává důkaz tento takto: Bytí v mohutnosti (*δυνάμει ὄν*) stává se bytím v konu (*ἐνεργείᾳ ὄν*) jedině bytím v konu. Pročež povstávajícím věcem časově dřívější jiným jsou jiné, jež existují actu, z nichž tato povstávají: *ἀεὶ γὰρ ἐκ τοῦ δυνάμει ὄντος γίγνεται τὸ ἐνεργείᾳ ὂν ὑπὸ ἐνεργείᾳ ὄντος*, jako člověk vzniká z člověka, hudebník z hudebníka, tedy vždy z něčeho prvého, co samo již jest. Pročež tedy existuje prvé bytí bez pasivní mohutnosti, čirý tedy kon, jehož podstatou je kon — *ἐνέργεια* — t. j. pak Bůh.

9. Nejpopulárnější důkaz jsoucnosti boží je tak zv. důkaz teleologický, důkaz z účelnosti a uspořádanosti tohoto světa. Pořádek podivuhodný ve světě nemohl vzniknouti pouhou nutností, nýbrž předpokládá bytost rozumnou, jež vše uspořádala. Aristoteles na několika místech uvádí tento důkaz, ovšem ne zcela přesně, ani úplně. Zvláště vhodné je místo v Metaph. I. 3., kde dokazuje, že nemožno za příčinu světa pokládati prvky neb snad pouze náhodu. »Pročež Anaxagoras, jenž prohlásil za příčinu světa a pořádku v něm *Νοῦς*, jest jako střízlivý mezi staršími filosofy...« Obšírněji probírá Aristoteles tento důkaz ve Phys. II. 4. Také v jiných nám nedochovaných knihách se zálibou vrací se Aristoteles k tomuto důkazu. Svědčí nám Cicero[29]), že důkaz ten byl asi ve knihách *περὶ φιλοσοφίας*. Píše: Praeclare ergo Aristoteles: Si essent, inquit, qui sub terra semper habitavissent, ... deinde patefactis terrae faucibus evaderent in haec loca ... aspexissentque solem ... et coelum totum cernerent astris distinctum ..., quae cum viderent profecto et esse deos et haec tanta opera deorum esse arbitrarentur. Atque haec quidem ille.«[30])

10. Zkoumáme-li poměr tohoto důkazu k předchozím, je jasno, že předchozí důkazy chtěly zodpověděti otázku, odkud jsou všecky věci, kdežto poslední snaží se osvětliti i druhou neméně důležitou záhadu kam? Ovšem možno tento důkaz vysvětlovati jasně ve smyslu pantheistickém, že totiž ze stop rozumnosti není ještě nutno konkludovati na existenci nadsvětového Boha, ale podobnou tendenci filosofii Aristotelově přičítati téměř je vyloučeno. Spíše ovšem možno připustiti, že důkaz ten je u Aristotela málo propracovaný a neúplný.

---

[29]) Cicero »De nat. Deorum« II. 37.

[30]) Podobně svědčí Sext. Emp. »Adv. Math. IX. 20.«

Digitized by Google

11. Nejdůležitější a od Aristotela nejvíce propracovaný důkaz jsoucnosti boží jest onen prvý důkaz z pohybu a změny věcí. V něm vlastně v podstatě své kotví i ostatní důkazy, v něm podána jest celá metafysika aristotelská. Z něho můžeme odvoditi přívlastky aristotelského božství, dle něho učiniti pojem o tom, k jaké ideji Boha se Aristoteles povznesl, v čem překonal a doplnil své předchůdce.

IV.

1. Když Aristoteles v VIII. knize Phys. dokázal, že existuje prvý hybatel a ten že je nehybný (*φανερὸν, ὅτι ἔστι τὸ πρώτως κινοῦν ἀκίνητον*), počíná určitěji vymezovati vlastnosti tohoto »nehybného hybatele«. Nejdříve přesněji hledí určiti vlastnost nehybnosti: »Prvý nehybný hybatel není již žádným jiným principem pohybován, a to ani bezprostředně ani prostředečně. Poslední bylo by tehda možno, že by tento princip byl sloučen s jiným, jenž by mohl zevně býti hýbán; prvý by se pak spolupohyboval.«

2. »Je-li pohyb věčný, bude i hybatel věčný, je-li jediný; kdyby však jich bylo více, bylo by i věčných principů více ... Stačí však princip jediný, který jako prvé, věčně nehybné mezi věčnými pro jiné bude principem pohybu (*ὅτι ἀνάγκη εἶναί τι ἓν καὶ ἀΐδιον τὸ πρῶτον κινοῦν*). Pohyb je vždy; je-li vždy a stálý jest i jediný. Jediný pohyb však přísluší jedinému hybateli« ... (Srovn. Arist. Phys. VIII. 6.) Tento důkaz nebyl by ovšem nejpřesvědčivější. Logicky dle metafysických předpokladů aristotelských správnější jest důkaz jednoty Boha v Met. XI. Tu píše Aristoteles: »Čeho je na počet mnoho má látku ... Prapodstata však látky nemá, neboť je kon. Jediný prvý hybatel je tedy jak podstatou, tak počtem nehybný.«

3. Existuje tedy, jak dokázal Aristoteles, jakási věčná a nehybná substance, rozdílná od smyslů. »Nemožno však je, aby tato substance měla nějakou velikost; naopak je nedělitelná a jednoduchá.« (Met. XI. 7.) Poněvadž prvá hýbající substance je čirý kon, vyplývá z toho, že je též nehmotná, immateriální, neboť látka jest podstatou svou mohutnost a princip změny. Rozpravu o nehmotnosti a jednoduchosti prvého hybatele končí Aristoteles poukazem, že tedy musejí existovati tři věci: něco pohybovaného — svět, prvé pohybující pohybované (prvé nebe) a prvý hybatel nehybný, *ὃ οὐ κινούμενον κινεῖ, ἀΐδιον καὶ οὐσία καὶ ἐνέργεια οὖσα.*

Digitized by Google

4. Dokázal tedy dosud Aristoteles, že pohyb vychází od prvého hybatele, který sám je nehybný a neměnný. Nevysvětlil však dosud, do které kategorie příčin náleží pohyb prvého hybatele. To doplňuje v Met. XI. 7., když dí, že pohyb ten náleží do kategorie příčiny účelné. Poznání a touha nejsou na sobě nezávisly, nýbrž napřed nutno poznati předmět, po němž toužíme, ježto je dobrý. Ba poznání samo je závislo od věcí poznaných. Prvá z těchto věcí je ona substance, jejíž podstata je kon. Tento předmět je také nejlepší a tedy i cíl poslední. Pohybuje, sám jsa nehybný, ježto nemusí teprve býti, nýbrž již je a ostatní po něm touží. *Κινεῖ δὲ ὡς ἐρώμενον, κινουμένῳ δὲ τἆλλα κινεῖ.*

Ovšem Boha jakožto poslední cíl člověka Aristoteles neuznával. Píšeť na počátku své »Eth. Nikom.«:[31]) »Všeliké umění a všeliké bádání, jakož i jednání a volba zdá se nésti za nějakým dobrem' pročež krásně udali dobrem býti to, za čím všecko spěje . . . Poněvadž pak jsou mnohé skutky a umění a vědy, povstávají také účely mnohé . . .« Poslední cíl touhy a konání je nejvyšší dobro. Poznání tohoto cíle jest pro život důležité. Proto nejcennější je ta věda, jež nás s tímto posledním cílem seznamuje; to pak je státnictví: stát je tedy nejvyšší dobro člověka. Při této příležitosti vyvrací Aristoteles mínění předchůdců i Platonovo, že by Bůh byl nejvyšším cílem člověka. »Byť i zajisté bylo nějaké dobro«, praví na konci čtvrté kapitoly, »jedno, a to společně vypovídané neb oddílné jsoucí samo o sobě, zjevně nebylo by úkonným ani nezbytným člověku . . .«

5. Nesnadná otázka jest, co a jak poznává Bůh. »Kdyby ničeho nemyslil, jaká by byla jeho hodnota?« Jistě tedy myslí aktuálně; je tedy netoliko *νοῦς*, ale i *νόησις*. »Nač však myslí? Buď na sebe neb na něco jiného; v tomto pak případě buď stále na totéž neb na rozdílné . . .« píše Aristoteles v Met. XI. 8 a končí *αὐτὸν ἄρα νοεῖ, εἴπερ ἐστὶ τὸ κράτιστον, καὶ ἔστιν ἡ νόησις νοήσεως νόησις* — myslí tedy na sebe, ježto je nejlepší a jeho myšlení je myšlení myšlení. Ježto tedy Nus a myšlené u všeho, co nemá látky, není různé, tu bude *ἡ νόησις τῷ νοουμένῳ μία.* Tu ovšem nastává otázka, co soudil Aristoteles o tom, zda Bůh i jiné věci poznává, zda poznává svět vnější. Přesné odpovědi ve spisech Aristotelových nenalezneme.

6. Někteří novější auktorové, jako Zeller, Ueberweg,

[31]) Arist.: Ethika Nikomachova, přel. Dr. Pavel Vychodil, I. a 1. a násl.

Digitized by Google

Schwegler, Stoeckl a jiní soudí, že Bůh aristotelský jen sebe poznává, vlivu fysického na svět nemá. Dokazují mínění své direktními slovy Aristotelovými v Met. XI. 9., Eth. Nikom. X. 8., jež pro úsporu místa neuvádíme. Jiní autorové, jako Brentano, Hertling, Rolfes, Brandis, soudí, že nelze připustiti, že by byl měl Aristoteles tak neúplný pojem o Bohu. Brentano tvrdí, že Bůh sebe poznávaje, poznává v sobě celý svět, jak též středověcí scholastikové onen výrok Aristotelův vysvětlovali. I nám zdá se mínění druhé správnější.

Jiná otázka je, uznával-li Aristoteles transcendenci neb imanenci Boha. Bůh transcendentní nejen je odrůzněný od světa, nýbrž též existuje sám v sobě; Bůh immanentní je sice též od světa odrůzněný, existuje však v něm, jako třeba Duše v těle; jest tedy vlastně duší světovou. Je téměř jisto, že Aristoteles učil úplné transcendenci Boha. Důkazem jsou zřejmá slova Aristotelova, když jej nazývá »oddělený a o sobě existující« a často kladený důraz na rozdílnost a nespojenost Boha s látkou jakoukoliv.

7. Ačkoliv jsme třetí a zvláště čtvrtou část naší studie velmi zkrátili, přece jen je jasno, že v osvětlení záhady Boha vynikl Aristoteles a překonal všecky své předchůdce, ani Platona nevyjímaje. Nemá sice Aristoteles onoho vznešeného pojetí Boha jako Platon, ale za to jeho důkazy jsoucnosti boží, rozlišení Boha od všech věcí, jeho přívlastky Boha jsou odůvodněnější a přesvědčivější. »Aristoteles«, praví Zeller, »prvý vědecky dokázal theism, neklada Boha pouze z náboženské tradice jako inteligentního a sebevědomého, nýbrž dokazuje jej z principů svého filosofického systému.« Není tedy divu, že scholastika a zvláště nejlepší její zástupce sv. Tomáš Aquinský rád přejal a propagoval myšlenky Aristotelovy a na nich spracoval křesťanskou filosofii! —

Digitized by Google

ROZHLEDY.

—

Z HISTORIE FILOSOFIE ČESKÉ.

Vincenc Zahradník.

Napsal **Frant. Čáda.**

Jest tomu právě 70 let, co v posledním svém působišti, na faře křešické u Litoměřic zemřel kněz-buditel, Vincenc Zahradník, muž dnes již lépe známý, posud však nedoceněný. Do nedávna bylo lze říci, že průměrný inteligent český věděl o Zahradníkovi, že jest to »známý náš bajkář«, jehožto některé bájky znal z čítanek školských. Dnes máme přístupny pohodlně nejen všecky jeho b á j k y české, ale také b á s n ě[1]) a chystá se publikace nejvýznamnějších jeho plodů literárních, filosofických prací jeho. Až k tomu dojde, vynikne zajisté, že Zahradník byl nejen duch hloubavý a myslitel »tichý«, právě jako bystrý, ale že byl i (na tu dobu u nás) znamenitý znatel učení filosofických.

Život Zahradníkův uplynul velmi rychle a nikterak bez útrap a sklamání. Narodiv se 29. prosince 1790 v Mladé Boleslavi a vzdělav se na školách tamních, připravoval se jako klerik v řádě Piaristů k povolání učitelskému, ale po několika letech vystoupil a studovati jal se theologii v semináři litoměřickém, kdež také 7. srpna 1813 byl vysvěcen na kněze. Kaplanoval ve Všejanech a Křinci; když pak známý Frant. Hurdálek stal se biskupem litoměřickým, znaje chvalně Zahradníka ještě z dob jeho studií, povolal jej za svého sacelána a bibliothekáře (1816), jmenoval jej později druhým tajemníkem konsistorním a 1820 profesorem pastorálky na theologickém ústavě litoměřickém. V té době Zahradník nejen pro-

[1]) Vincenc Zahradník: **Bájky i básně. S úvodem vydal Ferdinand Strejček (Světová knihovna čís. 511—514). V Praze 1906.**

Digitized by Google

hluboval své vědomosti theologické, ale jednak soukromým studiem, jednak stykem s Dobrovským věnoval se také především studiu starých českých spisů a byl jako theologický a filosofický spisovatel velmi činný. Jsa v nejedné věci blízek myšlenkám Bolzanovým, přidružil se k družině vychovance a přítele Bolzanova na litoměřickém theologickém ústavu působícího, dra Michala Fesla, a odnesl si za to také podíl v pronásledování. Na popud osobního nepřítele Bolzanova a Feslova, dvorního faráře vídeňského Jakuba Frinta, pronásledován nejen Bolzano, ale i Fesl obviněn jak z nepravověrnosti, tak i velezrády. V březnu r. 1820 náhle přijela zvláštní vídeňská komise do Litoměřic, prohledala knihovny všech přátel Feslových, profesory Fesla, Zahradníka, Krombholze a Wernera zatkla, spisy jejich zabavila a vyšetřovací vazbou (a málem uvězněním) je obmyslila. Fesl zavezen do Vídně, Zahradník (jako soudruzi jeho) zbaven profesury a za nedlouho odstraněn na faru do Zubrnic (okr. ústecký). Nepřestav ani tu býti činným jak v sebevzdělávání, tak ve spisování, po desíti letech (1830) dostal se na stejně chudou faru v Křešicích, kdež pokračoval v plodné a blahodárné činnosti své, jsa oblíben i u lidu, mezi nímž působil, i ve společnosti vlastenců českých dobře znám a ctěn. Neočekávaně r. 1836 roznemohl se »tyfosní horečkou« i podlehl jí po třech dnech 31. srpna 1836. Nezanechal po sobě jmění (nebylo odkud je nashromážditi), takže jeho matka, stařena 82letá, octla se smrtí jeho v citelné chudobě.

Nelze při tak předčasném jeho skonu ubrániti se pohnutí, čteme-li, kterak Zahradník sám ve svých excerptech kdysi zvláště si vyznačil výpisek z dopisů oblíbeného svého filosofa Kristiána Garveho: »Prorokuji si krátký život a jsem s tím spokojen. I byl bych ještě více spokojen, kdybych jen dříve ještě něco dobrého vykonal a stopu po svém životě zanechal. Ať tomu však jakkoli, budu přesvědčen, že nežil jsem nadarmo, zanechám-li po sobě i jen jediného člověka, kterého jsem učinil lepším, zbožnějším nebo šťastnějším.«

Smrt jeho překazila dokončení díla, které by bylo jistě bývalo nejvýznamnějším filosofickým spisem českým prvé třetiny XIX. století, »Psychologii«, kterou z největší části měl již hotovu, ba první díl již do tisku zadán a jen k vůli censuře v něm znovu byl nucen opravovati. V tomto opravování překvapila jej choroba vzpomenutá a smrt, a dílo ono — ztratilo se beze stopy. Nebylo to ovšem poprvé, co vnějšími okolnostmi zabráněno bylo Zahradníkovi dílo filosofické, již hotové, vydati. Hned první pojednání jeho —

Digitized by Google

mimochodem řeenoč, první to pojednání originální z oboru filosofie jazykem českým v době našeho probuzení — »Rozjímání o některých stránkách praktické filosofie«, r. 1818 v Nejedlého »Hlasateli Českém« uveřejňované, zůstalo nedokončeno bez viny Zahrdanikovy; dokončení nevyšlo, poněvadž časopis onen musil býti zastaven. Jiný spis ethický »Filosofická jednání o vnitřní a zevnitřní povaze ctnosti« vyšel jen z polovice (v Časopise pro katol. duchovenstvo IX. roč.), druhou wást censura nepropustila. Podobně soustavná logika Zahradnikova »Počátkové umění myslitelství« zůstala v rukopise (dnes neúplném). A tak divným »řízením osudu« po duchu opravdu filosofickém a filosofii vzdělávajícím uchovaly se tiskem jen bájky (ovšem druhá jich sbírka také již nebyla od Zahradníka sama publikována), básně (kdo ví, či intervencí zkomolené na podobu prosaických článečků v Tylových »Květech« r. 1834 a 1835), několik sbírek pěkných homiletických rozprav a kázání a pak řada článků v »Časopise pro katol. duchovenstvo«, většinou z oboru dogmatiky a morálky, a tamtéž nemalá řada rozličných recensí; německy tiskem vyšlo od něho několik příspěvků v Jakschově kalendáři učitelském a jedna homiletická knížka.

A přece i tyto spisy a pojednání dávají tušiti filosofa, jsouce protkány a proniknuty co chvíli poznámkami i úvahami filosofickými, a to platí nejen o zmíněných článcích a recensích časopiseckých, ale zvláště také o kázáních jeho. Kázání ta nezřídka jsou spíše jakési morální essaye, ethická rozvažování, než produkty kazatelského řečnictví, obracejí se k rozumu daleko více, než by byla mohla působiti na cit, kdyby tak, jak jsou sepsána, byla přednášena. Byl si toho sám Zahradník dobře vědom a netajil se, že v této vlastnosti jich obráží se vlastní jeho povaha. Napsal v předmluvě k svým »Nedělním kázáním« (str. VI. n.): »Všem kázáním mým se zvláště té ctnosti nedostává, kteráž obraznost posloucháících zajímá, a tudy mysl budí, a rozličných citů zplozuje. Není mi dáno býti řečníkem v nejvlastnějším smyslu slova toho..... Já z většího dílu jedno k rozumu mluvím, a poněvadž obrazů, podobenství a jiných řečnických okras řídko užívám, protož také mysli posloucháících jen maličko zachycuji.« A při jiné příležitosti (v Čas. pro kat. duch. VIII., str. 127) podobně napsal: »Já si nejvíce libuji kázání, v kterémž znamenám určitost pomyslů, důvodnost a pořádné všeho sestavení, a kteréž logickou pravidelností svou zkoumajícímu chladnému rozumu zadost činí.«

Digitized by Google

Že pak v básních a zvláště v bájkách dovedl Zahradník podati co chvíli výborné jadérko nejen životní zkušenosti, ale vážného svého přemítání, přesvědčí se snadno každý, kdo přečte si jen několik bájek jeho. Tuto jen namátkou jako doklad cituji bájku jeho z dotud neznámých:[2])

PES NEGRO.

Negro byl pes, jejž dobrotivá příroda obzvláště štědře obmyslila. Uměl velmi příjemně štěkati a čtyři nohy jeho byly jako stvořeny pro běhání a skákání. Štěkal, běhal, poskakoval a měl z toho denně tisíce radostí a činil tím radost i svému pánu.

Projevování talentu jest bohatý zdroj radosti jak pro toho, kdo jej má, tak i pro jiné. Co příroda dává, jest vždy dobré.

Tu namluvil psu vůl, že štěkání jest neslušné a skákání že jest hřích. Namluvil mu dále, že mňoukání a chození na zadních jen nohách jest cosi krásného, velikého a vznešeného. Dobrák Negro s největší námahou naučil se mňoukati jako kočky a »panáčkovati« na zadních nohách, ale teď jej život nic netěšil a také pánu se již nelíbil, takže jej dal konečně z domu.

Výplody umění a vědy, které odporují přírodě, nestojí ani za zlámanou grešli.

* * *

Učiníme-li si otázku, jaký že byl filosofický názor Zahradníkův, můžeme hledíce nejen k tištěným, ale i rukopisně dochovaným jeho pracím odpověděti k ní stručně následujícím asi způsobem: Celkový filosofický názor jeho ovšem byl ve shodě s učením křesťanským, speciálně katolickým, ale Zahradník nepřestal snad úzkoprse na jeho prostém opakování a přejímání, nýbrž snažil se jej proniknouti a důvody vědomě si opříti i přibrati jiná filosofická učení, která podle mínění jeho bylo lze s učením církevním uvésti ve shodu. Tak zajímavo jest, že velice určitě přijal hledisko utilitarismu, a hájil stanoviska toho jako nejlépe, ba jedině správně vystihujícího »vnější povahu ctnosti«. S učením utilitarismu ethického seznámil se Zahradník studiem spisů Garveho, »jednoho z nejvýbornějších mudrců německých, Kanta vysoko přesahujícího« (Čas. pro kat. duch. IX., str. 548). Ale hledisko utilitaristické přijal jen, pokud jde o »vnější« (= objektivní) stránku jednání mravního; pokud o »vnitřní« moment jde při jednání lidském, t. j. pokud hledíme k úmyslu subjektu jednajícího, Zahradník hájil

[2]) Německy vyšla v Jakschově zmíněné »ročence pro učitele« r. 1835. str. 13.

Digitized by Google

učení, že mravní jednání předpokládá poznání mravna, že není možné bez poznání toho, co jest mravné a co nemravné, a poznání takového dosíci, že může snadno každý člověk, chce-li jen opravdu býti dobrým a mravným. Kdo ví, co jest dobré a co nedobré, špatné — připomíná Zahradník výslovně — nemusí proto ještě dobře, mravně jednati; ale kdo vskutku mravně jedná, ten nutně poznal a ví, co jest dobré a co nikoli. K poznání mravna vede podle Zahradníka člověka několik »cest«: Předně vede k tomu »mravný cit«, jenž každému člověku jest od Boha vštípen či vrozen a jímž »bez předběžného zkoumání poznáváme«, zdali to či ono jednání, ať naše, ať cizí, jest správné a mravné čili nic; tento vrozený cit cvičením můžeme (a máme) činiti vybroušeným, jemným. Po druhé vede nás k poznání mravna příklad šlechetně jednajících lidí druhých. Dále sprostředkuje poznání to ethika, a to jak kasuristická morálka, tak morálka obecná. Tam pak, kde morálka dosavadní nevystačuje, jakož i v případech, na něž moralista nemohl pamatovati, vůdcem jest člověku »praktický um«, t. j. souzení a vysuzování z nejvyššího a obecného zákona mravnosti, jímžto jest blaho vlastní a blaho jiných lidí, blaho bližních. Aby však každý člověk věděl, jak má se rozhodovati, a bezprostředně poznával, co jest mravně dobré a co mravně zlé, vložil Bůh každému v duši svědomí, »nejbližšího to zákonodárce a rozkazovatele každého člověka«. Svědomí není totéž, co »praktický um«, ježto praktický um pouze obecná pravidla jednání vystavuje aneb z nejvyššího zákona ctnosti je vyvozuje; svědomí liší se dále od »mravného citu«; neboť tím »temně poznáváme«, co by bylo mravné a co by bylo chtíti a konati nejen nám samým, ale i všem lidem. Svědomí naproti tomu jest »ta poznávací moc duše, kterou každý člověk vlastní činy své soudí« a »sobě samému předpisuje, co by činiti měl«. Posléze k poznání mravna vede všímání si úsudku cizích lidí o chtění a jednání našem; neboť úsudek bližních našich, zvláště jsou-li to lidé zkušení, vytříbenějšího citu mravního atd., často může nám prospěti k mravnému jednání více než vlastní náš soud, ježto k sobě bývá rádi příliš shovívaví.

Jestliže již v této zásadní otázce ethické prosvítá značně aprioristické stanovisko Zahradníkovo, jestliže již tu rozhodujícím momentem jsou jisté »vrozené« city, slyšíme-li již tu o »temném« poznání, určitěji ještě základním názorem noetickým Zahradník řadí se k stoupencům apriorismu. Schopnost poznání pravdy a mravného dobra jest člověku vrozena, jest mu dána dříve, nežli

Digitized by Google

konkretní případy pravdivých soudů a mravného jednání se mu naskytly. »Člověk z přirozenĕ svého tou podivení hodnou nadán jest mocí, že pravdu poznává, prv než ji zkoumal a vyhledával; dříve poznati může pravdu nežli důvody její; může celé a plné míti jistoty, že toto právo jest, ono ale blud, ježto (= kdežto) nám nikoli povĕdíti v stavu není, pročby toto právo, ono ale křivo a bludno bylo. Tato výborná, zlatá moc duše naši temným poznáním aneb citem pravdy se nazývá, a zvláště tehdáž účinlivou se prokazuje, když viděti chceme, coby nám a jiným lidem činiti náleželo. Mravný cit, kterýmžto bez předběžného skoumání poznáváme, zdaliby v tom neb onom, našem neb cizím činu byla mravní dobrota anebo mravní zloba, přeušlechtilým jest darem Božím, a mnohovážným důvodem veliké k nám dobrotivosti jeho.« (Čas. pro kat. duch. X., str. 26 n.)

A jako ve filosofii, tak i v názoru o náboženství Zahradník stál pevně na základním stanovisku katolickém, ale v ničem k fanatismu se nedávaje strhnouti a veden jsa ušlechtilou láskou ke všem lidem bez rozdílu, vážil si každého přesvědčení náboženského. »Nebuď o tom pochybováno, káže kdysi s důrazem, že každá víra, jenž se mezi lidmi nalézá, cosi dobrého do sebe má.« A podobně Zahradník dovedl literárně býti činným na obranu katolického učení, ale kdekoli se mu naskytla příležitost, dokazoval lásku k jinověrcům a neopomíjel co chvíli vybízeti k plnění tolerance i neváhal rozhodně zatracovati jakékoli pronásledování »pro jinou víru«. Článek jeho »o pravém nakládání duchovního pastýře s nekatoliky« (Čas. kat. d. IX., str. 48 nn.) začíná jasně slovy: »Svatá pravda budiž hájena, lidé ale, jenž pravdy nepřijímají, buďtež snášíni, královské jest přikázání lásky. Zdalit ale jen katolický křesťan jest bližním tvým, ne ale také nekatolický? Pravověrcem nejsi, lásky-li nemáš k těm, jenž v bludech postiženi jsou. Nešťastný jest, kdož pravdy nepoznává. Nebuďmež tedy ukrutní lidé, jenž ku neštěstí jeho jinou ještě bídu přidávají, totiž pronásledování.« »Ježíš Kristus všem lidem bez rozdílu dobrodiní prokazoval, nic se na to neptaje, coby věřili; vlídným ho k sobě měli nejen učedlníci jeho a židé, alebrž i pohané: není-li tedy trestu hoden ten, jenž nedbaje na příklad božského učitele svého, lidem jiné víry nátisky činí?« (Rozvrhové kázání I., str. 245 n.) »Avšak pronásledování lidí, jenž jiné víry se drží, větším dílem ze zlých obyčejů a z hříšné povahy srdce pochází. Uráží to tvou pýchu, že druhý nesmejšlí tak jako ty; nechceš býti jmín za člověka, kterýž to neb ono slepě přijal za pravdu; za nečest a hanbu to sobě pokládáš, že druhý má za pravdu, což

Digitized by Google

tobě jest bludem. Mrzíš se na lidi, jenž jinák věří, nežli ty, poněvadž se jimi báti musíš, že snad bludno jest věření tvé, a poněvadž tebe vzbuzují a mlčkem napomínají, abys lépe skoumal a vážil víru svou. Jsi příliš leniv k ujištění se pravdou náboženství svého, a protož se hněváš na ty, kteříž jináče věří, a tudy tebe nelibě probuzují ze spaní tvého.« (Tamtéž str. 244 n.) A positivně vyjádřil totéž krátce a jadrně slovy: »Pravá víra se vždycky skrze šetrnost a lásku na jevo dává . . . . . Dle zdání mého pokud kdo nemá pravé lásky, nemá tolikéž pravé víry« (Časop. kat. d. VIII., str. 502).

Zahradník byl přesvědčen, že náboženství samo svou pravdou podmaňuje si ducha lidského. Láska, toť podle něho, nejbezpečnější udržovatelka a šiřitelka náboženství, toť vlastní činitel, jenž otvírá srdce přijetí náboženství. Proto k přijetí jeho není třeba nijaké zvláštní učenosti ani určitých fines nějakých: »Ježiš Kristus přišel k oblažení všech lidí, a náboženství jeho sloužiti má netoliko učeným, nýbrž i neučeným. Pro tu příčinu k nalezení pravdy křesťanské a k úplnému se u víře upokojení, nikoli hlubokého skoumání a neobyčejné učenosti potřebí není. Špatní toliko theologové náboženství postavují na měnivých hypothesích a na věcech, kteréž hádkám a odporům vystaveny jsou; špatní toliko theologové křesťanskému náboženství učený základ dávají, anebo k obhájení pravdy jeho i k mythologii outočiště berou; špatní toliko theologové, by nás věřícími křesťany učinili, do labyrinthu metafysiky nebo do školy historiků a skoumatelů přirozených věcí bezděky nás vedou; špatní toliko theologové náboženství takovými brání důvody, kteříž při každém novém nějakém nálezku na poli mudrctví, kritiky neb jiného umění prokazující moci své potracují.« (Časop. kat. duch. IX., str. 765 n.)

Jako však snadno ujímá se náboženská víra v srdcích opravdovou láskou proniknutých, tak také když zapustila své kořeny v duši lidské, nic není nad ni mocnější a neodolatelnější. Neboť »náboženství sahá k svědomí lidí a proniká vnitřnosti duše; náboženství mocný provozuje účinek, an všecko jiné bez moci jest a platnosti; náboženství má nepřemoženou sílu, a srdce člověka všemi chtivostmi a vší svobodou jeho sobě podmaňuje« (Homiletické řeči I., str. 46 n.). —

A všecky své názory a výklady Zahradník podával češtinou na onu dobu neobyčejně čistou a vybranou. Ovšem pověděl sám jasně, kterak dosáhl oné slohové a jazykové čistoty a cestu svou neopomíjí častokráte doporoučeti i jiným k následování: »Vadnou

Digitized by Google

řečí i nejkrásnější pomysl světla, jádra a líbeznosti své potracuje, a protož dokládám: »Bratři, učte se česky, česky ze starobylých spisů českých.« (Časop. pro kat. duch. IX., str. 362.) Studium starých českých spisů to bylo, kterému horlivě a s užitkem se oddal hned od počátku literární své činnosti, a toto studium poskytlo mu schopnost psáti tak lahodně a správně. Není proto divu, že Zahradník na velikém počtu míst o nutnosti a prospěchu studia a četby této mluví. Uvedu z hojných těch výroků příkladem jen následující: »Čeština, jakéž užíval Veleslavína, Kocín, Plácel z Elbingu, Sixt z Ottersdorfu, Huber z Rýsenbachu, Stráněnský, Abraham z Ginterodu, Koldín, Komenský a jiní staří spisovatelé čeští, a jakáž se v bratrské bibli nalézá, převýborná, zlatá jest čeština, a právě té všickni naprosto Čechové dokonale rozumějí. Pročež takovou češtinu každý dokonalý kazatel mluví, a aby si ji učinil snadnou a úplně sobě ji osobil, pilně čítá bibli svatou, pilně čítá staré, klasické knihy české. Tím obyčejem se učí i nejnesnadnější věci a všecko napořád, což jiní národové píší, tak světle a jádrně českým jazykem vykládati, že každé dítě rozum řeči jeho postihnouti může.« (Časop. kat. duch. II., str. 93.)

Přes toto své nadšení pro staré spisovatele české Zahradník nestrnul v nějakém skostnatělém »klasicismu« češtiny; naopak: jako nutný doplněk předešlého výroku zní jinde jeho slova následující: »Nikoli na tom nestojí smysl můj, žeby starobylá čeština, zvláště pak čeština bratrské bible, té, které i nynější protestanti užívají a jejíhož textu výborný náš Faustin Procházka při výkladu bible své užil, již na vrchu dokonalosti byla: to nicméně jisto jest, že češtinou starých Čechů poznamenána jest cesta, na kteréž otcovský náš jazyk vzděláván a ku vyšší dokonalosti veden býti má. Náš Jungmann a všickni klasičtí naši spisovatelé čisté své češtině od starých se naučili, a za celo tvrditi mohu, jakž jsem již výše podotknul, starých spisů českých kdož pilně nečítají, ti že ne ku prospěchu, alébrž ke zkáze a porušení literatury české píší. Na věcech sice více záleží nežli na řeči: ale i nejvýbornější věci málo prospívají nebo nic, nelze-li nám mylnou, nenucenou řečí k nim přistoupiti. Kdož obzvláště poněmčile píše, ten bolestně trhá mozek český, své pak práci vší téměř ceny a hodnosti ujímá.« (Čas. kat. d. IX., str. 348.)

*

Kratičkou načrtl jsem vzpomínku na filosofa z počátků našeho obrození, na muže horoucně národ a jazyk svůj milujícího,

Digitized by Google

na duši hlubokou zbožností proniknutou neméně než opravdovou láskou k lidstvu. Přes všecky útrapy, stísněnost poměrů, pronásledování a ústrky, přes všecka sklamání a nezdary, jaké jej stihaly, Zahradník zachoval si jasný, klidný zor a vytrval jak v lásce, tak v práci v působišti svém, duchu jeho tak málo příhodném. Pamětníci jeho líčili jej jako člověka neobyčejně vlídného, kazatele znamenitého, muže však spíše samotářského, než družného; uchylovaltě se, kdykoli volná zasvitla mu chvilka, ke studiu oblíbené své filosofie. —

Bylo krásné, podzimní odpoledne, když zajel jsem si loni do místa, kde Zahradník působil naposled. Na nádraží zastávky severozápadní dráhy uvítal mne líbezný nápis: »Krscheschitz« a když procházel jsem vesnicí, kterou znám z let ještě studií svých gymnasijních, bolestně jsem mohl konstatovati, jak od té doby germanisace tohoto místa postoupila. Schylovalo se již skoro k večeru, když stanul jsem u hrobu Zahradníkova. A když zadíval jsem se na protější vrchy, družící se k rozkošnému Středohoří, bylo mi náhle, jako bych zřel na kopci, zakrývajícím blízké Záhořany, postavu s ušlechtilou tváří, do knihy se sklánějící, v myšlení pohrouženou, kráčející tiše, osaměle — — A u mých nohou prostíral se hrob, v němž tlí jeho tělo, hrob pečlivě ošetřovaný, zdobený prostičkým pomníkem, na němž č e s k é h o nadpisu není, býti prý nesmí! —

Digitized by Google

DOKUMENTY.

I. Tomáš Kvasnička.

Podává Fr. Krejčí.

(Pokračování.)

Tomáš Kvasnička vystoupil literárně se dvěma spisky. Jeden má titul: Andeutungen zu neuen Theorien der Physik. Gewidmet dem Andenken des grossen englischen Naturforschers Newton. Von Thomas Kvasnička, k. k. Geometer. 1881. Vervielfältigung und Übersetzungsrecht vorbehalten. Druck von Ad. Queiser in Amstetten. Stran 34. V předmluvě praví: Ostýchavě chápu se pera, abych ctěnému čtenáři sdělil způsobem co nejjasnějším své názory, jichž jsem dlouholetým přemýšlením nabyl v nesmírném oboru vědy přírodní. Nebudiž však přehlížena obtíž této úlohy a shovívavý čtenář nechť pomní, že již mnoho mužů, kteří vyzbrojeni náležitými prostředky celý život výlučně přírodovědě věnovali, se svými názory nelítostně ztroskotali. Jak jest teprve nesnadno pátrati s úspěchem o prazákonech přírody muži zaujatému bojem o existenci ... Ctěný čtenář najde v tomto spisku zajisté mnoho známého, jakož ani jinak ve vědě, jako je fysika, není možno, poněvadž v takovém oboru musí každý připínati na jisté osvědčené zásady, aby mohl dále stavěti. Je-li však v názorech tuto podávaných za vlastní sem tam něco podobného (t. j. známým názorům), vyložiž to čtenář tím, že jsem neměl času, ani příležitosti stopovati všechny pokroky ve všech oborech přírodovědy, kterou se zabývají v novější době tak mnohé a znamenité kapacity. Každým způsobem však budiž vzato na vědomí, že v tomto spise není nic v ě d o m ě vzato z ciziho pera, — mimo obecně známé zásady fysikální a citované hypothesy — nýbrž že jsou tu líčeny názory, jež jsem si utvořil skutečně sám. Ostatně domnívám se, že v těchto mých úvahách přírodních přece najde se leccos nového a snad i zajímavého. A nenapadá mně

Digitized by Google

však ani z daleka žádati, aby moje názory byly rázem (blindlings) přijaty bez předchozí důkladné kritiky a úvahy; neboť to by nemělo ani objektivní ani pravé subjektivní ceny(!). Spíše bylo podnětem, abych své dlouholeté, porůznými fragmenty fixované názory systematicky spořádané vydal, to, abych zvěděl, zdali jsem se dle úsudku ctěných čtenářů a vážených odborníků aspoň *jedním* názorem k pravdě přiblížil, takže tento názor by mohl vésti k dalším diskusím a úvahám. Vlastní tendence tohoto spisku je v tom: v y s v ě t l i t i r ů z n é ú k a z y, p o k u d m o ž n o, *jednou* s i l o u p ř í r o d n í a dáti podnět k uvedení četných theorií a principiálních vět fysiky na jediný zákon základní. Není pochyby, že všechny rozmanité práce v přírodě obstarává jedna jediná síla dle určitých zákonů, jejíž různost pochází pouze od prostředků a transmisí(!), jimiž se projevuje našim smyslům. Podaří-li se časem spojenými silami vyhloubati jedinou platnou a správnou theorii o síle přírodní, bude tím veškeré přírodovědě dána společná bezpečná basis, která nejen usnadní studium, ale zároveň vyvede z labyrintu theorií, hypothes a zásad, které vědu stěžují a ztemňují a v mnohých případech spočívají samy pouze na úkazech experimentálních bez vědeckého podkladu(!). Cesty k tomuto ideálu mohou býti rozličné; ale cíl sám, po němž se snažiti má společná práce, musí zůstati svatou pravdou, aby konečně neunavným zpytatelům odhalila závoj ze záhad — jestliže vůbec inteligence lidského ducha je povolána pravdu vypátrati. Třeba nenastoupila se vždy cesta pravá, aspoň se později uvědoměním omylu pozná lepší; a jako se positivní dokazuje negativním, tak máme se snažiti, abychom z množství theorií a hypothes vyhledali nejlepší, takže neustálým přemýšlením a tuhou vytrvalostí k cíli blíže se postoupí a konečně ho snad dosaženo bude.«

Není-liž tato předmluva výmluvným dokladem charakteristiky Kvasničky filosofa, jak jsem ji podal v předešlém čísle? Jest v ní také stručně naznačena myšlenka, která tvoří osu přírodního filosofování jeho: redukce sil na jednu, redukce zákonů na jeden.

Věty, na nichž jeho názor v té příčině se zakládá, jsou dle tohoto spisku: Hmota jest dvojí: mrtvá a silorodá (Kraftmaterie), t. j. éther, jejž možno zváti též Kraftfluidum, Bestandfluidum. Obojí skládá se z částeček, atomů, které u mrtvé hmoty nemají ani tíži, ani odpudivost, ani přitažlivost, u étheru ano; u obou jsou stejně veliké. Atomy étherové mají elastické jádro, z něhož vychází síla, a pak sféru působnosti; vlivy vnějšími (teplem, elektřinou) mohou uvedeny býti ve zvýšenou činnost, čímž se i jádro i sféra působnosti jejich rozšiřují. Dále mohou jimi atomy mrtvé

Digitized by Google

hmoty býti přitahovány. Působením silorodé hmoty na mrtvou vznikl svět. Přitahováním atomů mrtvé hmoty do sféry atomů silorodých porušuje se rovnováha a tím vzniká tíže (recte různosti tíže) a těžší atomy přitahujíce lehčí utvoří molekuly; z poměru molekulů a atomů vzniká chemická příbuznost, kterou se spojují v tělesa a masy. Molekul totiž jest spojenina dvou nebo více hmotných atomů v jedné sféře působnosti a molekul má snahu spojiti se s přebytkem své síly s molekuly jinými. Týmž principem vysvětlují se pak též úkazy elektrické a magnetické. Zákon gravitační a Laplaceova theorie o vzniku země však takovýmto naziráním uváději se v konflikt, který spisovatel označuje za nerozřešený a snad za nerozřešitelný vůbec. Na konec potom vysvětluje svým principem ještě déšť, kroupy a blýskání.

Druhý spisek: Vermuthung über die Schwere und die Bewegung. Von T. K. J. (= Tomáš Kvasnička Jarohnovský) Kremsier. Druck von H. G u r e k. — Selbstverlag 1891, str. 16, jenom opakuje, co bylo řečeno v prvním, a zdá se, že má býti obhájením spisovatelova názoru proti theorii elektromagnetické o původu světa, jenže ovšem děje se nesmělým a neobratným způsobem. Tíži definuje zde takto: Tíže jest síla každému tělesu náležející, jež se projevuje jakožto síla při pohybu a jakožto tíže při klidu tělesa skrze sféru působnosti. (Die Schwere ist eine jedem Körper innewohnende Kraft, die sich als Kraft bei der Bewegung und als Schwere bei der Ruhe des Körpers vermittels der Wirkungssphäre manifestiert.) Tíže není přitažlivost země, nýbrž přitažlivost tělesa, čili odpuzování nebo odpor p r o t i přitažlivosti země — jinak by tíže nemohla býti příčinou pohybu těles ve vesmíru.

Dále poznamenává spisovatel: Všechna tělesa jsou těžká a ve všech tělesech lze vzbuditi elektrickou a magnetickou činnost. Účinky vzájemné elektrických a magnetických proudů jsou úměrny jejich hmotě (v textu stoji síle — Stärke, avšak v exempláři mně zaslaném je to vlastní rukou Kvasničkovou opraveno v Masse) a ubývá jich v obráceném poměru k jejich vzdálenostem. Mají tudíž tíže, elektřina a magnetism vzhledem k projevu sil podobné vlastnosti a jest pravděpodobno, že všechny tři síly vznikají z jednoho a téhož pramene a projevují se dle okolností; časem dokáže se snad, že všechny úkazy přírodní vznikají působením jedné a téže síly.

Jak patrno, jest celá tato přírodní filosofie příliš abstraktní, než aby mohla činiti nárok na pozornost se strany exaktní vědy, a pro filosofa také nemá valné ceny vyjma tu snahu zásadní, aby vše dění uvedeno bylo na jeden princip; neboť hypothesa sama ni-

Digitized by Google

kterak nestačí k charakteristice názoru světového. Není z ní patrno, jak se původce její staví k ostatním problémům, nelze z ní poznati tedy filosofii Kvasničkovu; ani to by nedalo se odtud poznati, zabýval-li se vůbec také problémy jinými, měl-li nějakou filosofii. Ale on přemýšlel i o jiných problémech a úsilně hleděl se domoci jednotného názoru. Jak si při tom vedl a kam asi směřoval, snad vysvitne z několika aforismů, jež tuto otiskuji, jež poslal mi jako odpověď na článek Ignorabimus? z prvního ročníku Mysli.

Motto: Šťasten kdo nebyl.

Každému pozorovateli přírody jest známo, že přiměřená půda a vláha u rostlinstva a dobrá píce a zdravý nápoj u dobytka, na jejich vývin a plody zdárně působí. I u člověka závisí vývin jeho těla a zdokonalení a ušlechtění jeho duše z velké části od pokrmu a opatery jeho. Při dostatečné potravě a normálním žití vyvinuje se tělo lidské harmonicky s duší jeho, ku obapolnému zdaru, kdežto při nedostatečné potravě tělo slábne a duše ochabuje a při nadbytečné potravě zas materiální tělesné vlastnosti a fysický pud duševní mohoucnost tlumí a převládá. Nejen tělo a duše, nýbrž i č i n n o s t našich smyslových ústrojů závisí z velké části od potravy, ona nedostatkem její s tělem slábne a její nadbytkem ustupuje neb i úplně mizí a jen při přiměřené míře potravy pravou činnost jeví. I idealism naší duševní činnosti, který snahu po zevnějším uskutečnění jeví, závisí z velké části od povahy těla lidského a toto zas od jakosti potravy jeho. Dle všeho vidno, že tělo a duše jedno od druhého závisí a že člověk, jakož i všechny tvory z vůle Boží d ě t i p ř í r o d y j s o u.

II. Z dopisů J. Dasticha.

(Pokračování.)

XV. M. P.! Nejprve díky za laskavé blahopřání, o němž ovšem nepochybuji; pak děkuji Ti upřímně za dopis, těším se z něho i k vůli věci, i k vůli osobě — odvykl jsem sobě již očekávati od Tebe listy, ovšem zdá se, že zvláštní nedorozumění příčinou se stalo neblahé přestávky. Na poslední Tvůj dopis jsem ovšem neodpověděl písemně, než vzkázal Tobě pozdrav po dr. Jedličkovi, jenž jel do Hrab a slíbil, že se v Táboře pozdrží! Měl Ti vyřídit, že týž den též já z Prahy odjel a že se na shledanou v Březnici neb v Čimelicích těším. Neměl jsem příčiny předpokládati, že bys pozdrav ten byl neobdržel, a čekal tudíž den co den na list oznamující Tvůj

Digitized by Google

s Lepařem, který samojediný redakci povede a, jak se zdá, rozumně domluvě rád bude přístupen. Považuji to za opravdový zisk, že jemu byla redakce svěřena, jeť ve svém oboru znalý a v oborech, kde se nevyzná, rád se potáže. A to za mnoho stojí — hůře, kde vládne bezvýminečné *αὐτὸς ἔφα*. Stran pojímání historického života má obdobný směr, jak Ty, klade také přední váhu na historii kultury a pořádá svou učebnou knihu o historii starověké (I. díl hist. obecné) v tomto smyslu. Vy dva se musíte seznámiti a sobě porozuměť; škoda by byla Vašeho spojeného úsilí, kdyby se také nejevilo spojeným. Později Ti bližších podám dat.

Co se týče mé propedeutiky, toť Tobě dávám na vědomost, že již první 3 archy logiky jsou na čisto, a že celá (as 10 archů) hotova bude před koncem června. Psychologie zajisté před koncem září a pak snad ku všem svatým »Úvod« as 3archový. Zdržela se věc vyjednáváním s Kobrem, který mi horem pádem nabízel za tiskový arch — 12 zl. a na všechna vydání pozdější! Pak chtěl handlovat a přidal na 15 zl., ale chtěl opět garancii na všechna vydání s týmž honorářem. Mezi tím mi učinil Skrejšovský nabídnutí 20 zl. za arch a kontrakt závazný toliko na první vydání — a já nechal handlování, k malému potěšení pana Kobra, který by snad ex post byl nahlédl, že »nemožný« honorář 20 zl. i jemu je možný. Je to věru skandál, jak ti lidé kramaří. Vydání je velmi krásné a dosud jsem i s textem spokojen, ačkoli tištěná kniha jinak na spisovatele působívá než psaný manuscript.

Myslel jsem, že se naše zkažené rendez-vous bude moci o sv. Duchu provést, ale sibiřská zima vzdorovala každé podobné myšlence. O boží tělo to také nepůjde, neboť bude-li počasí příhodné, přijde můj otec na návštěvu. Tedy snad až ku sv. Petru. Bude to v pátek, já bych si vzal na sobotu dovolenou. Piš, jak o tom soudíš.

Žes pilně zaměstnán čtením a hloubáním, vím bez toho — a tudíž Ti přeji přátelsky všeho úspěchu a sobě brzký dopis. Pozdrav Svou choť od svého D.

P. S. Novinky literární Ti nemohu pro tentokrát žádné sdělit, vše stísněno a dle zpráv z Lipska a z Hradce mohu Ti ujistiti, že co nakladatel nemusí podniknout následkem starších závazků, nikdy nepodnikne. Tak jsme každý ku svému kutění odkázán.

(Pokračování.)

Digitized by Google

LITERATURA.

E. Kadeřávek, **O Darwinismu.** 2. vyd. V Praze 1906. Str. 48. Cena 60 haléřů.

Přírodozpytci jsou jednak atheisté, jako Darwin, jednak věří v pána Boha jako »Cuvier, Landois, Leunis, Wasmann, van Beneden«. Tito zase věří, buď že Bůh stvořil nynější »systematické« druhy[1]) tak, jak jsou, anebo učí, že Bůh stvořil »přírodní« druhy a z těch že se systematické vyvinuly. Auktor dokazuje, že přírodozpytci neznabohové, darwinisté, nemají pravdu a sice tak. Předně jest nesprávná nauka o prvoplození, a) »neboť prvoplození není žádné plození, jelikož plození záleží v tom, že živok vzniká ze živoka« (str. 8) a b) není to samoděčné plození (generatio spontanea), neboť neživá hmota nemá svobodné vůle jako člověk a nemůže tedy samoděčně, t. j. svobodně plodit (ibid.); c) darwinisté věří v prvoplození, »poněvadž nechtějí Boha . . ., poněvadž se mu mají podrobiti a jeho vůli plniti, proti čemuž se vzpírá jejich pýcha« (str. 9). Ostatně prvoplození není ani empiricky dokázáno, neboť dle theorie dálo se už dávno a nikdo při tom nebyl leda pán Bůh. »Avšak prvoplození nám zjevení. Boží nadpřirozené nehlásá,« tak tedy ho vůbec nebylo. Ostatně ani dnes nelze z neživé hmoty živou utvořit, a kdyby to šlo dnes, nejde z toho, že to šlo na začátku světa.

Podobně důkladně a důvody novými, dosud neslýchanými podařilo se panu auktoru vyvrátiti také Darwinovu nauku o přirozeném výběru, o neohraničené variabilitě zvířat, o boji o život, o pohlavním výběru. Dokázal na 11 řádcích, že geologie nesvědčí pro darwinism, a podobně stručně a lapidárně vyvrátil význam systematiky pro toto učení, t. j. tak: systematika nesvědčí pro darwinism, neboť jen Bohu přísluší, aby ve množství tvorů stanovil pořádek; odmítá důkazy z morfologie, z mimikry, z embryologie, z geografie a paleontologie.

Člověk ovšem se dle spisovatele zásadně liší od zvířat: o zadní okončině opice ku př. píše, že se podobá více ruce lidské, kdežto přední okončina opice zase noze lidské; dokonce pak duší se liší člověk od zvířat.

[1]) **Auktor rozeznává v celém spisku druhy »systematické« a »přírodní« (snad umělé a přirozené druhy, či co). Některá jména a pojmy nezdají se být p. auktorovi dost jasny: myslí, že »selekční theorie« záleží v učení, že nepatrné odchylky se dědily a v potomcích stupňovaly (str. 5.), »atavism« myslí, že je tolik, co dědičnost, myslí, že nauka o prvoplození pochází od Darwina, že pulec jest přechodem mezi rybou a žábou (str. 33) a j. Ráz spisu páně auktorova nese s sebou, že tyto omyly průkaznosti jeho myšlenek nikterak na významu neubírají.**

Digitized by Google

Upozorniv ještě, jak se sluší a patří na to, že sám ví, že jest Bůh, a že má jo důkazů pro to, a pohroziv ještě atheistům slovy Platonovými, aby každý atheista byl smrtí potrestán, končí svůj učený spis. *R.*

A. Crescen, **La malaise de la pensée philosophique.** Paris 1905. Alcan.

V soudobém myšlení rozlišuje auktor tři velké myšlenkové proudy: naturalism, moralism a tradicionalism. Prvý, vzniklý z velkolepého rozvoje věd biologických s jejich centrální theorií — evolucionismem, pokládá veškero skutečno, tedy i vědomí a různé jeho projevy, za pouhou transformaci téže látky, kterou ovládají zákony čistě mechanické, pouhý determinism, působící ve světě biologickém i psychickém dle zákona výběru, přizpůsobování, boje o život atd. S tohoto stanoviska ovšem pak ideje mravní zásluhy, závaznosti a pod., nejsou než přirozený produkt a nemají větší hodnoty než jako pouhý prostředek, jehož užívá příroda k zachování života druhu.

Proti takovému pojetí povstávají ti, kdož popírají, že by věda dokázala všecky zjevy, jež pokládá naturalista za jisté, a pak zvláště účinně ti, kteří připouštějí sice, že věda přispívá naturalismu, ale popírají, že základní její postuláty jsou naprosto a bezpodmínečně jisté. Tak na př. determinism, když věříme, že je dokázán fakty, a pokládáme jej za pravdivý, je akt víry, ježto jevy o sobě nedokazují ani determinismu, ani svobody vůle. Posléze pak veškero skutečno, jež konstruuje naturalism — hmota, čas, prostor — nemožno jinak pojímati než jako objekt myšlení; víme v každém případě, že shodují se spolu pravdivo se skutečnem? Každý system metafysický, jenž připisuje myšlení schopnost chápati reálno, jež je přestupuje, je založen taktéž na víře, poněvadž nemůžeme najednou vycházeti z myšlení i skutečna a srovnávati je mezi sebou. Tak usuzují na př. Renouvier, Secrétan, Balfour atd.

Dle některých spiritualistů a idealistů bylo by možno uniknouti nedostatkům a omylům naturalismu, kdybychom sestrojili metafysiku odpovídající požadavkům rozumu (str. 80). Avšak to právě popírají největší odpůrci naturalismu, dle nichž žádná metafysika, jež spočívá na evidenci řádu rozumového, nemůže se vnutiti tomu, kdo onu evidenci necítí, po případě nechce cítiti. Filosofie tedy musí se spokojiti s pouhou svobodnou vírou, jednak dokazujíc, že není méně přijatelna než jiná, jednak dosti činíc nejživotnějším požadavkům individuální duše. Zde však oddělují se od sebe moralism a tradicionalism, jichž obou původ nutno hledati v eklektickém spiritualismu Cousinově, Paul Janetově, či lépe ve filosofii Pascalově. Kdežto moralism zůstává individualistním a klade za kriterion pro vybrání té či oné víry svou hodnotu vzhledem k mravnímu vědomí, jež každý má v sobě — tradicionalism naproti tomu opakuje známé objekce proti moralismu a každému filosofickému systému spolehajícímu na pravdu rozumovou a tvrdí, že, když není příčiny, proč bych měl věřiti více svému mínění než druhému, jest nejlépe uvěřiti tradičnímu mínění společnosti, v níž žijeme. Moralism (Renouvier, Secrétan, Buisson atd.) je více kritický a vyjadřuje snahy protestantismu; tradicionalism (J. de Maistre, Brunetière atd.) je autokratický a označuje ducha katolicismu.

Digitized by Google

Tyto tři myšlenkové proudy takto Cressonem karakterisované, dokazují opravdovou chorobu současného myšlení (str. 153). Život mravní, život praktický, cit sám ve své stránce nejhlubší a nejindividualnější mají potřeby, jež se nesmějí zanedbávati. Pravdu nemůžeme nikdy — praví auktor — vnutiti pouze pro theoretickou její evidenci, nýbrž hlavně pro substrát citový. Individuální vůle bude vždy kamenem úrazu každého učení racionalistického. Ani tradicionalism nezachrání víru, ježto ani on nemůže se vnutiti tomu, kdo větší hodnotu přikládá projevům svého vědomí.

Zdálo by se tedy, že nikdy víra lidská se neshodne. Avšak Cresson přece věří v postupnou harmonii. Co určuje povstání věření a jeho prospívání, je momentanní životní prospěch jeho, co je ničí, je poznání jeho nerozumnosti. Existují tedy instinktivní víry nutné pro život, jako důvěra v hodnotu života, v ocenění života společenského a pod. Zaniknou tehda, když objeví se jako axiomy a rozum nebude jich chtíti uznati, nýbrž ničící svou kritikou je podryje.

Studie Cressonova zaslouží i u nás povšimnutí, hlavně pro četné praktické pokyny k řešení nejvážnějších ethických problémů. Cresson již dříve ve spisech »Morálka theoretického rozumu« a »Morálka Kantova« dokázal svou zběhlost a svůj zájem pro palčivé otázky morální filosofie. *Krt.*

A. Rivaud. **Le problème de la matière dans la philosophie Grecque depuis les origines jusqu'a Theophraste.** Paris, Alcan, VIII-488 str.

Podotýkám předem, že studie Rivaudova přesně se liší methodou i předmětem od jiné výtečné studie téhož nadpisu »Problem der Materie in der griechischen Philosophie« (Münster 1890) vratislavského prof. Cl. Bäumkera. —

Prvé elementy fysické dány jsou mythem; některé mythické obrazy jsou čistě fysické, jiné kosmogonické; ve všech však převládá idea budoucna, v níž zase proniká idea periodicity. Z těchto mythických pojetí vyvíjela se ponenáhle a uzrávala věda o budoucnu, o obměně, a to hlavně tím, že prvky rozumové ponenáhlu oddělovaly se od prvků mythických. Auktor snaží se rekonstruovati ze zachovalých nepatrných zlomků tento postup od Thaleta po Demokrita. Z podání jeho patrno, jak se stále více eliminovaly z pojmu budoucna prvky anthropomorfické, a jak přibírány prvky dialektické. V učení Platonově a Aristotelově, jež auktor široce rozebírá, sjednocují se, přes všecky individuální různosti nauky předchůdců: ba Platon definitivně vytkl problém změny. Aristoteles přejal sice technické terminy, ale theorii hlouběji propracoval a obohatil ze svých přírodovědeckých zkušeností. —

Přečetné poznámky a dodatky auktorovy, jež osvětlují různé karakteristické terminy řecké fysiky, jež všímají si nejnovějších výzkumů o zlomcích řeckých spisovatelů a pod., jsou velmi cenné. Také poukaz auktorův na poměry doby moderní, kdy evolucionism tak silně připomíná starou kosmogonii, kdy věda vrací se vlastně ke svým počátkům, a chtíc nechtíc, ukazuje, že, jako starší, mnoho síly věnuje mythickým výmyslům, je zajímavý. *Krt.*

Digitized by Google

[illegible] Leipzig, Teubner [illegible] Sammlung wissen- [illegible] Einzeldarstellungen. [illegible]

[illegible] kursech [illegible] [illegible] a [illegible] ... [illegible] a všem [illegible] vznikla sice již [illegible] posledních letech [illegible] již [illegible] — [illegible] v jiných zemích [illegible] a má teď již slušnou [illegible] zvláštní spolky [illegible] für geistig [illegible] zu. [illegible] humanitní [illegible] z [illegible] málo nadání [illegible] škol a bez viny stávali se [illegible] věd mostu [illegible] užitečnými členy společn[illegible] [illegible] až ze školy vyjdou.

[illegible] dějiny tohoto odvětví školního, jeho úkol [illegible] podává cenné pokyny o pozorování takových dítek i úpravě [illegible] oceňuje význam škol těch, uváděje všude na po- [illegible] příslušnou literaturu, přirozeně dosud skoro výhradně německou. Svým místem dobře vykládá, že školství to jen tehdy bude míti úplný výsledek, bude-li doceleno pokračovacími kursy a dílnami řemeslnými. Spisek proto vřele doporučujeme také u nás všem, kdož sledují pokroky školství, zvl. na poli humanitním: prokáže jim vydatné služby pro informaci i praktické využití. *Kd.*

Hartmann, K. A. Martin, **Der Schularzt für höhere Lehranstalten.** Eine notwendige Ergänzung unserer Schulorganisation (Otisk z XVIII. svazku Neue Jahrbücher für Paedagogik.) Lipsko, Teubner 1906, 32 str. 80 pf.

Spisovatel, který tuto uveřejnil svou přednášku v listopadu 1905 v Lipsku konanou, zcela správně požaduje, aby instituce školních lékařů, jež se tak osvědčila na školách obecných, rozšířena byla i na školy střední, kdež se jí vzpírají dnes namnoze již jen ředitelé z důvodů osobních a malicherných: v odporu svém ostatně byli posíleni upřílišenými požadavky některých lékařů samých, jako zvl. vratislavského okulisty Dr. H. Cohna, který si přál, aby školnímu lékaři byla dána přímo právomoc diktatorská. Hartmann ukazuje, jaké povinnosti by měli školní lékaři v příčině hygienického zřízení škol, dále včasného upozornění, že žáku hrozí ta neb

[1] Snad nyní také u nás bude lépe, když zřizování takých škol doporoučí nový řad školní a vyučovací (§ 6.); zatím aspoň na poslední učitelské okresní konferenci v Praze po přednášce uč. Fr. Sedláčka (otištěna v Učit. Nov. XXIV. 107. st.) přijata resoluce, jež žádá zřizování pomocných škol. — O věci u nás psali J. Zeman v Naší Době 1903 v PR XVIII. 591. st., XX. 6. st. a Fr. Čáda v Praž. Lid. Revui 1905

Digitized by Google

ona choroba, dobrozdání o žádostech za dispens od jednotlivých předmětů; lékařům by také patřil úkol, aby poučili — veřejně i soukromě — žáky o tom, co třeba věděti ze života pohlavního, ovšem i o neřestech a nemocech venerických, účincích alkoholu, nemírného kouření i jízdy na kole atd. Záhodno by bylo konečně, aby i o t. řeč. večírcích rodičů školní lékař měl populární výklad z oboru hygieny, po němž by se rozvinula debata.

Přes rozhodnost, kterou se myšlenky své ujímá, Hartmann zůstává všude na půdě skutečnosti. Tak netrvá na tom, aby školní lékař byl členem sboru, ač by to bylo žádoucno; podobně nepřeje si, aby instituce ta zaváděna byla rázem a najednou do všech škol, nýbrž jen postupně. Zajímavo, že tuto Rakousko — nebývá to často — vyniklo nad Německo v jedné věci: míníme výnos ministerský ze dne 5. září 1905, kterým se nařizuje, že na příště každý kandidát středoškolského učitelství musí se vykázati návštěvou přednášek o školní hygieně. *Kd.*

Dr. Paul Barth. **Die Elemente der Erziehungs- und Unterrichtslehre.** Auf Grund der Psychologie der Gegenwart dargestellt. Leipzig, Barth 1906. stran 515, cena 7·20 Mk.

Barth, sociolog a profesor university v Lipsku, pokusil se tu rozvinouti nový systém pedagogický, jenž má dle slov auktorových nahraditi zastaralý systém Herbartův; tudíž Barth nucen jest opět a opět právě k Herbartovi zaujímati určité stanovisko, využívaje vydatně, ač ne úplně, nové literatury odborné. A tak po obecném úvodu o úkolech a cílech výchovy, o její moci a mezích líčí se výchova vůle (úkoly trestů, odměn, ovšem i náboženství, morálky atd.), pak výchova citu, konečně vzdělání rozumové, tedy význam názornosti, pozornosti, paměti, usuzování, učebného plánu atd. Druhý díl — speciální didaktika — pojednává o jednotlivých předmětech zvlášť počínaje náboženstvím a morálkou až po kreslení, ruční práce a tělocvik.

Kniha působí dojmem zvláštním, ježto jest rozhodně propracována velmi nestejnoměrně. V partiích o vzdělání rozumovém jest základ psychologický bez odporu nejdůkladnější a těch také především může se týkati onen přídavek v titulu knihy; tu vskutku, kde třeba, podány výsledky i nejnovějších zkoumání, na př. o vlivech jedů na vyšší centra duševní činnosti, o experimentálním zkoumání paměti i únavy atd., takže tyto partie s prospěchem přečte si i každý psycholog, jenž tu nalezne hojně materiálu sneseno ve formě přehledné. Naproti tomu oddíl o speciální didaktice jest příliš úryvkovitý a dokonce úvodní kapitoly, zdá se, jakoby teprv k hotovému dílu ex post. byly přičleněny, aby celek byl nějak uzavřen. Rozhodně nejzajímavější jest tu historický nástin, jak se měnily názory o moci výchovy: proti přeceňování dědičnosti a podceňování výchovy, jež zavládly v století 18., naše doba nabývá opět ztracené důvěry v účinky výchovy. Tři momenty to jsou, jež dle Bartha tu působí příznivě: poznání, že i zvířecí instinkty lze změniti a že tedy dědičnost není absolutní, dále pozornost, jaká se teď věnuje studiu sugesce pathologické i normální, konečně výsledky, jichž docíleno na dětech duševně i mravně opozdilých: to vše vrací starou důvěru v moc výchovy.

V podrobnostech upozorňuji na tyto věci: tak řečené přirozené tresty nestačí, ježto »přirozené následky« jeví se patrně teprv tehdy, když již

Digitized by Google

eklektickým, 2. dedukcí anebo 3. negací. Co se týče charakteristiky současných prací ethických, jest dlužno především obrátiti zřetel na značný přírůstek literatury, dále na emancipaci od uzavřených v sebe všeobecných filosofických systémův. Téměř obecnou známkou dnešních prací ethických jest úplné zamítnutí prostých zásad a postulátů. Ethika jest naukou filosofickou, však možno ji nazvat též psychologicko-filosofickou. Historii filosofických systémův ethiky možno zpracovati kriticky. Není-li kritické, může být zpracování kronikářským, nebo hlouběji historickým; poslední pak může být opět biografické a dějové. Značně spletitější jest otázka o methodě v historii morálky; jest patrně závislá na statistice morálky. Historik morálky musí kořistit ze všeho, a více i z kronik, z děl literárních, ze soudních dokumentů, z dobrozdání lékařských atd. Mluví-li auktor o methodě v ethice různých věr, má na mysli vždy methodu bádání různých ethik náboženských v jich svazku s praksí. Auktorovi nejde jen o naukovou klasifikaci věr, leč i nad to o zřejmé oddělení v theorii zásad ethických od vyznání náboženských, bez újmy na vnitřní závislosti, která jest netoliko historická, ale i logická. Dnešní civilisační převaha vědy nad vírou přivedla oslabení důvěry v ethiku náboženskou, a naopak zase touhu po ethice vědecké. Jiným doplněním a rozšířením ethické ethnografie bude ethika mezinárodní. Ethika mezinárodní jest zvláštní, oddělená i krátce řečeno o mnoho nižší morálné, netoliko v praksi, ale v povšechně aprobované theorii. Známku této morální nízkosti vidíme v celé ethice politické. Methoda bádání v ethogenese musí být analytickou a pak teprve genetickou. Ethogenesa jest povinna objasnit nám původ různých svědomí a poměrně nedostatek svědomí. Ethika zvířecí jest starší než lidská. Bylo by skoro bludem methodologickým, kdybychom počátky učení ethických nehledali v starších dobách, hlouběji. Auktor pokládá otázku o možnosti ethiky zvířecké za předsouzenou. Řekl již věhlasný filosof-sociolog Hobbes, že již od přírody jest »člověk člověku vlkem«, a přece ani vlci nepožírají se navzájem. Otázka methody v ethice normativní jest spletitým uzlem v celé záhadě. Dosavadní methoda této ethiky jest bludem methodologickým; bez označení methody této, všeobecná otázka methody v ethice musí zůstati nevyčerpaná. V části ethiky zvířecí viděli jsme sblížení se ethiky se zoologií; jindy sblížení s historií a ethnografií. Celkem originálním jest stanovisko ethiky jako nauky. Ethika nauková jest povinna nám objasnit, jak povstala ta tendence vyšší, jak se z egoismu rozvinul altruism. Dřívější, hojení úvahy auktorovy sbližují nás s ostatním a prakticky nejvážnějším dílem celé této pěkné studie. Dle auktora ethika umělá, pěkná v theorii, možná prakticky nebyla by ještě tím, čím ji mít chce, kdyby ve složení její nevtíral se osobitý, čistě přizpůsobený díl, korunující dílo a dostavší od auktora název: etoplastie. Etoplastie má být v pravdě ovocem celé řady částí naukových. — *Zprávy:* Dr. W. Rubczyński referuje o knize Edwarda Porębowicze: »Studja do dziejów literatury średniowiecznej« (Lwów 1904, str. 85-8-o. Otisk z »Pamiętnika literackiego«.) — *Autoreferáty:* Dr. Bronisław Bandrowski: »O analizie mowy i jej znaczeniu dla filozofii«. — *Přehled časopisů:* Mind (New Series. Nr. 53. Leden 1905. Nr. 54. Květen 1905.), Journal de Psychologie normale et pathologique (R. II. sešit 2.), Zeitsschrift für Psycholo-

Digitized by Google

g i e u n d P h y s i o l o g i e d e r S i n n e s o r g a n e (Roč. 38, seš. 3—4). (Roč. 39. seš. 1—6); referovali: Dr. B r o n i s ł a v B a ń d r o w s k i, A d a m S t ö g b a u e r a K a z o m i e r z S o ś n i c k i. — *Běžné zprávy:* Ze sedění »Polskiego Towarzystwa Filozoficznego«. Konkurs Tovaryšstva kantovského, Nietzsche jako hudební skladatel, P h i l o s o p h i s c h e W o c h e n s c h r i f t u n d L i t e r a t u r z e i t u n g« (S tímto titulem začal vycházet od nového roku 1906 nákladem Hermana Rohdeho v Lipsku za redakce dra Hugona Rennera nový filosofický týdenník. Předplatné čtvrtletně 3 M., číslo 50 fen.) a j. drobné zprávy. — *Bibliografie:* I. Dějiny filosofie, II. Logika, theorie poznání a metafysika, III. Psychologie, IV. Ethika, V. Esthetika, VI. Nauky společné, VII. Náboženství a theosofie, VIII. Nauky přírodní, IX. Pedagogika. *Plaček.*

Revue philosophique, červenec 1906.

G. L. D u p r a t: *Contre l'intellectualisme en psychologie.* Základní omyl psychologie, že člověk stvořen jest k tomu, aby poznával, pochází z předsudku metafysického a theologického, že člověk jako část boha má účast na jeho vlastnosti par excellence, poznávání(?). Reakce protimetafysická a protitheologická přivedla to mínění ad absurdum. Psycholog má před sebou cítící a jednající individuum, stavy psychické vůbec a musí se hleděti vystříhat vnášet v ně prvky poznání. Debutovat v psychogenese počitkem, často změteným s objektivní percepcí, je intelektualistický předsudek, neboť počitek je pouze a teprve výsledek psychologické analysy. Duševní aktivita je stálé žádání, tendence snahová (appétition), vyznačená zvykem vrozeným dřívější činnosti. A stálost toho volního momentu má v zápětí uniformovanost aktů reflekčních, určených ne představou cíle, nýbrž vitální nutností. Ona adaptovanost spontanní tendenci činí z celé činnosti živočicha systematický celek; účelnost biologická neb psychická, zvaná též příčinností potřeby, nepředpokládá příčinnost představy, ani rozumu ni vědomí. Afekční stav je přímo následkem mnohosti reflexů a tendencí; když totiž tendence a reakce na ně se koordinují, vzniká neb aspoň může vzniknouti stav příjemný; nekoordinují-li se však tendence a reakce vzájemně a s okolím, vzniká cit strasti, ježto v jednotu, individua byl vnesen zmatek. Primární akty nejsou provázeny a nevyplývají z vědomí, teprve činnost, zdržovaná překážkami, vyvinuje schopnost představovací. Větší menší úsilí, šťastné neb bezvýsledné, přivádí různé city, a tím dána volba prostředků, ježto s těmi city spojeny jsou představy. — Ač tedy rozhodně proti psycholog. intelektualismu, neformuluje auktor precisně svoje stanovisko ke genetickému i statickému poměru psychických elementů, ač možno souditi, že základem je mu biologická tendence (asi jako u Ribota).

J. S a g e r e t: *La commodité scientifique et ses consequences.* Positivistický pojem vědy je, že má stanoviti systém relací mezi fakty všeobecnými a opakujícími se, ne věcí samých, ježto jich neznáme. »Pohodlný« nutno bráti ovšem nikoliv ve smyslu vulgárním. Srovnává na př. geometrii Riemannovu, Lobačevského a Euklidovu a praví, že se ukázalo, že není absolutní geometrie, žádná z nich že není nutná, a ve styku se zkušeností je prý správnou jen Euklidova, ježto je pohodlná v aplikacích praktických. V té »pohodlnosti« je nutnost řeči a myšlenky, adaptace našeho ducha ke zkušenosti. Nutnost řeči nás nutí přijmouti náš systém znaků a ta

Digitized by Google

adaptace je skoro synonymem pohodlnosti. Ta adaptace není však úmyslná, nýbrž vzniká přirozeně ze vztahů mezi věcmi, je dále evolutní, pokračuje s vědou, s lepším poznáním vzrůstá i precisnost v označování; to je progres aproximací. Vedle něho je progres extensí, ježto nové poznatky rozšiřují poznání a tím částečně i řeč. Zákony, t. j. výraz vztahů mezi fakty, jsou tedy vždy jen přibližné. Hlavní následek vnesení toho hlediska do ideje vědy jest, že vědy mathematické jsou postaveny stranou věd. Ve vědě mathem. nový poznatek prostě vstoupí na místo toho, jejž vyvrací, nemaje dalších důsledků; jeť možno tvrditi, že v mathematice není zákonů, jsou zde vlastně jen themata, axiomata, postuláty, tedy mathematika postupuje extensivně, ne aproximací, t. j. poznatky nové mají třeba hned platnost zákona, u ostatních věd ne každý poznatek má již všeobecnou platnost, ale část jeho zůstává v platnosti, i když druhá je vyvrácena. Proto se pojem vědy nedá vlastně aplikovati na mathematiku; předmět její není nikde ve světě, fakta její jsou čistě vnitřní, abstrakce, dedukce a indukce, a jen jich povaha psychická jim dává realitu. Kam tedy ji jinam zařiditi než k psychologii? Co je na mathematice vědy, není vlastní mathematika, což ovšem ničí její autonomii. Vyhnouti se tomu možno tím, že se zařadí mezi umění(!), a to k architektuře jakožto umění sprostředkující výraz a činnost. Jako prostředek činu mathematika dovoluje měřiti a kalkulovati, a v tom pomáhá ostatním vědám. Celkem je naše civilisace vědecká a průmyslová veskrze dcerou mathematiky(?!). Tím jí dáno zadostiučinění za to, že není věda. To má spolu výhody, neboť tím se ustálí důvěra v ostatní vědy. Comte sice klade mathematiku v čelo věd, ale v ní je jen prostředek, ne předmět poznání. —

Pojednání více paradoxní než s logicky odvozenými thesemi, zvláště naprosto pochybené přiřadění mathematiky k psychologii a umění; neboť v prvním případě přehlíží se naprosto různá povaha předmětu zkoumání obou, v druhém stírá se naprosto karakteristikon umění, napodobování.

T.

Archiv für systematische Philosophie XII. 2.

Viktor Stern: *Ein neues Argument gegen den Materialismus.* Methodologický (ve zkušenosti dána je nám jen materie), mechanický (že by imateriální jako nová energie znamenalo porušení zákona o stálosti sumy energie), kosmologický důkaz pro materialism nebyly ještě definitivně vyvráceny, a poukaz za přímo cítěnou protivu materie a stavů psychických seslabuje materialism tvrzením, že je to jen rozdíl zdánlivý. A tak se zdá materialism nevyvratitelným jako solipsism. Lze však jej vyvrátiti, ač ne transcendentními, nýbrž ze zkušenosti vzatými důkazy, a auktor myslí, podaří-li se najiti vlastnost, která patří všem lidem, protože jsou materiální, že by se dalo určit, zda tato vlastnost patří též psychickým vlastnostem nebo ne, a tak by se empiricky dokázala správnost či nesprávnost materialismu; tu vlastnost nalezl v dědičnosti a soudí, že co u individua není děditelné, je imateriální, a tím že je vědění. Naproti tomu cítění, chtění, myšlení, pak schopnosti a vlastnosti jsou materiální pochody, jsouce děditelny. Všecky duševní funkce až na vědění jsou tedy materiální pochody mozkové, jež si pak uvědomujeme. S toho hlediska snadno lze vyvrátiti ony tři materiální důkazy (methodologický odpadá, ježto vůle jako materiální může působit na tělo, mechanický ztrácí význam, ježto procesy

Digitized by Google

ty mohou býti uvědoměny teprve, když zde již jsou — čímž ovšem se vrací v abstrusnější formě otázka o nevědomých psychických stavech). — Některé materiální pochody mozkové jsou přímo vědomými; proto snadno v nich vidíme pochody jen psychické, ač jsou vlastně materiálně-psychické; ostatní materiální pochody mozkové stávají se vědomými jen nepřímo, t. j. přes materiální psychické jevy; tyto tedy nepatří vlastně k subjektu. — Opačně soudí, že psychické poruchy se vyskytují jen u psychickomateriálních jevů, ne u vědění. Spor o vzájemné působení materiálního a imateriálního ztrácí tím dle něho význam; kde se zdá, že vědění vyvolává změny, je pravou příčinou ne vědění, nýbrž soud, akt myšlení, tedy zase vlastně materiální pochod v mozku, který vyvolá třeba i vůli; vědění ovšem na materiální jevy samo nepůsobí. — Tak je materialism vyvrácen na problému vědění, kde nemá pravdu. Stanovisko to smiřuje spolu dualism s materialismem; a auktor smiřuje na konec oba s monismem, sváděje je všecky pod pojem existence, a tak dospívá k pojetí světa, jež, doufá, je jednotné a nikoliv jednostranné. —

Řekl bych, filosofický optimism brání auktorovi vidět vlastně celou obtíž problémů, jakmile se mu zdá, že nalézá řešení. Všecky pojmy potřebují kritiky: pojem psychického, vědění, dědičnosti, vědomí, neboť připouštějí vesměs pochybnost. A co znamená se stanoviska psychologického na př. dělati co do psychičnosti (t. j. pro vědomí!) rozdíl mezi citem a věděním vůbec, znáti jakési stupně psychického?

Max Frischeisen-Köhler: *Über die Grenzen der naturwissenschaftlichen Begriffsbildung.* Aplikuje na Rickertův spis téhož názor, v němž tento dochází na základě názoru, že čím dokonalejší přírodovědecká theorie, tím dále od skutečnosti (tak že mu přírodní věda je konečně vědou o neskutečně všeobecném) k logickému ideálu systému přírodní vědy t. zv. »poslední vědy«, jejíž »poslední věci« nemohou již býti dány jako prvky názoru, neboť musí býti neměnitelny, nedělitelny, kvalitativně nerozeznatelny (jež si jsou pak ovšem rovny, ježto naskrze jednoduché). S tím by souvisel »poslední zákon«, který by v sobě obsahoval ostatní přírodní zákony jako druhy. A ten log. požadavek pojmu »poslední věci« a »posledního zákona« pomáhal by tvořit uzavřenost universální vědy. — Proti tomu postulátu formálního myšlení a snad ideálu věd namítá Köhler, že přírodní vědy musí vždy bráti zřetel na fakta názorová, čímž jsou tvoření přírodovědeckých pojmů dány meze, a že tyto hranice nelze překročiti, ježto poznání přírodovědecké je vázáno na vztahy na faktech; protož nemůže, odvozuje Köhler dále, býti »poslední vědy« jako vědy o přírodě vůbec, která by obsahovala jen logické formy přírodovědecké systematiky. Je-li zde podmínka redukce na jeden systém konstantních prvků, sil neb substancí, je-li to zvláště pro duševní život, je jiná otázka, ale ta se nedá rozhodnouti logicko-formálními úvahami. Dnes je však přírodní věda daleko takového ideálu poznání a jednotné formule světové; ale ten ideál neliší se principiálně, nýbrž jen graduálně od práce a výtěžků věd. Přírodovědecké tvoření pojmů nevyčerpává se v pouhé abstrakci s ohledem na všeobecnost, ač je to jedna část úkolu vědy. Vývojové zkoumání vědy zdá se proveditelným v mezích přírodovědeckého tvoření pojmů.

T.

Digitized by Google

Deutsche Rundschau, červenec 1906.

Walther Löb: *Wissen und Glauben in der Naturforschung.* Vědec vidí v jevech skutečnosti, filosof jen představy, za nimiž je svět věcí o sobě, jehož nelze poznati. Pro přírodovědce mají jistotu všeobecně platné zkušenosti normálních lidí tím, že subj. dojmy nabývají obj. platnosti úmluvou s jinými a tím spolu vědecké ceny. Otázka, pokud představy se shodují s objekty, je nesmyslná; představy naše nejsou libovolné, nýbrž nám vnuceny, užitím častým ověřeny, a proto ty znaky vyjadřují skutečné poměry a vztahy vnějšího světa skrze řeč, od nepřesné řeči obcovací až k precisním symbolům mathematickým. — Poznání je vázáno na zákon specifické energie smyslové a zákon prahu popudů, jimiž je dána individuálnost poznání. Co smysly chápeme, víme, ostatní věříme; hypothesy jsou pak zevšeobecňování naší zkušenosti, přenášení vědění na to, co nevíme. Je nutná? Vědění zůstává kusé, vázáno jsouc na subjektivnost a meze smyslů, a hypothesy poznání se snaží doplnit a rozšířit, a leží tedy již v povaze vědecké činnosti (jinými slovy: mají heuristickou cenu), jež hledá jednotu v mnohosti. Ta víra v jednotu je nejvšeobecnější forma víry u přírodozpytce, ale není to libovolná hypothesa. Vůbec jsou hypothesy přirozené myšlení našemu i vědeckému, nesmíme jim ale dávat větší význam než vědění. Resoluce a postup myšlení je vyvoláván celkovým názorem na svět, a tento se neobejde bez hypothes. »Do skličujícího vědomí omezenosti rozumu září víra v jednotu přírody, pro niž se snad jednou najde formule, a v té víře bojuje vědec pro vědění.«

Archiv für die gesamte Psychologie VIII. 3.—4.

Edmund Abb: *Kritik des Kantschen Apriorismus vom Standpunkte des reinen Empirismus aus unter besonderer Berücksichtigung von J. St. Mill und Mach.* Vůdčí myšlenky pojednání jsou: Auktor neuznává Kantova tvrzení, že by nutnost stačila jako kriterium apriornosti forem myšlení, a proti Millově empiristické theorii uvádí, že nutnost je log. a psychol., a že při vzniku idee nutnosti nezná spojování apercepcí, jež přímo dala vznik zákonům myšlení, a jež jsouc původní, je též původcem apriornosti zákonů myšlení. — Při theorii prostoru nepřipouští ani aprioriismu Kantova, ani emp. theorie Millovy, ježto předpokládajíc prostorové seřazení počitků, předpokládá, co chce vlastně dokázat, ani fysiologicko-nativistické theorie Machovy, ani preempirické theorie Wundtovy, a myslí, že psychofysiol. bádání není ještě dost daleko, aby byly dány všecky předpoklady ku theorii prostoru. — Při problému času je proti theorii Richtové, že by idea času vznikla z protikladu trvajícího vědomí a plynoucích obsahů jeho i proti Machovým specifickým počitkům časovým, vytýkaje mu, že chybně pak vysvětluje delší období časová (rozdělením na menší) i špatné pozorování t. zv. »práce pozornosti«, v níž vidí dánu specif. časovou kvalitu. — Na to kritisuje Kantovu nauku apriority v mathematice: Millovi vytýká, že indukcí nevysvětlí rozdíl meth. a empir. jistoty, Machovu empirismu, že vůbec nedokáže math. nutnosti, jež se od jiné liší, majíc předmětem jen představy. Vlastní theorie nepodává. —

V problému vnějšího světa vidí u Milla chybu v tom, že jeho »permanentní možnosti počitkové« jsou jen abstrakta, a že i pro naivní vědomí klade rozloučení zkušenosti na počitek subj. a předmět, což je následek

Digitized by Google

teprve pozdější reflexe. U Macha pak není dostatečně odůvodněno rozdělení původně jednotné zkušenosti na subjekt — objekt, ježto dle Abba při tom spolupůsobilo i jednání. Positivně se vyslovuje Abb v ten smysl, že dána je původně »plná zkušenost«, jednotné a nediferencované zažitky, Wundtovy Vorstellungsobjekte, a od ní musí se vycházet a ukázat, jak dojde k rozlišení »já a vnější svět« a jak tedy dochází k víře ve vnější svět.

Z kausality vylučuje Mill účinek, odvozuje ji prostou indukcí, čímž nemůže dojít k nutnosti involvované kausalitou a nepřekonal tedy Humeovy skepse; Machovo identifikování kausality s popisem korigovaným novými zkušenostmi (a tím anulování problému kausality) neschvaluje Abb. Jemu vznikla idea kausality se zkušeností, a to asociaci pravidelných sukcesí, za druhé z poměru důvodu a následku (jež ale přec ideu tu již předpokládá!), za třetí z poměru naší vůle k našim jednáním. — Při problému substance rozhoduje se Abb proti Kantovi, Millovi i Laasovi pro Wundta, přijímaje jeho theorii vzniku toho pojmu z pojmu věci, vázaného na jednotu apercepce, tím, že relativním znakům věci (sekt. jednota, samostatnost a trvalost) se přikládá absolutní význam, ale jakým právem? — A tak má empirism dle Abba vůči aprioriismu všude pravdu, redukuje jej na původní spontaneitu ducha, aprioritu apercepce a z této přímo vznikajících zákonů myšlení! Jen na tom základě, míní, nabude se pevný podklad k řešení vlastní noetické úlohy: rozhodnouti o platnosti principů a základních pojmů poznání. *T.*

Preussische Jahrbücher, červenec 1906.

Karl Hiemer: *Das Problem des Ursprungs der Sprache.* Po kritice různých theorií o vzniku řeči (Herder, Humboldt, Steinthal, Lazarus, Noiré, Gust. Jäger, Paul), zabývá se auktor déle Wundtem, přijímaje celkem jeho vývody ve smyslu evol. theorie, dle níž klade vznik řeči do doby předhistorické. Slovo dle toho vzniklo spolu s větou, kde má teprve význam, tak že Wundtovi je věta původní jednota představovací. Ježto však ovšem věta slovo předpokládá, patří primát útvaru mezi oběma (Wundtův ekvivalent věty = Satzäquivalent), jenž oba členy věty obsahuje ještě nerozloučeny, a z něhož vyvinula se na jedné straně věta, na druhé slovo. Dosud fungují interjekce, jednoduché imperativy a vokativy, jako takové ekvivalenty věty. — Máme právo pokládati vznik řeči za současný se vznikem složené věty. Jak se z přirozených zvuků jako životních projevů vyvinul speciální význam symbolů jednotlivých představ? Již u zvířat různé zvuky označují různé afekty. Zde řeč ale je ještě výraz citu, ne představ. Poslední stupeň před vznikem lidské řeči nutno si tedy myslit jako řadu jednotlivých zvolání, fungujících jako celá věta; vyjadřovaly afekty, dostávaly pak speciální význam dle okolností. Každý zvuk byl celkem, spojením více jich klesl však na pouhou část věty. S diferencováním v pojmenování předmětu a pochodu v dvoučlenné větě začíná již lidská řeč; vlastní formou vyvinuté řeči je však věta trojčlenná, jejíž vytvoření je podstatným krokem ve smyslu všeobecné tendence, vyjádřiti všecky momenty a vztahy výroku, jejž chceme učiniti, čistě prostředky řeči, čímž dána objektivní a pevná podstata větě, a čímž spoludána možnost, mluviti i o věcech smyslům nedaných. Pro praktickou mluvu užívá se však i potom stále nejjednodušších forem řeči. *T.*

Digitized by Google

ZPRAVY.

O české filosofii napsal do 10. vydání Ueberwegových velice rozšířených dějin filosofie dr. Gustav Zába stať, jež rozsahem poměrně dosti značně předčí nad stati o témže předmětě ve vydáních předchozích. V prvních vydáních zmínky o české filosofii nebylo; první stať byla asi na dvě stránky, nyní obsahuje stran sedm. Toto rozšíření spadá na vrub především toho, že se vůbec rozsah celé knihy zvětšuje, takže poměrně vybude také pro Čechy větší počet stran; avšak zajisté také na vrub toho, že jednak naše filosofická literatura v posledním desítiletí značně vzrostla, a pak že náš vývoj filosofický stává se nám jasnějším. Prof. Zába v tom smyslu svoje referáty doplňuje a je uznati, že bedlivě stopuje, co v oboru filosofickém u nás nového se rodí a co z minulosti na jevo vynesou studia literárně historická. Za konečné slovo v pochopení našeho filosofického vývoje a v ocenění všech zjevů zajisté ani tento referát pisatel nepokládá a v příštím vydání Ueberwega, nepochybuji, bude zase stejně svědomitě referát svůj pokroku v této příčině přizpůsobovati.

Na dvě věci bych upozornil. Při vypsání filosofické činnosti Jos. Durdíka je kladen zvláštní a mně nedosti pochopitelný důraz na Durdíkovo třídění věd. Vzhledem k Durdíkově filosofii nevím, co by v tom bylo charakteristického, a samo o sobě neznamená nic originálního. Rozděleni na zevnovědy a nitrovědy odpovídá docela rozdělení na vědy přírodní a duchové, kteréž se takřka rozumí samo sebou a u Durdíka nijak není filosoficky prohloubeno. Durdík snad kladl na rozdělení váhu čili zakládal si na něm, ale tento subjektivní názor auktorův je vysvětlen vnějšími okolnostmi, abych tak řekl, naší literatury, na př. oposicí proti Masarykovi.

Co se vývoje filosofie české vůbec týče, není vzat zřetel na vliv filosofie osvícenské na počátku nové doby, který byl dle studií Jar. Vlčka značný a jehož významné zakončení lze spatřovati v Jungmannových Zápiskách. Snad spisovatel pominul zúmyslně nejstarší dobu znovuzrození a obmezuje svůj referát na posledních asi 50 let, ale bylo by záhodno, aby i v tomto směru byl doplněn, poněvadž je to o české filosofii jediný referát v řeči cizí. Z literatury středoškolských programů není výbor pozoruhodnějších zjevů učiněn dle jednotného měřítka. . *Kí.*

Oslabení organismu a „číslovka“. 1. Ve svých zprávách o »číslovce«, podaných v lonských číslech »Čes. M.« pravil jsem, že číslovka mizí při správné lokalisaci pohlavního pudu.

Digitized by Google

Jsou zjištěny případy, že hoši, kteří »číslovkou« trpěli, byli neobyčejně pohlavně silně vyvinuti a stali se onanisty. To je patrně oslabilo, a současně s tímto zjevem jevilo se u nich i nápadné ubývání případů »číslovky«!

Jiné oslabení organismu působí různé choroby. U dětí jsou tyto převážnou většinou t. zv. chorobami kožními. Před takovou nemocí dítě jevilo »číslovku«, jakož i v samém prvopočátku jejím, pokud nenastalo ovšem částečně pouze bezvědomí, na př. z horečky; ale po nemoci, zejména v nejkratší době před rekonvalescencí, jakož i v prvých momentech této »číslovka« vůbec se nejevila, anebo jen v nesmírně řídkých případech — zejména, když se pacientovi poněkud chvilkově ulevilo.

Při chorobách však lehčích a kratších, kdy dítě vlastně téměř ani choroby vlastní nepociťuje, a tudíž oslabení je tak nepatrné, že pro svou krátkost nemůže dočasně ochromiti vážně celý organism, děti jevily častější případy »číslovky«.

Toho příčina jest však v tom, že mohly myšlenky více ku své osobě jenom obracet.

Zde naskytuje se vážný moment pedagogický; víme-li, že dítě naše trpí »číslovkou«, a jest nemocno, buďme stále u něho, abychom je, hledíce ovšem k povaze nemoci, vhodně zaměstnávali!

Tyto choroby, které působí jenom dočasné oslabení organismu, nemají však naprosto žádného vlivu na formu »číslovky« po rekonvalescenci! Jsou jenom v její pochodu jakési tiché intermezzo!

2. Dosud však nebyl mi sdělen ani jediný případ o dívkách, stižených touto chorobou; i obracím se znova k celé veřejnosti za laskavé zasílání zpráv o této chorobě. *J. M. Petrbok.*

Mezinárodní konference zástupců ethických společností konána dne 1.—4. července t. r. v Eisenachu. Zastoupeno bylo Německo, Rakousko, Anglicko, Severní Amerika a Japonsko. Výsledkem třídenních porad jest: Mezinárodní spojení rozličných národních ethických společností trvající dosud již formálně, ale nevstoupivší dostatečně v působnost, nabylo zdejšími poradami pevného tvaru. Zřízeno t r v a l é ú s t ř e d í s výborem exekutivním a s generálním sekretářstvím. Sídlo ústředí bude zatím v Berlíně. V spojení vešly nejdříve ethické společnosti v Anglii a Severní Americe, s německými a rakouskými za účelem společné akce. Počítá se však s jistotou, že přistoupí také francouzské a japonské. Institucí touto se zamýšlí především spojovati snahy o e t h i c k o u v ý c h o v u a p o u č o v á n í v e š k o l á c h vyměňováním zkušeností, method a příslušných duchových výplodů. Potom jest obraceti zvláštní péči na ethický vývoj v oboru všech v z t a h ů vůbec, mezi jiným má se mocně brániti ú p a d k u m r a v n o s t i v s t y c í c h a s p o r e c h m e z i n á r o d n í c h. Konečně se mají podporovati také spojení a schůze v sociálně-ethických oborech příbuzných všeho pozemského života. *Kč.*

Sborník prací historických, vydaný na počest dvor. rady prof. J. Golla, obsahuje 23 prací Gollových žáků, mezi nimiž je stať Fr. Čády O filosofu Hipponovi a Vlast. Kybala Miličův sen. Vydání jest velice vkusné. *Kí.*

Digitized by Google

Úmrtí. Dne 10. srpna zemřel Václav Petrů, jub. ředitel gymnasia pelhřimovského v stáří 65 let (nar. 28. září 1841 v Klenovicích u Soběslavi). Společně s B. Pošíkem napsal Českou poetiku, samostatně Antithesis v poesii české. Mimo to napsal řadu článků pedagogických. Mezi četnými překlady z nejrůznějších jazyků (kteréž překlady nebyly vždy z originálů) jsou také mnohé básně a články obsahu filosofického. — Dne 10. ledna 1906 zemřel president W. R. Harper, organisátor university chicagské, muž, jenž měl pro university Spojených Států zvláštní význam (* 1856 v státě v Ohio). V rodišti svém byl už jako čtrnáctiletý student graduován. Pak se po tři léta věnoval živnosti, při kterémžto zaměstnání pilil soukromně studií. Po té navštěvoval universitu (Yale) v Newhavenu (Connectitut), kdež nabyl v devatenáctém roku věku svého doktorátu semitských jazyků. Působil pak 9 let jako profesor hebrejštiny na theologickém semináři baptistů v Chicagu. Povolán byv za profesora semitských jazyků na universitu Yale, přičiňoval se tam o zřizování universitní extense. R. 1891 stal se profesorem semitských jazyků a literatur v Chicagu, kdež zabral také místo presidenta University of Chicago. V tom postavení působil měrou neobyčejnou na vyšší školství v státě Illinois a nepřímo také na university v Spojených Státech. V Chicagu zřízena již r. 1857 universita baptistů, která však pro finanční nesnáze již r. 1886 zanikla. Nynější universita otevřena teprve r. 1892. Co do bohatství svého byla tehdy druhou universitou, majíc jistiny a pozemků v ceně 18 milionů dolarů (první v té příčině byla asi tehdy universita Leland Stanford v Kalifornii — v Palo Alto — jež měla nad 30 mil. dolarů kapitálu). Ježto jmění chicagské university pocházelo s větší polovice od »petrolejového krále« D. Rockefellera a tudy namnoze bylo i v Americe pokládáno za »nečisté«, nebylo s počátku možno získati pro universitu vynikající profesory. Návodem Harperovým stanoveny však platy pro ně mnohem větší nežli na universitách jiných, čímž se podařilo, že někteří vynikající z universit východních přijali profesury v Chicagu, takže brzy bylo pojištěno Universitě Chicažské první místo na »prostředním západě«. Frekvence její činí nyní téměř 5000 studujících. Harper zavedl zcela nová zařízení. Za příkl.: roční práce na universitě chicagské se nečlení ve 2 semestry, nýbrž ve čtyři kvartály, mezi nimiž jsou čtrnáctidenní prázdniny. Učitelé přednášejí tři kvartály, čtvrtý (dle vlastní libosti) mají volno. Harper zrušil obvyklou v Americe koëdukaci pro dolní stupeň a zavedl měrou rozsáhlou universitní extensi pro niž již r. 1892 bylo zřízeno zvláštní oddělení, jemuž se dostává velikých prostředků z jmění universitního. Oblast působnosti této extense sahá na západ až k Tichému oceánu (zabírá 16 států). *Kč.*

Digitized by Google

Dr. Julius Suchý.

Arnošt Mach.

(Dokončení.)

Kapitoly, jež se zabývají theorií přírodovědeckého zkoumání, patří dojista k nejlepšímu, co o tomto předmětu vůbec kdy bylo napsáno. Klasická je zejména kapitola Ueber Gedankenexperimente (z části byla publikována už dříve v Zeitschr. für physik. u. chem. Unterricht 1897). Mimo experiment fysický existuje ještě jiný, jehož se na vyšším stupni intelektuelního vývoje hojně užívá, totiž experiment v myšlenkách. Románopisec, básník sociálních nebo technických utopií, stavitel vzdušných zámků, experimentuje takto. Leč i solidní kupec, vynálezce a badatel činí totéž. Všichni představují si určité okolnosti a připínají k nim představy očekávání jistých následků; prožívají tak zkušenosti v myšlenkách. Kdežto však prvý druh myslitelů kombinuje v obrazotvornosti takové okolnosti, jaké ve skutečnosti nikdy nenastanou, aneb myslí si okolnosti ty provázeny důsledky, jež nejsou nutny, druhá třída myslitelů zůstává ve svém myšlení skutečnosti velmi blízkou, poněvadž představy jejich jsou správnými obrazy daných fakt. Na více méně přesném neúmyslném zobrazování fakt v představách našich spočívá právě možnost pokusů myšlenkových. Můžeme totiž ve vzpomínce nalézti detaily, jež pozornosti naší unikly při bezprostředním pozorování faktu. Jako často objevíme při vzpomínce nějaký rys, jenž nám celou povahu nějakého člověka, dosud nechápanou, pojednou bleskem osvětlí, tak poskytuje nám paměť nové, dosud nepozorované vlastnosti fysických fakt a dopomáhá nám k objevům. Mach zkoumá podmínky a methody správného experimentování v myšlenkách, poukazuje na velký význam jeho, při čemž proplétá, jako obyčejně, úvahy své trefnými příklady z dějin vědy, jež tak mistrně ovládá. Rozšiřuje úvahy své též na mathe-

Digitized by Google

matiku, zejména na geometrii, a tu dospívá ku konklusím velmi zajímavým i po stránce didaktické. Praví totiž: proměna a pohyb geometrických útvarů, pozvolná deformace, zmenšování a zvětšování do nekonečna jednotlivých prvků jsou i zde dobrými prostředky k oživení bádání, ku objevení nových vlastností a vztahů. Lze předpokládati, že právě na tomto jednoduchém, plodném a snadno přístupném poli se methoda experimentu fysického i myšlenkového nejprve vyvinula a teprve odtud na přírodní vědy přenesla. Názor ten byl by jistě mnohem populárnějším, kdyby vyučování elementárně-mathematické, jmenovitě geometrické, nepohybovalo se v tak strnulých, dogmatických formách, kdyby výklad nepostupoval po jednotlivých vytržených větách, při čemž se k r i t i k a monstrósním způsobem strká do předu, a methody h e u r i s t i c k é způsobem neospravedlnitelným se zanedbávají. Velká propast, která zdánlivě zeje mezi pokusem a dedukcí, ve skutečnosti neexistuje. Vždy jedná se o přizpůsobení myšlenek k faktům a myšlenek mezi sebou. Nedá-li pokus očekávaný výsledek, může to býti pro vynálezce nebo konstruujícího technika velmi osudné, badatel však bude v tom spatřovati jen důkaz, že jeho myšlenky faktům zcela neodpovídají. A právě taková zřejmě se jevící neshoda může vésti k novým objevům.

S tím, co právě řečeno, souvisí Machův názor o přesnosti domnělé a skutečné, jenž na různých místech spisů jeho se projevuje.

Dosavadní tradování mathematiky, zvláště geometrie (ale i jiných věd) má hlavní svůj důvod v tom, že se má za to, jakoby ryze deduktivní, formálně-logické odvozování bylo nejpřesnějším. Proto je bezvadný Euklidův systém ideálem takové přesnosti. Mach velmi správně podotýká však, že nejlépe je dokázána a odůvodněna věta nějaká tehdy, když se dovím, jak v z n i k l a, které pohnutky k ní vedly, když seznám též všechny ostatní okolnosti, jež působily při jejím vzniku. Tedy: proti formálnímu, deduktivnímu odvozování staví historicko-(geneticko-)induktivní. V něm deduktivní odvození věty z jiných, už známých, jest pouhou s o u č á s t í celku.

Že je Mach rozhodným odpůrcem dualismu, není nic nového. Přes to je zajímavou poznámka na str. 234., v níž ukazuje, jak fysika od dob Newtonových až po naše dny dualismu nepřekonala, a končí: »Přiznávám se upřímně, že se mi zdá hmota »neživá« neméně záhadnou než oživená, a že považuji názor opačný za zbytek staré pověry. Pokud věříme, že možno celou fysiku vyčerpati mechanikou, a pokud máme za to, že mechanika sama se omezuje jen

Digitized by Google

na dosud známé jednoduché nauky, dotud musí se život vskutku zdáti něčím hyperfysickým. S oběma názory nemohu však souhlasiti.«

V kapitole Deduktion und Induktion in psychologischer Beleuchtung ukazuje Mach mezi jiným, že slovo indukce má v přírodovědecké methodologii význam nestálý, ježto se jím označují činnosti různé a velmi rozmanité. Poněvadž na druhé straně jest indukce ve formální logice pojmem pevně stanoveným, rozhoduje se Mach, že slova toho v dalším vůbec užívati nebude. V odstavcích následujících pak analysuje pochod výzkumu.

V kapitolách třetího oddílu rozvádí Mach své názory o prostoru a času. Trest jich nelze stručně několika slovy podati. Podotýkám jen, že — jako už dříve v Analyse der Empfindungen — tak i zde (s jistými modifikacemi) je vůdčí myšlenkou jeho b i o l o g i c k é nazírání. Tak na př. rozlišuje přesně prostor fysiologický od geometrického a ukazuje, jak pokročilou abstrakcí jest pomysl prostoru geometrického. Všude ukazuje, že fysiologické podmínky a teleologické ohledy v prvé řadě určují vznik prostorových orientací. —

Mach nestojí dnes tak isolován, jak tomu bylo po dlouhou dobu. Ve svých názorech shoduje se s ním více nebo méně už celá řada myslitelů, jako Avenarius, Schuppe, Ziehen, Cornelius, James, Külpe, Loeb, Pearson, Petzold, Willy, Gomperz, Schubert-Soldern a j. Nejvíce přiblížil se mu zakladatel empiriokriticismu R. Avenarius.

Mach s Avenariem se osobně nikdy nepoznali. Také vlivu jeden na druhého neměl, ba i cesty, jimiž ku podobným výsledkům došli, jsou u obou zcela rozdílné. Kdežto Mach jest přírodovědcem, jest Avenarius filosofem odborným, ať nedím příliš odborným. Spisy jeho nepříjemně se vyznačují svou velmi umělou terminologií, jen Avenariovi vlastní; čtou se proto nesnadno, takže Mach (Anal. der Empf. 38) o nich, speciálně o »Kritik der reinen Erfahrung« praví: »Es ist ja von einem älteren Menschen viel verlangt, dass er zu den vielen Sprachen der Völker auch noch die Sprache eines Einzelnen erlerne. Es blieb also natürlich der jüngeren Generation vorbehalten, die Arbeit von Avenarius nutzbar zu machen . . .«, a poukazuje na spisy C. Hauptmanna a J. Petzolda. Mach upadá v ohledu formálním (jak sám uznává) spíše v opačný extrém. Mluví formou více aforistickou, celé své dílo Analyse d. Empf.

Digitized by Google

označuje za pouhé »aperçu«.[1]) Kdežto Avenariovi se následkem jeho terminologie mnohdy vůbec neporozumělo, byl Mach často chápán špatně.

Následkem té formální různosti bylo i, že Avenarius s Machem dlouho si navzájem zcela nerozuměli, ač příbuznost byla patrná už od roku 1876, kdy vydal Avenarius Denken der Welt nach dem Prinzip des kleinsten Kraftmaasses.

Avenarius nastínil svou nauku v širokých, obecných rysech. Mach naproti tomu vychází od určitých speciálních otázek, a snaží se odtud dospěti ku jasnému stanovisku filosofickému, při čemž arci nejvíce na srdci mu leží souvislost se sousedními obory: psychofysiologií a fysikou.

Princip ekonomie myšlení, vyslovený Machem poprvé roku 1871, nalézáme ve stejném pojetí též u Avenaria (1876). Mach jest si ovšem vědom, že myšlenka tato, již anticipuje Kirchhoffův »popis co nejjednodušší a nejúplnější« (1874), není úplně nová, že v zárodku lze ji sledovati až po Adama Smitha, ba dle Volkmanna až po Newtona.

S principem tímto souvisí druhý, totiž biologické pojímání psychického života, v souhlasu s myšlenkou evoluční, jež involvuje v sobě předpoklad, že všechno psychické je fundováno, podmíněno fysickým. I tento názor shledáváme u obou, ba Avenarius rozvinul jej (Kritik der reinen Erfahrung) v úplný systém. Má za to, že vše psychické jest určeno změnami v centru soustavy nervové. Při tom vychází od předpokladu velmi všeobecného, že totiž centrální orgán v celku i v částech svých jeví snahu sebezachování, t. j. tendenci, udržeti se ve stavu rovnováhy. Předpoklad ten shoduje se dobře s výsledky výzkumů fysiologických, jmenovitě Heringových.

Největší váhu klade Mach na svou shodu s Avenariem in puncto poměru fysického ku psychickému, neboť to jest dle Machova názoru vlastním jádrem ideji jeho. O shodě přesvědčil se Mach teprve pracemi, jež Avenarius uveřejnil ve Vierteljahrsschrift für wiss. Philosophie. A i přes to má ještě stín pochybnosti, a proto v Analyse otiskuje odpověď R. Wlassaka, jenž osobně Avenaria dobře znal, na dotaz týkající se tohoto poměru. Wlassak potvrzuje úplnou shodu. Oba dospívají k výsledku, že není rozdílu mezi fysickým a psychickým. Jsou jen různé vztahy závislosti; zkoumám-li, jak závisí součást A mého okolí na jiné součásti okolí B, provo-

[1]) V předmluvě ku druhému vydání Analysy.

Digitized by Google

zuji fysiku; vyšetřují-li, jak se změní A změnou ve smyslových orgánech nebo v centrálním systému nervovém, živé bytosti, zabývám se psychologií. Proto Avenarius navrhnul (Vierteljahrsschrift XIX., str. 18.), neužívati terminů fysický a psychický, a mluviti jen o závislostech fysikálních nebo psychologických.

Avenarius vychází, jak známo, od nutnosti odstraniti introjekci, resp. chybu logickou, jež jest základem jejím. Mach naproti tomu spíše by mohl mluviti o odstranění extrajekce, neboť dle něho přimýšlíme společný substrát — hmotu —, který zůstává, i když všechny prvky (barvy, teploty a p.) odejmeme a promítáme ven mimo sebe substrát ten. To souvisí s okolnosti, že Avenarius vyšel z realistické fáse svého vývoje, kdežto Mach z idealistické.

Shoda Macha s Avenariem sahá vůbec tak daleko, jak daleko dosahuje obor fysikálních zjevů, jimž jedině Mach obšírně se zabývá. Machova terminologie omezuje se však právě proto na určitý obor a proto ji nelze obecně užíti tak jako Avenariovy. Za to má výhodu jednoduchosti a průhlednosti.

Na místo Avenariových »charakterů« nastupují u Macha funkce. U Avenaria byly by funkce tím, co odpovídá v obyčejné mluvě určitým charakterům, t. j. tím, co z charakterů zbude, když od centra abstrahujeme. Machovy funkce představují souvislost elementů; uvědomíme-li si, že funkce jest myšlenkou nebo (v Avenariově smyslu) citem centrálního členu, poznáváme, že odpovídají charakterům.

Pokud jest v naukách obou myslitelů jaký rozdíl v podružnějších otázkách, vysvětluje se jednak zmíněným už různým filosofickým východiskem, jednak tím, že Mach jest toho mínění, že i osamělý myslitel mohl by dospěti, překonav dualism, ku jeho názoru, takže introjekce vznikající interpretováním zkušenosti druhých lidí nehraje u Macha tu roli, jako u Avenaria. Mach ji nezavádí a proto ji nemusí odstraňovati.

K úplnému pochopení vzájemného poměru dlužno ještě podotknouti, že po předčasné smrti Avenariově Mach školu jeho jaksi zdědil, stoupenci Avenariovi se k němu více nebo méně přiklonili.

Z ostatních jmenovaných filosofů dosti blízkým jest Machovi V. Schuppe, jenuž poslední spis Machův jest připsán. Stálo by za to, ve zvláštní úvaze stopy příbuznosti té sledovati. —

Že vystoupení Machovo vyvolalo spoustu diskusí a polemik, jest známo, a řekl jsem už s počátku, jak velice si Mach na své kritiky stěžuje. Na jiném místě (v Analyse, str. 38.), vypráví nám o jednom z nich: »Ein geistreicher Kritiker, welcher findet, dass

Digitized by Google

jen pocity, člověk neškrtá kategorie, i ten Naturmensch chápe, že to nejde — ergo?

Jindy staví proti Machovým vývodům prostě své tvrzení, aniž je dostatečně odůvodňuje. Tak ve sv. IV. ve čl. Über E. Mach's philos. Ansichten proti Machovu pojímání vědeckého výkladu polemisuje, pravě: běží v podstatě o to, ukázati, že je ve světě fysickém i psychickém více identit, než na prvý pohled se zdá, naprosto nejedná se jen o analogie, srovnávání, jak Mach tvrdí. Těmi identitami proti Machově analogii častěji operuje, ale nikde svůj názor nedokazuje, ač Machovu se příčí naprosto.

Ve slovech Machových »Tělesa nedávají vznik představám, nýbrž komplexy pocitů tvoří tělesa«, spočívá prý týž omyl nebo jednostrannost jako u Fichteho: všechno vědění spočívá v představách, proto neexistuje nic, leč představy, což podobně nacházíme u Wundta a ještě jinde. Lotze prý právem upozornil, že to o sobě nic nedokazuje; neboť vědění spočívá dle p o j m u svého v představách, i jsou-li věci rozdílné od představ, vědět můžeme o nich jen skrze představy. — Myslím, že je už patrno, že ani tato výtka nesvědčí o správném pochopení Macha.

Baumann táže se dále charakteristicky: Warum denkt nun Mach in all diesen Fragen anders als z. B. ich, und warum bemerkt er das nicht, was ich bei ihm bemerke als zu meiner Auffassung allein stimmend? Příčinu vidí v tom, že Mach celou svou individualitou visí na těch pocitech. Ve všech myšlenkách akcentuje proto jen element pocitový, který tu arci vždy jest, a přehlíží ostatní elementy myšlení, jež existují rovněž. Mach na jistém místě sám prý uznává, že zjevy pozorované ve fysice do krajnosti idealisujeme a schematisujeme. Odkud však pochází to idealisování? Neleží v něm moment duševní činnosti, který nelze vyvoditi ze žádného pocitu? Baumann hned na to však cituje místo, z něhož plyne, že Mach okolnosti té dobře jest si vědom, mluvě o pudu, doplňovati pozorované zjevy, a tak běží i tu spíše o pricipiálně různé v ý c h o d i s k o obou auktorů. A tu jsme u jádra věci: monism či dualism, tak zní v pravdě otázka.[1])

[1]) P. Natorp (Ann. f. syst. Philos. V. 185.) v poznámkách svých ku předchozímu článku Kleinpeterovu (Ueber E. Mach's u. H. Hertz' principielle Auffassung der Physik) snaží se formulovati styčné body názorů Machových s kriticismem, v naději že dojde ku bližší dohodě. V tom viděti arci nový projev té typické snahy, schematisovat auktory dle směrů a stírat právě ten individuální pel (více o tom dále). Natorp, novokantián, transcendentalista vidí se svého stanoviska obtíž v tom, že skrze pojmy samy vědění možné býti nemá, kdežto zkušenost o sobě má poskytovati vědění

Digitized by Google

Ukázky kritiky Baumannovy jsou proto typické, že je z nich patrno, jak předem zaujaté a houževnatě držené filosofické stanovisko — sub specie aeternitatis možná správněji řečeno: předsudek — může někdy oslepiti dotyčného filosofa tou měrou, že správné, t. j. nepředpojaté ocenění a chápání originálního myslitele stává se nemožným. A přece, jak ještě ukážu, nejedná se u Macha j e n o ten monism, ba snad ne ani v prvé řadě. Spousta cenných speciálních výsledků, množství duchaplných myšlenek a perspektiv, vše to zůstává nepovšimnuto.

Tím přicházím ku závěrečnému ocenění činnosti Machovy. Přiznám se hned předem, že se dívám na Macha poněkud jinak, než obvyklo, ba i jinak, než vlastnímu jeho názoru o sobě by odpovídalo.

Když Mach vydával knihu za knihou, když počet vydání počal růsti, a o Machovi více se počalo mluviti a mysliti, tu byla, zdá se, první otázka: Kam s ním? Do které kategorie jej zařadit? Mach sám asi pociťoval tu divnou svou situaci, když napsal: »Man hat also vor allem ein System zu wählen; dann darf man innerhalb desselben auch denken und sprechen. So hat man in meine Worte landläufige Ansichten recht bequem hineingelesen, mich zu einem Idealisten, Berkeleyaner, auch Materialisten u. s. w. gemacht, woran ich unschuldig zu sein glaube.«

Vskutku byl Mach už i za solipsistu prohlašován, zejména též po vydání posledního svého spisu. Jde i tu o takové fatální nedorozumění. Možná, že je způsobil pasus v E. u. J. na str. 9., kde, mluvě o tom svém rozšířeném Já = souboru všeho psychického inklus. pocity, praví: definuji-li Já takto, »so kann ich ja in diesem Sinne sagen, dass mein Ich die Welt eingeschlossen (als Empfindung und Vorstellung), enthalte. Es ist aber nicht ausser Acht zu lassen, dass diese Auffassung andere gleichberechtigte nicht ausschliesst. Diese s o l i p s i s t i s c h e Position bringt die Welt scheinbar als Selbständiges zum Verschwinden, indem sie den Gegensatz zwischen derselben und dem Ich verwischt. Die Grenze, welche wir U[1]) genannt haben, bleibt aber dennoch bestehen; dieselbe geht nunmehr nicht u m das engere Ich, sondern m i t t e n d u r c h das erweiterte Ich, mitten durch das »Bewusstsein«. Ohne

o předmětu. Pojmy se tedy n e m u s í řídit předměty zkušenosti aneb naopak, nýbrž libovůle ve stanovení pojmů má sahati dosti daleko, by bylo m o ž n o je přizpůsobiti zkušenosti. V tom vidí Natorp naprostý dualismus (neprávem!), s nímž polemisuje. S této nepravé cesty vyvádí jej Kleinpeter (tamže 364), praecisuje pojem zkušenosti.

[1]) U = prostorové omezení těla našeho.

Digitized by Google

Beachtung dieser Grenze und ohne Rücksicht auf die Analogie unseres Ich mit dem fremden Ich, hätten wir die solipsistische Position gar nicht gewinnen können. Wer also sagt, dass die Grenzen des Ich für die Erkenntnis unüberschreitbar seien, meint das erweiterte Ich, welches die Anerkennung der Welt und des fremden Ich schon enthält. Auch die Beschränkung auf den »theoretischen« Solipsismus des Forschers macht die Sache nicht erträglicher. Es gibt keinen isolirten Forscher. Jeder hat auch praktische Ziele, jeder lernt auch von andern, und arbeitet auch zur Orientirung anderer.« Cituji celý pasus v originálu, záleží tu na každém slově. Je toto solipsism? Kdyby někdo ještě pochyboval, cituji větu na str. 135.: »wir sind ebensolche Dinge, wie die Dinge der physikalischen Umgebung, die wir durch uns selbst auch kennen lernen.« — Na str. 156. mluví o jednostranných solipsistických systémech. — Z toho patrno, že o solipsismu nelze u Macha mluvit, leč nanejvýš bychom definovali solipsism mnohem šíře, ale pak by to věru nebylo už to, co dosud ve filosofii solipsismem rozumíme, a tak stáli bychom pak opět jednou — před sporem o slovo.

Odkud pochází ta instinktivní snaha, zařazovati myslitele za každou cenu do schémat, a dle toho, jak zařadění dopadne, je teprve oceňovat?

Je to, myslím, tím, že těžko dnes ve filosofii a vědách s ní souvisících říci ještě něco na prvý pohled tak nového a překvapujícího, by zazněl výkřik údivu: to tu ještě nebylo. Všechny základní možnosti v nazírání na fundamentální problémy jsou už myšlením vyčerpány. A proto příliš jsme nakloněni u nového zjevu se ptát: ku které z těch běžných možností jej přiřadit? Neboť příčí se nám předpokládat, že by to možno nebylo. A přece hned u Macha na př. jest tomu tak.

Nesmí nás právě másti běžná vědecká hesla; originálním být jest už možno jen v detailním pojetí a propracování problémů dotyčných. A v tomto smyslu je Mach originál, jakých málo.

Ideové rozpory, jako mezi dualismem a monismem, jsou od věků a budou možná věčné; ale uvnitř každého směru čeká mnoho positivní práce, z níž velká část, myslím, by později snad se ukázala i nezávislá na všeobecných předpokladech. Mnoho na př. lze Wundtovi vytknouti v principech, proto však výsledky jeho empirických method mohou zůstati správny.

Digitized by Google

Proto mám za to, že ani v tom, v čem Mach vidí vrchol své vědecké činnosti (jednota psychického a fysického), nelze jej dobře spatřovat, nýbrž v té jeho osvěcující a tříbivé činnosti, s kterou tak nepředpojatě přistupuje nejen ku pojmům vědy odborné, nýbrž i k otázkám filosofickým. Neboť dokud hlavním jeví se poznatek, že Mach je monista, jest nesprávné pochopení a ocenění jeho nezbytno. A mimo to: když monism, byť sebe moderněji fundovaný, tož sdílí s ním všechny jeho dávno známé slabosti (dualism má své arci také). A tím se interes přesunuje a odvrací. Že Mach právě v tomto bodu vidí jádro své nauky, je zcela pochopitelno a subjektivně vysvětlitelno. Bývá tomu tak často, že nejvíce bývají auktory akcentovány momenty, jež později nezdají se nejzávažnějšími.

Mach vůbec není systematický filosof (sám o sobě dokonce, jak uvedeno, tvrdí, že není filosofem vůbec). Marnou zůstala by snaha, chtít urobit z názorů jeho ucelenou soustavu. A to právě v očích oněch, kdož Machovo postavení k principiálním otázkám filosofickým na prvé místo kladou, jest a nutně býti musí velkou závadou. Ani theorie poznání není podána soustavně, ani jeho psycho-fysiologie. Zaviňuje to z části jeho methoda historicko-kritická, ale hlavně myslím, vlastní jeho individualita.

Mach je filosof-aforista. — Mimo to dlužno uvážiti, že dospěl k otázkám obecnějším se strany přírodovědecké. Proto snaží se především nabýti jasnosti v jednotlivých otázkách speciálních, často jen nepřímo spolu souvisících; jen příležitostně, úryvkovitě poukazuje, zvláště ve starších svých spisech, k tomu, jak si hlubší souvislost představuje. Právě ty starší spisy neměly by se přehlížeti. V nich lze zajímavě stopovati geneticky, jak a proč dospěl tam, kde ho nacházíme v dílech novějšího data. Jsou to ovšem pojednání převážnou většinou fysikální. Ten, kdo Macha plně chápe, po fysikální stránce, musí se naň dle mého soudu i ve filosofckém ohledu dívat jinak. Jinak řečeno: Mach ne bez příčiny obrací se v prvé řadě k fysikům, pokud totiž nespokojují se konvencionálními mezemi své odborné vědy. A potřeba širších hledisek je ovšem i zde velmi nutná.

Za nejcennější a trvale platné vědecké činy Machovy, jež neodvisle od měnivých fluktuací spekulativních názorů pojisti mu v dějinách vědy vděčnou paměť, považuji jeho kritiku vědeckých pojmů a v oboru methodologie jeho antimetafysickou tendenci. Proti monismu v Machově zabarvení lze jistě leccos namítati, jako proti jiným také; proti psychologickému

Digitized by Google

podkladu Machovu snad ještě víc. Že Mach, tendencí antimetafysik, nedovede se bez metafysiky vždy obejít, je pravda, v tom ohledu i Baumann je v právu; než to dokazuje jen právě, že potřeba metafysiky příliš je v nás utkvělá. Ale zásluhu, že jako smělý vědecký kacíř prvý odvážil se na revisi a kritiku pojmů exaktních věd, do té doby dogmaticky braných, nevezme mu nikdo. — Mach a materialism — to jsou dva protichůdné pojmy; ale podobně jako při materialismu ne system, nýbrž methoda to jest, co trvale má cenu, právě tak i u Macha.

Digitized by Google

Dr. Adamik:

O citu životním a jeho poruchách.

S normální, zdravou funkcí mozku a ústrojů vegetativních je spojen jistý cit slasti. To jest onen cit, který nás poučuje o vlastní existenci, čili o všeobecném průběhu životního procesu. Tento cit zoveme »citem životním«. V tomto citu životním má každé individuum praktické měřítko svého života. Cit tento projevuje se slastí neb bolestí, které jsou však vázány na náš bezprostřední, organický stav.

Jsme-li zdrávi, to jest pracuje-li správně žaludek a jsou-li i ostatní funkce jiných orgánů správné, je-li svalová soustava svěží a neporušená a konečně i soustava nervová, hlavně mozek svěží a neporušen, pociťujeme v sobě jistý cit blaha, svěžesti, síly. —

Opačně vznikne-li jakákoliv porucha funkcí organických, na př. špatné tráveni, únava tělesná, hlavně však předráždění neb vysílení nervstva, nespavost, únava mozku (z nejrůznějších příčin), ozývá se v nás silný cit nelibosti, trapný stav duševní, který ukazuje na porušení celkového životního procesu. Tento cit ukazuje, že harmonie celková byla porušena. Cit tento životní je citem organickým, udává náladu, celkový stav našeho organismu. — Ale jeho důležitost jest ještě větší, než se obyčejně za to má. Tento organický cit životní je osou našeho celého *reálního* duševního já. Cit ten tvoří pevné jádro naší osobnosti; on jest to, který přes všechny převraty a změny udržuje jednotu našeho života. Jest často nejasný, nevstupuje do vědomí, ale jeho síla se projevuje celým životem. Než o tom až níže. — Především sledujme, jak se jeví cit životní za fysiologických a pathologických změn života.

Poněvadž nálada životní nebývá vždy jasná u některých lidí ani dosti intensivní, neuvědomuje si mnoho lidí v normálním stavu

Digitized by Google

[illegible] velká [illegible] životní. — Neméně působí umění [illegible]

[illegible] nepřispívají stejně k dalšímu vývoji citu [illegible] na př. cit životní sesilují, obohacují, [illegible] se našeho jednajícího já, prakti- [illegible] žádosti. — Je však cit, který stojí s cí- [illegible] prostředním vztahu a který určuje další jeho [illegible] mravní. Kdežto v cítění životním jsme se [illegible] organickými potřebami, šli za svými tužbami [illegible] — vzniká v nás vlivem citu mravního [illegible] svůj cit s ohledem na skutky a city bližního. [illegible] se cítiti samo, cítí se jako jedno mezi mno- [illegible] radost neurčuje pouze dle svých potřeb a zálib, [illegible] ostatní individua, na celek. — Všechny skutky [illegible] dotýkají se nás velmi silně, poněvadž cítíme vzá- [illegible] od sebe a vidíme i své blaho osobní závislé na [illegible] — Tím cit životní doznává značného rozšíření; [illegible] druhých a trpíme jejich neštěstím. My však též [illegible] veho jednání: naše osobní zájmy jsou často malé [illegible] uspokojovati, kdežto v práci pro celek nalé- [illegible] velkých zájmů. A proto se v dalším vývoji pozvedá [illegible] zájmům a citům neinteresovaným: milujeme práci [illegible] vzdělání pro jeho cenu vnitřní, bližního z čisté [illegible]

[illegible] význam cítění mravní pro naši reální osobnost? [illegible] cítěním a jednáním mravním je spojen silný [illegible] Tím, že věnujeme své síly jiným lidem neb [illegible] přemáháme překážky, nastává silný rozvoj citu, [illegible] chudý a omezený. Naše osobnost zprvu úzká, ome- [illegible] a též síly. Jí se otvírají nové horizonty pů- [illegible] se i pro ni zdrojem nových, vysokých slastí. [illegible] životní udává zdravý rozvoj sil a funkcí, tak [illegible] rozvoj sil, ale ne čistě osobních, nýbrž se vzta- [illegible] ku celku. Proto nemůže býti zásadního [illegible] životním a cítěním mravním. — Cítění mravní [illegible] naši, obohacuje, rozšiřuje. —

[illegible] mravní cítění je určováno naším organickým [illegible] organicky založení k tomu, aby se pro druhé [illegible] lidé citliví, kteří zapomínají na sebe a žijí [illegible] mravní život takořka organickou potřebou.

Digitized by Google

A jiní opět puzeni organickou silou vytvořuji si morálku silných, která nezná obětavosti, která odsuzuje slabost a hlásá jen sílu a moc. — Jest organický pesimism, který má i svou pesimistickou morálku, a jsou churaví, které vede jen utrpení k morálce. — Životní cit, který je výrazem našich organických stavů, podvědomě, ale silně určuje vývoj celé naší osobnosti a má i při vytváření mravního názoru důležitou roli. Jak cítím život svůj a život v celku, tak budu cítiti i poměr k bližnímu a formulovati si mravní názor. Kořeny svými kotví mravní názory v našem organickém založení a proto jsou tak různé, odlišné, poněvadž i naše organické založení je různé. — Tak dochází i u některých lidí ku rozporům mezi cítěním životním a mravním. Cítění životní organické nesnáší omezení, je často nezkrotné, bouřlivé; hledá jen uplatnění svých tužeb; naproti tomu mravní cit žádá omezení, obětavosti, někdy sebezapření. Zde může dojíti ku konfliktům, které se trapně pociťují. — Ale zásadního rozdílu mezi oběma není a nemůže býti, má-li býti mravní rozvoj naší osobnosti jen rozvojem dalším životního, organického. —

Tolik ku pochopení citu životního. Sledujme jej nyní dále, jednak na cestě pathologické, jednak v jeho poruchách psychologických.

Jest to zjev vlastní citu životnímu, že v normálním, zdravém stavu zřídka se projevuje s tou intensitou, jasností jako ve stavu chorobném. Bylo již řečeno, že cit tento doznává za působení jistých vlivů značného sesílení, na př. po nasycení, v jarní době, vlivem přírody, hudby. Při plném zdraví cítíme cit lehkosti, síly, jistoty, svěžesti, spokojenosti. — Ale mnohem intensivněji se ozývá cit při oslabení životních pochodů: cítíme únavu, slabost, neklid, podráždění atd. —

Nejintensivněji vystupují poruchy citu životního při nemocech mozku a nervstva. —

Je známo, že intensivní bolest nervová neobyčejně skličuje, často působí i taedium vitae a vede k sebevraždě. Tak na př. intensivní bolesti dolních končetin při úbytích míchy anebo obličejové neuralgie jsou častou příčinou sebevraždy. Bolesti objevují se v intervalech a jsou značné intensity. Trvají-li déle, skličují značně a stávají se nesnesitelnými. — Při těchto intensivních bolestech pozorujeme právě ten úkaz, že již samo ustání bolesti může být spojeno se silným citem spokojenosti. Pacienti udávají, že po přestání těchto bolestí cíti znova silnou radost ze života. — Ale i nepatrná,

Digitized by Google

slabá bolest, trvá-li ustavičně, může silně deprimovati a státi se trýzní. —

Porušení citu životního však zvláště vystupuje do popředí při chorobách mozkových, hlavně oněch funkcionálních. Někdy je zastíráno jinými chorobnými příznaky, na př. bolestmi hlavy, obtížemi srdečními a p. Ale jindy vystupuje do popředí a tvoří hlavní stesk trpícího. — Jak se mění cítění životní při vysílení mozkovém, při t. zv. neurasthenii mozkové? Obyčejně se jeví dva význačné rysy této choroby a sice na jedné straně skleslost, únava, deprese životní a na druhé straně zvýšená dráždivost, přecitlivělost. Někdy ovšem převládá význačně jen jeden z chorobných rysů, buď únava anebo přecitlivělost. — Zvýšená dráždivost, či přecitlivělost je velmi častá. Je to duševní hyperesthesie: malý, nepatrný dojem působí ohromnou reakci duševní. Malý úder způsobuje leknutí, nepatrný odpor probouzí výbuch hněvu, lehký ruch a šramot je pocitován neobyčejně trapně. Mysl je přepjata a vše ji nesmírně dráždí. Život je pro ni zřídlem samých svízelů a utrpení. — Stejná přecitlivělost může se jeviti i jinde: tak vnímavost pro dojmy smutné je značně zvýšena. Osoby trpící dávají se do pláče při pouhé vzpomínce na smutnou událost; při pohledu na pohřeb; zprávy o úmrtí, nemoci působí na ně velmi smutným dojmem. — Takovým způsobem se někdy stupňuje přecitlivělost a přechází v bolestivost duševní, hyperesthesie přechází v hyperalgesii duševní. S tímto stavem duše spojuje se pak trvalá nevlídná nálada duševní, buď mrzutá neb smutná a skleslá. Cit životní trpí silně; při formách těžších vymizí pak každá radost, každý požitek ze života a život pacientův je chmurnou dráhou plnou bolů a mrzutostí. — Tak pozměňuje vysílení mozkové (neurasthenie) karakter člověka. —

Jindy převládá u této choroby skleslost a únava. Tento stav budí ovšem neméně trapný cit životní a sice vede ku chmurnému názoru životnímu, vnáší do duše smutnou, beznadějnou náladu. Tato nálada duševní probouzí pak přirozeně i smutné myšlenky. Pacienti se cítí těžce nemocnými, majíce různé hypochondrické obavy o své zdraví; jsou týráni úzkostmi. Často se odvracejí od společnosti, stávají se samotáři a zahloubávají se do sebepozorování. Samota pak a odloučenost od společnosti působí tím trýzniveji. —

Cit životní nebývá vždy při neurasthenii tak silně porušen; jsou případy též lehké, kdy není takořka dotčen; ale v těžších, ty-

Digitized by Google

pických případech trpí silně jednotlivec. Uvádím zde na doklad výňatek z dopisu takového hypochondrického neurasthenika, který trpěl nespavostí a domníval se, soudě dle své deprese životní, že mu hrozí konec života. Píše: »Velice pochybuji, že by bylo možno na rok život můj prodloužiti . . . — Nemouti mne více smrt, ale nejistota, kterak dokonám. Přál bych si jen přiměřeného finale . . . — Nemohu podobně usouditi, možno-li ještě a jak dlouho žíti. Já počítám ovšem dlouho již, že budoucího měsíce nejsem s to dožíti; nicméně dnes jest již patrno, že v pravdě musím býti připraven ne na rok, leč na dni, a to asi ne mnohé . . . — Jest vyloučena možnost zoufalosti, ale snad hrozí něco horšího?«

Tak vypadá cit deprese životní. — V tomto případě se jedná o hypochondrické obavy, vzniklé na basi únavy mozkové. A tato byla přivozena opět déle trvající nespavostí. —

Chorobné stavy, o nichž je zde řeč, jsou založeny organicky, působením škodlivých vlivů na mozek. Vlivy tyto jsou jednak tělesné, jednak duševní. K tělesným náležejí vlivy, které organismus oslabují, jako jsou nemoci celkové, silná krvácení, úrazy, tělesná silná námaha, silný úbytek na váze tělesné, pohlavní výstřednosti, otrava alkoholem a p. K duševním patří všechny silné citové dojmy depresivního rázu, jakou jsou starosti, rozrušení duševní, obavy, nesváry, hlavně ony dlouhého trvání. — Tyto citové otřesy na prvém místě způsobují oslabení a otřesení nervové soustavy; musejí tudíž nezbytně v mozku zanechávati porušení funkcionální, jehož výrazem je pak změna životního cítění, jevící se depresí, smutkem, apathií životní. Zde je opět viděti tu úzkou odvislost citového života od organického. — Tuto závislost dokazuje i léčba. Takový životní cit smutku neb bolesti aneb životní omrzelosti odstraníme často úplně po léčení bromem a studenými koupelemi, tedy léčením čistě fysikálním. Naproti tomu by bylo bezúspěšným chtíti odstraniti takový stav domlouváním, utišováním a jinými pouze psychickými vlivy. Jako je marným žádati, aby neurasthenický člověk ovládal své výbuchy hněvu a předráždění, tak je nemožno cit duševní deprese odstraniti útěchou. I v tom i v onom případě se jedná o organický stav mozkový; tento je základní a z jeho porušení vyplývá změněný stav duševní a s ním změněné cítění životní.

Jiná porucha životního citu je ona, při které dochází ku ztrátě citu. Jsou jisté stavy mozkové, jisté choroby, při kterých nastává ztráta veškerého cítění. Osoby, stižené touto nemocí, bý-

Digitized by Google

vají rozumově úplně jasné, někdy dosti soudné, ale stěžují si, že necítí nejmenší radosti ze života. — Tak je jim práce, která je kdysi těšila, lhostejnou, manžel dosud milovaný neb vlastní dítě je jim lhostejné; chtějí se modliti, aby nalezly útěchy, ale neciti v sobě žádného citu zbožnosti. Poněvadž mohou svůj stav bezradostnosti srovnati s dřívějším spokojeným životem, připadá jim tato bezradostnost života krutou. Tento stav, který možno nazvati anhedonií, ilustruje jinou poruchu citu, než byla ona u neurasthenie. Tam se jednalo o zvýšenou chorobnou citlivost a bolestivost, zde o naprostou ztrátu citu. — Jistý inteligentní pacient mi sděloval, kterak ztratil v tomto svém stavu cit krásna: Vidím, pravil, veškeré formy, linie, barvy jistého předmětu, ale nepociťuji onu celkovou harmonii, nemám vůbec citu krásna, který jsem dříve míval. A podobně i příroda, kterou dříve miloval, byla pro něho hluchou. Týž pacient pravil, že cítí jakoby jeho »já« bylo přeměněno, sám sobě prý připadá cizí, jakoby to nebyl on, který mluví, žije. Připadá prý si často jako živá mrtvola, která se pohybuje. — U tohoto byly však i ostatní duševní pochody značně stlumeny, sníženy: tak nestačil duševně na žádnou těžší práci, nebyl s to sledovat složitější rozhovor spolustolovníků; listy musil čísti zvolna a hlasitě, aby jim rozuměl; též v pohlavním cítění byla úplná apathie a bezcitovost. Svého povolání musil se brzy vzdáti pro neschopnost práce. Pacient trpí vedle toho úporným tlakem hlavy a duševní tupostí. Je duševně velmi skleslý a hlavně je znepokojován obavou, že se své choroby nikdy nezbaví. Vznikaly v něm již myšlenky sebevražedné, ale potlačil je přece silou vůle. — Ona bezcitovost, bezradostnost životní byla i zde význačným rysem celé choroby. — Choroba tato trvala as 2 roky a pozvolna se teprve podala. Pacient opět nabyl síly duševní, schopnosti pracovati a jeho citový život se obnovil. —

Ještě jiná forma poruchy citu životního je v melancholii zastoupena. Zde je cit životní vyjádřen neodůvodněným smutkem. Smutek je základním stavem duše a z něho plynou další stavy duševní. Nemocný se cítí a prohlašuje za duševně chorého; vidí v sobě hlavního viníka a původce své choroby. S jeho smutkem spojuje se dále útlum všech duševních činností: Odpovídá na otázky velmi líně po dlouhých pausách a to suše, je apathický, nemůže se odhodlati k nějakému jednání. Jeho stísněnost a smutek se zračí v celém jeho chování a vzezření: v obličeji smutek, je nakloněn ku pláči a apathický ku všemu i k jídlu. Při tom jest silná náklonnost ku sebevraždě. — Jsou četné lehčí formy melan-

Digitized by Google

cholie, které v životě nebývají pokládány za chorobu, ač jí jsou. Při těchto objevuje se lehký smutek a bezradostnost životní.

Ještě jeden stav duševní chci uvésti, který je v bezprostředním spojení s funkcemi organickými a porušuje silně cítění životní. Jsou to t. zv. stavy úzkostné. Zvláště jedna skupina sem patří a to jsou ony úzkosti, které se víží na tělesné pocity. Jistý pocit útrobní probudí u pacienta cit úzkosti a tento se pak druhotně spojuje s jistými představami dle toho, kde se pociťuje ona bolest, slabost, paresthesie atd. — Tak při pocitech nevole, slabosti celkové, náhle dostavují se úzkosti, strach spojený s představou blížící se smrti. — Při paresthesiích v krajině srdeční vznikají podobné trapné city strachu před smrtí. Při pocitech cirkulace v hlavě a při sensacích tlaku v hlavě, zaujetí, tuposti duševní, pichání, vznikají úzkosti spojené s představou hrozící mrtvice nebo duševní choroby. —

Tyto city, spojené s útrobními poruchami, mají vliv bezprostřední na cit životní, a sice silně depresivní. Proto jsou také tak úporné a děsí pacienta. Dlouho to trvá, než pacient nabude přesvědčení, že tyto city nejsou ještě důkazem nebezpečí a ohrožení života.

Není zde místa ku probírání všech chorob, které porušují cítění životní. Dostačí tyto, aby ukázaly, jak bezprostředně vyplývá cítění z našeho organického založení a jak s jeho porušením, hlavně mozkovým, nastává porušení citu. — Choroby zde uvedené jsou vesměs (až na melancholii) t. zv. poruchy funkcionální a již při těchto lehkých chorobách pozorujeme silně porušené životní cítění. Jich význam je proto tak velký, že jsou neobyčejně rozšířeny; ale přes to nebývá chápáno správně, že jde o organickou citovou poruchu. Smutek, omrzelost životní, deprese, apathie k životu se vykládají jen psychickými vlivy a nechápe se, že jsou v takých případech organicky, fysiologicky založeny.

Jest nyní otázka, které jsou to vlivy, které působí na naše životní cítění průběhem našeho života, a jakým způsobem působí? A které vlivy mohou přivoditi otřesy, porušení životního citu ve stavu zdravém?

Předně je zřejmo, že všechny silné city, hlavně prudké, neočekávané, mohou tím, že se dotýkají bolestně našeho já, přivoditi porušení citu životního. Tak úmrtí dítka, rodičů, zrada v lásce, manželství, trpká sklamání, ale i dlouhé, úmorné starosti mohou přivoditi na dlouhou dobu životní depresi. — Vždyť jsme seznali, že tytéž stavy citové jsou s to, aby u některých lidí se slabším ner-

Digitized by Google

vovým ústrojím vyvolaly mozkovou únavu. Je tu pochopitelno, jak tyto city působí. Vyvolávají současně změny hlubší v našem mozku a tyto změny se projevují změněným cítěním. — Že tyto city skutečně nepůsobí jen svým účinkem citovým, ale též organickým, je vidno též z toho, že nastává jejich vlivem tělesné sklesnutí, úbytek na váze; funkce tělesné, jako zažívání, spánek, se zhoršují, nastává vůbec útlum činnosti nejen duševních, ale i tělesných. — Při delším trvání mohou se objeviti znaky již chorobné, jako bolest hlavy, dráždivost mozková a p.

Porušení životního citu může se díti ještě na jiné cestě a sice může vzniknouti všude tam, kde se jedná buď o porušení jednoty duševní neb o nesprávný vývoj naší osobnosti. — Bylo již řečeno, že naše reální já prodělává průběhem života stálé změny a sice, že se vyvíjí od jednoduchého ku složitému útvaru. Při tom však musí se díti změny pozvolna a musí býti motivovány: nové zkušenosti musejí býti asimilovány tak, aby jednota nebyla porušena. A je to právě síla tohoto reálního já, která udržuje duševní jednotu. Kde dochází k porušení jejímu, tam trpí i cit životní a projevuje se trapně. Nesmí se však zapomínati, že se jedná vždy o rozpory praktického rázu.

Z nesprávného vývoje osobnosti mohou vznikati četné vady, disharmonie, které jsou též cítěny velmi trapně v dalším životě. Ty mohou býti velmi rozdílného původu. Tak na př. pěstí-li se jednostranně vzdělání rozumové bez současné kultury citů, nastává nesrovnalost duševní, disharmonie; není pak v životě často dostatek silných impulsů, vznětů, síly, jaké právě může skytati jen silné cítění, a tím »churaví« opět celá osobnost. — Není-li dosti citu, je život ochuzen o mnohou odměnu, kterou by ve svém citu nalezl, a takový život je trudný, smutný; a přirozeně nenalézá pak ani naše osobnost direktivy v životě, schází-li silné cítění, a kolísá nerozhodně při volbě, rozhodování se.

A stejná nesrovnalost ve vývoji osobnosti může vzniknouti nedostatkem síly vůle. Jsou lidé velkých vědomostí a jemného citu, ale nedovedou se prakticky orientovati životem, nedovedou uplatniti své schopnosti, nedovedou uskutečniti své záměry. Jsou taci, kdož mají tak málo vlastní síly a iniciativy, že se stávají hříčkou svého okolí anebo jsou zmítáni životem. —

Mezi výchovou rozumovou, jak se obyčejně u nás děje, a výchovou, vývojem osobnosti je vůbec velký rozdíl. Vzdělání naše je většinou theoretické, rozumové, neobyčejně vypěstěné a při tom osobnost sama sobě ponechána, nepěstěná. A přece povaha rozho-

Digitized by Google

duje především o našem životě. Tím musí vzniknouti velký nepoměr v celkovém vývoji a nedostatek harmonie. Tak na př. rozum silně předbíhá vývoji povahy: prožívá předčasně ve fantasii bohatství života a při tom probouzí touhy, které nemohou býti ukojeny. A tak často v jedné a téže duši se pojí bohatství rozumu a fantasie s neukojenými touhami v srdci — rozpor, který může býti někdy velmi bolestný.

Veškeré tyto nesrovnalosti vnitřní jsou pociťovány velmi trapně, poněvadž zasahují rušivě přímo v naši osobnost a její správný vývoj. Zde trpí, řekl bych, chronicky naše vlastní já nedostatkem vzájemné harmonie a tím i síly. Cit životní reaguje buď depresivně neb bolestně. — Kdežto člověk správně cítící a silné vůle si podmaňuje život rychle a úspěšně, přemáhá snadno jeho protivy, smiřuje v sobě rozpory, necítí bolné nárazy těžce — takový člověk neharmonický snadno trpí: ví mnoho, ale nedovede toho použíti, nedovede se životem orientovati, trpí nárazy života přespříliš, nemá odvahy něco nového provésti, nevěří sobě, podceňuje se atd. — — —

Je-li dále ohrožena jednota duševní, dochází též ku krisím životním. Hlavně se tak děje při mravních konfliktech. Tyto jsou opět rázu praktického. Nejde tu o názory, ale o vlastní poruchu cítění a osobnosti vůbec.

Chci uvésti zvláštní případ, který není řídkým zjevem a sahá právě tak do organických jako mravních poruch. Je to porucha ve vývoji pohlavního pudu, t. zv. masturbace. Jisto je, že tato u jistých lidí přivádí silnou depresi duševní, že působí neblaze na cítění životní. — Jak působí takový čin na duševní život člověka a jak tu dochází ku krisi životní? — Obyčejně pozorujeme tento pochod: Jinoch buď sveden příkladem jiných aneb jinou nahodilou okolností pozná rozkoš onanie a oddá se jí, nevěda, že se oddává skutku nepřirozenému a nepravému. Jde za rozkoší a v nevědomosti si nepřipouští nějakých výčitek. Časem však uvědomí si svůj stav. Buď se poučí o nepravosti svého počínání aneb pozná ženu milovanou a s ní cit lásky a p. a tu teprve nahlíží svou chybu a cítí se vinným. — A tu se stává, že u jistých, citlivých a mravně založených mladíků dochází k silným výčitkám svědomí, které přivádějí i na delší čas životní depresi. Je pravda, že u jedněch jsou tímto stavem vinny obavy hypochondrické, že si takovým životem podryli své zdraví nebo zavinili chorobu nervovou; ale u jiných vzniká deprese jen z pouhého činu samého a z vědomí

Digitized by Google

něčeho nepravého. — Tato sklíčenost životní zasahá často i do dospělého věku.

Je nyní otázka: působí mravní výčitky tuto krisi, tento stav duševní deprese anebo vysílení tělesné po masturbaci? — Působí jistě obé, i mravní porucha i nervová deprese. Ale to je právě důležité, že mravní cítění trpí obzvláště tehdy, je-li organismus oslaben: tu vědomí viny vystupuje trýznivě, dostavuje se litost nad vlastním jednáním. Že mravní výčitky jsou rozhodující, vysvítá i z toho, že často vzniká silná deprese, i když masturbace nemá zhoubných účinků, na př. je-li řídkou. Zde jistě působí porušení mravního citu onu skleslost. —

Je-li porušen cit životní velmi silně, vzniká taedium vitae, omrzelost životní, jindy odpor k životu. I zde působí zřídka tuto krisi jen mravní vlivy samotny. Ve skutečném životě vidíme, že taedium vitae přivádějí především ony škodliviny, které vysilují nervovou soustavu a mozek, jako je na prvním místě alkohol, nebo nespavost, tělesné vysílení, špatná výživa, pohlavní excesy atd. A mravní vlivy spoluúčinkují. Tu pak vysílení nervové, které je samo doprovázeno citem deprese, sklíčenosti neb melancholie, je ještě podporováno mravními výčitkami a tu se dostavuje neobyčejně trapný nesnesitelný stav duševní, stav omrzelosti, pesimismu. Tyto vlivy organické, které působí stále na mozek a udržují v něm vysílení, vedou často až k sebevraždě, ježto je život individua trvale trapným, ba nesnesitelným. —

Mluvívá se často o skepsi rozumové, která může prý přivoditi omrzelost životní. — Než skepse sama o sobě, pokud se pohybuje pouze ve sféře intelektuální, není s to otřásti naší osobností tak, aby z toho vyplynulo trvalé taedium vitae. — Kořeny naší osobnosti leží příliš hluboko, než aby byly rozpory theoretického rázu zviklány.

Digitized by Google

Dr. M. Jašek:

František Čupr.

Nástin života a činnosti.

(Dokončení).

1846—1853, období vlastního rozmachu literární tvorby Čuprovy.

1846 vystoupil Čupr na veřejnost. Samostatná úvaha z tohoto roku jest jediná (článek »O wlastenectví«, Česká Wčela 283, 289, 292), ostatní jsou referáty (v »Ost und West«), recense (Forst-Kořátkova »Člowěka v podobenstwí« ve Květech, Hynova »Dušesloví« v Čas. Čes. Mus.) a polemika (se spisovateli »Člowěka v podob.« a Havlíčkem) ve Květech. — Mnohem plodnější jest rok následující. Vychází již první spis samostatný (Sein oder Nichtsein der deutschen Philosophie in Böhmen 1847. Praha) a příspěvky do časopisů se množí. Lze je nalézti: ve Květech, kde kromě jiného (referátů, recense Škorpíkova »Mluvnictví a zjevení«, polemiky s Havlíčkem a K. Štorchem), uveřejňuje 24 »Listy učitelům českým,« v Pautníku (čl. o Chrasti dle Frankla, str. 203), a v Časopisu Musejním (studie »Počátkowé filosofowání řeckého« I., 22. a »Tómy ze Štítného wýznam we filosofii,« II. sv. 249., »nové důkazy o filosofických schopnostech spisovatele podávající«.[18]) Téhož roku rozproudil se známý boj o filosofii v české literatuře. Když už dříve (v Musejníku 1844, str. 236. vyskytla se otázka, »je-li potřeba filosofie literatuře české[19]), vystupuje Dr. Gábler v témž časopise[20]) proti filosofii německé (zvláště herbartovské),

[18]) Dle úsudku referenta Květů (1847, str. 55 a 463), který pokládá do konce studii Čuprovu za »bez odporu nejzajímavější článek z celého svazku«.

[19]) Máme na mysli článek G. F(idrmuce) v Č. Č. M. na uvedeném místě v jehož nadpisu otázka do slova tím způsobem byla formulována. (»Je li potřeba

Digitized by Google

a maje tuto hlavně na zřeteli, odpovídá na otázky záporně. Článek jeho stává se základem polemiky, jíž súčastňují se na jedné straně (tábor přátel filosofie) Augustin Smetana, Čupr, J. J. Kolár a Smetanův žák J. Wotka, v táboře protivném Karel Havlíček a Gábler. Příspěvky Čuprovy jsou v »Ost und West« (poznámka na str. 187 a »Schreiben an Herrn Dr. A. Smetana betreffend des Dr. Gabler'schen Artikels«, str. 233. a 238.) a ve »Květech« (»Ohlas strany německé literatury«, na str. 287.) proti K. Štorchovi, který se na konec vmísil do sporu). Čupr zároveň, pokládaje věc za něco více než nahodilou půtku literární, za charakteristický příznak doby[21]), sebral jednotlivosti, přeložil, pokud byl originál český, do němčiny a vydal, připojiv své poznámky, ve knize »Sein oder Nichtsein der deutschen Philosophie in Böhmen 1847. Ein Beitrag zur Geschichte der utilistischen Tendenzen der Jetztzeit« (Praha 1847).[22]) — Na počátku r. 1848 byl Čupr mimo Prahu; »List z Gräfenbergu« v »Poutníku« Zapově líčí právě dojmy z místa tehdejšího jeho pobytu. Žil ve Frývaldově, zaměstnávaje se praci, kterou chystal k nastávajícímu jubileu 500letého trvání pražské university, »Uiber die Reform der allgemeinen Studien insbesondere auf Universitäten. Eine Denkschrift zu der fünfhundertjährigen Jubelfeier der Prager k. k. Karl-Ferdinands-Universität«; napsal však toho roku pouze prvé dvě části a spis nedošel původnímu určení.[23]) Ostatně v tom vzkypěl již proud událostí, jež zatlačily slavnost do pozadí, a dílo sotva by bylo lze v tom roce vydati jako celek. Nezůstalo však jen v rukopise. Čupr přeložil je do češtiny

filosofie literatuře české?«) — Při snaze o doplnění mezer, jež vznikly v literatuře, pokud národ nesúčastňoval se postupu kultury evropské a jež bylo třeba doplniti, než mohla literatura »velebením a zdokonalováním oboru nauk samých přinášeti čisté a bohumilé oběti na oltář netoliko vlasti, ale i člověčenstvu« (Palackého úsilí o encyklopedii) a při tehdejších poměrech ve filosofii dána byla, otázka sama sebou a následkem druhého znova se vracela, rozmanitě jsouc řešena. (Viz na př. Nebeský, »Několik slov o filosofii«, Č. Č. M. 1846, str. 230 nn.: »Avšak i tu šetřiti třeba skutečnosti našich poměrů a našeho postavení, jež naši sílu k jiným oborům odkazuje, kde potřeba nevyhnutelná o pomoc žádá, takořka o chléb vezdější prosí.«)

[20]) »Něco o filosofii«, Č. Č. M. 1847, I. sv., 269 nn.

[21]) Srv. v dalším oddíl 3. (o filosofii Čuprově).

[22]) Vydání knihy má svou historii, tehda ostatně nikoli vzácnou. Pražská censura nechtěla ji propustiti a věc přišla do Vídně, kde mimo několik vět — nám bohužel neznámých — spis uznán za nezávadný. (Korresp. s Lud. Hlasiveovou, dopis Čuprův ze dne 23. srpna 1847).

[23]) Jest zachován v pozůst. rukop.

Digitized by Google

a vydal po částech s titulem »Školy« v Časop. Musejním; toho roku ještě vyšel díl prvý »Škola elementární a měšťanská vyšší škola« (Č. Č. M. I., 549). Ostatní nahradil si v listech politických (Prager Zeitung, Augsburger Allgemeine, Pražské Noviny), kde uveřejnil několik článků školství se týkajících, a v Jungmannově »Časopisu k prospěchu času přiměřených oprav na gymnasiích«, který 1. května tohoto roku, jsa nejstarší časopis středoškolský v Rakousku, nastoupil třiletou svoji pout a k jehož přispívatelům Čupr až do konce náležel.[24]) V Časopise Musejním vyšlo r. 1848 ještě pojednání jeho »O národovědě« (2, 113). —

V roce následujícím vznikl v Praze nový spolek — snad první toho druhu v Rakousku: sdružení učitelů středoškolských (a universitních) — »Der pädagogische Verein in Prag«. Spolek ustavil se v únoru 1849, předsedou byl docent esthetiky a pozdější profesor na universitě dr. Volkmann, jednatelem, duší a tvůrcem (jak soudíme) — Čupr.[25]) V něm — jako už dříve a opět v letech

[24]) Viz J. Kabelík, První časopis středoškolský v Rakousku a jeho původce, Věstník čes. prof. 1902, str 237.

[25]) V listinách po Čuprovi nalezli jsme: seznam knih a časopisů spolkových 3 protokoly o schůzích, 1 zprávu jednatelskou a šest jiných listin. — Ze stanov (»Statuten des pädagogischen Vereines in Prag« — Prag im Monate Februar 1849 tisk.) vyjímáme: § 1. Účel spolku jest podporování všeobecného vědění ve službách výchovy a vyučování na vyšších školách. § 2. Prostředky: a) Nákup a, pokud možno, pohodlná výměna knih, časopisů atd. b) Schůze za účelem rozhovorů c) Přednášky a diskuse jich. d) Uveřejňování přednášek tiskem. — § 3. Pravidelné schůze konají se týdně. § 9. Řeč, ve které koná se přednáška, volí si přednášející. § 10. Přednášky neb výtah z nich ukládají se v archivu spolkovém. § 12. Členové mají právo uváděti hosty. — K dějinám spolku možno poznamenati: Měl předchůdce ve sdružení veřejných a soukromých učitelů za účelem výměny časopisů, jehož členem byl i Čupr, vychovatel u Nosticů. Konstituoval se (náš spolek »Der päd. Verein«, onen byl již i 1847), jak pověděno nahoře, v únoru 1849 v několika schůzích mimořádných. Členů bylo v prvém měsíci 18 — totiž: Volkmannn (předseda), Čupr (jednatel), dr. Parthe (zapisovatel), Nebeský (později místopředseda), Hansgirg, Kouba, Ardelt, Ullrich, Nacke, Kolenatý, Donatin, Neumann, Franke, Bruna (?), Kobliska, Schlenkrich (?), Jungmann, Schweigert, Dittrich, Gebhard, Jehlička, Zelený. První řádná schůze byla 9. března 1849. Předseda Volkmann sděloval tu po zprávě jednatelově: »že obstaral již potřebné k rozšíření se spolku na venek na lyceích v Litoměřicích a v České Lípě« a vyzývá k další činnosti v tomto směru. Přihlašují se členové (uvedena jsou jména), že dopíší do jednotlivých měst, »aby zřízeny byly spolky filiální s paralelní působností a ve stálé korespondenci se spolkem centrálním«. — Pokládáme Čupra za původce, že z uvedených nejvíce byl činným v pedagogice, že byl nejpodnikavější (Aurora, školy, zakládání časopisů), a vidíme potvrzení toho, že zvolen byl za jednatele (funkce celoroční proti ostatním jen tříměsíčním) a že jeho přednáškou zahájena činnost spolková (první dvě schůze).

Digitized by Google

následujících mimo něj — usiluje Čupr o založení odborného a věci důstojného listu pro vychovatelství.[26]) Musejník přináší druhou část jeho »Škol« (»Gymnasium« str. 108), »Encyklopedie« však, z přednášek na universitě vzniklá a již ohlášená v Časopise Jungmannově, zůstává v rukopise. — Roku 1850 počal vycházeti ve Vídni Bonitzem založený časopis gymnasijní »Zeitschrift für die

[26]) Již ve Kwětech 1847 (Listy učitelům českým. 1. »O potřebě časopisu vychovatelského str. 18. i v jiných dalších) horlil pro časopis, »který by wšeliké snažení učitelstwa českého v sobě soustředil a jeho stálé postupowání co wzor . . . . prawého wlastenectví naznačowal« a tak byl »wychowatelem wychowatelů«. Témuž účelu měl býti věnován i čistý výnos publikace »Sein oder Nichtsein« (»Der Reinertrag« — jest na obálce — »ist zur Gründung einer čechischen pädagogischen Zeitschrift, oder sonst zur Unterstützung armer Schullehrer bestimmt). — Ve »Spolku pedagog.« viz protok. o schůzi 28. dubna 1849 a pozvání ke schůzi na den 5. května t. r. — Leč ani později neutuchá tato jeho snaha. Z dob profesury na gymn. akad. nalézáme v pozůst. rukop. tento koncept: »Slavný sbore Matice české! Níže podepsané učitelstvo prvního českého gymnasia v Čechách, proniknuto jsouc důležitostí postavení svého pro národní záležitost v budoucnosti nejprve (?) příští a zároveň prohlížejíc k tomu, aby přispělo k započatému obratu národního školství ve vlastech našich, pokud síly stačí, co nejvydatnější (?), usneslo se na tom, vydávati časopis rázu vědeckého jménem: »Komenský, časopis naučný« pod redakcí . . . . (vynecháno) a spoluredakcí (vynecháno) v sešitcích měsíčních as 3- neb 4archových co střediště všech snah ohledem (?) na školy a vzdělávání (?) národní vůbec. Že však myšlenka tato bez pomoci materiální zůstati by musela alespoň pro začátek pouhou myšlenkou, nese se níže podepsané učitelstvo s tou snažnou žádostí ku sl. sboru Matice české, aby slavný sbor uzavříti ráčil podporovati podniknutí toto z pokladnice Matiční tím sice způsobem, aby se převzal (?) každý tištěný arch tohoto časopisu pro odbíratele Časopisu Musejního po 1 kr. stř. prozatím jen v tomto prvním roce. A poněvadž časopis »Komenský« nemá směřovati výhradně k učitelstvu a vzdělavatelům (?) národním vůbec, aniž pak má převyšovati v tomto roce 40 archů úplných, možná bude podati přispívajícím údům matičním přiměřené zábavy vědecké za levný peníz. Níže podepsané učitelstvo opírajíc žádost svou o statuta Matice české, dle kterých vydávati se mají Matici spisy pro národ užitečné, ježto by jinak nakladatelů nevyzískaly, nehodlá slovutnému sboru vykládati o důležitosti podniknutí svého pro národ, aniž hodlá pozornost obraceti na to, že, má-li vůbec záležitost národní prospěti, dříve obecenstvo vzděláno býti musí zvlášť ve školách vyšších a mají-li školy národu (národní?) zvlášť v nynějším veledůležitém převratu prospěti, učitelstvo státi musí pevně jako jediná síla, a že zvlášť nynější mladé učitelské síly na gymn. a reálkách potřebují středisté . . . (přívlastek nečitelný). I kojí se níže podepsaní tou sladkou nadějí, že slv. sbor matiční tuto žádost jejich neodmrští od sebe.« Koncept jest psán rukou Čuprovou a jest bez data. — O účasti na založení Havelcovy »Školy« svědčí posléze (vedle četných příspěvků tamtéž), že i prospekt, který byl přikládán k prvým třem sešitkům časopisu, napsán byl Čuprem. (Rukopis jest v pozůstalosti, písmo jest Čuprovo a jen podpis tužkou »Josef Hawelec redaktor« jest jinou rukou.)

Digitized by Google

österreichischen Gymnasien« a Čupr již v tomto roce náleží k jeho spolupracovníkům. Studie o vyučování v řeči mateřské, kterou tam publikuje (»Über den Unterricht in der Mutter- und Landessprachen« str. 855), náleží v seznamu Fiekerově[27]) k výborným pracím v oboru speciálních otázek učebné osnovy. V Časopise Musejním vedle úvahy o spisku hr. Lva Thuna (»Úvahy o nynějších poměrech hledíc zvláště k Čechám«) a posouzení jeho Jak. Malým vychází třetí a poslední část jeho »Škol« (»Universita« str. 227). — Toho roku stal se učitelem akademického gymnasia a v programu na konci škol. r. 1850—51 uveřejňuje »Krátký přehled historie literatury české a z části rozbor básně: Záboj a Slavoj«. Věc vyšla i ve zvláštním otisku (Praha 1851) a tvoří takto po »Sein oder Nichtsein« druhou samostatnou publikaci Čuprovu, významu ovšem podřízeného. — Jednání učené společnosti, již mimořádným členem byl jmenován, súčastnil se toho roku (1851) studií »Über die wichtigeren Systeme der neueren Philosophie« a úvahou »Über die Ideen des Schönen«.[28]) V »Zeitschrift für die österreichischen Gymnasien« uveřejnil pojednání »Über die philosophische Propädeutik als Unterrichtsgegenstand an Gymnasien« (str. 617). Jest to všeobecný úvod k učebnicím propravy filosofické, jichž spisováním se právě zabýval. Jedna část těchto, německá učebnice psychologie »Grundriss der empirischen Psychologie«, vyšla již počátkem roku následujícího (v Praze 1852). K ní měla se družiti česká »Propedeutika filosofická« — úvod, nástin psychologie a logiky, jak se zdá, vše v jedné knize. Byla podána předchozího léta ku schválení, leč nedošla ho[29]) a následkem toho ani tisku. — Mnohem přízni-

[27]) Ve Schmidové »Encyk opädie des gasammten Erziehungs-und Unterrichtswesens« 1. vyd. V. svaz. str. 413.

[28]) Viz Abhandlungen der kön'gl. böh. Gesellschaft der Wissenschaften, V. F. F., 7. a Sitzungsberichte.

[29]) Tak soudíme, neboť pramen, který se nám tu naskytá, nepodává zprávy dosti určité. V rukop. pozůst. zachovaly se v této příčině dvě listiny: opis odborného posudku úředního a Čuprovo »Rechtfertigung der in meiner ››Philosophischen Propädeutik‹‹ enthaltenen Mängel in sachlicher und sprachlicher Beziehung« ze dne 16. listop. 1851. — V listině prvé posuzovatel (Hanuš?), vytknuv některé vady věcné, shrnuje celkový posudek v tyto věty: »(Wenn diese und ihnen ähnliche Unzukömmlichkeiten aus dem Werke ausgeschieden werden, so wird daraus ein brauchbare Leitfaden erwachsen; denn die Gedanken und ihre Entwicklung-meist entnommen aus des gewesenen Professors, nunmehrigen k. k. Herrn Ministerialrathes Exner Explicationen — sind klar, deutlich und nüchtern, und die Darstellung des Verfassers zeigt, dass er ein guter Kopf ist.) Nur die Eile — ja Uibereilung! — die man dem Werke vom Anfange bis ans Ende ansieht, liess die gerügten Mängel entstehen

Digitized by Google

vějšího přijetí dostalo se za to ostatním pomůckám učebným, které Čupr toho roku a v následujících vydal, aby pomohl odstraniti citelný nedostatek tehdejšího našeho školství (jednu ze záminek neochoty vládní k zřizování českých ústavů) aspoň v předmětech, pro něž byl aprobován; jsou to: 1. Böhmisches Elementarwerk. Sprach- und Lesebuch für Haus u nd Schule« — praxe k theorii článku v Zeitschrift für österr. Gymnasien 1850 — v 6 dílech. [Mluvnice a čítanky v díle obsažené připuštěny byly na školy střední a dlouho se jich užívalo; »Praktischer Lehrgang zur schnellen und leichten Erlernung der böhmischen Sprache. Einleitender Theil zu dessen Sprachlehre« (1852) vyžádal si v témže roce druhého vydání]. 2. Slovníky: »Lateinisch-deutsch-böhmisches Taschenwörterbuch« (1853) a »Griechisch-deutsch-böhmisches Taschenwörterbuch« (1854). — Z časopisů přispěl v těchto dvou letech Havelcově »Škole« větším počtem drobnějších prací, o sobě vydal 1853 (anonymně) »Knihu modlitební vzdělaným katolíkům ku povzbuzení a potěšení«,[30]) původně snad rovněž školám středním určenou.

1853—1871; od suspendace do zrušení ústavů — období bohaté na události, které rušivě působí na činnost literární: poměrné ochabnutí a rozptýlenost.

Jak propuštění na Čupra působilo, lze vyčísti z rozmanitých poznamek, tehdy i později událostí věnovaných; prakticky znamenalo budování nové existence životní, když nabízená mu náhrada nezdála se přijatelnou. Čupr zakládá školy a pečuje o zvelebení hospodářství na »Kolčavce«.

Z myšlenek dříve nastřádaných vzniká toho roku (1853)

---

welche der Verfasser, wenn er der Ausarbeitung mehr Zeit gewidnet hätte, gewiss selbst finden und verbessern würde. (In der itzigen Form kann man es als allgemeines Lehrbuch nicht empfehlen, ja selbst vor dem Privatdrucke sollten manche der obigen Haerten aus dem Werke entfernt werden).« Uvádějí se pak vady v ohledu jazykovém. — Čupr (v druhé listině) hájí učebnici a zvláště ve příčině jazyka podotýká, že vady posuzovatelem vytknuté jsou namnoze nemyslitelny u přirozeného Čecha a tudíž zřejmým přepsáním, jež vysvětluje (»aniž by se tím chtěl omlouvati«), že přepisu knihkupectvím dodaného již neprohlížel, nicméně poznáváme konečně, »Indes hege ich zu meiner angebornen Sprache zuviel Liebe und bin von der Schwierigkeit, eine philosophische Propädeutik in böhmischer Sprache zu verfassen, zu sehr überzeugt als dass ich nach genauer Überlegung von der Herausgabe meines böhmischen Manuskripts gänzlich abzustehen nicht für gut finden sollte.« — Soudíme, že česká učebnice byla na základě onoho posudku odmitnuta, a Čupr, předkládaje tutéž v německém vydání, připojuje »Rechtfertigung« skutečně mluví v něm o »gegenwärtige deutsche Ausgabe«.

[30]) Podle Kredby, jenž uvádí Čupra za spisovatele (l. c.).

Digitized by Google

vzpomenutý již plán výchovného ústavu[31]) a pojednání »Über die Zielpunkte der Pädagogik«,[32]) v roce následujícím publikace »Plan und Einrichtung der in der Nähe von Prag neu begründeten Lehr- und Erziehungsanstalt für Knaben und Jünglinge. Der ‚Pädagogischen Bekenntnisse' des Verfassers erste Abtheilug«. V dalších letech následují vedle kratších prospektů a programů (jeden, dva listy obsahujících a již uvedených)[33]) tři větší (dva z roku 1857, jeden 1858), z nichž třeba vytknouti zvláště jen úvahu »Über die Vortheile, welche Privatlehranstalten bieten können«. Prog. des Prager Privat-Untergymnasiums sammt den mit demselben in Verbindung stehenden Privatstudien-Abtheilungen für die Sch. J. 1856 bis 1857, ss. 3—14.), druhý díl kreda spisovatelova ve příčině soukromých škol, za okolností ovšem změněných a tudíž nikoli pokračování, nýbrž zbytek vyznání z r. 1853 podávající. — Roku 1861 podal Čupr v říšské radě návrh na revisi učebné osnovy středních škol. Řeč, kterou pronesl ke zdůvodnění návrhu, přijata byla ve sněmovně se souhlasem, ve veřejnosti však a zvláště v kruzích odborných narazila na odpor. Posuzovatelé v listech politických, učitelstvo vídeňské, a ovšem i spolutvůrce osnovy (a redaktor časopisu gymnasijního) profesor Heřman Bonitz postavili se jednomyslně na stranu osnovy a proti návrhu. Čupr publikoval svou řeč a hájil myšlenky v ní obsažené v brožuře »Zur Revision des dermaligen Unterrichtswesens unserer Mittelschulen«, Vídeň 1863. — Jest to poslední větší pedagogická práce Čuprova a v těchto letech jediná z toho oboru. Jinak nesla se činnost jeho v poslední době (jak mu i bylo vytýkáno u příležitosti podání návrhů)[34]) jinými směry. Stav se praktickým hospodářem a založiv ústav zemědělský, účastnil se horlivě ruchu, který již dříve a zvláště v těchto letech (jsa zároveň i náhradou za život politický) v Čechách se rozproudil a k povznesení agrikultury a hospodaření vůbec směřoval. Spolupůsobil při zakládání družstev a spolků a súčastňoval se jich jednání. V tom smyslu účastnil se i vyučování na škole hospodářské, přednášeje o hospodářství národním, a založil i časopis — »Blätter für Land- und Volkswirtschaft mit besonderer Rücksicht auf Oesterreich« (1858) — v němž uložil některé pokusy tohoto

[31]) Zde pozn. 7. a 12.

[32]) Sitzungs-Berichte der königl. G. der Wissenschaften v. 12. Dec 1853. Abhandl. V. F. 8.

[33]) Pozn. 12.

[34]) »Slovíčko o návrhu p. dr. Čupra.« Čas, 1861 č. 187.

Digitized by Google

druhu.[35]) Když pak nastávalo obnovení života politického, uchvácen byl proudem i Čupr a přiveden k činnému účastenství. Podle svědectví Jakuba Malého[36]) ucházel se (1859) o koncesi k vydávání politického listu českého a stal se později přispivatelem »Času«, kamž napsal více článků úvodních.[37]) K tomu přistoupila posléze vlastní činnost politická, což vše odvádělo jej od práce v oborech, jimiž zahájil své působení literární. Když však jak na sněmu, tak i v říšské radě, jak bylo právě ukázáno, především si všímal školství, předmět, který nejvíce byl zanedbáván, byla filosofie. Vrací se k ní teprve na konci období, když po neúspěších politického vystoupení uchyloval se do soukromí, aby se jí tím více věnoval v období dalším.[38])

1871—1882. Učení staroindické. — »Nejlepší stránku vyvolil si, kdo svéprávný, politicky nikterak zaměstnaný, všeho prost, na mysli volný, na těle ukrocený, na smyslech podmaněný, těší se divadlu zpozdilosti lidské, a neboje se pranic útoků jejích ani ran osudu, v zátiší, rozjemu věcí duševních a nebeských docela oddán, o samotě, na mále přestávaje, život vede pokojný.«[39])

Čupr, počav se již v dřívějších letech obírati překládáním některých úryvků z upanišad, jal se vydávati od r. 1874 obsáhlé dílo »Učení staroindické, jeho význam u vznikání a vyvinování názorů zvlášť křesťanských a vůbec náboženských«. Spis vycházel sešitově a utvořil 3 díly o 4 svazcích;[40]) vyžádal si ovšem větší části

[35]) V 1. sešitě (zdá se) jsou všechny články (jest jich celkem 9) z péra Čuprova a podobně i v druhém. (Více čísel nevyšlo.) I v Učené společ. jest přednáška ze dne 25. ledna 1858 (srv. Sitzungs-Berichte) »Über das Innungswesen und die Gewerbefreiheit« (otisknutá potom i v časopise) a ještě r. 1866 referuje tam Čupr o Reaumurových pokusech umělého vyhřívání vajec (Si z. B. 29. Jan. 1866.) — Bylo vzpomenouti dříve i pomůcky učební »ku prospěchu škol národních a nastávajících hospodářů« vydané a schválené ministerstvem. »Krátké navedení k hospodářství polnímu« dle Ericha Stillera (2 vyd.). Praha 1855.

[36]) Naše znovuzrození, V. str. 92.

[37]) Srv. Čuprovo »Na srozuměnou« v Nár. Listech 1862 č. 65.

[38]) Z této ještě periody lze uvésti: »Über die Zustände der Seele nach ihrer Trennung vom Leibe mit Hinblick auf Herbarts Theorie der unvollkommenen Durchdringung einfacher Wesen (S. B. vom 15. Januar 1866); Über Herbarts praktische Ideen mit Hinblick auf die allgemeine Aesthetik, S. B. v. 11. Febr. 1867. Práce, kterou přechází již k období dalšímu, jest »Jádro filosofie staroindické«, přednáška v Uč. spol. (S. B. 2. Nov. 1869).

[39]) Uč. stind. II. 2., str. 356 (citát z Oupuekhatu).

[40]) Mimo dva samostatné výňatky: »Bhagavadgita, učení pantheistické boha zjeveného«. Praha 1877; »Tao — Tè — King, Cesta k Bohu a ctnosti«. Praha 1878.

Digitized by Google

doby, v níž byl pracován,[41]) jsa zakončením a zajisté i vrcholem literární tvorby Čuprovy. —

Přecházíme k nástinu myšlenek Čuprových v oborech nahoře vytčených. Promluvíme stručně o filosofii (všeobecně a několik poznámek k »Učení staroindickému«), přejdeme k názorům o vychovatelství (školy!) a zakončíme zběžnou poznámkou o činnosti politické. Na konec však ještě a v čelo nástinu, který podáváme, dosavadní literaturu. — Jest chuda. O »Učení staroindickém« praví na př. životopisec (Václav Kredba), že je česká kritika umlčela. A vskutku: ze starších odkazuje se k jedinému článku Lindnerovu (Paedagogium 1880, str. 184 nn., 230 nn.), kde posuzují se první dvě části díla. Jest to až doposud práce nejobšírnější. Celkový obraz o životě a činnosti Čuprově hodlal zachytiti Václav Kredba v uvedeném nástinu; de facto jest to nekrolog, práce na kvap a málo podává. Jinak znova jest uvésti článek Kabelíkův (První časopis středoškolský v Rakousku a jeho původce, Věstník čes. profes. l. c.), kde referuje se o příspěvcích Čuprových do časopisu Jungmannova, a zvláště důkladnou monografii Čádovu o »Dušesloví« Hynově, v níž dostalo se náležitého ocenění úvaze Čuprově o témž díle. Zbývá konečně nástin dějin české filosofie v druhé polovici XIX. stol. v Památníku České Akademie, kde spisovatel (dr. Gustav Zába) vycházeje od práce Čuprovy »Sein oder Nichtsein« v prvé a třetí části pojednává o filosofii Čuprově, jmenovitě o hlavním díle jeho »Učení staroindické«. — Tím jest vyčerpáno asi vše[41]) a lze započíti s nástinem.[42])

[41]) Jinak nalézáme v časopisech jen drobnější věci (vzpomenutý již čl. »Jak se gymnasium akademické stalo z českého německé,« »Brus na brus«, Pokrok 1877 č. 96 a 97 a pod.).

[42]) Druhá část tohoto článku bude uveřejněna v ročníku příštím.

Digitized by Google

ROZHLEDY.

PO LOGICE A NOETICE.

Píše dr. Jos. Kratochvíl.

(Dokončení.)

F. Enriques, Problemi della scienza. Bologna 1906.

Již Riemann, Helmholtz, Clifford, Mach, posledně i Poincaré a j. pokusili se osvětliti problémy noetické kritickým rozborem jednotlivých vědeckých odvětví a tím přispěti k rozvoji a prohloubení filosofie, a to zvláště filosofie vědecké, jež od dob Leonarda a Galilea od Newtona a Leibnice mohutně se rozmohla. Podobným duchem proniknuta je i přítomná práce F. Enriquesa. Čím liší se od jiných těchto děl, je povznešená a co nejvšeobecnější synthesa, kterýmžto znakem se vůbec knihy italských auktorů vyznačují.

Noetické záhady možno řešiti trojí methodou: historickou, psychologickou a vědeckou. Prvá snaží se prozkoumati výsledek a rozvoj poznání sledujíc vývoj lidského myšlení v dějinách; druhá rozbírá počitky a jejich vztahy k rozumu; třetí konečně kritisuje vědu, již pokládá za fakt žádající vysvětlení (— un fatto da spiegare). Žádné z těchto tří method nedává auktor výhradnou přednost. Pojímaje vědu jako fakt, hledí ji osvětliti jak historií, tak psychologií.

Kdo by chtěl osvětliti záhady noetické, a nevšímal si při tom positivních výsledků lidského myšlení, t. j. vědy, pohrával by si pouze slovy. Příklad toho je známé rozlišení mezi »absolutním« a »relativním« ve staré metafysice. Auktor tu poznamenává, že v mluvě obecné pokládáme za absolutní to, co odpovídá relativnosti nám méně blízké. Jsem-li ve vozu železničním a dívám se na jistý

Digitized by Google

předmět na jeho stěně, — tvrdím, že stojí »naprosto« pevně, ale rozumím tím »vzhledem ke stěnám toho vozu«. Naproti tomu pohybuje se ten předmět »vzhledem« k pozorovateli, jenž by stál venku.

Něco může býti absolutním v jistém řádu zjevů; rozmnožím-li však počet oněch zjevů, stává se věc ona relativní, takže, vycházíme-li z jistého stupně relativnosti, postupujeme k zjevům, jichž relativnost je stále dále a dále. Kdo tedy mluví o absolutnu, chce asi naznačiti poslední termin této řady; jak však je možno mluviti o posledním členu řady nekonečné? Rozum náš nechápe přece nekonečno aktuální, neboť chápeme nekonečno nikoliv jako bytí, nýbrž jako dění.

Dotknuv se tak některých slabých stránek metafysiky, neupírá auktor hodnotu jiným zase entitám metafysickým. Jsouť mnohé velmi užitečné pro vědu, ježto vzbuzují ideální asociace a nové, často plodné hypothesy.

Jako v dějinném vývoji lidského myšlení po stadiu metafysickém ovládl positivism, tak i při výzkumech vědeckých, dříve než dojdeme k objektivní formě výsledku, nutno projíti stadium obrazů subjektivních. Chyba je tam, kde by se přikládal universální karakter konstrukcím čistě subjektivním.

K rozlišení mezi subjektivním a objektivním i k výměru reálnosti, dochází auktor originálním a zajímavým způsobem. Poznamenává, že rozlišení mezi subjektivním a objektivním je pouze vztažné k stavu našich poznatků, ježto právě vzniká abstrakcí a přirovnáním poznatků. Rozšíří-li se tyto, tu z toho, co jsme přijali jako objektivní, může vzejíti nový prvek subjektivní. Nový poznatek opravuje poznatek prvotní, nová oprava může býti znova opravena dalším poznatkem atd. . . . Dojdeme tedy pokrokem vědy k větší stále diferenciaci mezi subjektivním a objektivním; k absolutnímu však rozlučení nikoliv!

Dívá se tedy náš auktor na vědu pod zorným úhlem genetickým, že totiž nové poznatky nejen se druží ku starším, nýbrž je i opravují. Odmítá tedy názor positivistický (Comteův) o hotovosti vědy.

K nejcennějším částem knihy patří kritika, jíž auktor dospívá k výměru skutečna. Chceme-li prozkoumati psychologický postup, kterým dospíváme k tvrzení reálnosti nějaké věci, nutno všimnouti si toho, jak se chováme k novému zjevu, jenž nás pře-

Digitized by Google

kvapil. Nedůvěra v první postřeh, bázeň před sklamáním, nutí nás zkoušeti podmínky zařízené dle vůle naší, jež by vzbudily počitek odpovídající postřehnutému. Zdá-li se nám, že prší, nastavujeme ruku a očekáváme počitek vyvolaný kapkami deště. Stupeň jistoty o skutečnosti pozorovaného zjevu závisí na důvěře, jakou máme ve vykonané zkoušky. Když odstranili jsme tak veškeru pochybnost, připouštíme, že i kterýkoliv jiný pokus o tom zjevu vedl by nás nutně k témuž výsledku.

Toto individuální pojetí skutečnosti stává se sociálním jakmile předpokládáme i u jiných individuí počitky podobné našim při podobném podráždění. Skutečné je tedy, co se nemění při změně osoby neb času. Existence takovýchto neměnných shluků je »postulátem poznání«.

Jaký je rozdíl mezi objektivním a reálním? Objektivno odpovídá onomu neměnnému shluku mezi chtěním a počitky i při změně osoby neb času. Objektivní je tedy i reální; nikoli však naopak. Jsouť reálnosti i neobjektivní. Vznikají ze shluků mezi chtěním a počitky v téže osobě za různé doby. (Sny.)[1])

Při studiu zákonů myšlení prvá záhada jest, zda forma usuzování je neodvislá od předmětů, k nimž se vztahuje, čili jinými slovy: je-li možná logika formální oproti logice reální, jež soudí o souladu úsudku bez abstrakce obsahu.

Důkaz a posteriori o možnosti logiky formální podává nám vývoj mathematiky i zvláště kritický rozbor geometrie. Je známo, že geometrii možno sestrojiti čistě abstraktně, jako systém logickodeduktivní, za jehož základ uznáme několik primitivních slov — bod, přímka atd. — jež definujeme pomocí několika základních postulátů. Reální vysvětlení těchto slov zůstává zcela libovolným, jen když předměty, jež k nim vztahujeme, odpovídají žádaným postulátům.

Sestrojiti formální logiku můžeme pomocí symbolismu, jenž by dovedl naznačiti základní pojmy a úkony logické. Základ k tomuto plánu podal již Leibnic, další vypracování převzali Peirce, Schröder a Peano. — Logika symbolická (někdy i mathematická, ač neprávem, zvaná) nezabývá se psychologickou genesí pojmů a vztahů logických,

[1]) Srov. můj referát o studiích Poincaré-a »La valence de la Science« Paris 1905 a »La Science et l'Hypothèse« v 2. čísle »České M.«, neboť i Poincaré uznává podobné rozlišení.

Digitized by Google

nýbrž je má za dané. Auktorova analyse dává přednost pojetí genetickému, jež zabývá se logickými vztahy jako produktem asociativní činnosti myšlenkové. O logice symbolické soudí, že ony tři základní zásady: identity, kontradikce a vyloučeného třetího, jež vyjadřují podmínky neměnnosti objektů úsudkových vzhledem k myšlení v čase, jsou nutným předpokladem každého logického symbolismu a nemohou se tudíž vyznačovati písmem ideografickým.

Otázky, jež sloučeny jsou s logickou představou reálnosti, vedou k jasnějšímu vyznačení positivního »postulátu poznání«. Onu neměnnost shluků mezi chtěním a počitky, jež tvoří předměty a vztahy reální, rozumíme ve smyslu relativním. Meze neměnnosti označují podmínky zkusné, jimiž zjišťujeme reálnost. Tak na př. princip Lavoisierův o zachování hmoty, jejž Kant pokládal za soud synthetický a priori, je dnes po jemnějších a důkladnějších pokusech pochybný.

V souhlasu s genetickým názorem o vědě nutno pojímati skutečnost jako souhrn objektů a vztahů, jež určujeme postupně: v každém okamžiku neměnnost reálnosti platí pouze v mezích vytčených pokusy nyní možnými.

Přikládáme-li věcem a jejich vztahům substrát naprosto nezávislý na zkušenosti, upadáme v Kantovo a priori. Stoupenci jeho uznávají totiž některé základní intuice za jisté, jako na př. podstatu, příčinu. Auktor hledí i tyto ideje označiti jako relativní.

Podmínky hodnostní zkusného potvrzení hypothes (implicite i explicite), jež tvoří základ nějaké theorie, vedou auktora k jasnějšímu projádření jeho ideji ového vývoji vědy. Je to pak opravdu velkolepá synthesa, již auktor staví proti aprioristickému hledisku i novokantovské kritice Poincaré-ově!

Zjev pak, že hypothesy explicite při nějaké theorii potvrzujeme na podkladě vysvětlování zkušeností z hypothesí implicite a že tyto kontrolujeme, srovnávajíce je s výsledky jiných theorií pokročilejších, není žádný t. zv. circulus vitiosus, jemuž unikáme jedině uznáním učení a priori. Tak činíme jen, chceme-li označiti bod, odkud věda vychází; jinak však tato »non ha un principio, ma si estende indefinitamente indietro come in avanti; e l'aquisto delle conoscenze non cade per intiero nel dominio della coscienza chiara e della volontà, ma si prolunga nelle associazioni inconscie ed istintive«.

Proti názoru Poincaréovu, jenž pokládá vědecké principy za »fruit d'un opportunisme inconscient«, jenž umožňuje nejsnažší vy-

Digitized by Google

jádření přírodních zákonů, klade auktor svůj názor na principy jako hypothesy, jež pokrokem vědy stávají se určitějšími, pravděpodobnějšími a pevnějšími. Názor to smělý, který vzbudí asi značnou diskusi!

Rozebrav takto všeobecně problémy noetické, přikročuje auktor v dalším ke kritickému rozboru geometrie, mechaniky a fysiky a zkoumá, jak nabýváme základních pojmů a poznatků těchto věd i jaká jest reální jejich hodnota.

Neobyčejně zajímavá tato část spisu, kterou pro originální myšlenky doporučujeme co nejvíce všem mathematikům, osvětluje a určitěji vymezuje všeobecnou část auktorovy studie. Zvláště část jednající o geometrii jest pozoruhodná. Knihu můžeme co nejlépe doporučiti všem, kdož zajímají se o záhady vědecké vůbec a noetické zvláště. Myslíme, že práce Enriquesova vzbudí opravdový rozruch ve vědeckém světě. Originální myšlenky auktorovy, přesná jeho pozorování a opravdová jeho snaha po pravdě toho plně zasluhují.

Digitized by Google

DOKUMENTY.

I. Tomáš Kvasnička.

Podává Fr. Krejčí.

(Pokračování.)

Čistá mysl, dobrá vůle, zdravý rozum a dobrý, moudrý čin, které jedno z druhého vyplývá a člověka od nižších tvorů přírody liší, jsou hlavní zdroje jak lidského tělesného vývinu, tak i duševního zdokonalení, zušlechtění a klidu. Tedy třeba jak jednotlivci, tak i celému národu je stále na zřeteli míti, neb z nich vyplývají jasné ideály i uznaná pravidla životní moudrosti, kterými jest se nám celým vezdejším životem bráti, neb ony nás duševním pojetím a rozumovou analysí ku pravému poznání a pochopení jevících se zevnějších událostí vedou.

Jest třeba uvedené zdroje, co podkladu moudrosti, blaha a spokojenosti lidské, již u outlé mládeže jak v rodině, tak i ve škole se vší opatrnosti pěstovati, neb ony jsou často to jediné a to nejlepší dědictví po rodičích a škole; neb z nich vyvírá sebevědomí, pevná povaha, láska k práci, pravdě a spravedlnosti a konečně lehké loučení se světem.

Ať zaviněné neb nezaviněné opozděné poznání lidského povolání a životních pravidel, jest často ku škodě lidské v pozdějším věku již nemožné a nenahraditelné a má v mnoha případech v pozdním věku lítost, žal, omrzelost, malomyslnost i někdy duševní chorobu v zápětí, která muka často jen věčným spánkem končí a v mnoha případech potomky i za hrob nešena bývá.

Úplné opomenutí neb oumyslné odvrhnutí životních pravidel vede člověka po kluzké cestě do labyrintu: pýchy, lakomství, smilstva, závisti, obžerství, hněvu a lenosti, odkud není východu. Tam v neukojitelné snaze se svými mlhavými, lidské společnosti se

Digitized by Google

protivícími ideály, pod kletbou zkázy, za živa pochován bloudí a nespokojenost co žíravina na jeho duši hlodá. On neznal lidského povolání a životních pravidel, byl sám sobě a světu na obtíž.

Proti jak zaviněnému, tak nezaviněnému úpadku vezdejšího života, jest nám: čistou myslí, dobrou vůlí a zdravým rozumem, jakožto od tvůrce vdechnutým nadáním, se varovati a prvního kroku na kluzké cestě zla se střežiti, v čas potřeby i protiviti, bychom duševní rovnováhu neztratili a bludné snahy nesledovali, které jak tělu tak duši škodné jsou.

Chýrník.

Je co litovati, že naši páni spisovatelé nám posud, jak ve prospěchu vlastním, tak národním, žádného populárního návodu pravidel společenského obcování a životní moudrosti nepodali (Umgang mit Menschen). Nechci tím snad říci, aby nám nějaký překlad neb sbírku cizích obyčejů neb zvyků podali, nýbrž by nám něco originálního na základě slovanských ideálů spracovali. Uvážíme-li, že inteligence českého národa se z hlavní části ze stavu selského, řemeslnického, a nižších tříd vůbec rekrutuje, musíme přiznati, že uvedeného návodu nám jak pro studující, tak i každou rodinu nevyhnutelná potřeba jest. Naši studující nemají z velké části času a peněz, aby v rozvláčených románech, v drahých divadlech, neb lepších společnostech, do kterých jim částečně jejich chudoba a prostota přístup zabraňuje, pravidla společenského obcování hledali. V hostincích pro mládež není výhodné místo, v matematice, geometrii a starých klasikách uvedeného návodu nenajde a to často ku škodě svého celého života. Na mé pozemské pouti jsem shledal, že německé společenské obcování jest pro nás trochu drsné, maďarské trochu frivolní a polské moc mazlavé, maloruské moc měkké a důvěřivé. Naproti tomu jsem našel statečné spoluobcování v bývalé vojenské hranici, které na celý horvatský národ účinek mělo. Dle všeho by se zdálo, že spojitost duševní povahy jihoslovanské a české by pro Slovany vůbec nejlépe vyhovovala, a to při moudré jen otevřenosti Jihoslovanů a odstranění některých kudrlinek a frasí u Čechů.

Páni astrologové překročili svým rozumováním hranice jejich nadání a octli se v bludišti lži a klamu po mnohá století a to na úkor vznešené Astronomie a často ku škodě národů a jejich vladařů.

Digitized by Google

Alchemisté zas šli v troufalosti tak daleko, že chtěli korigovat tvůrce přírody a chtěli ve své lakotě dělati zlato a drahé kamení, při čemž ale pořádně pohořeli; oni hledali kámen moudrosti (hlouposti), kterým chtěli lidskou duši zdokonaliti, kdežto jejich vlastní brodila v bahně, oni hledali životní elixír, kterým se sami notně sklamali, a konečně vynašli nic (nihilum), dobré na oči, po kterém se novým generacím vyčistil zrak a ony celou nicotu, klam a lakotu jak alchemistů, tak velkých i malých pánů jasně viděly a poznaly. To se vše dálo na outraty chemie.

Magikové, fakirové, spiritisté a jiní hřešili a hřeší rozmanitým způsobem na outraty fysiky a pak nevědomost a lehkověrnost lidskou atd., atd. Uvedenými nesprávnostmi byla přírodověda po dlouhé časy uvedena v klamné (absurdní) postavení.

Podobně se vedlo a vede i filosofii, která rozmanitými divergentními a odporujícími si názory často v chaotický stav a duševní anarchii přechází. Jak přírodověda, tak i její sestra filosofie prodělávají časovou očistu od nesprávností, které na ně buď nevědomostí, lehkomyslností neb zlovůlí vnešeny byly. Tato očista má nás jak v přírodovědě, tak filosofii ku dokonalejším rozumovým názorům jevících se událostí vésti a má co podklad lidské moudrosti vážně pěstovaná býti, aniž bychom kdy ku svaté pravdě nejvyššího tajemství dospěti chtěli. Ignorabimus.

Krev není voda (osobní názory).

Jak rodinné, tak plemenné vlastnosti, když nejsou zvláštními událostmi rušené, dědí se s pokolení na pokolení po několik generací. Něco tomu svědčícího jeví se nám na Ruskinovi, jehož názory, ačkoli jest již Angličan, jsou názory slovanské (ruské duše): on nekumstuje, jeho slova jdou od srdce k srdci, z duše v duši. On psal a mluvil k celému národu a byl od celého národa slyšán a čten.

Pojednání v České Mysli o Ruskinovi se mně líbilo. Poslední moje čtení bylo drama »Vláda tmy« od Tolstého a zhrozil jsem se, jak ten starý pán mohl něco podobného psáti a sníti, což jen úžas, ztrnulost a ošklivost působí. Podobnými kriminalistikami nás naše deníky až k ošklivosti zaplavují.

To drama nešlechtí, vypadá co msta na společnosti ruské, ku posměchu a škodolibosti západních nepřátel Ruska a Slovanstva vůbec, on to nevidí. Mně se tu jeví Tolstoj v divném světle, že moc bourá a málo staví, ve své sentimentálnosti strhuje závoj se

Digitized by Google

slabých stránek svého národa. Kam jeho sentimentální Budhismus vede, pozorujeme na Hindech, Mongolech a Čiňanech, a on sám ho může na svých ideálních »Ducha borcích« pozorovat, kteří utekli z Kavkazu do daleké Kanady a i tam klidu nenašli a p r o t i v í c e s e z l u utíkají jak věčný žid s místa na místo.

Dr. Nietzsche rozdělil celé člověčenstvo na dva protivné tábory, »Uibermenschen, Untermenschen«, ale zapomněl mezi nimi udati určitou hranici. Poněvadž ale praktické geometrie bez hranice nestává, tak chceme tuto hranici dle možnosti a dobrozdání naznačit. Dle Nietzsche byl by Uibermensch prohnaný, bezohledný a vychytralý kapitalista neb spekulant a Untermensch zase skromný, pracovitý a svědomitý občan, z kterého ten prvnější tvje. Všichni ostatní morálně vzdělaní a humánně smýšlející světoobčané, kteří se dle Nietzscheova názoru do 2 tříd »Obermensch a Untermensch« vtěsnat nedají, jsou u něho bezvýznamní smrtelníci.

Dr. Nietzsche sám udává, že jest polského původu, což úplně věříme, a doláváme, že snad Mojžíšova vyznání, poněvadž se jeho celým filosofováním táhne červená nit talmudu, který uznává na světě národ vyvolený (Obermensch) židovský, a národy nevyvolené, nežidovské (Untermenschen).

Hlavní fundamenty životní moudrosti, jak pro jednotlivce, tak celé národy spočívají: v poznání sama sebe, ve varování se lidskou společností naznačených hříchů, plnění lidskou společností uznaných ctností a hájení pravdy a spravedlnosti, tato životní pravidla ušlechtují a zdokonalují jak duši, tak tělo lidské.[1])

(Dokončení.)

II. Julius František Schneller.

Dušičkový feuilleton.

Jméno neznámé . . . Myslím, že ani u národa, jehož synem byl, ani v oboru, ve kterém pracoval, netěší se zvláštní zvučnosti. — A ironie osudu! Chystaje se psáti tuto vzpomínku, neznám ani nejdůležitějších dat z jeho života, ani prací jeho, a vše, co o něm mohu říci po této stránce, jest: že byl profesorem na lyceu Štýrskohradeckém — profesorem historie, že psal o dějinách naší monar-

[1]) V příštím ročníku bude se ve výňatcích z rukopisné pozůstalosti Kvasničkovy pokračovati.

Digitized by Google

chie a že uveřejnil — dva článečky v brněnském časopise »Hesperus«. Ostatně — třeba se přiznati: nepátral jsem ani příliš. Možná dost, že není tomu tak s posmrtnými osudy spisovatelovými, jak mi napadlo ličiti s počátku, možná i naopak, že literární historie vlastně nedopouští se křivdy, pomíjejíc spisovatele, jehož jméno vskutku nezaslouží si pozornosti, již by věnoval mu, přechvátav se, feuilletonista. Budiž! Jak řečeno, neznáme prací spisovatelových, kromě vzpomenutých dvou článečků, a oč nám jde, není spisovatel a činnost jeho, nýbrž typ, který zastupuje — právě těmito dvěma články, resp. pointou jednoho z nich. Té platiž tato naše vzpomínka — vše ostatní jen »u té příležitosti« . . .

Jsme v krásných dobách na počátku XIX. věku. Skončilo se osvícenské století a veliký boj chystá se v nejbližších letech dle slov našeho spisovatele, zatím co umlkla děla na bojišti slavkovském a u Lipska: boj »světa starého« proti »světu nových« a všech, kdož přiznávají se k víře buď prvého nebo poslednějšího. Hle, v čem spočívá rozdíl obé této víry, a co jest na praporech obou oněch vojů:

»Staří tvrdili« — tak počíná spisovatel v jednom z dotčených článků (»Geist der Jahrhunderte in den österreichischen Kaiserstaaten«), vzpomínaje, k čemu dospělo století osvícenské — »že nade všecek dosah povýšena jest moc králů z Boží milosti; novější hledají meze i pro nejvyšší a chtí i nejvyšší moc přenésti do rukou nepomazaných. —

»Staří doporučují« — pokračuje, mírně se vždy v kritice, kterou názor novějších vyslovuje proti názoru starých — »přísnost a žaláře k zachování starobylých forem víry, ba i inkvisice, mučidla a pálení; novější horují pro snášenlivost, volajíce po svobodě svědomí.«

»Staří dopřávají papeži a biskupům veliký majetek pozemský a nezávislý stát pro nebe; naproti tomu novější pomocníka chtí vidět v knězi, nikdy spoludržitele moci světské.«

»Staří pokládají mnicha za nejvhodnějšího učitele národa a velebí řády jako základy řádu; proti obému horlí novější bez ohledů a neúprosně.«

»Staří žádají si berlu vojevůdce, úřad ministra a nejvyšší hodnosti v dědictví některých rodů; novější pokládají to za majetek každého občana dle zásluh, jakých sám získal.«

»Staří budují hradby proti snahám o povznešení lidu; všecky hráze strhati bez rozmýšlení jest tvrdošíjná touha nových.«

Digitized by Google

»Staří upadají do chyby kastovnictví; novější blouzní o rovnosti všech.«

»Staří dovolávají se svědectví středověku a zkušenosti Karla Velikého; novější sahají k časům dřívějším, k dobám Řeků a Římanů.«

»Staří odsuzují hrůzy francouzské revoluce; novější velebí — moudrost amerického státu« — — —

To jest dle výměru spisovatelova vlastní osnova dějin našeho věku a zároveň nahodilá ukázka překladu z jeho článku. »Boj rozvine se na více kolen a století vykazuje ducha věku starého i nového . . . Jest to od narození Krista devatenácté a devatenácté v dějinách vlasti.« — Leč to není naším účelem.

Spisovatel hledá vůbec nové hledisko na události dějinné i na výchovné poslání historie, ve smyslu skončivšího se století — — »Nejsou přátelé občanstva vítězové v bitvách, měnitelé map nejsou podporovatelé štěstí národů — — Ich halte Landesvergrösserungen grösstentheils für Hinderungsmittel der Bildung — Schlachten und Siege sogar für Krankheiten.« A zvláštní dojem má zajisté čtenář český, čte-li v roce 1818 u rakouského spisovatele-Němce: »Das Eigenthümliche unseres Staatenbundes besteht darin, dass jedes seiner Hauptvölker schon vor der Gründung des Vereines eine Herrscherrolle gespielt und einen Bildungszeitraum durchlief. Aus diesen stolzen Erinnerungen des früheren Selbstbestandes entsprang und entspringt eine Art spröder Entfernung, welche in Ungarn, Böhmen und Österreich in Sprachen und Handeln unverkennbar sich kund giebt« — a důsledek z toho: Úkolem rakouského dějepisce jest prý tento sebecit »historisch zu bewahren« a buditi úctu všech ku všem — — —

Než — opakujeme — to není naším účelem a přistupme již k tomuto, k pointě jednoho z obou článků.

Jak řečeno, jsme v krásných dobách prvé třetiny osvíceného století devatenáctého — v těch dobách, které pěkně ilustruje vzpomínka, uveřejněná v minulém čísle tohoto časopisu (str. 370) na paměť kněze-buditele, nedoceněného pracovníka na poli české vědy a k sedmdesátému výroči smrti jeho. Týž zapsal prý si do svých zápisků: »Prorokuji si krátký život a jsem s tím spokojen. I byl bych ještě více spokojen, kdybych jen dříve ještě něco dobrého vykonal a stopu po svém životě zanechal — —.« Napsal dílo, v němž tuší referent nejvýznamnější vědecký spis český z dotyčného oboru a času. Práce byla z největší části již hotova a první díl zadán již

Digitized by Google

do tisku, k vůli censuře však bylo třeba znova opravovati. V tomto opravování překvapila jej choroba, smrt, a dílo ono — ztratilo se beze stopy. Podobným »řízením osudu« ztratila se nebo zapadla větši část jeho práce životní . . .

Nuže, sem směřuje i pointa dotčeného článku. Buď zde tlumočena krátce, ve výmluvné prostotě, v jaké nalezli jsme ji na jedné stránce vzpomenutého časopisu. Spisovatel líčí nátisky, jež děly se mu z jistých kruhů pro činnost jeho literární a směr její — vlastně naznačuje to pouze a líčí dojmy, jakými vše to naň působilo. Měl rodinu. I končí: »Abych nevyčerpal trpělivost vyšších a sobě samému uspořil trpký pocit ponížení, musel jsem si navyknouti, abych to, co myslel jsem a cítil jako občan tohoto světa, oděl ve slova poddaného — — »Um die Geduld der Oberen nicht zu ermüden und mir selbst das kränkende Gefühl der Demüthigung zu ersparen, musste ich mich endlich gewöhnen, was ich als Bürger dieser Welt gedacht, in Worte eines Unterhans zu kleiden.« — — Vytištěno v Andréově časopise »Hesperus« 1818 na konci článku »Geist der Geschichtschreiber des Kaiserthums Österreich.«

— — — — — — — — — — — — — — — — — —

Není zapotřebí pohárů s jedem, aby zabíjeni byli oddaní Musám, ani dob Sokratových. — Buď jim věnována tato vzpomínka.

M. J.

Digitized by Google

LITERATURA.

Inženýr F. Hanuš. **Rozumové základy ethiky a význam její pro blaho lidí.** Nakl. Hejda a Tuček. Cena 1 K. — Str. 46.
Ethika osobní, ethika těla a duše, zabezpečení existence, styků osob, života pohlavního, individua co člena společnosti. Nakl. týž. Cena 3 K. Str. 230.

Spisovatel má správné ponětí o tom, jak by měla vědecká ethika vypadati. »Jedině věda, založená na zkoumání a poznatcích již učiněných, která mimo to si všímá všech jevů života, může zodpověděti otázky, jaké zásady konání leží v prospěchu jednotlivce a lidstva; ani náboženství, ani filosofie k tomu dnes za kompetentní přijímány býti nemohou.« čteme v předmluvě k prvnímu spisku a můžeme s takovým stanoviskem souhlasiti. Avšak tomu, co spis. podává za rozumové základy ethiky a co podává jako ethiku osobní, ač je v tom mnoho pravdivého, mnoho ušlechtilého, mnoho pokrokového, schází právě to, co by z toho učinilo vědu. Mají-li rozumové základy býti skutečně vědeckými, musí býti d o k á z á n y. Nelze přece jen tak zhola pronésti větu: »Ethika uzavírá v sobě to pole lidského vědění, které zabývá se řešením otázky, co jednotlivci samému a v souhrnu všem, jakožto lidské společnosti, jest činiti, aby všechna individua byla co možná a trvale šťastnými.« Z věty této ovšem si můžeme sami — spisovatel toho nečiní — vydefinovati, co je mravnost, co je dobro atd. ve smyslu positivistickém. Avšak jak obstojí tato věta a s ní veškeren základ ethiky proti tak četným názorům různým a námitkám z ní plynoucím? Spisovatel není zvyklý vědecky mysliti, jeho vývody postrádají systematičnosti, takže organická souvislost nejen větších partií, ale i jednotlivých malých po sobě jdoucích odstavců, ano i vět, v jednom odstavci není patrna. Pojmová přesnost, pevnost definic a důslednost terminologie nejsou ctnostmi knihy. To pochodí z toho, že spis. si neuvědomuje dosahu a významu ethických záhad, o nichž by právě při základech bylo pojednávati. Jinak by nemohl počíti s úvahou »o příčinách dnešního neuspokojivého stavu mravnosti a odpomoc tomu«, aniž dříve pověděl, co je mravnost. To je přece ve vědě conditio sine qua non, aby se pojem označující předmět vědy nejdříve co nejpřesněji vymezil. Spisovatel nezná také literaturu a historii ethiky, jakožto systematické nauky. Nesoudím to z toho, že neposlouchá »dnešní módy každý vědecký spis dokládati auktory«, ani z toho, že místo August Comte píše August Comtes, ale z toho, že skoro nikde nereaguje na myšlenky předních ethiků, které odporují jeho základním ná-

Digitized by Google

zorům a které každého positivisticky smýšlejícího ethika musí vyrušiti z klidu a donutiti k hlubšímu promýšlení problémů příslušných.

I to je veliká chyba, že spisovatel nedokládá svoje praktické pokyny vědeckými auktoritami tam, kde pokyny ty nelze odůvodniti prostou dedukcí z hlavních premis ethických. Spisovatel na př. jedná o kouření a pití alkoholických nápojů. Kdo bude jemu, inženýrovi, věřiti ve věcech, kde odborníci se prou? Ani jeden z takovýchto pokynů není podán tak, aby čtenář měl jistotu o správnosti dat, třeba s výsledkem úvahy souhlasil. Jak béře spisovatel na lehkou váhu dokazování a pojmovou přesnost, svědčí na př. tento pasus ze str. 37 prvního spisku: »Společenský způsob žití slouží člověku též ku zpříjemnění existence. Na prvním místě jeví se to již při životě rodinném. Člověk jest živočichem nejen inteligentním, ale i nanejvýše společenským.(!) Dle velikých hromad, kostí a odpadků kuchyňských z pravěku dá se souditi, že takovým byl již tenkrát, miluje společenské hody a zábavy.«(!)

Rozdělení ethiky na osobní a společenskou je správné, ale není od spisovatele odůvodněno náležitě, aby čtenář pochopil, proč o těch a těch věcech právě v tom a tom oddílu se jedná. Na př. zásadou osobní ethiky je spravedlnost — není též zásadou ethiky sociální?; o emancipaci a manželství jedná se rovněž v osobní ethice, ač rodina jest již společnosti a ačkoli emancipační snahy jen na širokém podkladě společenském lze vystihnouti v pravém významu. Rozdělení ethiky osobní na ethiku života soukromého, ethiku styků lidí a ethiku chování se jednotlivce vzhledem k prospívání o r g a n i s a c e společenské, je neurčité, pojmy »soukromý život«, »styk lidí« a »poměr k prospívání organisace« připouštějí výkladů všelikých. Odlučuje-li v ethice života soukromého blaho těla od blaha duše a chování člověka k těmto dvěma směřující od zabezpečení existence, o čemž musí sám poznamenati, že to slouží t a k é ku blahu jeho, je to čirý zmatek pojmů, z něhož dělidlo nijak nevyzírá.

Pak ovšem není osobní ethika než snůška — neváhám vyznati, že svědomitá a sama o sobě pouční — všelikých zdravotních a společenských pravidel, více méně zdařilých úvah o některých otázkách veřejného života, konečně i ethických, avšak v ě d e c k o u ethikou není. Kdo bude čísti knížku tuto, pouči se o mnohém, ale nikoli o problémech vlastně ethických. Smlčeti nelze, že řeč spisu je prosycena germanismy přes míru, kde by se daly nějak omluviti. *Kí.*

Th. Dr. J o s e f K a š p a r. **Giordano Bruno. Jeho život a filosofie.** Otisk z »Hlídky« v Brně 1906.

Podává dosti podrobně na základě spolehlivých pramenů příběhy života slavného filosofa, a stručně jeho filosofii v odstavcích: theorie poznání, filosofie přírodní (nejobšírněji), názor esthetický, filosofie dějin, ethika a filosofie náboženství. Při nedostatku podobných prací v naší literatuře, rád si každý spisek přečte, zvláště když z několika stránek již pozná, že zásadně různé stanovisko spisovatelovo nijak nápadně neprorůží, aby odnímalo z předu důvěru v objektivnost vypsání života a filosofie Brunovy. Kritiky spisovatel neprovozuje, jenom v posledním odstavci pokouší se vyložiti z povahy Brunovy, jak se dostal do rozporu se životním názorem tehdejší společnosti, kteráž na malé dotud výjimky

Digitized by Google

mozkový mechanism jest vším. Má možnost objektivovati počitky, dáti viděti, slyšeti a vniterně zaživati, co neexistuje a neexistovalo nikdy. Správnost a jakost našich poznatků jest prostě odvisla od jakosti mozkové látky, náhodnosti okolností a prostředí, jichž ony jsou více méně vzdáleným otiskem. Pojetí klamná, cenění pošetilá, úsudky pobloudilé, jakmile prostředím byly odhadnuty jakožto správné, stávají se pravdou pro smyslová ústrojí, jimž podléhají. Ať jsou pojmy jakékoli vně mozku, v přírodě, ať absurdní, chimerické, imaginární, bez jakékoli positivní podstaty, jejich stopa ve hmotě dostačí, aby jim dala život a skutečnost. Myšlenka jest podřízena prvkům poznávání. Jest přísně upoutána k elementům, z nichž tryská. Její otroctví jest věčné. Může býti zmenšováno, nikdy však zrušeno. A toto zmenšení věčného otroctví myšlenky bude nadějí toliko oněch lidí v budoucnosti daleko, daleko vzdálené, jichž myšlenkové osvobození dovedeme si dnes sotva představiti. Avšak den uskutečnění této naděje jest příliš vzdálený a bude příliš důležitým datem v dějinách lidstvi . . . A proto právě dnes již třeba obraceti se k šetření duchového života lidského, jemuž náleží všechna tato záhadná budoucnost, a k řešení problému jeho intcligence, v níž jediné leží člověkova spása. Tu tedy naskytá se především jedna z hlavních otázek, které jsou vlastním předmětem esaye p. Lefèvreovy a v nichž snaží se auktor jaksi raziti novou cestu, odkrýti nějak nový obzor a obhájiti jej. Idea jest vlastně prvním a základním pojmem duchového světa člověkova a proto z prvních problémů jejich jest otázka jejího přenášení. Jsou ideje děděny cestou krve, jak praví auktor, nebo jsou cesty přenášení jiné. Lefèvreovi jde o to, vyvrátiti theorii dědičnosti idejí, při čemž seskupuje argumenty netoliko za jmenovaným účelem, ale aby ověřil svoji hypothesu, theorii sugesce, jejíž pojem blíže určuje. Jsou-li ideje dědičnými, praví, pak nutně mají schopnost objeviti se v okamžiku narození, nebo aspoň vzniknouti v duchu souběžně s vyvíjením podstaty nervové. Ale z toho následuje, že není potřeba, aby byly předmětem jakéhokoli naučování, tak, aby se staly vědomím. Zpodobněné buňkám, mají se vyvíjeti jako ony, a uvědomování nemá míti na ně více vlivu, než na kombinace organické. To však skutečnost vyvrací. Ideje náboženské, které lze položiti mezi nejtrvalejší, jsou ve skutečnosti předmětem naučování zvláště pečlivého, jež se opakuje s generace na generaci, až konečně po dvaceti stoletích nelze o nich mluviti jinak, než jako o dogmatech katolicismu. Ani idea trojjediného boha není spontánní. Vše jest vnější působení, vnímání, kultura, apercepce, sugesce. Idea jest překlad slova »počitek« do jazyka psychologického. Odpovídá počitku vnitřnímu počitkem vnějším. Není představena ani buňkou, ani molekulí, ale nervovou vibrací, pohybem. Sám termin »idea« není, leč stav, vyjadřující věc, která by byla existovala, i kdyby jméno, jež ji označuje, nebylo objeveno, a její existence jest předchozí jejímu uhmotnění. Nazveme-li vlastnost látky nervové zaznamenávati mechanicky počitkové dojmy sugestibilitou, můžeme říci, že ideje přenášejí se sugescí. Bez nich nebylo by vědomí. Pro moderní vědu není jiné dědičnosti mimo dědičnost orgánů. Jakmile ideaci pojali jsme nikoli jako orgán, ale jako činnost, eo ipso nastává pro nás ne-dědičnost idejí. Činnost mozková neuskutečňuje se sice jinak, leč skrze orgány, avšak výsledky zůstávají přesto

Digitized by Google

zcela různorody od buněk, které je uskutečnily. Dědíme nohy, nikoli chůzi, mozek, nikoli myšlenky . . .

Bylo by vskutku příliš obšírno jen v základech črtati i argumenty, jimiž p. Lefèvre podkládá dále svoji theorii sugesce. Jak z uvedených slov vidno, dovede skupiti zajímavé myšlenky a postup jich přehledně pořádati. Zda s povinnou přesností a nutnou logickou sepjatostí, jest jiná otázka. Kniha, ostatně velmi stručná, má mnoho myšlenkového materiálu a i po té stránce skýtá nejeden půvab. Že ovšem s tak důležitou tváří a objevitelským sebevědomím pronáší mnohé poznatky již od jinud známé a nutně dobře známé, jest konečně chybičkou všechněch knih, které mají sice mnoho hlasitosti, ale málo nového . . . *Kar. H. Hilar.*

Lic. Dr. Josef Bohatec, **Zur neuesten Geschichte des ontologischen Gottesbeweises.** Lipsko, 1906, str. 63.

Přes Kantovo vyvrácení ontologického důkazu o existenci boží, kteréžto vyvrácení platívá v historiích filosofie za definitivní, vyskytují se pokusy o obnovení tohoto důkazu v jiné, vydatnější formě opět a opět; jeť o důkazy existence Boha osobitého čím dál tím větší nouze. Spisovatel stručně podav přehled těch pokusů, zastavuje se u dvou nejnovějších, které podnikli A. Dorner ve spise Religionsphilosophie 1903 a G. Class ve spise Die Realität der Gottesidee 1904, aby je podrobil kritice. Dornerova důkazu nervus probandi jsou »reální kategorie«, které se liší od Kantových tím, že nejsou pouhou formou našeho myšlení, ale že jim má odpovídati něco reálního ve skutečnosti absolutní. Class naproti tomu drží se Kantovy myšlenky, že jen tomu lze přisouditi reální existenci, co je dáno ve zkušenosti, a hledá záruku jsoucnosti boží v ethických jevech a dějinách. To je tedy spíše důkaz ethický a historický, avšak Bohatec vysvětluje, proč jej klasifikuje za ontologický, proti čemuž nelze nic namítati.

Výsledek kritiky, jejíž podrobnosti svědčí velmi příznivě o filosofické vyškolenosti spisovatelově a bystrosti úsudku, ale jež uváděti pomíjíme, poněvadž theologické předpoklady čistě filosofický zájem na podrobnostech zmenšují, vyznívá v ten smysl, že ani tyto dva důkazy nečiní zbytečnou víru (str. 55), tedy patrně, že nepostačují. Jak si spisovatel nezbytečnost víry představuje, možno souditi z věty, kterou hned po tom pronáší (Našim přesvědčením jest, dass schliesslich Jesus der Gottesbeweis ist) a z konce pojednání. Zjev Ježíšův, život jeho je to, co víře otvírá zrak, aby pronikla v této kardinální otázce do transcendentna, rozumu nedostupného. Spisovatel připouští, že také tento názor potřebuje důkazu, má-li býti v podhybnostech o existenci boha osobitého posledním slovem.

Zajímati může z podrobností pojem kategorického »indikativu«, s nímž operuje Class. Ačkoliv mravní zákon v nás projevuje se z pravidla imperativně a ačkoliv z pravidla pravdivost takových příkazů uznáváme a cítíme v sobě povinnost jej plniti, »toť stává se zvláště při vážných požadavcích, že se rozmýšlíme, můžeme-li těchto příkazů uposlechnouti, a tu jako by tichý hlas nám pravil: ano, půjdě to« — to je ten kategorický indikativ (str. 37). *Kí.*

Erich Waśmann, **Die moderne Biologie u. die Entwickelungstheorie.** 2. vyd. Freiburg. i. Br. 1904. Str. 323.

Digitized by Google

Spisovatel, jesuita (býval, tuším, také v Praze), jest odborníkem v biologii hmyzů, zvl. mravenců a termitů a sleduje vedle toho i moderní problémy biologické; názory jeho jsou názory jesuitovy, skombinované se zkušenostmi entomologovými. Theologové uvádějí jej rádi za doklad pravověrného muže a přece dobrého odborníka, který věří ve vývojovou theorii v biologii. V tomto spise, vzniklém z článků v »Stimmen aus Maria-Laach« uveřejňovaných, jsou obsaženy jeho evolucionistické názory — kromě některých jiných úvah.

K darwinismu se staví W. velmi příznivě, daleko příznivěji, než bys od kněze čekal; odmítá sice se svého stanoviska mnohé věci, ale celkem jde jeho polemika proti orthodoxnímu učení mnohem dále, než proti darwinismu, třebas v této užíval hrubých, v oné velmi opatrně volených argumentů.

Evoluční theorie neodporuje dle W-a oficiálnímu učení církevnímu, zbavíme-li ji excesů materialistických a atheistických, jakými ji neprávem ověsili Haeckel et consortes; nezvratné důvody vedou nás k víře, že Bůh spolupůsobil při počátku života na zemi, vdechl organismům principy, podle nichž pak jakožto přirozených zákonů se organismy vyvíjely, proměňovaly v nové a nové druhy a vytvořily tak jednu anebo daleko spíše mnoho vývojových řad, jak o nich učí Darwin. Věda má právo tyto vývojové řady zkoumati, vyhledávati fylogenetickou příbuznost organismů a pátrati po oněch principech vývojových, nemůže však upříti, že tyto principy jsou od Boha.

Také o člověku připouští W. možnost, třebas prý věda jest v té věci dosud nevědoma, že se tělem svým také vyvinul fylogeneticky z jiných nižších tvorů, ale duši má nikoli od zvířat, nýbrž přímo od Boha.

Budtež uvedeny některé podrobnosti ze spisu W-ova. Odmítá darwinism jakožto světový názor, i jeho důsledek, že člověk jest dokonalejším zvířetem — ovšem jeho polemika proti těmto názorům jest velmi chudá myšlenkami, užívajíc jen obvyklých důvodů venkovského kazatele proti darwinismu; darwinistická filosofie jest prý »filosofická, theologická, sociální neplecha, která jest největším nebezpečím pro lidskou společnost«; »Haeckelism jest oporou anarchismu a sociální demokracie«. Víra o příbuznosti člověka se zvířetem vede prý k anarchismu: anarchisté činu jsou pak jediní rozumní lidé« atd.

Aby nějak překlenul odpor theologů, stojících urputně na slovech Linnéových: »počítáme tolik druhů, kolik jich stvořila nekonečná bytost«, k víře v descendenci, zavádí rozdíl mezi »přirozeným« a »systematickým« druhem.*) Systematický druh jest ten, čemu se vůbec říká druh. Equus caballus, na př.; přirozeným druhem jest soubor všech tvarů geneticky příbuzných; tedy je-li pravda, že všichni ssavci vznikli z jediného předka, patří všichni do jednoho druhu.**)

Že jest nutno věřiti v descendenci, dokazuje W. rozborem systematických a biologických vlastností hmyzů, žijících v hnízdech mravenčích

*) Odtud má onen rozdíl i Kadeřávek ve spise, o němž jsem dříve referoval.

**) Poněvadž fylogenetická příbuznost není přesně známa, nebyl by ani jeden »druh« určitelný, nehledě ani k tomu, že by se pak systematický druh od příbuzného toto genere lišil.

Digitized by Google

a termitech a vede si při tom obvyklým způsobem darwinistů, sestavujících z typů sobě anatomicky a biologicky blízkých fylogenetické řady a výsledky jeho mají, jako vůbec výsledky prací toho druhu, ráz větší, menší pravděpodobnosti.

Velmi opatrně jedná o původu člověka. Neříká, že nevěří v možnost tělesného pokrevenství člověka a zvířat (kdo ví, co budoucnost nepřinese!), ale na důvody pro toto pokrevenství užívá tak přísného měřítka, jakého marně jste si přáli v předešlých kapitolách. Rudimentální orgány u člověka šmahem zamítá, Friederstenovy pokusy o krevní příbuznosti člověka s vyššími opicemi nic prý nedokazují, nic nedokazují primitivní lebky; theorie o původu člověka nemají tedy exaktního podkladu.

W-ova theorie jest mělký kompromis: z Darwina přijímá descendenci a z církve zasahování Boží do přírody, které však omezuje na dva akty: stvoření počátků organického života a počátku (oduševnělého) člověka; vše ostatní děje se prý bez přímého vsahování Božího. Proto bylo Boha pro tyto dva zjevy zapotřebí, že vlastnosti organismu jsou jiné než vlastnosti neživé hmoty, k této bylo třeba něco přidat a stejně jest duše lidská plus nad zvířetem, které mohl dáti jen Bůh.

W. má, myslím, pravdu, že organism má jisté plus nad mrtvou hmotou a člověk nad zvířetem, a jsou velmi rozumní ti učenci, kteří s ním souhlasí v tom, že toto plus, jsouc povahy kvalitativní, nedá se vyložit kombinací vlastností starých (po darwinisticku), ale W. jest nedůsledný, pomíjeje zcela kardinální otázku, není-li přece těch kvalit v přírodě víc, a jak ty povstaly; což nový druh zvířete nebo rostliny, ba každý jedinec, který se narodí, to není nová kvalita, která přináší do přírody jisté, napřed nevypočitatelné plus?

Řekne-li Wasmann, to že nejsou nové kvality, pak mu nezbude než býti zcela upřímný a popříti také ony dvě kvality a odevzdati se zcela a bez výhrady darwinismu; anebo jest kvalit těch víc, nekonečně mnoho (a jistě jest), a pak neplatí jeho darwinism nikde, a ti, kteří žádají stvoření pro každý druh, jsou pak důslednější než W. Ale pak zase vznikne otázka — které se Wasmann ani nedotekl: znamená vznik nové kvality pouze tolik, že ji někdo, Bůh, do světa vnesl? Sloučí-li se vodík a kyslík ve vodu, vznikne také něco nového; proč nepředpokládá W. zde přímou intervenci Boží, a proč v ni věří tam, kde vzniká organism? *Rádl.*

Dr. Hans Driesch: **Der Vitalismus als Geschichte und als Lehre.** Natur- und kulturphilosophische Bibliothek: Band III. Verlag von Johann Ambrosius Barth. Leipzig 1905. Str. 246 + VII.

Co jest vitalism, co tvoří jeho problém? K této otázce dává Driesch odpověď dvakrát; jednou poněkud neúplnou: »problémem vitalismu není otázka, zda životní pochody zasluhují přívlastku »účelný«, nýbrž otázka, zda tato jejich účelnost jest výsledkem zvláštní konstelace faktorů, které známe z věd o světě anorganickém, či je-li snad výsledkem jejich svézákonitosti (Eigengesetzlichkeit).« podruhé v každém ohledu odpověď přesnou: »probrati problém vitalismu znamená zkoumati, zda mezi pochody, jež jeví se na živoucích bytostech, jsou pochody toho druhu, že není možno převésti je na fenomeny přírodní odjinud známé, či jsou-li prostě tyto pochody svézákonné, autonomní; mimo to jest otázkou, jak se auto-

Digitized by Google

nomie jich jeví, jaký má význam a co z ní následuje« (171). Pro tuto autonomii životních jevů má Driesch několik důkazů, jež mají základ ve dvojí povaze účelnosti, jíž se dění organické charakterisuje. Na organismech jeví se totiž dva znaky: »das Harmonische« (Kausalharmonie, Kompositionsharmonie, Funktionalharmonie) a »das Regulatorische« (regulace korelativní, závislá na poruše v organismu, a regulace adaptivní, závislá na popudu ze zevnějšku). Regulace organické jsou různé: regulace výživy, hladu, dýchání, osmotického tlaku, imunisace proti jedům, Rouxovo »funkcionální přizpůsobení«, zvířecí pohyby atd. A právě toto »das Harmonische« a »das Regulatorische« jsou dostatečným základem pro důkazy o autonomii životní.

Především skýtá důkaz pro zmíněnou autonomii nauka o restituci. K tomu potřebí uvésti aspoň několik tak zv. »Kunstbegriffe«, jimiž Driesch operuje. Každý element má totiž dle Driesche »prospektive Bedeutung«, to jest skutečný budoucí stav elementu, a »prospektive Potenz«, či jeho možný stav (Schicksal); první z nich variuje (ist variabel), druhá jest stejná. Každý útvar, jenž je složen ze stejnomocných částí, z částí stejné prospektivní potence, sluje »äquipotentielles System«. Jest však nyní otázka, na čem závisí dějství těchto systémů, či jinak, na čem závisí »prospektive Bedeutung« nějakého elementu, krátce, co jest příčinou, že element utvářel se tak, jak se nám jeví, a že neutvářel se jinak? Aby bylo možno dáti přesnou odpověď, jest nutno uvésti následující argumentaci: Na každém systému, jenž je dán, jsou jisté fixní body. Se vzhledem pak k těmto fixním bodům možno říci, že »prospektive Bedeutung« elementu v tomto systému závisí na vzdálenosti elementu od onoho bodu, že jest funkcí této vzdálenosti (a), čili že »prospektive Bedeutung« každého elementu daného systému jest funkcí své polohy v celku; mathematicky naznačeno formulí f(a). Leč »prospektive Bedeutung« závisí též na absolutní velikosti systému, tak že možno říci, že »prospektive Bedeutung« (S) nějakého libovolného elementu našeho systému závisí vedle vzdálenosti (a) od fixního bodu také na absolutní velikosti systému (g); $S = f(a, g)$. Mimo zmíněné dva faktory vystupuje ještě třetí faktor, který je dán měrností (durch Spezifität) objektu (E); tedy $S = f(a, g, E)$, při čemž E je veličinou konstantní. Ptáme-li se, jakého druhu jest tato konstanta E, dostaneme za odpověď, že jest přírodním faktorem sui generis, či že jest to »entelechie« (výraz Aristotelův s novou náplní, jak Driesch výslovně podotýká). S tím souvisí i druhý důkaz pro autonomii jevů životních, jejž možno získati analysou genese zmíněných systémů.

Než i druhý znak účelnosti »das Regulatorische« je zdrojem důkazů pro autonomii životní; tyto možno čerpati především z analysy organických pohybů a to zase zvláště z analysy jednání (první část) a ze vztahu mezi podněty (Reize), jež jednání vybavují, a mezi typickou kombinatorikou jednání (část druhá).

Jednání — řečeno přírodovědecky — odehrává se na základě »historické base reakční«; historie individua určuje tedy basi jednání, t. j. basi pro reakce pohybu, jež vybaveny jsou podněty; určuje však pouze basi, nikoli však samu reakci. Ale historie individua neurčuje ani všech reakcí, jež budoucně by snad byly možny, nýbrž dává spíše jenom elementy pro budoucí jednání. Ovšem, že jeví se tyto elementy v určitých kombina-

Digitized by Google

cích; avšak faktor, který reakci určuje (das Reaktionsbestimmende), může tyto elementy i jinak kombinovati. A právě tím liší se organism od fonografu a podobných strojů, jež mohou reprodukovat jen dané kombinace a to jen »in der Spezifität ihres Gegebenseins«; tyto stroje jsou totiž měrností (durch Spezifität) své historie přesně determinovány. Stroj jest přímo definován jako zařízení pro něco pevného, určitého, byť to bylo i regulace schopno, ovšem že rovněž v pevném rámci; naproti tomu »das Reaktionsbestimmende« při jednání jest vůbec protivou všeho pevného, určitého. Druhou částí důkazu vitalismu jest resultát studia o vztazích podnětů, jež jednání vybavují, k typické kombinatorice jednání, jež se stanoviska fysiologického je přirozeně kombinatorickou inervací.

Mimo historickou basi reakční jest hlavním kriteriem jednání tak zv. »Individualität der Zuordnung« (bei jeder Handlung besteht eine ganz bestimmte Art der Zuordnung zwischen dem kombinatorischen Sondercharakter des Reizes und dem kombinatorischen Sondercharakter der Reaktion). Studujeme-li pak tuto »Zuordnungsindividualität« — odezíraje od toho, že i její základnou je historická base reakční — shledáváme, že dal by se tu mysliti stroj jako základ dění, kdyby existoval takový vztah každého elementu kombinace podnětu (Reizkombination) ke kombinaci efektu, že by poslední byl samozřejmý z prvního. To však neexistuje. Neobyčejně malá variace v kombinaci podnětu může kombinaci reakce fundamentálně změniti, nebo může kombinace reakce zůstati téměř nebo naprosto stejnou přes to, že kombinace podnětu fundamentálně se změnila, jak jeví se z následujícího příkladu: řeknu-li někomu »Dein Vater ist gestorben«, vzbudím určitý efekt; zaměním-li však »dein« za »mein«, čímž změním pouze jediné písmeno, jest efekt naprosto odlišný. Řeknu-li někomu »Dein Vater ist gestorben«, nebo »Tuo padre è mortuo«, nebo dokonce »Your father is dead«, vyvolám i při dokonalé různosti kombinací podnětu stejný efekt — předpokládaje ovšem, že oslovená osoba ovládá tyto řeči. Z toho samozřejmě plyne, že »das Reaktionsbestimmende« při jednání není stroj, nýbrž že jest to druh »entelechie«; můžeme mluviti o »psychoidu« — na rozdíl od psychologie. Mimo to možno čerpati důkaz pro autonomii životní i z fysiologie mozku; tektonika mozku jeví se vůbec jen jako prostředek »der Bewegungsleistung«, nikoli jako základ jeho.

Stanoviv takto problém vitalismu přechází Driesch k zodpovědění druhé důležité otázky, totiž, jaké místo zaujímá entelechie ve smyslu něco málo jiném než u Aristotela v celkovém vědění. Entelechie jest konstantou podobně, jako známe konstanty z fysiky, ale jest to »eine intensive Mannigfaltigkeit der höchsten Art«. Všechny konstanty mohou sloužiti k vysvětlení, t. j. podřazení pojmům vyšším. Konstanta každého druhu jest odvozena jen z daných vlastností: pak »vysvětluje« tyto vlastnosti a veškeré změny, jež s nimi se dějí. Jelikož ale všechny změny vlastností odehrávají se v rámci kausality, možno říci, že konstanty slouží k tomu, aby oděly kausalitu v logické roucho. Také entelechie nevysvětluje ani více ani méně než každá jiná konstanta, na př. specifické teplo.

Nauka o entelechii musí se podrobiti všeobecnému principu kausality. Co však víme positivně o entelechii? Slovo »entelechie« značí svézákonnost, autonomii živoucích těl, v rozšířeném smyslu skutečné elementární přírodní agens, jež na živoucích tělech se jeví. Entelechie jest konstanta,

Digitized by Google

t. j. pojem konstruovaný z daného, pojem elementární, poznaný a jako takový jest elementem pochopitelné rozšířené skutečnosti. Nejpodstatnějšími znaky entelechie mohly by se označiti názvy »primární vědění a chtění«, při čemž názvy dlužno brát v analogicky přeneseném smyslu (rein beschreibendverdeutlichend). O vztahu entelechie k theorii descendenční není možno říci nic určitého; také otázka praplození musí zůstati s problémem substance nerozluštitelná.

V historii věd přírodních zaujímá vitalism čestné místo. Kořeny svými tkví již ve starověku a nejnovější jeho fase tak zv. neovitalism čítá za své přívržence značný počet současných badatelů na poli věd přírodních. Epocha staršího vitalismu, jež vrcholí J. F. Blumenbachem, odumírá svým posledním representantem J. Müllerem, aby po překonání éry materialistické opět obživla ve vitalismu novějším, rodícím se z kritiky darwinismu.

Prvním zástupcem vědeckého vitalismu jest Aristoteles (384—322 př. Kr.), typický předchůdce každé vitalistické theorie až po dobu nejnovější. Vychází od problémů embryologických, jež byly vždy mimo koordinované pohyby živočišné pravým východiskem vitalismu. Na vytvoření nového individua účastní se dle Aristotela samec i samice, ovšem že různým způsobem; samička skýtá pro nové individuum hmotu. Popud pro diferenciaci nespočívá v semenech, ale nespočívá ani mimo ně; símě (dnešní sperma) tvoří tělo z látky, již samice skýtá, jistým druhem oduševnění. Aristoteles rozeznává tři stupně: »Ernährungsseele, Empfindungsseele a Vernunftseele«, jak je Driesch překládá. Jeden ze zmíněných duševních stupňů dostačí k tomu, aby tělo oživil, neboť život jest v nejvšeobecnějším slova smyslu »výživou a růstem a ubýváním (Abnehmen) věci prostřednictvím sebe samé«. Obsahuje-li nějaké tělo více stupňů duševních, jsou vždy obsaženy ve vyšším stupni všechny stupně nižší, jako na př. ve čtyřúhelníku jest obsažen trojúhelník, a slouží pak každý nižší stupeň duševní stupni vyššímu za nástroj, jako vůbec jsou těla pouhými nástroji duševna a existují jen v zájmu duše. Duše, jež jako »entelechie« organisuje tělo, jest první dokonalou skutečností (πρώτη ἐντελέχεια) živoucího přírodního těla, jež má orgány, čili duše jest dostatečným základem, že tu organické tělo v každém vztahu existuje, že jest takovým, jakým jest, a že se tak chová, jak se právě chová; duše jest zároveň počátkem živoucích bytostí. Po Aristotelovi zůstává obor vitalismu téměř nedotčen až do šestnáctého století; neboť veškerá přírodní theorie velkých filosofů renaisance je pod vlivem mechaniky, jest prostě mechanická a mechanickou je i theorie života Descartesova a Leibnizova; oběma jest veškerá příroda mechanickým systémem, bohem uspořádaným. Teprve theorie početí známého objevitele oběhu krevního a zástupce zásady »omne vivum ab ovo« Williama Harveye (1578—1657) má skutečnou cenu pro theorii života, ač jest závislá na Aristotelovi. Početí děje se dle Harveye »per contagium aliquod«, t. j. jistým druhem nákazy, jak jest tomu asi při nemocích. Oproti názoru Aristotelovu přičítá Harvey otci i matce při početí účastenství aktivní. Po oplození jest k vývoji připravené vajíčko samostatnou věcí: v každém ohledu jest ono »medium quid«, jest středem jak mezi »principium et finis«, tak mezi pohlavími, mezi přírodou oduševnělou a neoduševnělou, mezi hmotou a čímsi, co obsahuje tvůrči

Digitized by Google

schopnost (facultatem opificem). Vajíčko není částí matky, nýbrž žije v ní samostatným životem jako na př. houba na stromě; jest »corpus naturale«, avšak tělem oduševněným, byť i nebylo oduševněno duší matčinou; není »opus uteri«, nýbrž »opus animae«, dílem duše. Jako Aristoteles, tak Harvey jest veskrze nepředpojatým, skutečným vitalistou. Ovšem, theoretické jeho práce neměly velikého vlivu, ač jsou kritičtější a opatrnější než úvahy Stahlovy, který byl téměř po celé století hlavní vitalistickou auktoritou. Georgu Ernestu Stahlovi (1660—1734) jest základem života skutečná, vědomá duše, »ens triplex« (ens activum, ens movens et ens intelligens); tato duše si zjednává tělo, ježto potřebuje nástroje, jimž by projevovala svou existenci. Tedy jen v zájmu duše existují těla, jimiž projevuje se duše svými vášněmi (pathemata); bez těl nemohla by duše ničeho ani positivně ani negativně. Jejími vlastními výkony jsou pohyby (motus, quos dirigit et instruit). Jest tudíž duše dle Stahla jak základním principem původu existence těla, tak i principem tělesných funkcí. Stahl vybudoval po Aristotelovi první velký systém vědecké theoretické biologie; a v této velké, logicky učlánkované stavbě dlužno spatřovati základ onoho významu, jejž měl pro následující generaci.

I za bojů o »evoluci« a »epigenesi« objevují se nauky vitalistické, jež vztahují se ke třem problémům. Významnějšími jsou v této periodě Buffon, Wolff a Blumenbach. George Louis Leclerc Buffon (1702—1788) jest epigenetikem, pokud luští problém původu zárodků, evolucionistou, jakmile se dotýká problému vývoje. Na otázku, co řídí vývoj, odpovídá Buffon, že jest to »moule interne«. Tento »moule interne« jest výsledkem zvláštních sil, jež jsou vlastní pouze bytostem živoucím. Síly, jichž výsledkem jest »moule interne«, účastní se tak ve vývoji, že se zmocní nadbytku hmoty všech orgánů, jež slouží k růstu, a že tento přebytek shromáždí a spořádají v generačních orgánech. Původ zárodků pojímá tudíž ve smyslu pravého vitalismu; výslovně však podotýká, že svou životní silou nechce ničeho namítati proti základním principům mechanistickým, jež představují právě jen »všeobecné působení přírody«. Buffon povznesl vitalism se stanoviska vitalismu naivního na stupeň vitalismu uvědomělého, čímž vyniká nad Stahla. Vedle Buffona vyniká Caspar Fridrich Wolff (1733—1794) svou epigeneticko-vitalistickou theorií. Wolff konstruuje si zvláštní sílu, pouze životu vlastní, již nazývá vis essentialis, a jež vyzbrojena je schopnostmi, které právě odpovídají výkonům, jež se na ni požadují. Tato vis essentialis může se spojit s agenciemi neživé přírody ku společným výkonům (Gesamtleistung). Wolff jeví se nejjasnějším a nejlubším zástupcem vitalismu po Aristotelovi; jeho učení jest sice omezenější než Stahlovo, ale tím významnější. Vyvrcholení druhé periodě staršího vitalismu dostává se J. F. Blumenbachem (1752—1840), jímž tato perioda také končí. Blumenbach vybírá ze všeho, co vykořistili jeho předchůdcové, a vyhýbá se všem chybám jejich. On teprve dochází vlastně skutečně dále, než Aristoteles. Životními silami (vires vitales) jsou mu kontraktibilita, iritabilita a sensibilita; ony jsou základními fysiologickými fenomeny, jež společně s vlastním životem, který části organismu žijí, podmiňují popudy funkcí (Funktionsgetriebe). Leč o podstatě těchto základních sil nepovídá Blumenbach nic bližšího. Čtvrtou tvůrčí pohnutkou (Bildungstrieb) jest Blumenbachovi »nisus formativus«; zvláštní síla

Digitized by Google

živých těl, jež jest podřízena silám (vires) v širším smyslu. Jejim oborem jest vytvoření formy. »Nisus formativus« jest méně příčinou, jako spíše »affectus quidam perpetuus sibique semper similis«; místo jeho jest vedle ostatních druhů síly životní a vedle ostatních fysických sil přírodních. »Nisus formativus« (Bildungstrieb) značí tudíž sílu, jejíž konstantní působení jest ze skušenosti známo, jejíž příčina však jest nám qualitas occulta. Třetí perioda staršího vitalismu, jíž zahajuje Lorenz Oken (1779—1851) a jež končí J. Müllerem, jest myšlenkově neobyčejně chudá; jediný G. R. Treviranus, jímž zahájen jest dogmatický vitalism, připojuje několik nových myšlenek. Co následuje po něm u H. F. Autenrietha, F. Tiedemanna, K. F. Burdacha, K. Ernsta v. Baera, jsou většinou celkem staré myšlenky v rouše více méně pozměněném. Čestnou výjimkou je jediný J. Müller, který představuje jaksi poslední typ staršího vitalismu. Ač u něho neshledáváme se se žádnou novou myšlenkou prvního řádu, přece znamená pro vytvoření velké nauky vitalistické jisté plus; hlavní význam jeho spočívá však v tom, že shrnul systematicky starší vitalism v jeden celek a že v této formě dostal se starší vitalism generacím pozdějším.

Novější vitalism, jenž kořeny tkví ve vitalismu starším a jehož prvními stoupenci jsou J. v. Haustein, Albert Wigand a G. v. Bunge, zasahuje i do filosofie (Eduard v. Hartmann a Otto Liebmann) i do psychologie, v níž zamítá stanovisko psycho-fysického paralelismu a přijímá stanovisko psycho-fysické kausality (Busse). Zmínky zasluhuje především Edmund Montgomery pro své luštění problému jáství (Ichheit) a problému individuální organisace. Luštění obou problémů spočívá společně v tom, aby správně formulován byl pojem substance, již si Montgomery představuje jako specifickou chemickou sloučeninu. S měrností (Spezifität) této životní substance jsou mu dány zvláštní nové zákony: sloučenina jako taková má »controlling power« organisace: jest »identical, indivisible, perdurable and self-sustaining substance, of which the transient phenomena, arising in consciousness, are but inherent affections«. Montgomery v našem vztahu vitalistickém obrací se proti jakékoli theorii strojové. S mnohým ovšem souhlasiti nelze. Opravdu samostatným, nikoli snad tradicionálním vitalistou činí ho především jeho zvláštní methoda, jež chce řešiti společně organisátorský a psychologický problém integrace. Nejnovější fase vitalismu, tak zv. neovitalism representují mimo Driesche F. Erhard, Gustav Wolff, Paul Nikolaus Cossmann, Eugen Albrecht, Johannes Reinke, Fritz Noll a mnozí jiní, jichž práce roztroušeny jsou po různých odborných časopisech.

Spis Drieschův jest bez odporu nejlepším informačním dílem jak o podstatě vitalismu, tak i o jeho dějinném vývoji. Ale přes to vše zdá se mi, že nevyhoví svému poslání, jež mu sám auktor určuje, aby totiž informoval o vitalismu širší kruhy, než kruhy přírodovědecké, prostě proto, že jest psán příliš těžko srozumitelně, jako spisy Drieschovy vůbec, a že jest psán příliš fragmentárně. Pro přírodopisce jest však pomůckou nezbytnou. *ak.*

I s. Bamberger, **Die sozialpädagogischen Strömungen der Gegenwart.** Dargestellt und kritisch beurteilt. (Berner Studien zur Philosophie und ihrer Geschichte, Band XLIII.) Bern, Scheitlin, 1906.

Digitized by Google

Pěkně psaný spisek podává dějiny sociální pedagogiky od dob nejstarších (počínaje Platonem a Aristotelem) až po nejnovější dobu. Hlavní místo zaujímá přirozeně líčení tohoto směru pedagogického od dob Pestalozziových, kdy teprv dvojí pojetí pedagogiky individuální a sociální zcela zřejmě se hlásí. Ze zastanců sociálně-výchovných snah nejobšírněji se probírají a kritisují F. W. Dörpfeld, Willmann (v tomto s Paulsenem vidí Bamberger hlavní sloup klerikalismu), Natorp a Bergemann; též odpůrcům věnována náležitá pozornost ke konci spisku.

Vlastní stanovisko Bambergerovo, s kterého jednotlivé praktické i theoretické pedagogy po této stránce posuzuje, jest kompromisní. Jako individuální a sociální psychologie tvoří jednotu a doplňují se navzájem, tak jsou i individuální a sociální pedagogika pouze dvě stránky téže vědy se zřetelem k tomu, jenž má býti vychováván (95). Potřebám životním v žádné době nemohl hověti jednostranný důraz ani na potřeby individua, ani celku, nýbrž oba směry musí se systematicky doplňovati, aby jednotlivec i společnost došli svého významu a smyslu (11). Toto stanovisko Bambergerovo je dnes obvyklý názor theoretiků pedagogických: škola má vychovávati individuálně, ale zájmy celku, společnosti, nemůže pustiti současně se zřetele prostě proto, že všickni nuceni jsme žíti společensky, t. j. své individuální potřeby upravovati a podřizovati obecným. A státu, jenž dnes přejímá stále víc a více zřizování a udržování škol, musí záležeti na tom, aby co možná nejširším vrstvám lidovým dostalo se vzdělání náležitého, jež by právě harmonicky slučovalo interesy jednotlivce i celku. Proto vlastně spor o individuální či sociální pedagogiku jest sporem o to, na který z obou momentů vzájemně se doplňujících nutno klásti větší důraz; při tom pak se opět objevuje, že samo slovo sociální není ve svém významu ustáleno, vztahujíc se brzy na celou společnost, brzy jen na jisté vrstvy či okrsky její, čímž ovšem přirozeně se spory jen množí a zbytečně rozvlékají.

Spisek, ač místy snad rozvláčný a v kritice nestejně důrazný, dobře informuje o nynějším stadiu této otázky. Ostrý a pronikavý je jmenovitě posudek dvou největších moderních apoštolů sociální výchovy, Natorpa a Bergemanna: v těchto partiích je patrně vrchol knihy. *Kd.*

PŘEHLEDY ČASOPISECKÉ.

Revue philosophique, srpen a září 1906. F. Le Dantec: *Les objections au monisme.*

Auktor jako rozhodný stoupenec monismu hájí jej důvody vzatými z psychologie, celkem slabě, hypothesami. — Obyčejně uvádějí se proti monismu, míní, důvody ne rozumové, nýbrž z logiky citů. Monism je nová theorie(?), třeba mu ovšem dáti definici beze vší metafysiky, a takovou je: neděje se nic poznatelného člověku, aniž by se měřilo něco, co je měnitelno, kdežto dualism přijímá entity, které jednají, aniž by se měnily, opíraje se o jevy, jež nejsou snadno měnitelny, o jevy duševní, kdež tvrdí, že se neděje materiální paralelní změna, čehož ovšem nedokázal. Monism

Digitized by Google

zahlazuji. Obtiž záleží v tom, nabýti uspokojivé představy, jakého druhu jsou tyto stopy. Způsobí-li podráždění nebo popud, jak jest tomu za působení smyslových popudů, v nervových elementech mozkové kůry v některé buňce vzruch disimilační, tedy, jak známe ze svých všeobecně fysiologických zkušeností, daná tím porucha rovnováhy ve výměně látky zasažené buňky se po přestání popudu ihned vlastní regulací výměny látky opět vyrovnává a pořizuje se rovnováha výměny látky. Jaká tu může býti pozůstavována »stopa«?

Verworn dovodil,*) že duchová činnost může býti jedině vázána na disimilační vzruchy, poněvadž při tvorbě představ a myšlenek za vlivu smyslových popudů jde o pochody, které nervovým vedením mezi stanicemi daleko často odděleně ležícími kůry velkého mozku asociativně bývají spojovány. Funkcionální popud, který vzbuzuje počitky, představy, myšlenky atd., vybavuje v uzlinových buňkách kůry velikého mozku řetěz disimilačních vzruchů. Každé funkcionální zasažení (použití) záleží v disimilačním vzruchu. Přestane-li působení popudu, přivádí se ihned k místu opět porušená rovnováha výměny látky v účastněných uzlinových buňkách.

Která trvalá změna může takovým funkcionálním vzruchem v uzlinových buňkách býti způsobena? Srovnejme změny na jiných tvarech živé substance. Známe skupinu změn, které jednak častým užíváním funkce vznikají a jinak úplným neužíváním. Jsou to tak řečené trofické účinky. Záležejí ve změně množství živé substance. Svalu, žláze atd. přibývá masy při silnějším funkcionálním jich používání a atrofují po výluce funkcionálních popudů. Disimilační vzrušování, jež funkcionálními popudy vždy opět vzniká, ovládá tudy vývoj masy živé substance v buňce! Tak jest tomu též u buňky uzlinové. Jak známo, dosahuje rozmnožování uzlinových buněk u ssavce svého ukončení již před narozením, ačkoli funkcionální používání nervových elementů počíná bytně teprve po porodu. Přece však vývoj uzlinových buněk porodem není ukončen. Rovnoběžně s jejich funkcionálním používáním jde před se další vyvíjení jednotlivé buňky, záležející hlavně ve zvětšení centrálního tělíska protoplasmy, jež jest spojena s bohatším vývojem dendritu. Spis. to znázorňuje otiskem dvou obrazců, představujících Purkyňovy buňky z malého mozku králíka, a to za porodu a šestý den po porodu. Dle vyobrazení těles u gangliové buňky průběhem šesti dnů zcela značně přibylo rozměrů. Jeho protoplasmatická masa se rozmnožila, a to jak kompaktní chuchel protoplasmy centrálního buněčného tělíska, tak i masa dendritů. Zjištěný paralelism záleží na poměru závislosti mezi funkcionálním zasahováním a vývojem buňkové masy; tedy postembryonální vývoj masy uzlinových buněk může býti vyloučením funkcionálních popudů zastavován. To dokázáno také pokusy Munkovými, Guddenovými, Monakovými a j.

Přibývání substance uzlinových buněk za vlivu stupňovaného funkcionálního jich používání jest tudy jen zvláštním případem obecného zjevu, že orgánu zvířecího těla silnější činnosti přibývá hmoty. Jest sku-

*) Zur Physiologie der nervösen Hemmungserscheinungen. Archiv für Anat. u. Phys., fysiol. odd., doplněk 1900.

Digitized by Google

tečnosti nepopíratelně zajištěnou, že častěji se opětující funkcionální vzrušení uzlinových buněk vede k přibývání masy její protoplasmy, jež se nám jeví také mechanicky srozumitelným na základě další skutečnosti rozmnožování přítoku potravy při mocnější činnosti dle zákonů lučebních stavů rovnováhy.

Který jest fysiologický význam většího vyvíjení masy tělíska uzlinové buňky? Intensita produkce specifické energie uzlinové buňky jest funkcí masy její substance, schopné vybíjení. Platnost této věty jest samozřejmá. Když tedy uzlinovým buňkám za vlivu cvičení povlovně přibývá substance, musejí jejich specifické procesy jeviti také přiměřené stupňování intensity. »Stopy«, které zůstavují smyslové popudy v nervové soustavě, záležejí tudy v rozmnožení substance uzlinových buněk. Taková »stopa« musí býti ovšem pro vědomí latentní, pokud příslušné buňky jsou v klidu. Teprve když účastněná buňka opět nějakou cestou disimilačně se vzrušuje, vstoupí »stopa« zase do vědomí. Tak se vykládá skutečnost, že »stopa«, jíž zůstavuje popud smyslový, po vyznění počitku zůstává nevědomou (neuvědoměnou), až opět nějaký podnět »vzpomínkový obraz« probudí.

Jest však potřeba, aby buňky vždy opětně byly vzněcovány, nemá-li stopa býti povlovně shlazena. Aby bylo něco podrženo v paměti, potřeba cvičení. Přestane-li cvičení, t. j. nemá-li funkcionální užívání buněk místa, zapomínáme, ježto příslušné uzlinové buňky funkcionálním jich neužíváním trpí ztrátu substance atrofií z neaktivnosti.

*

Ale ještě nepostačuje nám úplné mechanické porozumění vědomých jevů paměťových. Jednotlivá uzlinová buňka neprostředkuje žádného vědomí. Každý vědomý pochod, i nejjednodušší uvědoměný počitek, jest pochodem kombinačním, jehož jest účastno mnoho, ba pravdě podobně velmi mnoho uzlinových buněk. Mimo to jest míti zření ještě k jinému významu uzlinových buněk. Uzlinové buňky nejsou toliko sídly specifických procesů, nýbrž jsou také stanicemi, jež ovládají další dopravu vzruchů jim připlývajících, že přicházející impulsy dodávají dále s intensitou jimi samými určovanou nebo je tlumí (zabavují). Ovládání toto netýká se toliko intensity, nýbrž také směru, jak jest dostatečně známo ze skutečností histologických a fysiologických. Jest skutečností, že na stanicích uzlinových buněk mohou býti mocné odpory pro vedení vzruchů. Což jest s velikým významem pro průběh vzruchů, speciálně pro asociaci specifických pochodů mezi rozličnými body ústředního ústroje. Takové odpory v nervové soustavě musejí býti překonány u všech komplikovaných pochodů, jež záležejí na cvičení. Označujeme toto překonávání odporů za »vybrušování drah«, a skutečniny paměti jsou toliko zvláštním případem toho všeobecného případu. Naučíme-li se něčemu cvičením, ať jest komplikovaná motorická koordinace, ať kombinace představ a myšlenek, neb obojí, vždy běží o vybroušení drah. Jsou-li dráhy konečně cvikem tak vybroušeny,

Digitized by Google

že se kombinace motorických a sensorických vzruchů odehrává hladce a bez obtíže, pak máme věc v paměti. Jest tudy pro mechanické porozumění paměti prohlédati netoliko k sesilování specifické reakce účastněných uzlinových buněk přibýváním hmoty jejich protoplasmatického tělesa, nýbrž vedle toho také ještě k vybroušení drah, t. j. ku překonávání odporů na stanicích uzlinových drah.

Jak jest si mysliti mechanism těch odporů? Bez pochybnosti jest další dopravování vzruchu, který dojde uzlinové buňky, závislo na intensitě výboje tělesa uzlinové buňky. Je-li vybití uzlinové buňky velmi slabé nebo $= 0$, seslabuje se přicházející vzruch nebo se ani dále nedopravuje. Pakli jest vybití velmi silné, dopravuje se vzruch dále přiměřeně k intensitě, kterou mu dává uzlinová buňka. Intensita disimilačního vybití se po její stránce však určuje třemi variably: intensitou vypojovacího popudu, stupněm vzrušení vybíjitelné substance a masou její. Cvikem hmoty vybíjitelné substance přibývá, tím se vybíjení sesiluje. Silnější výboj uzlinové buňky dodává však zároveň silnější popud pro následující stanici dráhy, takže také v této dráze znamenati stupňování intensity vybíjení. To jest princip pro vybrušování drah, jak si je máme mysliti na základě tomto. Rozmnožováním vybíjitelné masy na stanicích uzlinových drah se zmenšují odpory pro další vedení vzruchu, a tak se dráhy pro snadnější tvoření asociací vybrušují.

Fysiologický význam vybíjení masy protoplasmy uzlinových buněk za vlivu disimilačních vzruchů záleží tedy v stupňování intensity funkcionálních výbojů, které jednak podmiňuje sesílení specifického výkonu, jinak další dopravování vzruchu překonáváním odporů. Totě jsou celulární základy pro vybrušování drah.

Verworn shrnuje vývody své popisem pokusů konaných jím, nebo jinými dokládané, těmito větami:

1. »Stopy« nebo »dojmy«, jež zůstavují vzruchy smyslové v mozku, záležejí v přibývání substance uzlinových buněk.

2. Často se opakující disimilační vzruchy mají následkem přibývání substance protoplasmy uzlinových buněk automatickým stupňováním přítoku látky.

3. Přibývání substance uzlinových drah podmiňuje stupňování intensity jejich vybíjení.

4. Stupňování intensity vybíjecí znamená jednak sesílení produkce specifické energie jednotlivých uzlinových buněk a vede jinak k dalšímu dopravování vzruchu překonáváním odporů na následujících stanicích dráhy.

5. Paměť jest speciálním následkem cviku a záleží ve vybroušení určitých asociačních drah sesílením podnětů vybíjecích v stanicích jejich uzlinových drah. *F. Krček.*

Archiv für systematische Philosophie XII. 3. Stefan Sterling: *Biogenetisches Gesetz in der Psychologie.*

Digitized by Google

Zákon ten formuluje prostě: ontogenie je opakování (ovšem zkrácené!) fylogenie, a myslí, že odpor proti němu má původ více v citu než rozumu. Zákon ten ovšem předpokládá přísnou souvislost mezi psychologií a fysiologií. Auktor článku zkoumá platnost toho zákona jen u nejvyšších nevysvětlených jevů duševních, u myšlení, zvláště pak u fantasie a schopnosti abstrakční. Zde fylogenie znamená zvolné se utváření kultury a civilisace, a biogenetickým zákonem musíme zde rozuměti vztah psychického vývoje jednotlivého individua ku vzrůstu lidské celkové duše, jak se právě jeví v celkovém stavu kultury; ovšem základem nutno vziti individuum na prostředním stupni civilisace, všude pak dlužno dbáti vlivů prostředí a dědičnosti. Tak je vývoj řeči paralelní a analogický u individua i společnosti jako vývoj od slov empirických k pojmům abstraktním, podobně je to i se vznikem umění a náboženství. Analogické je i působení fantasie u člověka a paralelně s tím jdoucí vznik literatury ve společnosti. — Až potud lze onu analogii sledovati, pak nastává obtíž pro přílišnou komplikovanost jevů duševních u individua i kultury; tedy až asi k 8. roku možno paralelu provést, pak však u člověka nastupuje silné individualisování. Ovšem že lze regresivní jevy nalézti jak u individua, tak celých národů.

Problém jest zajisté velmi zajímavý, ale není proveden úplně, ba dokonce zůstal článek tento u provádění pouhé paralely vývoje individuálního a sociálního, což ovšem není vlastní podstatou problému, jehož řešení, nemá-li se zůstati při pouhých analogiích, má zajisté více významu i smyslu pro fysiologii. *T.*

PÁTÝ MEZINÁRODNÍ SJEZD PSYCHOLOGICKÝ.

Sděluje František Čáda.

Rozsah sjezdového jednání. — Zahajovací schůze. — Richet o budoucnosti psychologie. — De Sarlo o poměru psychologie k filosofii. — Höfler o psychologismu. — Lipps o rozličných »cestách« psychologie. — Přednášky o lokalisaci funkcí psychických v mozku: Sciamanna, Patrizzi, Flechsig, Adamkiewicz. — Vědomí, jeho pojem, stupně a oscillace: James, Aars, Sollier, Janet. — Přednášky z oboru nauky o počitcích: Kiesow, Peillaube, Alrutz, Gualina a j. — Rozpravy z nauky o představách, o citech a jevech volních. — Přednášky z konkretních psychologií, zejména z psychologie dítěte. — Závěrečné zasedání.

Podle usnesení pařížského sjezdu psychologického, o němž podrobněji mohl jsem promluviti v Č. M. 1901, pátý mezinárodní kongres psychologický konal se v Římě a to od 26. do 30. dubna 1905 za předsednictví známých auktorit: fysiologa prof. Ludvíka Luciaiho, psychologa Jos. Sergiho a psychiatra Augusta Tamburiniho. Přihlásil jsem se také za člena tohoto sjezdu, ale nahodilými překážkami bylo mi znemožněno súčastniti se jeho jednání a proto mohu čtenáře informovati o průběhu a práci na něm teprve nyní, kdy objemná 80stránková zpráva o něm vydána byla členům kongresu[1]) péčí generálního vicesekretáře dra

[1]) Atti del V. Congresso internazionale di Psicologia. Roma 1906.

Digitized by Google

Sante de Sanctis, také zajisté všem psychologům (spisy o snech a o mimice myšlení) známého. Právě pro připomenutou okolnost nemohu podati z vlastní zkušenosti zprávu o vnějším průběhu a postupu sjezdu, ale omezím se na poukaz k důležitější jistě věci, k vnitřnímu ději sjezdovému, k přednáškám.

Přihlášen a přednesen jich byl počet ohromný, právě jako účastenství přihlášených členů bylo taktéž neobyčejné: členů čítal sjezd 440 a přednášek, ze kterých v uvedené zprávě podán jest výtah anebo i otisk, bylo 203. Rozdělení v zasedání obecná a odborová, jaké již na předešlých kongresech bylo, zachováno i tentokráte, a stanoveny 4 sekce či odbory a to pro psychologii experimentální, pro introspektivní, pro pathologickou a pro psychologii kriminální, pedagogickou a sociální. Každá sekce konala 4 schůze, obecných či společných schůzí bylo tolikéž, k čemuž ještě jest přičísti schůzi »inaugurační« a závěrečnou.

V této slavnostní schůzi zahajovací (26. dubna) uvítal členy u přítomnosti ministrů a jiných notabilit hrabě Jindřich di San Martino Valperga, člen zastupitelstva města Říma. Po něm ministr vyučování L. Bianchi měl přednášku o stycích moderní psychologie s fysiologií, načež následovaly pozdravné řeči Sergiho, Janeta, Henschena, Japonce Motory, Bulhara Gheorgova atd. — řada pozdravů jistě značná a rozmnožená v druhém obecném zasedání pozdravem Wundtovým, jejž tlumočil prof. Krüger.

Z přednášek, které ve vlastních schůzích sjezdových byly předneseny anebo aspoň ke sjezdu zaslány, předvedu nejvýznamnější, seřadě je však jinak, než bylo rozdělení jich sjezdové; začnu od přednášek s thématy základů psychologie se dotýkajících a postoupím k soustavnému hledisku psychologickému co možná přihlížeje k přednáškám speciálnějším.

Započnu přednáškou francouzského fysiologa a psychologa Karla Richeta, ne že by byla snad první bývala přednesena, — naopak ani na sjezdu čtena nebyla — ale proto, poněvadž jednak obsahem »o budoucnosti psychologie« jest z přednášek sjezdu římského vskutku »úvodní rozpravou«, jednak že auktor její v jakémsi smyslu mohl by se zváti zakladatelem mezinárodních těchto sjezdů psychologických; neboť od něho (a Ribota) vyšel popud k prvnímu z nich r. 1889 v Paříži pořádanému a Richet účastnil se a účinně zasáhl v jednání sjezdů pozdějších, londýnského (1892), mnichovského (1896), pařížského (1900) a i tohoto římského, třebas mu bylo znemožněno osobně se ho zúčastniti. Budoucnost psychologie Richetovi jeví se ve světle co nejrůžovějším; podle dosavadních pokroků její, vyznačujících se především tím, že obor psychologie se netušeně rozšířil, lze očekávati, že pokrok extensivně bude se díti i dále. Neboť pojímáme-li otázku budoucnosti psychologie ve smyslu co možná nejširším, patrno, ježto pokrok psychologie úzce spjat jest s pokrokem jiných věd, že každý objev chemie, zoologie, fysiky, mathematiky atd. půjde také k duhu psychologii, a že lze doufati v další kroky její ku předu a ve zdokonalování. Jestliže však, jak radno, zúžíme si otázku po budoucnosti psychologie a ptáme se, kterými hlavně asi směry rozvíjeti se bude úspěšná práce psychologická, podle Richeta díti se tak bude hlavně dvojím způsobem: předně v oboru fysiologické psychologie, t. j. v prohlubování poznatků našich o vztazích mezi duší a tělem, a po

Digitized by Google

druhé tím, že poskytnuta budou psychologii leckterá poučení asi překvapující ze studia metapsychiky, t. j. tak řeč. psychologie okultní, oboru to, který do nedávna byl domenou diletantismu a mystiků, který však začíná býti předmětem náležitého studia vědeckého jak psychiatrů, tak psychologů a pravděpodobně prý podá objevy pravd nových.

Není třeba připomínati, že vývody Richetovy, samy o sobě zajímavé, v druhé části narazily by na nesouhlas leckterého dnešního psychologa, jak to ostatně Richet sám napolo doznal; avšak Richet zajisté měl na mysli především úsilí školy ženevské (Flournoy), jež vskutku naznačeným směrem se ubírá.

O poměru psychologie k jiným naukám promluvili (v sekci pro introspektivní psychologii) florencský prof. F. de Sarlo a pražský prof. Höfler.

De Sarlo snažil se určiti »poměr psychologie k vědě filosofické«, při čemž nutno předeslati, že jemu filosofická věda jest nauka o hodnotách lidských; neboť jinak bychom stěží pochopili již, proč otázku o poměru psychologie k filosofii si formuloval po delších úvahách takto: Mohou produkty aktivity lidské, v životě ethickém a esthetickém, býti považovány za aplikace, za zvláštní případy zákonů, jež rozvíjeny, stanoveny a formulovány již jsou v psychologii obecné, či poskytuje přesné zkoumání výtvorů lidských nové zákony psychologii, zákony, které nemohou býti poznány než jen a jen zkušeností? Odpověď Sarlova zní, že vymezení nějaké hodnoty nemůže býti provedeno leč na podkladě nějakého fakta vědomí, že hodnota, která získána jest ať bezprostředně intuicí, ať experimentem, anebo počitkem, spadá v obor psychologie. Patrno tedy, že de Sarlo rozhodně jest stoupencem psychologismu a že ethiku a esthetiku pokládá fakticky za části psychologie, i není divu, že za dnešního odporu proti »psychologismu« ani na sjezdě samém nebyl smlčen nesouhlas, tak jako ozval se odpor i proti přednášce Höflerově, ač vskutku obratně vymezující psychologism i hájící jeho stanoviska.

Höfler účastnil se na sjezdu tomto několika přednáškami; v rozpravě »Sind wir Psychologisten« hleděl ukázati, že v pomětí »psychologismu« není příčiny vkládati jakousi příchuť hany a že, pokud se jím rozumí mínění o psychologii jako nutném základě všech filosofických disciplin, nelze proti němu nic namítati. Ba Höfler důsledně šel dále i proti psychologovi, dosud jemu nejbližšímu, Al. Meinongovi, jenž, jak známo, stanovil novou nauku »předmětovědu« (Gegenstandstheorie) a odlišiv ji jak od noetiky, tak od psychologie, postavil ji této po bok. »Mé »Credo« — vyznává Höfler — jest, že psychologie není sice jediný, ale přece jeden z nezbytných základů pro všecky filosofické vědy« (»die Psychologie ist zwar nicht die einzige, aber doch eine unentbehrliche Basis für alle philosophischen Wissenschaften«). Ba psychologie jest nepostrádatelný základ i Meinongovské »předmětovědě« (kterou Höfler jinak uznává) a konec konců psychologie jeví se základní naukou veškeré vědy (»ježto vědění jest souzení a souzení není nikdy bez předmětu a obsahu«), jakož i veškerého konání našeho, kterým chceme prospěti celé své existenci.: Tedy zcela Benekovské pojímání (a argumentace) významu psychologie a jejího poměru k ostatním vědám! Ovšem nezůstalo bez odezvy ani na kongresu samém, třebas Münsterberg, přední útočník na psychologism, scházel. V debatě o Höflerově přednášce lipský prof. Fel. Krüger ukázati

Digitized by Google

se vynasnažil, že jest zbytečno, vymezí-li se obor práce psychologické dosti široce, klásti zvláštní »vědu o normách« a nějakou »předmětovědu«, a tedy poznámkou svou spíše přihlásil se k psychologistům, než k protivníkům jich. Avšak hned v první přednášce v I. obecném zasedání ustanovený mluvčí, prof. Th. Lipps, určitě pověděl takto: »Aby všude co nejpřesněji od sebe byly odlišovány svět předmětů a svět obsahů, svět d u c h a, v němž děje se vědomé pořádání předmětů, vyšetřování jich, zažívání požadavků těchto předmětů, akty uznávání, a naproti tomu svět p u d u p ř e d s t a v o v a c í h o, aby, chceme-li užíti určitého hesla dnešního, všechen »psychologism« úplně byl překonán, to jest zajisté nejdůležitější požadavek, který nutno činiti na dnešní psychologii.« A na tento výrok Höfler, ač účastnil se debaty o přednášce Lippsově, nereagoval, naopak, přednášce Lippsově vzdal neomezený obdiv.

L i p p s o v a ona přednáška, jíž (patrně úmyslně) věnována celá první obecná schůze sjezdová, měla název »Die Wege der Psychologie« a myšlenky v ní projádřené známy jsou ze spisů Lippsových, zvláště z doby poslední. S ostrostí, s jakou již Lipps uvykl mluviti, prohlásil i tuto na novo, že psychologie byla »vždy a v každé době« vědou o »Já«. Ve všech zážitcích vědomí jest ono »Já«, j e h o ž právě jsou zážitky, spolu bezprostředně s nimi zažito (wird miterlebt), a je-li psychologie naukou o těchto zážitcích, nutně jest v jádře naukou o »Já«. K cílům psychologie vede několik cest. Nejdůležitější z nich jest cesta popisu (»d e s k r i p t i v n í p s y c h o l o g i e«), t. j. stanovení a rozebírání zážitků vědomí. Cestou touto jíti zdá se snadno a přece jest to cesta z nejtěžších. Nejbližší ji, ale popis již přesahující, cesta přivádí psychologii v p r o t i v u k přírodním vědám, činící z psychologie nauku v y s v ě t l u j í c í zákonitost vědomí, či, jak Lipps říká, »podávající absolutní zákonitost rozumu« (Vernunftgesetzmässigkeit), kterážto zákonitost proti k a u s á l n í zákonitosti přírodní mohla by se také zváti »N o r m e n g e s e t z m ä s s i g k e i t«. (Základní disciplíny této psychologie jsou logika a normativní hodnotověda.) Jinak by se prý tato psychologie mohla zváti též »ryzí duchovědou«, neboť v individuálním vědomí hledá ducha, »jenž jest jediný«. Avšak psychologii se může také jednati o individuální vědomí; v tomto případě psychické pochody určitého individua právě jakožto r e á l n í pochody podléhají ve svých vzájemných vztazích zákonu kausality: na vzájem se způsobují, navzájem se odlišují, navzájem se tísní atd. Psychologie »na této cestě« počíná si jako přírodověda ve svém oboru. Kdežto psychologie jako duchověda byla v p r o t i v ě (Gegenstück) k přírodní vědě, psychologie v užším smyslu, t. j. jako nauka o individuálním vědomí jest p e n d a n t (Seitenstück) k přírodní vědě. Vedle této psychologie přistupuje další věda, která prý není již psychologie, třebas měla týž předmět jako psychologie, totiž p s y c h o f y s i o l o g i e. O cizím vědomí totiž víme jen tím, že se v m ý š l í m e do něho (či jak Lipps říká, »durch Einfühlung«), a »psychologie« na tomto základě pracující dostává dvě p a r a l e l n í souvislosti: souvislost pochodů nervových (resp. mozkových) a pochodů vědomí. V oboru každé z těchto souvislostí platí spojitost kausální a tak patrno, že psychofysiologie předpokládá již deskriptivní psychologii kausálně vysvětlující.

Jakkoli na sjezdu byla přednáška velice chválena (hlasy střízlivější

Digitized by Google

ovšem také se ozvaly), nemohu v ní spatřovati něco fenomenálního, jak někteří řečníci chtěli. Zajisté výklad v ní podaný byl v nejedné jednotlivosti pěkný a bystrý, ale ani nezřím, že by nějaké nové objevy nebo aspoň výklady a pohledy na práci psychologickou podávala, ani není dosti, tuším, jasno, co vlastně oněmi »cestami« psychologie Lipps myslí. Myslí snad jimi methody? Ale pak by nebylo lze mluviti o rozličných »psychologiích«. Či myslí jednotlivá odvětví nebo druhy psychologie? Ale pak zase poměr jich by byl divný, a pak — »psychologii« v přesném smyslu lze přece jen uznati to, co Lipps za psychologii ani nechce považovati, totiž psychofysiologii, neboť jen ta vyčerpati chce celý předmět svůj. A ona »deskriptivní psychologie« a »kausálně vysvětlující psychologie« jsou přece jen dva (ne všecky!) oddíly postupu vědecké práce psychologické (totiž popis a vysvětlení jevů psychofysických), kdežto obor oné »ryzí duchovědy« nejen jest dosti mlhavě vytčen, ale, zdá se, omezen neprávem na psychologický výklad fakta norem. —

Obor tak řeč. fysiologické psychologie byl na sjezdě důstojně representován vynikajícími zástupci na poli bádání o lokalisaci funkcí duševních v kůře mozkové. Z přednášejících o tomto předmětě zasluhuje vzpomenutí profesor psychiatrie na římské universitě Ezio Sciamanna, jenž v rozpravě: »Funzione psichiche e corteccio cerebrale« nastínil kriticky vývoj nauky lokalisační a dnešní její stav i podal některé zajímavé doklady, zejména z vlastních svých pozorování a experimentů na opicích; dále fysiolog modenské university Mariano Patrizzi, jenž ve své (francouzské) rozpravě probral tři hlavní body sporné v nauce o funkci mozečku. Lipská auktorita, Pavel Flechsig, přednesl »Hirnphysiologie und Willenstheorien«, provázeje výklad svůj demonstrací preparátů získaných zvláště methodou, kterou zve »myelogenetickou«. Jinak v jádře svém jest přednáška Flechsigova jen opakováním theorie jeho o »asociačních oblastech« čili »centrech« v šedé kůře mozkové a pokud se tkne vlastního předmětu jejího, snažil se auktor ukázati, že vůle (aspoň u člověka a vyšších obratlovců) jest funkcí kůry mozku velkého vůbec, nejsouc lokalisována na určité snad místo nebo závity mozkové. »V nejobecnějších svých obrysech již dnes leží před námi celý obrovský vývojový proces, jenž vede od panství slepých pudů až k lidské vůli, určující se podle cílů od ní samé zvolených, až k »svobodě«, arci jen v říši ideálna. Jen stále pokračujícími obměnami formy mozku podařilo se přírodě tohoto vskutku vznešeného cíle dosíci. Vůle tedy ukazuje naskrze organický vývoj a v této příčině neliší se od jiných tělesných funkcí. Jest produktem organické přírody a tím charakterisována aspoň co do své nejobecnější podstaty. Se zřením pak ke skutečnému tomuto poznatku není za těžko vyznačiti, že otázka »jak« »provádí« substance mozková myšlení a chtění, dnes pro fysiologii neméně jest problémem než za doby, kdy Varoli poznal, že tento div naprosto nemůže vykonávati liquor cerebri. Bude potřebí snad — otázkou tou Flechsig zakončil svou rozpravu — differencování dalších ještě oblastí kůry mozkové, než lidský intelekt bude moci pochopiti problém psychy.«

Kdežto Flechsig snažil se určiti takto fysiologický »substrát« chtění, prof. A. Adamkiewicz učinil si předmětem úvahy, »kterými částmi mozku provádí člověk práci myšlení«. Adamkiewicz v nejedné věci jest

Digitized by Google

antipod Flechsigův: »asociačních center« neuznává, nýbrž pokládá ony »neutrální oblasti« kůry mozkové za »oblasti expanse a zásoby »poli duševních« (»Seelenfelder«, jak říká centrům sensorickým a motorickým; neboť podle něho »centra« počitková a pohybová nejsou nějaká určitá místa v šedé kůře mozkové, nýbrž kůra velkého mozku jest všude fysiologicky rovnocenný orgán duševní pro jednotlivé veliké systemy orgánové a neskládá se tedy z jednotlivých »center smyslových«, nýbrž z »polí duševních«, t. j. ze substrátů pro celkovou inervaci jednotlivých skupin orgánových). Myšlení jest podle Adamkiewicze fysiologická funkce ganglií kůry velkého mozku a podléhá, jako kterákoli jiná fysiologická funkce, zákonu aktivity a inaktivity práce. Pochod myšlení v buňkách kůry velkého mozku jest aktivní, když podnětem k němu jsou reální a silná podráždění, která vycházejí ze světa skutečného, člověka obklopujícího; podněty z tohoto světa dochází k vědomí či vědomému myšlení. Aktivní tedy čili vědomé myšlení spadá v jedno s prací velikého mozku za bdění; neboť jen tehdá jsou smyslové člověkovi činni. Naproti tomu inaktivní myšlení či neaktivní práce buněk velikých hemisfer jest ona, která tvoří se zcela spontánně, jako bezprostřední výraz procesu životního. Tato práce, nevědomá, bez prostředkování čidel se dějící, koná se jen ve spánku čili jinak: neaktivní myšlení neboli nevědomé myšlení jest — sen. Poněvadž však aktivní a neaktivní práce (a tudíž i myšlení) koná se v týchž buňkách (tedy zde mozkových), patrno, že myšlení provádějí ona »pole duševní«, a ježto se pole ta u člověka dospělého prostírají po celé kůře velikého mozku, člověk myslí celou korou velikého mozku a nikoli snad jednotlivými, ohraničenými díly jeho.

Pojem »vědomí« či »duševna« byl sujetem několika přednášek závažných a pozoruhodných již svými auktory. Sám nejpřednější americký psycholog William James probral otázku vědomí, jak jeho poněti, tak vzniku. Vystoupil jak proti (ontologickému) dualismu, tak proti obvyklému monismu, sám pak vyšel od »pure experiences«, t. j. od toho, co opravdu ve své zkušenosti nacházíme. A tato »čistá zkušenost« není ani fysická, ani psychická, nýbrž může býti tím neboním podle toho, s kterého hlediska na ni pohlížíme, neboli v které souvislosti ji uvážíme. Různá tato »hlediska« neboli různé souvislosti, které určují, zdali čistá zkušenost naše považována jest za fysickou či psychickou, nejsou však také nic, co by snad primárně bylo dáno, nýbrž samy pocházejí rovněž ze zkušenosti a mohou býti blíže vymezena jen se zřetelem ke zkušenosti. »Vědomí« naše záleží tedy krátce v tom, že některé součástky své zkušenosti můžeme spojiti s jinými součástkami její pomocí prostředních zvláštních zkušeností tak, že jedny součástky ty jeví se jako »věci známé«, druhé jako »subjekty znající«. — V debatě o přednášce Jamesově pokoušeli se jednotliví řečníci vystihnouti tento názor Jamesův jako zvláštní druh prý monismu, James sám označil jej »funkcionálním dualismem«, zcela shodný názor projeven byl na sjezdě později přednáškou Aarsovou (Monisme. Dualisme et Parallelisme psychologique) — ale ku podivu, nikde se neozvala poznámka, tak blízká, že všecky ty výklady jsou jen — empiriokriticism, že všecko (i v terminu »čisté zkušenosti«!) shodně vyložil takto již na př. Avenarius!

Digitized by Google

Arci fysiologové dosud klidně noetické ony úvahy nechávají stranou a také na sjezdě proslulý francouzský psychiatr Pavel Sollier v přednášce »La conscience et ses degrés« pokusil se určiti stupně vědomí, což ovšem souvisí se základním jeho pojímáním vědomí, jakožto výtěžku zkušenosti získané během vývoje individuálního či krátce jakožto jevu prostě biologického. A jako Sollier poukázal k stupňům vědomí, tak jiný vynikající psychiatr Pierre Janet přednáškou svou vykládal o kolísání či »oscilacích« vědomí, vysvětliv je nejprve na abnormních stavích hysterie a psychasthenie a dovodiv pak, kterak i v normálním žití psychickém oscilace jim zcela obdobné se dostavují.

Přejdeme-li k rozpravám z oboru obecné esthesiologie, stačí, povíme-li, že známý turinský badatel Kiesow obracel se proti užívání zastaralého ponětí »smyslu« (polemika to zajisté správná, ale, zdá se mi, pro vědecké práce a učebnice o psychologii dnes již nadbytečná) a dále že prof. Peillaube namáhal se stanoviti genetickou klasifikaci vjemů (sensations). Ani ze speciální nauky o počitcích nebylo poměrně mnoho přednášek: z oboru počitků sluchových zasláno (ale nečteno na sjezdu) bylo pojednání Františka Brentana o psychologické analyse kvalit tonových v nejzákladnější jich prvky; z oboru počitků optických některé přednášky obíraly se zjevy barvosleposti, jiných několik pak určitými klamy zrakovými — Höfler promluvil o zdánlivé velikosti měsíce, Botti o figuře Müller-Lyerově, Benussi o geometrických klamech optických a v jiné přednášce o hromadných experimentech tachistoskopických, Berettoni o statistických šetřeních o přesnosti a bezprostřednosti iluse optické atd. — Alrutz jednal o oblíbeném svém předmětu, totiž počitku šimrání (Kitzelempfindung), jenž prý jen sestává ze součtu slabých počitků svědění (Juckempfindung), a thematem blízký mu byl L. Gualina, přednášev »Il riflesso sessuale nell' eccitamento alla labra«. Ten totiž učinil si úkolem prozkoumati, zdali a do jaké míry účinek polibku souvisí nějak se sférou počitků sexuálních, ale nemoha řešiti věc, jak původně zamýšlel, prostým dotazováním individuí, vzal na pomoc účinek elektrického proudu (jednak mírného, jednak bolest způsobujícího) na ruku a rty; osob pokusných ve věku 9—19 let neměl mnoho (24), ale přece v obou případech (jak při dráždění povrchu ruky, tak rtů) shledal pokaždé značný přírůstek čivosti u osob pohlavně dospělých proti nedospělým, takže odvažuje se z toho vysuzovati, že puberta spojena jest se zvýšením čivosti na oněch místech.

Příspěvky k nauce o představách týkaly se z největší části paměti, jedna rozprava (Dr. E. V. Moore) týkala se rekognice, jiná (Dr. Puchberger) apercepce, Kiesowova probrala otázku »volně stoupajících představ« (shodně s Wundtem celkem; popírá v normálním vědomí možnost takovýchto »bezprostředně« se objevujících představ a mezičleny, které zdání představ volně stoupajících vyvolávají, považuje za »nezpozorované«, nikoli za »nevědomé«). Jiné sdělení Kiesowovo obíralo se otázkou, pokud ve snech objevují se představy chuti a čichu (v rozhledu poliiteratuře příslušné není tu respektováno pojednání Monroeovo!), a povahou snů (a to individuí abnormních) obírala se také přednáška dra M. Sciutiho: I sogni dei pazzi.

Digitized by Google

Poměrně velmi málo bylo přednášek s thématem z nauky o citech a jevech volních. Nejvíce ještě o pathologické stránce citů promluveno; tak o pathologii smíchu zajímavá rozprava Dumasova, o vášních jednak Ribot poslal »Sur les caractères spécifiques de la passion«, jednak Dr. A. Renda přednesl: »Concezione psicopatologica delle passioni«, o emocích pak četli Dr. P. Consiglio, Dr. M. Govi a prof. Régalia. Délku trvání emocí snažil se stanoviti Dr. Da Costa Guimaraens i odhaduje trvání na př. radosti průměrně na 3 hodiny, bolu na 20 dnů, hněvu na 15 minut, enthusiasmu asi (necelé ani!) tři hodiny, emoci esthetickou na 2 dny atd.

Přednášky o únavě — dra Z. Trevesa a prof. Jul. Courtiera — přirozeně nás vedou k přednáškám z rozličných konkrétních psychologií a ty byly dosti četné, odnášejíce se jednak k psychiatrii, jednak k psychologii ethnické (2 rozpravy), kolektivní (7), k zoopsychologii (5), k psychologii slepců, vojínů, zločinců. Rovněž rozličné psychologické otázky o ethice, náboženství, esthetice a historii došly na sjezdě jednotlivými přednáškami povšimnutí. Samo sebou pak se při dnešním rozvoji studia dítěte rozumí, že také pedopsychologii řada přednášek (11) traktovala; snad jinde naleznu dosti místa o nich promluviti, tuto přestati mi jest na konstatování prostém jako u přednášek z konkrétních psychologií jiných.

V závěrečném zasedání kongresu předseda jeho Sergi poděkoval všem, kdo přičinili se o zdar sjezdu, pak promluveny pozdravy na rozloučenou a ustanovena jako místo budoucího sjezdu Ženéva, doba však jeho neurčena.

Digitized by Google

ZPRÁVY.

Výstava výtvarného umění, pořádaná „Komitétem pro uměleckou výchovu". Hnutí, které zahrnuje se nepřesným názvem »umělecké výchovy mládeže«, i u nás nalezlo zprvu radostný ohlas, ba nadšení, jež však, když ukázala se šíře a nesnadnost celého úkolu, heslem onim označovaného, a když bylo patrno, že některé z prostředků ke konečnému cíli společnému vedoucí vyžadují značné práce, kooperace interesovaných činitelů a i hmotného nákladu, značně mizelo, ba ustupovati se jalo hlasům skepse a námitek. Pokusy o uspořádání koncertů a výstavky pro žactvo se sice staly, ale s nevalným úspěchem, či lépe s nevalným v d ě k e m se setkaly, a tak se zdálo, že věc jest (až na literární nějaké úvahy) pochována. V nedávné době však zasvitla přece znovu jiskřička naděje, když totiž k práci za »uměleckou výchovu mládeže« přihlásilo se několik horlivců nejen z řady učitelstva, ale i umělců, a horlivci ti ustavili se ve volný »komitét pro uměleckou výchovu« (proti novému jakémusi spolku jevil se odpor) a rozdělili si práci zatím ve 3 odbory: výtvarný, hudební a literární. Neobyčejné čilosti výtvarného odboru podařilo se pak již v těchto dnech uskutečniti výstavu vybraných děl českých malířů a sochařů v nově otevřeném Topičově salonu, jejž k tomuto účelu pak vkusně architektonicky upravil architekt Ot. Novotný. Výstavní výbor, složený z pp. Val. Koubka, X. Meinicha, Ot. Novotného, A. Rambouska, C. V. Sládka, Art. Scheinera, Lad. Šalouna, Ad. Weniga a podepsaného, setkal se s velikou ochotou u vynikajících našich výtvarníků, a nebylo-li možná získati ode všech, od nichž byl by si přál, nějaký vhodný výtvor jejich, zabránily tomu ryze vnější okolnosti, na př. že někteří z umělců neměli právě k disposici vhodné nějaké své dílo a od soukromých majitelů takovýchto jejich děl jen v několika málo případech bylo lze si vypůjčiti. Přes to podařilo se opatřiti asi 60 vskutku vybraných plodů uměleckých, které pěkně instalovány za přispění zvláště mistra Scheinera a Šalouna a uč. Weniga a Sládka, a z nichž veliká část jsou novinky, dotud nikde nevystavené. Znamenitými výtvory zastoupeni jsou tu umělci naši Aleš, Scheiner, Engelmüller, Slavíček, Hudeček, Jiránek, Böttinger, Kalvoda, Panuška, Preissig, Stretti, J. Úprka, Wachsmann a Zeyer, dále skvostnými květinami pí. Boudová, rozkošnými obrazy zvířat A. Hofbauer, od něhož pochází také velice sugestivní plakát výstavy, a k malbám těm ladně druží se řada neobyčejně zdařilých plastik od Boh. Kafky, St. Suchardy, L. Šalouna a Frant. Úprky. Za takto znamenitých požitků, jaké výstava ona návštěvníkům skýtá, není divu, že těší se značné pozornosti a hojné návštěvě nejen mládeže, ale i dospělých, a jest zvláště zajímavo vyslechnouti radostné a netlumené poznámky žáků a žákyň, jejich nelíčené pro-

Digitized by Google

jevy, ulevující dojmům, jakými na ně neodolatelně působí díla vystavená, jejichž porozumění napomáhá katalog vkusně (péčí Jarosl. Bendy) vypravený a účelně věcně sepsaný (od Adolfa Weniga). Zahájena byla výstava 2. října t. r. za přítomnosti zástupců zemské a okresní školní rady, zástupců samosprávy a hostí z kruhů umělců a učitelstva všech kategorií škol a potrvá do 10. listopadu. Kéž i další kroky »Komitétu« setkají se se zdarem a především — s porozuměním těch, jimž na srdci mají býti cíle umělecké výchovy mládeže. *Č.*

Spencerův pomník. Přirovnáme-li význam Spencera jako filosofa ke všem nejvíce vynikajícím myslitelům nejen v Anglii, ale v celém inteligentním světě, dojme nás trapně, že právě v Anglii mohou se příti o to, zaslouží-li Spencerova památka uctění postavením pomníku. Nedávno obrátila se část ctitelů Spencerových na děkanství westminsterského opatství, aby směli tam umístiti pamětní desku, jakož tímto způsobem v tomto opatství celá řada vynikajících mužů anglických své pomníky a desky má. Žádost byla zamítnuta. Na to učiněn návrh, aby Spencerovi postaven byl jinde národní pomník, a v časopisech o tom živě se jedná. Avšak klamal by se, kdo by se domníval, že aspoň učený svět je v té věci za jedno a že význam Spencerův je obecně uznáván. Slavní vědci, astronom Lockyer, fysik Kelvin, Huggins vyslovili se proti tomu. Naproti tomu starý Wallace navrhuje, aby místo pomníku byla na počest Spencerovu zřízena stolice pro sociologii nebo pedagogiku a jeho spisy v latinském vydání nejširšímu obecenstvu učiněny byly přístupnými. *Kí.*

Eduard Zeller, stařičký historik filosofie (takto v názorech vlastních příliš konservativní), jenž zastává úřad obecního radního v Štuttgartě, byl zvolen čestným měšťanem tohoto hlavního města. Slaví sedmdesátileté jubileum doktorské. Jest to první případ na berlínské universitě. Zellerovi jest letos 92 let. R. 1836 propůjčila mu první akademickou hodnost universita tubinská. Zeller jest doktorem všech čtyř fakult; universita heidelberská mu r. 1868 propůjčila titul doktora bohosloví, university tubinská r. 1877 a edinburská r. 1884 učinily jej doktorem práv a před 20 lety medicinská fakulta marburská doktorem lékařství. Zeller jest také čestným členem university moskevské. Učitelskou stolici — filosofie —, jejímž byl ordinariem na universitě berlínské, opustil r. 1896 (dosedl pak na ni Bedř. Paulsen). Od té doby tráví v Stuttgartě, svém rodišti. Dosud jest literárně činným, pracuje o zdokonalení svých »Dějin řecké filosofie«. Berlínská universita zaslala Zellerovi jako svému »profesoru emeritu« k jubileu blahopřejnou adresu, v níž vyslovuje potěšení své, že dosud jubilant má účastenství čilým svým duchem v malých a velikých příhodách university a fakulty. Děkuje prozřetelnosti, že jest mu popřáno tak milostivě dlouhého a požehnaného života a dožívati se tolika radostí na svých dětech a vnucích. Lituje, že mu smrti odňata choť; »ale filosof umí lidské snášeti lidsky«. Zároveň mu oznamuje, že dala k pamětnímu jeho dnu pořídíti leptem jeho podobiznu mistrem v tom oboru (hrabětem Kalkreuthem), aby veliký počet starších kolegů měli obraz svého seniora trvalou památkou, a posílá mu první její otisk s »výrazem nejvroucnější úcty a vděčnosti a se srdečným přáním, aby byl dopřán dějepisci řecké filosofie největší věk.« *Kč.*

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Stanford University Libraries
3 6105 013 489 856

DATE DUE

STANFORD UNIVERSITY LIBRARIES
STANFORD, CALIFORNIA
94305

Digitized by Google

Digitized by Google